

Madison University

LIBRARY.

. 17034

GIFT
OF
PRESIDENT DODGE

Class 246

Book 9C48

Colgate University Library
HAMILTON, N. Y.

Beside the main topic, this book also treats of

Subject No.   On page   Subject No.   On page

2 vols

Complete
in full plates

FLAVESCENT
TEM

Gio. Batt. Lenardi delin.

Arnoldo van Westerhout Sculp.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

V E T E R A
M O N I M E N T A .

In quibus præcipuè
MUSIVA OPERA SACRARUM,

PROFANARUMQUE ÆDIUM STRUCTURA,

*Ac nonnulli antiqui Ritus, Dissertationibus,
Iconibusque illustrantur.*

JOANNIS CIAMPINI ROMANI,

MAGISTRI BREVIUM GRATIÆ,

Ac literarum Apostolicarum Majoris Abbreviatoris, necnon
in utraque Signatura Referendarii.

P A R S P R I M A .

ROMÆ, MDCXC.

Ex Typographia Joannis Jacobi Komarek Bohemi,
apud S. Angelum Custodem .

SUPERIORUM PERMISSU.

W. O. MILLER

MADE IN U.S.A.

AMERICAN

MADE IN U.S.A.

MADE IN U.S.A.

MADE IN U.S.A.

MADE IN U.S.A.

MADE IN U.S.A.

MADE IN U.S.A.

SANCTISSIMO, ET BEATISSIMO
PATRI, ET D. N.
ALEXANDRO
OCTAVO
PONTIFICI MAXIMO.

JOANNES CIAMPINUS MAGISTER BREVIUM
Sempiternam Felicitatem.

QUOL oriens ex alto à Patre
luminum, & misericordia-
rum DEO, ut luctuosas
decurrentis ævi tenebras
dissipet, & auspiciatissimo
vitalium radiorum fulgore Urbem, at-
que Orbem Christianum illustret, ipsa
SANCTITAS VESTRA est, BEATISS. PATER,
quam

*Jacob. 1. 17.
Paul. ad Corint.
1. 3.*

quam ab æterno Antiquus dierum ar-
cano sapientiæ suæ decreto ad hæc tem-
pora reservavit, ut innumeris meritis
plena, Christianam Rempublicam in
paciæ amænitate regeret, & gubernaret.
Et equidem, si nobilitatem, profundam
doctrinam, rerum agendarum expe-
rientiam, summa cum prudentia con-
junctam, & per tot annorum curricula
comprobatam spectemus, quis SANCTI-
TATE VESTRA melior, ac dignior inveni-
ri potuit, qui ad altissimum proximum-
que Divinitatis fastigium elevaretur?
Noverat profectò Urbs tota, noverat
Orbis Terrarum Magistrum inter Ma-
gistros, Patrem pauperum, verumque
Petrum temporis nostri, nec non nomi-
ne, & prænomine Petri dignissimum;
atque adeò sollicitâ prece Cœlum fati-
gabat, ut se tanto bono frui tandem ali-
quando pateretur. Quibus fidelium
votis non sine præfenti, atque etiam
perspicuo Summi Numinis ductu im-
pletis, quàm egregiè SANCTITAS VESTRA
respondit statim, atque Imperii habe-
nas suscepit. Gemebat, infimè præfer-

*Cassian. 3. de In-
carnat. cap. 12.*

*Patriarch. Ne-
storianor. Orien-
tal. in profess. fid.
quem Rom. misit
ann. 1553. inter-
prete è Syriaco
Andrea Masio.
Episc. Germanicæ
ad Ioan. VIII.*

tim conditionis, populus carnis, sic temporum necessitate cogente, frumentique molituræ vectigali gravatus: Sed hoc paternâ SANCTITATIS VESTRÆ miseratione, onere mitigato, mirum in modum est subleuatus, atque in dies majora sperat, nec sperat modo, sed experitur, dum annua frumenti comparatio, quæ annona denominabatur, & omni postpositâ Pontificii ærarii utilitate, ne quid inde Populi detrimenti paterentur, è medio sublata est. Quinimò aureum quoque sæculum omnium vocibus celebrandum fore speramus, in quo Justitia, & Pax sese ad inuicem osculentur, ac omnigenæ Virtutes, bonæque artes, præcipuè vero literæ nova splendoris sui incrementa suscipiant, dum suus illis Mœcenas non deerit, à quo peculiari curâ, & munificentia foveantur. Præterea SANCTITAS VESTRA, divinam ad exorandam Majestatem conversa publicum Jubilæum indixit, ut lethali- bus populi culpis pœnitentiâ salutari dilutis, faciliùs à Deo pax, atque unitas Ecclesiæ, ejusdemque inimicorum confusio

fusio impetretur. Quapropter quis unquam non credat, SANCTITATE VESTRA in Petri Solio sedente, Græcorum unionem Eugenii IV. Veneti tempore factam, quo scilicet dispersæ oves ad proprium ovile reductæ fuere, iterum Serenissimæ Reipublicæ Venetæ victribus armis, esse renovandam? Plura in SANCTITATIS VESTRÆ laudes effundere deberem; sed nimium longè excedit eloqui facultatem Pontificis Majestas, & inde oritur difficultas fandi, unde adest ratio non tacendi, & ideò nunquam deficit materia laudis, quia nunquam sufficit copia laudatoris. Hæc autem, BEATISSIME PATER, matutina crepuscula sunt, quæ serenum, ac tranquillissimum diem promittunt. Ego igitur, quem innumeris SANCTITATIS VESTRÆ beneficiis cumulavit, & cumulat, cuique honorum meorum primitias, Prælatitiam scilicet dignitatem acceptam referre debeo, quidni inter publica lætitiæ argumenta Leonis Magni, SANCTITATIS VESTRÆ Prædecessoris verba usurpem? *Laudem Domini loquatur os*

S. Leo serm. 9. de
Nati. Dom.

meum,

meum, & nomen sanctum ejus anima mea, Psal. 144. 21.
S. Leo serm. 1. in
annivers. die. Ass.
sua.
ac spiritus, caro, & lingua benedicat;

*quia non verecundia, sed ingrata mentis
judicium est beneficia tacere divina, & sa-
tis dignum est à Sacrificiis Dominicæ lau-
dis obsequium consecrati Pontificis orare.*

Sed hæc privata sunt gratitudinis, &
venerationis munia, BEATISSIME PATER;
maxima beneficia accepisse professum
publicam grati animi tesseram proferre
decet; quod ego, cum exsolvere nullo
alio umquam modo possim, hæc meas
lucubrationes, quæ vetusta monimen-
ta, præsertim Sacra in se continent, & ad
impias antiquorum, recentiorumque
Iconomachorum opiniones retunden-
das directæ sunt, gloriosissimo SANCTI-
TATIS VESTRÆ nomini dicare audeo,
futurum quoque sperans, ut sub tanti
Pontificis. Principisque tutela in lucem
prodeunt, majora estimationis incre-
menta accipiant, mihi que ad alia pro-
sequenda, quæ lucubrantur in dies va-
lidissimum sint incitamentum. Precor
interim Deum Opt. Max. ut SANCTITAS
VESTRA ad commissum sibi gregem,

b

quam

quàm felicissimè gubernandum, diù incolumem seruet, ac ad ejusdem SANCTITATIS VESTRÆ pedes humiliter provolutus, illosque deosculans Pontificiam benedictionem imploro.

Eminentiss & Reverendiss. D.
CARDINALI
PETRO OTTHOBONO
S.R.E. VICECANCELLARIO.

Literarumque Apostolicarum Summatori
Domino Colendissimo

JOANNES CIAMPINUS
Felicitatem

Onsuevit , EMINENTISSIME
PRINCEPS , *Ecclesiasticæ*
Historiæ Parens Cardinalis
Baronius in singulis
fermè Annalium suorum

Tomis , post epistolam Summo Pontifici
nuncupatam , alteram alicui ex presby-
teris , seu Diaconis Cardinalibus inscri-

bere, ut ipsemet in quinto eorundem Annalium Tomo testatur. Tanti ergo, ac tam præclari viri exemplo adductus, post beatissimorum pedum oscula, accedo ad EMINENTIAM VESTRAM, Excellentiss. Familiæ Otthobonæ dignissimum germen, quam in publicum bonum à D.O.M. Terris donatam fuisse in confesso apud omnes semper erit. Enimvero, si Aldobrandinum Otthobonum spectemus, Virum in Republica Florentina clarissimum, & Apostolicæ Sedi quàm maximè addictum, adeo propter singularem in Patriam pietatem, ac solitudinem Republicæ carus fuit, ut extincto, Populus Florentinus ingrati animi testimonium publico sumptu, ac splendidissimâ pompâ justa persoluerit, & in Ecclesia S. Reparatæ augustissimum monimentum excitaverit. Postmodum verò hæc Familia in Venetam Rempublicam tractata eâ curâ, ac studio publica negocia semper amplexa est, ut jure inter primarias connumeretur. Romam denique cum Tuus Magnus Patruus, nunc gloriosissimus Pontifex ALEXANDER VIII. felici-

Io. Villan. hist. Florent. ad annum 1456, l. 7. cap. 64.

Ferd. Lorenz. del Miglior. in suo Florent. illust. pag. 567.

ter regnans pervenisset, primò inter Prælatos descriptus fuit, mox ad gubernandas Civitates profectus, hic juredicundo in Sacro Rotæ Auditorio præcipuo in Urbe Tribunali ascitus, atque inde inter Eminentissimos Patres connumeratus, postremò, cum Vir magnæ apud omnes æstimationis moribus integerrimis præditus, præstanti doctrinâ, ac probatâ in rebus agendis prudentiâ, necnon quacunque laude major haberetur, communi omnium voto, summoque Christiani Populi plausu ad illum gubernandum, Petricque Cathedram regendam electus est. Quæ autem ille supremâ hac inter homines dignitate conspicuus ad almæ hujus Urbis, Orbisque Christiani bonum, ad quod Otthobonam familiam natam asserimus, in ipso etiam Pontificatus exordio gesserit, atque gerat, mirari quidem, quàm humiliter valeo, eâ verò; qua par est orationis facundiâ prosequi neuti-quam possum. Hæc igitur satis supèrquæ ea, quæ diximus de Otthobona Familia comprobare mihi videntur, PRINCEPS EMINENTISSIME, atque adeò in præ-senti

*senti longam laudum seriem prætereo
EXCELLENTISS. PRINCIPIS ANTONI
E.V. Genitoris, ad Apostolicæ Sedis,
ac status arma regenda, summoque cum
imperio administranda in Generalem
electi, neque EXCELLENTISS. PRINCIPIS
MARCI E.V. Patruï, qui ad ejusdem
S.R.E. maritimam Classem moderan-
dam Generalis renunciatus est. Verùm
quid ego alia argumenta quæram, & ab
E.V. ut ita dicam, extranea, quamvis do-
mestica, dum ipsa unicè maximum, ac
nobilissimum esse argumentum potest?
Dicant profectò omnes, quibus virtus,
ac bonæ artes cordi sunt, quantum ad-
mirationis, ac spei perceperunt, cum
E.V. pueritiam vix supergressa in propria
domo Lyceum aperuit, ubi literæ amœ-
niores, Musæque tutò hospitarentur. Di-
cat ipsa Roma quantum sibi promi sit,
cum E.V. purpurâ latè conspicuam suspe-
xit. Stupuit quidem illa Jvuenem tantæ
dignitati non imparem, immò non Jvue-
nem, sed vernum senem prævertentem
annos sapientiâ, religione, moribusque
gravissimis, amabilem, ac desiderabilem*

omni-

omnibus humanitate, magnificentiâ, & in
rebus agendis dexteritate, iis demum om-
nibus, quæ supremo in Principe desideran-
tur. Has autem ego magni animi Tui do-
tes, si quis umquam alius, maximè demi-
ratus sum, & quod dulcius expertus, quum
me E.V. in Profummatoris, ac rerum Con-
sistorialium annotandarum muneribus
motu proprio confirmavit, ac insignis Col-
legiatæ Ecclesiæ S. Laurentij in Damaso
Vicarium deputavit; quodue satis num-
quam commendaverim, in hisce conferen-
dis muneribus tam officiosâ verborum
suavitate usa est, ut Tuis ipsis utens ver-
bis, veluti quadam aureâ catenâ, unioni-
bus, gemmisque interdistingtâ ad Tibi
perpetuò quàm obsequentissimè famulan-
dum obstringar. Plura itaque, fateor,
mibi, quem præter cæteros beneficiis de-
vinxisti, de Tuis laudibus dicenda forent;
sed, cum illas tacere minus piaculum futu-
rum arbitrer, quàm ineleganti, atque im-
paricalamo prosequi, finem dicendi faciam,
humiliter E.V. deprecans, ut meos hosce li-
terarios labores, quos magno Patruo Tuo
ALEXANDRO VIII. Pont. Opt. Max.

dedi-

dedicavi, Tui etiam sub nominis auspiciis,
ac patrocinio prodire, & per Eruditorum
manus felicius securiusque vagari patia-
ris. Excipe illos, PRINCEPS EMINENTISS.
eâ vultus hilaritate, qua jamdiu me eorum
Auctorem excipere soles: id enim ab huma-
nitate Tua si assequar, animum ad jam in-
cepta studia prosequenda promptiorem ad-
ijciam, quæve E.V. non ingrata futura esse
spero, quippe quæ literas adeò deperit, ut
omnes pro certo habeant, quod felicissima
tempora, quæ singulari Dei munere, Tui-
que Patruî magni beneficia adesse conspi-
ciuntur, majora in dies incrementa sump-
tura sint, E.V. gubernij clavum moderan-
te, utpote quæ sub tanto Principe educata,
illiusque moribus imbuta virtutes omnes,
bonæque artes propriæ munificentia ra-
dijs fovere stupebit. Interea Sacram Pur-
puram quàm humiliter deosculans, lon-
gævam communi causâ incolumitatem à
divina majestate enixè deprecor.

P R Æ F A T I O .

A est Mentis Divinæ benemerendi voluntas , eaque rerum utilitatem promovendi paterna sollicitudo , ut ab exiguis sæpè corporibus foecundissimam eruat , traducatque beneficiorum propaginem . Ingentem arborum molem,exiguo semine inclusam, ad fructum ita componit, ut apprimè tenuitatis studiosus Deus videri possit , & ubertatis magnificentiam,coarctatâ prius largitate,majorem faciat. Suavissimâ eadem lege universam propemodum vitæ nostræ rationem concinnat . Unde , si sedula animadversio ita paratos ad recipiendum nos redderet , ut Deus ipse ad donandum facilis est , nihil tam humile , nil tam exile nobis occurreret , à quo uberem proficiendi copiam elicere non possemus . Quid verbo tenujus , quid fugacius , videri potest ? At hoc sæpiùs inconsultò inter loquendum elapsum , si animadversione Auditorum cultum veluti , ac nutrimentum nanciscatur , adeò foecundum est excipientibus , ut vitæ totius rectiùs instituendæ , adipiscendæque æternæ salutis aliquando principium sit , & manuctio . Simile quidpiam incitamentum sortitum hoc opus fuit , quòd apertiùs expedire non Jus modò scribentis arbitror esse, sed & necessitatem . Cum enim Auctorum mos sit operis sui propositum, divisionem, & compendiarium imaginem præferre Lectoribus,piaculum fortè reputaretur,nisi Operis principium, progressum , ac finem exponerem . Accipe igitur , Lector candide , quæ olim me ad ista , quæ proponuntur , scribenda excitavere , excitatumque impulerunt .

Quidam genere , & ingenio prænobilis Vir , cujus nomen æquis de causis reticendum duco, animi , ut fit , levandi causa , moresque & alia id generis addiscendi,quæ apud Exteros esse in pretio solent,

Italiam peragrans , Romam accessit, ubi, ut accuratiùs universa lustraret, tum Sacræ , tum profanæ antiquitatis Monumenta , necessitudinem coluit Joannis Lucii Viri , cujus dignitatem , cum in aliis , tum in hoc potissimùm studiorum genere præstantiam abundè testantur Historiæ Regni Dalmatiæ, & alii quamplures libri, quibus, dum Literariæ Reipublicæ consuluit, æternum nomini suo Monumentum constituit . Temperabo à cœteris ejus virtutum laudibus , cum hæc laudandi officia necessitudinis meæ erga illum jam publicus rumor prævenerit ; & grati animi testimonia paucis indigeant apud eos , quibus ante beneficia constiterunt , quàm Viri nomen . Hunc itaque cum frequentior adiret Vir ille, & eruditos sermones de more haberet, quadam die fortuitò de Musivis operibus quæstio orta est , ac de iis potissimum, quæ in Urbis Ecclesiis hodie visuntur . Hanc nactus occasionem Lucius quotquot ibi præsto erant , quotquot erudita exercitatio suggerebat , testimonia recitavit , pollicitus plura, si cuperet, se allaturum ex probatissimis Scriptoribus excerpta, qui de nonnullis Urbis Ecclesiis aliquot retrò sæculis conscripserant . Ideoque eo tempore diligenter perscrutatus Auctores illos , qui de hujusmodi rebus plura tradiderant , & aliorum scripta cum Imaginibus , quæ ad hunc diem steterè , attentè conferens , Exteri studium illius oculari experimento excitare curabat . Sæpiùs & ipse hujusmodi inspectionibus adfui ; cum enim locorum distantia, & Lucii gravis ætas vehiculi opem exposceret , meo ut plurimùm utebatur , rependebatque gratissimam mihi colloquutionis suæ vicem , quam & Exterus interrogationibus suis utilissimam experiebatur . At , ne frustraneus docto seni tam incommodus labor evaderet , digerebat in Codicem , quæ in Musivis operibus repererat, prout eo tempore, quo scribebat, conspiciebantur . Lucii exemplo allectus, qui tantùm descriptione contentus , Imaginum faciem , statumque, qualem nunc obtinent , paucis expressit , in memoriæ potiùs auxilium, quàm in historiæ rudimentum præsentia profecutus sum; animum tamen longiùs intendi , & tum quæ supersunt , digna censui , quæ diligentius , ac prolixius describerentur ; tum ea, quæ ab eis docemur , altiori indagine ab exordiis repetenda duxi . Hinc plura quandoque adnotavi ad Sacram eruditionem spectantia ; plura interpretatus sum , quæ Hieroglyphicorum ambagibus continebantur ; plures adduxi calculos Auctorum, sicubi aliquid probandum fuit ; plures denique excitavi , si quando

è re

è re videbântur , & ad rem facere quæstiones . Hæc tamèn operis extra limites, quos illi præscriperam, evagatio, diutinaque productio me ab evulgandi confidentiâ arcuisset , nisi Amicorum suasionibus tutiùs , quàm privatæ judicii nostri conscientix morem gere-re duxissem ; Dulcissimâ ii me violentiâ impellebant , ut ederem ea, quæ propriæ eruditioni sedulâ observatione contuleram : quod ego ut detrectarem , ipsa operis difficultas , & Muneris mei curæ , vix otii brevioris capaces monebant . Vicit tandem reverentia Amicorum animum sibi diffidentem, horasque subsecivas, ac secundarias hoc in Opus impendens ; expertus sum , satis temporis unicuique superesse , si eo uti velit . Adieci itaque animum non modò Operi absoluendo , sed , si per me fieri posset , etiam ornando . Hinc è recensui facturum , si Picturarum Musivarum Icones , prout modò visuntur , adnecterem, illarumque descriptionem, & interpretationem adicerem. Inde & cum aliquid de Templorum erectione agendum videretur, ut scilicet ex illorum ætate fidelius colligeretur, tutiùsque constaret , ævum picturarum , id quoque profequi conatus sum ; ac proinde in unaquaque Ecclesiarum describere fundationem (ut vocant) & reliqua , quæ ad brevem ipsius Historiam pertinent , opportunum existimavi . Mox ad Musiva descendam, quæ laminis æreis insculpta, exhibitaque sub oculos , præviâ descriptione , interpretor : si in posterum simile quidpiam occurret , quo me utiliter exercere possim , ut hominum eruditorum expectatio, quæve ipse concepi, vota impleantur, pro virili curabo : Hanc enim meam desideriorum summam esse fateor, ut, præterquam quòd officiosus in Joannis Lucii cineres , & Amicorum suasionibus obsequens videar, Catholicæ potissimùm veritati dilucidandæ studeam inferuire, dum apertissimè ex his , quæ scribuntur , elicitur , usum Sacrarum Imaginum, quem hodie colimus, Orthodoxæ Religioni admodùm familiarem sæculis anteaetis fuisse.

Operis partitionem brevi expediam, quam in quatuor partes distinguo . In prima, species quædam est Prolegomenorum, ubi Sacrorum Ædificiorum varia genera profequor, quæ cùm apud Ethnicos, tum apud Christianos in usu fuere . Deinde operum Musivorum originem , materiam, & compositionem explico ; quorum nonnulla , quæ in sequenti Capitum Tabula reperies , in quinto reparatæ salutis sæculo concinnata fuere . In secunda autem parte de iis sermo erit, quæ à sexto usque ad decimum totum sæculum . In tertia

quæ undecimo usque ad totum decimumquintum . In quarta denique ea , quorum ætas ambigua prorsus est, congesta sunt: & omnia ad hæc nostra tempora partim ævo graviori paululum afflata, pleraque illæsa permanent .

Primùm igitur id à te (Lector eruditè) mihi petendum est: Veniam voluntati ne deneges, sicubi nisi salubriori præcessit ingenium; deinde Scriptoris animum excites benignâ eorum tolerantia , quæ homini in pluribus occupato cum hæc scriberem , minus fortasse accuratè exciderint , immo & corrigas ; acriùs etenim incitabis in hæc studia suapte naturâ propensum , si castigationibus tuis ingenium docile , nec sui tenax ad meliora formaveris . Si quæ tibi nova attulisse videar , opus ; sin minus , voluntatem tibi addictissimam , probabis . Præterea verborum delectum , & si quæ sunt , quæ ab Instituto officii mei plurimùm distant , noli severiùs à me requirere . Duriùs quippè agere videreris, si à viro , quem plura distrahunt, distinentque , quæ sermonis nitorem , & elegantiam deterunt, & infirmant , omne verbum arceres , quod Tullium , Cæsaremque non sapiat ; Nam & vitibus folia detrahimus , ut illarum fructus citiùs ad maturitatem promoveantur . Ornatus operosior disquisitione , quæ nimiam moram operi attulisset, molesta erat animo tibi citò interviru cupienti , memorique Tertullianæ sententiæ . *Compendium sermonis , & gratum , & necessarium est . Quoniam sermo lacinosus , & onerosus , & vanus est . Vale .*

Approbatio operis, quod inscribitur *Vetera Monumenta &c.* Primorum quinque seculorum Musiva opera Religionis antiquæ tenuja illa quidem, sed semper adoranda monumenta, temporum edacitati subducit, & ad veritatis amissim satis accommodè explicat, in suis hisce elucubrationibus Illustris. & Reverendis. D. Joannes Ciampinus. Insultant A catholici, ut firmandis Ecclesiæ Romanæ ritibus, unus producat testis Antiquitas. Auctor in hac arena decertat non minori gloria, quam in fermento Latino asserendo, Anastasio Bibliothecario vindicando, Launojo Constantiensi casticando. Magno quippè rei Christianæ quæstu, Judex oculus ipse cognoscit scelerata non esse templa, & Icones, quæ ad suam superbiam, nostram invidiam, novam semper, veritatis gloriam, æternum dudum Erroris opprobrium, innocenter, imò religiosè sacravit Fides quantò ætate tenellior, tantò pietate robustior. Gratulandum propterea Illustris. Domino tot inter negotiorum moles, hanc sibi altissimam curam proposuisse, ut Romanæ Sedis, cui tot annos inseruit, præclariora dogmata, semper inconcussa, magis ac magis suo labore stabiliret. Ad operis presentis censuram obtestor, suam diligentiam, suam sollicitudinem ne manum admoveat, nisi in Orbis utriusque litterarii, & Christiani beneficium, collectis undique, quæ supersunt, priscorum dierum Musivis constructionibus. Ita sentio ego per Reverendis. P. Thomam Mariam de Ferrariis S.P.A.M. operi examinando præstitutus. Ex *Ædibus S. Mariæ in Porticu in Campitello*, hac die 12. Januarii 1689.

*Franciscus Maria Campionis Conciliaris Regularium
Academiæ Præses.*

Imprimatur.

Si videbitur Reverendis. P. Magistro Sac. Palatii Apostolici .

*Stephanus Joseph Menattus Episc. Cyrenen.
Vicesgerens.*

Imprimatur.

Fr. Thomas Maria Ferrari Ord. Prædicatorum Sacri Apostolici Pa-
latii Mag.

INDEX CAPITUM

TOTIUS OPERIS.

- Cap. I. **D**E Sacrorum *Ædificiorum structuris*, tam apud Ethnicos, quàm apud antiquos Christianos. pag. 1.
- Cap. II. De singularibus partibus intra Ecclesias ad sacra peragenda spectantibus. 12.
- Cap. III. De nonnullis antiquis ornamentis, sive Hieroglyphicis, Ecclesiarum januis apponi solitis. 26.
- Cap. IV. De Valvis *æneis* in Ecclesia S. Pauli extra muros Urbis, via Ostiensi. 35.
- Cap. V. De *æneis Valvis*, in Vaticana Basilica nunc extantibus. pag. 43.
- Cap. VI. De antiquis Valvis *æneis* Primatialis Ecclesie Pisarum. pag. 46.
- Cap. VII. De nonnullis ornamentis, quæ erant in Basilica Sici-
niana, postea S. Andreae in Bar-
bara appellatâ. 52.
- Cap. VIII. Quomodo ex structura, atque cæmentis constructionis *ædificiorum* tempus argui possit. 65.
- Cap. IX. Quomodo ex numero, am-
plitudine, ac forma fenestra-
rum, tempus, quo *ædificia* con-
structa sint, deduci valeat. 73.
- Cap. X. De Musivorum operum origine, nominibus, & specie-
bus. 78.
- Cap. XI. Ex quam materia *opera musiva* componantur, & quomodo ipsæ materiæ præparentur. 84.
- Cap. XII. Quid requiratur ad Musivi operis pulchritudinem, & elegantiam. 88.
- Cap. XIII. Dissertatio de Mono-
grammate L., & de nonnullis aliis literis, seu signis in ve-
stium simbriis antiquitus pin-
gi solitis. 90.
- Cap. XIV. De Coronis, aliisque capitis ornamentis. 105.
- Cap. XV. De antiquo Baculorum usu, & symbolo. 116.
- Cap. XVI. De Evangeliorum Vo-
lumine, & quanta apud Chri-
sti fideles fuerit Evangelii ve-
neratio. 126.
- Cap. XVII. Dissertatio, quâ con-
tra A catholicos demonstratur, in tribus primis Ecclesie seculis, persecutionum tempore, pu-
blica *ædificia* fuisse, in quibus Christi fideles Sacras Synaxes peragebant. 137.
- Cap. XVIII. Ecclesiarum Elenchus, in tribus primis Ecclesie seculis per universum Orbem à Fi-
delibus extructarum. 154.
- Cap.

- Cap. XIX. De formis Sepulchrorum, tam apud Ethnicos, quàm Hebræos, antiquosque Christi Fideles. Deq; memoriis Martyrum, sive Martyriis, aut Confessionibus, seu Ciboriis, necnon de Basiliculis. 161.
- Cap. XX. De Ecclesia S. Agathæ Majoris in Civitate Ravennate, ac opere musivo, in ea ab Exuperantio, ejusdem Civitatis Episcopo constructo, Anno circiter CCCC. 184.
- Cap. XXI. De Musivis operibus, in Ecclesia S. Sabinæ à Celestino I. Summo Pontifice Anno circiter 424. constructis; ejusdemque Ecclesiæ antiquâ fundatione. 186.
- Cap. XXII. De Liberiana, sive S. Mariæ Majoris Basilica: ac de antiquioribus Musivis operibus in ea extantibus à Xysto III. Anno 433. concinnatis. pag. 195.
- Cap. XXIII. De Ecclesia SS Nazarii & Celsi, vulgò Gallæ Placidie appellata in Civitate Ravennatenfi; ac operibus musivis, ab eadem Galla Placidia Anno 440. constructis. 224.
- Cap. XXIV. De Majori Arcu, Musivo opere in Basilica Sancti Pauli viâ Ostiensi à S. Leone I. Anno 441. ædificato. 228.
- Cap. XXV. De Ecclesia S. Joannis in fonte in Civitate Ravennatenfi à Neone ejusdem Civitatis Episcopo Anno 451. musivo opere ornata. 233.
- Cap. XXVI. De Oratorii SS. Joannis Baptista, & Evangelistæ in Lateranensi Baptisterio: ac Musivis operibus in ejusdem Oratorii contentis, Hilario Papa jubente, Anno 462. elaboratis. pag. 238.
- Cap. XXVII. De profanata Ecclesia S. Andreæ in Barbara, seu Catabarbara Patritia, ac Musivo opere, nuper in ea extante à Simplicio Papa Anno 643. decorata. 242.
- Cap. XXVIII. Ecclesia S. Agathæ in Subura, ejusque Musivo opere, olim in ea à Fl. Ricimero circa Ann. Domini 472. constructo. 250.

JOANNIS CIAMPINI ROMANI

MAGISTRI BREVIUM GRATIÆ

AC LITERARUM APOSTOLICARUM

MAJORIS PRÆSENTIÆ ABBREVIATORIS,

Necnon in utraq̃ue Signatura Referendarii.

VETERA MONIMENTA

*In quibus Musæva præcipuè Opera, Sacrarum, profanarumque Aedium
Structura, ac nonnulli antiqui Ritus, Dissertationibus,
Iconibusque illustrantur.*

CAPUT I.

*De Sacrorum Aedificiorum structuris,
tam apud Ethnicos, quàm apud
antiquos Christianos.*

OÆVA mundo Religio devotam se prodidit summo numini, statim ac nata est cum primis humani generis parentibus. Quippè quid aliud mortalibus ingerebat maximum hoc mundi templum, nisi unine colendum, adorandumque Deum, eumque esse Auctorem, quem prædicant universa? Accedebat iis vivida, ac luculenta divini conditoris imago, Adæ, & nepotum animis altè impressa, quæ Ars erigi poscebat in hominum mentibus,

non ignoto Deo, ut Athenis, sed præstantissimo illi, cujus, ipse homo species erat, & imago simillima. Hinc uniuscujusque mens originis suæ conscia, religionis ingentia præceptis, domestico veluti Architecto præeunte, privatas ædes in semetipsa numini eidem statuit, & consecrat. At quia monente Apostolo *ad Roman. 10. Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*; idem animus, qui arcanum, & intimum Dei cultum nos docet, extimæ quoque adorationis officia exposcit, quæ ut honestiùs, ac digniùs perficiantur, nonnulla eis loca constituit, designatque, profanis exempta commerciis, & nobilissimo humanorum operum, Deo scilicet adorationi, tantum potentia. Sub ipsum mund-

exordium Abel, & Cain Deo munera primi obtulisse narrantur *Genes. cap. 4.* Noë autem postquam subsidentibus aquis periculum, imò excidium orbis evasit, Altare Domino ædificavit, ut habetur *Genes. 8.* Aram construxit obsequentissimus Abraham, nobilitate, victimæ, obedientiâ parentis, Divino miraculo abundè conspicuam *Gen. 22.* Altare Domino Moyse erexit *Exodi 17.* heres avitæ religionis, dignusque qui sacre suppellectilis exemplar à Deo receptum transmitteret posteris. Plures denique sacrorum curam suscepisse compertum est, quos omnes mirum quantum superexcelluit unus Salomon, qui celeberrimum, ac omninò mirabile Hierosolymis templum ædificavit, ut *Regum lib. 3. cap. 6.* fusè dilucideque narrat historia. Pessima tamen peccati pedisequa impietas, ut in primi parentis labe divinas sanctiones violare hominem malè suavit, & intimum cordis Altare Deo suapte naturâ dicatum excindere; posteros quoque in id facinus impluit, ut effractâ pervicaciâ Diis mendacibus ea loca inaugurarent, quæ uni terrarum, Cælique conditori, ac Domino sacra fuerant. Hinc sacra in historia impias Aras falsis gentium numinibus erectas non procul ab institutione divinorum offendimus, ut *Deuter. c. 3.* ubi Moyse mansisse dicitur contra Fanum Phogor, quod Moabitarum, & Madianitarum numen erat, ac Baalpeor, sive Belphegor fuit appellatum. Plura de hoc falso numine collegit recens Hofmannus, quæ brevitatis causâ omittuntur, cum apud ipsum videri possint in voce *Baalpeor*.

Horum verò ædificiorum structura qualis fuerit non satis constat. Multa

quidem de Hierosolymitano templo divinis literis sunt consignata, ex quibus aliqui absolutum illius exemplar describere conati sunt, quo tamen eventu, alii judicent. De Moabitarum Fano nulla certè extat descriptio; qua propter irritus labor foret, si vetustissima hæc vellemus profequi, ut aliquam veterum templorum Iconem Lectoribus exhiberemus.

Pedem itaque ab iis referentes, quæ sua vetustas caligine involvit, & impervia prorsus reddidit, ad minus disita, nec tam altè sepulta rudera divertamur, Græcorum, Romanorumque superstitionis, & impietatis monumenta. Græcos igitur ab Hebræis, Hebræos verò ab Ægyptiis, utpotè vicinis, multa desumpsisse, facilè conjecturandum est, ut docet Annalium Ecclesiasticorum Parens Baronius ad ann. 44. n. 80. & nos infra in Cap. XIX.

E Græco autem fonte hausere Romani, qui eos non solum in turpi, & innumero Deorum grege, verum etiam in Ædificiorum venustate antecellere curarunt, ut ostendit quintus ordo regulis architectonicis additus, qui *Latinus* ab Inventoribus suis, sive *Compositus* tanquam ex aliis quatuor Ordinibus desumptus, denominatur.

Cum igitur de Sacris Ædificiis apud Romanos sermo habendus sit, in quot species iidem illa diviserint, operæ præteritum judicavimus præmittere, ut omnia deindè clariora sint.

Hanc Ædificiorum divisionem nobis suggerit Lex 25. Cod. Theodos. sub titulo de *Paganis Sacrificiis, & templis*, ubi cuncta Paganorum Fana, Tempa, & Delubra, si quæ integra restabant, destrui jubebantur. Singularum

larum verò istarum vocum etymon, ac significatio perpendi debet, ut meliùs infra narranda noscantur.

Fana igitur à *Faunis* dicta fuisse nonnulli existimant, vel quia *Fanus* prima templa construxit, vel quia *Faunis* error Gentium illa excitabat. Alii verò *Fanum* à *fando* duxisse originem autumant, quòd fata inde petebantur; sive quia Pontifex loca istiusmodi consecrans certa verba fatatur, ut videri potest apud Liliu[m] Gregorium Gyraldu[m] To. I. Syntag. 17. de *Sacrificiis*, ubi fusè de Fanis, & aliis templis, falsis numinibus dicatis: ac apud Io. Gerardu[m] Vossiu[m] in suo Etymologico, ubi multorum Auctorum sententias in unum coniecit. Hujus vocis varias audivimus definitiones, sed nullam Fani descriptionem invenimus. Eruditissimus Machaël Baudrand necessitudine mihi coniunctissimus, quem honoris causâ hìc nomino, in suo Lexico Geographico multas refert *Urbes*, & *Oppida* sub nomina Fani, inter quæ sunt *Fanum Fortunæ*, *Fanum Luciferi*, *Fanum Martis*, *Fanum Saturni*, *Fanum Vacuæ*, *Fanum Voltumnæ*. Hæc etiam vox in alio sensu quandoque accepta fuit, ut in Gruterianis inscriptionibus legimus *Fanum Dianæ*, *Fanum Dominarum*, *Fanum Plutonis*, & *Fanum Matris Deûm*, & *Isidis*, quæ sub pag. 27. n. 2. sic se habet.

MATRI. DEVM ET ISIDI.
C. MENATIVS. C. FIL. FAB.
SEVERVS. FANVM. REFECIT.
ET. PRONAVM. DE SVO FECIT
EX VOTO.

In hoc igitur lapide satis firma videbimur vestigia ponere, si dicamus

Fana eadem fuisse; ac templa. Vox enim illa *Pronaum*, quæ ex Græca præpositione $\pi\rho\delta$, idest *ante*, & nomine *Nâcs* (quod *templum* latinè sonat) componitur, junctim verò anteriorem templi denotat partem, apertè indicat *Fana* eadem fuisse, ac quæ nunc templorum nomine accipimus. Hanc nostram sententiam videtur confirmare *Strabo lib. 17. Rerum Geograph.* qui apud Aegyptios qualis esset *Fani* forma ita demonstrat. *In ingressu Fani est pavimentum; latitudine quidem jugeri, aut paulò minus; longitudine verò triplâ, quadruplâve, & quibusdam in locis etiam magis, atque hoc quidem Dromus (quod est cursus) dicitur, ut & Callimachus inquit,*

Est Dromus hic sacratus Anubidi.

Per totam verò longitudinem deinceps ex utraque latitudinis parte sunt positæ lapideæ Sphinges, vicenis cubitis, vel paulò pluribus inter se distantes: ut altera Sphingum series sit à dextera, altera à sinistra. Post Sphinges vestibulum ingens, & ubi processeris ulterius aliud vestibulum, rursusque aliud. Sed neque vestibulorum, neque Sphingum certus est numerus; sed alius, atque alius pro diversitate longitudinis, & latitudinis Dromorum. Post vestibula est templum, quod ingens atrium habet, ac memoratu dignum, & delubrum mediocre: simulacrum verò, aut nullum, aut non ad hominis formam, sed bestię alicujus effictum. Ex utraque parte Artii projectæ sunt, quæ pinne appellantur, sunt autem duo muri, æquè alti, atque templum, in initio inter se distantes, paulò plus, quàm est latitudo crepidinis templi. Postea prorsum procedunt ad inclinantes invicem, lineas, usque ad L.

aut LX. cubitos . Hi parietes ingentium simulacrorum sculpturas habent, Etruscis, & antiquis Græcis operibus persimilium . Extat etiam ædes quædam multis columnis structa, sicuti Memphi, Barbaricâ fabricâ, nam præterquam quod columnæ multæ sunt, & ingentes, & multiplici ordine constitutæ, nihil pictum, aut elegans habet, sed potiùs inanem quendam laborem arguit . Romani autem sacros Etruriæ ritus, ut plurimum, imitantes, non omnibus Diis in omni loco templa ponere consueverunt ; nam qui Paci, qui Pudicitia, qui bonis artibus Dii præerant, eos intra mœnia collocandos existimârunt : qui verò voluptatibus, rixis, incendiis præsidebant, ab urbibus excludendos, ut fusè Architecturæ Princeps Vitruvius docet *lib. 1. cap. 7.* vbi plura Philander eruditissimè . Sicuti autem certa loca certis Diis antiqui assignare fuere soliti, ita etiam certa ornamenta, videlicet uni Doricum ordinem, alteri Ionicum, sublimioribus verò Diis Corinthium attribuerunt, ut sedulò observavit Vincentius Scamozzi in sua *Idea Architecturæ parte 2.* Italico idiomate scriptâ, in qua collegit ex antiquorum Scriptorum auctoritatibus, præfertim ex Pausania, plura insignia ædificia à variis Nationibus in honorem falforum numinum, diversis temporibus, diversisque Architecturæ ordinibus constructa .

Nonnulla exempla ex Vitruvianis regulis concinnata sub oculos ponimus, quæ in Tabulis I. II. III. conspici possunt . Nunc ad Templi vocem declarandam, in præcitata lege expressam, procedamus .

Templa propriè à *tuendo*, seu con-

templando appellata, ea loca fuere, quæ Augur vel in Cælo, vel in terra notâisset, quæque vel quamlibet Cæli partem videre possent, vel ipsa ab omni parte videri . Hinc Cælum ipsum quandoque templum audivit, ut apud Ennium .

Contremuit templum magnum Iovis altitonantis.

Cæterum Templorum partes quatuor sunt ; sinistra ab Oriente, dextera ab Occasu, antica ad Meridiem, postica ad Septentrionem, ut demonstrat Varro de Lingua latina *lib. 6.*

Ex hac Templorum definitione colligimus templa ipsa absque ullo tecto fuisse ; unde Cælum facillimè aspici posset . Hujusmodi Templi exemplum non procul à Lacu Gabino superioribus annis inspexi, cum curiositatis gratiâ ad invisenda antiquorum Gabiorum rudera cum CCLL. VV. Emanuele à Schelstrate Vaticanæ Bibliothecæ Præfecto, ac Raphaële Abbate Fabretto, nec non Abbate Francisco Blanchino me contulisset . Ejusdem Templi Ichnographiam, & Orthographiam exhibeo in Tabula I. sub Fig. 1. & 2. Templum est ex lapidibus Gabinis quadrilateris formatum, quod apertum fuisse colligitur ex ipso ingressu, cum nullum ullius epistylii vestigium, sive arcus in Janua appareat, sed sit aperta, ut Icon ipsa demonstrat, & ita omnes existimavimus ; sicuti & ante ingressum duas columnas Ordinis Corinthii ex illorum fragmentis, quæ in proximo reperia sunt, olim stetisse censuimus .

Similium Templorum formam antiquissimam esse putamus ; in quorum deinde locum alia successisse testudine, sive fornice cooperta, ac in testudinis summitate, sive medio, unicum, & ma-

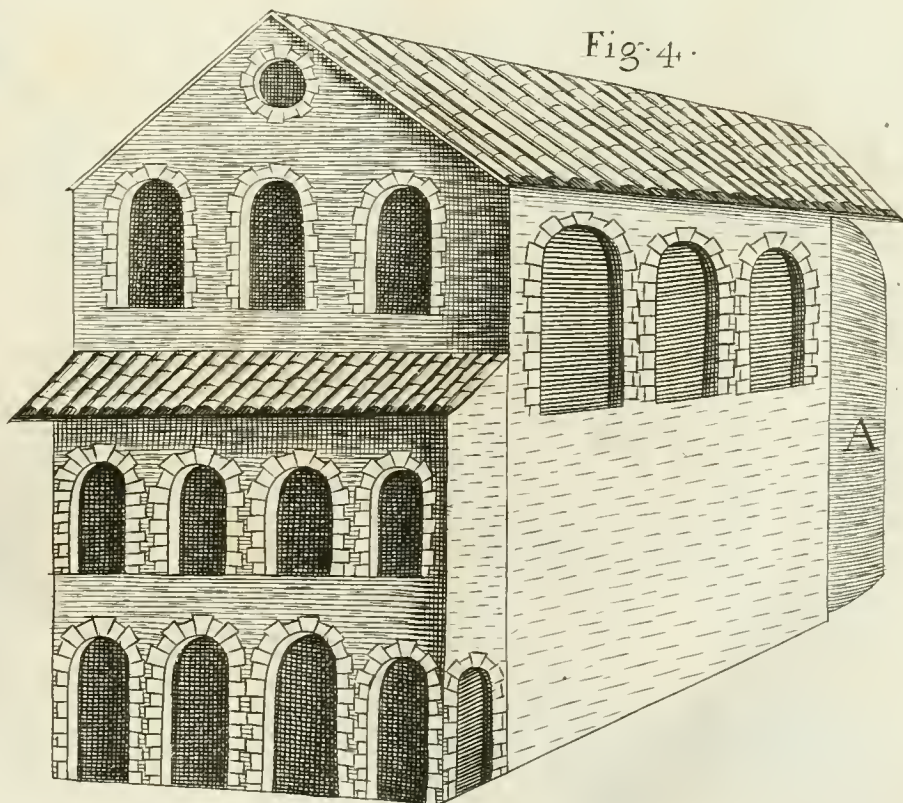
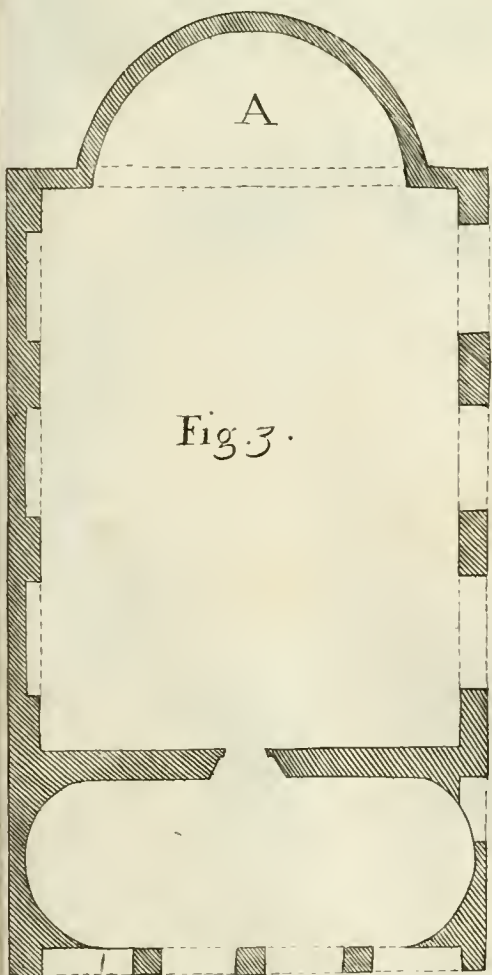
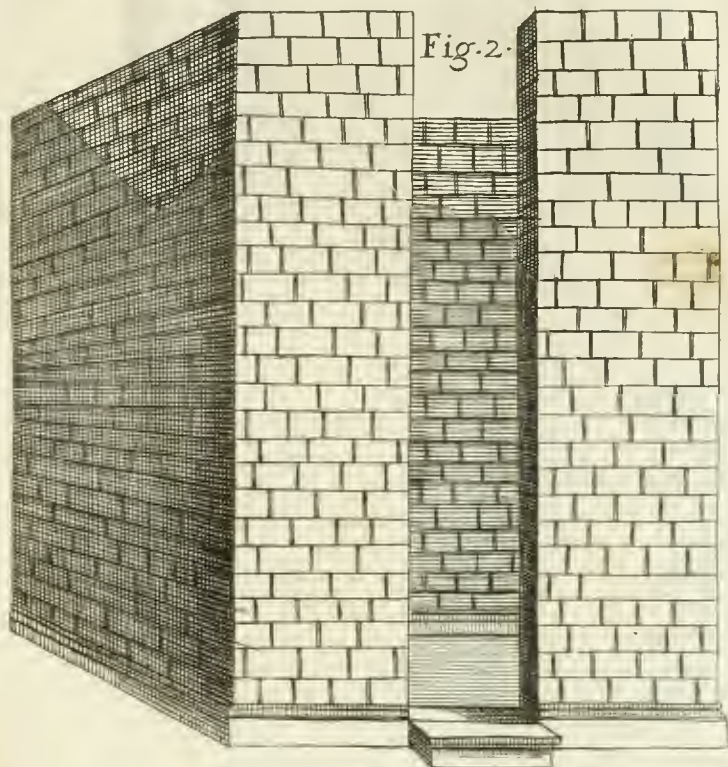
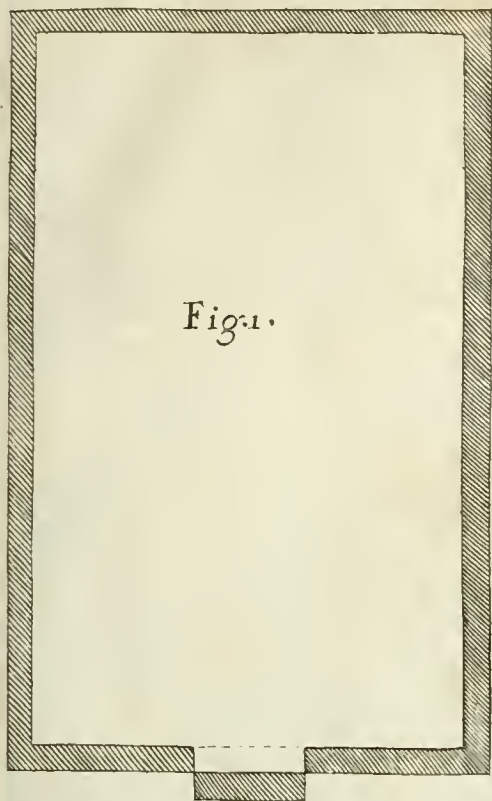

Fig. 1.

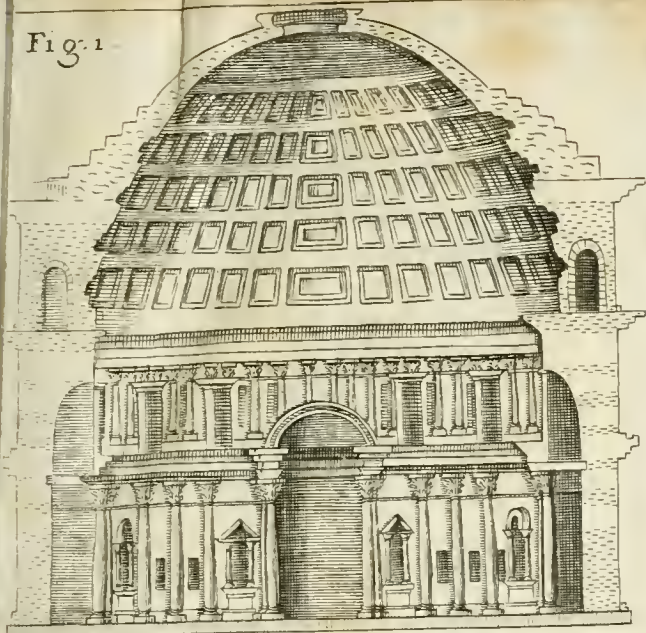

Fig. 2.

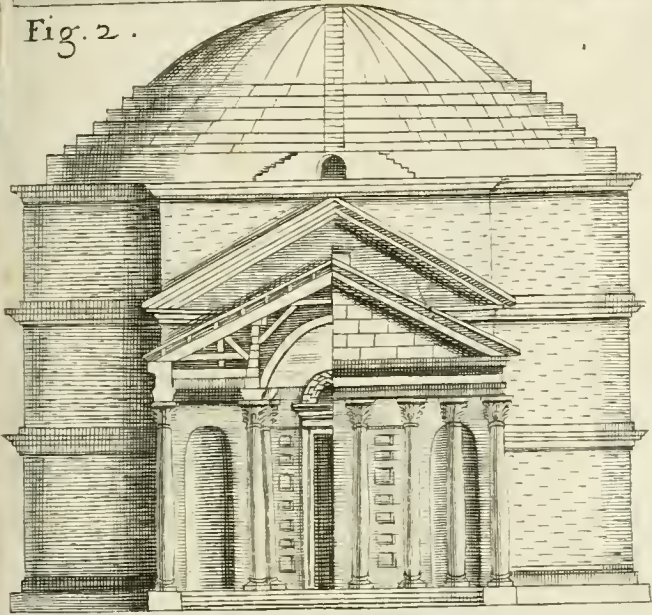

Fig. 3.

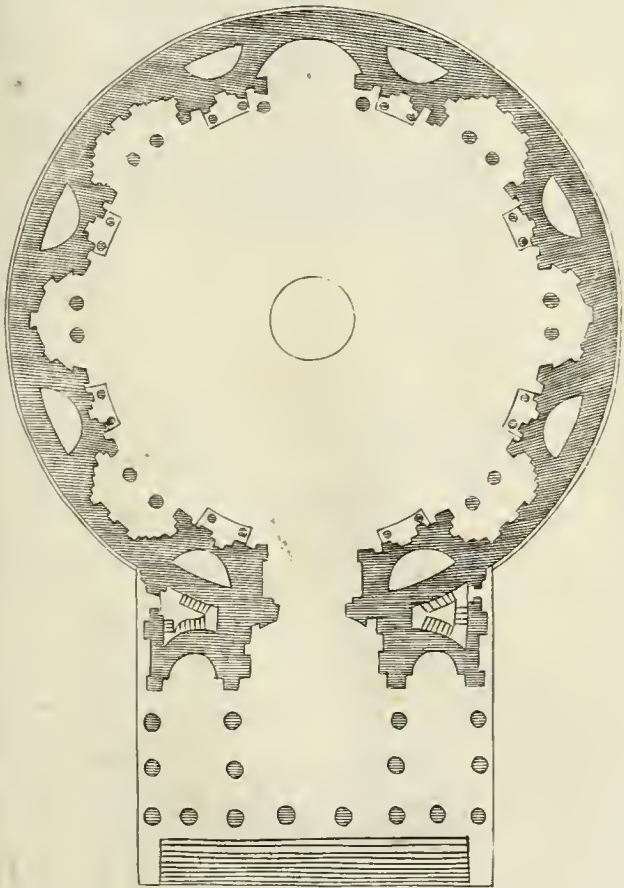

Fig. 7.

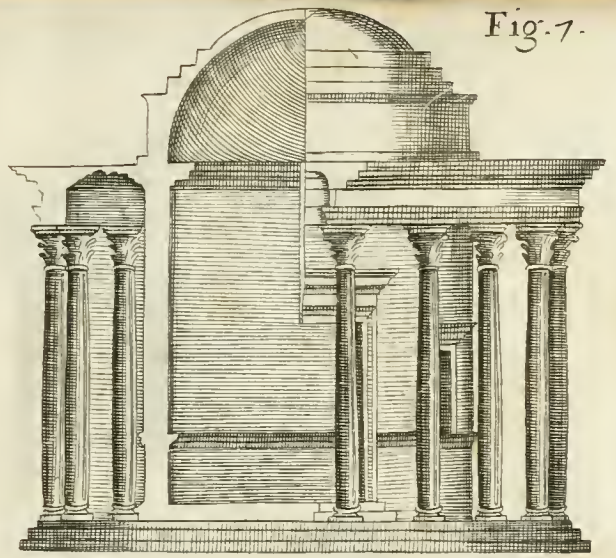

Fig. 6.

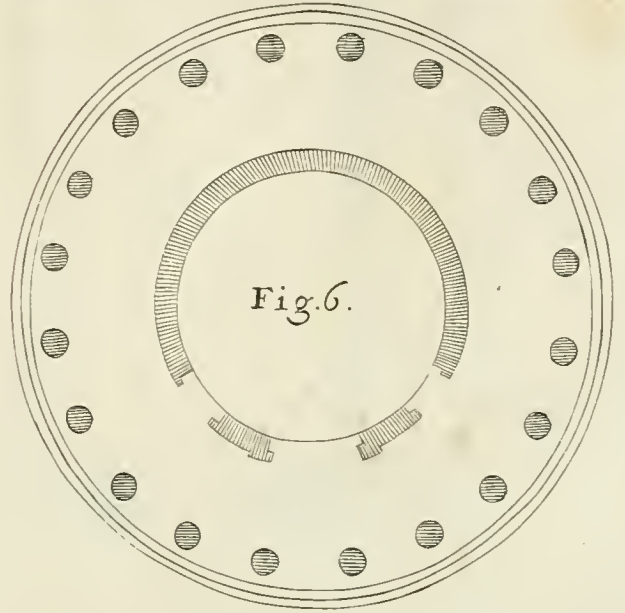

Fig. 5.

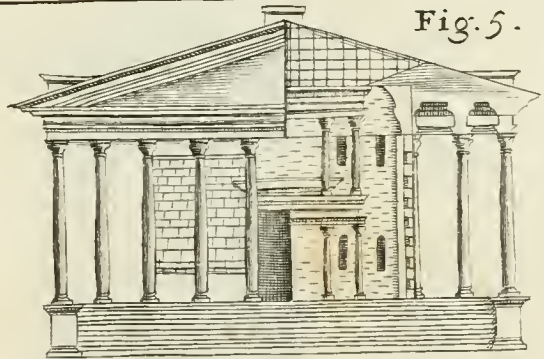

Fig. 4.

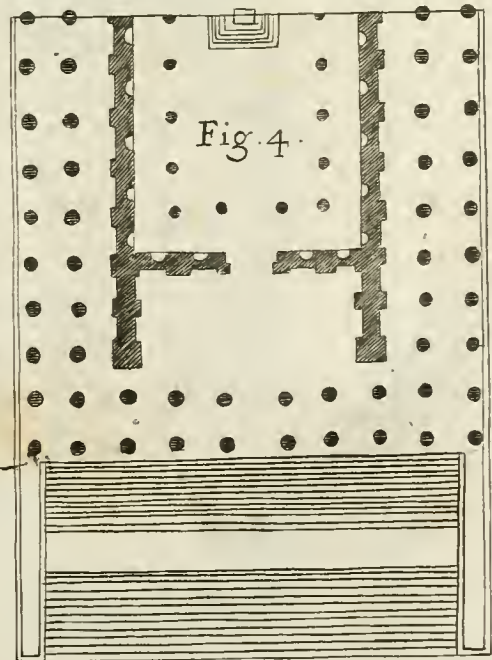

Fig. 4.

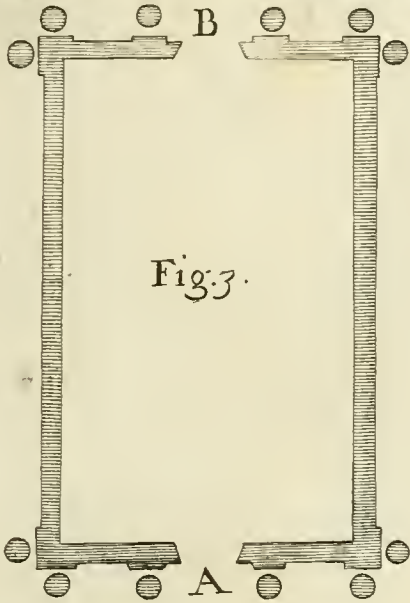
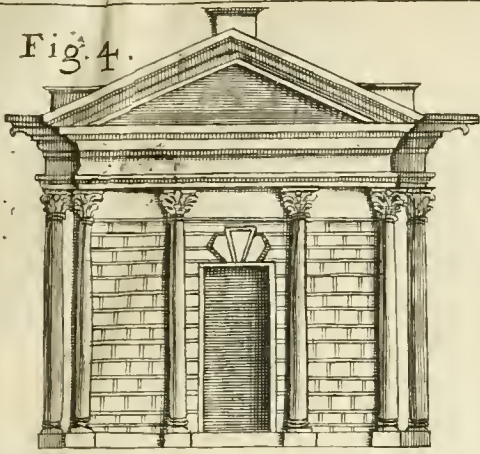

Fig. 3.

Fig. 2.

TAB. III.

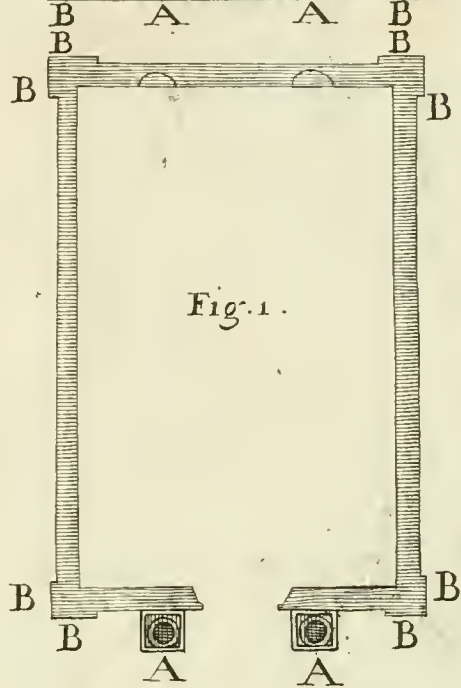
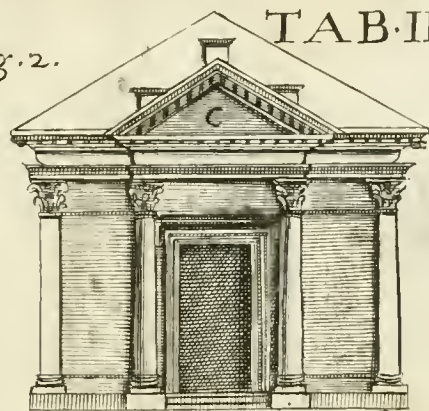

Fig. 1.

Fig. 8.

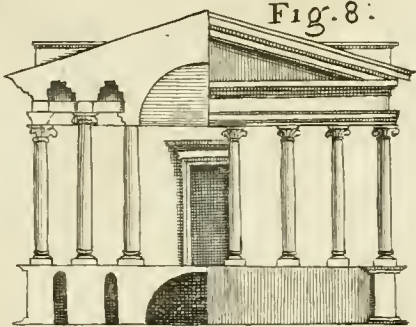

Fig. 6.

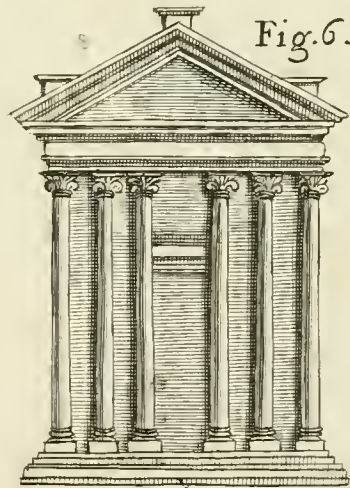

Fig. 7.

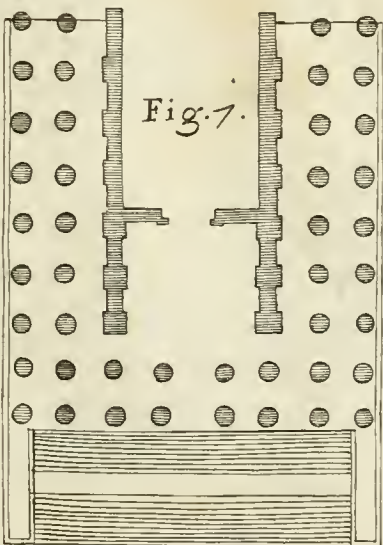

Fig. 5.

& magnum foramen, sive fenestram relictam, unde unice Cælum intueri, & auguria capi possent; ut observare est Romæ in celeberrimo Pantheo, ac in templo Romuli, aut falsi alterius numinis, quod adhuc integrum extat, & cernitur in vestibulo Ecclesiæ SS. Cosmæ, & Damiani in Foro Boario.

Quandoquidem Gabinorum lapidum mentionem fecimus, à rectâ via paulisper deflectere nobis liceat, ne quid omittamus, quod explicatu vel eruditionis, vel etiam lucis necessariæ accessionem facere possit. Gabinus itaque lapis ejusdem speciei est ac Albanus, quem nos Itali vocamus *Peperino*, & ex Agro Oppidi Mareni nostris diebus effoditur: quare si in denominatione placitum antiquorum sequi velimus, lapis Marenius denominandus esset, cum antiqui lapidibus, & lapicidinis nomina indiderint à proximioribus locis. Gabinus autem lapis differt ab Albano in duritie, quia iste mollior, ille durior est, utpotè qui silicea quædam frustula diversæ magnitudinis interclusa, & inhærentia contineat. Præcitatus Scamozzius observat lapides, è propriis lapicidinis avulsos, aërique expositos alios indurescere, alios verò temporis progressu se comminuere, ut se habet iste Marenius. Hæc obiter. Iterum ad Delubri explicationem revertimur, de qua, ut diximus, voce in eadem lege fit mentio.

Delubrum nihil aliud esse, nisi Sacrarium, in quo Sacra reposita asservantur, arguere possumus ex D. Hieronymo, qui in Joëlis Proph. exposit. hæc ait; *Vespasianus & Titus Romæ templo Pacis ædificato, vasa templi (Hierosolymitani) & universa dona-*

ria in Delubro illius consecrârunt. Sacra tamen illa ædificia fuisse communior sententia est, quæ plures Deorum cellas templo additas, ad instar nostrarum cappellarum continebant: illorum definitionem affert Quintus Asconius, qui asserit Delubra esse multarum ædium conjunctionem sub uno tecto à diluvio pluvix munitarum. Plura, si libet, vide apud eruditissimum Gothofredum ad dictam l. 25. de *Paganis*.

Pro Delubri exemplari affertur à nobis præfatum inclytum Pantheon, quod Plin. *lib. 36. cap. 15.* Jovi Ultori ab Agrippa factum, Dion verò *lib. 53.* ab Agrippa perfectum asserunt, atque cum simulacris Martis, & Veneris, multas, & penè omnes Deum imagines eundem posuisse; ad quas conciliandas auctoritates cum Nardino *lib. 6 c. 4.* proferre valemus templum longè antiquius, quàm porticum, ædificatum fuisse, ut ipse architectonicus ordo demonstrat; nam porticus meliori formâ constructa, imò à templo disjuncta intuentibus clarissimè apparet. Visuntur adhuc tam intus, quàm extra nonnullæ cellulæ, in quibus ipsorum Deorum imagines antiquitùs collocatas fuisse, credibile est: Iccircò non solùm Ichnographiam, & Orthographiam, sed etiam Scenographiam ejusdem exhibere voluimus, ut qui Romam non inuiserunt, figuras observando, suæ curiositati indulgere valeant, ut in Tab. II. sub Fig. 1. 2. 3.

Coopertis igitur templis, ut supra narravimus, cum nullum amplius fanum inter, & templum discrimen esset, fani vocabulum sensim obsolevisse, templique illud mansisse credo. Eorum verò templorum formæ à Vitruvio

truvio *lib. 3. cap. 1.* in octo dividuntur species, nempe in Antes, Græcè *πρὸς ἐν παράστασι* deindè Prostylos, Amphiprostylos, Peripteros, Pseudodipteros, Dipteros, Hypæthros. Singulas has ædium species jam in annexis Tabulis expono.

In Tabula III. & Fig. 1. exemplar est Antis, quando scilicet in Ædificii fronte erunt ante parietem, & in medio duæ columnæ, ac super iis tympanum. Eadem Fig. 1. denotat Ichonographiam cum Parastatis in fronte, & in angulis, ac duabus columnis in medio, videlicet ubi sunt duæ literæ A A. est columnarum locus. B B. Parastatæ. Figura 2. repræsentat Orthographiam cum eisdem Parastatis, & duabus columnis, ac tympano C.

Prostylos ejusdem structuræ est cum Ante. Addendæ tantùm sunt in utroque angulo anteriori binæ hinc inde columnæ, hoc est, altera, quæ ad frontem, altera, quæ ad latus spectet, locandæque sunt ante angulorum parastatas, ut Figuræ 3. & 4. satis abundè indicant.

Si unica facies templi ita ornetur, vocatur ædificium Prostylos, ut indicat Fig. 3. lit. A. si verò etiam in adversa parte simile ornamentum excitetur, ut in eadem Fig. lit. B. ædes dicitur Amphiprostylos.

Peripteros, quod latinè circumcirca alas habens sonat, columnis quaquaversum cingitur, itaut in fronte sex assurgant, totidem in postica parte: in lateribus verò (exclusis duabus, quæ frontibus etiam communes sunt, ut potè in angulis positæ) octo utrinque. Inter columnas, & parietem interjacet Ambulacrum. Dilucidè omnia videbis in Fig. 5. & 6.

Pseudodipteros est, quando in fronte sunt duo ordines columnarum, ac in unoquoque ordine columnæ num. 8. In lateribus verò quindecim, angularibus computatis, ut Figura 7. & 8. exhibent: Ichonographia non est integra ob loci angustiam. Orthographia frontem, ac intercolumnii spatium, & ambulacra demonstrat.

Dipteros duabus alis, hoc est duplici columnarum ordine circumdatur. Differt ab antecedenti eodem prorsus modo, ac Prostylos distinguitur ab Amphiprostylos; Dipteros enim tam in fronte, quàm in adversa parte, hoc est in postica, octonas habet columnas. Pseudodipteros verò tantùm in Antica parte, & in lateribus, columnis ornata est.

Hypæthros itidem duplici ordine columnarum construitur, decem pro quolibet ordine in fronte; servatque eandem regulam, ac Dipteros. In interiori verò parte duplicem habet ordinem columnarum à parietibus distantium; ita ut inter columnas, & parietes ambulacrum remaneat; medium verò sub dio sine tecto est, ut apparet ex Tabula II. sub Fig. 4. quæ trunca remanet ob loci angustiam. Fig. 5. quæ Orthographiam repræsentat, frontem & deambulacra denotat.

Huc usque Vitruvius templorum formas quadrilateras, ac similes descripsit: in *lib. verò 4. cap. 7.* breviter differit de rotundis templis, quæ in duas dividit species, nempe in Monoptera, ac in Periptera. quorum primum sine cella est, secundum cum cella; utraque verò columnis circumdata, uti Philander explicat in *annot. ad lib. 4. eiusdem Vitruvii cap. 7.* eius hæc verba: *Celi naturam imitati ve-*

eres, in primis, rotundis sunt delectati. Eorumque sine cella sunt, sed columnis tantum circumuallata, Monoptera dicuntur; quæ cellam habent Periptera vocantur - Peripteri templi exemplar in hac Urbe visitur B. M. dicatum, sub denominatione Solis, olim S. Stephani *delle Carrozze* ad ripam fluminis. Tiburi etiam adiacet templum haud absimile *Sibyllæ Domus* vulgò indigitatum, quod Cluverius in sua Italia antiqua existimat Herculis Ædem fuisse.

Tabula II. exhibet utrumque ordinem in Fig. 1. 2. 3. 6. & .7 propterea ab explicatione facilè abstineo.

De templorum forma apud antiquos Romanos recepta, hucusque à nobis actum est. Superest ut de Basilicarum structura quidpiam addamus; ad prisca enim exemplar plures constitutæ sunt ædes Sacræ à Christianis, quæ etiam hodie nomen Basilicæ retinent: quin imò quamplures quoque ex antiquis in sacros usus conuersæ sunt, & divino cultui sacratæ.

De Basilicis summatim egit laudatus Vitruvius *lib. 1. cap. 1.* Ex recentioribus verò Andreas Palladius *lib. 3. c. 19.* Vincentius Scamozzi *lib. 3. cap. 5.* Leo Baptista Albertus *lib. 7. cap. 14.*

Cùm autem vocis istius etymon, illiusque varia significatio non omnibus nota sit, idè ab incepto Laconico stylo aliquantulum non majorem Lectoris gratiam deflectere in incunandum existimo.

Basilicam igitur omnes conveniunt Scriptorum à Græca voce βασιλική derivari, quæ Regiam denotat, cum βασιλεύς Regem, sive Imperatorem significet. A principio Basilicæ à Romanis ædificatæ fuere, ut Popu-

lus in eis ad jus dicendum convenire posset; illarum forma ut plurimum sic erat. Cingebantur porticibus, concaemeratis ex coaxatis contignationibus, immixtis in parastata columnis, aut pilis adjunctis, superque contignationem altera erat, & superior porticus, cujus tectum testudinatum aliis postibus, parastatis, & arctariis sustinebatur. Medium spatium, & quasi superior porticus, pluteus vocabatur, qui in utrumque latus per intercolumnia peristyliorum liberum habebat prospectum. Parastatæ verò duplæ erant ad rectitudinem porticûs, sicut & columnæ perpetuò Scaporum ductu ad Basilicæ latitudinem. Solebant enim in eisdem quatuor adesse Tribunalia, in quibus stabant Oratores, ac in orbem Judices. Duæ aderant porticus, inferior, ac superior; in inferiori Judices, Aduocati, ac aliorum litigantium turba. In superiori verò ex una parte feminæ, ex alia viri, qui judiciis intererant, stare consueverunt, ut videre, & judicantes audire possent. Harum Basilicarum Iconismum refert Spanhemius expressum in quodam Numismate, ubi visitur Basilica Aemilia. Et ne graveris Spanhemium adire, idem Numisma exhibeo in Tab. XXI. sub fig. 4. earundem Basilicarum itidem forma inuerso tamen ordine porticûs, cùm intus sint, adhuc videri potest Romæ in Basilica Sanctæ Agnetis extra Urbis mænia, & in Basilica Sancti Laurentii in Agro Verano, ubi & porticus duplex est; uti & in Ecclesia Aquisgranensi à Reverendissimo Domino N. Vander Linden. Antiquissimo ejusdem Ecclesiæ Decano accipimus, cùm exemplari Musivi operis, illic à Carolo Magno con-

constructi nobis transmiserit, de quo suo loco. Interim audiamus Plinium eandem Basilicas describentem, qui lib. 6. epist. 33. *Sedebant (inquit) Judices centum & octoginta. ingens utrinque Advocatorum, & Astantium corona latissimum Judicium multiplici circulo ambibat. Ad hoc stipatum Tribunal, atque etiam ex superiore BASILICÆ parte, quā feminae, quā viri, & audiendi quod erat difficile, & quod facile visendi studio imminebant; Unde Seneca de Ira lib. 3. c. 33. fremitu judiciorum Basilicæ resonant. Postea cum à Senatoribus, qui illuc veniebant, vel à Judicibus, qui ibi omnis generis causas cognoscere, vel ab hominibus peritis, qui clientibus inibi de jure respondere solebant, locus vacaret, Mercatores ibidem, ac Nummularii negotiari cœperunt; quod innuit Basilica Argentariorum, in octava Urbis Regione, de qua meminit P. Victor; nisi potius dicendum, quod Mercatores ad Basilicarum formam construxerint loca, in quibus convenire possent, ut etiam hodie in aliquibus Civitatibus, & præcipuè maris Portubus obtinet.*

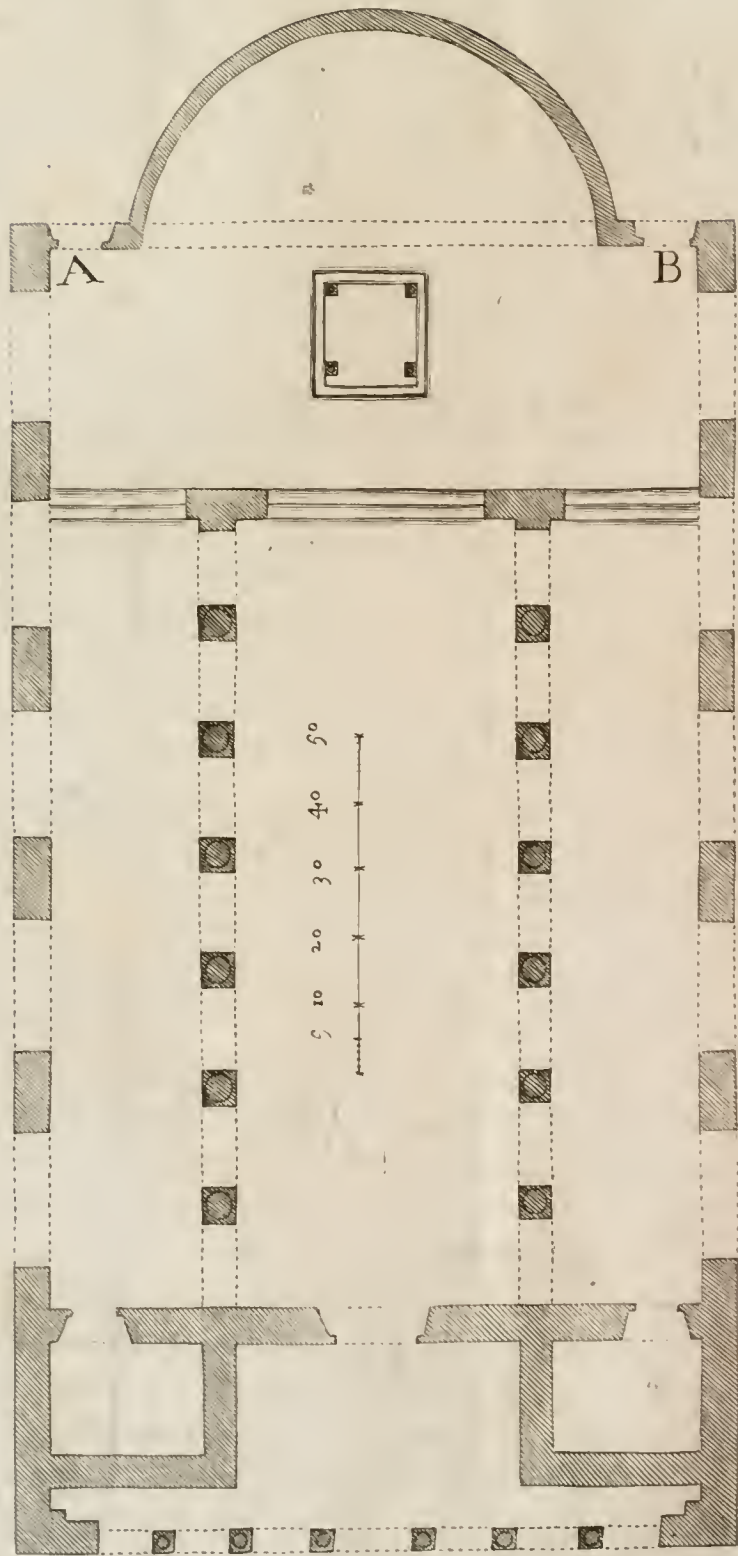
Quare eisdem locis ad Basilicarum formam constructis Basilicæ nomen Priscos indidisse conjecturari haud temerè potest. Novemdecim Romæ Basilicas fuisse idem Victor narrat. Locus verò ubi Tribunalia stabant hemicycli formam retinebat, quare ab ipso Tribunali Tribunæ nomen sortitus est, qui etiam ab aliquibus Absida dictus fuit, de qua voce S. Paulinus in Epist. 12. ad Severum, ait: *Sed de hac Absida, an Abside magis de re debuerim, tu videris; Ego nesci re me fatcor, quia hoc verbi genus nec legisse remini-*

scor. Isidorus lib. 15. c. 8. Absida (inquit) Græco sermone, Latinè interpretatur lucida, eò quod lumine accepto per arcum resplendat. Sed utrum Absidam an Absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum quidam Doctorum existimant. Præbuit etiam hæc eadem vox altercandi occasionem inter Orthographiæ Professores, an cum B. vel P. scribenda sit. Joannes Gerardus Vossius in suo Etymologico asserit scribendam esse cum B. suamque opinionem variis rationibus fulcit, cui obstat Claudius Dausquius in sua Orthographia per P. pingendam contendens. Quare cum Grammatici certent, & adhuc sub Judice lis sit, Orthographiæ studiosis relinquimus dirimendā.

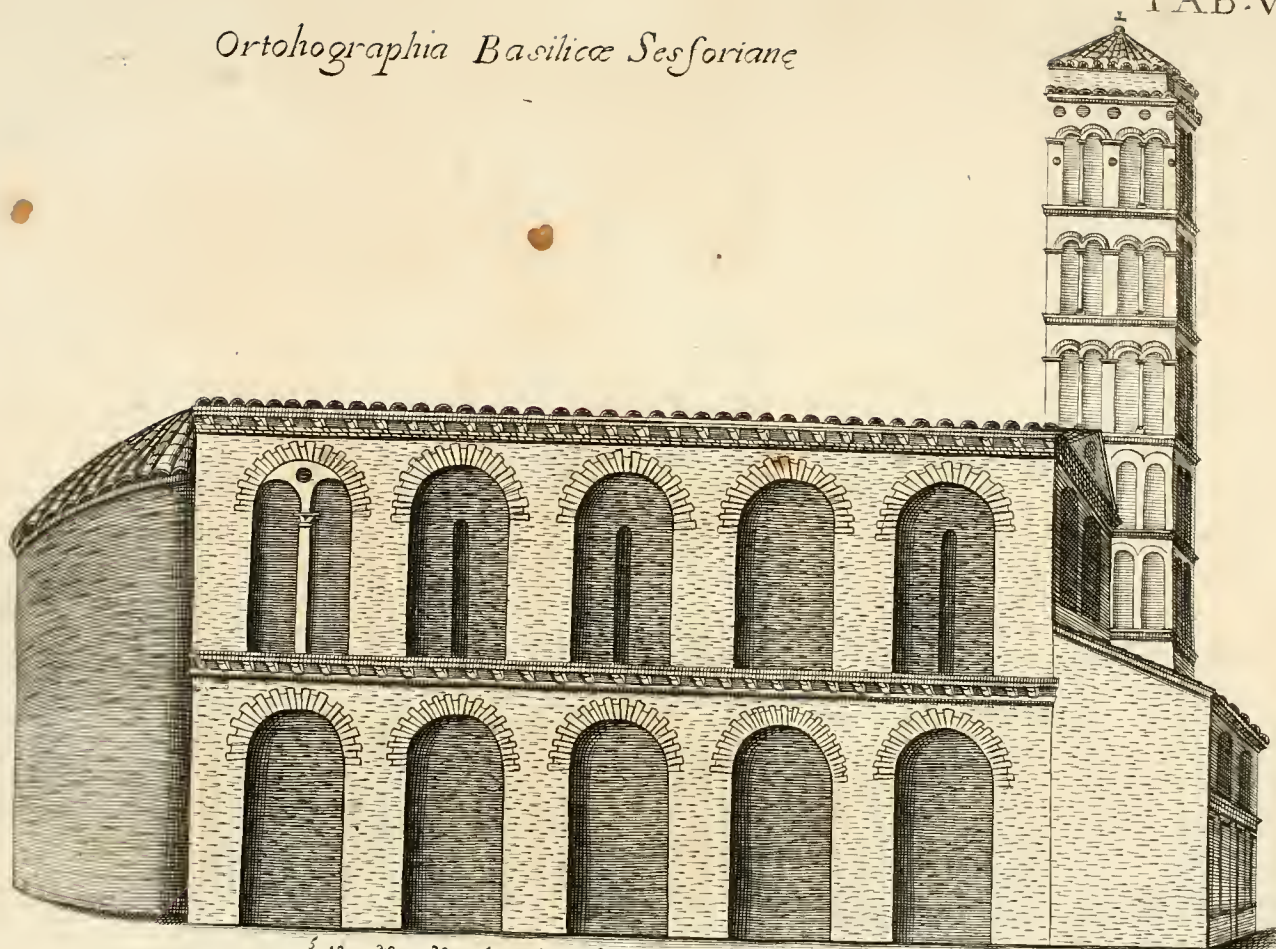
Verùm Basilicæ, unde diverteram, ut evaderet amplior, intus à lateribus antiqui addidère unicam Porticum, deinde duplicem. Insuper & ante Tribunal transversam Navim, quam aliquando bifariam adinstar Porticûs cum columnis diviserunt, hancque Causidicam denominârunt; quia in ea Notarii, & alii Causarum Patroni conveniebant. Quare Navis hæc literæ T. figuram repræsentabat; & ut commodior evaderet, exteriores superaddidère Porticus in Servorum usum. Has prope Forum Basilicas antiquis construere solenne erat, & in meridiem fronte aspicientes, ut in eas hyeme sine ulla temporis injuria Negotiatores se conferre possent. Earum latitudines nec minus quàm ex tertia, neque plus quàm dimidia longitudinis parte constare solebant. Fenestræ quoque ad lumen uberiùs excipiendum, satis amplè patebant, ut litigantium commodo in perlegendis, examinandisque tabellis consuleretur.

TAB. IV.
Ichnographia Basilicæ Sesforianæ

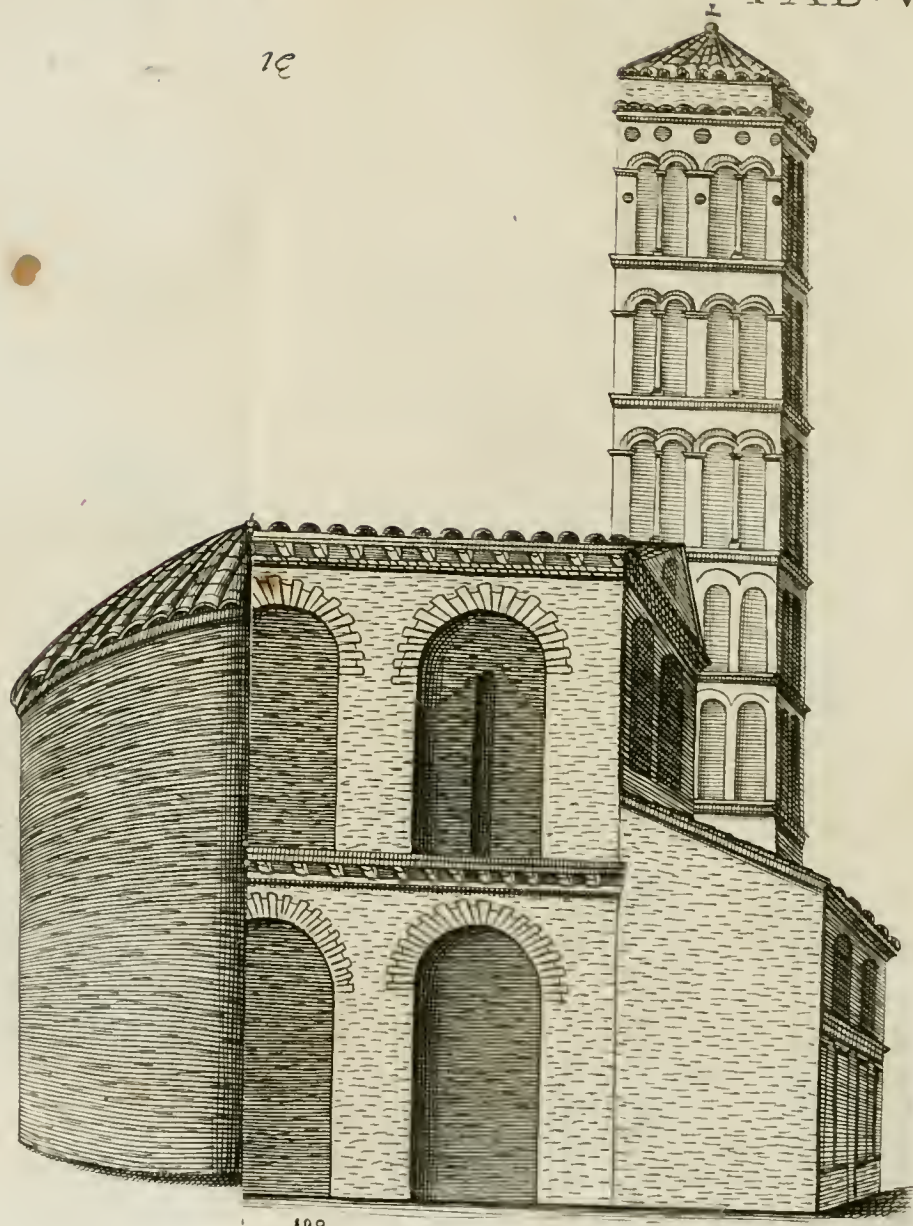
Orthographia Basilicæ Sesforiane

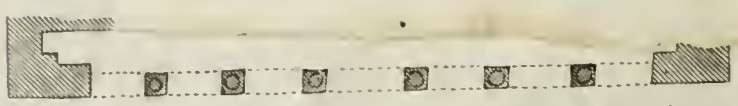
5 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Scala di p^{mi} 100 Romani

12

pag. 9.

pag. 9.

Prisci etenim Christifideles in ædificiis construendis Gentilium imitatores, ad eorum similitudinem sacra templa erigebant, vel ab Ethnicis jam erecta, ab omni profanæ superstitionis labe expiata, divinos in usus aptabant: ut innuit Aufonius in gratiarum actione pro Consulatu: *Basilicæ olim negotiis plenæ, nunc votis pro tua salute susceptis*. Et Isidorus *Originum* lib. 5. *Basilicæ prius vocabantur Regum habitacula, nunc autem ideo Basilicæ Divina templa nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus, & sacrificia offeruntur*.

Supradicta Architectonica præcepta observata animadvertimus in Basilica Siciniana ab Ethnicis constructa, ac etiam in aliis Christianorum Basilicis, nempe Sessoriana, S. Pauli, S. Laurentii in Agro Verano, & aliis, de quibus infra.

Ut autem quæ narravimus clariora sint, ejusdem Sicinianæ Basilicæ Ichnographiam, & Orthographiam, sub oculos ponimus, ut in superallata Tabula I. Fig. 3. & 4.

Istius Basilicæ longitudo est pal. 85. latitudo verò 65. diameter, sive chorda hemicycli, sive absidis est 44. semidiameter 28. Eiusdem absidis, quæ lit. A. denotatur, & retroacto anno diruta fuit, 24. Porticûs longitudo 68. latitudo 23. Tres in quolibet latere habet fenestras: singularem latitudo pal. 15. altitudo sesquialtera, tres istarum ad Meridiem versæ muro clausæ sunt.

Porticus Occidentem hybernum respiciens, quatuor habet januas, quarum prior Septentrionem versus, aliis tribus minor est. In angulis quoque geminæ aliæ patebant, sicuti Ortho-

graphia demonstrat in dicta Tabula Fig. 4. Super porticum aderant quatuor fenestræ, superque tectum porticûs tres, quarum mediæ imminet fenestra orbicularis.

Sessoriana autem Basilica in tria deambulacra, seu Naves distinguitur, ut in Tab. IV. quæ Basilicæ Ichnographiam demonstrat. Earundem Navium longitudo à liminibus usque ad arcum triumphalem, sive Navim transversam est pal. 118. medianæ Navis 42. lateralium 22. transversæ longitudo 86. latitudo 35. Ad ipsam per tres gradus ascenditur. In medio Altare majus affurgit cum Ciborio incumbente quatuor porphyreticis columnis. Literæ A. & B. descensum ad subterraneam Cappellam Sanctæ Crucis denotant; de qua suo loco differemus.

Duodecim magnæ columnæ è Numidico marmore Naves distinguunt, pro qualibet parte sex. Diameter absidis est palm. 68. semidiameter verò 32. ex quolibet latere quinque magnas fenestras habet, ut Tab. V. Orthographica indicat; & sub eisdem totidem sunt arcus latitud. palm. 20. altitud. verò duplicatâ proportionem. Fenestrarum eadem est latitudo, altitudo sesquialtera. Lateralis fenestra propè absidam, quæ Boream respicit, bifariam dividitur à columna marmorea, qua interfecatur. Reliquæ verò tres muro obductæ sunt, sive, ut veriùs dicam, coarctatæ, reverâ enim totus fenestræ hiatus oppletus non fuit, sed ingestis hinc inde lateribus tantum spatii relictum est, ut in altitudine, palmis viginti quatuor, in latitudine verò tribus tantummodò pateat. In quarta solummodò fenestra nullus

aperturæ locus relictus est, sed muro penitus occupata fuit, quod contigit etiam arcubus, qui fenestris subjacent, ut ex ipsa Orthographia colligi potest, quam simul cum Ichnographia contemplare.

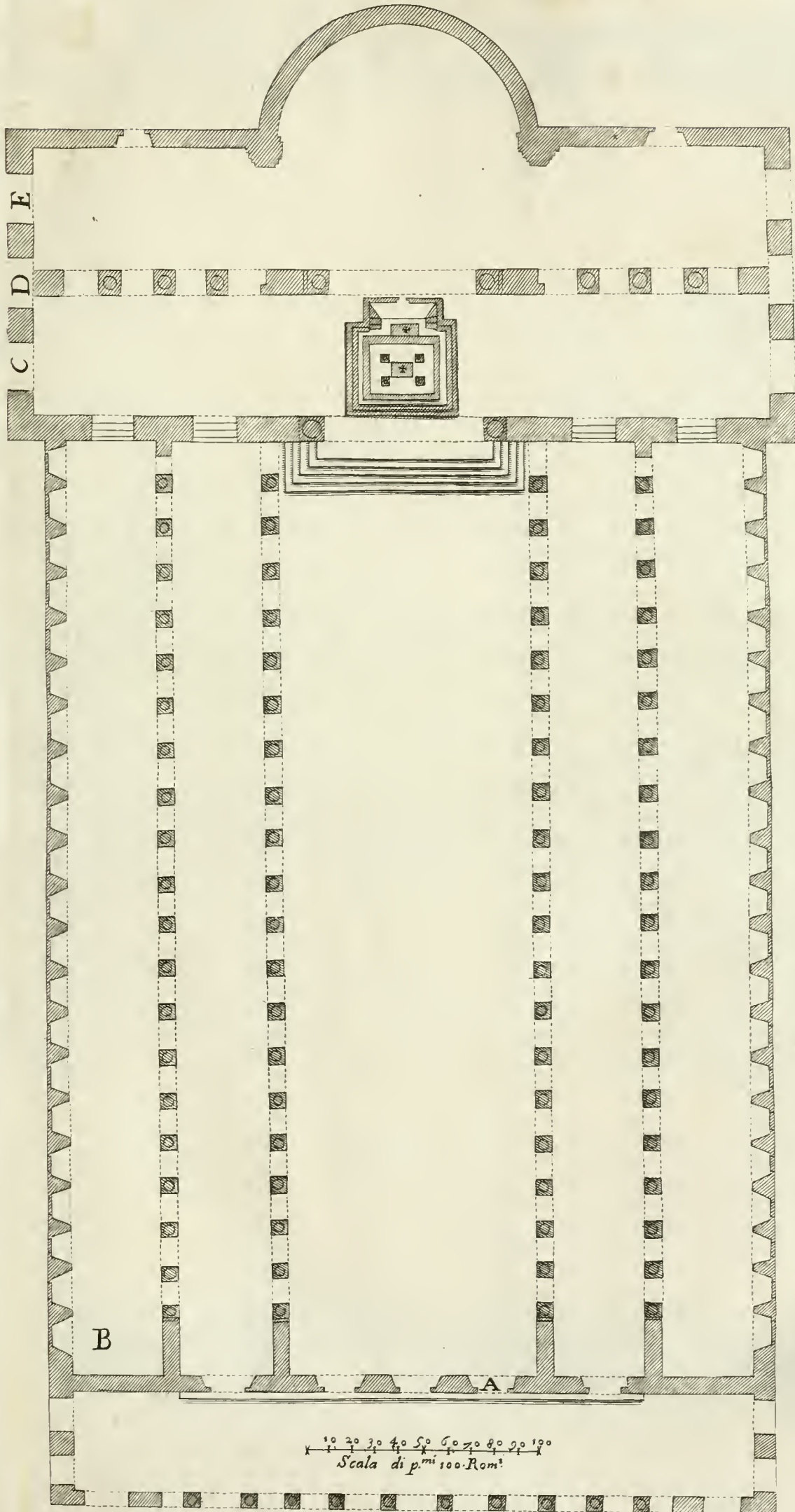
Porticum ante faciem Basilicæ sex columnæ suffulciunt, quarum aliæ ex Numidico, aliæ verò ex Phrygio marmore constant. Hac olim in porticu duæ aderant Cappellæ: at hodie una tantum. Neutram tamen illarum fuisse cum Basilica inchoatam existimo, sed posterioribus sæculis additam. Supra porticûs tectum, fenestræ olim amplitudinis non exiguæ laxabantur; cum altitudine pal. 30. latitudine verò 20. æquarent. Hæ tamen hodie ducto muro occluduntur. Porticum autem ingredientibus à dextris occurrit turris campanaria, quæ maximam vetustatem præferebat.

Augustior est celeberrima Doctoris Gentium Basilica cum mole, tum auctoribus. Magnus enim Constantinus illam primò construxit; auxerunt verò, vel potius denuò à fundamentis in splendidiorem hanc formam, quâ modò visitur, excitârunt Valentinianus, Theodosius, & Arcadius A A A. latius de illa differemus in nostro tractatu, quem post præsentem in lucem edituri sumus, *De sacris ædificiis tam in Occidente, quàm in Oriente à Magno Constantino constructis*. Nunc enim ejus structuram brevibus prosequi satis fuerit. Basilica hæc septem continet porticus, sive Naves, quinque in longum, duasque transversas: ut Ichnographia demonstrat in Tab. VI. Quinque Navium longitudo est pal. 404. latitudo verò medianæ 110. lateralium 40. In totum Basilicæ lati-

tudo, comprehenso, quod occupant bases columnarum spatium, est pal. 304. Ascenditur ad transversas Naves per quinque gradus, quarum longitudo est pal. 324. Singularum latitudo pal. 52. ambarum simul, comprehenso columnarum spatium 120. In primis istarum Confessio est, sive Altare majus, & Presbyterium, sive Absis, in qua aderant viginti columnæ, inde à Xysto V. occasione restorationis asportatæ, ut scribit Severanus *De Septem Urbis Ecclesiis*; Navis medianæ columnæ sunt numero quadraginta; viginti videlicet à quolibet latere ordinis Corinthii, quarum sexdecim non sunt perfectè elaboratæ, sed in aliqua parte rudes; aliarum verò viginti quatuor, quatuordecim ex duabus marmoris partibus constructæ sunt. In aliis Navibus totidem numero columnæ, sed minoris magnitudinis, & altitudinis. Narrat idem Severanus nonnullas ex eisdem columnis fuisse desumptas ex mole Hadriana. Perfectò in omnibus non apparet eadem Architectonica regula, quod etiam basibus contigit. Hinc existimo, illas, quæ politiores sunt, ex eadem mole desumptas, alias verò rudiores fuisse elaboratas ætate supradictorum Imperatorum Theodosii &c. quo tempore bonæ artes in deterius labebantur.

Facies Ecclesiæ, quæ Occidentem hyemalem respicit, quinque habebat januas, quarum media tantum aperta est; aliæ verò muro obstructæ; tempore autem Jubilæi, sive Anni Sancti ea referatur, videlicet quæ in Ichnographia signatur lit. A. Ad sinistrum latus est turris campanaria ut lit. B. denotat. In quolibet Navis medianæ latere

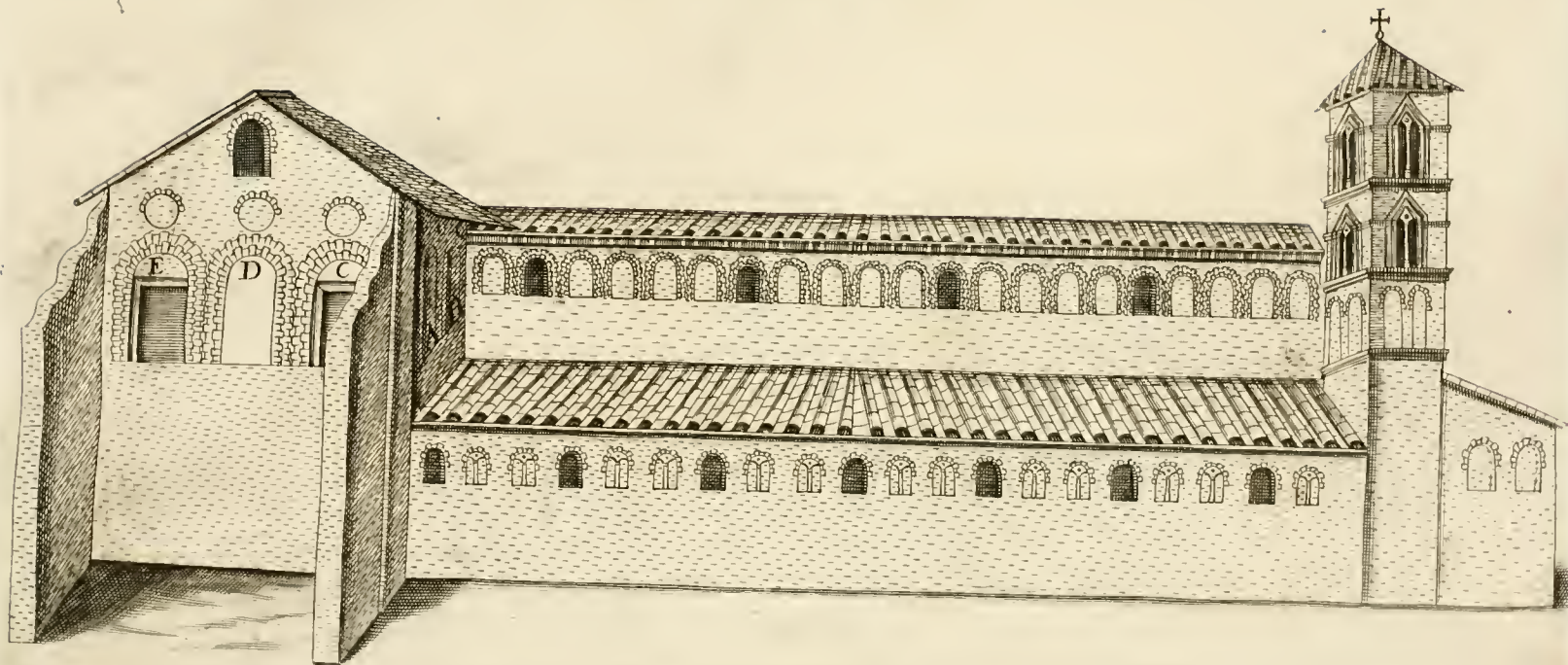

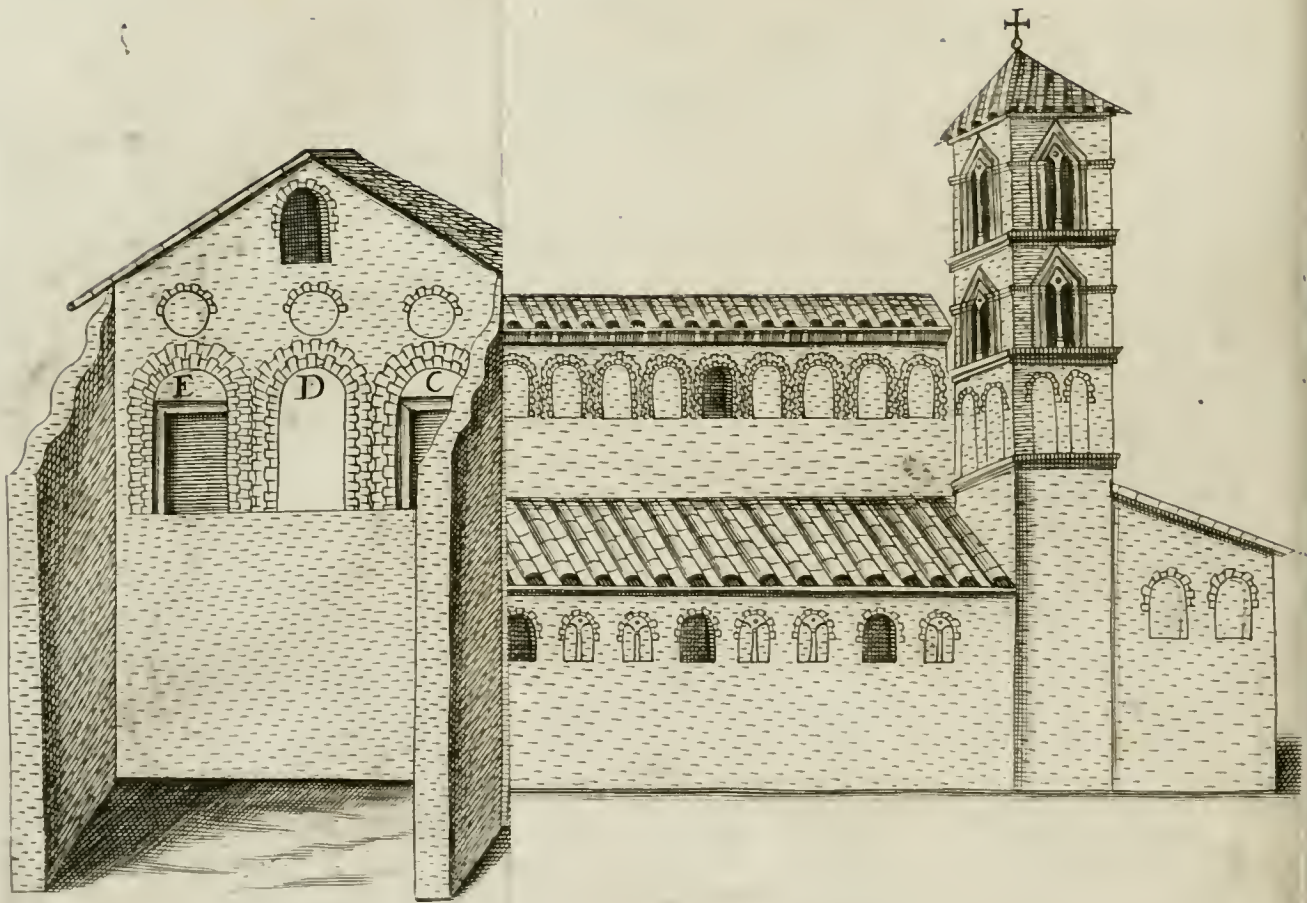

Orthographia Basilicæ S. Pauli

TAB. VII.

TAB. VII.

latere, una & viginti fenestæ, quarum latitudo, oculo iudice, est duodecim circiter palm. altitudo verò duplicatâ; modò autem aliæ apertæ sunt, aliæ clausæ.

Nonnullæ bifariam divisæ per columnam interpositam, ut in Ecclesia Sanctæ Crucis supra diximus: totidem fenestris ornantur duæ reliquæ Naves laterales: magnitudo tamen, & altitudo illarum minor est, prout ex ipsa Orthographia argui potest, quam habes in Tabula VIII. In transversis etiã Navibus, ad sinistrum ingredientium latus, aderant tres aliæ maximæ fenestæ, indicatæ per literas C.D.E. singularumque latitudo 20. circiter palmorum, altitudo verò 40. His imminabant tres aliæ orbiculares, quarum diameter est pal. 12. Item in facie, quæ turrim campanariam prospectat, ubi sunt lit. A. B. gemine aliæ ejusdem cum superioribus tribus, & longitudinis, & latitudinis, totidemque iis orbiculares supererant, quarum diameter est pal. 12. ut in aliis. Plagæ etiam Orientali sex aliæ respondebant cum orbicularibus superpositis, numero & magnitudine æquantibus eas, quas in Occidentali pariete descripsimus.

Antiquas inter Basilicas referri meritò potest vetustissima Ecclesia S. Clementis: licet enim nomine Basilicæ Nostrates illam minimè nuncuparent, at tamen ob formam structuræ Basilicam refert. Insignis est hæc sacra Ædes titulo Cardinalis, referente Ugonio, ipsius S. Pontificis natalibus illustrior; asserit enim hanc olim extitisse paternam Domum S. Clementis, in qua & D. Barnabas, cum Romam advenisset, ab eodem exceptus fuit.

In hac eadem Ecclesia Cælestius Pelagii sectator, præsentem Zosimo Summo Pontifice, erroneum dogma (licet lusoriè) abjuravit; ut habetur in Epistola ipsius Pontificis ad *Africanos Episcopos*, data Honorio Augusto XI. & Flavio Constantino Cofs. scilicet anno 417. Itidem de hac Ecclesia meminit D. Hieronymus in *Illustrium Virorum* libro, de eodem Sancto Clemente ita scribens: *Nominis ejus memoriam usque hodie extructa Ecclesia custodit.* Quòd autem titulo Cardinalis perantiquo nobilis sit, patet ex Epistola S. Leonis Magni ad Flavianum Episcopum CP. in ordine 24. juxta nuperrimam ac eruditam Quesnelii editionem; in qua Epistola cujusdam Romani Presbyteri tituli S. Clementis mentio fit. Ejusdem autem Epistolæ data, est Idibus Junii, Asterio & Protogene Cofs. qui floruerunt anno Christi 449. Hic obiter notandum, quòd Asterius præponitur Protogeni contra communem Consulium catalogum à diversis Scriptoribus concinnatum. Urbicum etiam Presbyterum tituli S. Clementis reperio subscriptum in Concilio I. Romano, sub Symmacho Papa Anno Domini 499. celebrato. In hac eadem Basilica Divus Gregorius Magnus Homilias 33. & 38. recitavit; ac in quarto Dialogorum libro narrat, Servulum nomine, patrimonio pauperem, sed meritis divitem, longâ correptum paralyfi jacuisse, quousque supremum vitæ diem, morbo, & egestate patienter toleratis, sanctissimè obierit.

Pompejus Ugonius supracitatus *De Stationibus Urbis*, autumat Basilicam hanc à Nicolao I. Summo Pontifice fuisse restauratam, suamque elicit

conjecturam ex annexo monogrammate in quinque locis specti marmorei infulpto, quod explicat *Nicolaus*; fulcitque ejusmodi conjecturam satis probabili rationum apparatu. Datur tamen aliquis dubitationi locus ex ipsa literæ conformatione, quæ ad vocem *Nicolai* exprimendam trahi non posse videtur cum litera principalis H. voci *Nicolaus* aptari nequeat. Desiderantur præterea literæ C. & L. nisi Ugonius asserat L. formari à linea transversa sub S. composita cum antecedenti hastula literæ N. utcunque sit, invenienda adhuc erit in monogrammate litera C. Ugonii sententiam sequuntur Alemannus *de Lateranensibus Parietinis* cap. 3. & eruditissimus Du Cange in suo *Magno Glossario* in hac voce *Monogramma* pag. 666. Ego verò divinare tento, si meam profero sententiam, dum hoc monogramma JOHANNES denotare assero, qualis autem iste Joannes fuerit, fateor me ignorare. Eiusdem tibi Basilicæ interiorum Scenographiam exhibeo, ac Orthographiam porticûs, nec non faciei lateralis, quæ Austrum respicit, ut in Tabulis VIII. & IX. Plura de partibus interioribus dicenda forent, sed de his infra cap. 2. ubi Tabulam Ichnographicam exponemus.

Præterea pro coronide harum sacrarum Ædium, faciem templi Sanctæ Mariæ in Cosmedin, aliàs *Schola Græca*, quæ Diaconia, ac etiam Collegiata est, libuit annectere, quæque cum vetustissima sit, & in ea (uti fama est) Divus Augustinus Rhetoricam docuerit, observatione non perfunctoriâ digna est. Turris ibi campanaria visitur altitudine spectabilis, nam septem ordinibus Archite-

tonicis constat, ut in Tab. X. conspici potest. In porticûs ingressu super columnis, ferrum quadratum ad columnarum concatenationem positum est, in quo nonnulli annuli ferrei, è quibus antiquitus vela suspendebantur. Qui annuli adhuc visuntur in similibus antiquis porticibus aliarum Ecclesiarum; nempe supradicti Sancti Clementis, SS. Cosmati, Alexii, Georgii in Velabro, ac S. Praxedis.

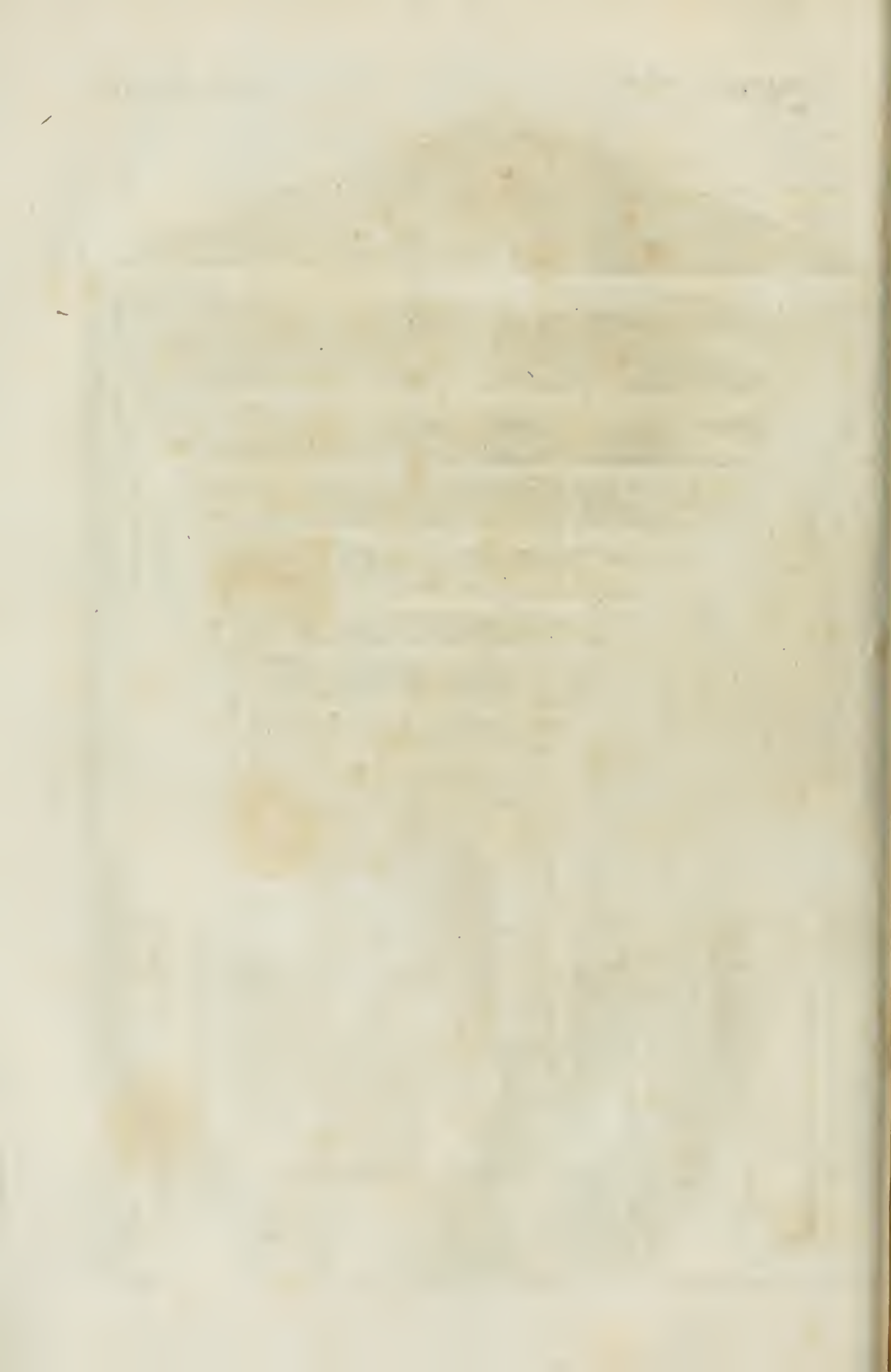
De hac eadem Basilica plura dici possent, sed nolo falcem ponere in messem alienam, cum de illa amicus noster D. Abbas Carolus Bartholomæus Piazza, ejusdem Ecclesiæ Archipresbyter (Reipublicæ eruditorum ob sacras memorias, quas in lucem indefessis laboribus revocavit, ac revocare minimè cessat, satis notus) in suo tractatu *De Titulis, ac Diaconiis EE. RR. DD. Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium*, quem propediem Typis mandare intendit, fusiùs ac eruditè, ut vidimus, agat.

C A P U T II.

De singularibus partibus intra Ecclesias ad sacra peragenda spectantibus.

CUM apud sacros Canones antiquosque Auctores de nonnullis sacrarum ædium internis partibus sæpè mentio fiat, quarum cum usus jam obsoleverit, ob quosdam vel in melius mutatos ritus, vel omninò sublatos, ita suadente temporum conditione, minus propterea singulis apertus est, & ignotus quamplurimis: hinc nostri muneris esse duximus, nihil hujusmodi obscurum relinquere, sed iconi-

TAB. IX

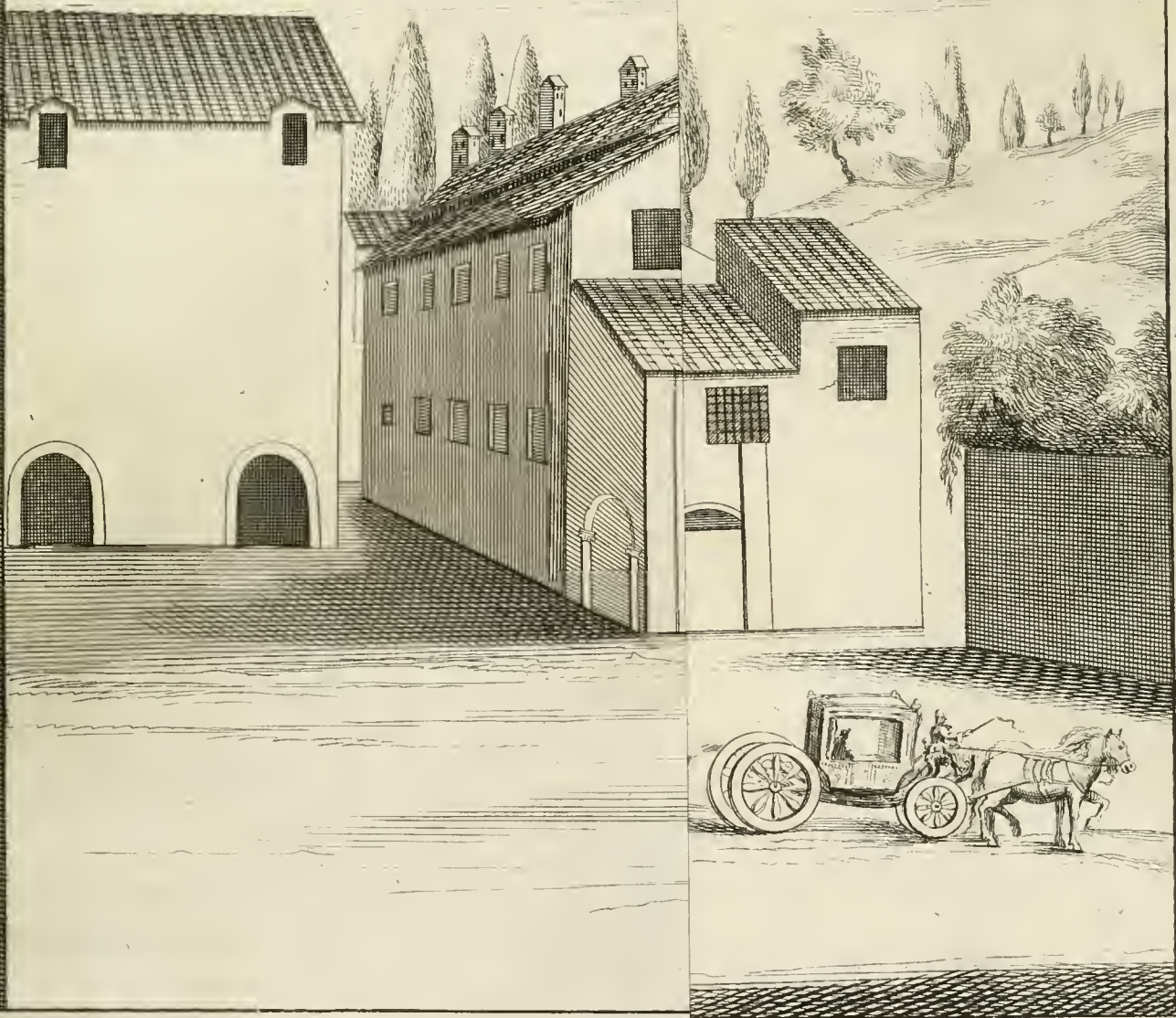

per artis contumeliam, & rudi, crassaque Minervâ coagmentata. Hinc in illis ædificiis multa reperies eodem tempore sibi adversantia, puta, columnas unius ordinis, alias Corinthiis, alias Ionicis basibus, & capitulis junctas, pavementum partim sa-

lervatâ cõgenerant, patet quoque in quamplurimis sacris Basilicis, sicut benè advertentibus notum erit.

Ex multis illis præcipuum exemplum sit pervetusta Basilica Sancto Laurentio dicata in Agro Verano. In hac omnes ferè bases, capitula, & colu-

pag. 12.

per artis concumelliam, & rudi, cras-
 sâque Minervâ coagmentata. Hinc
 in illis ædificiis multa reperies eodem
 tempore sibi adversantia, puta, co-
 lumnas unius ordinis, alias Corin-
 thiis, alias Ionicis basibus, & capi-
 tulis junctas, pavementum partim sa-

fervatâ congenerant, patet quoque
 in quamplurimis sacris Basilicis, sicut
 benè advertentibus notum erit.

Ex multis illis præcipuum exem-
 plum sit pervetusta Basilica Sancto
 Laurentio dicata in Agro Verano. In
 hac omnes ferè bases, capitula, &
 colu-

iconibus, & descriptione congruâ partes illas exponere: quippè qui inter antiquas Ecclesiarum imagines illud potissimum inquirimus, quod ad ritus ecclesiasticos pertinet.

Majori igitur, quâ possumus diligentia, ad antiquarum Ecclesiarum, declarandas partes, nos convertimus. Selegimus proinde inter cæteras, quæ Romæ supersunt Ecclesias, supra-memoratam Sancti Clementis, quæ inter Lateranensem Basilicam, & Amphitheatrum Vespasiani Cæsaris, ferè mediâ viâ locata est. Singulas pro-pemodum partes adeò integras servat, ut religione, quam adhuc ingerit in-tuentibus, vel sola valeat priorem Ecclesiam unico obtutu explicare. Antequam tamen ad hujus Basilicæ interna, præcipuaque accedamus, ali-quid de illius extimis partibus præli-babimus. Sed ad hoc, præmittendum, præmonendumque omninò esse puta-mus, (quod non tam ad hanc, cæte-rasque quarti, & quinti sæculi Eccle-sias, sed etiam ad aliquot profana-ædificia examinanda multum lucis nobis afferet) nimirum, quod laben-tibus jam cum Romano Imperio bo-nis artibus, ad barbariem adeò deven-tum est, vt exciderent passim ex vete-rum Imperatorum nobilissimis ædifi-ciis columnæ, bases, capitula arte, cultissimâ elaborata, illisque adjice-rentur incondita quæque à novis illis Cæmentariis, potius quàm Architectis per artis contumeliam, & rudi, cras-saque Minervâ coagmentata. Hinc in illis ædificiis multa reperies eodem tempore sibi adversantia, puta, co-lumnas unius ordinis, alias Corin-thiis, alias Ionicis basibus, & capi-tulis junctas, pavementum partim sa-

cris, partim profanis inscriptionibus, quæ mutilis, quæ integris stratum; unum eundemque Zophorum, aut Epistylum quæ elaboratissimum, quæ omninò barbarè excissum veriùs, quàm sculptum. Testis sit arcus ille Ma-gno Constantino à S. P. Q. R. dicatus, in quo apertè dignoscitur sæculi ejus-dem infelicitas, cum Trajani ex arcu direptas statuas, coronides, columnas, & fortassis etiam molis symmetriam inde deductam, ipsi Cæmentarii corru-perint barbaris cælaturis, quas in basi-bus supra curvaturam arcus, & alibi collocarunt. Evidentiùs dignoscitur ex adhæsione operum adeò dissimilium, artificum, illorum inscitiâ, qui ævo Constantini vigeabant, quò propiùs ad-moventur elaboratissimis superiorum temporum cælaturis, infelicia postre-mæ ætatis anaglypha.

Quo argumento satis docemur, quantam cladem tractu temporis passa fuerit cum cæteris artibus Architectu-ra, cum quarto nostræ salutis sæculo (quo adhuc quidam primorum inge-niorum igniculi supererant) adeò à veteri sua dignitate prolapsa jaceret.

Verùm hæc combinatio, & incom-pta conglutinatio uniuscujusque or-dinis columnarum, epistyliorum, & omnis generis cælaturarum, quas è collapsis Imperatorum ædificiis, & ex Idolorum dirutis templis rudes ar-tifices recollegerant, & in novas fa-bricas nullâ Architectonicæ artis lege servatâ congesserant, patet quoque in quamplurimis sacris Basilicis, sicut benè advertentibus notum erit.

Ex multis illis præcipuum exem-plum sit pervetusta Basilica Sancto Laurentio dicata in Agro Verano. In hac omnes ferè bases, capitula, & colu-

columnæ inter se discrepant. Quin & in Zophoro ambonis insculpta prominent vasa quamplurima, atque instrumenta Sacris Gentilium adhiberi solita, ut videri potest in sequenti Tab. XIII. Fig. 1. lit. C. D. Ex quo quis non arguat, marmor illud ex aliquo Ethnicorum ædificio fuisse desumptum?

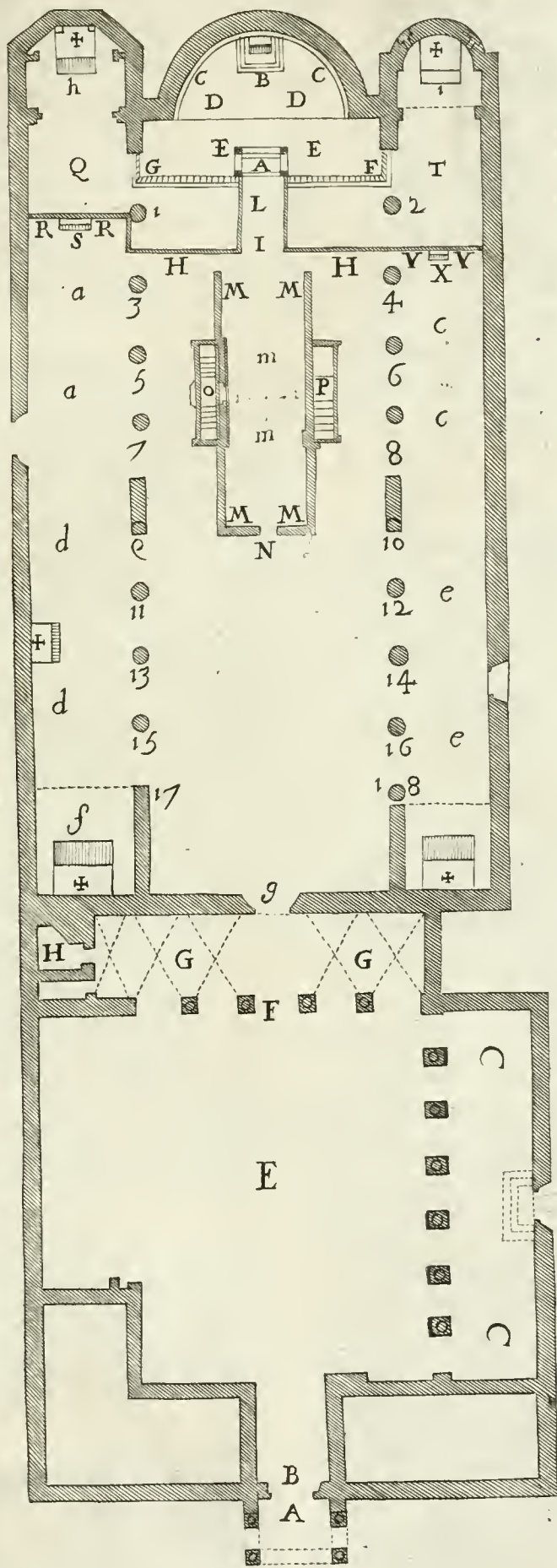
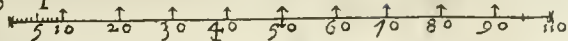
Hæc igitur prænotanda judicavimus, ut quum hujusmodi dissimilium partium coagmentationes, tum in hac S. Clementis, tum in cæteris per vetustis Basilicis passim occurrant, ne harum Ecclesiarum vestibula intrantes scrupulosâ, ac inutili animadversione hæreant, sed potiùs ad utiliores præcipuarum internarum partium observationes nobiscum, si libet, procedant.

Ichnographiam itaque exponit Tab. XI. ubi lit. A. Prothyrum denotat, sive parvam porticum, in qua sunt quatuor columnæ ex Numidico marmore. Bases verò non visuntur, quia terra eas obruit. Duæ columnæ anteriores capitula habent Ionica, & invicem connectuntur ferreâ quâdam virgâ quadratâ, utramque tangente suis extremis. Excurrunt per ferream virgam annuli tres pariter ferrei, quorum ope appensa olim detinebantur vela, dum festis diebus solennioribus templa prisco ritu ornarentur. Aliæ duæ columnæ muro adhærentes, Corinthiis donantur capitulis, quibus imminent marmorea Epistylia cum Zophoris, & Coronis.

Fulcitur hisce partibus testudo, Crucis in morem assurgens, decussatâ concameratione, & picturâ olim ornata, cujus tamen vestigia tractu temporis sensim erosa, vix hodie supersunt: In interiori parte Epistylii dextrorsum

depictæ sunt aves nonnullæ se invicem insequentes. At Epistylis imposita exterius sunt triangularia tympana, sive frontes, marmoreis mensulis elaboratæ. Fornici denique tectum fastigiatum incumbit. Prothyri latitudo est pal. 7. longitudo verò 10. Litera B. Januam denotat latitudinis pal. 10. per quam patet ingressus ad ambulacrum longitudinis pal. 20. $\frac{1}{2}$ ex quo item in impluvium. Dexteram partem ornat porticus C. fenis Numidici sustentata columnis, quarum prima post ingressum duabus è Pario marmore partibus constat. Sub eadem porticu in medio scalæ sitæ sunt. D. per quam in Cœnobium ascenditur. E. est ipsum impluvium longitudinis pal. 83. latitudinis 87. F. est ingressus in porticum. G. ubi sunt quatuor columnæ Numidici marmoris cum Ionicis capitulis; basibus verò doricis. Hac in porticu veteres publicè poenitentes astabant, qui ad poenitentiam admissi, palàm crimina confitentes, cilicio, & cinere horridi, plorantesque, veniam, ac preces ab introëuntibus exposcebant. Porticus à sinistris assurgebat, nunc demolita. H. campanaria turris, sed recentiorum temporum opus.

Tota Ecclesia parallelogrammi figuram obtinet, cujus longitudo est pal. 188. latitudo verò 103. tribus distinguitur Navibus rudi mole constructis, & vix ullum inter se ordinem servantibus: mediana namque lata est pal. 53. dextera respectu ingredientium, Boreamque respiciens pal. 19. sinistra, quæ ad Austrum tendit 25. Reverâ tamen hæc amplitudinis discrepantia in Navibus consultò potiùs, quàm casu servata est, cum alibi etiam reperiatur, ut modò subdam.

Diligentissimus antiquarum historiarum indagator Baronius in apparatu ad Annales Ecclesiasticos n. 52. ac in Annalibus ad annum 57. nu. 123. & seqq. ostendit, veterem, ac laudabilem morem, qui diù in Ecclesia permansit, ut seorsim à viris feminæ convenirent in Ecclesia, nec non distinctim virgines ab aliis orantes persisterent.

Amalarius verò Ecclesiasticus Scrip- tor, qui floruit in principio noni sæ- culi, in suo tractatu, quem reliquit *De Ecclesiasticis officiis* li. 3. cap. 2. hanc feminarum à viris in Ecclesiis segregationem sic describit. *In conventu Ecclesiastico seorsum masculi, & seorsum feminæ stant, quod accepimus à veteri consuetudine &c. & infra; Masculi stant in Australi parte, & feminæ in Boreali, ut ostendatur per fortio- rem sexum, firmiores sanctos semper constitui in majoribus tentationibus æstus hujus mundi: & per fragiliorem sexum infirmiores sanctos.* Pro majori dictorum firmitate addimus inscriptionem, quæ in antiqua Basilica Vati- cana olim legebatur, quam refert idem Baronius; ac Severanus in suis *Memoriis sacris, septem Ecclesiarum Urbis* asservari asserit in Archivo ejusdem Basilicæ, cujus tenor est.

AD S. PETRUM APOSTOLVM
ANTE, REGIA IN PORTICV, CO-
LVMNA SECVNDV QVANDO IN-
TRAMVS, SINISTRA PARTE VI-
RORVM, LVCILLVS, ET IANVA-
RIA HONESTA FEMINA.

Mos iste etiam deducitur ex Ponti- ficali libro in Symmachi vita, qui fecit *Oratorium S. Crucis à parte virorum,* & in vita Sergii I. *Hic fecit imaginem*

auream B. Petri Apostoli, quæ est in parte mulierum: & in Gregorio III. hic fecit Oratorium intra Basilicam S. Petri juxta arcum triumphalem in parte virorum.

Non solùm in præmemorata Ec- clesia S. Clementis hanc Navium dif- paritatem observavimus, verùm etiam in Ecclesia S. Anastasiæ, quæ itidem antiquissima est, ubi Navis Meri- diem respiciens est palmorum 16. al- tera verò ad Boream vergens duorum & viginti.

Hicce nos non contenti observatio- nibus, extra Urbem animum adduxi- mus, an in aliis Civitatibus eadem forma observata fuerit, percepturi. Ex colloquiis igitur, quæ cum amico no- stro Gaspare del Torto Patritio Pifa- rum, sacrique Romani Imperii nobili, habuimus, nonnullas in eadem Civi- tate adhuc extare Ecclesias intellexi- mus, quæ magnam redolebant vetu- statem; ideò illum rogavimus, ut ea- rundem Ecclesiarum Ichnographias ad nos transmitti, curaret. Nostræ huic petitioni libentissimè indul- sit, cum pauca temporis intercapedo in- tercesserit, quin nobis nonnullas ea- rundem Ecclesiarum Ichnographias tradiderit, quarum contenta breuiter referimus, reductâ Pisanâ mensurâ ad Romanam.

Primitialis Ecclesia in eadē Civitate vetustissima adhuc visitur, quæ in sum- mitate ad Crucis formam constructa, ac quinque distincta Navibus est. Illæ quæ propinquiores muro sunt, singu- læ habent columnas quatuordecim, aliæ verò duæ juxta medianam Navim habent columnas duodecim cum dua- bus parastatis, in transversa verò Na- vi, quæ ad summitatem Basilicæ est, sunt

sunt columnæ sexdecim, ultra octo earundem Navium lateralium, quæ cum illis sexdecim eundem transversum ordinem constituunt, sicque in tota Basilica sunt columnæ nu. 68. ex Numidico marmore, altitudinis circiter palmorum 34. Totius Ecclesiæ longitudo est palmorum 403. latitudo verò est palmorum $134\frac{1}{3}$, ac Navium, quæ Septentrionem respiciunt, palmorum $35\frac{1}{2}$, quæ autem ad Meridiem tendunt, sunt palmorum $33\frac{2}{3}$.

In eadem Civitate est etiam alia antiquissima Ecclesia, in qua vetusta traditio extat, Sanctum Clementem primum hujus nominis Pontificem, ibi Missam celebrasse, ibique adhuc altare servatur, ac columna, cui S. Petrus cymbam alligare solebat. Templum hoc tribus est distinctum Navibus, quarum mediana habet palmos 117. in latitudine; altera ad Boream $32\frac{1}{2}$. altera verò ad Meridiem $30\frac{1}{4}$. Totius Ecclesiæ longitudo est palmorum 239. cum duabus tribunis, sive hemicyclis, quæ tam in capite, quam in pede Ecclesiæ, è conspectu invicem sunt.

Visitur quoque ibidem in dicta Civitate non inelegans alia Ecclesia sub nomine Sancti Xysti; quæ tribus etiam est divisa Navibus; quæ ad Aquilonem vergit est palmorum 13. illa verò ad Meridiem palmorum $12\frac{1}{2}$.

Nolo sub silentio prætermittere, aliam pariter Ecclesiam S. Pauli *ad ripam Arni* appellatam, quæ juxta consuetam formam antiquarum Ecclesiarum tres habet Naves; illa ad Boream tendens est palmorum 16. sita verò ad Meridiem 14.

Pro coronide istius celebris, & antiquæ Civitatis alteram adduco Eccle-

siam S. Perino dicatam, quæ licet inæqualis sit formæ, attamen in tres etiam distincta est Naves. Illa, quæ ad Aquilonem sita est, habet in latitudine palmos 18. quæ verò ad Meridiem palmos 13.

Animadvertendum tamen est mensuras nobis traditas fuisse in brachia, solidos, & quadrinos mensuræ Pisanæ, quam ad Romanos palmos reduximus, sed non scrupulosè: ut etiam observavimus, Naves angustiores esse propè Ecclesiæ frontem; in capite autem latiores, ideo scrupula omisimus tanquam minimè necessaria ad ostendendam intentionem nostram.

Allatis notitiis alias subdimus, quas nobis communicavit etiam amicus noster Abbas Franciscus Blanchinus, asserens, se observasse Veronæ in Æde Divi Petri *in arce*, quam omnium vetustissimam dicit Panvinius in suo Tractatu *De Antiquitatibus Veronensibus*, ubi Anno Christi 513. S. Verecundus ipsius Civitatis Episcopus sepultus fuit; additque Panvinius ipse Luitprandum eandem Ecclesiam *pretiosi operis* appellare, ejusque Borealem Navem esse palmorum $27\frac{1}{2}$. Meridionalem verò $23\frac{3}{4}$.

Præter supra adductas, habemus etiam Ecclesiam S. Sabinæ Urbis, cujus Navis Aquilonaris est palm. 22. $\frac{1}{2}$, Meridionalis verò palm. 29. quod aliis observationibus à laudatis amicis del Torto, & Blanchino factis confirmatur: Ulteriùs in Ecclesia divi Michaëlis *in Burgo* appellatâ Pifarum, Navis Borealis est pal. 12. Australis verò 13.

Idem Blanchinus in itinere, quod Româ ad patriam fecit, Otricoli animadvertit, Navem Australem latiore esse Boreali, nam illa est pedum $10\frac{1}{2}$

ista

ista verò novem . Itidem Narniæ Cathedralis Ecclesiæ Navis , quæ Meriliem respicit, est pedum 20. quæ verò ad Aquilonem tendit , 15. Adjacet tamen isti alia Navis minor , lata pedes 13. $\frac{1}{2}$, hanc arbitratus est posteriùs adjectam ; Frons enim , quæ triplicem habet januam , optimè connectit cum Navium structura, si tres tantummodo ab initio supponantur constructæ . Ex hæcenus dictis colligi potest , varium fuisse usum hujusmodi construendi Naves , nam quandoque ad Boream angustiores , quandoque verò latiores erant .

At quia putamus forsan Baronii lectionem ad dictum annum 57. num. 124. aliquibus dubitandi ansam præbere posse, quòd auctoritatibus Sancti Gregorii Nazianzeni , ac Metaphrastes, in vita S. Ioannis Chrysoctomi demonstratur , supra Ecclesiæ porticum mulierum locum fuisse, quod contrarium esset hæcenus dictis; nempe mulieres in Navi constitisse: cui moto dubio respondemus ; aliquibus in Civitatibus ab Imperatoribus , & aliis Magnatibus, sacra loca, scilicet cœnobia pro conservandis virginibus Deo dicatis (quæ Ancillæ Dei antiquitùs denominabantur) constructa fuisse, ac ne ipsæ extra cœnobia , in assistentia ad sacra mysteria, vacare cogentur : Ecclesias etiam juxta cœnobia fuisse ædificatas, in nonnullis tamen Architecturæ ordine immutato . Cùm Ecclesiæ pro communi populo recipiendo constructæ , constantem ordinem trium, aut quinque Navium retineant; aliis verò , quæ & communi populo , & virginibus Deo sacratis inservire debebant , lateralibus Navibus , duæ superadditæ fuere , quæque

Porticus denominatæ sunt , in quibus Ancillæ Dei ad sacra visenda mysteria se reciperent . Ecclesiæ similis formæ exemplum habemus prope hanc Urbem , scilicet Ecclesiam S. Agnetis viâ Nomentanâ , juxta quam Magnus Constantinus, & cœnobium, & ipsam Ecclesiam ædificavit , de qua plura dicturi sumus in nostro tractatu *De sacris ædificiis à Magno Constantino constructis* .

Tempus nunc est , ut post longam digressionem , quam non injucundam fore credimus , ad Ecclesiam S. Clementis , unde discessimus , gradum faciamus .

Columnæ , quæ Naves formant , diversi ordinis , & lapidis sunt: Nam duæ proximiores Tribunæ sub nu. 1. & 2. marmore Numidico; sequentes duæ sub num. 3. & 4. striatæ sunt ex Pario marmore; post has duæ aliæ sub nu. 5. & 6. sunt itidem ex Numidico : item duæ aliæ sub num. 7. & 8. pariter striatæ ex Pario marmore, quarum altitudo est circiter palmorum 30. Has columnas excipiunt duæ pilæ lateritiæ , ut sub num. 9. & 10. latitudinis palmorum 10. antiquissimis imaginibus pictæ . Post pilas, eodem ordine , disponuntur aliæ columnæ sub n. 11. & 12. ex Pario marmore; item alię duæ sub. nu. 13. 14. quarum una, idest 13. ex Pario, 14. ex Numidico; pariter sub n. 15. & 16. sunt Pariæ n. 17. non apparet utpotè muro inclusa. 18. verò muro cohæret , quæ ex Pario etiam marmore est .

Ecclesiæ pavementum ex opere tessellato variis marmoribus permixtum affabrè elaboratum est . Area Ecclesiæ tota non est in eodem horizontali plano , sed Presbyterium , Altare

majus, & vicinæ partes elevatiores sunt: ita ut ad illas ascendatur per plures gradus, quemadmodum videre est in omnibus fermè Basilicis: clariora tamen universa hæc fient, si Figuram Ichnographicam denuò repetentes, singulas partes explicemus.

A. Itaque est Altare majus sub Ciborio.

B. Cathedra Episcopalis marmorea super gradus, sub abside.

C. Confessus Presbyterorum sub abside.

D. Presbyterium à præfato confessu ita dictum.

E. Sanctuarium, sive area inter duos majores arcus.

F. Septum marmoreum Sanctuarii ad Septentrionem.

G. Septum marmoreum Sanctuarii ad Austrum.

H. Cancelli Sanctuarii sive Presbyterii.

I. Ostium Cancellorum in medio.

L. Gradus Sanctuarii hinc & illinc dispositi.

M. Chorus marmoreus peribolo septus, ubi Subdiaconi, Clericique minores, & Cantores consistebant.

N. Ostium Chori.

O. Ambo marmoreus ad lectionem Evangelii in parte Australi. Figura peculiari in Tab. XIII. exhibendū ambonem curavi, ut illius orthographica ornamenta distinctiùs expressa videri possent. Sed quoniam hîc de ambone mentio occurrit, non incongruum fore arbitramur, si præter illius Figuram, aliquid de voce, origine, & usu breviter prælibemus. Nomen igitur *Ambonis* originem sumpsit vel à Græco verbo ἀμβάσκειν quod *ascendere* significat, ut placet Panvinio; vel à

Latino *ambio*, eò quia circumquaque ambiat, ut scribit Walafridus Strabo *De Ecclesiasticis officiis* cap. 6. qui illius affert definitionem, nempè *Ambo* ab *ambiendo*, sic dictus, quia intrantem ambit, & stringit. Ego verò, huic subscribere minimè aulim, cum ἀμβων vox sit Græca, & ab antiquis usurpata, ideoque à Latino sermone originē traxisse rationi absolum est. S. Cyprianus Ambonem tribunal denominavit, ut docet Amalarius *De Ecclesiast. offic.* c. 17. Pulpitum fuit etiam nuncupatum, quia in publico statutum, ut qui ibi stant ab omnibus videantur.

P. Ambo marmoreus ad lectionem Epistolæ in parte Aquilonari.

Q. Senatorium in parte Australi, ubi Senatores consistebant.

R. Septum lapideum Senatorii.

S. Ostium Senatorii.

T. Matronæum à parte Aquilonari ubi Matronæ consistebant.

V. Septum lapideum Matronæi.

X. Ostium Matronæi.

a. Pars, sive locus, nunc Navis appellatus, virorum ad Austrum.

b. Aula Ecclesiæ viris potissimum destinata.

c. Pars, sive locus, aut Navis mulierum ad Aquilonem.

d. Cathecumenorum, & pœnitentium virorum stationes.

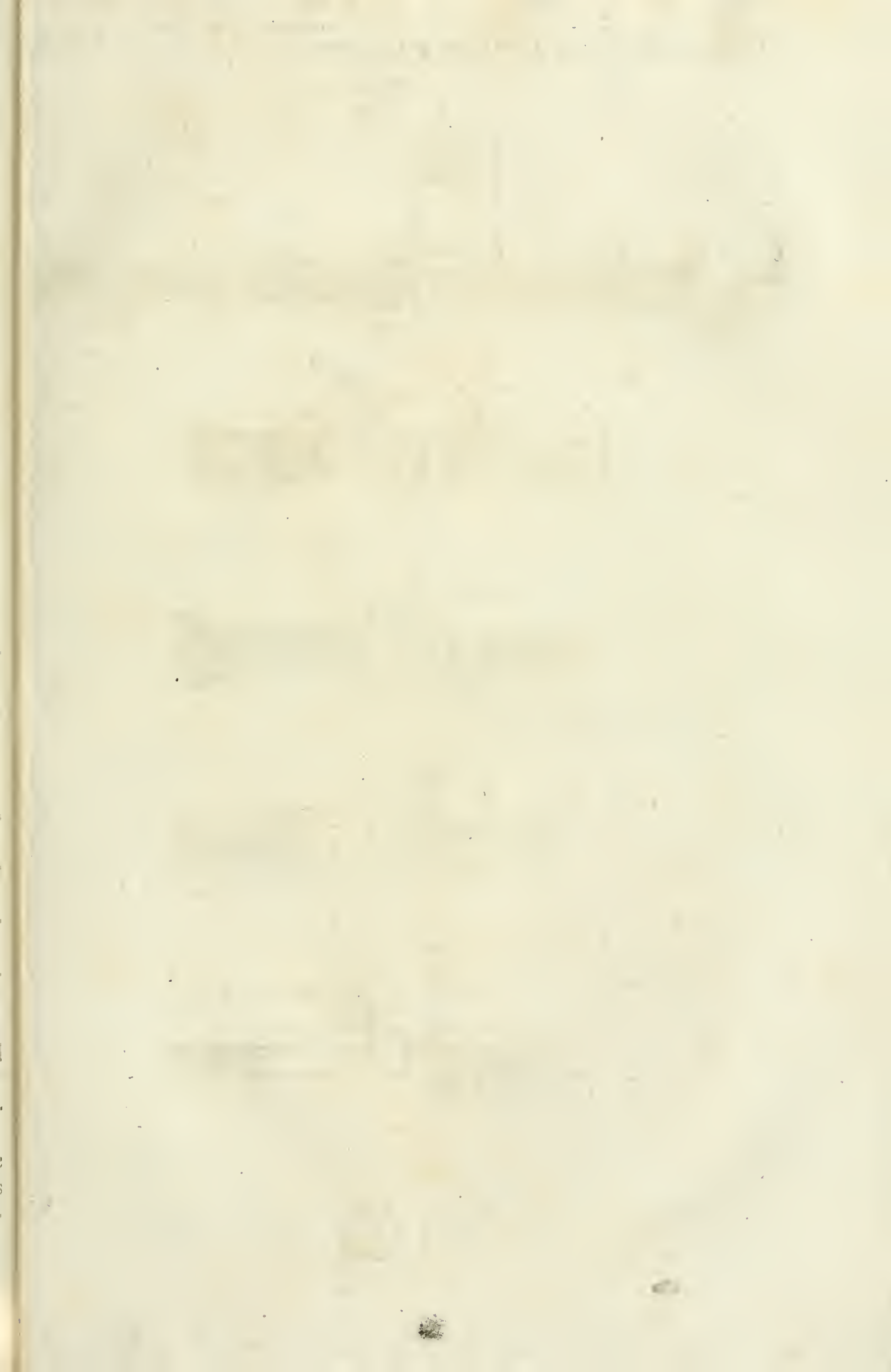
e. Cathecumenarum, & pœnitentium mulierum stationes.

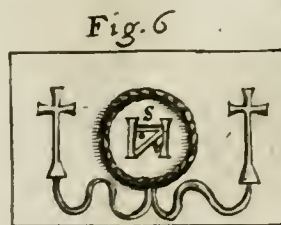
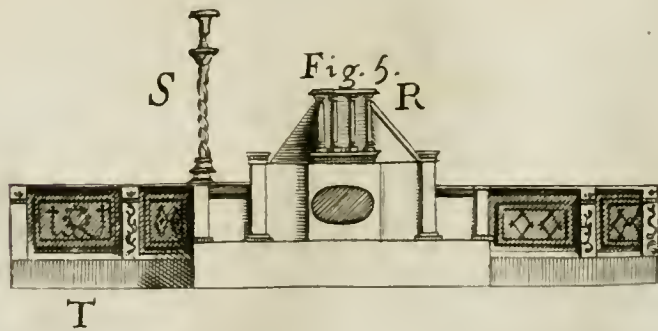
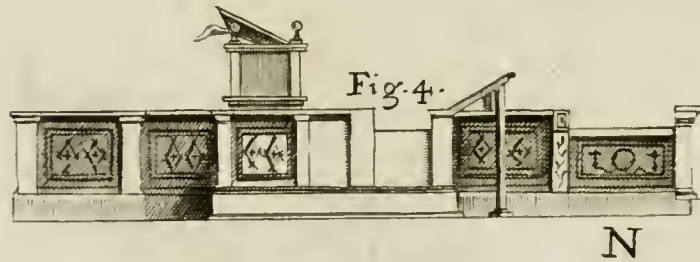
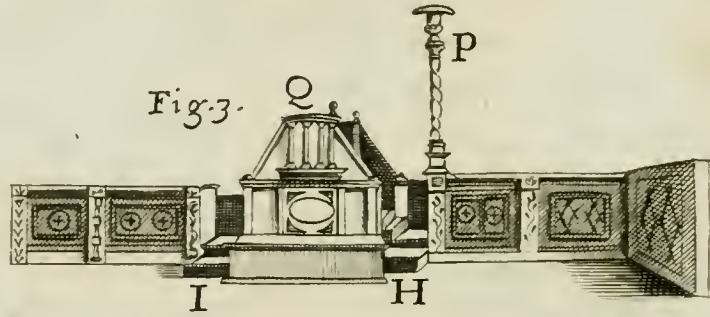
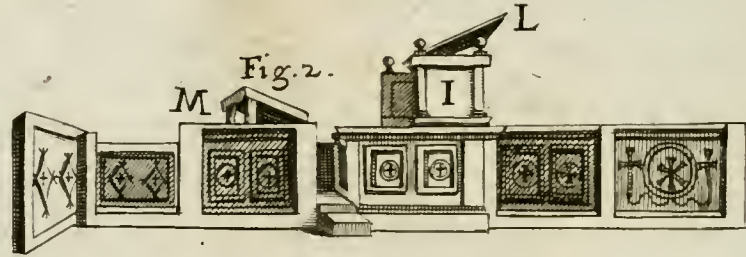
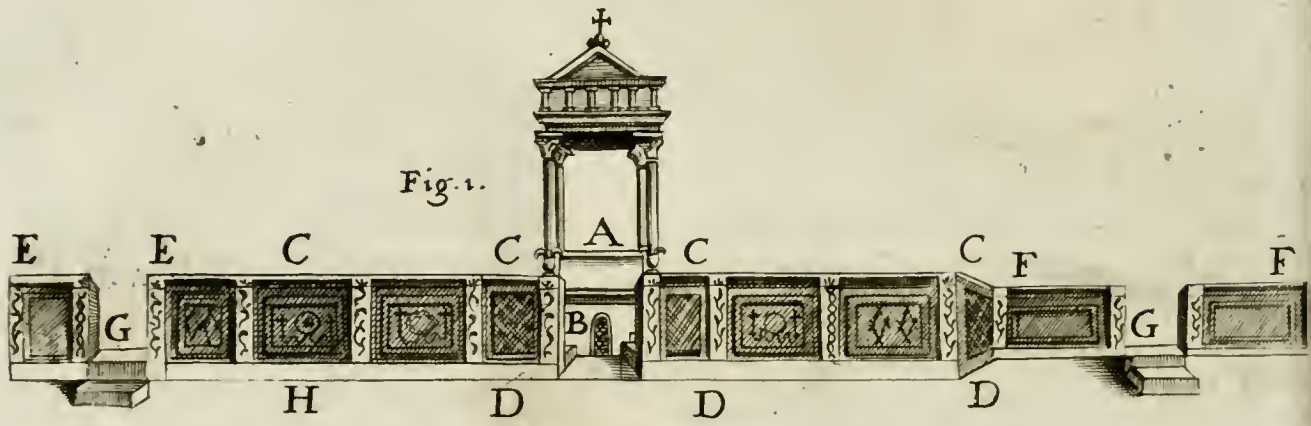
f. Secretarium.

g. Regia, sive janua Ecclesiæ ad Orientem.

b. Ubi antiquitùs Monachos constituisse aliqui putant.

i. Ubi antiquitùs Ancillæ Dei, sive sacratæ Virgines constitère, tabulas septi separatas habentes, cujus rei meminuit

minit S. Ambrosius *Ad Virg. lapsam* cap. 6. *Nonne (ait) vel illum locum, tabulis separatam, in quo in Ecclesia stabas, recordari debuisti, ad quem Religiosæ Matronæ, & nobiles certatim currebant, tua oscula petentes, quare sanctioris & dignioris &c.*

l. Demonstrat lineam, quæ à septem Cereostatis in pavimento positæ formabatur, ab Austro in septentrionem, statim atque canebatur *Kyrie Eleison, Christe Eleison.*

m. Lineam aliam ostendit à septem Cereostatis similibus descriptâ, priori ad rectos angulos incumbentem, ita ut hæ lineæ se invicem decussantes, Crucis figuram imitarentur; accendebantur verò postrema hæ luminaria ex Oriente in Occidentem disposita, post recitatam collectionem.

Ut autem omnia, quoad fieri possit, magis perspicuè intelligantur, exhibeo Orthographiam Chori, uti in Tab. XII. ac Figurâ 1. Hic animadvertendū est, Figurarum Incisorem illarum pervertisse ordinem, quas si Lector juxta proprium situm concipere velit, oportet, ut paginam impressam, versâ illius facie ad lumen, à tergo aspiciat

A. Est Altare majus sub Ciborio quatuor columnis suffulto. Utor autem hæc voce Ciborii tanquam expressivâ, quæ licet multas significationes obtineat, ut videre est passim apud Lexicographos; attamen in libro Pontificali tam in Magni Gregorii, quam in aliorum Pontificum vitis, ad tegumen Altaris significandum fuit adhibita; sic enim in ipsius Gregorii vita Bibliothecarius ait: *Hic fecit ciborium Beato Petro Apostolo cum columnis suis quatuor ex argento puro.*

B. Est locus sub altari, in quo San-

ctorum corpora sunt recõdita; parvula anteriùs fenestra prominet, intus verò eleganti concameratione cellula est excitata, in qua lampades, & lumina accendi solent in honorem Sanctorum ibi quiescentium. Ab aliquibus Scriptoribus locus iste Confessio denominatur, ut inter alios ostendit necessitudine mihi valdè conjunctus Illustriss. & Reveren. D. Angelus de Nuce, olim Archiepiscopus Rossanensis in suis eruditissimis Notis ad Chronicon Casinense sub num. 853. Nec omittendum, aliquando nomine Confessionis intelligi locum; in quo Sacerdos consistit ante Missæ introitum, ut notat Bellet. *De divin. off.* cap. 33. qui ait: *Est locus in templo, ubi Sacerdos priusquam cantet Missam, confessionem pronunciat.* Hanc opinionem sequitur Goldastus in Notis ad c. 9. lib. 1. *Alcmanicarum rerum.* Nec incongruè à Sacerdotis Confessione, Conditoriū hoc Sanctorum corporum sub Altari situm, nomen desumpsit. In illis enim Ecclesiis, ubi tale Conditorium constructum est, locus, in quo Sacerdos recitat Confessionem, cellulæ eidem imminent, quam propterea Confessionem appellarunt.

C. Septum marmoreum, quod Presbyterium claudit.

D. Lapidæ tres fenestræ retis ad instar perforatæ, quæ Transennæ dicebantur: unde illarum observatione ingens controversia circa vocem *Transennæ* inter eruditos jam excitata omninò posse solvi mihi videtur. Nam Vossius in suo *Etymologico* in hac eadem voce, sic ait. *Transenna quid sit, etiam inter eruditissimos homines disputatio est. quod nemo negarit, qui legerit Turnebum lib. 5. cap. 9. Bu-*

deum lib. 4. c. 19. Lambinum ad Bacch. act. 4. sect. 6. & alios, qui post eos scripserunt. In eo dissensu dicam, quid maximè probem. Transenna est opus cancellatum, sive reticulatum, atque ut Græci vocant, δικτυωτὸν, atque appellatio ex eo, vel quia ad spectus transeat, contra quam fit in corpore solido: vel quia perticæ, unde Trāfenna fit, se transeant mutuò: ut quæ lignis constet transversis: unde Varro in III. de RR. cap. 5. ubi de turdis loquitur, requirit perticas inclinatas ex humo ad parietem, & in iis transversis gradatim modicis intervallis perticis annexis ad speciem cancellorum scenicorum, & theatri. Nimis laxè Nonius Transennam interpretatur fenestram: neque enim quælibet fenestra sic dicitur; sed ubi spatium fenestræ implent cancelli: hoc est, quum fenestra vel janua est reticulata. Unde ἄριος δικτυωμένη vocatur ποῖς ἐξδομήκωντα. 3. Reg. aliis εἰδὲ δὲ γὰρ ἐν τῷ, Polibio δὲ γὰρ ἀφαιρῆς. quo modo & perlucens Transennam dixit Paulinus, epist. 12. ad Severum. In Glossis legas: Transenna, κυκλῖς, at κυκλῖς idem ac κύκλοι, ut ex οὐρανο Pollucis, & Aristophanis Scholiaste constat. Quare ex his colligimus, Transennam sive Transenam dici, sive aspectus ratio habeatur: sive pratarum transversarum: ut diximus. At omnino Becmanus durius, qui ait, consulari ex trans & Senna, hoc autem esse ex אֲשַׁנַּב hoc est transenna: uti hoc à אֲשַׁנַּב Transennam propriè, uti dixi, notare opus cancellatum, sive reticulatum, indicat locus Ciceronis lib. 1. de Oratore, quem & Nonius adduxit. Huc usque de hac voce, Transenna eruditissimus Vossius dissevit.

Hæc Auctorum discrepantia componi facilè potest solâ inspectione ecclesiasticæ hujus Transennæ. Illi enim apprimè convenit nomen operis cancellati, sive reticulati, cum per cancellos se decussantes retis in morem contexta videatur. A transitu luminis, nec non ad spectus per ea foramina, Transennæ etymon colligi potuit. Fenestræ nomenclatura non ineptè illi attribuitur, cum reverà vices obeat fenestræ, tum in admittenda luce, tum in prospectu ad exteriora promovendo. Uno verbo, adjuncta omnia complectitur, quæ ab Auctore in opinionum suarum varietate recensentur. Illius exemplar ab antiquis fuisse desumptum arguere non est difficile, cum plura, ut supra innuimus, prisca fideles desumpserint ab ethnicorum ædificiis, quippè quæ obvia illis, & permixta erant. Existimo igitur antiquos Romanos ligneis septis trichinia clausisse, idè ad illorum formam, ubi sacra ministrabant, fideles Transennâ claudere voluisse: adhuc hodie ritus illius umbram videre est in aulis EE. DD. Cardinalium, ubi Abaci, ligneis cæcellis, obvallati conspiciuntur.

E. Septum marmoreum Senatorium claudens.

F. Septum marmoreum claudens Matronæum.

G. Gradus, & transitus ad Senatorium, & Matronæum.

H. Orbiculus, in quo Monogramma est expressum: ut in Fig. 6. ampliori formâ demonstratur, de quo supra cap. 1. differuimus.

In secunda Figura ejusdem Tabulæ est septum marmoreum ad dexteram partem ingredientium Basilicam, in quo litera.

I. Ambonem ad Boream pro facris lectionibus recitandis, indicat.

L. Legile marmoreum sacros Codices sustinens, quos Lector legit, conversâ semper facie ad altare, nullo Orientis, sive Occidentis habito discrimine.

M. Legile marmoreum in primo ambonis ingressu, ad quod Cantor versâ ad orientem facie Graduale, sive Responsorium, aut Alleluja decantat, ut tradit Duran. *lib. 4. cap. 20. num. 8.*

Liceat hîc ad hanc vocem *Graduale* orationem parùm inflectere, & illius vocabuli significationem ex antiquis Ritualibus attingere. Honorius Augustodunensis in *lib. 1. De antiquo ritu Missarum cap. 96.* nuperrimæ editionis apud Bibliothecam Patrum; *Graduale* (inquit) à *gradibus* dicitur, quia in *gradibus* canitur. Hoc etiam Responsorium vocatur, quia Choro cantante, ab uno versus respondetur, & illo, versusum cantante à choro respondetur &c. infra addit: *Graduale* idèò cantamus, quia de virtute in virtutem gradatim ire debemus. Amalarius etiam in Prologo *de ordine Antiphonarii* circa finem, de *Graduali* ait. Notandum est, volumen quod nos vocamus *Antiphonarium*, tria habere nomina apud Romanos: Quod dicimus *Gradale*, illi vocant *Cantatorium*; qui adhuc iuxta morem antiquum apud illos in aliquibus Ecclesiis in uno volumine continetur: sequentem partem dividunt in duobus nominibus: Pars quæ continet *Responsorios* vocatur *Responsoriale*: & pars, quæ continet *Antiphonas*, vocatur *Antiphonarius*: utrasque partes sub titulo, *Responsorialia*, & *Antiphonaria Romanæ Ecclesiæ* à S. Gregorio Magno disposita hîc Romæ

Typis mandavit in præsentî anno MDC LXXXVI. dum hæc scribebamus, sacrorum, & antiquorum Rituum studiosissimus, Joseph Maria Thomasius, quæ eruditis Notis illustravit. Quis autem *Gradalis*, sive *Gradualis* fuerit Auctor: Du Cange diligenter inquirît, qui in ea sententia est, ut à Cælestino I. hujus nominis Pontifice institutum fuisse arbitretur; & hanc lucem asserit se deduxisse ex Codd. MM SS. Anastasii, qui in ejusdem Pontificis vita, ait. *Constituit Graduale post Officium ad Missas cantari.* Quod scripsit Bibliothecarius, Sigibertus in suo Chronico ad ann. 426. & alii confirmant. Radulphus vltro Decanus Tungrensis *de Canonum observantia* propos. 23. docet, hunc Ritum recitandi *Graduale* defluxisse ex Sancto Ambrosio.

Animadvertendum hîc est, Legile hoc ad Orientem, haberi in iis tantum Ecclesiis, in quibus Lector stans in superiori ambonis gradu terga vertit ad Orientem; nam si ad altare conversus, vnâ pariter Orientem aspiceret, in eodem loco Cantor consisteret ad *Graduale* cantandum.

Figura 4. idem Septum marmoreum exhibet, sicut in externa parte dextrorsum conspicitur. In orbiculo super literam N. visitur Monogramma, de quo superiùs, anaglyphicè insculptum, & extuberans, quemadmodum reliqui ornatus ejusmodi cælaturâ extantes.

Respondet à sinistro Ecclesiæ latere pars altera ejusdem Septi, cujus exterior prospectus Figurâ 5. internus verò Figurâ 3. adumbratur. lit. H. denotat ascensum ex parte altaris. I. descendum versùs Ecclesiæ januam. Hîc

rei opportunitas poscit, ut antequam ulterius progrediamur, duplicem graduum ordinem, amboni appositum, fuisse demonstremus, ita ut una ex parte pateret ascensus, ex alia verò descensus. Indicatur mos iste antiquus ab Hittorpio in Ordine Romano I. sic enim ritus in Evangelii lectione ab ipso describitur. *Deinde Diaconus osculans pedes Pontificis, petitæque benedictione, venit ante Altare, & osculans Evangelium: levat in manus suas Codicem in quo lecturus est, & partem ejus in dextero humero ponens vadit ad ambonem; & procedunt ante ipsum duo Subdiaconi cum duobus thuribulis, sive uno, levantes Thymiamaterium de manu Subdiaconi sequentis, mittentes incensum, & duo Acolyti portantes duo Cereostata venientes ante ambonem dividuntur à se, & transeunt Subdiaconi, & Diaconi, cum Evangelio per medium eorum. Subdiaconi autem duo cum thuribulis ante Evangelium in ambonem ex una parte ascendentes, & ex altera parte statim descendentes redeunt stare ante gradum descensionis ambonis. Ille autem absq; Thymiamaterio vertens se ad Diaconum, porrigit ei brachium suum sinistrum, in quo ponit Evangelium, ut manu Subdiaconi aperiatur ei locus, in quo signum lectionis positum fuerit, inventoque loco lectionis ascendit in ambonem in superiorem gradum & dicit Dominus vobiscum &c.* Notanda sunt verba in superiorum gradum, quem nemo ascendebat nisi Diaconus, ut innuit idem Ordo Romanus; alio loco videlicet: *Subdiaconus, qui lecturus est, mox ut viderit post Pontificem Presbyteros residentes, ascendit in ambonem, ut legat: non tamen in superio-*

rem gradum, quem solus solet ascendere, qui Evangelium lecturus est, Marmoreum istum gradum omnibus in ambonibus observavi separatum ab aliis, estque in Periboli, sive Pulpiti ascensu:

Pariter hinc verba illa in eodem ordine sic expressa perpendi possunt: *Subdiaconi autem duo cum thuribulis ante Evangelium in ambonem ex una parte ascendentes, & ex altera parte statim descendentes, redeunt stare ante gradum descensionis ambonis.* Audendus est Durandus qui lib. 4. cap. 14. num. 10. sic ait: *In Ecclesia Romana, & in quibusdam aliis, Subdiaconus per unam viam, & Diaconus per aliam in pulpitem ascendit.* Quæ autem fuerint istæ viæ, non exprimitur. Puto igitur Diaconum per gradum, nempe per I. januam Ecclesiæ, & Subdiaconum per illos videlicet per H. Altare respicientes; ascendisse: è contra in descensu observabatur; nam per illos gradus, per quos Subdiaconus ascenderat, Diaconus descendebat; eò quia brevior reditus erat ad altare; quare verba illa: *Subdiaconi redeunt stare ante gradum descensionis,* sic intelligenda existimo; quòd Subdiaconi sistebant ante gradum descensionis Diaconi, nempe in H. sed unde cœpimus, redeamus.

P. Columna marmorea pro Cereo Paschali.

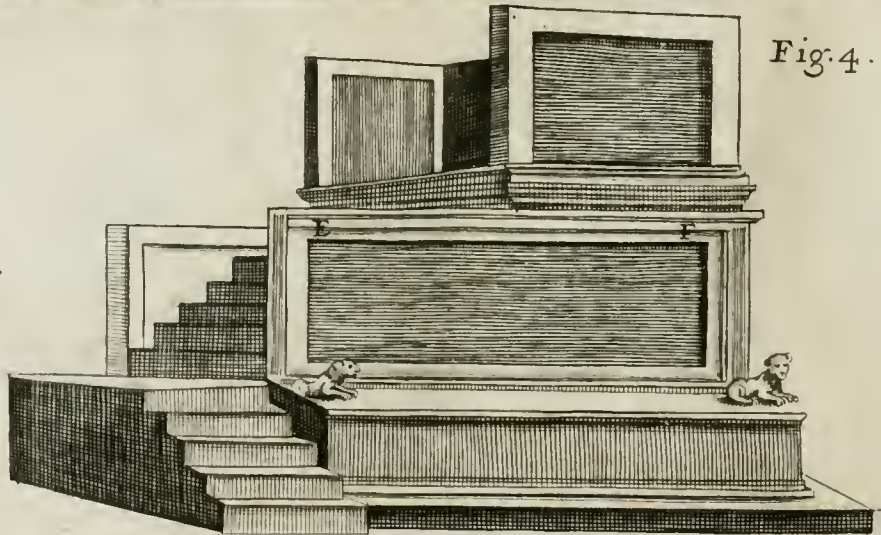
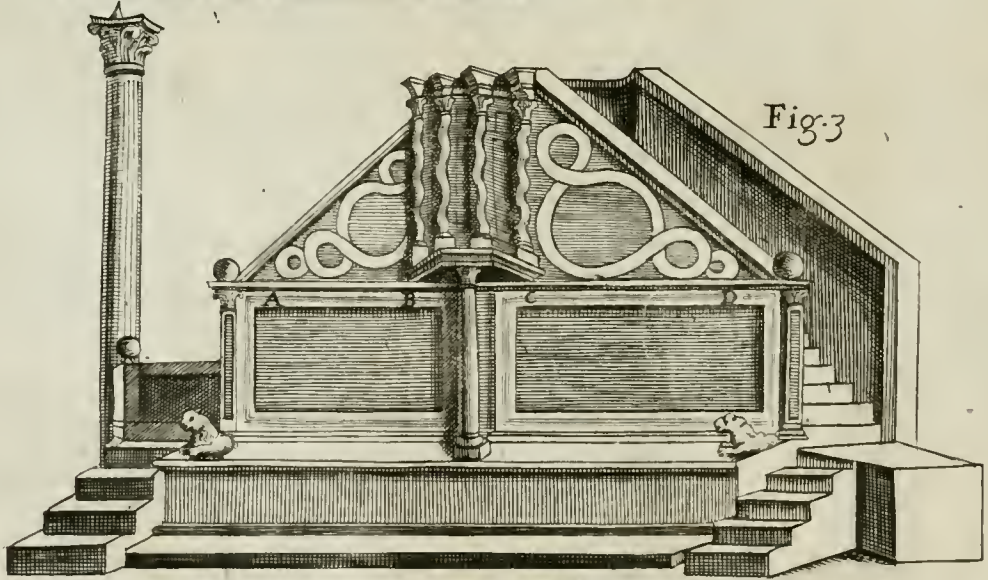
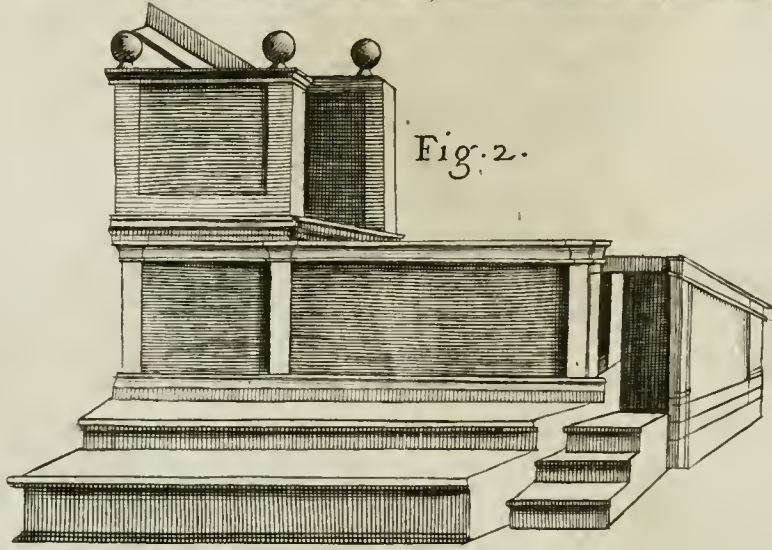
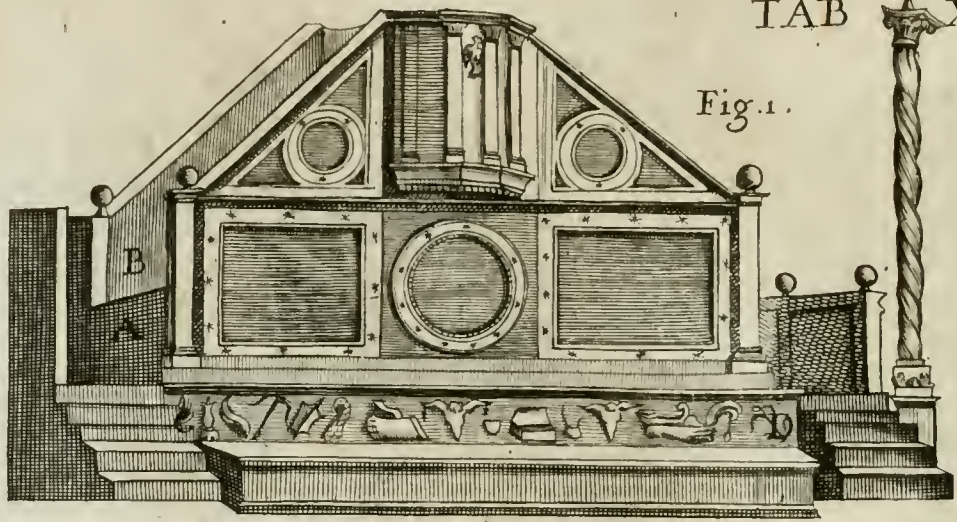
Q. Ambo marmoreus, in quo Diaconus legit Evangelium versâ facie ad Aquilonem.

Figura 5. Septi marmorei in præfata Fig. 3. expressi faciem exteriorem, demonstrat, ubi lit. R. indicat aliam ambonis faciem, in qua Lector ad Austrum se convertit.

S. Est eadem columna pro Cereo Paschali.

T. Est

T. Est alius orbiculus, in quo itidem expressum est supramemoratum Monogramma, quod in Fig. 6. demonstratur.

In isto Septo marmoreo, peculiari observatione dignus est duplex ambo, cum alibi unicus reperiatur. In aliis enim Ecclesiis, hemicycli formam repræsentat: hic verò ex utraque graduum parte, dimidius prominet orbiculus, peribolo septus, hoc est, duplex ambo. Hinc fit, ut iudicem hanc Basilicam esse antiquiorem, aliis pluribus: cum illa duplicis ambonis structura, ritum denotet vetustissimum, quo Diaconus Euangelium lecturus, modò ad Aquilonem, modò ad Austrum vertebatur, ut Romanus ordo declarat. *Ipse verò Diaconus stat versus ad Meridiem, ad quam partem viri solent confluere, aliàs autem ad Septentrionem.*

Aperta igitur verba videntur, quæ dicunt, Diaconum aliquando legisse Euangelium versâ facie ad Austrum, quandoque ad Aquilonem; quæ sic intelligenda esse censeo. Si Ecclesia virorum numero adedò referta erat, ut ipsi non solum Navim ad Austrum positam, verum etiam medianam repleverent, tunc Diaconus se ad Aquilonem vertebat, & è conspectu feminarum infimul, & virorum qui media in Navi versabantur, Euangelium legebat: si verò pauciores viri fuissent, & Navis ad Meridiem sita omnes caperet; tunc Diaconus in ambone ad Austrum posito, ac in eandem plagam versâ facie, Euangelium recitabat: quem ritum ad utramque partem se vertendi in seculo octavo, & sequentibus non ubique fuisse observatum comperio; ut ex albino Flacco, sive Alcuino, qui floruit circa finem ejusdem sæculi,

Bedæque discipulus, ac Caroli Magni Præceptor fuit, in libro *de Divinis officiis cap. de celebrat. Missæ*: ac ex Jvone Carnotensi, qui vixit circa finem XI. sæculi, in sermone *De Convenientia veteris & novi sacrificii*, & cum ambo isti Auctores degerent in Galliis, de Ecclesiasticis Ritibus, qui tunc in eisdem Regnis observabantur, scripsisse autumo:

Insuper ex Micrologo Jvoni synchono *De Eccles. observat.* cap. 9. ac Honorio Augustodunense, qui floruit in sæculo XII., in sua *Gemma Animæ* cap. 16. sive in tractatu *De antiquo ritu Missarum* lib. 1. cap. 22. Durando qui vixit in sæculo XIII. *In Rationale divini off.* lib. 4. cap. 24. num. 21. Ritus iste antiquitus, ut diximus, promiscuus erat, prout se offerebat occasio, postmodum verò certus factus est, ut legentis facies Aquilonem tantum respiceret, ut ex ipsorum ambonum situatione, qui adhuc hinc in Urbe superstites sunt, facillimè colligi valet.

Huc usque de ambonibus dicta, erudire eos poterunt, quibus veterum Ecclesiarum singulas partes addiscere statutum est. Attamen, ut ulterius indulgeam legentium humanitati, & facultati imaginatrici latius consulam, plura eorundem exemplaria proponam ex prototypis Romæ adhuc stantibus diligenter excerpta. Sequentis itaque Tabulæ XIII. Fig. 2. orthographiam exhibet ambonis ad Epistolam legendam constructi in Basilica S. Laurentii in Agro Verano adhuc conspicui. Alterum etiam exprimit Fig. 1., sicuti hodieque visitur, in quo Euangelium recitari consueverat. Amboni astat columna marmorea, Paschalis Cerei fulcimentum. Gradus columnæ

proximi ascensui patent, oppositi verò A. & B. descensui addicti erant, antequam marmoreo lapide A. interposito (recenter id contigit post abolitum ambonis usum, & post gradus ad aream Ecclesiæ amplificandam sublato) via descendentes obstruerentur. Animadvertendum est, hinc quoque Incisorum pervertisse Figurarum ordinem, nam ea quæ ad dextram sunt, posuit ad sinistram, & gradus C. hodie non extare. In Inferiori Zophoro literis C. D. indicato, vides ornatus plurimos ad Ethnicorum sacrificia spectantes, ut alibi, sub initium scilicet operis, observavimus, ubi diximus tam Imperatores, quàm Pontifices, in Basilicarum constructionibus usos fuisse marmoribus ab Ethnicorum ædificiis desumptis.

Præfatis ambonibus duos iam indicatos addo in Ecclesia S. Pancratii adhuc extantes, ut in Fig. 3. & 4. qui non ob solam structuræ elegantiam spectabiles sunt: verum etiam quia in ambone Euangelii, ut in Fig. 3. ubi sunt A. B. C. D. legitur tempus ipsius constructionis, ex quo deducitur argumentum, ad eam usque ætatem usum ambonis in Euangelii lectione durasse; sed in oblivionem transiisse credo, quum Apostolica Sedes Avinionem translata fuit, eaque leguntur antiquo rudi caractere, & abbreviatè, ac barbarè insculpta hæc sunt.

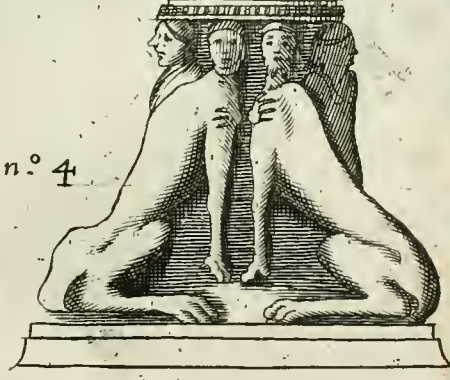
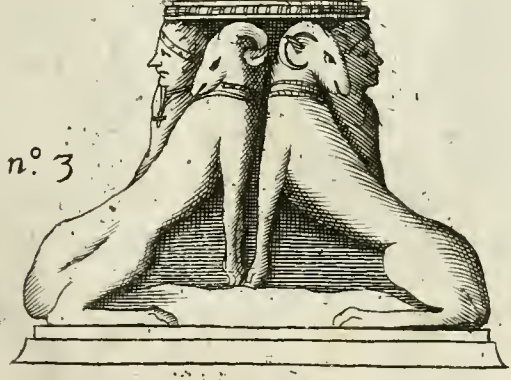
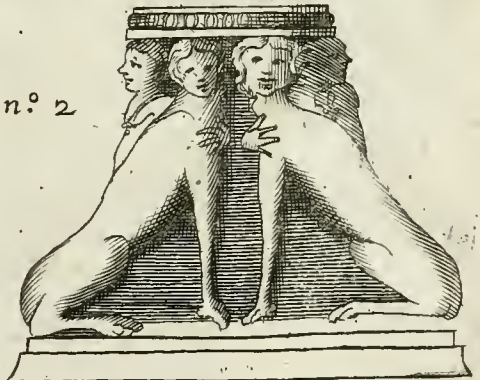
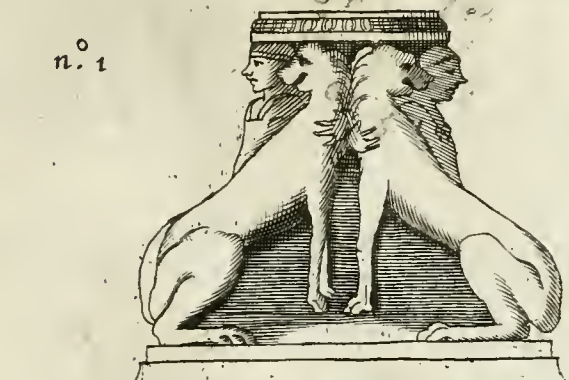
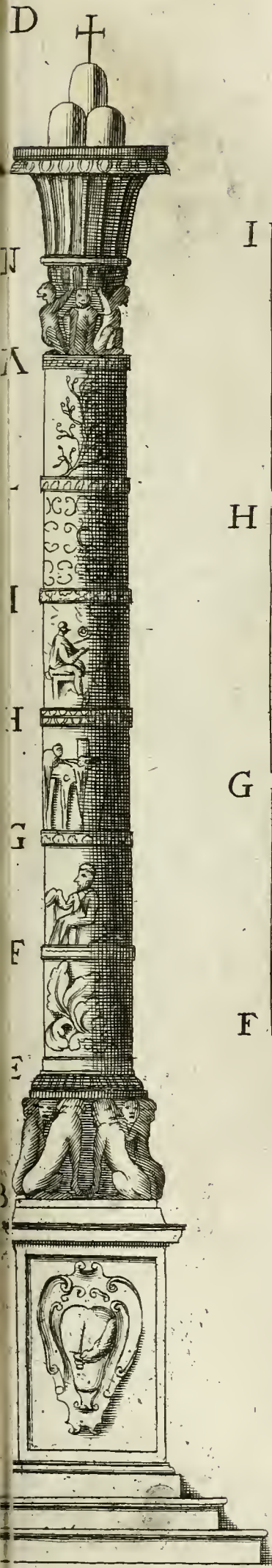
IN NOIE DNI ANNO DNICE INCARNATIONIS MCCXLVIII. SEPTIMO PONTIFICATVS DNI INNOCENTII III. INDICT. SEPTIMA MENSE IANVARII DIE XV. DETVB PANCRATI CELESTIS GRATIA DONI HOC OPVS ABBI FIERI QVI FECIT HVGONIS.

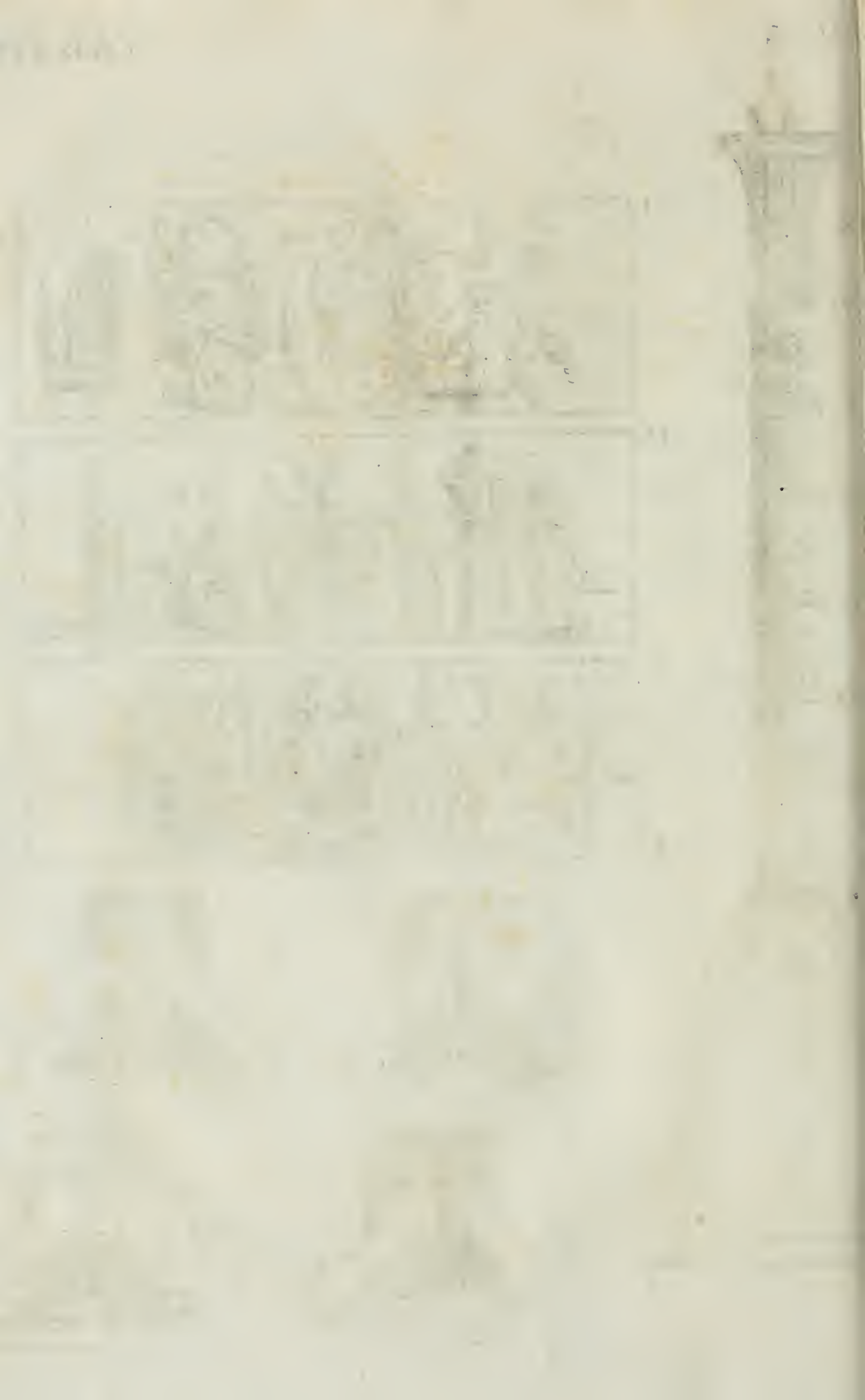
In quibus fidelissimè expressis verbis eæ notandæ sunt, S E T O pro

S E X T O , D E T V B pro D E T V R , A B B I pro A B B A T I S , ex quibus quàm gravis esset temporis barbaries facilè arguitur. In eadem Ecclesia degebant Monachi Sancti Benedicti, à Magno Gregorio Pontifice, in locum Presbyterorum sæcularium successi, qui curam Ecclesiæ negligebant, ut deducitur ex Epist. 18. lib. 3. ejusdem S. Gregorii ad Maurum Abbatem S. Pancratii. In altero verò ambone ut in Fig. 4. in Zophoro ubi literæ E. F. Musivis literis infra scripta tantum leguntur, cum reliqua temporis injuria oblitteraverit.

HIC LAVS DIVINA LECTOR CANITVR ..... LEGIT ADTENDAT AD QUID SACRA LECTIO TENDAT AD CVLMEN ..... HITOMNES VOCE.

In superioribus Tabulis quasdam columnas marmoreas indicavimus, quæ in Ecclesiis ad sustinendum Cereum Paschalem collocabantur; propterea silentio obvolvenda non est ea, quæ pro eodem usu olim in Basilica S. Pauli via Ostiensi fixa erat, modò verò visitur extra Ecclesiam, in formam pyramidis erecta, eique tres monticuli impositi sunt, quorum è summitate Crux eminent. Hujus columnæ cum anaglyphicis figuris, aliisque ornamentis, ut ad præsens se habet, exemplar sub oculis ponitur in Tab. XIV. ubi A. B. denotant ipsam columnam. B. C. recentem stylobatam. A. D. monticulos cum Cruce ad ornatum superimpositos. Tota altitudo secundum aspectum est, palmorum 36. in stylobatæ facie, quæ viam publicam respicit, est Ecclesiæ, sive annexi Monasterii, quod Monachi Casinenses incolunt, stemmma, videlicet bra-

brachium ensem nundatum tenens , quæ pro S. Pauli symbolo accipimus . In opposita autem facie Stemma Casinensis Congregationis conspicitur , nempe tres monticuli cum Cruce Archiepiscopali , ac Voce PAX. In facie, quæ Urbem respicit hæc leguntur.

HANC SACRIS VETERES
FACIBVS STATVERE .
COLUMNAM .
QVAM CASINENSES
RESTITVERE
CRVCIS .

In opposita verò hæc :

OLIM IGNES NVNC
CLARA DEI VEXILLA
TRIVMPHV M .
DEVICTÆ MORTIS
SYMBOLA PACIS
HABET .

Super stylobatam est columna , cujus prima , quæ occurrit pars , est basis B. E. anaglyphicis profanis figuris insculpta . Hujus quatuor aspectus exhibeo , ut num. 1. 2. 3. & 4. in quibus cerni potest . Ad angulos virum stantem, seu quendam Genium, Sphinges , aliaque animalia amplectentem, vt ex iisdem Figuris liquet. In ipsius basis Astragalo antiquis characteribus incisa leguntur hæc carmina:
ARBOR POMA FERT ARBORE COLVMINA
GESTO .

PORTO LIBAMINA , NVNCIO GAVDIA ,
SED DIE FESTO
SVRREXIT CHRISTVS NAM TALIA MV-
NERA PRESTO .

Hi versus alludere videntur ad diē Sabbati Santi , in quo Cereus accenditur , quare allusionem sic explico : *Arbor poma fert*, scilicet, Crux fert Christum crucifixum. *Columina gesto*, Cruce salutem affero . *Porto libamina*, In-

nocentiæ munera . *Nuncio gaudia*, alleluja . *sed die festo*, In die Paschatis . *Surrexit Christus*, nam talia munera præsto .

Idest hæc sunt munera , quæ in hac die Fidelibus elargior .

In infima parte columnæ , seu regulâ , nonnulla etiam incisa sunt , aliqua sui parte corrofa , adeoque lectu difficillima , vt licuit tamen ea transcripsi ; & hæc sunt .

O QVI TRANSITIS VITAM ROGO POSCITE CELSI .

OTHONVS FIERI MONACHVS ME IVSSIT OLIM PIVS .

In Astragalo litera G. denotato, minutis characteribus hujus columnæ Artificum nomina expressa sunt, nempe . EGO NICOLAUS DE ANGELO CVM PETRO PASSALLETIO HOC OPVS COMPLEVI .

E. F. Secunda columnæ pars est frondentibus arborum ramis ornata . Tertia F. G. duo Dominicæ Passionis mysteria refert . Primum quidem sub num. 1. quum Christus Dominus noster ad Annam ductus fuit , qui eum interrogavit , teste Evangelistâ Joanne cap. 8. nî fallor Num. 2. Malchum exprimit in terram lapsum, cui Petrus auriculam scidit . Num. 3. Caïpham Pontificem sedentem . Num. 4. Christum à Judæis , & militibus illusum , qui eum per ludibrium salutantes , dicebant : *Ave Rex Judeorum* . G. H. alia ejusdem Passionis mysteria denotant . Etenim sub num. 1. Pilatus manus lavat . Sub 2. Christus cum latronibus è Cruce pendet . Sub 3. Vir quidam Titulum Cruci apponendū attollit, alius verò malleum tenet . Demum sub n. 4. ii, qui iuxtâ Crucem stantes Christi Domini crucifixionem spectaverant , revertebantur percutientes

pectora sua , ceu Euangelista testatur .

H. I. Duo alia Mylteria repræsentant ; nempe num. 1. Resurrectionem : etenim in Icone sarcophagum vides , in cuius medio minutis characteribus compendiaro inscriptum est , *Sepulchrum* . Stat supra sarcophagum Christus Albâ indutus , dexterâ coronam , sinistrâ Crucem gerens , quibus indicatur Triumphus , quem resurgendo , de humani generis hoste , atque de ipsa morte tulit . Num. 2. Christi Ascensionem exhibet ; nam ibi sunt quatuor Angeli , qui eum in Cælum è terra evolantem efferre videntur . Nu. 4. Sunt animæ quas secum Christus è limbo in Cælum adduxit . N. 3. Milites supra , ac prope sepulchrum dormientes .

I. L. & L. M. Duæ aliæ partes columnæ sunt , ramis ac frondibus circumseptæ . M. N. Hypotrachelium est , nonnullis figuris conspicuum . N. A. ipsum Capitulum elegantibus canaliculis , atque Astragalis exornatum .

C A P U T III.

De nonnullis antiquis ornamentis , sive Hieroglyphicis , Ecclesiarum Januis apponi solitis .

E G I M V S supra Cap. II. de ornamentibus intra Ecclesias ad Sacra peragenda spectantibus , restat modò de ornamentis , sive hieroglyphicis in earundem Ecclesiarum januis apponi solitis , aliquid differere : cum nonnullæ sacræ januæ , quæ adhuc ex antiquis supersunt , leonibus , staturis , aliisque animalium figuris insignitæ conspiciantur . Nolo hîc in januæ vocis etymologia explicanda immorari , cum aliquibus ab hinc annis luculentum tractatum ediderit eruditissimus vir

Caspar Sagittarius , sub titulo *De Januis veterum* , ac in primo ejus capite vocis istius etymon retulerit , multaque alia ad januas spectantia fusè pertractaverit . Nihilominus cum in illo nonnulla adhuc desiderentur , præsertim ad Ecclesiasticam historiam spectantia , ideo de iis hîc aliqua tradere congruum duximus , ut secundum nostri operis institutum , Ecclesiæ , maximè veteris , sacræ renoventur memoriæ .

Ex hujus inclytæ Urbis Ecclesiarum januis , tres inter alias observatione dignas existimavimus . Prima est Ecclesiæ S. Pudentianæ , cujus exemplar habes in Tab. XV. hæc ex Pario marmore non solum ob elegantem structuram , cum Corinthia ratione similitudinem habentem , verum etiam ob alias figuras , quibus affabrè cælata est , oculos in se rapit . Habet enim in fastigii tympano faciem Cherubim anaglyphicè sculptam , quæ omnia recentioris structuræ esse judico ; antiquæ enim sunt Zophorus , & Epistylum , quod columnis imminet : ipsæ columnæ sunt striatæ in formam spiræ , seu cochleæ , Capitula sunt foliis tenuissimis Corinthii ordinis ornata , ut Epistylum , in quo leguntur hæc carmina .

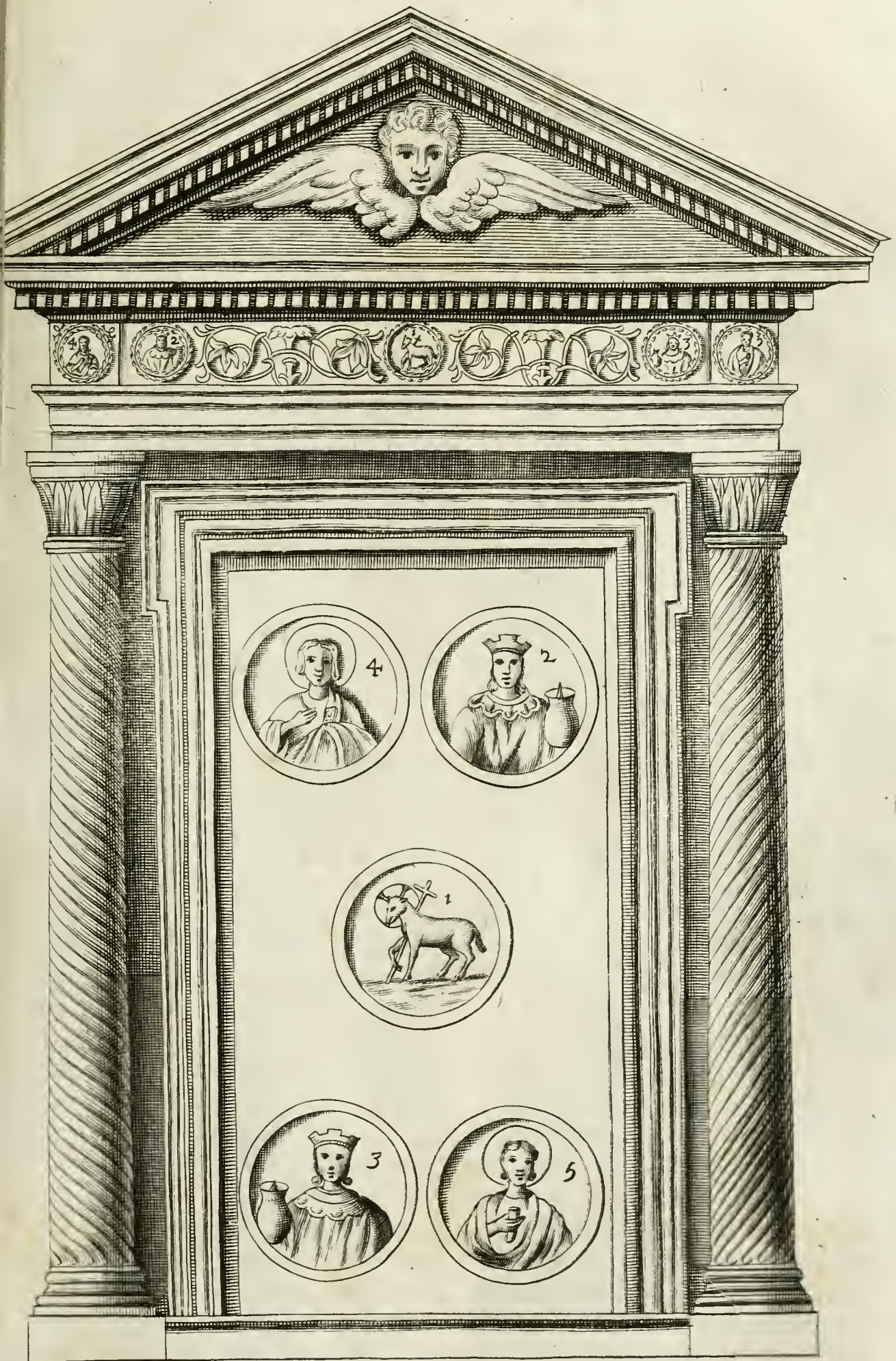
AD REQUIEM VITÆ CVPISTI OTVQQ
VENIRE .

EN PATET INGRESSVS FVERIS SI RITE
REVERSVS .

ADVOCAT IPSE QVIDEM VIA DVX ET
JANITOR IDEM .

GAVDIA PROMITTENS , ET CRIMINA
QVÆQVE REMITTENS .

Habet etiam Zophorum variis truncis , foliisque itidem anaglyphicè cælatum , eisque interpositi sunt quinque circuli , sive Orbes , veluti tot numismata , in quorum singulis cum Ima-

THE HISTORY OF THE

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs, with some lines appearing to be part of a list or index. The ink is very light and the overall image quality is poor, making the content nearly impossible to decipher.

go quædam promineat, earundem descriptionem aggrediar. Ut melius igitur oculi & mente concipi possint, eas in grandiori forma, quàm in Zophori exemplari expressæ sunt, sub signatis numeris referimus.

Circulus igitur, qui in Epistylîi medio locatur, continet Agnum cum diademate Cruce distincto; Agnus dexterum pedem elevat, quo Crucem sustinet: hoc hieroglyphicum fatîs omnibus notum est; cum prisca Fideles per Agnum Cruce insignitum, Christum Dominum Nostrum Cruci affixum exprimere consueverint. In hujus Emblematis peripheria, seu fasciâ Agnum circumambiente, sequentes versus incisi sunt, singuli, ut vides, cruce in principio notati.

✠ HIC AGNVS MVNDVM RESTAV-
RAT SANGVINE LAPVVM.

✠ MORTVVS ET VIVVS IDEM SVM
PASTOR ET AGNVS.

Secundus circulus Agno dexterius Virginis imaginem præfert, pretiosis vestibus indutæ, ac turritam in capite coronam habentis; signum (nî fallor) fortitudinis, quâ enituit, dum mundi delicias, dæmonis astus, ac propriæ carnis illicia, stimulosque subegit, quâ jejuniis, ceterisque poenitentia rigidioribus armis, qua perpetue maximâque curâ illibatam virginitatem servandi, ut indicat accensa lampas, quam sinistrâ tenet: demonstrat enim, hanc esse unam ex illis quinque Virginibus prudentibus, quæ accensis lampadibus exierunt obviam sponso: ut in Euang. Matth. cap. 15. notanda hîc est forma lampadis, seu potius vas lampadem continentis, quod fortasse antiquitûs omnibus commune erat, cum ejusdem similitudinis aliud

expressum sit in Musivo opere in facie Ecclesiæ S. Mariæ Transtiberim, ubi decem illæ Virgines, quinque fatuæ & quinque prudentes, quæ in præfato Euangelii capite describuntur, constructæ sunt. Vult Macrus in suo Hierolexico simile vas Cantharum denominari, de quo vide eundem in voce *Cantharus*. In peripheria hujus hieroglyphici sequentia carmina habentur.

✠ VIRGO PVDENQTIANA CORAM
STAT LAMPADE PLENA.

✠ PROTEGE PRECLARA NOS VIR-
GO PVDENQTIANA.

Notandum etiam est, pretiosas vestes illas non ad libitum sculptoris cælatas fuisse, sed ad denotandam Virginis nobilitatem cum Senatorii generis esset, utpote filia Pudentis, cujus ædes in hanc Ecclesiam celsere.

Ad Agni sinistram est alter circulus, quem in ordine tertium denominamus, ubi alia similis præcedenti figura cernitur, dexterâ quoque ardentem lampadem sustinens. Hæc Imago Præxedis sororem ejusdem Pudentianæ repræsentat: nam ambæ Sanctæ Virgines fuere. Circa hujus circuli peripheriam, hæc carmina leges.

✠ OCCVRRIT SPONSO PRÆXEDIS LV-
MINE CLARO.

✠ NOS PIA PRÆXEDIS PRÆCE SAN-
CTAS CONFER AD EDIS.

In explicando hoc eblemate diutius non hæremus, cum ea quæ diximus de S. Pudentiana, Sanctæ Præxedi ejus sorori convenient.

Redeamus igitur ad Agni dexteram, ubi orbicularis Imago columnæ Capitulo imminet, eamque in ordine sub n. 4. ponimus. Hæc virum refert pretiosâ veste decorum, & diademate

capite, qui veluti actu benedicat, elevat dexteram, velatamque sinistram habet, quâ librum occlusum sustinet. Quinam sit vir iste, versus in peripheria sculpti fat indicant.

✠ HIC CUNCTIS VITÆ PASTOR
DAT DOGMATE SANCTÆ.

✠ SANCTE PRECOR PASTOR PRO
NOBIS ESTO ROGATOR.

Pastor autem fuit Presbyter; quam sacram dignitatem ipse benedicendi actus, ac liber, quem manu tenet, Codicem Evangeliorum representans, demonstrant. S. Praxedis Acta conscripsit, ac ejusdem Sanctæ corpus sepulturæ tradidit, ut docet Baronius ad Ann. 164. n. 24.

Ultimò, in quinto scilicet ordine, vir alter inspicitur, caput & ipse diademate ornatum habens, ac dexterâ complicatum volumen retinens: quis autem sit, epigraphæ circa Orbem ostendit.

✠ ALMVS ET ISTE DOCET PV
DENS AD SIDERA CALES.

✠ TE ROGO PVDENS SANCTE NOS
PVRGA CRIMINA TRVDENS.

Vir iste Sanctus ex ordine Senatorio fuit, ut idem volumen innuit: Licet volumen non Senatoriæ solùm & Cõsularis, verum etiã alterius dignitatis indicium sit. Vir sanè dignus, qui tales liberos, & tam admirandæ Sanctitatis haberet, cum eos ipse vivax exemplar præcederet; ejus tamen Imaginem uti laicum representantem, in infimo loco positam arbitror.

Meritò igitur, tota hæc Sanctissima familia in Januæ Epystilio, illiusque Zophoro expressa fuit, cum S. Pio hujus nominis primo Pontifici, propriam S. Pudens domum tradiderit, ut in sacrum, & publicum Fidelium

usum converteret, & consecraret; ac à nonnullis piè creditur, primam hanc Ecclesiam in Urbe fuisse, ubi Fideles ad Sacras Synaxes peragendas congregarentur.

Quo autem tempore hæc Janua constructa fuerit, plurimâ licet curâ, & diligentiam usus fuerim, nihil reperi; at conjectari si liceat, tam è caracteribus, quàm ex Agni supra indicati figura, existimo redolere tempora VI. vel VII. sæculi, præsertim ex Can. 82. Conciliabuli Quini-sexti, sive Trullani, ubi ausu nimis improbo pseudo-synodus illa Romanam Ecclesiam corrigere præsumpsit, quæ legalem Agnum parieti appingere consueverat: decrevit igitur, *ne Christus Dominus sub Agni forma depingeretur*: Quare Agnum istum expressum dicere aut ante dictam synodum, vel paullò post in dicti Canonis confutationem, de quo latè Lupus in Notis ad hoc Conciliabulum.

Scio tamen ab eruditis hinc objici mihi posse, longè sæculum sextum, vel septimum excedere, tum duodecimum redolere, argumento desumpto ex verbis, qui circa Iconum peripherias leguntur, & Leonini censentur, cum eorum aliqui nihil ab illis differant, quorum inventor dicitur Leo quidam Poëta, cœvus Ludovico, vel Philippo Augusto Regibus Franciæ, qui floruerunt sæculo XII. & XIII. ut scribit Stephanus Paschasius *lib. 7. disquisit Francicarum cap. 2.* à Du Cange allatus. At hujusmodi carminum usum aliquem prædictis sæculis XII. & XIII. antiquiorem esse tradit Stiglianus *de arte versificandi cap. 14.* primò Virgilianum illud adducens *lib. 6. v. 165.*

Aere cière viros, Martemque accendere cantu.

De-

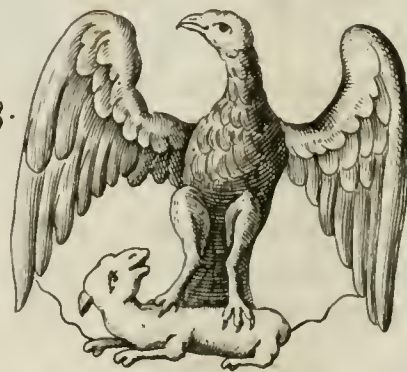
Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Deinde aliud ex Ovidio, cui ad-
miffim Leonina respondent.

*Quot Cælum Stellæ, tot habet tuæ
Roma puellas.*

Item duo alia Propertii.

*Non non humani sunt partus ta-
lia dona:*

*Ista Deum menses non peperere
bona.*

ac totidem Horatii de Art. Poët.

*Non satis est pulchra esse poemata,
dulcia sunt,*

*Et quocunque volent animum audi-
toris agunto.*

Quibus adde aliud Aufonii in
Idyllo II.

*Vel tria potanti, vel ter tria multi-
plicanti.*

Quare non satis mihi probatur ju-
diciū illorum, qui ex hujusmodi
carminum textura tempus arguunt;
quovis quippe sæculo accidere po-
tuit, vt reperirentur Poëtæ, qui
artem pangendi fimiles versus ama-
rent. Verum quid fit de istius ja-
nuæ antiquitate, suo quisque pro ar-
bitratu dijudicet.

Animadvertendum tamen est, præ-
fatam januam locum, seu situm anti-
quum non retinere, cum bo: me: Hen-
ricus Cardinalis Cajetanus ejusdem
Ecclesiæ Titularis, hanc collabentem
non solum restauraverit, verum etiã al-
tius extulerit, quum ob assidue super-
venientem è monte proximo terram,
obruta ferè jacebat: quare amotâ terrâ
& novo fornice, ad mediam Ecclesiæ
altitudinem constructo, penè viæ an-
teriori cœquavit, reliquâ Ecclesiæ
medietate sub novo fornice remanen-
te: vnde januam è loco humiliori amo-
vere, & in altiori locare oportuit.

Ex ostensis notandum, quanta fue-

rit Anriquorum Patrum religionis, ac
pietatis in Populo excitandæ sollicitu-
do, cum non solum voce, picturis, &
Musivis operibus, verum etiam ad id
assequendum sculpturis niterentur.
Sed jam ad cæteras januas accedamus.

Secunda igitur ex his, quas pecu-
liari animadversione dignas censemus,
illa est Ecclesiæ S. Laurentii in Agro
Verano, cujus exemplar pono sub
Tab. XVI. In infimis hujus oris, seu
postium extremitate visitur Leo, sub
ipso poste jacens, sive inde profiliens,
eique veluti pro basi est. In medio
Epistylii stat Aquila, expansis alis, &
ungue Serpentem tenens. Hæc ani-
malia non ad purum ornatum, sed ad
aliquod symbolum demonstrandum,
perfectò posita sunt: hoc autem quale
sit, indagemus. Audio statim afferri,
Leones Familiæ alicujus gentile stem-
ma fuisse, idque colligi posse ex Aquila,
Serpentem ungue stringente, quæ
Insigne Guelforum esse putatur.

Notum abundè illis est, qui vel
primis labris historias libaverint, qui-
nam fuerint isti Guelfi; vnde ut me-
moriã excitẽm potius, quàm instruã,
brevem eorundem historiam referam,
quam hisce verbis narrat Sigonius *De
Regno Italiæ* ad an. 1228. *Itaq;* (inquit)
*ab hoc tempore Italia apertè in duas par-
tes distracta, aliis Imperii, aliis Eccle-
siæ auctoritatem sequentibus. quorum
Guelfi hi, Gibellini illi vulgò vocati.
quæ factiones nuper ex Germaniã tra-
ductæ, Italiam per multos post annos
obtinuere, atque ad ultimum exitium
redegere. Neque enim solum aliæ Ci-
vitates Imperatorem, aliæ Pontificem
secutæ, infestis inter se animis decertã-
runt, sed in ipsismet etiam Urbibus è
furoris, ac vesaniæ processerunt, ut alii*
Eccle-

Ecclesiæ, alii Imperatori studerent, ac se inter se pellere Urbibus, & spoliare bonis, inexpiabili odio stimulante, contenderent. Quare Clemens IV. Guelfis Florentinis ejus partem tuentibus Insignia concessit. Quod factum Ciaconius in ejusdem Pontificis vita sic exprimit. Exules Florentini Pontificem adeuntes, ut illos Carlo Regi commendaret, rogârunt, strenuam ipsorum operam in bello contra Manfredum polliciti. Pontifex eorum audaciam, & excellentiam admiratus, Insigne belli ministerium in eorum fiducia reponens, eorum oblationem grato animo suscepit, eosque Clypeos, quos receperat ornatos, bello ferendos dedit, in ijs imago rubentis Aquilæ cæruleum Draconem unguibus subjectum prementis, quod insigne Guelfis Clemens largitus est, illudque Urbi deinde restituti Guelfi continuârunt: erat enim Aquila Coccinea argenteæ impressa aræ, Draconem cæruleum sibi subiectum acutis unguibus calcans. Quæ insignia pluribus in locis adhuc Florentiæ visuntur, eorumque exemplar habet in eadem Tab. XVI. sub Fig. 1. ubi etiam in Fig. 2. videre poteris quale stemma fautoribus suis Gibellinis Federicus II. Imperator concesserit, quæ bina stemmata quàm ab iis diversa sint, quæ in medio Epistylii januæ Sancti Laurentii expressa sunt, nemo non videt.

Ultèriùs adhuc pro rejicenda illorum opinione, qui (ut diximus) Guelforum Insignia esse credunt, aliam conjecturam adduco; Januam videlicet Ecclesiæ Sanctorum Joannis, & Pauli, quæ valdè conformis huic est Sancti Laurentii, cùm & Leones, & Aquilam habeat in Epistylio sequenti

modo expressam, vt in Fig. 3. solùmque in hoc differt, quòd Aquila loco Serpentis Leunculum unguibus tenet, sive aliud animal; Nam vera species dignosci minimè potest, cùm æuo longiori illius Imago corrofa, ferè delitescat.

Pro coronide demum adjiciam, nullum me Auctorem reperisse, qui easdem januas, sive Ecclesias, Guelforum tempore restauratas, uel uno verbo testatus sit: quapropter prædictas januas ipsis Guelfis admodum vetustiores existimo, & ideò morem hunc foribus Ecclesiarum Leones, & alia id generis apponenda, multò altiùs indagandum.

Illum igitur ab Ægyptiis fluxisse docet *Causinus* in suo tractatu *de Symbolica Ægyptiorum sapientia*, quos horum Symbolorum inventores fuisse tradit, ac tam Leonum, quàm Sphingum simulacra Templorum januis posuisse, teste *Plutarcho* de *Iside*, & *Osiride*. *Λέοντα τιμῶσι, καὶ χάσμασι λιοντείοις τὰ τῶν ἱερῶν θυρώματα κοσμοῦσιν, ὅτι πλυμμυρεῖ Νεῖλος ἡλίου τὰ πρῶτα σωερχόμενοι λέοντι.* Id est: *Leonem colunt, & rictibus Leoninis templorum januas exornant. Restagnat enim Nilus Sole primùm Leonem ineunte. Clemens* verò *Alexandrinus Stromat V. Ægyptii* (ait) *ante templa ponunt sphinges, quia doctrina, quæ de Deo est, ænigmatica est, & obscura. Pierus Valerianus lib. 1. cap. 4.* scitè admodum narrat: *Non tantùm Mycenarum portis, sed etiam reliquorum ædificiorum, præcipuè verò Fanorum valvis, ædiumque sacrarum vestibulis, Leones, tanquam divinorum Custodes, ut passim cernere est, statuebantur, Hæc Valerianus desüpfisse videtur ex Horo Apolline lib. 1. cap. 19.* qui sic inquit:

Εἰς τὴν ἀρχὴν δὲ λέγοντες, ἢ καὶ φύλακα, λέοντος λέγονται κεφαλὴν, ἐπειδὴ ὁ λέων ἐν τῷ ἐρηγορέει, μέμνηκε τῶν ὀφθαλμοῦν, κοιμώμενος δὲ ἀνεφύλακτος τούτοις ἔχει, ὅπερ ὅτι, τῷ φυλάσσειν σημεῖον. Διόπερ καὶ συμβολικῶς τοῖς κλείθεσι τῶν ἱερῶν λέοντας ὡς φύλακας παρελήφασαι. Idest, *Vigilantem autem, sedulumque hominem, aut etiam Custodem ostendentes (Ægyptii) Leonis caput pingunt: quoniam Leo vigilans oculos claudit, eosdem quum dormit, apertos habet, quod quidem custodiæ atque excubiarum signum est. Quocirca non absque significatione templorum claustris, Leones, qui Custodem loco sint, appinxerunt.* Notat hinc Caufinus, hieroglyphicum hoc, non modò in profanis, sed etiam in sacris rebus usitatissimum, vt Leones in Symbolum majestatis appingerentur, idque etiam in thronis, fontibus, & sepulchris. Nec solùm Ægyptiis, ut supra ex Horo narratum est, verùm etiam Judæis commune; ut conjicit Villalpandus, qui in Altaris angulis Leonum species insculptas fuisse arbitratur. De thronis habemus *lib. 3. Reg. c. 10.* Salomonem thronum de ebore grandem fecisse, ac vestivisse eum auro, qui habebat sex gradus: & summitas throni rotunda erat in parte posteriori, & duæ manus hinc atque inde tenentes sedile, & duo Leones stabant iuxta manus singulas, & duodecim Leunculi super sex gradus hinc atque inde. Ornatiorem etiam cujusdam Romani Consulis, nomine Anastasii, thronum cum Leonibus exhibet Alexander Wilthelmus in suo Diptycho Leodiensi, à quo transcripsit Ferrarius in suis *Analectis De re Vestiaria*, pag. 60. Tab. D. & hæc de thronis.

De fontibus testatur Sidonius Ap-

pollinaris .lib. 2. epist. 2. Ad Domitium, piscinam describens: In hanc ergo (inquit) piscinam fluvium de supercilio montis elicatum, canalibusque circumactis per exteriora Natarioræ latera curvatum, sex fistulæ prominentes Leonum simulatis capitibus effundunt, quæ temerè ingressis vera dentium crates, meros oculorum furores, certas cervicum jubarum imaginabantur: & Anonymus à Du Cange citatus in sua Constantinopoli Christiana lib. 3. num. 22.

Εἰπέσει δὲ εἰς τὴν φιάλῃν γυροῦντας τὰς φρεσὶν καὶ δωδεκά, καὶ λέοντας λιθίνους ἐρεύγεσθαι ὕδωρ εἰς ἀπόνησιν τῆ κοινοῦ λαοῦ. *Circa verò phialam fecit Porticus XII. in quibus erant putei vel fontes Leonesque aquam eructantes, è quibus vulgus litaret.*

Quod etiam sepulchris Leonum statuarum, maximè fortium virorum, apponerentur, testis est Pausanias in *Boeoticis*, ac tumulis Thebanorum, qui in acie adversus Philippum gloriosè, occubuerunt: en ejus verba: *περσιόντων δὲ τῆ πέλει πολυάνδριον Θεβαίων ἐστὶν ἐν τῷ περὶ Φίλιππων ἀγῶνι ἀποθανόντων, ἐκ ἐπιγεγραπταίη μὲν δὴ ἐπίγραμμα, ἐπίσημα δ' ἐπεσιν αὐτῶν λέων.* Proximo Urbi loco commune est sepulchrum Thebanorum, qui in pugna contra Philippum defuncti sunt. *Inscriptio nulla quidem inscripta est; Insigne verò tumuli Leo.* Cujus consuetudinis initium ab Hercule fuisse, tradit Ptolemæus Hephæstion, qui septem libros *De novis ad variam eruditionem historiis* edidit. Hic enim *lib. 2.* apud Photium, ita scribit: *Ὅτι Ηρακλῆς, ἀποβροθέντος αὐτῶν τῶν δακτύλων ἐνὸς κατὰ τὴ Νεμεαίᾳ λέοντος, ἐνεαδάκτυλος γέγονε, καὶ ἐστὶ τάρφος τῆ ἐκκεκομένους δακτύλου. οἱ δὲ κέντρῳ τυρόνος ἀποβαλάν τὸν δακτύλον ἔφρασαν. Λέοντα δ' ἐστὶν ἰδεῖν τῶ τῆ δακτύλου τάρφῃ ἐφεσῶτα λίθινον ἐν λαμαδαίμονι, συμ-*

βολον τῆς τῆ Ηρακλέος ἀλκῆς. Ἐξ ἐκείνης δε-
 κῆ τοῖς ἄλλων τῶν λίθινος ἐφεισῶσι λέωντας.
Herculem (inquit) *devorato à Ne-*
mæo Leone digito uno, novem dumta-
xat digitos habuisse extareque tumu-
lum digiti avulsi: alii tamen Pastinacæ
piscis aculeo digitum amissum ferunt.
Leonem verò ex lapide Lacedemone
videre est digiti tumulo impositum,
Symbolum nimirum Herculei roboris.
Vnde mos inolevit, in reliquorum,
quoque sepulchris lapideos statuere Leo-
nes.

Elegans etiam hodie Sarcophagus
 visitur in villa Excellentissimi Ducis
 Matthæji, ubi sunt duo Leones Sar-
 cophagum ipsum sustinentes, cujus
 exemplar refert Sponius in suis *Mi-*
scell. eruditæ antiquitatis Sect. 2. art. 9.

Præter allata loca, in quibus Leo-
 num simulacra locare antiquitas con-
 suevit, alterum, in quo Romani Leo-
 num capita in sculpere ad ornatum so-
 lebant, subnectam. Hæc loca tecto-
 rum coronæ erant, è quibus fortissi-
 mæ hujus Belluæ ora prominebant,
 erumpebantque ex eorum rictu cana-
 les, per quos aquæ pluviales corriva-
 bantur. Harum ego coronidum non-
 nullas antiquas è marmore spectasse
 memini, & adhuc quædam videtur in
 Foro Boario, tribus columnis Corin-
 thii ordinis super imposita, prope Ec-
 clesiam S. Mariæ Liberatricis.

Præterea adè in usu apud Roma-
 nos, in ædificiorum ornatibus Leones
 fuere, ut in Pyramidibus, loco basium,
 sive talorum, quos nonnulli Astra-
 galos nominant, positi fuerint: pul-
 cherrimum erat exemplum in Vatica-
 no Obelisco, antequam è suo loco amo-
 veretur; de quo licet Dominicus Fon-
 tana Architectus in suo tractatu *De*

translatione Vaticani Obelisci; nec non
 Michaël Mercatus historicus, & Fon-
 tanæ synchronus in suo *De Obeliscis*
Romæ, ne minimam quidem Leones pro-
 basi in eodem Obelisco antiquitus po-
 sitos, mentione attigerint; nihilomi-
 nus Jannotus Manetti *De Vita, &*
Gestis Nicolai V. de eisdem luculenter
 meminit. Is enim in eodem tractatu,
 qui M S. servatur in Bibliotheca Me-
 dicea, ac etiam in Vaticana sub num.
 2046. sic ait: *In hac amplissima, &*
ornatissima area, & ut Græci expressius
dicunt, Plateâ, ingentissimum illum, ac
maximum Obeliscum, in ipso areæ medi-
tullio, è regione ad intermediam prædicti
vestibuli portam, in hunc modum pul-
cherrimè simul, atque devotissimè collo-
cabat, nam pro quatuor pusillis, æneisque
Leonibus, quibus Colossus ipse, nunc pro
basibus, ac sustentaculis, paullo superficie
soli altioribus, utitur, quatuor magnas
totidè Evangelistarum Statuas ex solido,
liquefactoque ære, in staturam humanam
fabrefactè conflatas, in superficie soli, di-
stantibus inter se proportionibus, secun-
dum Colossi latitudinem ponebant; su-
per quibus æneis Statuis diversis in vi-
cem figuris, juxta varias cujuscunque
personæ conditiones, perpolitissimè scul-
ptis, Colossæa moles sustentabatur: in
summitate vero ipsius Colossi, alteram
Jesu Christi Salvatoris nostri Statuam,
dexteram ejus manu auream Crucem
bajulantis ex ære confectam, accomoda-
bat. Hactenus Manettus. Cur autem
præfati Mercatus, & Fontana rem
suis temporibus notissimam siluerint,
sanè nescio: at si conjicere permitta-
tur, censerem, eos idè Leonum
simulacra, ejusmodi monumentis, mul-
tò ante addita, reticuisse: ut credulæ
posteritati suaderent, se illa priores

excogitasse , & operibus Xysti V. eâ tempestate sedentis , apposuisse : cùm augustam tanti Pontificis magnificentiam aptissimo hieroglyphico nobilissimoque , nec non ejusdem Insignia gentilitia Leones exprimerent.

Haecenus verò de Leonibus generatim , in quibus nempe locis olim aptari mos fuerit : pergimus modò unde digressi sumus , ad Leones nimirum , quorum adhuc visibilis in Urbe memoria superest . Sed si ad superius dicta reflectimus , duorum in Regia janua Ecclesiae S. Laurentii in agro Verano meminimus ; horum primus , sinister videlicet ingredientibus , anterioribus unguibus aprum arreptum tenet ; dexter verò (quem potius Leenam dicerem) excipit inter ungues puerulum humi sedentem , ac secum veluti jocantem , puer enim inferiorem belluae mandibulam palpatur : animadvertendum hîc est , exemplar inverso ordine incisum fuisse . Quid autem aliud Leana cum puero jocans innuere possit non video , nisi mansuetudinem , quam habere debet Ecclesia erga fidei Tirones , & novella germina sanctitatis , quos Ser. 1. in octava Paschae Neophytos vocat S. Augustinus ; Nam Leo in supplices clemens est , ac parcit prostratis , teste Plinio lib. 8. cap. 16. Quid verò Aper unguibus comprehensus , ac fortè laniandus significet , nos prorsus latet ; nisi dicamus , Leonis typo venire Episcopum , sive alium Ecclesiae Rectorem , qui iuxta doctrinam Principis Apostolorum *epist. 1. cap. 5.* sobrii esse debent , & vigilantes , adeò ut Fideles à via Domini aberrantes , ad semitam veritatis redire cogant , nolentesque , ac interdum in propriam matrem sur-

gentes , unguibus dentibusque , centuris videlicet , aliisque Ecclesiasticis poenis dilanient . Videri etiam potest haec , in templorum januis appositio Leonum , Christifideles olim symbolicè docuisse vigiles erga Deum oculos mentis habendos , fortemque , ac perfectam sacrarum rerum custodiam.

Quod autem de Leonibus , idem & de Aquila interpretandum putaverim ; cùm haec volatilium Regina dicatur , fulmen despicere , solemque acie constanti intueri ; tum Romanorum emblema sit : Serpens verò diaboli symbolum . Quamobrem veteres Christi Affectu , hoc hieroglyphico forsitan animis ingerere contenderunt , ut domum Domini ingredientibus , tanquam Aquilae mentem ad Deum , solemque justitiae Christum erigerent , ac victoriam de teterrimo humani generis hoste referrent ; quod bellè argui potest ex Aquilâ supradictâ , quae unguibus veluti laniatura serpentem sustinet .

Non absimile quid in praefatâ antiquissimâ Ecclesia SS. Joannis , & Pauli cernitur ; ubi in vestibulo Leo visitur , Hystricem tenens ; alterque ad laevam puerulum sinistrâ manu premens , dexterâque caput Arietis , ut in Tab. XVII. Fig. 1. & 2.

In Epistylis stat Aquila , quae unguibus non anguem , sed Leunculum arripit , aut quidpiam aliud animal , cum praevetustate , ut jam diximus , distingui minimè valeat . Porro si est Leunculus , Diabolum denotat , iuxta illud notissimum S. Petri in *Epist. 1. cap. 5. num. 8.* *Sobrii estote , & vigilate : quia adversarius vester Diabolus tanquam Leo rugiens circuit , quærens quem devoret : cui resistite fortes in fide.*

Duo itidem Leones etiamnum oculis objiciuntur in Ecclesia S. Sabæ, non in janua, sed in basi duarum columnarum ad ingressum Porticûs, aliique duo in limine Ecclesiæ B. MARIÆ Purificationis, in regione vulgò *Banchi* denominatâ; totidemque in Ecclesia S. Laurentii in Lucina, vt in eadem, Tab. XVII. Fig. 7. & 8.

Leones præterea, olim ante Patriarchii Lateranensis januam adfuisse, accepimus ab Ugonio, in Statione Sanctorum Ioannis, & Pauli, quos fel. mem. Papa Xystus V. in suo inclyto fonte ad Thermas Diocletianas locavit: suntque illi exteriores ex Pario marmore, ut Fig. 5. & 6. alii enim duo interiores, ex Basalto, ut Fig. 3. & 4. stabant ante januam S. MARIÆ ad Martyres, sive Rotundæ, ex qua idem Pontifex amovit: ut narrat idem Ugonius, ac se inibi eos vidisse testatur. Eorum profectò basis, seu suppedanei exterior facies, hieroglyphicis Ægyptiis ornata erat: in quorum enucleatione laudandæ memoriæ, ac eruditionis Pater Kircherus operam optimè navavit: In *Oedipo Ægyptiaco* Tom. 3. Syntagm. 15. cap. 2. ubi huiusmodi statuas, Leones Niloticos, seu Memphæos appellat.

Bini adhuc in præsentiarum, Capitolium ascendentibus occurrunt Leones, itidem ex Basalto, aquam ore per fistulam effundentes, stabantque hi ante Ecclesiam Sancti Stephani *del Cacco*, inde Pii IV. tempore amoti, ac ibi collocati; ut se vidisse scribit Flaminius Vacca in quadam sua epist. M S. cujus exemplar me panes asservatur.

Et si Donati, Nardinique de Urbis Antiquitatibus differentium conjectu-

ris adhærere velimus, asserunt propè Ecclesiam Sanctæ MARIÆ supra Minervam stetisse olim Templum I fidis, nec non illud Serapidis; idque ex diversis Ægyptiis marmoribus circum hæc loca erutis conjiciunt. Quare cum isti Leones essent ante Ecclesiam S. Stephani *del Cacco*, istaque sit proxima Templo B. MARIÆ supra Minervam, non incongruum erit asserere, illos in altero ex præfatis numinum Ægyptiorum Templis fuisse; huc etiam accedit, quòd tempore Pontificatûs sanctæ mem. Alexandri Papæ VII. ex nobili Chisiorum familia, è fundamentis Coenobii fratrum ordinis Prædicatorum, parva, humilisque pyramis effosa fuit, solitis Ægyptiorum notis, ac symbolis insculpta, quam idem Pontifex egregius Urbis restaurator in platea ante prædictam Ecclesiam erigi iussit, prout ad præsens visitur.

Memini hinc audivisse à laudato viro Joanne Lucio, in eorundem fundamentorum effusione prægrandem, acephalamque statuam duodecim palmorum & ultra magnitudinis fuisse, erutam, cujus vestimentorum rugæ multis in locis dilaceratæ, sive potius infractæ erant, vidi que egomet postea restauratam; ac exin in Gallias transmissam, collocatamque Versaliis in celeberrimo Regis viridario accipi. Statuam hanc, ni fallor, I fidis simulacrum repræsentabat, quod vnà cum illo Serapidis, eorumque aris eversum fuit L. Calphurnio Pisone ac Gabinio Consulibus; quorum Consulatus contigit secundum Calvisii supputationem, ante CHRISTVM Natum Anno 56. & de huiusmodi everfione loquitur Tertullianus in *Apologet.* Cap. VI. his verbis: *Liberum patrem cum mysteriis suis*

Fig. 1.

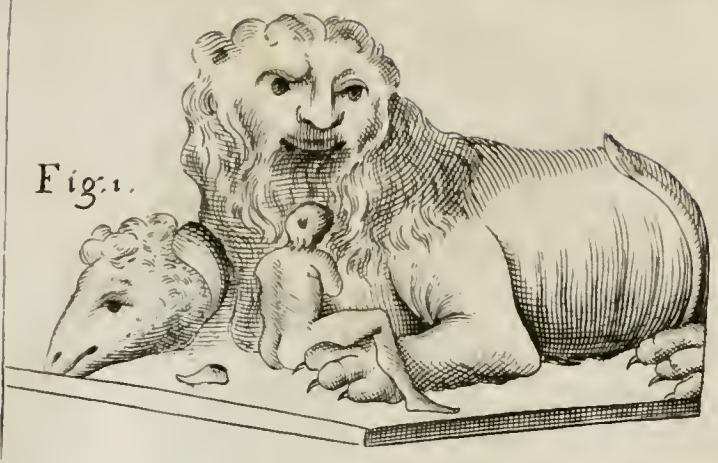

Fig. 2.

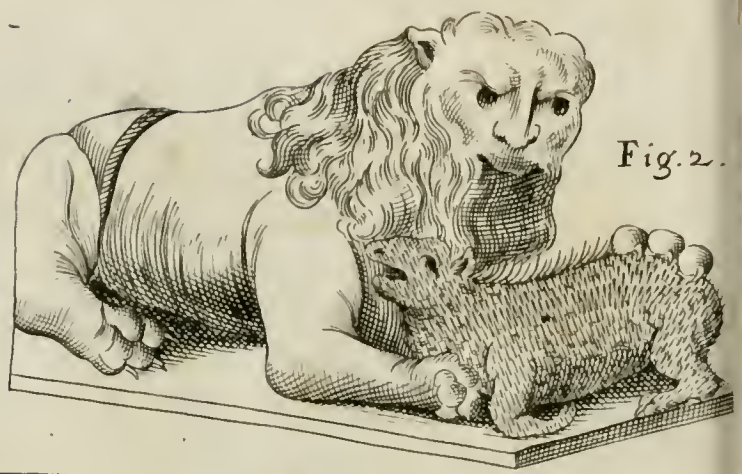

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig.

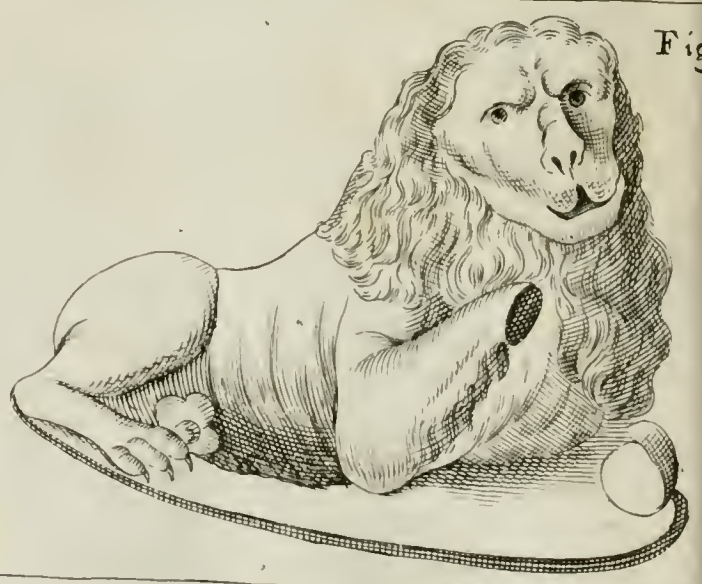

Fig. 7.

Fig.

suis Consules Senatûs auctoritate non modò Urbe, sed universâ Italiâ eliminaverunt. Serapidem & Isidem, & Harpocratem cum suo Cynocephalo, Capitolio prohibitos, idest, curiâ Deorum pulsos, Piso & Gabinius Coss. non utique Christiani, everfis etiam Aris eorum abdicaverunt.

Licet verò hætenus dictis probare conati simus, Leones non ad simplicem ornatum in Ecclesiarum januis, sed ad aliquid allegoricè demonstrandum appositos; nihilominus non negamus, in proximis elapsis sæculis, Fideles exemplo veterum, non ad allegoriam, sed ad ornatum in liminibus, januisque Ecclesiarum animalia collocasse; ut cerni potest in Ecclesia S. Salvatoris in Lauro, nunc sub invocatione B. MARIÆ Lauretanæ, Nationis Picenæ, ubi loco duorum Leonum, sunt duo Ursi, qui Stemma gentilitium, nobilissimæ familiæ Ursinæ, referunt, cum ipsa Ecclesia à bo. me. Cardinale Latino Ursino, circa annum 1450. ædificata fuerit; cujus familiæ ad præsens decus est Em. & Rev. D. Vincentius Maria S. R. E. Card. Ursinus, ac Ecclesiæ Beneventanæ dignissimus Archiepiscopus, qui suam erga divinum cultum religionem, ac sollicitudinem, suamque erga pauperes pietatem & misericordiam, cum populi plausu mirum in modum ostendit.

C A P U T I V.

De valvis æneis in Ecclesia S. Pauli extra muros Urbis Viâ Ostiensi.

OCCASIONE, quâ nuper à nobis descripta est columna, quæ olim in Basilica S. Pauli extabat, & osten-

dimus antiquas Januas Ecclesiarum S. Pudencianæ, & S. Laurentii in Agro Verano, dignas quoque, ut in lucem publicam revocentur, æneas valvas existimamus, quæ in Regia ipsius Basilicæ Janua adhuc sunt. Dignas inquam, tum propter illarum cælaturam, quâ varia Sacra Mysteria, ac multorum Sanctorum figuræ exprimuntur: tum etiam propter insignem hujus donarii Datorem, nec non ob locum, in quo conflata fuere. Ut autem faciliùs ea, quæ dicturi sumus, animo concipere possis, earundem Valvarum exemplum exhibemus in Tabula XVIII.

Istæ autem Valvæ, solummodò in exteriori parte æneæ sunt, in interiori verò ligneæ, vnde propriè dici possunt laminæ æneæ lignum obducentes, quarum crassitudo est, duorum minutorum circiter, uncia palmi Romani.

Figuræ in iisdem laminis expressæ, non quidem anaglyphicè sculptæ sunt, sed scalpro incisæ; ac scalpri cavitates, filamentis argenteis repletæ, adeoque visui gratæ, quando recentes erant, modò autem ita primævum splendorem amiserunt, ut ex qua materia sint, dignosci vix possit, cum pleraque argentea filamenta ceciderint, vel ablata fuerint. Eadem sic structæ sunt.

In altitudine in sex segmenta distinguuntur, quorum inter unum & aliud, veluti quædam angusta Parastasis, truncis, ac foliis cælata, media est, ut numeris 1. 2. 3. 4. 5. indicatur.

In singulis istis segmentis, perpendiculari descriptione retentâ, novem sunt quadrata, sive Parallelogramma, in quorum singulis Figuræ cum Græcis literis, ac idiomate, ipsas Figuras declarantibus, expressæ sunt.

I. In prima enim Figura Annunciatio B. MARIÆ VIRGINIS, ab Angelo Gabriele facta, non solùm figuris, verùm etiam verbis repræsentatur, scilicet. Ο ΧΕΡΑΙΤΗΜΟC ΧΕΡΑΙ ΚΕΧΑΡΑΙΤΟΜΕΝΗ ΟΚΕΜΕΤΑCΟ. Id est. *Salutatio. Salve gratia plena Dominus tecum.*

In istis valvis gravis barbaries temporis arguitur, quo elaboratæ fuere, non solùm ob ipsam cælaturam, quæ rudis, & inuenta est, verùm etiam ob ipsos characteres, qui eodem laborant morbo, licet cælati sint in Regia Urbe Græcorum, nempe Constantinopoli; & quod pessimum est, voces ipsæ erroribus scatent, ut ipsamet prima descriptio relata, sat docet, quæ tamen sic legenda est: ὁ Χαριτισμός. Χαῖρε κεχαριτομένη, ὁ Κύριος μετά σὺ.

Hæc tantummodò indicasse sufficiat, in reliquis brevitatis gratiâ à simili declaratione abstinebimus.

II. Secundum quadratum Christi Baptismum, in fluvio Jordanis à Joanne Baptista ministratum, exhibet, ubi astant duo Angeli, Syndonem ad detergendam aquam manu tenentes. Ad Christi pedes ipsius vestimenta cernuntur, cum inscriptione. ΒΑΠΤΙCΗC. id est, *Baptismus.*

III. Tertium clarum est, cùm Christum Crucifixum exhibeat, ad dexteram verò Beatam MARIAM Virginem, & ad sinistram S. Ioannem Euangelistam. Epigraphe est. CΤΑΥΡΩCΙC. IC XC. *Crucifixio. Iesus Christus.*

IV. Licet Icones hujus loculamenti, prout ipsa epigraphe, quæ vestibulum clausum indicat, sint explicatu difficiles, eas tamen referrem ad cap. 20. Joan. ubi sic: *Venit Iesus ja-*

nus clausis, & stetit in medio (scilicet Discipulorum) & dixit, Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & offer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Hæc autem omnia satè in iisdem Figuris repræsentantur. Christus enim hîc dexteram elevat, ac sinistra latus detegit. Thomas verò paulò acclinis, & ipse manum attollit, in latus Christi digitum immissurus. Inscriptio est. ΤΟΝ ΘΥΡΟΝ ΚΕΚΛΗCΜΕΝΟΝ.

V. Quintum habet in se Crucem Græcam cum Christi nomine hinc inde abbreviato. IC. XC. *Iesus Christus.*

VI. Fatemur quidem, hujusmodi Figurarum explicationem quandoque potiùs divinando, quàm certè aliquid affirmando tentare, quod si unquam, modò profectò accidit: in hoc enim num. 6. tres sunt Figure, quarum duæ stantes, ac veluti datis in amicitia tesseram dexteris colloquentes, ipsâ inscriptione indicantur, scilicet. ICXC. & ΛΓΙΟC ΠΑΥΛΟC. *Iesus Christus. S. Paulus.* Tertia verò quæ humi prostrata jacet, Oedipum quærit, cujus ego partes implere licet non possim, exponam tamen quid sentiam. Puto igitur has Figuras referri ad caput 18. Act. Apost. ubi habemus D. Paulum Corinthum venisse, ac ibi testificasse esse Christum IESVM, nec non plurimos Corinthiorum Paulum audientes, credentesque, Baptismū suscepisse. Dominum autem nocte pervisum Paulo dixisse: *Noli timere, sed loquere, & ne timeas, propter quod ego sum tecum, & nemo opponetur tibi ut noceat te, quoniam populus est mihi multus in hac Civitate.* Quæ allocutio satè per stantes

Figur-

Figuras exprimitur, per aliam verò jacentē Paulus dormiens repræsentatur.

VII. Septimum, S. Andreae Apostoli Crucifixionem designat, cui titulus est: Ο ΑΓΙΟC ΑΝΔΡΕΑC ΕΝ ΠΑΤΡΑ CΤΑΥΡΩΘΗC ΤΕΛΗΘΥΤΕ. *S. Andreas in Patra Crucifixus moritur.*

VIII. In Octavo quædam Figura est cum inscriptione. Ο ΙΩΑΝΝΕC ΘΕΟΛΟΓΟC, scilicet, *S. Joannes Theologus*, qui apud Græcos idem est, ac apud nos Latinos, Joannes Evangelista, ut habetur in illorum Menologio ad diem 25. Septembris. In qua ipsius Sancti dies festus ab iisdem celebratur; sic enim in eorum Liturgia ad hanc diem scribitur: τῆ ἀγία Ἀποστόλου Ἰωάννου Θεολόγου, *S. Apostoli Joannis Theologi*, ac ostendit Baronius ad ann. 97. nu. 12.

IX. Nonum Aquilam continet alis expansis, quæ tamen, utrum ad placitum sculptoris, vel potius ad denotandam Imperialem Aquilam, posita sit, ignoratur, cum hujusmodi loculamentum epigraphe careat.

X. Decimum Nativitatem Christi designat, ut ex hisce verbis colligitur Η ΧΥ ΓΕΝΝΗCΙC *Christi Nativitas*. In medio visitur puer JESVS in Præsepe, à quo Bos paulum distat. & unâ parte ipse JESVS in pelvi, sive labro positus lotionis causâ.

XI. In undecimo Christi *Transfigurationem* insinuat verbum hoc: Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΟCΙC. Ibi enim JESVS super montem Thabor nitentibus radiis coruscat. Ad dexteram, & sinistram Moses, & Elias; in inferiori autem parte Petrus, Joannes, atque Jacobus, quos secum duxerat, ut Marci cap. 9. narratur.

XII. Duodecimum loculamentum Christi depositionem è Cruce repræsentat, cui titulus: Η ΑΠΟΚΑΘΛΟCΙC ΙC ΧC. *Refixio, seu avulsio Jesu Christi*. In hac Tabula manus dextera Christi è clavis libera pendet, & à Beata MARIA Virgine sustinetur: sinistra verò à quodam viro. (nempe Josepho ab Arimathæa) deprimitur, qui scalæ innixus, eam è clavo educere nititur: ex pedibus, dexter liber est, sinister autem Cruci affixus. Ad Crucis basim S. Joannes Evangelista genuflexus, venerationis, & reverentiæ signum exhibet.

XIII. Decimatertia Imago, Assumptionis est, & hoc verbo exprimitur: Η ΑΝΑΛΗΨΙC, quod idem significat.

XIV. Decimum quartum quadratum Figuris caret, his tamen versibus insignitur.

TV QVOQVE QVI SACRI
SVCCEDIS LIMINA TEMPLI
HAS PER QVAS INTRAS
STVDIOSIVS INSPICE PORTAS
ET SIC INGRESSVS DOMINO
FER CVM PRECE FLETVS
VT DEVS HVIC REQVIEM
CONCEDAT HABERE PERENNEM
IMPETRET HOC ILLI
SIMVL INTERCESSIO PAVLI
QVEMQVIA DILEXIT
DECORAVIT MVNERE TALI.

XV. In decimo quinto loculamento S. Petri Crucifixio expressa est ut characteribus annotatur, nempe: Ο ΑΓΙΟC ΠΕΤΡ, ΥΠΟ ΝΕΡΟΝΟC CΤΑΥΡΩΘΗC ΤΕΛΗΘΥΤΕ. *S. Petrus sub Nerone crucifixus moritur.*

XVI. Decimum sextum habet Figuram stantem, quæ S. Andream defini-

designat, cum inscriptione: Ο ΑΓΙΟC ΑΝΔΡΕΑC. *Sanctus Andreas.*

XVII. In decimo septimo vir est Cruci affixus, per quem ipse S. Andreas exprimitur, licet ex literis non appareat.

XVIII. In decimo octavo etiam alter vir est, & ipse stans, quo designatur S. Thomas, vt docent litteræ: Ο ΑΓΙΟC ΘΩΜΑC. *S. Thomas.*

XIX. Decimum nonum Circumcisionem Domini repræsentat, quæ cum ex se notissima sit, explicatione non indiget; ejus titulus est: ΗΥΠΟΠΛΗCΙC. *Circumcisio.*

XX. Vicesimum Palmarum festivitatem exhibet, Christus a sino insidens: ac turbæ vestimenta in via strata cernuntur, cum hac voce: Η ΡΑΙΟΦΟΡΟC. *Festum Palmarum.*

XXI. In vicesimo primo, sacra scripturæ locus cap. 27. 52. Matth. explicatur, ubi: *Et Petræ scissæ sunt, Et monumenta aperta sunt, Et multa corpora Sanctorum, quæ dormierant, surrexerunt &c.* Id clarè Figuris exprimitur, cum Christus in medio Sanctorum promineat, Crucem alterâ manu gestans, veluti de morte triumphans; alterâ verò ipsos mortis captivos secum ducens: hæc inscriptione declarantur: ΑΝΑCΤΑCΙC. quæ: *Revocatio ad vitam.* ad æternam, scilicet, interpretanda est. De hac voce plura congeffit eruditus vir Caspar Svicerus in suo *Thesauro Ecclesiæ.*

XXII. Contentis in hac Figura, illud innuitur, quod in cap. 2. Act. Apostolorum narratur, scilicet: *Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, Et factus est repente de Cælo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis,*

Et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Titulus ipse declarat: nempè: Η ΠΕΝΤΙΚΟCΤΗ. *Pentecoste.*

XXIII. Designat S. Bartholomæum catenâ, sive vinculo constrictum. Titulus sic se habet: Ο ΑΓΙΟC ΒΑΡΘΟΛΟΜΕΟC ΚΡΕΜΑCΘΕΙC ΕΠΙ CΤΑΥΡΟΥ ΤΕΛΕΙΟΥΤΑΙ. *S. Bartholomæus pendens in Cruce, moritur.*

XXIV. S. Petri Apostoli Figura in hoc loculamento repræsentatur; vt ex literis: Ο ΑΓΙΟC ΠΕΤΡΟC. *S. Petrus.*

XXV. Transitum, sive potiùs humationem S. Joannis Evangelistæ ostendit, cum Sarcophagi operculum in pavimento cernatur, ut indicatur lit. A. Superimposita Inscriptio sic habet: Η ΜΕΤΑ CΤΑCΙC ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ. *Translatio S. Joannis Theologi.*

XXVI. Hæc Imagine S. Bartholomæus Apostolus designatur, habet enim ad latera epigraphen: Ο ΑΓΙΟC ΒΑΡΤΟΛΟΜΕΟC. *S. Bartholomæus.*

XXVII. S. Thomæ Apostoli Martyrium in hac Tabula exhibetur, qui lanceâ perfoditur. legitur enim: Ο ΑΓΙΟC ΘΩΜΑC ΛΟΧΙ ΥΠΟ ΗΝΔΙΑ ΤΕΛΗΟΤΕ. *S. Thomas lanceâ in India moritur.*

XXVIII. S. Philippi Apostoli Martyrii forma describitur. Ο ΑΓΙΟC ΦΗΛΗΠΠΟC ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗC CΤΑΥΡΟΘΗC ΤΕΛΙΟΥΤΕ. *S. Philippus aduerso capite Crucifixus moritur.*

XXIX. S. Iacobi cognomento Minoris imago, nam de Majori dicitur infra sub num. 47. Titulus est: Ο ΑΓΙΟC ΙΑΚΟΒΟC. *S. Iacobus.*

XXX. Exhibetur cadaver S. Matthæi Hebræorum more fasciis involutum,

tum, & in sarcophago positum; ac ipsius operculū signatum lit. B: Tabulæ inscriptio est: ΗΚΥΜΗCΙC ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΤΘΕΟΥ. *Obitus S. Matthæi.*

XXXI. Hoc in loco S. Lucas exprimitur, inscriptum est enim: Ο ΑΓΙΟΣ ΛΟΥΚΑΣ. *S. Lucas.*

XXXII. Moses hîc inculptus est, qui apertum volumen in sinistra manu tenet; habetque epigraphen: Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΜΩΥCΙC: *Propheta Moses.* In volumine verò Idiomate, ac characteribus Latinis hæc leguntur.

VIDE
VITIS
VITA
VRA
PEN
DEN

Quæ sic (ni fallor) legenda sunt: *Videbitis vitam vestram pendentem.* Christum scilicet Crucifixum (qui peccatorum omnium vita fuit) è Cruce pendentem.

XXXIII. Sequitur Davidis imago, ut ibi: Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΔΑΔ. *Propheta David.* Iste etiam volumen explicat, ubi hæc insculpta sunt.

AVDI
FILIA
ET VI
DE ET
INCLI
NA A
VRE
M TV
AM.

XXXIV. Propheta Hieremias in hac Tabula denotatur. Docet Titulus Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΙΕΡΕΜΙΑC. Iste etiam volumen habet, in quo hæc continentur.

HIC
DS NR
ET N
IMPV
TABI
TVR
ALIV
S

XXXV. Hieremiam excipit Elias Propheta: eundem ferè aliorum aspectum referens, cum inscriptione: Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑC. *Propheta Elias.* Scripta verò in volumine sunt Græco characteribus.

ΕΓΝΩ
.. ΠΑC
ΟΛΑΟC
ΟΤΙC-
CΙΜ
ΩΝΟC
ΚC Ο ΘΟ
ΗΑΚΑ
ΓΩΔΟΥ

Quæ inscriptio cum lacunis quibusdam informis sit, legi haud potuit, atque ideo ab illius versione abstinere cogimur; Attamen si conjectari licet, in prima lacuna literas K E desiderari censeo, & sensus erit: *Cognovit omnis populus, quòd tu solus Dominus Deus . . . . .* à duabus postremis lineis penitus abstineo, cum mendis corruptissimæ appareant.

XXXVI. Vltimum istius columnæ locum obtinet Figura Prophetæ, Habacuc, eodem modo ut superiores, habetque in volumine:

DS A LI
BANO
VENI
ET ET
SCS
DE MO
NTE

Ad utrumque latus expressum est :
Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΑΒΑΚΟΥΜ, *Propheta Habacuc.*

XXXVII. Hac Figura S. Philip-
pus repræsentatur, ut liquet ex literis.
Ο ΑΓΙΟΣ ΦΗΛΗΠΠΟΣ.

XXXVIII. In sequenti Simonis
Zelotæ Crucifixio insculpta est; legi-
tur enim. Ο ΑΓΙΟΣ ΣΙΜΩΝ Ο
ΖΗΛΟΤΗΣ ΣΤΑΥΡΩΘΗΣ ΤΕ-
ΛΗΟΥΤΕ. *S. Simon Zelota Crucifixus
moritur.*

XXXIX. In hoc numero S. Mat-
thæum insinuant verba : Ο ΑΓΙΟΣ
ΜΑΤΘΑΙΟΣ. *S. Matthæus.*

XL. Mors S. Marci Euangelistæ
describitur. habet enim inscriptio :
Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΑΝΓΕ-
ΛΙΣΤΗΣ ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑ ΤΕ-
ΛΗΟΥΤΕ. *S. Marcus Euangelista
Alexandriæ moritur.*

XLI. In Quadragesima prima
Tabula Figurarum loco hæc carmina
descripta sunt.

✱ PAVLE BEATE PRECES
DOMINO NE FVNDERE CESSES
CONSVLE MALFIGEENO
PRO PANTALEONE ROGANDO
DVCTVS AMORE TVI
QVI PORTASHAS TIBI STRVXIT
ERGO SIBI PER TE
RESERETVR IANVA VITAE
SVPLEX ERGO PETIT
DOMINO QVI SEMPER ADESTIS
HVIC PRECIBVS VESTRIS
DS ANNVAT ESSE QVOD ESTIS.

XLII. Visitur in hac Tabula
Isaias Propheta ambabus manibus vo-
lumen extensum tenens, cum hisce
verbis.

EC
CE
VIR
GO N
OT...

Vltimæ literæ desiderantur. Titulus
verò est. Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΙΣΑΗΣ
Propheta Isaias.

XLIII. Cernitur alius Propheta
in hac Tabula, nempe Ezechiel, qui
etiam volumen sinistrâ suspensum
tenet, in quo inscriptum est.

INDV
XIT
ME PER
VIAM
PORT
E BO
REA
LIS.

Titulus, qui hinc inde visitur, est :
Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΕΖΕΚΙΗΛ. *Propheta
Ezechiel.*

XLIV. Post hunc sequitur Eli-
sæus eodem modo expressus ut alii,
præter ea, quæ in volumine conti-
nentur, caractere, & idiomate Græ-
co descripta, nempe :

ΕΓΩ
ΑΠΟΣ
ΤΟΜΑ
ΤΟΣ
ΥΥΙΣ
ΤΟΥ ΕΞ
ΗΛΘΟ
Ν.

Latinè verò reddita sic sonant : *Ego ab
ore Altissimi exiui.* Prophetæ nomen
sic adnotatur. Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΕΛΙ-
ΣΑΙΕ. *Propheta Elisæus.*

XLV. Postremum locum obti-
net Sophonias, qui in volumine hæc
habet.

EX
PEC
TA
IN DIE
RESV

RREC

RREC
TION
EM.

Ejus nomēn: Ο ΗΡΟΦΗΤΗΣ ΟΦΟΝΙΩΣ. *Propheta Sophonias.*

XLVI. Martyrium Beati Iacobi Apostoli Fratris S. Ioannis Euangelistæ, Majoris appellati, ostendit, his verbis: Ο ΑΓΙΟΣ ΙΑΚΟΒΟΣ ΜΑΧΕΡΑ ΥΠΟ ΗΡΟΔΟΥ ΤΕΛΙΟΥΤΕ. *Sanctus Iacobus gladio sub Herode moritur.*

XLVII. S. Simonis effigies est, ut nomen indicat: Ο ΑΓΙΟΣ ΣΗΜΩΝ *Sanctus Simon.*

XLVIII. S. Lucæ Euangelistæ obitus designatur, cum ejus corpus sepulchro mandari cernatur, ac tres circa eum legentes, nec non Presbyter cum Thuribulo extenso, Græcorum more, cadaver fumigans. Lemma est: Ο ΑΓΙΟΣ ΛΟΥΚΑΣ ΕΝ ΙΠΗΝΙ ΤΕΛΙΟΥΤΕ. *S. Lucas in pace moritur.*

XLIX. Visitur S. Marcus, ut ex Titulo: Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ. *Sanctus Marcus.*

L. Græca Crux, ut in opposita parte, & eadem formâ delineata, cum Christi nomine ad latera. IC XC.

LI. Prophetæ Ezechix effigies cum extenso volumine hîc repræsentatur, ut ipsum nomen testatur. Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΕΖΕΚΙΑΣ. *Propheta Ezechias.* In volumine autem hæc scripta sunt:

CY
MON
ΟC ΚC
ΥΥHC
TOC E
ΠI ΠAC
AIC TA
IC BA

CIAE
IAIC.

Quæ verba sic sonant: *Tu solus Dominus Altissimus super omnia Regna.*

LII. Exprimitur in hoc loculamento Daniel Propheta cum volumine, ac solita nominis appositione. Ο ΗΡΟΦΗΤΗΣ ΔΑΝΙΗΛ. *Propheta Daniel.* In volumine verò hæc habentur:

CONSTI
TVET
BS CELI
REGNV
M QVO
B. ERIT
IN AET
ERNV
M.

LIII. In penultima harum valvarum parte, repræsentatur Jonas Propheta, ut ex inciso nomine liquet: videlicet: Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΙΟΝΑΣ. *Propheta Jonas.* In volumine verò, quod iuxta morem aliarum figurarum in sinistra tenet, hæc leges:

CLA
MAVI
DET
RIBV
LATI
ONE.

LIV. Postrema, sive infima earundem valvarum pars continet Aquilam, ut in opposita parte sub num. IX. dictum est.

Hactenus autem figuras cum inscriptionibus in eis contentis ostendimus, & explicavimus: superest pro hujusmodi descriptionis coronide nonnullas alias inscriptiones, quæ in eadem janua in locis A. B. C. D. incisæ leguntur, recensere.

F

Porro

Porrò in A. hæc habentur, & protut jacent, referuntur.

Π Α Ν Τ Α
L E O N S T R A
T V S V E N I A M
M I H I P O C
C O R E A T V S .

In B. Inscriptio est characteris Arabici, quam sic interpretatus est CL. Vir Joannes Matthæus Naironus Bibliothecæ Vaticanæ Orientalium linguarum scriptor, & interpret; videlicet. *Operatus est in hac janua Virtute Dei . . . . . oportet ut quisquis legit, oret pro eo:*

In C. Tertia est inscriptio characteris, & idiomatis Græci, quam sic expono.

Actum est manu mea Stauracii Tuchtii
legentes

Orate etiam pro me.

In quarto signato D. alia adest inscriptio rudi characterè Latino, quæ quibusdam mendis, Latine lingue peritis satis patentibus, est informis. Illius exemplar licet melioris characteris sic expono.

ANNO MILLESIMO SEPTVAGESIMO AB INCARNATIONE DNI TEMPORIBVS DNI ALEXANDRI SANCTISSIMI PP QVARTI. ET. DNI ILDEPRANDI VENERABILI.
MONACHI: ET ARCHIDIACONI CONSTRUCTESVNT PORTE ISTE IN REGIA VRBE
CONP. ADIVVANTE DNO PANTALEONE CONSVLI QVI ILLE FIERI IVSSIT.

Ultra errores Linguae Latinae, patulus ille est numeri designantis Pontificem, cum anno 1070. non regnaret Alexander IV. sed Alexander II. nec dici potest in numeri characteribus errorem esse, cum iste ad longum literis expressus sit. Procul dubio est Alexander II. qui vivebat eodem anno 1070. Alexander verò IV. floruit anno 1254. atque ita neutiquam huic Pontifici attribui potest. Imò notandum, quòd nomen ILDEPRANDI, Monachi & Archidiaconi in eisdem valvis expressum est, quem pro certo habeo fuisse Hildeprandum illum, qui primò Monachus fuit Cluniacensis, postea Subdiaconus S. R. E. deinde Archidiaconus, demum Romanus Pontifex, sub nomine Gregorii VII. cujus egregia, ac præclara facinora plures scriptores enarrant.

Licet ad prototypi formam, è valvis æneis, characteribus incisus, transcripserim hanc inscriptionem; sub audio mihi objici Baronium ad an. 1070. aliter eam referre; nempe non *Alexandrum quartum* sed *secundum* scripsisse. Cui objectioni respondeo, me propriis oculis illam vidisse, ac fideliter transcripsisse, & ita etiam illam referre P. Margarinum in suis Inscriptionibus antiquis Basilicæ S. Pauli pag. 2. nu. 8. & Pompejum Ugonium in *Historia Stationum Romæ* pag. 235. Quòd autem Baronius aliter ediderit, excusandus est, quia in texenda *Historia* occupatus, non potuit omnia oculariter videre, sed Amanuenses mittebat; quare existimavit illam corruptam fuisse, & absque ulteriori indagatione, illam correxit, non solùm in hac voce, sed in omnibus aliis.

Hanc S. Pauli valvarum descriptionem

nem, non injucundam Lectori fuisse existimamus, tum propter figurarum diversitatem, tum etiam propter eruditionem in illis contentam, quare rem gratam facturos putamus, si similes aliarum Ecclesiarum valvas consueto more narremus.

C A P U T V.

De aeneis Valvis in Vaticana Basilica nunc extantibus.

NOSTRÆ intentionis est, ut jam demonstravimus, vetera Ecclesiarum monimenta in lucem revocare; quamobrem inter alia, nonnulla antiqua hieroglyphica in Ecclesiarum Januis adhuc extantia, ac duas etiam Januas, nec non valvas aeneas, quæ in D. Pauli Basilica adhuc cernuntur, ostendimus, & descripsimus. Proprium erit etiam hîc, si alias aeneas valvas Vaticanæ Basilicæ referamus, quæ licet longam annorum non redoleant feriem, redolent tamen quid regium, & magnificum, tum propter earum magnitudinem, tum etiam ob cælaturam, sacrasque historias in eisdem anaglyphico opere expressas. Utinam adhuc superessent. Illæ valvæ argenteæ à SS. Pontifice Honorio hujus nominis I. qui floruit anno 626. constructæ; de quibus Bibliothecarius in ipsius Pontificis Vita sic scribit. *Hic temporibus suis multa bona fecit. Hic eruditavit Clerum temporibus suis, renovavit omnem familiam B. Petri Apostoli, & investivit Confessionem B. Petri ex argento puro, quod pensat libras centum octuaginta & septem. Investivit regias januas in ingressu Ecclesie majores, quæ appellantur medianæ, ex*

argento, quæ pensant libras noningentas septuaginta quinque &c.

Has pretiosas valvas mirâ magnificentiâ, ac liberalitate à tanto Pontifice factas inexplabilis Saracenorum avaritia anno 846. diripuit: quare Beatissimus Præsul Leo Papa IV. eandem paullò post direptionem pristino splendori restituit, ut narrat idem Scriptor, videlicet: *Ipse insignis Præsulque præcipuus, cum innumera summi decoris opera in Basilica B. Petri Cæli Clavigeri perfecisset, portas quas destruxerat Saracena progenies, argentoque nudarat, erexit, multisque argenteis Tabulis lucifluis, salutiferisque historiis sculptis decoravit, & in meliorem speciem, quàm pridem fuerant, reparavit, ut omnes qui in eandem Basilicam ingredi volunt, laudes Deo omnipotenti, sanctoque suo Præsulatu referant, & exposcant, ut multa annorum suæ vitæ curricula extendantur, qui tanti fulgoris opere, tantoque pulchritudinis pondere, aulam Dei argento pensan. Libras septuaginta, ornavit. Hæ etiam valvæ perierunt, cum nil sub Sole sit, quod temporis ingluvies non devoret: quomodo autem perierint, ignoratur, sed non abs re conjectandum est, argenteas laminas, quibus valvæ ipsæ fuerant investitæ, paullisper temporis progressu ablatas fuissæ: unde san. memoriæ Eugenius IV. denuò has aeneas valvas; quæ nunc visuntur, construi fecit; & licet antiquas in metalli prætiositate non excedant, excellunt tamen, (ni fallor) in cælaturis, cum posteriora sæcula, Leonina in similibus operibus superaverint, ut pluribus exemplis demonstrari potest, quæ brevitati consulendo omittuntur. Earundem valva-*

rum altitudo est palmorum 33. latitudo verò 16. $\frac{1}{4}$. Turrigius antiquarum rerum Vaticanæ Basilicæ diligentissimus Scriptor, in suis *Cryptis Vaticanis*. pag. 155. præfatas æneas valvas ab Antonio Philarete Florentino elaboratas fuisse asserit; in quarum fabrica ipse Antonius duodecim annorum spatium insumpsit. Occasione autem constructionis novæ Basilicæ à sanc. mem. Paulo V. factæ, ab eodem Pont. restauratas fuisse legitur in ipsarum valvarum fastigio. Has valvas (ut diximus) jussu Eugenii IV. fabrefactas testabantur carmina, in eis, aut propè eas expressa, quæ carmina celebris Onuphrius Panvinius *de Septem Urbis Ecclesiis*. pag. 37. sic refert:

Ut Græci, Armeni, Aethiopes, hinc aspice ut ipsam

Romanam amplexa est Gens Jacobina Fidem,

Sunt hæc Eugenii monumenta illustria Quarti,

Excelsi hinc animi sunt monumenta sui.

Earundem valvarum iconem, prout ad præfens sunt, in Tab. XIX. expono, ut eam contemplando, curiositati tuæ, benigne Lector, plenius satisfacere possis, ac pro majori in eisdem valvis expressarum Figurarum intelligentiâ, sequentes notas exponimus.

1. Numerus insignia Gentilitia Eugenii IV. Summi Pontificis exprimit.

2. Duas claves, itidem Romani Pontificis Insignia, demonstrat, nempe utramque Potestatem, à Deo Romano Pontifici ligandi, atque solvendi, concessam.

3. Salvatoris Imaginem repræsentat, ut ipsa epigraphe ostendit.

4. Itidem effigiem Beatissimæ Virginis Mariæ exprimit; ad cujus pedes legitur Salutatio Angelica, *Ave Maria gratia plena.*

5. 6. In hac areola hos numeros 5. 6. continente, Imperatoris Palæologi Ferrariam, pro unione Græcorum cum Latinis, accessus ostenditur. Hanc Historiam refert Raynaldus in suis Annalibus Ecclesiasticis ad annum 1438. num. 6. & 7. Anaglyphicum igitur opus sub num. 5. expressum, Pontificiæ navis, sive potius trimis, Imperatoris à Venetis litoribus discessus, ac in Ferrariense litus appulsus exprimitur, qui accidit die 8. Martii præmemorati anni. In num. 6. Eugenius IV. Summus Pontifex Papalitiarâ redimitus, ac sedens, dexteramque Imperatori, nudato capite, altero genu provoluto, porrigens, cernitur.

7. 8. Altera areola hos numeros 7. 8. comprehendens, prosequitur easdem actiones Imperatoris Græci demonstrare: sub num. 7. ostenditur Sessio publica œcumenici Concilii Florentini habita die 6. Julii anno 1439. in qua interfuerunt idem Eugenius IV. Summus Pontifex, & Imperator Constantinopolitanus Joannes Palæologus; in eademque Sessione decretum fuit fidei Symbolum à Juliano Cæsario Presbytero Cardinale Tit. S. Sabinae, & à Bessarione Archiepiscopo Niceno. Num. 8. repræsentat Imperatoris à Florentia discessum, Venetias, ac Constantinopolim versus. Has Figuras in præfatis quatuor numeris expressas, in majori forma ostendit Petrus Lambecius in Sua Bibliotheca Cæsarea tom. 8. pag. 504. Itidem Marcus unicam tantum refert, illam videlicet sub num. 7. occasione vocis

Caly-

u
 l
 -
 r
 i
 s
 r
 i
 -
 u
 .
 n
 s
 o

 r
 i
 b
 o
 -
 -
 l,
 r
 n
 l
 ũ
 o
 e
 -
 si
 ii
 a
 ,
 o
 ,
 ,
 o
 L
 e
 e
 as
 o
 u
 i,

PAVLVS V
PONT. MAX.

SALVAT. MVNDI

PAVLVS ABOUTOLVS

I. XIX
RESTAVRAVIT A
PONT. IEICA. XV

AVE. MAR. PAT. PEEN

SIXTUS IV. SEPTIMI APPE

Calyptra, quam diadematis genus esse declarat, panno purpureo, & auro intextam, sursumque vergi, ac ad Pyramidem superficie fundi.

9. Hic locus Figuram D. Petri Apostolorum Principis stantis exprimit, qui dexteram Eugenio IV. genuflexo, ac deosculanti porrigit, quasi tradens eidem Pontifici Claves: sinistra librum, scilicet Euangeliorum, tenet.

10. S. Paulus expressus est in hac area, qui dextra ensam, sinistra itidem librum tenet. Ad pedes vas est, per quod representari vas illud puto, quod in Sacra Scriptura, Act. Apost. c. 9. 15. exprimitur, ubi Dominus dixit Ananiae. *Vade, quoniam vas electionis est mihi iste.* Quem locum exponit S. Isidorus Pelusiota lib. 4. Epistolâ ad Arsenuphium Lectorem sub num. 80. scilicet, *Vas electionis, idest: electum mihi est iste.*

11. 12. Parallelogrammum hoc divisum est in duas partes. In 1. signata n. 11. ingressus Legatorum Æthiopum Urbem Romam anno 1441. exprimitur, quorum primarius Andreas S. Antonii Abbas: miserat enim Eugenius ad illos, nempe ad Jacobitas Orientales, Albertum Minoritam, ut eosdem à schismate revocaret, & ad Catholicæ, Romanæque Ecclesiæ unionem reduceret; qui egregiè navatâ operâ ob munus perfunctum, Legatos ad Pontificem pro hac unionem impetranda ut mitterent, induxit, qui ad Florentinum Concilium convenerunt, & in Congregatione habita die 21. Augusti ejusdem anni, in qua interfuerunt Pontifex, ac Cardinales, aliique Magistri & Doctores, idem Abbas comparuit, & in Syriaco idiomate;

quod etiam in Latinum translatum fuerat, sui adventus causas, quarum præcipua erat præfata Unio Æthiopum Jacobitarum cum Ecclesia Romana, exposuit. Quare hujusmodi petitioni benignè assensit Eugenius Pontifex, ut in 2. sub n. 12. exprimitur in quo visitur Papa sedens, qui fidei formulam tradit eidem Abbati. Historiæ seriem invenies apud laudatum Raynaldum ad annum 1441. num. 1. & seqq. Ambas has Icones separatim in ampliori forma expressas invenies etiam apud dictum Lambecium loco citato post pag. 504.

Procedamus modò ad alterum Parallelogrammum, quod in tres dividimus sectiones: in prima enim sub num. 13. nî fallimur, designantur duo Legati missi ex parte duarum Nationum, nempe Chaldæorum, & Maronitarum, ad Pontificem Eugenium, qui Sanctissimus, & Beatissimus Pontifex, cum de cunctarum animarum salute valde esset sollicitus, jam ante in Cyprum Andream Archiepiscopum Colocensem miserat, ut ad Orthodoxæ fidei puritatem illas Nationes reduceret; quare ii, qui Nestorii hæresi eousque imbuti fuerant, vel Macarii impietatem secuti, easdem hæreses, suadente ipso Andreâ Archiepiscopo, abjurare decreverunt. Quare Timotheum Chaldæorum Metropolitanam, & Eliam Episcopum Maronitarum, ad profitendam omnium nomine, coram Romano Pontifice Catholicam Fidem, illique ritè ac demissè obedientiam præstandam, designârunt. Legationem suscepit Timotheus, Elias verò suo nomine Isaac delegavit: ambo ii in Romanam Urbem, ubi tunc Eugenius degebat, equitantes ingressi, desi-

designatur, sub num. 1. In num. 15. iidem exprimuntur, qui ad pedes Romani Pontificis provoluti, in publica Sessione, nempe 33. Laterani habitâ, omnibus honoribus, ac privilegiis. quibus alii Catholici fruuntur, affecti fuere. Num. 14. eorundem ab Urbe discessum denotare autumo. Hæc, quæ retulimus, narrat laudatus Raynaldus ad annum 1445. num. 20. & seqq.

16. In hoc quadrato Beati Petri Apostolorum Principis Crucifixio in Monte Janiculo demonstratur. Visitur enim in Throno sedens impius Nero Imperator, Apostoli Crucifixioni astans, prout etiam innumera Populi multitudo. Cernitur etiam Tyberis fluvius, prope quem est Hadriana moles; & iuxta eam Pyramis, quæ nunc est demolita; in qua olim Scipionem Africanum sepultum fuisse fama est; quam etiam in ampliori forma infra Cap. XIX. ubi de Sepulchrorum formis sermo erit, in Tab. XL. Fig. 4. referemus. Procul ab Hadriana mole cernitur alia Pyramis, quæ pro illa, quæ est ad portam trigeminam expressa est: & non sine consilio ambæ hæ Pyramides fuerunt anaglyphicè exculptæ, sed datâ operâ, ad denotandum ejusdem Apostoli crucifixionem, quam inter duas metas, scilicet inter duas Pyramides, secutam fuisse narrat, antiquorum Scriptorum auctoritate, Torrigius in suis Cryptis Vaticanis pag. 194. Non ignoro D. Petri martyrium Romæ passi ab aliquibus Heterodoxis in dubium revocari; sed vide quæ eruditè, & copiosè scripsit Franciscus Maria Florentinus in suo Martyrologio Lucensi ad diem 29. Junii.

17. In hoc itidem Quadrato exprimitur S. Pauli ad Aquas Salvias decollatio, præsidente eodem Imperatore.

C A P U T V I.

De antiquis Valvis æneis Primate Ecclesie Pisarum.

PISARVM Urbem inter Italiae nobilissimas jure connumerari, nemo est qui ambigat. Nam si vetustatem ejus inspiciam, Romanorum colonia fuit; si belli decora, sæculis antea actis adeò floruit, ut tercentum triremium Classem instituerit. Nec in spiritualibus minori honore refulget, cum Corsicæ Metropolis, Sardiniaque Primas; ac mirandis quibusdam tam sacris, quàm profanis ædificiis, eorumque ornamentis, conspicua adhuc sit. Ex iis autem illas maximas ex ære Valvas, propriæ Metropolitanæ Ecclesiæ, huic operi nostro tribuit, quarum exemplar nobilis Vir Abbas Gaspar del Torto, dignissimus ejus Urbis Patritius, officiosè nobis exhibuit, qui eas tum propter cælaturam, seu potius anaglyphicum opus, tum etiam ob varias Figuras sacram historiam repræsentantes, inter vetera sacra monimenta adscribendas esse censuimus. Verùm antequam ad illarum descriptionem deveniamus, quo tempore conflata fuerint demonstrare, operæ pretium esset; sed cum id penitus ignoretur, silere cogimur. Scimus tamen non in eadem Urbe constructas, sed aliunde adductas fuisse; at ex Hierosolymis ne, vel potius ex Insulis Balearibus, à Pisanis sub sæculo XII. subactis, incertum est: Atta-

men

Y

X

TAB XX

V

T

T

S

R

Q

P

P

O

N

M

L

L

K

N

H

G

G

F

E

D

C

C

B

A

AA

Z

TAB XX

SSSDSDSABBA OG
PLENISVCELECRÄ
GLORIVÄ

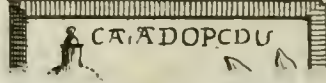

DESPOLÄ
TIOINFER

R

CAADOPCDU

men hanc opinionem, ultra peranti- quam in eadem Urbe traditionem, confirmat recens Annalium Pisano- rum Scriptor Paulus Tronci pag. 56. ubi eam victoriam relatam enarrat anno 1117. ac inter alia opima spolia, manubiasque à victis hostibus repor- tatas, duas fuisse columnas porphyre- ticas, & quasdam valvas æneas asserit, quas Metropolitanæ Ecclesiæ Pifa- rum dono sacrârunt. Has autem, qua- rum exemplar ob oculos ponitur, eas esse ambigendum non est, tum si cæ- laturæ genus inspicias, tum etiam si barbaras voces in eisdem insculptas legas, ut infra clariùs apparebit.

Hic verò Lectorem monitum cu- pio, quòd æris incisior in incidendo, exemplaris perturbavit ordinem, ea enim quæ sunt ad dexteram, posuit ad sinistram, & è contra. Ego igitur genuinum sacræ Historiæ ordi- nem sequens, initium sumam ab infi- ma areola dextri lateris, literâ A. designatâ, in qua exprimitur Annun- ciatio B. Mariæ Virginis, ut Figuræ, & ipsa Epigraphe AVE MARIA GRATIA PLENA, satis ostendunt.

B. Clarum æquè, ac superius est hoc Mysterium, quo Visitatio Beatæ Mariæ, & occurfus Elisabeth, atque aded utriusque salutatio exhibetur. Inscriptio tamen barbara, & obscura est, nempè SLALISABE, quæ vox SLA. *Salutatio*, vel *Sancta* exponi debet

C. In tertia hac area signata lit.C. Nativitas Christi Domini exprimitur. Visitur Mons, ac super eum oves, atque Pastores, nec non duo Angeli, Domini Nativitatem Pastoribus an- nunciantes: subtus verò Maria Virgo, veluti in antro, per quod Præsepe re-

præsentatur. In eo etiam nonnullæ Figuræ sunt, quæ nisi superioribus, atque ipso Tabulæ hujusce titulo do- ceremur, quid indicarent, arguere nullo unquam pacto possemus.

D. Vides in hoc quarto locula- mento tres Magos, qui magnâ homi- num, fervorum scilicet multitudine, sarcinis onustâ, comitante, ad Jesum Puerum adorandum accedunt. Quod fusè narrat Matthæus cap.2.2.& seqq.

E. Habes in hac area Christi Pue- ri præsentationem in Templo, quam S. Lucas cap. 2. 27. sic tradit: *Et cum inducerent Puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in ulnas suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, &c.*

F. Epigraphe est: FVGA IN EGIPTVP. quum scilicet Angelus ap- paruit in somnis Ioseph, & dixit ei: *Surge, & accipe Puerum, & Matrem ejus, & fuge in Aegyptum: teste Matth. cap.2. 13.*

G. Paucis hisce Figuris immanif- sima puerorum strages exhibetur, quam habes apud Matthæum c.2. 16. sub hæc verba: *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valde, & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus ejus à bimatu, & infra, secundum tempus, quod exquisierat à Magis. &c.*

H. In hac Tabula Christi Jesu Baptismus in Jordane, Joanne Mini- stro, & duobus Angelis in obsequium, famulatumque astantibus, perspicuus est. Inscriptio: BAPTIZAT.

I. Magna hic premerer obscuri- tate, nisi ipsa Inscriptio TEMPTAT- ADA-

ADABOLO , hoc mihi Hieroglyphicum explicaret . Sedet hîc supra-
rupem Christus , in alia verò , sed hu-
miliori, stat Diabolus, alas uti Angelus
gerens . Penè hunc duæ columnæ
confurgunt , quas ferrum , sive quid
aliud connectit , atque inde è medio
lampas pendet . Columnis imminet
arcus , eique constructio quædam in-
cumbit , qua fortè Templum signifi-
catur , ut habemus apud Matthæum
cap.4. 5. *Tunc assumpsit eum Diabolus
in sanctam Civitatem, & statuit eum
super pinnaculum Templi .*

K. In hoc decimo loculamento
lit.K. signato , Transfiguratio Domini
repræsentatur , ut ipsa , licèt rudis in-
scriptio , sat indicat . Mysterium hoc
Euangelista Matthæus cap. 17. 1. &
seqq. sic profequitur : *Et post dies sex
assumit Jesus Petrum , & Jacobum ,
& Joannem Fratrem ejus , & ducit
illos in montem excelsum seorsum : &
transfiguratus est ante eos , & resplen-
duit facies ejus sicut Sol : vestimenta
autem ejus facta sunt alba sicut nix . Et
ecce apparuerunt illis Moyses , & Elias
cum eo loquentes .*

L. Lazarum à Christo resuscita-
tum hîc habes , quod quidem ex Figu-
rarum obscuritate , nisi ipsa epigra-
phe docuisset, ignoraremus . Bis ibi La-
zarus repræsentatur : Primò quum in
sepulchro jacebat , quod inter duas
columnas situm est ; lapide , qui os
sepulchri occludebat , aliquantulum
ab eodem amoto . Secundò : tumulo
egressus , ad pedes Domini eum vo-
cantis accurrit : supra columnas quid,
veluti moenianum attollitur , unde
tres viri miraculum admirantur . In-
scriptio autem est : DELAZAR. idest:
Miraculum de Lazaro resuscitato .

M. Palmarum festivitas hîc de-
signatur , quam facer Euangelista
Matth. cap. 21. sic tradit : *Euntes au-
tem Discipuli fecerunt sicut præcepit illis
Jesus , & adduxerunt asinam , & pul-
lum : & imposuerunt super eos vesti-
menta sua : & eum desuper sedere fece-
runt . Plurima autem Turba strave-
runt vestimenta sua in via , alii autem
cædebant ramos de arboribus , & ster-
nebant in via . Turbæ autem quæ præ-
cedebant , & quæ sequebantur , clama-
bant , dicentes: Hosanna filio David, &c.*

N. In decimatertia areola lit. N.
signata , ut ex literis LAVATIO PE-
DV. (quarum postrema aliam , vi-
delicet M. addas, necesse est , ut *pedum*
sonet) Christus pedes Apostolorum
lavat : stat enim tanquam altercans ,
ante Petrum sedentem , cui proxima
est pelvis ; & à tergo sunt alii Apосто-
li : supra Christum quiddam , veluti
Luna dimidiata , dependet , quo nihil
aliud , nisi duas lucernas denotari pro-
certo habeo .

O. Nisi ex inscriptione , quid
unquam indicent Figuræ in hac areola
contentæ edocerer , divinari certè non
possem : Inscriptio autem est : CENA
DOMINI .

P. Infandum in hoc loculamento
Judæ proditoris crimen exprimitur ,
qui ut ait Joannes cap. 18. 3, & 12. cum
accepisset cohortem , & à Pontifici-
bus , & Phariseis Ministros , ivit ad
Jesum cum lanternis , & facibus , & ar-
mis . Cohors autem & Tribunus , &
Ministri Judæorum comprehenderunt
Jesum , & ligaverunt eum , & adduxe-
runt eum ad Annam .

Q. Quadratum hoc nullâ omni-
no eget explicatione . Visitur enim ibi
Christus Cruci affixus , prope Crucem

à sinistris Beatissima VIRGO in lachrymas gemitusque soluta: duæ aliæ Figuræ à dextris, totidemque in aëre Angeli, qui omnes tum Magistri, tum Creatoris sui acerbissimum funus commiserantur.

R. In decimo septimo ac lit. R. legitur DESPOLIATIO INFER. scilicet *inferorum*. Exprimiturque sat luculenter articulus Symboli Apostolici, *Descendit ad inferos*. Quem B. Bruno Herbipolensis Episcopus sic exponit. *Descendit ad inferna, tertiâ die resurrexit à mortuis: & manente corpore in sepulchro anima ejus ad inferna descendit: de quo inferno SS. Patriarchas, scilicet, Abraam, Isaac, & Jacob, & SS. Prophetas Esaiam, Jeremiam, & reliquos - & ceteros omnes, quos elegit, misericorditer liberavit, & tertiâ die victor resurrexit*. Visitur enim in medio Christus sinistrâ manu Crucem, quasi victoriæ trophæum ferens: dexteram verò quibusdam porrigens, quos ex antro sive spelunca deducit. Ad ejus pedes quidam prostratus jacet, quo fortasse artifex animas antiquorum Patrum in inferis quiescentes significavit. A tergo Christi Domini stant aliæ animæ jam eductæ, atque è feralibus mortis claustris liberatæ, prout indicat arbor Palmæ, quæ Victoriæ symbolum est.

S. In Decimo octavo quadrato & lit. S. Christi sepulchrum est, ut ex inscriptione: quo in sepulchro Angelus sedet, & MARIÆ ad illud accedunt, ut narrat Euangelista Matthæus cap. 28. duas tantum nominans; scilicet Mariam Magdalenam, & alteram Mariam. Hic tamen artifex in Sacra Scriptura parum versatus, tertiam

addidit, & ad basim sepulchri milites dormientes expressit.

T. Habes in hac area Christi Domini Ascensionem, tum ex literis AS. quæ legi debent *Ascensio*; cum ex Figuris, quarum quidem sex à dextris sunt, quinque à sinistris, & una in medio; denotantque undecim Apostolos cum MARIA Matre JESU; ubi notandum duodecimum Apostolum consultò omissum, cum Judas mortuus esset, Matthias verò nondum electus: super MARIAM Virginem Christus attollitur, & in cælum ascendit nube quadam elyphis, idest ovalis formæ, obvolutus, brachiis pectori admotis, & hinc inde duobus Angelis famulantibus, ac veluti nubem ferentibus. Quæ quidem omnia desumpta sunt ex cap. 1. 9. Actuum Apostolorum, ubi sic: *Et cum hæc dixisset, videntibus illis levatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum*. Verum alia quædam quæ in eodem cap. non habentur, solertia pictoris expressit. Quare ne alicui dubium pariant, ad trutinam revocanda sunt.

Primum est in medio Apostolorum Virginem à pictore positam esse; attamen illi favere dices Lorinum, qui in notis ad dictum cap. & versiculum, præter Apostolos, gloriosissimam Matrem Domini, & alios Discipulos interfuisse testatur, idque nonnullis Patrum sententiis comprobatur. Præter à Lorino allatos, huic sententiæ favent Gaspar Sanctius, & Ludovicus de Ponte in meditat. *de Ascensione*.

Objici enim potest, JESUM non raptum, non translatum, non Angeli adminiculo, sed propriâ virtute subnixum, non gradientem, sed simul totum elevatum, in cælos super nubem

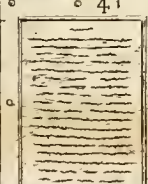
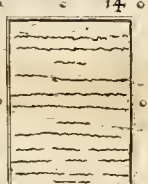
ascendisse. Qua de re malè in hac nostra Figura duo Angeli, qui nubem elevant, adjecti sunt. Hoc tamen Sacrae Scripturae, ac Patrum sententiis non repugnat, si D. Augustini Ecclesiae Doctoris judicium expendamus. Ipse enim Serm. 176. *Super excelsa ergo Caeli* (inquit) *terrenum corpus imponitur, ossa intra sepulchri angustias paullo ante conclusa, Angelorum cœtibus inferuntur: in gremium immortalitatis mortalis natura transfunditur.* Et inde: *Dum audis elevatum, agnosce militiae caelestis obsequium.* Et eundem S. Scripturae, & Patrum sensibus Angeli apppositi non repugnant, quos cum eodem S. Augustino in obsequium Christi Domini affuisse credendum est. Quod autem nubem attollere, & elevare videntur, id Pictoris inscitiae tribuendum.

V. Multa verò de sacro hoc Mysterio dicenda essent, nisi me ab initio proposita compendiosa narratio, atque ipsius materiae gravitas ab hoc revocarent. Aliqua tamen cogimur prolixiori calamo proficere; nam hac de re non una eademque antiquorum Patrum opinio est: sed an Beatissima Virgo unà cum corpore assumpta fuerit, nec ne, secum dissentiant.

Eruditissimus, imò Ecclesiasticae Historiae, & eruditionis parens Baronius, in notis Martirologii, ad diem 15. Augusti, plures tam Graecos, quam Latinos Patres adducit, qui de hac Assumptione B. Dei Genitricis MARIAE tractarunt: concludit demùm, Dei Ecclesiam in eam partem propensiorum videri, ut unà cum carne in caelum assumpta fuerit; nam in hujus diei celebritate illas SS. Patrum Homilias legendas proposuit, quibus eadem

de ejus Assumptione firmantur. Quae quidem sententia cum plurimorum Theologorum auctoritate, tum etiam cõmuni Fidelium consensu probata, ac recepta jam est. Baronium sequitur Raynaudus in sua *Diptycha Mariana* punctò 10. ubi fusiùs quaestionem tractat. Hanc Beatissimae Virginis Assumptionem nonnulli *Transitum*, seu *Dormitionem*, alii aliis vocibus, appellarunt, ut videre est apud nuperum Scriptorem Petrum Lambecium in Sua Bibliotheca Caesarea tom. VIII. pag. 129. quae omnia eruditè collegit R. D. Claudius Joly Canonicus inclytæ Metropolitanæ Ecclesiae Parisiensis. Hæc autem idèd præmittenda esse putavi, ut ea quae infra referam clariùs innotescant.

Petrus de Natalibus in suo Catalogo Sanctorum lib. 7. cap. 65. de Sanctis in Mense Augusti occurrentibus, celebrem hanc festivitatem facundè profecquitur, cujus narrationis particulam, quae Figuras nostras potissimùm respicit, ad earundem explanationem adjiciam, cum reliqua apud præcitatos Auctores videri possint. *Cum igitur* (inquit Petrus) *die quadam cor Virginis in filii desiderium vehementer esset accensum, ita ut in lachrymas prorumperet abundanter, Gabriel Angelus eidem cum lumine astitit, eamque reverenter salutavit, ac eidem ex parte ejus filii dixit, quod post triduum esset à carne migratura, & cum Cristo perpetuò regnatura. Ramum quoque palmae eidem de Paradiso allatum præsentavit, quem ante ejus feretrum portari mandavit. Virgo autem de Nuncio læta, Deo gratias egit, & duas petitiones ab Angelo postulavit. Primò, ut filii ejus fratres omnes*

Ο ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΑΧΕΡΑΝ
ΠΟ ΠΡΟΔΕΙΞΕ ΛΗΘΕΙ

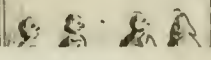

47

48

ΟΡΟΝ ΚΑΣΧΙΡΗΝΙΣ
ΛΗΘΕΙ

Apostoli ad ipsam pariter congregarentur ; quibus presentibus spiritum Deo redderet , & omnes sibi sepulturae officium exhiberent : secundò , ut cum Spiritum emitteret , malignum Sathanam non videret . Porro hæc quæ in Petro legis, vides in nostro Iconismo, ubi Gabriel Angelus è cælo descendit, manu aliquid ferens, quod sortè palma est. Colloqui etiam cum proxima Figura videtur, quæ brachia protendit, ac procul dubio Beatissimam Virginem aliqua ab Angelo postulantem significat. Inferiùs feretrum est, quod nonnulli circumstant, denotatque ipsius Virginis Dormitionem, & Apostolos circumstantes, ac laudes Mariæ canentes. Literæ verò M. G. S. M. si divinari fas est, sic leguntur: *Mariæ Gabriel significat Mortem .* Id est transitum ex hoc mundo; verùm in hac narratione certi aliquid affirmare non audeo, Figuras tantummòdò explicasse contentus.

X. His explicatis, remanent quatuor anguli, in quorum primo ad dexteram inspicientium superioris partis, signato lit. X. visitur Christus in Throno sedens, ac benedictionē impartiens cum tribus Angelis ad dexteram, totidemque ad sinistram, ipsum venerantibus. Legitur ex utraque parte hymnus Angelicus, qui & *Trisagios* appellatur, ab Apostolis institutus, & à B. Pontifice Sixto I. stabilitus, videlicet: *Sanctus , Sanctus , Sanctus , Dominus Deus Sabaoth ; pleni sunt Cæli & Terra gloriâ tuâ , Osanna , benedictus qui venit .* Quæ ultima verba Angelorum alis obducta sunt. Et ad Christi capitulis latera: *Ego lux Mundi*, legitur.

Y. In angulo ad sinistram lit. Y. signato Assumptio B. Mariæ Virginis

exhibetur; quod quidem Mysterium me, nisi ipsæ literæ indicarent, lateret omnino. In medio hujus loculamenti conspicua est Beatissima Virgo, veluti in quodam Throno sedens. Ad dexteram duo Angeli cum duabus arboribus, totidemque ad sinistram, ac desuper Titulus: *ASVNTA EST IN CELV. IN CELVM.*

Z. In angulo dextero inferiori lit. Z. signato, sex veteris legis Prophetæ repræsentantur, ut ex nominibus supra positis. Media etiam inter unum & alterum Palmæ arbor assurgit, quam semper in picturis apponere Christi Fideles consueverunt; nam penes ipsos pro hieroglyphico, ut alibi jam dictum est; habebatur. Qua ex animadversione colligimus, has valvas longè ante millesimum conflatas fuisse. Et licet in exemplari nomina sint expressa, nihilominus cum lectu perdifficilia, nonnullaque compendiosè incisa sint, hinc ea repetere non incongruum existimo. Hæc igitur sunt: *AMOS PROPHETA, SOPHONIAS PROPHETA, ZACARIAS PROPHETA, JOHEL PROPHETA, MICHEAS PROPHETA.* Sexti verò nomen deest.

A A. In sinistro inferiori angulo lit. A A. signato prout in opposita parte, sunt sex Figure cum totidem arboribus, quæ Figure antiquos Prophetas referunt, ut ex nominibus suprapositis, scilicet: *ABACHVC, JONAS, DANIEL.* reliquorum trium desiderantur.

C A P U T V I I .

*De nonnullis ornamentis , quæ erant in
Basilica Siciniana , postea S.
Andreae in Barbara
appellatâ .*

OMNIBVS in architectura vel levi-
ter versatis notum est, Archi-
tectos consuevisse publica ædificia
devictorum hostium Figuris ornare.
Docet hoc ipse Vitruvius, artis illius
princeps lib. 1. cap. 1. ubi pro columnis
erecta fuisse, ait, marmorea simulacra,
quæ Matronas Caryathides in servi-
tutem redactas repræsentarent: simili-
terque debellatorum Persarum statuis
à Lacedæmoniis victoribus porticus
exornatas. Qui mos inde ad Roma-
nos transit, itaut Arcus Triumphales
Figuris hostium subactorum, ac
spoliis insignirentur, ut eorum non-
nulli Romæ adhuc stantes fidem fa-
ciunt. Imò prædictus mos adeò in-
valuit, ut non in Arcubus modò, sed
etiam in Basilicis ad parietum orna-
tum ac decus, cum penè omni trium-
phi pompâ triumphantium victorum
imagines ponerentur.

Hæc omnia evidentissimè colliges
è sequentibus Tabulis, extantibus olim
in Basilicæ Sicinianæ parietibus, sive
in Ecclesia S. Andreae in Barbara, de
qua infra cap. XXVII. fusiùs dicemus.

Libet igitur hîc eas Tabulas pluri-
mâ eruditione refertas, operosiùs con-
templari, & historias, quæ in illis
cælatae sunt, exponere.

Prima Tabula, quæ est in ordine
XXI. adeò ornata est, ut in ea deside-
rari nihil possit, cum nonnullæ in ea
contentæ areolæ historiis insignitæ
sint; licèt aliæ areolæ historiis careant,

quas temporum ingluvies partim de-
voravit; partim verò lapsas in alium
usum convertit, ut infra demonstra-
bimus.

Harum autem trium prima, qua
Figurâ I. repræsentatur, triumphalem
currum exhibet, quem bini Leones
trahunt: sedet super hoc vir dexterâ
Imperii sceptro, more triumphan-
tium, innixus. Currum præcedit
eques, ipsique pedes quidam præit,
ut vides. Diù hæsitanti mihi in hu-
jusmodi Historiæ enodatione, succur-
rit Plinii senioris locus lib. 8. cap. 16.
ubi narrat M. Antonium Triumvirum
primum Romæ fuisse, qui Leones sub
juga conjunxerit, & currus trahere
coëgerit. Et quidem civili bello, cum
dimicatum esset in Pharsalicis cam-
pis, non sine quodam ostento tem-
porum, generosos spiritus jugum
subire illo prodigio compulsos signi-
ficante: nam quòd ita vectus est cum
Mima Cytheride, supra monstra illa-
rum calamitatum fuit. Quæ mea con-
jectura si admittatur, dubia quædam
insurgunt, quibus solutis, historiæ
non parva lux afferetur. Primùm igitur
facit Ciceronis locus in Philippica
2. contra M. Antonium, ubi ait:
*Etenim quod unquam in terris tantum
flagitium extitisse auditum est? tan-
tam turpitudinem? tantum dedecus?
Vehebatur in Eßedo Tribunus Plebis:
Lictores laureati antecedebant. Inter
quos apertâ lecticâ Mima (idest Cy-
theris) portabatur; quam ex Oppidis
municipales homines honesti obviam
necessariò prodeuntes, non noto illo, &
Mimico nomine, sed Volumniam con-
salutabant: sequebatur Rheda cum
Lenonibus, comites nequissimi.*

Hunc Ciceronis locum accuratissi-
mus

Fig. 1.

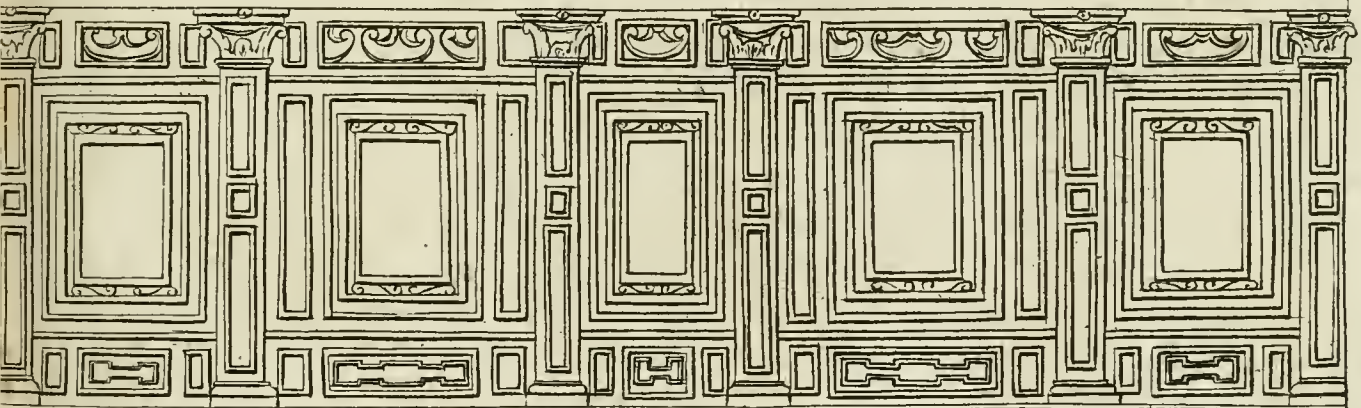
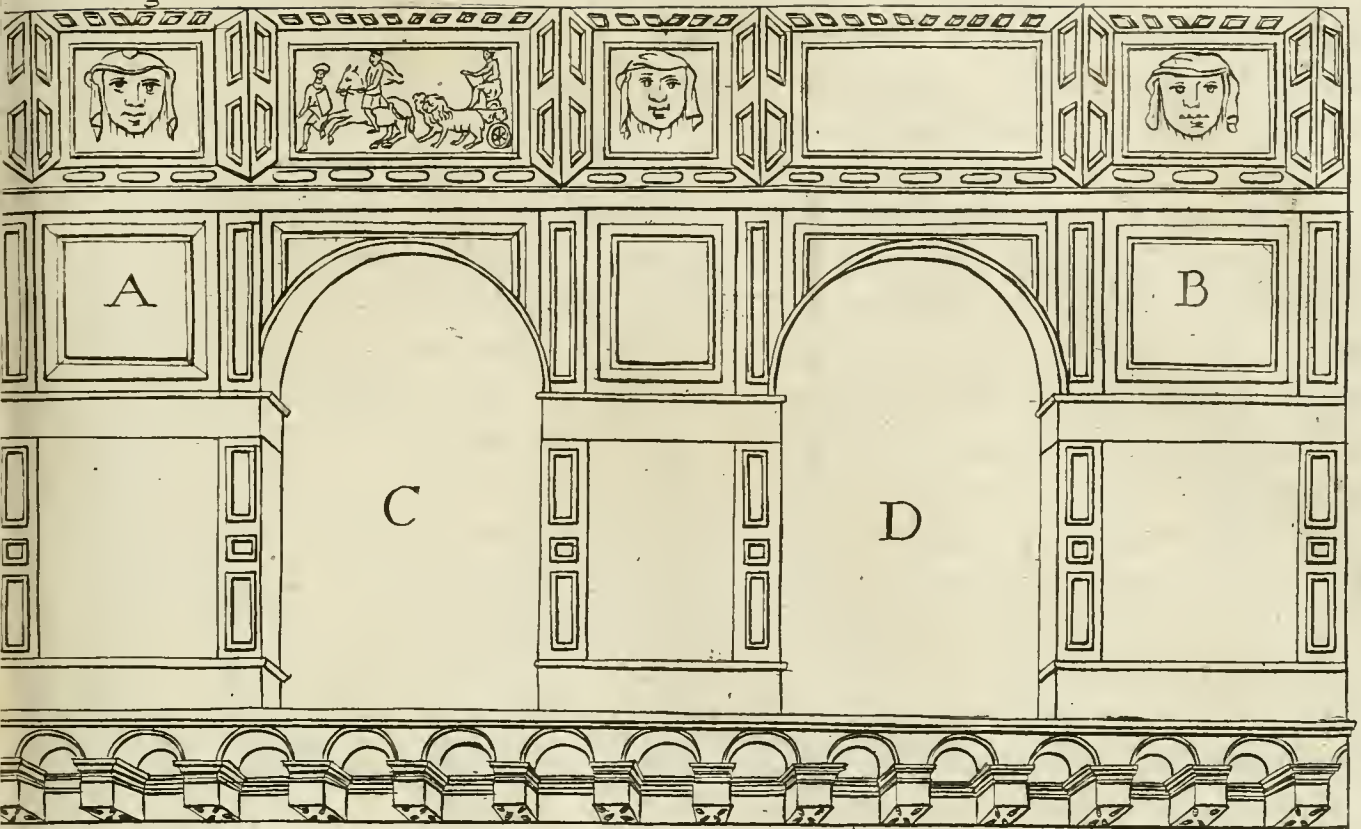

Fig. 2.

Fig. 3.

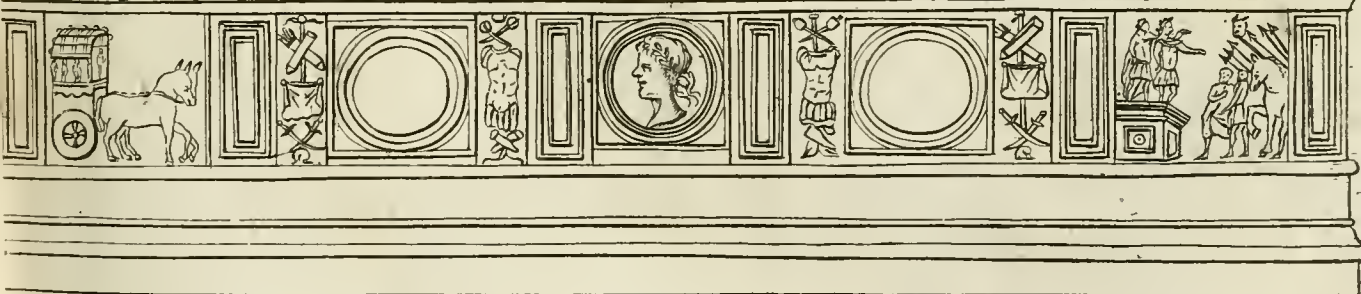

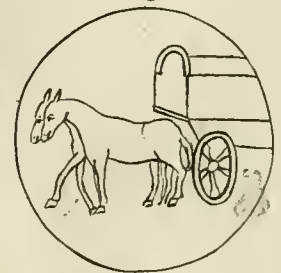
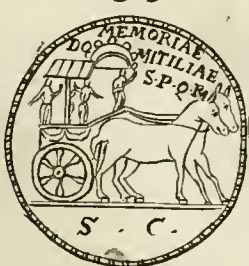
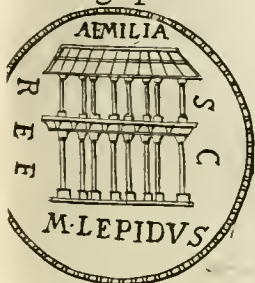
Fig. 4.

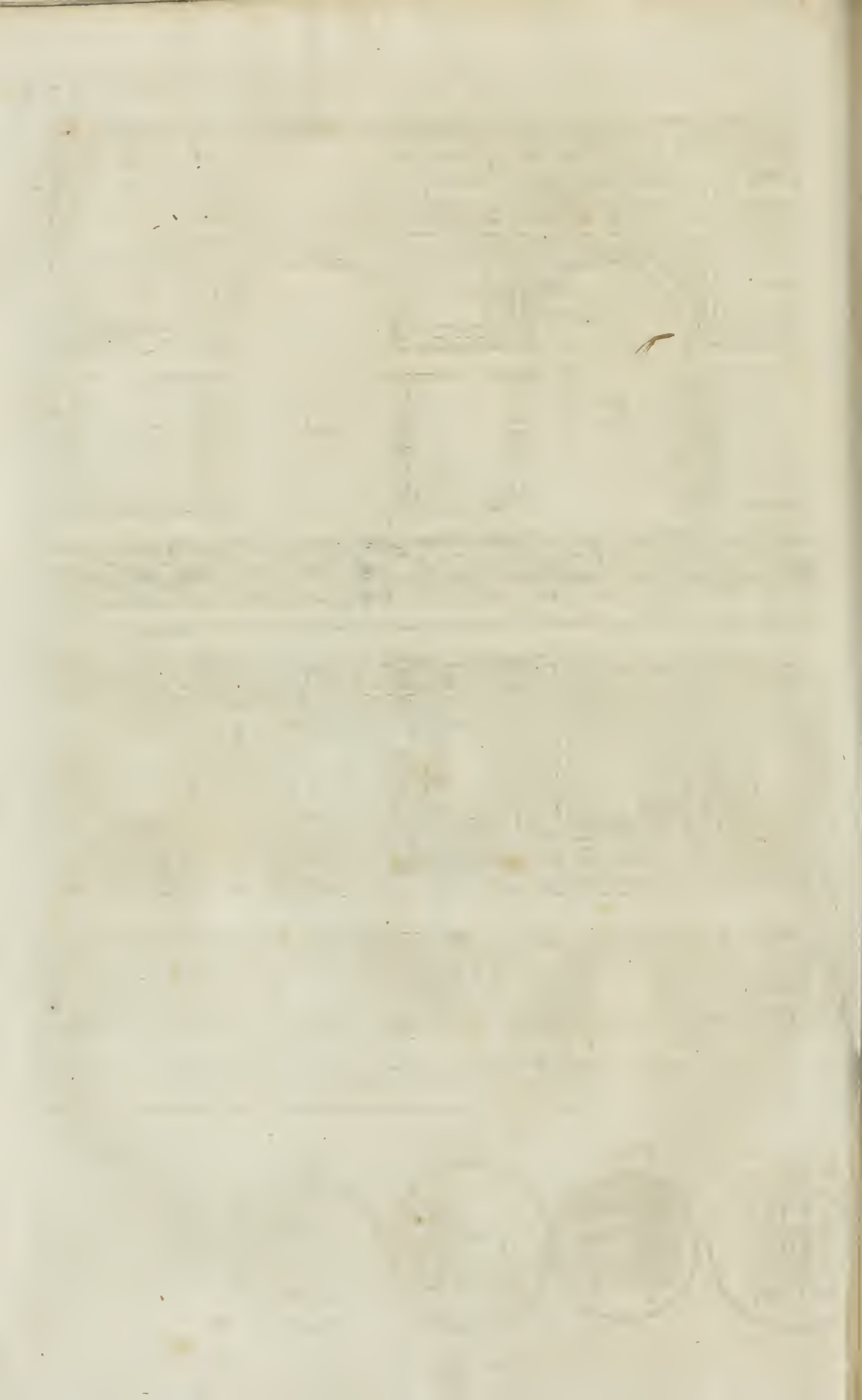
Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

mus Victorius in suis variis lectionibus lib. 16. cap. 3. sic corrigendum putat : *Sequebatur Rheda cum Leonibus*. Contra opinionem Hieronymi Ferrarii, qui maximam sedulitatem in Ciceronis orationibus emendandis adhibuit, ut ipsemet Victorius fatetur, ejusdem Hieronymi orationes adducens.

Secundum dubium est, quòd locus Plinii Tulliano non concinit. Nam Plinius narrat Mimam Cytheridem in curru cum Marco Antonio Romæ vectam fuisse: Cicero verò non Romæ, sed per Italiam, non curru, sed lecticâ. Hanc Auctorum discrepantiam benè animadvertit prælaudatus Victorius, additque: *Quod enim Plinius hoc factum narrat ab Antonio, cum dimicatum esset in Pharsalicis campis, quod discrepat ab eo, quod hic à Cicerone, & in Epistola ad Atticum traditur, negligentie illius Scriptoris assignandum puto, qui in temporibus lapsus sit, ut in multis aliis rebus sæpè peccat; & certè major fides Ciceroni habenda est rerum, quæ ipsius ætate factæ sunt, quàm Plinio, qui multis postea seculis vixit*. Pro quo notandum hîc obiter, inter Ciceronis, & Plinii obitum centum novendecim annos circiter intercessisse. Nam Cicero occisus fuit ann. 40. ante Christi Nativitatem, Plinius verò in Vesuvii conflagratione decessit anno post Christum natum 79. Verùm vnde digressa est, eò revertatur oratio, paulisper tamen suspensâ meorum dubiorum solutione, quæ ex infradicendis apparebit.

Præcitata Figura demonstrat, ut diximus, M. Antonium curru triumphali vectum, cui eques præcedit, quem Anaxenorem Citharædum à

Plutarcho in ejusdem M. Antonii vita descriptum, arbitror: consueverat enim illum secum ducere; sic Plutarchus: *Ociosus ipse, & in pace agens, ad pristinam luxuriam revolutus est, & jam circa eum Anaxenor Citharædus, Xuthus Tibicen, Metrodorus Histrio, chorusque totius Asiæ Musices confluebant &c.* Item Strabo lib. 14. Porro (inquit) *Anaxenorem Citharædum extulerunt quidem theatra: sed multò magis Antonius, qui eum tributi exactorem è quatuor Urbibus fecit, ac milites stipatores concessit*. Et cum Plinius fortasse ex traditione accepisset, M. Antonium Mimam Citharædum in triumphum duxisse, putavit illum ex nominis affinitate fuisse Mimam Cytheridem, quod remotissimum à veritate videtur. Duxit enim in triumphum, non Mimam Cytheridem, sed Mimam Citharædum, non curru vectum, sed equo ante currum, ut nostra Figura exprimit. Porro Mimam Cytheridem, præter Plinium, inveni neminem, qui curru vectam fuisse asserat, sed lecticâ; quod pluribus M. Tullius profequitur, Antonium objurgans, cujus locus non videtur emendandus, *cum leonibus*, ut vult Victorius; sed in sua puritate relinquendus *cum leonibus comites, nequissimi*. Quod legitimus sensus suadet; nam cujus rei gratiâ epitheton *nequissimi*? certè leonibus applicari nequit, cum idem denotet, ac *improbi, perfidi, scelesti*, quæ quidem voces ad mores, ac animi pravitatem referuntur: leonibus igitur neutiquam competent, utpotè irrationalibus, utpote brutis. Ulterius vox *nequissimus* nulli alio præter homini aptatum invenio, imo nec alii aptari posse

posse autumo ; & quo pacto leones Antonii *comites* dici unquam poterunt ? Siquidem *comites* illi propriè dicuntur , qui aliquem tamquam ducem sequuntur , non verò qui præcedunt , ut leones . Id variis Auctorum testimoniis patet . Valla : *Est (inquit) Comes qui sequitur , & ducem habet .* I. Item apud Labconem §. *Si quis Virginis ff. De injuriis , & famosis libellis : Comitem accipere debemus eum , qui comitetur eam & sequatur .* Plaut. Merc. 7. 63. *Neque matrem illa satis honestè tuam sequi poterit comes .* Terent. Eunuch. 2. 3. 54. *Comites sequuti scilicet sunt virginem* Ovid. 8. Metam. 5. *Terga sequentes comites .* Vnde ita comitem Labeo definit : *Qui frequentandi cujusque causâ , ut sequeretur destinatus , in publico privatoque abductus fuerit .*

Deinde ex orationis contextu id apertè liquet : nam *Lenones* meritò Cicero nominat eos , qui M. Antonium à regia virtutis via avertabant . Sed quinam isti ? *Anaxenor Citharædus , Xuthus Tibicen , Metrodorus Histrio , Chorusque totius Asiæ Musices ; Sergius Mimus , Cytharis quidam ex eadem Palestra mulierculam amans , ac denique Scorti , & Mimi , quibus undequaque stipantibus , circumvallatus ubique progrediebatur .*

Mea hæc conjectura duabus aliis fulcitur . Vna est , quòd si secum M. Antonius duxisset in triumphali curru Mimam Cytheridem , procul dubio duxisset etiam Cleopatram Reginam , quam perditè adamabat , quum triumphum Alexandria de Rege Armenia celebravit ; idque minori famæ dispendio egisset . Altera , quòd Cicero , M. Antonio infensissimus , oratio-

nem suam ampliasset , ac infandum dixisset , quòd cum triumpharet , superioris , militatisque virtutis oblitus , ac mulierosus , meretriculâ sibi triumpho sociam adscisceret : nec Cicero nem ignarum dicas , cum id populo inspectante actum fuerit : unde si ea tam graviter amplificavit , quæ per Italiam Antonius gessit , quidnam de gestis ab eodem in Urbe fecisset ? Notandum est etiam , equitantis præcitatum Figuram , stapedes non habere ; quibus antiqui carebant .

Secunda Figura satis clara est , cum duplicis rotæ vehiculum à geminis mulabus tractum ostendat . Quale autem huic vehiculo nomen tribendum sit , hæreo , cum Scriptores varia curribus indiderint , sive à forma , sive etiam retento ipso nomine ab inventoribus indito . De Vehiculis copiosè scripsit Joannes Laurentius , ac postremò Joannes Schefferus .

Seriò tamen opinionibus meis in hærendo , videlicet , quòd Figuræ in hac Tabula expressæ M. Antonii Historiam denotent , addo , vehiculum supradictum , Effedum denominandum , de quo Cicero in eodem loco Philippicæ secundæ redarguit M. Antonium verbis supra relatis . Ponderat hunc locum laudatus Schefferus lib. 2. c. 5. atque nescire se ait , cur istiusmodi currus usum Cicero objiciat Antonio . *Num quòd esset peregrinum vehiculum , neque Magistratum publicum deceret ? An quòd vilius haberetur ?* Ex quibus ego paucis satisfacio .

Effedum vehiculi genus erat tam apud Britannos , quàm apud Gallos usitatissimum , duarumque specierum , unius ad bellum , alterius ad iter habendum : utrumque verò tam campestre ,

stre, quàm urbanum à Romanis etiam usurpatum. Porrò urbana Effeda culta fuisse atque ornata, docet probatque idem Schefferus loco citato; ac propterea de nimio fortasse hujus ornatu ac luxu Cicero M. Antonium redarguit, vel quia tam celebri pompâ Mimã Cytheridem secum ducebat.

Uterius Effedum esse conjicio, ex eo quod M. Antonius tam in Gallis, quàm in Oriente versatus, ab iisdem Nationibus quandam vivendi normam, & genium hauserit. Nam à Gallis Effedum, ab Orientalibus fortè Mulas desumpsit, quæ apud eosdem in pretio habebantur, ut scribit Spanhemius in sua dissert. 7. *De usu, & præstantia Numismatum*, occasione Nummi Agrippinæ, in quo ex una facie Agrippinæ caput conspicitur, ex altera Carpentum, ut expono in eadem Tabula Fig. 8. Illud autem idem est cum nostro in 2. Figura expresso, licèt unicè differat in ornatu, cùm simplicissimum illud sit, nostrum cultissimum, quod ut jam diximus, Tullius Antonio objicebat. Ast Nummus iste, quem refert Spanhemius detritus est, & corrosus, cùm Figurarum tantùm delineationes appareant. Id probatur etiam ex collatione aliorum duorum Numismatũ ejusdem Agrippinæ apud Oïselium. quæ hîc habes Fig. 6. & 7. cum alio simili Nummo Domitillæ ab eodem Oïselio Tab. 98. ubi duo superiora Agrippinæ Numismata reperies: in omnibus his visuntur Carpenta cum ornamentis, diversis tamen è nostro, quæ differentia nominis diversitatem efficere potuit: eamque inter Carpentum, & Effedum nullam, aut saltem minimam fuisse, duco, cùm ambo duabus rotis con-

starent, & illorum descriptiones ab Auctoribus allatæ utrique conveniant. Uterius addo Carpentis nomen non ipsum vehiculum, sed vehiculi partem esse; idque deduco ex leg. 30. *de cursu pub.* in Cod. Theodos. ubi sancitur, nemini licere in Carpentis Rhedarum mensuram excedere mille pondo: quare Carpentum arbitror currum, cui superimposita erat sedes, sive Rheda ubi hodie conspicimus currus nostrorum Rhedarum, quæ uaria nomina fortitæ sunt, vel à magnitudine, vel à forma, cum Italico idiomate: *Cocchio, Carrozza su le cingie, Carrozza sopra i ferri, Carrozzino, Poltrona, Poltroncina, Stufiglia, Manza*, aliisque id genus vocibus indigentur, ullo sine respectu, ab equis ne, an à mulabus trahantur. Idem puto de Effedis, Carpentis, reliquisque istiusmodi, quæ cæteroqui similia, ornatu dumtaxat, vel perexiguâ sui parte differebant.

Tertia Figura ejusdem Tabulæ Consulem habet, milites alloquentem, quorum unus eidem humanum caput hastili summo infixum, exhibet. Unde non fallar iudicio meo, si Consulem illum, Antonium esse asseverem, caput verò super hastam, Ciceronis esse. Nam in Comitibus M. Antonio concionem contra Tullium habente, allatum fuit à satellitibus ipsius caput, quod amputandum mandaverat, ut in Ciceronis ejusdem vita Plutarchus innuit his verbis: *Jugulatus est autem, collum ex lectica protendens, annum ætatis agens sexagesimum & quartum. Caput ejus, & manus, quibus Orationes in Antonium, Philippicas scripserat, jussu hujus amputavit Herennius; quæ cùm essent Romam allata, Antonius*

nus, qui tum fortè Comitìa habebat, audità re, & visis membris, exclamavit, finitas jam esse proscriptiones; ac pro rostris poni manus, caputque Ciceronis jussit, horrendum Romanis spectaculum. Plura numismata cum similibus allocutionibus ad milites affert Oiselius in Tab. LXXXIX. Paritèr Sebastianus Erizzius in sua quarta editione, in M. Antonio, in Severo, in Antonino Caracalla, ac in Probo.

Tabula XXII. tria continet emblemata, in quorum primo visitur Hippocentaurus clavam sinistrâ tenens, & alas in humeris habens. Quid verò Monstrum hoc denotare possit, ignoro, quanquàm in parietibus præfatæ Basilicæ extitisse certum est. Hujus emblematis exemplar desumpsi ex Codice Vaticanæ Bibliothecæ sub nu. 5407. pag. 100. Quòd similia monstra extiterint inter Scriptores disceptatur. Neutram igitur istarum opinionum tueri volo, licèt affirmativam defendere possèm contra malè philosophantem Lucretium, & ejus asseclas: solùm hìc indicâsse lectori sufficiat Balthasarem Bonifacium Rhodiginum in sua Hist. ludicra lib. 7. cap. 16. 10. Hieronymum Magium lib. 1. miscell. cap. 10. Natalem Comitem lib. 7. cap. 4. qui hujusmodi monstra dari posse arbitrantur.

Secundum emblemata, sive Figura, continet Leopardum, qui Cervum devorat, sed ut in pictura videre est, non modicam illius partem tempus absumpsit.

Tertium continet Leonem, qui Taurum dilacerat; omnia autem ex opere sectili constructa sunt. Campus, qui aream repræsentat, ex Ophite est, sicut etiam delineationes, tractus-

que nigri coloris, quibus hujusmodi belluarum icones, non sine quodam decore, ac venustate variegantur. Quod terram refert, est ex Alabastrite Ægyptio: Taurus verò, & reliquæ Leonis partes, è Pario marmore. Duo hæc emblemata posteriora, pluribus ab hinc annis ipse suis locis affixa vidi, nempe in A. & B. ut in Tab. præcedenti XXI. indicatur; modò autem in duas mensas conversa apud Patres S. Antonii servantur. Hæc tria emblemata etiam ad M. Antonii historiam spectare autumo, cùm Fig. 1. Hippocentaurum exprimens, fortè adhuc M. Antonii ab Hercule profapiam alludere videatur, qui excidium de Centauris sumpsit, quorum in suo Hercule infano sic meminit Euripides V. 1272.

Τυφῶνας ἢ γίγαντας, ἢ τετρασκελεῖς
Κενταυροῖς πληθὺν πόλεμον ἐκ ἔθνευσα;
Typhonis, aut Gigantes, aut Quadru-
pedes

Prælio Centauris referto non confeci?
Ad ferarum spectacula, ludosque in Theatro, occasione triumphu M. Antonii celebratos, revocari possunt.

Diximus in præcedentis Tabulæ explicatione, Figuras areis quadratis sub nu. 1. 2. 3. expressas M. Antonii gesta præferre, idque apertissimè conjectationibus firmare conati sumus. Eiusdem modò Triumviri Historiam in præsentis etiam Tab. XXIII. continuari non levibus argumentis, indiciisque probabimus: utinam tamen Oedipus sim, & à plurimis ambiguitatibus me expediam. Primò itaque Triumphum hìc designari Romani Ducis, in facie currus captivi, expressi demonstrant, qui manus ante pectus revinctas demittunt; docetque tum habitus triumphantis, qui sago seu chlamyde, vel

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

paludamento Romano more superinduitur ; è cujus humero sinistro subnectitur lateri dextero latus clavus , qui Senatorum infigne erat , tum etiam biga ipsa quâ vehitur : unde illo neminem procul dubio melius repræsentari putaverim , quàm M. Antonium , qui (ut inquit Plutarchus) animi sui impos , & veneficiis quibusdam , seu præstigiis Cleopatrarum captus , omnia pertubatè gerens , in amasiæ oblectamentum , devictis Parthico bello hostibus , Artabazum multis conditionibus , atque promissis ad se pertractum , veluti captivum , Alexandriam in triumphum duxit : de quo triumpho pluribus agens idem Plutarchus , non modicam Romanis offensam M. Antonium irrogasse , ait , utpotè qui ornamentum , majestatemque Patriæ Ægyptiis propter Cleopatram communicaverat . Ad nostram hanc opinionem confirmandam , addamus , si lubet , ejusdem Auctoris verba , quibus M. Antonium adamussim describit : *Inerat (inquit) ei in vultu liberalis dignitas , ac barba non indecens , facies lata , & nasi aduncitas , videbatur masculam oris formam , qualis Herculis pingitur , ac fingitur , exprimere . Rumor verò etiam antiquus tenebat Antonios ab Hercule genus trahere , prognatos ab ejus filio Anteone , quem ille rumorem videbatur , & figurâ corporis , & habitu confirmare ; nam quoties in conspectum multitudinis esset proditurus , tunicam ad femur cingulo astringebat , sago denso velabatur , & magno gladio se accingebat .* Quæ sanè descriptio nostræ Iconi perfectè consonat : si enim rectè perpendetur , amplum utique vultum præfert , decenti barbâ præ-

ditum , Herculi que persimilem ; quòd si habitus qualitas inspectetur , sago virgatum , quod militare , ac Imperatorium infigne esse probat Ferrarius *De re vestiaria* , fatens M. Antonium ostendit , qui sago in conspectu Populi uti solebat , & cingulo femori alligato . Demum superest assignare , gladium , quo cingebatur , qui tamen sub tegumento , præcipuè à picturæ studiosis facillimè conspici potest .

Mirificè explicationi , quam de hac Tabula dedimus , suffragantur astantes ex utroque bigæ latere viri , quorum alter alterius caput sinistrâ comprimens , veluti feriturus , malleolum , sive quid simile , dextrâ attollit . Quæ Figuræ nil aliud profectò denotant , nisi humanas victimas occasione triumphii cæfas . Fortè enim M. Antonius tanquam Herculis agnationem ostentaturus , homines obtulit in holocaustum , cum antiquitus crudelissimè , & prorsus infandæ religionis instinctu , humanis hostiis Herculi sacrificaretur ut de Pœnis testatur Plinius lib. 36. c. 5.

Notandi itidem in nostro hoc Iconismo duo equi veluti ramulum supra caput habentes , quem nonnulli laureum esse putant , in signum victoriæ ; nos tamen potiùs pictoris libitum fuisse putamus ex duobus Iconismis Abb. Raphaëlis Fabretti in sua *Columna Trajani* , sive *Tabel. Iliad.* pag. 340. & 238. quæ cum ad manus nostras pervenisset , illam eidem de Domini licentia , cum exemplari ære inciso communicavimus . In illorum primo exponitur vitrea lamella picturâ ornata , ubi quadriga conspicitur , cujus equi non absimili ornatu præditi sunt : in secundo autem occurrit auriga , qui dextrâ coronam , sinistrâ

palnam supra humerum gestat, ceu victor; ejus tamen equi in verticibus nullo lauri signo exornantur. Unde si conjectare fas est, dicerem, signum illud ex genio Pictoris Struthio-Cameli plumam referre, præcipuum equorum ornatum, quo etiam hodie insigniti ad assequendum brabium in Hippodromum producuntur.

Dispunctâ jam superiori Tabellæ parte, quæ adhuc superest, ac hodie visitur ad areolam scalarum supra fenestram, quæ artium respicit Palatii bo:mæ: Em. Cardinalis de Maximis, antiquitatû amantissimi; nunc verò Em. Nerlii sacrarum eruditionum studiosissimi, *ad quatuor fontes*, ut vulgò dicitur, angulumque constituit, quâ Thermas Diocletianas itur, dextrorsum; quâ verò ad Liberianam Basilicam, sinistrorsum. Reliquum modò est ad inferiores illius reliquias pergere, quarum ornatus ex celebri, eruditoque Cimelio Illustrissimi Domini Equitis Caroli Antonii à Puteo deprompsimus, cui multa Nos debere fatemur.

Licet Figurarum exiguitas, & Ægyptiorum mysteriorum icones potuissent me ab harum indagacione revocare: nihilominus ne quid intentatum relinquam, earundem enotationem aggredior, in qua nos oppidò juvit perspicax, ac studiosissimus vir, Abbas Philippus Bonarota.

Opinor itaque præfatas ordinis inferioris Figuras Ægyptiorum pompas importare; & unam præcipuè ex illis decem, quæ pertinent ad honorem eorum, qui apud illos pro Diis habentur, ac Ægyptiacam continent religionem, ut scribit Clemens Alexandrinus Stromat. lib. 6.

In hujusmodi pompis quampluri-

mè Deorum Imagines circumferebantur, additis aliis mysticis signis, quæ Sacerdotes præferrent; quibus (ut Ægypto erat mos) quibusdam veluti Hieroglyphicis, seriem, Historiamque earum rerum exprimerent, quæ suis Diis accidissent: proptereaque eorundem gesta, per illa mysteria se imitari contendebant; ut videre est in Diodoro Siculo lib. 1. & in Appulejo Metamorph. lib. 5.

Quod Isidis misterium repræsentetur, probamus ex Tab. XXIII. Fig. 1. ubi Isis Horum puerum, quem ex incestu, & adulterio ex Osiride fratre susceperat, quemque ejus vir Typhon in aquis merferat, repertum ante Osiridem statuit, qui accipitris, ut credo, Aethiopici capite insignitus est, ut num. 2. Osiris enim ex Ægyptiorum sententia, idem interpretatur, ac multoculus, videlicet Sol, & Sol ob oculorum præstantiam, & vim ad se attrahendi ab eisdem Ægyptiis effingitur sub accipitris forma, tanquam acutissimæ aciei, ac devorantis. Horus ergo Mundus est, ortui, & interitui obnoxius, cujus mater Isis, idest Luna, in qua repertum filium vitæ restituit, ac immortalem reddidit. Generandi quippè aquæ vis, & Luna Mundum per varias, & novas vicissitudines, quasi immortalem faciunt. Rectè ergo Osiridi puer exhibetur; cum eam vim Luna à Sole participet, atque ille sub veste manus abscondit, ut occultam esse significet hanc virtutem, qua & ipse per Lunam Mundum reparat. Tabula hæc à Minucio sic concipitur: *Isis perditum filium cum Cynocephalo suo, & calvis Sacerdotibus luget, plangit, inquit, & Isiaci miseri cedunt pectora, & dolorem infelicissimæ Matris*

tris imitantur, mox invento Parvulo gaudet Isis, exultant Sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur, nec desunt annis omnibus, vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt.

Cynocephali nomine hîc à Minucio descripti, nil aliud intelligendum esse putamus, nisi Anubin, cujus operâ Isis Horum invenit, & quia canis insigni usus fuit, ideò sub canis aspectu ab Ægyptiis colebatur. Et melius concipitur ex duobus illis canum capitibus in extremitatibus nostræ Tabulæ sub num. 3. & 3. occurrentibus supra Hermulas, scilicet tumulos Mercuriales. Anubis enim apud Ægyptios idem est qui Mercurius apud Græcos: imò (ut ait Plutarchus *De Iside, & Osiride*) quando suprema ostendit Anubis dicitur, quando inferna Hermanubis vocitatur. Verùm si pinguius erudiri in votis habeas, adi Kircherum, qui multa in hanc rem congerit in *Oedipo Agyptio* tom. 1. p. 2. & in *Obelisco Pamphilio*, ubi fusè.

Sub num. 2. ut dictum est, habes Osiridis simulacrum Accipitris capite insigne, idemque sequitur sedens in proxima Icone num. 4. tenetque sacrum Pedum sinistrâ: è conspectu stat Isis num. 5. quæ capiti superimpositum tegumentum, tribus distinctum titulis gerit, Sacerdotalis dignitatis indicium, cui ad similem se ornatum describit Appulejus lib. 11. *Metamorph.* dum sacris Isiacis initiaretur. Sequitur hinc idem Osiris, & ipse sedens sub num. 6. qui sinistrâ aspidem stringit, Isisque stat sub num. 7. manu Lunam bicornem excipiens. Pompæ medium parva occupat ara sub n. 8. in qua quædam superimposita sunt ob Figurarum tenuitatem ignota. Nos

autem ad fructus significandos revocamus, itaut conjunctam Solis, & Lunæ vim ad quorumcunque fructuum productionem, maturitatemque ostentatura: nisi fortè aram, hanc cum fructibus ad Cærimonias primitiarum referre velis, de quibus idem Clemens Alexandrinus loco citato. Succedit inde Figura num. 9. sedens, quæ simulacrum Serapidis fortasse repræsentat, quem Osiridis patrem faciunt, quique locum suum in mysteriis obtinebat. Hic ex opposito num. 10. stat Sacerdos, qui Mystas ducit, alterâ manu diadema Regium, ac Aegyptiorum Deorum insigne, alterâ verò serpentem gerens, quæ ad stellas & Solem referri narrat præfatus Clemens Alexandrinus *Stromat.* lib. 5. Sequitur etiam alter Sacerdos num. 11. qui Pedum Sacerdotale gestat, ac hinc inde geminæ itidem imagines sub nu. 12. quæ ferulam habent, quam sacrum signum fuisse conjicimus ex Herodoto in *Euterpe*, ubi sic: *Verberantur enim post sacrificium cuncti, & cunctæ, multa sanè hominum millia; quo autem verberentur non est mihi fas dicere.* In cistula mystica Eleusinarum ferula erat, unde ad Solem, & Osiridem referri, quamplura numismata, gemmæque probant, in quibus, Sol cum hujusmodi ferula insculptus est, sicuti tradit Macrobius de celebri illo Apollinis Hieropolitani simulacro, & in annulis Gnosticorum Deus Jao, qui idem cum Sole erat, sæpius cum hac ferula occurrit. Astat exinde num. 13. Figura quædam veluti gestiens, quæ forsitan gaudium ob Horum repertum significat. Succedunt hinc num. 14. duæ aliæ Icones cernuæ, ac pronæ in signum adorationis, qua-

rum quæ à læva est, manum ori admo-
vens, cultûs ipsius actum exprimere,
credi potest: ambæ verò videntur in
stagno quodam effictæ, fortè ut ad
aquas alluderetur, in quibus Horus
reperitus fuit, quem amissum, ac fato
functum, funebri naniâ lamentaban-
tur.

Nec prætereunda sunt quædam
vasa imaginibus interposita, quæ
aquaria esse, & in pompis ferri solita,
colligitur ex Vitruvio Procem. lib. 8.
Unde fortasse Julius Firmicus lib. 2.
Aegyptios aquam adorâsse asservit.
Porrò hæc vasa non unius speciei sunt,
quatuor enim altiora collum arctius
habent, labrum latissimum: reliquis
verò duobus, quæ humiliora sunt,
latius collum est, labrum angustius.
Quælibet autem ad Niloticas urnas
referrî possunt, quæ ideò in Pompis
ac Hieroglyphicis apponebantur, ut
maximè opportunum, ac salutare sub-
sidium significaretur, quod Aegyptia-
cis arvis afferre solet Nilus exundans,
ac diù stagnans; ut benè sentit Kircher.
in suo *Obelisco Pamphil.* lib. 5. Sche-
matism 1. pag. 446. In peristromatis
inversione hinc inde num. 15. & 15.
cuidam Aræ, seu Basi superpositus a-
stat Harpocrates, sive Horus, manu
ori admotâ silentium indicans. Harpo-
cratem enim inter præcipua numina
Aegyptii connumerârunt, quem cum
immaturo, ac penè abortivo foetu edi-
tus esset, atque ideò elinguis, silentii
Deum reputaverunt, eumque in Tem-
plorum vestibulis collocabant, ut Sa-
cerdotibus, ceterisque sacrorum Mi-
nistris, ac Spectatoribus, rituum arca-
norum, mysteriorumque silentium
suaderet: Ad Harpocratis latus visi-
tur quædam parastasis, quæ fortasse,

januæ indicium est, cum Harpocratis
statuam propè januas collocare con-
sueverint. Num. 16. subest Propheta
cum hydria, quem sic describit Clem.
Alex. Stromat. lib. 6. *Post omnes* (inquit)
exiit Propheta, qui apertè in sinu gestat
hydriam &c. Tandem num. 17. oc-
currit Isis cum amphora, & sceptro,
desuper Loti flore insignito, qui ei fa-
cer est, exornato, ut in aliis moni-
mentis clariùs apparet.

Sed jam ad alteram Tabulam acce-
damus, quæ itidem in eadem Basilica
Siciniana extabat, at modò visitur in
supradictò Palatio Eminentiss. Nerlii,
in summitate scalarum, sinistrorsum,
supra Primam ambulacri januam; ipsa
quoque ex opere sectili, ac variis mar-
morum incrustationibus composita.
Hæc Tabula fabulosum Hylæ raptum
continet, quem hîc, antequam ad Fi-
gurarum indagacionem deveniamus,
reponere necessum existimavimus.
Hercules, ut scribit Apollonius Rho-
dius Argonaut. li. 1. Theocrit. Idyll. 13
Valerius Flac. lib. 3. & alii, cum Argo-
nautis, quorum Iason dux erat, navi-
gaturus, Ceycis filium nomine Hylam
secum duxit, speciei singularis adole-
scentulum. Cùm autem vi ventorum,
ac fluctuum navi quâ vehebantur,
diù iactatâ, litora tandem tenuisset,
Alcides, fociique Pelagi erroribus fa-
tigati, ac languidi, passos labores re-
fecturi, coenam parârunt. Alcides
verò misit Hylam cum amphora ad
annem Ascanium, qui Mysîæ, quò
appulerant, sylvas interfluit, ut aquam
quâ laborabant, afferret; sed eximiâ
illius formâ correptæ Nymphæ ejus
fluminis, facto impetu puerum te-
nuère, projeceruntque in fluenta,
Quare Alcides moræ longioris impa-
tiens,

tiens, relictis fociis, nemus omne lustravit, Hylam quærens, Hylam vocitans, quibus attonitæ Nymphæ, timentesque, ne raptus puer apud ipsas iuveniretur, illicò effecere, ut invisibilis vocanti domino responderet: verùm cùm ille nil præter vocem referre posset, navim repetit, solvitque, relicto Polyphemo, qui puerum otiosius pervestigaret. Hic verò decedens, accolis morem reliquit Hylæ sacrificandi juxta fontem. Quod cùm Sacerdos efficeret, illum ter appellare solitus erat, eique totidem vocibus echo respondens, Hylam reddebat. Hanc fabulam brevi periodo completitur, alteratque Strabo lib. 12. in descriptiote Bithyniæ, ubi sic: *Supra Prusiam mons est, Arganthonius nomine. Ibi fabulæ tradunt Hylam Herculis socium, qui Argo navi cum eo veclus fuit, dum aquatum exit, raptum fuisse à Nymphis. Cium verò, ipsum quoque de sociis Herculis unum, revertentem à Colchis urbem sibi cognominem isthic condidisse. Et nunc quoque apud Prusienses festivitas quædam celebratur, & montes cum Thiasorum choro conscenduntur, Hylasque vocatur, quasi si ad eum requirendum in sylvas ivissent.*

Unde Valerius Flaccus Argonaut. lib. 3. v. 595.

Rursus Hylam, & rursus Hylam per longa reclamant.

Avia, responsant sylvæ, & vagacertat imago.

Apollonius ab una Nympha raptum Hylam scribit, quem sequitur ipse Valerius Flaccus. Theocritus tamen ab iis recedens, à tribus Nymphis raptum tradit; cui nos plaudimus, utpote nostro Iconismo conformi, licet-

Nicander, & Orpheus à pluribus autument.

Ut igitur nostræ Tabulæ intendamus, fabulamque applicemus, trium Nympharum imagines notandæ sunt, quæ cùm fontibus præsent, veluti fluviorum numina, frontem arundinibus redimunt, ut de fluvio Calidonio canit Ovidius lib. 9. Metamorph.

Inornatos redimitus arundine crines.

De Tyberi Virgilius Aeneid. 8.

Et crines umbrosategebat arundo.

Et inter alia insignia, quibus Valerius Flaccus sæpè memoratus, arguit Hylam aquarum Deum futurum fore, arundo est, aitenim lib. 1. v. 218.

Subitâ cur pulcher arundine crines Velat Hylas? unde urna humeris, niveosque per artus Cæruleæ vestes?

Notandæ sunt etiam illæ duæ amphoræ, quarum una humi jacet, deposita: ut conjicitur, à proxima Nympha, quò liberiùs Hylæ manus admoveret, altera sub lævum Nymphæ alterius cubitum, ambæ aquam fundentes, ut Najades fontium, fluviorumque præfides Deas ostenderent. Observandus est quoque Hylas, urnam dextera tenes, aquam haustus, qui omniniflu luctatur, ut Nymphæ illius conatum eludat, quæ præcipuè in raptum exarserat, & de qua inquit præcitatus Apollonius:

Nympha dexterâ cubitum traxit manu,

Medio injecit alveo.

Sed jam ad Figuras inferiùs positas descendamus. Quidam sunt, qui totam earum feriem ad Minervale sacrificium referri contendunt. Quæ opinio suâ probalitate non caret.

Enim

Enimverò Aegyptii quotannis in honorem Minervæ in Saim Urbem convenientes, nocte incumbente, sub dio, undique per moenia frequentia luminaria, ollasque profundiores oleo refertas, ac sale asperfas incendebant, ut totâ nocte exardescerent: quæ solennitas *λυχνιαὶν* idest *accensio lucernarum* vocitata fuit, ut ex Herodoto lib.2. quæ omnia præcipuè ostendi videntur hoc nostro Iconismo; ubi plures lucernæ, seu candelabra accensa sunt, urnæque non paucæ quiddam veluti ignem ex orificio spirantes.

Mihi tamen persuasum semper erit, utpotè verosimilius, ac superioribus magis consonum, istas figuras ad cœnam revocari, quæ ab Argonautis (ut diximus) in litore instructa fuit. Et quidem si quælibet accuratiùs examinentur, sub 1. numero Tabulæ rostrum ratis videre est, quam Argonavem dicere possumus. Nu.1. Nympha sedens. Num.3. alia similis Nympha. Num. 4. Hylas. Num. 5. duo Sacerdotes, seu Aruspices. Num. 6. Mensa. Figura num.7. Herculi aptissima est, cum clavam gestet, quam in figne Herculeum esse scimus, & Theocritus Herculeum cum clava, & arcu raptum Hylam quæsiisse tradit. Hinc per 8. Figuram Elatidem Polyphemum, ipsius Herculis socium denotari conjicimus. Is enim cum Hylam vociferantem, dum raperetur, audivisset, Herculeum inquirebat, oberrabatque districto gladio per sylvam, ac prope fontem, puero simul ac sibi timens: cumque diù aberrasset, Herculeum obviam habuit, cui non sine fletu, atque ejulatu, Hylæ casum significavit. Figuras autem cum candelabris, & facibus, Tridentibus, paterisque, ad sa-

crificium Boni eventûs spectare posse crediderim; pateræ namque, quas habent Figuræ 6. 10. 11. supra hydrias, quibusdam veluti radiis, sive flammulis coronatas, ac si vinum effundant, ut in maris Deorum sacrificiis mos erat, Argonautarum libamina significare videntur, quibus Pelagi numina propitiarent, & sibi ad aurei velleris acquisitionem Colchos tendentibus prosperum iter ab eisdem exorarent, quod & Aeneâ navigaturo factum cecinit Virgilius Aeneid. lib.5. ubi hæc:

*Ipse caput tonsæ foliis ornatus olive
Stans procul in prora pateram tenet,
extaque saltos*

*Porrigit in fluctus, ac vina liquentia
fundit.*

Patera enim boni ominis nota est; si Plinio credimus lib. 34. cap.8. *Ibi simulacrum boni Eventûs dexterâ Pateram, sinistrâ spicam, ac papaver tenens.* Et non absimile nostro Iconismo Argonautas sacrificium fecisse legimus apud eundem Apollonium Rhodium in sua de Argonautis fabula, ubi sæpius ante absolutum iter in epulis Heroas sacrificasse narrat. Primò lib.2. sub num. 155. ibi.

*κὶ ἀθανάτοισι θεύαις
Ῥέξαντες, μέγα δόρυρον ἐρώπλισαν, ἐδέπν' ὑπνῶ
ἔβλεπε παρὰ κρητῆρι κὶ ἀδομήοις ἱεροῖσιν.*

*Atque immortalibus sacra
Exhibentes, solennem cœnam instruxerunt,
neque quenquam somnus
Infestavit inter pocula, & incensa sacra.*

Item versu 492. ejusdem libri.

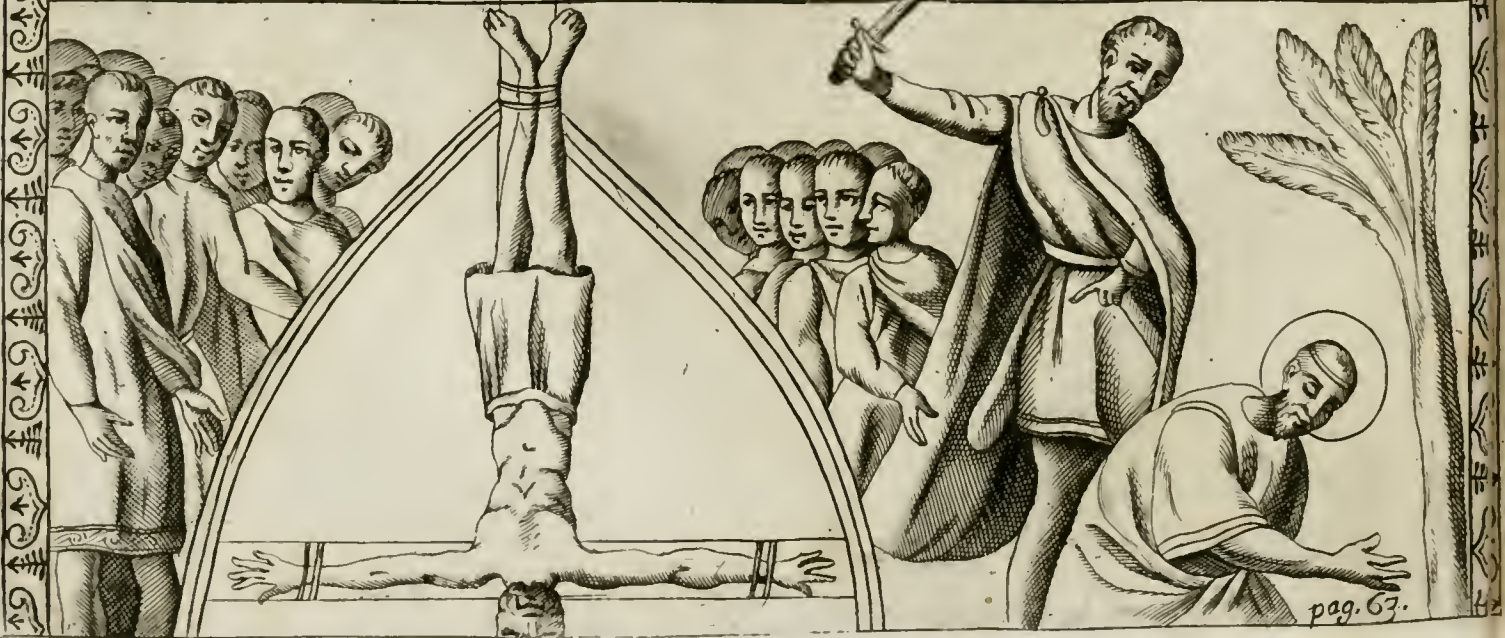
*ἀνὰ δ' ἴσατ' ἰάσων,
Ἄν δὲ βορηνοὶ ἦες ἐρημοσυσῆσι γέροντῶ.
Ὡκα δὲ κεκλόρομοι μαντήιον Ἀπόλλωνα.
Ῥέζον ἐπ' ἐχάροφιν, νέον ἡματῶ ἀνοιδύοιο.
Κερέτες δ' ἐτάρον μενοζήμευ δαίπ' ἀλεγυόν.*

Exsur-

ICPETRVS ET PAVLVS ROMANO P O P L O P B C N S ET P O C DER

*Exsurrexit verò Iafon ,
Boreii filii etiam ex præcepto senis:
Illicò verò invocantes fatidicum Apol-
linem
Sacra fecerunt in foco sub diem Orien-
tem ,
Juniore tamen socii letam cœnam
adornârunt .*

En quas pro ingenii mei viribus potui nostræ Tabulæ explicationes afferre . Tuum est modò (amice Lector) meliorem optare : omnia etenim hucusque congesta prudentiæ tuæ , & eruditioni commissa sunt , ut aptiora seligas .

Sed ut à fabulis non sine aliquo historiæ emolumento discedamus , investigandum hîc nobis est quantum res dubia permittit . An etiam hæ Tabulæ ad M. Antonium referri possint , sicut & cæteræ , quæ in his ruderibus perspectæ sunt .

Multum studii profectò impendimus , ut eas ad M. Antonium aliquo modo reduceremus . Hoc autem nobis inter alia tandem aliquando persuasere victimæ humanæ in priori ex his duabus Tabulis jam demonstratæ ; quibus victimis M. Antonium in triumpho Aegyptiaco ostentâsse opinamur , se ab Alcide originem ducere , cui humanis hostiis olim sacrificari consuetum fuisse didicimus ex Plinio , loco supra citato . Atque ita eam Tabulam M. Antonio bellè accommodari asserimus .

Secundam quoque , ac postremam Tabulam eidem referimus , arbitran-tes Hylam puerulū , Herculi in primis charum , raptum à Nymphis , ut ibi exprimitur , Antonium notare , qui Cleopatram illecebris in Aegyptum attractus , inibi quodam amoris fascino

moram duxit , Patriæ tam ingratham , quippè quæ grave majestati Romanæ præjudicium afferret , ut ex Plutarcho supra indicavimus ; quàm sibi indecoram , utpote nimis mollem , atque idè ab omnibus ferè Scriptoribus turpitudinis notâ inustam : Præcipuè verò ab Horatio , qui in Epodo Ode 9. de M. Antonio sic ait :

*Romanus (Eheu posteri negabitis)
Emancipatus femina ,
Fert vallum , & arma miles , &
spadonibus
Servire rugosis potest .
Interque signa , turpe , militaria
Sol aspicit Canopæum ,*

Hæ autem conjecturæ nostræ quantumnam roboris assequi potuissent , si plures alias , quondam in eadem Basilica extantes Icones perlustrari , illustrarique explicatione , voracitas temporis permisisset ?

Hactenus de ornamentis , quæ Gentilitatem respiciebant in Basilica Sici-niana superstitionibus , differuimus . Modò ad unicum tantum Tabulam in eadem Basilica pictam , & usque ad nostra tempora servatam , itaut ipsi eam viderimus , stylum convertimus . Istius Emblema habes in Tab. XXV. Pictura hæc erat in una ex illis magnis fenestris ad meridiem vergentibus , quæ muro ducto clausæ fuerunt , ea de causa opinor , ut immodica lux , radiique solares orantibus in Ecclesia officientes , excluderentur : nimiâ etenim amplitudine spatia fenestrarum patebant , quod ostendit exemplar in Tab. XXI. sub lit. C. D. omnes sic muro clusas depictas fuisse judico , sed ævi diuturnitate deletas . Hæc , quæ supererat , Petrum , & Paulum Romanum populum alloquentes , docentesque demon-

demonstrat, ut ipsius epigraphæ declaratur, ubi sic legendum existimo: *Hic Petrus, & Paulus Romano Populo prædicant, & docent verbum.* Cùm in Tabula initialem literam ultimæ vocis DER, Pictoris incuria vitiatam esse judicem, nempè loco V. literæ, positam literam D. prout etiam in literis PDCNS vltima litera S. sit errata, quæ erat T. Hæ Figuræ martyrium utriusque Apostoli repræsentantes vetustissimæ sunt: nam si earundem habitus inspectemus, redolent tempora V. sæculi, pictæque fortè sunt iussu Simplicii Põtificis, qui Musivum opus in Tribuna ejusdem Basilicæ construxit, de quo infra suo loco. Ulteriùs multa alia observatione digna sunt, quæ vetustissimum tempus indicant, cùm Pictores ea, quæ depingunt, vt plurimum juxtà suorum temporum mores exprimere soleant: Itidem ipse character epigraphes hanc conjecturam confirmat, qui V. aut ad summum VI. sæculum refert.

Sed meliùs quæque expendamus; Apostoli Dalmaticâ, & Pallio induti sunt, reliqui verò Togâ, & Sago, sive Chlamyde; è quibus Togis nonnullas peculiariter observandas existimo, quæ ora, sive extremitates acu pictas habent, qua cultûs varietate Pictor fortasse Principes viros, Patritiosque à plebe distinxit, ac secrevit. Notandi etiam sunt muri ex lapide quadrato cum turribus, quæ Romanæ Urbis, non verò alterius civitatis mœnia denotant. Antiquitùs enim erat ex lapidibus quadratis, ut benè observavit Marlianus in sua *Typographia Urbis* lib. I. c. 4. & 9. Illi verò qui hodie lateritii visuntur, sunt posterioris ævi, ut docet Eusebius in Chronico:

ac Flavius Vopiscus in eodem Aureliano sic ait: *Muros Urbis Romæ sic ampliavit, ut quinquaginta propè milia murorum ejus ambitus teneant.* Voluit igitur Pictor exprimere Urbis muros, non prout suo tempore erant, sed ævo quo Beati Apostoli prædicabant.

Nec prætereunda sunt vela, quæ complicata hinc inde à lateribus pendent; eisque (ut arbitror) Pictor Imperatoris Palatium denotavit, in cujus foribus vela aderant, ut cecinit Corippus lib. 3.

Verum, ut contracto patuerunt intima velo

Ostia, & aurati micuerunt atria tecti,

Cæsareumque caput diademate fulgere sacro

Ter gazis suspexit Avar.

Ex Anastasio in vita Silvestri Papæ, ubi hæc. *Fecit B. Silvestrum Papam venire se in Palatium Pincii* (seu potiùs Principis, nam vocem abbreviatam puto) *& ad primum, & secundum velum obtinuit omnem Clerum.*

Hujusmodi vela affabrè expressa visuntur in Musivo opere, quod Ravennæ est in Ecclesia S. Apollinaris, repræsentatque Palatium cum novem januis, è quibus omnibus vela dependent. Hujus Musivi operis Iconem in secunda nostri Operis parte apponemus.

Supra ac retro vela sunt quædam domus ab invicem paullò distantes, ac propterea Romanam Urbem exprimentes; cùm antiquitùs, & præcipuè in V. sæculo, non contigua, sed sejuncta ædificia construerentur, quod habetur ex quadam constitutione Theodosii Imperatoris, cujus summa refer-

refertur ab eruditissimo Gothofredo in suo Cod. Theodos. lib. 4. tit. 24. *De ædific. privat.* ubi inter privatorum fabricas decem, inter publicas quindecim pedum intervallum relinqui iussisse Imperatorem enarrat. Et in Comment. ad eandem Constitutionem addit, intervallum, seu spatium inter vicinas ædes fuisse præscriptum, cum incendi vitandi causâ, tum luminis, aërisque liberiùs excipiendi: antea enim ea spatia angustiora, & vix ulla fuisse docemur, ex L. *Meniana*, C. *De ædific. privat.* l. *Sciendum*, ff. *Fin. regund.*

Omnia autem hæc, quæ in ultimæ hujus Tabulæ explicatione notavimus; si seriò perpendantur, perspicuum erit, non solum ambos Apostolos Romæ prædicasse, quod docet epigraphe penè Palatium Imperatoris, imò in eadem etiam permanisse; quæ conjectura consona esse videtur verbis illis Doctoris Gentium in sua Epist. ad Philip. cap. 4. v. 2. *Salutant vos omnes Sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt.* Hi autem esse illi videntur, qui togas acu depictas habent. Neque consideranti minùs apertum erit, Beatos Apostolos Petrum, & Paulum Romæ passos: primum quidem Cruci affixum, alterum decollatum, quod à quibusdam diversa à Catholicis, & adversùs eosdem sentientibus, pertinaciùs denegatur. Nobis interim, cum hæc tradidisse sufficiat; aliò iter instituendum est, & ad reliqua properandum.

Quomodo ex structura, atque cæmentis, constructionis Aedificiorum tempus argui possit.

HABENT saxa, æra, lapides, & quæcunque vetusta monumenta quodammodo voces suas, quibus, non tam gesta Majorum, quàm & originem, ætatemque suam benè advertentibus, absque literis indicant.

Et quidem structuræ, cæmentorumque in ædificiis varietatem indicium esse minimè fallax ad dignoscendas differentias temporum, quibus ædificia illa constructa sint, mihi tot prisorum, tum prophana, tum sacra monumenta, ac fabricarum rudera perscrutanti, facilè persuasum fuit.

Cùm enim diligenter attenderem, an dispositio partium, cæmentorum genus, fenestrarum forma, parietum concinnitas, firmitas, species, ars denique, tum struendarum, tum ornandarum ædium par ubique esset, tantam in illis adnotavi varietatem, ut sæculorum quorundam barbaries, quorundam cultura, ex suis ædificiis adhuc apertè loquatur.

Ex hac ergò animadversione, cum ferè unoquoque sæculo quædam veluti certas regulas in cæmentorum selectione, & in ædificiis construendis, atque ornandis, sicuti illorum temporum, vel præstantia, vel imperitia ferebat, servatas fuisse viderim: collegi propterea eisdem regulis, aut notis uti posse ad indagandam eorundem ædificiorum constructionis, aut reparationis originem, ac vetustatem.

Sed ut benè de ætate incertorum, quæ reperientur, judicare possimus,

præmonstranda esse arbitror nonnulla antiqua ædificia, ac monimenta, de quorum vetustate, ac structuræ forma, certa mentio apud probatos Auctores fiat; & sic illis benè consideratis, ad cætera eis similia judicanda probabiliter descendamus.

Progrediamur itaq; ad sacras ædes, Ecclesiarumq; vetustas fabricas; exordium sumentes à profanis ædificiis, tanquam vetustioribus, & severiori, certiorique Architecturæ lege constructis.

Et primùm quidem certò scimus, nonnulla vetustissima ædificia, quorum rudera adhuc visuntur, à priscis Romanorum Regibus constructa fuisse. Ductum enim Aquæ Marcie ab Anco Marcio IV. Romanorum Rege ædificatum fuisse, facilè persuaderi potest; dum Aquam Marciam in ultimis montibus Pelignorum nascentem, per Marfos, & Lacum Fucinum transeuntem, & Romam petendo, merfam specu, in Tiburtina se aperientem, IX.M.P. fornicibus structis perductam, primus in Urbem ducere auspicatus est Ancus Marcius unus è Regibus, ut ait Plinius lib. 31. cap. 3. Hist.

Hunc ego Aquæductum observavi totum constare ex lapidibus Gabinis, seu Albanis quadratis, de quibus supra egimus cap. 1.

Ex iisdem quoque Gabinis, seu Albanis quadratis lapidibus animadverti constare Cloacam Maximam, & ideò à Tarquinio Prisco, Anci successore, constructam fuisse arbitror. Maximè quia à Tarquinio Prisco Cloacas constructas fuisse affirmat Plin. lib. 36. cap. 15. Hist. De Cloacis enim loquens ait: *Trabuntur moles internæ tantæ, non succumbentibus caussis operis: pul-*

sant ruinæ spontè præcipientes, aut impa-
ctæ incendiis, quatitur solum terræ
motibus: durant tamen à Tarquinio
Prisco annis octingentis propè inexpu-
gnabiles: non omitendo memorabili
exemplo, vel eò magis, quoniam cele-
berrimis rerum conditoribus omissum
est, cum id opus Tarquinius Priscus
plebis manibus faceret, essetque labor in-
certum longior an periculosior, passim
conscitâ nece Quiritibus tedium fugien-
tibus, novum & inexcogitatum antea,
posteaque remedium invenit ille Rex,
ut omnium ita defunctorum figeret
Crucibus corpora spectanda civibus, si
mul & feris, volucrisque laceranda.
Suffragantur huic conjecturæ de ritu ædificiorum sub Regibus parietinæ nonnullæ, quæ adhuc supersunt in Atrio Nobiliss. de Caffarellis in Capitolio. Cùm enim constet ad complanandam aream templi Jovis Capitolini, substructiones ex quadrato lapide, regnante Tarquinio Prisco, erectas fuisse, ut probat sæpè laudatus Abbas Fabrettus in Addendis ad *Syn-*
tagma Columnæ Trajani, ubi istius ædificii parietinarum Iconismum affert; reliquiæ istæ nos docent, qualibus cæmentis magnificentia Regum æternitati construeret. Visuntur etiam subtus Palatinæ Senatoris, & Conservatorū Populi Romani in loco pro equorum stabulo hodiè inserviente, columnæ aliquot ex eodem Gabino lapide. Locus iste annis antea actis appellabatur *Salaria*, à *Salis* distributione, quam ibidem fieri mos fuerat. Nonnulli Antiquarii ædificium hoc Curiam Calabram, alii verò Tabularium fuisse existimant; quidquid fuerit, antiquissima fabrica ante Imperium pro certo haberi potest, cùm Im-
pera-

Fig. 1

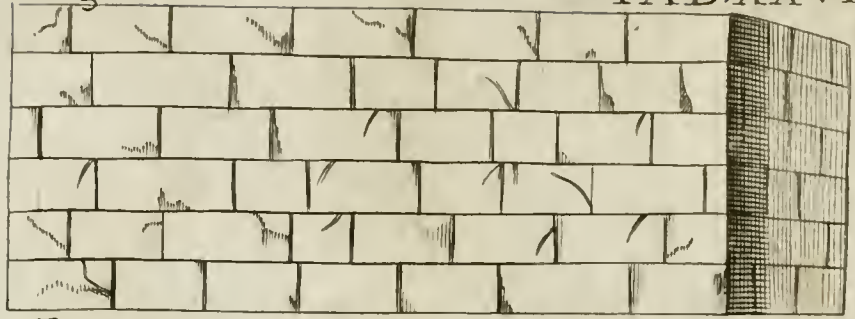

Fig. 2

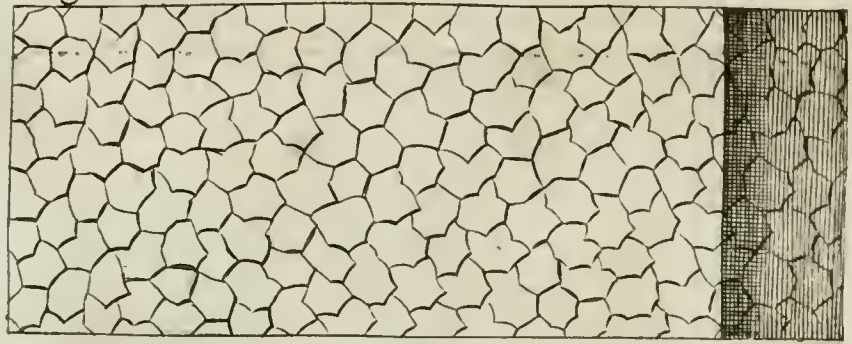

Fig. 3.

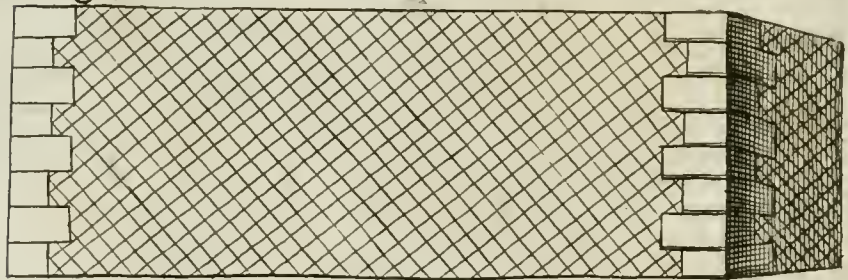
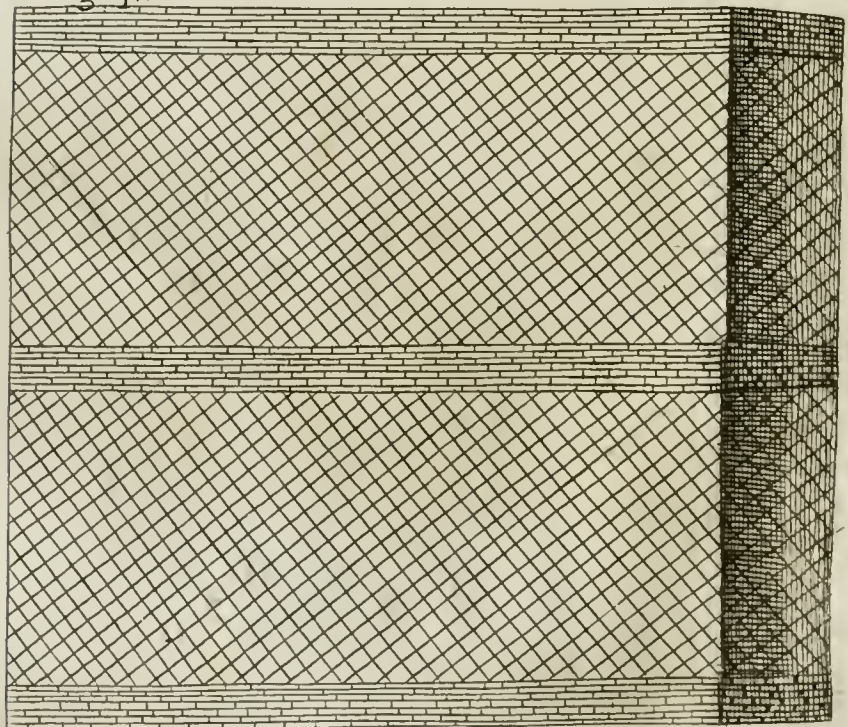

Fig. 4.

peratores ut plurimum, neque Gabino, neque Albano lapide, sed Tiburtino marmore, aut laterculis ædificia construerent. Quadratis lapidibus, iisque magnis, uti in publicis operibus vetustâ consuetudine Tuscos consuevissent, refert Leo Baptista Albertus lib. 7. cap. 2. suæ Architecturæ; à Tuscis verò accepisse Romanos. Hanc conjecturam ex muris Urbium nonnullarum deducit, ut Civitatum, Castrorum Tusciæ, Volaterræ, Fesulæ &c. Id confirmat Livius ad Annum Urbis conditæ 378. ac benè animadvertit Marlianus lib. 1. cap. 4. & lib. 2. cap. 9. suæ *Topographiæ Urbis antiquæ*. Structuræ hujus exemplar affero in Tab. XXVI. sub Fig. 1.

Imò & ipsis Tuscis multò antiquiorem fuisse consuetudinem ædificia quadratis lapidibus construendi, colligitur apertissimè ex iis, quæ de horreis à Josepho constructis enarrat Gregor. Turon. hist. Franc. lib. 1. c. 10. cujus hæc verba: *Super ripam verò ejus (Nilum intellige) non Babylonia, de qua supra meminimus, sed Babylonia civitas collocatur: in qua Joseph horrea miro opere de lapidibus quadris, & cæmento ædificavit: ita ut ad fundum capaciora, ad summum verò constricta sint, ut per parvulum foramen ibidem triticum jaceretur, quæ horrea usque hodie cernuntur.*

Expulsis Regibus unà cum Romana Republica; novum genus Architecturæ ortum fuisse videtur, quod à Vitruvio lib. 2. c. 8. appellatur *antiquum incertum*, quod sub nomine *reticulati incerti*, sive *antiqui* comprehendere posse puto. Cumque quâdam die Romanum agrum ultra Pontem Salarium, & locum, qui nunc dicitur *la Serpentara*, perlu-

strarem cum supra laudato Abbate Fabretto, nonnullas adinvenimus ruinas antiqui Crustumii, ubi visuntur diruti templi parietinæ ex quadratis topis inconcinnè formatis, qui retis formam præferunt, speciemque, non tamen adamussim, ob inæqualitatem: cum lapidum, seu toporum quamplurimi, rhombi potius, quàm quadrati figuram ostendant; eandem Tab. XXVI. vide sub Fig. 2. conjeci propterea supradictum opus *antiquum incertum* esse, ac constructionis illius tempus principium Romanæ Reipublicæ redolere.

Exemplum haud absimile structuræ reticulatæ adinveni mense Octobris anni superioris, cum in Tusculanum secedens aëris liberioris cupidine, & rusticandi gratiâ, apud meam Villam S. Andreæ divertissem, cui agro S. Andreæ nomen factum à Templo, quod ibi olim eidem Apostolo constructum fuit. Non procul itaque ab eadem Villa (puta ad ictum bombardæ minoris) in eminentiori loco parietinæ visuntur, quæ speciem ambulacri, quæ custodias aquarum referentes. At exterior ædificii facies constat ex silice ac opere certo *reticulato*: Interior verò eodem opere silicis, sed *reticulato incerto*.

Certum reticulatum opus illud appello, in quo lapides id componentes ita secti sunt, ut prisma quadratum referant, adeoque juncti veram retis extensi formam demonstrant; ad discrimen *incerti*, quod paullò ante compingi docuimus ex lapidibus, quorum adversæ facies, seu bases prismatum, vel in rhombum, vel in rhomboidem, vel etiam in aliam multilateram figuram extenduntur.

Certi habes exemplar sub Figura 3. præfatæ Tabulæ. Structuræ istiusmodi

species redolet tempora florentis Reipublicæ; ex opere hoc reticulato, plura adhuc extant ædificia, quorum unum sufficiat indicâsse, tanquam notissimum, nempe substructiones illas extra portam Flaminiam, quæ à vulgo denominantur *Muro Torto*, idest, murus inclinatus.

Verùm & in *reticulatis certis* non eadem dispositio perpetuò servata est. In aliquibus enim parietibus, alternatim disponuntur plures horizontales ordines laterũ, intercipientes ordines, operis reticulati, adinvicem superpositos; adeò ut paries totus multiplici veluti fasciâ circumligatus appareat, alia quidem productis in longum lineis, horizonti parallelis, quas nempe efficiunt lateres ita dispositi. Alia verò lineis se decussantibus constans, quales efformant sectorum prismatum latera, dum aptè connectuntur. Hujus structuræ schema vide in eadem Tab. Fig. 4. ubi animadvertendum est, quòd ordinum intercapedo æqualis ubique non est. In aliquibus ædificiis numerantur novem lateres, in aliis decem, vel undecim, quorum conjunctione constituitur fasciæ altitudo, puta unius circiter pedis. Huic deinde incumbit altera reticulati operis fasciâ, duorum vel trium pedum mensuram suâ latitudine complens. Illi autem superponitur novus ordo laterum; isti que denuò reticulatum opus. Formam ita construendi usurpatam fuisse puto inclinante Republicâ, ac viguisse usque ad initium Imperii: quo tempore cum augetur servorum numerus, qui laterum fabricæ applicari possent, aucta simul fuit eorundem laterum copia, & novum subinde constructionis genus exortum est.

Speciem prioris structuræ intercalaris (si eam ita vocare fas sit) observavi in antiquo Tusculo, unâ cum laudato D. Abbate Blanchino, in loco, qui nunc dicitur, *le Scole di Cicerone*, ac Romæ in viridario Ecclesiæ S. Mariæ Sanitatis, ac in Aquæductu Trajani.

Dum hæc reticulata opera rimabar, animadverti non omnia ex topheo elaborata esse, ut hîc Romæ, neque ex silice, ut Tusculi, sed etiam quandoque ex marmore Tiburtino, & ex lapide Albano, sicut loci opportunitas, & vicinarum fodinarum natura ferebat. Antiquissimum ædificium reticulati operis vidi Corniculi, quod ipsi Corniculani Servii Tullii, VI. Romanorum Regis, ex Nobili femina Corniculana, captivâ tamen, & ancillâ nati, Palatium fuisse existimant. Hæc mihi indicavit D. Franciscus Maria Lancianus dum præterito anno apud ipsum, unâ cum solitis amicis hospes essem.

Lateritium opus reticulato inferi coeptum ultimo Reipublicæ tempore, ut superiùs diximus; à Græcis enim lateritiam excepisse Romanos, cum subactâ Græciâ omnes artes advenherent, minimè obscurum videri potest, si Plinii locus lib. 35. cap. 14. diligenter perpendatur. Ibi enim opera lateritia cum recensent, plurima, & celeberrima Græcorum nominat: in Italia verò Arretii, & Mevania murum esse asserit, cujus nec ætatem, nec magnitudinem prodit. Cum igitur constet, ipsas laterum differentias Græcis nominibus afferri Didoron, Tetradoron, Pentadoron, & Architecturæ incrementa, artesque huc pertinentes ab eodem fonte manasse; quis dubitet etiam lateritiam inde advectam? Ea verò,

verò cùm sit artium novarum conditio, ut sensim augmentum accipiant, principio quidem muri ex solis lateribus non construebantur, sed insertis veluti fasciis reticulatum opus alternabatur, tum quia novus ædificandi mos ob Artificum penuriam difficulter exerceri poterat, tum quia (ut ibidem Plinius testatur) frustra ex lateribus privatas ædes Romani struxissent, quibus crassities parietum ultra sesquipedem cùm interdiceretur, quærenda non erat sumptuosioris structuræ magnificentia. Præstat totum Plinii caput consulere, cujus partem hîc infero, quâ potiora Græcorum ædificia in hoc structuræ genere recenset: *Græci (inquit) præterquam ubi è silice fieri poterat structura, parietes lateritios prætulere. Sunt enim æterni, si ad perpendicularum fiant: ideò & in publica opera, & Regias domos adduntur. Sic struxere murum Athenis, qui ad montem Hymettum spectat: sic Patris ædes Jovis & Hærculis, quamvis lapideas columnas, & epistylia circumdarent: domum Trallibus Regiam Attali: item Sardibus Croesi, quam Germanian fecere: Halicarnassi Mausoli: quæ etiam nunc durant. Lacedæmone quidem excisum lateritiis parietibus opus tectorium propter excellentiam picturæ ligneis formis inclusam, Romam deportare in Aediliate ad Comitium exornandum Muræna, & Varro. Quod opus cùm per se mirum esset, translatum tamen magis mirabantur. Muræna, & Varro floruerunt regnante Aug. ut ex eorum consulatu apparet, ex quo nova sententiæ nostræ confirmatio resultat; nam tectorium illud nõ tantum picturæ gratiâ, sed etiam structuræ genere, Romanis minus trito,*

pretiosum videri poterat. Ævo itaque Augusti, & subsequen-
tium Imperatorum, mos iste construendi ex solis lateribus prolatus, usurpatusq; passim fuit. Copia fortassis fervorum in Urbem adducta, per frequentes Cæsarum victorias in causa fuit, ut amplissima quæque opera tentarentur, cùm non deessent, qui fabricæ addicerentur. Innumeræ proinde officinæ ubique aperiri: & lateritiæ structuræ genus præ cæteris probari cœptum, utpotè minori difficultate parabile per ingentem artificum, & inservientium numerum. Hinc circa Imperatorum ætatem maxima quæque ædificia opere lateritio constantia adhuc visuntur, cujus structuræ imaginem afferrem, nisi omnibus foret notissima. Porro innumera occurrerent, si universa, quæ adhuc extant lateritiæ constructionis opera recensendi necessitas urgeret. Celebriora tantum indicasse sufficiat, Pantheon, Templum Pacis, Palatium Imperiale, Majus nuncupatum, Thermas, Mœnia Urbis, & alia multa ab Imperatoribus ædificata, per spatium videlicet annorum ducentorum, & ultra, quo tempore nonnullæ antiquæ laterum fabricæ adeò diligenter, ac delicatè formatæ cernuntur, ut nullus augmento artis sit locus; cùm laterum facies visui exposita, non solum sit supra marmor, arenâ per manum Artificis lævigatâ ac politâ; verum etiam ipsorum superficies, mutuo incumbentes, ferro cavatæ fuerint; itaut inter utrunque laterem calx detrusa, nequeat exteriùs, ad deturpandum aspectum operis proflire. Quare cæmenta inter se ita cohærent, ut inter superiorem, & inferiorem laterem nullum calcis vestigium,

gium, sed simplex linea appareat. Insuper eisdem lateribus inveniuntur formatae parastatae cum suis basibus, capitulis, epistyliis, ac coronide ex omnibus Architecturae ordinibus, ut singulas quandoque aedium partes eâ materiâ tam affabrè elaboratas intuentibus, & præcipuè Architecturae studiosis, quàm maximam admirationem inducant. Quo in genere quoddam præ cæteris adnotavi parvulum templum, sed diligentissimè ornatũ, dum ad invisenda rudera Romani agri, cum solito amicorum comitatu, profectus essem. Intima templi constructio marmorea erat, cum operis musivi vestigio in fornice apparente. At exterior parietum facies, & frons ipsa templi lateritia erat, ad ordinis Corinthii leges delicatissimè extracta. Quæ fuit olim ex me R. P. Franciscus Eschingeri Soc. JESU in Collegio Romano, præterito anno Matheseos Professor, vir omni eruditione refertus, quânam de causa Prisci Romani adeò pulchrũ opus in materia tam vili, ac fragili perdidissent, cùm copia marmorum illis suppeteret, ut parietinæ marmoræ adhuc superstites testabantur. Nulla mihi responsio tunc opportunior visa fuit, quàm supponendum, quòd fuisset quâdam ab Imperatoribus lege, sive Senatûs Consulto prohibitum, ne quis nisi Senatoriâ præditus Dignitate marmorea construeret ædificia: eo utique consilio, ut immodici luxûs impensæ, Procerum etiam, nedum hominum privatorum patrimonia dilapidantes, coërcerentur. Impediti propterea Cives, quominus in transvehendis montium dissitorum tributis census impenderent, pretium fabricarum arte suppletes, ut opus materiem su-

peraret, effecerunt, & incolumi legum robore magnifica tecta extruxerunt; quare adeò lateritia promotâ fuit, ut sculpturæ etiam delicatissimè patiens esset argillæ fragilitas. Verùm, cùm ea sæcula non habuerint in quo luxum susterent privatorum, & coërcerent, infelici rerum vicissitudine optandum posterioribus fuit, ut inveniri saltem posset, quo dignitas operum publicorum custodiretur. Cùm enim Romanum Imperium declinare in deterius coepit, par fuit Imperio conditio bonarum artium, exclusa quodammodo de sede sua, & in pejorem sortem prolapsa. Indicat satis adversæ sortis initia Circus ille extra portam Capenam, secundo ab Urbe lapide, qui, prisco errore, à Caracalla, recenti verò emendatione vulgaris opinionis per laudatum Abbatem Raphaëlem Fabretum sublata de *Columna Trajani* cap. 6. pag. 147. à Gallieno constructus existimatur. Conspiciuntur in ea duæ species cæmentorum, nempe tophi, & lateres, ita dispositi, ut unus ordo, sive una linea ex tophis quadratis, alter verò ordo ex lateribus constet: quo in ordine aliquando tantum unus est later, quandoque duo, quandoque etiam tres, ut Tab. XXVII. Figura 1. meliùs indicat. Hujus structuræ speciem per tria circiter sæcula perdurasse, cùm adhuc Italia ab extraneis nationibus excidium passa non esset; post ejus verò devastationem, laterum officinas cessasse, pro certo habeo. Quare nova suborta est, mutatis in parte cæmentis, nam fabricæ illâ ætate constructæ alternis ordinibus constant tophorum, & silicum, & marmorum crustis ad duorum circiter laterum crassitiem, concisis, ut in eadem Tabula XXVII.

Fig.

T A B. XXVII.

Fig. 1.

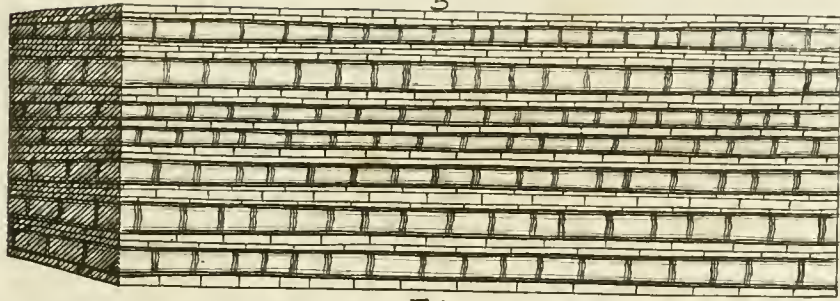

Fig. 2.

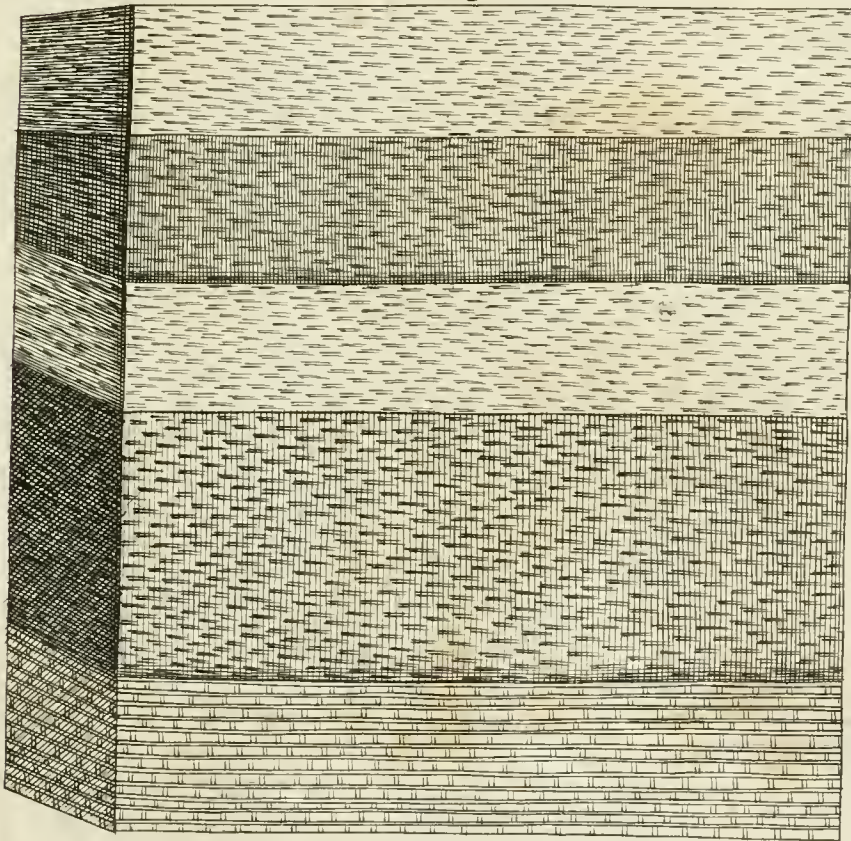

Fig. 1.

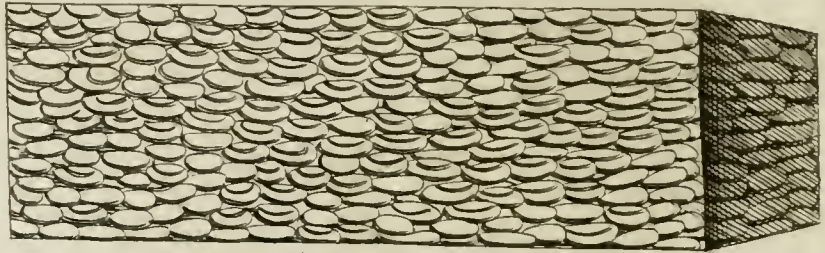

Fig. 2.

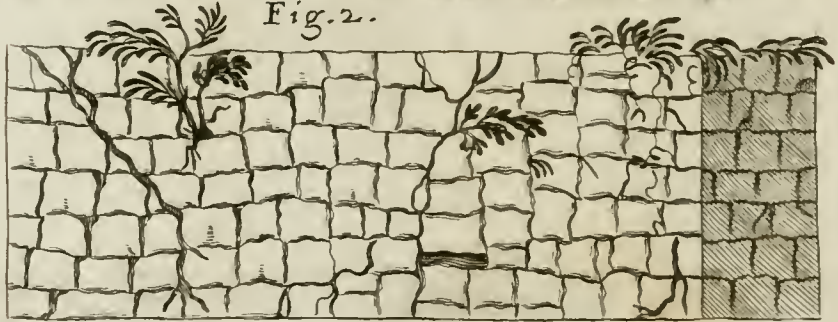

Fig. 3.

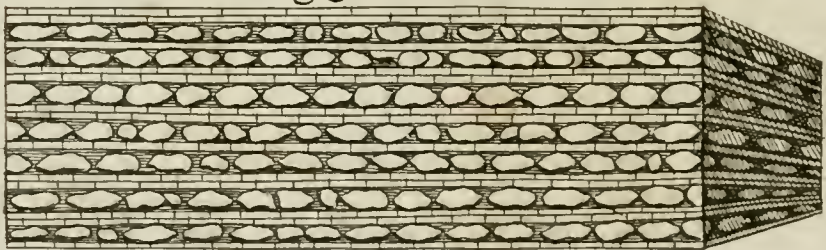

Fig. 4.

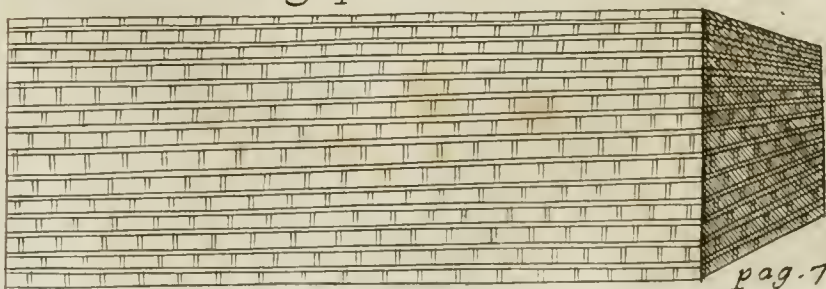

Fig. 2. rarò autem ex iisdem lateribus.

Ædificia hoc modo excitata nonnulla conspiciuntur, tam in Urbe, quàm extra. Intra Urbem pro exemplo fit Turris Comitum; extra Urbem Turris Virgata, sic dicta (nî fallor) à varietate aspectûs, quasi Turris variegata. Hæc autem structuræ forma ab Italiæ invasione ad Caroli Magni tempora fortè viguit.

Verùm eadem mihi dubitandi occasionem præbuit, undenam tanta marmorearum crustrarum copia (cùm ferè omnes ex Pario sint marmore, quod statuarium vocant) effluxerit? Hæc lapidis peregrini affluentia ex diffractis Idolis tanta Romæ fuit, ut Cassiodorus lib. 7. *Variarum*, in formula ad Præfectum Urbis *de Architecto faciendo*, sub num. 15. loquens de statu in Italiam introductis, dixerit: *Has primùm Thufci in Italia invenisse referuntur, quas amplexa posteritas penè parem populum Urbi dedit.* Vnde Theodosius Imperator impiissimum Idolorum cultum aboliturus, ann. 399. lege quâdam speciali, quæ habetur in Codice Theodosiano sub tit. de Pag. l. 16. decrevit, ut Tempora Idolorum, si quæ in agris essent, suis ædibus everterentur.

Idem confirmat Zosimus lib. 5. pag. 815. Eruditissimus verò Gothofredus in Commentario ad l. 8. ejusdem tituli, notat, *Theodosii Magni mentem banc fuisse, posse Religioni consuli, sacrificiis videlicet prohibitis, neque interea voluptatibus, atque ornatui publico quidquam detrahendum. Quo etiam ornatûs publici tuendi argumento Gentiles, & in his Libanius, hoc ipso tempore Imperatorem Theodosium debortatus est à templorum stragè. Verùm, ubi re-*

rum experimentis contra evenit, eidem necessarium visum ad eradicandam superstitionem, Tempora occludere, vel etiam exscindere, quod quidem etiam non semper Principium auctoritate, jussive factum; verùm Ecclesiasticorum, Monachorumque zelo; uti factum queritur Libanius eâ oratione ἱπερὶ τῶν ἱερῶν Ita etiam intelligenda videntur ea, quæ narrat præcitatus Cassiodorus lib. 1. *Variarum*, num. 28. Theodericum Regem, Gothis atque Romanis jussisse, ut saxa in eorum agris jacentia muris Romæ profutura, libenti animo sine dilatione concederent: ex qua jussione tempus præcipuè colligitur nonnullarum reparationum murorum Urbis, quas adhuc videmus, partim è filice, partim ex marmorum crustis, ut in Tab. XXVIII. Fig. 1. Aliæ restitutiones murorum cernuntur à Belisario curatæ, nempe exeuntibus Portâ nunc Majore, olim Neviâ, sive Labicanâ, & deflectentibus versùs Piam, sive Nomentanam, inter decimam, & undecimam Turres, ac inter decimam septimam, ac decimam octavam, ac post has alia similis, & magna sequitur resectio.

Constant enim hæc resectiones tum opere tumultuario, tum cæmentis. Adhibuit enim Dux ille, Romani Imperii vindex, tophos quamplures, eosque magnitudine insignes, à Viis publicis ablatos, pro quarum custodia utrinque opponebantur stratis filicibus, usus est lateribus, ac lapidibus diversi generis temerè exemptis, pejusque dispositis, pro militum imperitia, quibus & construendi, & diruendi cura demandabatur. Similium resectionum icones habes, ut in dicta Tab. XXVIII. Fig. 2.

Imperii habenas regente Carolo Magno, scientiæ, bonæque artes aliquantispercœperunt revirescere; quare structuræ formam fuisse immutatam existimo, ac denuò receptam illam, quæ in principio declinationis Imperii, nempe tempore Gallieni, vigeat, de qua supra jam disseruimus. Immutata tantummodò est mensura toporum, itaut quadrilateri prismatis figuram retinerent; sed longitudine, & latitudine superarent illos, quibus Gallieni ætas utebatur. Præstant verò antiquiores illi etiam diligentiam expolitionis figuræ. Hujusmodi structuræ species conspicitur in restorationibus murorum Urbis, factis ab Hadriano I. & in Ecclesia SS. Vincentii, & Anastasii ad Aquas Salvias, restitutâ à Leone III. Summis Pontificibus, tempore Caroli Magni; ac in diversis aliis ædificiis, quorum exemplar habes in eadem Tab. XXVIII. Fig. 3. Hanc usque ad millesimum annum æræ Christianæ viguisse opinor; quo tempore, vnâ cum cæteris artibus in deterius labi cœpit Architectura. Non subinde cæmentorum species adhibita in ædificiis, topi, scilicet, quadrilateri, nullo alio lapidum genere permixti, ut exemplum Fig. 4. indicat. Si quis malit prototypum inspicere, multa illi tum in Urbe, tum in agro Romano indicare possum. Intra Urbis mœnia consulat ædificia adhærentia Ecclesiæ S. Xysti prope portam Capenam tempore S. Dominici constructa. Domos quamplurimas in Regione Transyberina præsertim sitas. Extra Urbem duo præ cæteris obvia, & in suburbano locata animadvertat: primum sit per antiquum Deo sacrarum Virginum Monasterium Sanctæ Agnetis

Viâ Nomentanâ, ubi visitur marmoreum sepulchrû cujusdam ipsius Monasterii Abbatissæ, in quo anni 1256. nota insculpta est: alterum Viâ Appiâ tertio circiter ab Urbe lapide, prope sepulchrum Metellæ, vulgò hodie dictum *Capo di bove*, ubi diruti Castru ruinas offendet, ex hujusmodi topis constructi. Quin etiam eodem loco reperiet Ecclesiæ cujusdam vestigia parietum, fenestrarum, & cæterarum partium adhuc superstitum, ruderibus illam fermè ætatem indicantia.

Hujusmodi constructionis formam tandiù servatam esse conjicio, quamdiù Sedes Apostolica Romanæ perstitit: nam Avenionem translata, secum abduxisse visa est Urbis Romæ decorem, ac ipsam propemodum vitam, artiumque, si quæ erant, spem & progressum, Civitas porrò in eam solitudinem perfit, ut incolæ ad quatuor millia vix ceftingerent, teste Blondo, nisi memoriâ fallar. Artes verò, præsertim eæ, quæ ad edificandi rationem spectant, omnino corruerunt, itaut egrè potuerint sæculorum subsequentiũ, & diuturnæ pacis beneficio convalescere: tunc enim solâ necessitate Magistrâ edocti sunt homines ex contractis edificiũ veterum fragmentis, faxisquæ, & rudibus, quæ fors tulerat, opera tumultuaria excitare. Vitium quoque pessimum in nostram usque ætatem irrepsit, licet immunem hanc reddere debuissent ab hujusmodi mendis restituta bonarum Artium universitas: nam etiamnum viget passim cõsuetudo barbaræ constructionis, quamvis evi prætereuntis felicitas eouque præstantiam evexerit Architecturæ, ut nobiliora veterum opera vel equari videantur, vel superari. Imperatorum certè structura

Ætura lateritia postliminio redux inspicitur in facie Palatii Farnesiani, à celebri Architecto Michaële Angelo Buonarota excitati: in exterioribus etiam Collegii Romani parietibus; nec non Domûs Professę Societ. JESU, & quampluribus aliis ædibus, quę in dies eriguntur.

Attamen pro restitutę Architecturę virtutibus, vitia tumultuarię constructionis à pluribus eliguntur, qui compendio rei familiaris cunfulere putant, ut minori impendio heredes reparationibus incumbere possint.

Gratulari tamen possumus ævo nostro, cujus opera quum in ruinis requirerent posteris, vel component cum optimis, vel laudatissimis præferent.

C A P U T IX.

Quomodo ex numero, amplitudine, ac forma fenestrarum, tempus quo Aedificia constructa sunt, deduci valeat.

Quæcumque ex diversa lectione congestimus, debemus separare; melius enim distincta servantur. Deinde adhibitâ ingenii nostri curâ, & facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere. Ita olim Seneca Lucilio suadebat Epist. 84. Idem mihi servare placuit in legendis antiquorum ruderum monumentis, quorum species apertum volumen est, suam referens autographiam. Diligenter enim à singulis cum proprias quasdam notas excerpserim, variam constructionem, ac temporum indolem indicantes, ita volui unamquamque certis capitibus sigillatim inclu-

dere, ut omnes in unam ætatis, ac historię suę tesseram coalescerent. Postquam igitur superiori Dissertatione conati sumus expendere, quomodo ex antiquorum ædificiorum cæmentis illorum ætas probabili sententiâ posset dijudicari; reliquum est, ut experiamur, an alia supersint in hisce ruderibus partium discrimina, in quibus nativa veluti effigies cujusque sæculi appareat.

Fenestrarum figura, & numerus, plurimum mihi videtur conferre ad hanc rem illustrandam. Neque enim varietatem illarum adeò promiscuè usurpatam prisca temporibus autumo, ut certis quibusdam regulis adstringi non patiatur. Et quamvis aliarum latitudo major sit, aliarum basis angustior, rotundæ aliæ, aliæ quadratæ, quædam semicirculares, quædam bissectæ, formâ denique, serie, numero, inter se discrepent: servant tamen (ut ex antiquis ædificiis longâ inspectione didici) analogiam quandam eæ, quarum ætas communis est, produntque (ut ita dicam) singulæ suas æquales.

Neque verò, cum nostras observationes adduxerim, aliorum conjecturas excludo, quinimmò lubentissimè consuluissem Auctores rerum antiquarum studiosos, si quenquam rescivissem in hac materia typis aliquid consignasse. Verùm, cum nullus, quem adhuc sciam, hæc profecutus sit, aut animadverterit, amicorum tantummodo, quibus cum aliquando sermone super his habui, quasi inter se differentium opiniones adducam, ac nostræ demum sententiæ locum faciam, quando illis dicendi prærogativa, uti par est, delata fuerit.

Nihil itaque intercedere arbitrantur nonnulli, altæ ne sint, an depressæ sacrarum ædium fenestræ, dummodò sint angustæ: perinde enim unius, ac alterius formæ optionem fuisse apud præscos, & utramque promiscuè usurpasse Architectos, quorum una mens erat, immodicum lumen excludere. Peræquè igitur vetustatis characterem illis tribuunt (quacunque tandem figurâ fuerint) si arctiùs excavatæ brevi ambitu, parcam lucem admittant. Ut autem probent, propositum id fuisse primarum Ecclesiarum Structoribus, modicum lumen excipere, hæc fermè considerant: sub Christianæ Religionis exordium, in cryptis plerunque, & latibulis, metu scilicet ingruente persecutionum, conventus Fidelium haberi consuevisse; ibi divina tractare Mysteria; ibi sacris sermonibus eò frequentiùs indulgere, quò tutiùs poterant; ibi Dominicæ mensæ participes fieri; ibi denique Ecclesiam (unde loco nomen) congregare. Compositis inde fluctibus, cùm quies Fidelibus redderetur, possentque jam in apertum prodire; eos tamen antiqua cryptarum silentia amavisse, seu loci consuetudine, seu Martyrum memoriâ similitudinem latebrarum suadente, seu Religionis constantiâ in sanctissimis Patrum ritibus custodiendis. Hinc ne formam quidem fenestrarum fuisse apud eos mutatam, etsi novæ in dies Ecclesiæ construerentur.

Sed illi, qui indicium ævi antiquioris deferunt amplis fenestris, præcepta servari à præscis solita in Basilicis construendis adducunt. Constat proculdubio Vitruvium lumini propensio-rem se præbuisse in earundem formæ definienda. Cùm verò Basilicas Ro-

manorum (unde ædibus Christianorum, omine meliori, utpotè Regi Regum sacratis, nomen deductum est) imitati potissimùm sint Principes, primi Ecclesiarum in Urbe erectores, evenit, ut inter cætera Vitruvii præcepta, fervarent etiam fenestrarum amplitudinem, & numerum, à quo dignitas quædam, & elegantia, non sine utili, notabilique compendio proveniebat. Nam copia lucis, præterquam quod innocentem parit hilaritatem, & reverentiam eorum, quos præsentem videmus, expressiùs legendis sacris Codicibus, ac reliquis Clericorum ministeriis obeundis plurimum opitulatur: quemadmodum in Basilicis gentium juri dicendo positis lumen uberrimum quærebatur, ut possent faciliùs tabulæ litigantium recitari, aut transcribi. Quæ cùm non perpendent Wandali, Italiæ devastatores, dum templa reficerent, vel erigerent, pro suorum fortassis consilio, aut consuetudine, qui frigoris excludendi gratiâ (ut de Borealium Regionum cultoribus suspicari par est) vel nullas, vel raras admodum, easque arctissimas aperuere fenestras, suumque morem, unà cum cæteris artium detrimentis, nostris finibus intulere. His itaque argumentis adducti nonnulli, antiquiores Ecclesias reputant eas, quæ pluribus, aut certè augustioribus fenestris multam lucem excipiunt.

Hæc fermè sunt, quæ utrinque proferuntur in hoc antiquitatis criterio, deducta potiùs à conjecturis verisimilibus, quam à diligentiori vetustarum ædium indagine. Addere adhuc valerent postremæ sententiæ assertores, plurimas superesse Basilicas, quarum de primo, eoque antiquissimo

constructionis tempore, controversia nulla est, in quibus fenestrarum numero, & amplitudine insignes reperiuntur.

Attulimus supra exemplaria Basilicarum Sicinianæ, Sessorianæ, ac Divi Pauli, quæ sola supra centum & viginti fenestras habet, magnitudine non mediocres, ut supra cap. I. indicavimus. Afferri hinc etiam possent ædificia posteriora, Basilicæ nempe SS. Ioannis & Pauli sæculo quarto constructa, ut Pancirolus narrat. Constat hæc opere lateritio; singula illius latera tresdecim fenestris ornantur, quarum latitudo est, oculo iudice, palmorum quinque; altitudo verò sesquidupla.

Unicuique fenestrarum imminet alia orbicularis, cuius diameter ad quinque circiter palmos extenditur: eisdem magnitudinis quinque in fronte ædificii laxantur.

Ecclesiæ itidem S. Sabinæ (de cuius antiquitate inferius differemus) totidem, tresdecim nempe fenestras obtinet, latas palmos decem, altas viginti, in fronte verò quinque, altitudinis eisdem, & latitudinis. Ab hac non procul, Ecclesia S. Balbinæ, cuius quamvis ignoretur, vetustissima tamen creditur foundationis ætas, cum eundem in Architectura fervet ordinem cum Basilica Sessoriana; in quolibet latere sex habet fenestras latas pal. 8. altas 16. sub eisdem fenestris apparent arcuum vestigia ad illorum similitudinem, quos videmus in eadem Basilica Sessoriana, ut tabula orthographica sub num. 5. superius allata demonstrat. Ecclesia SS. Cosmæ & Damiani quinque ingentes fenestras habet in facie, pal. 16. latas; altas 18. lateralibus caret, cum nova murorum structura in angustiorem formam redacta sit. Etiam

extra Urbem viâ Tiburtinâ, vidi semidirutam Basilicam S. Simphorosæ (ut fama fert) olim dicatam, cuius fenestrarum in latitudinem, & longitudinem insignem extendebantur. Retulimus fenestras, quæ adhuc hodie visuntur: demolitarum verò unicum sub oculis venit exemplum; nempe antiquæ Vaticanæ Basilicæ, ubi ad numerum octoginta octo erant, quarum latitudinem, & altitudinem describit Alpharanus in suo tractatu MS. de eadem Basilica. Plures aliæ similes Ecclesiæ afferri possent, quæ brevitatis causâ omittuntur; cum illæ, quas hucusque congessimus, satis superque esse possint ad ostendendum antiquas Basilicas abundasse fenestris, formamque illarum ante tempora Constantini incoepisse. Hunc autem usum Basilicas construendi fenestrarum numero abundantes, non Romæ solummodò viguisse, verum etiam extra Italiam, ex infra scripta S. Gregorii Turonensis narratione probatur, qui lib. 2. *Historiæ Francorum*, describens formam templi Turone à Perpetuo ipsius Ecclesiæ Episcopo circa annum 460. constructi, *Fenestras (ait) in Altario triginta duas, in Capso viginti, columnas 41. in toto ædificio, fenestras 52. columnas 120. ostia octo, tria in Altario, quinque in Capso*. Idem deducitur ex Eusebio, qui Constantini Magni equalis hæc protulit lib. 10 hist. cap. 4. in oratione Panegyrica de ædificatione Ecclesiarum, Paulino Tyrionum Episcopo dictâ, ubi secundum Valesii versionem sic se habet: *Ad eundem modum, cum porticibus ad utrumque templi latus fabricatis, parem vestibulorum numerum disposuisset, diversos aditus,*

quibus COPIOSUM LUMEN *supernè in ædem infunderetur, supra ipsas Porticus excogitavit, easque fenestras variis è ligno sculpturis minutissimi operis ornavit, &c.* ac paullò post, ejusdem Basilicæ descriptionem profecutus, hæc subdit: *Præterea vivos, & stabiles, ac firmos animarum lapides undique seligens, amplam, ac Regiam Domum ex omnibus construxit: splendoris, ac luminis plenam, tam intus, quam extra, &c.*

Numerus iste Basilicarum priori sententiæ adversatur; cui tamen aliæ suffragantur Ecclesiæ, illis nequaquam originis suæ antiquitate cedentes. In his enim angusti admodum visuntur aditus lumini admittendo. Ut verum tamen fatear, sicubi appareat exiguitas fenestrarum, constabit apertè, vel Ecclesiæ illas non posse inter antiquissimas recenseri, vel contractas fuisse areas fenestrarum à restauratoribus subsequentiæ ætatum. Manifestè id conspicitur in vetustissima Basilica Sessoriana, quam antea diximus quinas fenestras in singulis lateribus obtinere, latas pal. 20. altas 40. Harum unica tantùm hodie priscam retinet amplitudinem, eaque Tribunæ proxima est, & à columna marmorea bifariam dividitur. At reliquarum quatuor, una omnino clausa, tres verò in angustius foramen contractæ sunt, altum 25. pal. latum 3. Neque licet suspicari, coarctationem istam in constructione contigisse, nam ipsa murorum structura, quâ oppleta sunt spatia fenestrarum, longè diversam ætatem prodit; præterquàm quod Architectus rogandus erat, quorsum spatia tam lata designasset, qui tam angustiis hiatibus contentus esset?

Plurimum mihi contulit observatio ista Sessorianæ Basilicæ in sententia roboranda, quam de hujusmodi quaestione videor mihi proferre posse. Meo itaque judicio distinctione utendum est, quum inquiritur, an vetustatis potius indicium sit fenestrarum angustia, vel amplitudo? Si sub terminis disputatio proponatur, ex iis, quæ extant, ævo priores reputandæ sunt, quæ majori numero vel amplitudine fenestrarum pollent, cum è supra dictis apertè constet, antiquissimas Ecclesiarum, quæ apud nos sunt, ita fuisse constructas. Si verò sensus quæstionis sit, an inter antiquitatis indicia, referri possit tam amplitudo, quam angustia fenestrarum? respondeo, utramque formam vetustatis indicium esse, dummodò constet, an Monachorum Ecclesia fuerit, vel Clericorum. In hanc me sententiam manuduxit animadversio superior, quam in coarctatis Sessorianæ Basilicæ fenestris notavi. Ut enim ex cæmentis conjicio, murus ille ad restringenda ampliora spatia fenestrarum, constructus est circa sæculum decimum reparatæ salutis: eâ verò tempestate, Basilica illa Monachis concessa fuit per Benedictum VII. sedentem in Apostolico Solio anno 976. qui Monasterium in illa statuit, Monachosque locavit, ut in marmoreo epitaphio eidem Ecclesiæ affixo legitur. Conjecturare ergo possumus, ideò exclusum fuisse nimium lumen, quod antea in Basilicam admittebatur, quia Monachis meditantibus fortasse officiebat, quominus possent intento animo Deo soli vacare: non secus, ac hodie quoque solemus, adductis velis ingentem lucem excludere, quum publicæ adorationi exponitur angustif-

gustissimum Dominici Corporis Sacramentum, quia tunc temporis Fidelium pietas sanctis potissimum meditationibus vacat, adeoque moderationi divini fulgoris efficitur, ne faciles nimium in vanitates oculi divagentur: Hinc laxior regula deduci posset, quod nempe templa, quæ à Regularibus seu Monachis colebatur, fenestris paucissimis, aut exiguis illustrarentur: è contrario verò Clericorum, quos Sæculares vocant, Ecclesiæ, copiâ vel magnitudine fenestrarum excelleret: Primi enim cum solitudinem, & silentium meditaturi ex instituto suo sectarentur, cur lumen uberius exquirerent? Secundi verò, cum sint super candelabrum positi, ut omnibus luceant, qui in domo sunt, nempe activæ vitæ studia prosequantur, ac propterea Sacramenta Christi Fidelibus ministrare debeant, num ingentem eorum numerum in classes digerere, & incõfusè sua munera exercere potuissent, nisi copiâ lucis accersitâ universos probè distinguere, & distingui curassent? Insuper accedit, quod sacri ritus à Populo confluente conspici melius poterant, & cærimoniarum mysteria recoli, cum à singulis distinctè cerneretur Presbyteri, Levitæ, aliique ipsarum Ecclesiarum ministri, quorum etiam aspectu, & gravitate ad modestiam, & religionem eò faciliùs quisq; componebatur, quò illustriùs, & evidentiùs sanctissimorum virorum cultus discerneretur. Argumentis quamplurimis ea, quæ diximus, firmari possent, quæ inter, unum attingam, quod nostri instituti est, cum ad Ecclesiarum notitiam peculiariter spectet. Observo nempe quamplures antiquas Monachorû Basilicas ita esse constructas. Sic Ecclesia Sanctæ Ma-

riæ in Aventino, una ex viginti Abbatibus, quarum Abbates Pontifici Max. astabant, cum in Basilica Lateranensi Sacra conficeret. Ista inquam Ecclesia angustissimas habuit fenestras, quæ tamen anno præterito ampliatae sunt, cum pia, splendidaque Eminentissimi Cardinalis Pamphili liberalitas Ecclesiam restauraverit. Illis omnino pares visuntur in Ecclesia Sancti Gregorii in Clivo Scauri, Sanctæ Priscæ, Sancti Sabbæ, SS. Cosmæ & Damiani in vico aureo Transtiberim; quæ omnes erant ex præfatis viginti Abbatibus, nec non in Ecclesiis SS. Vincentii & Anastasii ad Aquas Salvias, quæ à fundamentis cum Monasterio ab Honorio I. sub annum 625. fuit ædificata, ut scribit Panvinius *de septem Urbis Ecclesiis*.

Quin etiam in pluribus Monachorum templis extra Romanum agrum constructis (ne hîc tantum sita videar attingere) eandem regulam servatam audio. Profectò in augusta Basilica Veronensi, quam Diuo Zenoni ejus Urbis Episcopo Pipinus Caroli Magni filius construxit, cuique colendæ etiamnum Monachi Benedictini addicti sunt, tanta est fenestrarum angustia, ut vir clarissimus Octavianus Roboretus, omni disciplinarum genere ornatus, dum illarum Iconem hûc transmitteret, testatus sit, se è templi pavimento judicasse, illarum latitudinem ad duos circiter palmos, altitudinem verò ad sex tantum pertinere. Quare concludendum existimo, cum de vetustis Ecclesiis agitur, illas, quæ per angustas fenestras diem excipiunt, à Monachis, vel ab aliis in eorundem usum fuisse constructas, quarum ea sæculis antea actis copia, ac frequentia

quëntia fuit , ut Miræus in epiftola_ dedicatoria fui *Tractatus originum_ Monasticarum* , duo fupra quinquaginta millia Monasteria unius ordinis Benedictini fuiffe, tradiderit: eas verò, quæ per plures , laxioresque feneftras lucem admitterent : in populi totius conventum , utque à Clericis , Parochis , vel Canonicis , & Epifcopo incolerentur , excitatas fuiffe .

Quandoquidem materia fuppetit , ut de profanis ædificiis aliqua fparfim dicam , ubi occasio fe obtulerit , abs re fortè non erit , fi aliqua hîc attingam potiùs quàm profequar , ad feneftras ædium privatarum pertinentia . Tempore igitur Imperatorum exiguas eas fuiffe iudicio, & quadratas , atque à columna marmorea bifariàm fectas , vel etiam paullò plus in latitudinem , quàm in altitudinem extenfas , hafque poftremas à duplici ut plurimum columna in tria parallelogrammata diftinctas . Iftarum exempla vifuntur in antiquiffima fabrica prope Ecclefiam Sancti Stephani in *Rotundo* vulgò dicti ; & in nonnullis æquè vetuftis domibus in regione Tranftyberina adhuc ftantibus : An verò mos ifte per priora duodecim fæcula à Chrifto nato perpetuò fuerit ufu fervatus , omnino nullis edoceor monimentis . Sæculo tamen decimo tertio , vel decimo quarto , feneftræ privatarum ædium hîc Romæ quadrilaterâ formâ conftituebantur à Cruce marmorea_ quadrifariàm fectæ , eâ lege , ut fuperiores duæ fectiones quadratæ effent , inferiores verò partes cum illis in latitudine , fed paullò in altitudinem productiores . Exemplo effe poffunt in Urbe Palatia Sancti Marci , Vaticanum antiquum , Capranicum , aliaque,

quæ tribus , & ultra , ab hinc fæculis excitata fuère .

Illæ demum feneftræ , quæ in antiquis , ac magnificis templis cernuntur , arcuatæ , & unicâ , vel duabus columnis bifariàm fectæ , ut in exhibita orthographia Basilicæ S. Crucis videre eft ; aut trifariàm , ut in veteri Vaticana , non Monachos ibi , fed Clericos Sæculares divinis Officiis perfolvendis operam navâffe , demonftrant .

C A P U T X.

De Mufivorum operum originè , nominibus , & speciebus .

OPERUM Mufivorum originem antiquiffimam effe , & hominum , ac fæculorum memoriam excedere , neutiquam inficiabitur , qui vel fupremis utcunque labris literarum Sacrarum monimenta libaverit . Nam Esther cap. 10. legimus , Affuerum Perfæ Regem fmaragdino , ac Pario lapide pavementum ftraviffe , quod lapillis verficoloribus arte mirâ difpofitis compositisque , picturam emulabatur . Quamobrem facilè adducor ut credam , opificii tam elegantis primordia Perfidi nos debere , quæ iftiufmodi lapillorum , quàm feraciffima_ fuit , tum incolarum ingenia ad exquisitoris luxûs irritamenta femper inftituit . Verùm , è Perfæ confinio ad Affyrios finitimos , à quibus ad Græcos , poftremò in Latium , Syllæ temporibus , (ut Plinius Auctor eft) jugi decoris incremento traductum_ eft . Bonarum fcilicet artium , uti vitiorum propagines , non in altricibus plagis effoetæ fenio marcefcunt , fed

in varios, ac diffitos populos perenni virore trahuntur.

Musivum autem opus varia nomina, variumque pro diversitate etymon ab Auctoribus sortitum est. Quidam enim *Musivum*, alii *Mosibum*, ut in plurimis accuratissimis MS. videre est, ac in magno præcipuè Gruteri Inscriptionum Thesauro: alii *Musæicum*, *Museacum*, & *Mosiacum* appellant. Porrò qui *Musivum*, sive *Musæicum* dixêre, à *Musa* deduci sunt arbitrati, quòd scilicet quasi Musæ, idest artis eximiæ sit opus. Qui verò *Museacum*, & *Mosiacum*, à *Muscis* nomen fecêre; ut notavit Joannes Ludovicus Vives in cap. 8. lib. 16. S. Aug. de Civit. Dei, hâc eâdem voce. Nec defunt, qui *Musivum*, aut *Mosivum* à Græco verbo *μουσειον*, idest *Musico cantu*, deducunt, vel ab Hebræa radice **מוסק**, quæ (ut in Lexico Buxtorffii) sonat idem, ac *miscuit*: ex illa enim deducitur **מוסק** hoc est *mistio*, vox uti soni affinitate *Moseaco* proxima, ita *misturæ* significatione, quàm maximè arti hujusmodi consentanea. Nam quemadmodum si liquores commisceantur, minimæ eorum partes mutuâ, mollissimâque collisione ita copulantur, ut nullus omnino distinctioni locus superfit; sic elegans hæc lapillorum compositio fallit oculos, adeò ut quidpiam perpetuum censeatur unicâ lapidis venâ, vel eodem coloris ductu conspicuum. Plinius verò in hoc opere describendo vocem aliam usurpat, ut in lib. 36. cap. 25. ubi: *Lithostrota*, (inquit) *cæpta vère jam sub Sylla parvulis certè crustis, extat hodieque, quod in Fortunæ delubro Prænesti fecit. Pulsa deinde ex*

*humo pavimenta in cameras transfère è vitro: Novitium & hoc inventum, Agrippa certè in Thermis, quas Romæ fecit, siglinum opus encausto pinxit: In reliquis albaria adornavit: non dubiè vitreas factururus cameras, si prius inventum id fuisset, aut à parietibus Scenæ, ut diximus, Scauri pervenisset in cameras. Marcus enim Scaurus primus fuit, qui Scenæ parietes marmore obduxit. Vocem hanc *Lithostrota*, Isidorus de Orig. lib. 15. cap. 8. sic exponit: *Pavimenta originem apud Græcos habent elaborata arte picturæ. Lithostrota parvulis crustis ac tessellis junctis in varios colores. Quæ quidem vox ex duplici Græca voce constat, nempe ex λιθον, idest lapis, & στρωτος idest stratus, à verbo στρέω sterno. Unde nomen *Lithostroti* generalius quiddam est, ea omnia complectens, quæ lapidibus strata sunt, adeoque etiam publica viarum itinera, quæ silicibus impolitâ, rudiorique Minerva sternuntur. Qua de re, cùm Latini Auctores pavimentum describerent, lapide nobiliori nitentia, declinaverunt ab ea voce *Lithostrotos*, utpotè nimis laxæ significationis, aliisque magè propriis usi sunt, arti, de qua sermo est, aptioribus. Hinc *tessellatum*, hinc *sectile*, inde *siglinum*, & *vermiculatum* audivit opus *Musivum*, totidemque nominibus quot speciebus, insigne fuit.**

Antequam ulteriùs progrediamur, non injucundum fore puto, si hîc marmoreum fragmentum ex Agro Tunetano Africae Florentiam allatum referam, in quo de *Musivo* opere mentio fit. Habetur hæc inscriptio in *Miscellaneous eruditæ antiquitatis Jacobi Sponii* sect. 2. art. 8. pag. 39. & est
unica

unica ex ethnicis , quam apud Epigrammatum Collectores inveni; atque ita se habet :

PECVNIA PERFECIT ET
DEDICAVIT ET OB DEDICATIONEM
PUGILVM CERTAMINA
EDIDIT ET DECVRIONIBVS
SPORTVLAS ET POPVLO GYMNASIVM
EPVLVM DEDIT ET HOC
AMPLIVS PRO SVA LIBERALITATE
CAMERAM SVPERPOSVIT ET OPERE
MVSEO EXORNAVIT . . . . .
. . . . . CVM . . . AREIS . . . FELICE
ET RVFINO III. . . ISDED.
OB QVAM DEDICAT. EPVL. DEC.
ET. POP. FRVM. DED.

Notat idem Sponius , hanc inscriptionem videri positam fuisse in alicujus ædis dedicatione , quæ magnâ pompâ celebrata fuerit , pugilum scilicet certaminibus , sportulis , idest munusculis , Decurionibus , populo verò epulis & frumento donatis sub Consulatu , ut inde elicitur Felicis , & Rufini ; sed quia hoc Consulatum par in Fastis non legitur , sed Felix dumtaxat cum Brutio Præsente sub Antonino Pio , quem in annum incidat affirmare non audet .

Tessellatum profectò antiquissimum esse videtur , cum simplicissimum sit , & hoc nomine illud (meo judicio) opus intelligitur , quod è diversis versiculorum marmorum crustis in formas diversas sectis elaboratur ; in quadrati videlicet formam , Quadrilateri , Trianguli , sectionis Conicæ , sphericæ , sive circularis , Pentagoni , Hexagoni , Octagoni , & aliarum Geometricarum figurarum , quæ variè inter se dispositæ , insimulque conjunctæ , non inconcinnum oculis præbent aspectum . Ex his *tes-*

sellatis operibus plurima Romæ videntur antiqua veterum Ecclesiarum pavimenta ; è quibus duo affero exempla ; unum sub Fig. I. Tab. XXIX. quod est in Ecclesia S. Clementis , ac alterum summè probatum , ut in Fig. 2. quod est in Ecclesia S. Silvestri , in atrio alterius Ecclesiæ SS. Quatuor Coronatorum .

Sectile deinde , post *tessellatum* inventum est , in quo tribus , aut duobus tantummodo diversorum colorum marmoribus , hominum , & animalium figuræ repræsentantur ; sic dictum à *Seco* , quod prius in tenuissima marmoris lamina figura delineatur , deinde ferram per figuræ delineamenta circumvolvendo , secatur lapis , cujus rimis , sive lacunis alterius coloris lapis inferitur ; è quorum diversitate colorum , ac variis lineamentis figura efficitur , ut in Tab. XXII videri potest .

Hujusmodi *sectilis* operis monumenta satis antiqua spectantur in Cathedrali Anconitana , cum in fronte , tum intra Ecclesiam , in qua plurimæ Sanctorum imagines rudi arte , ut ea ferebant tempora , expressæ sunt .

Multò tamen antiquius , & ornatiùs etiam apud vetustiores *tessellati* operis rationem floruisse , facile credam , cum apud eosdem difficilior Musivorum ars culta fuerit .

Mulva itaque opera ab antiquis post *tessellatum* , ac *sectile* adinventum fuisse , non improbabili conjecturâ argui potest : ea siquidem esse solent artium quarumlibet fata , ut ab humillimo principio ad summum fastigium attollantur . Structuræ hujusmodi specimen in illo eodem opere adhuc superest ,

Fig. 1.

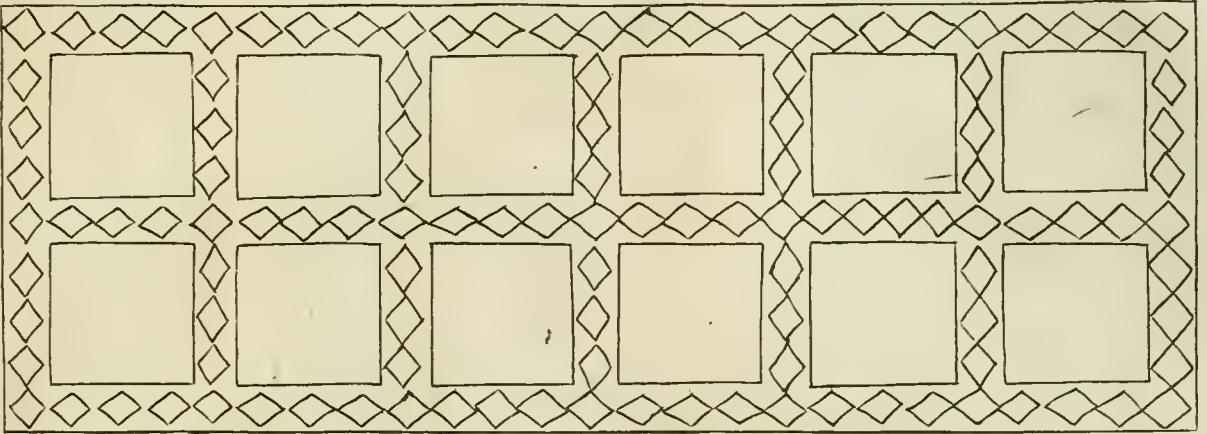
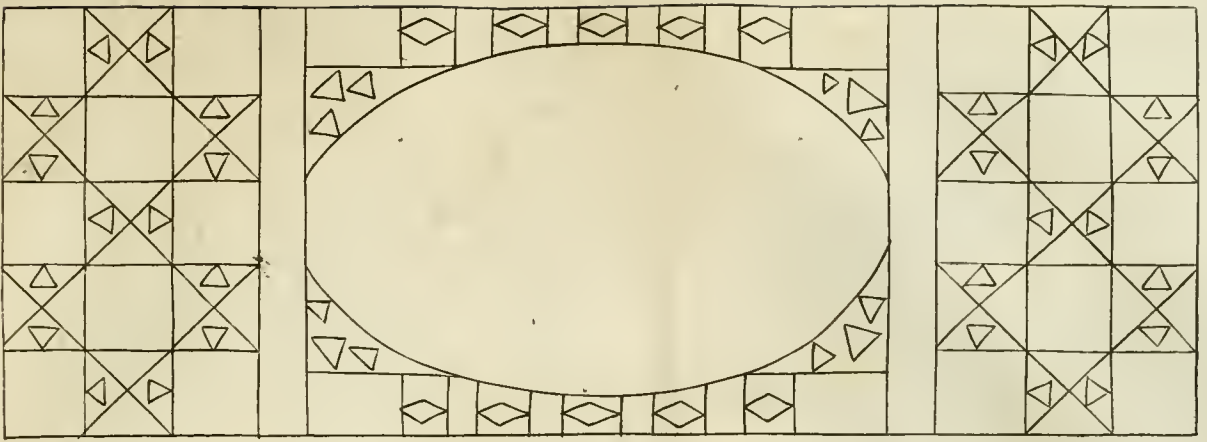

Fig. 2.

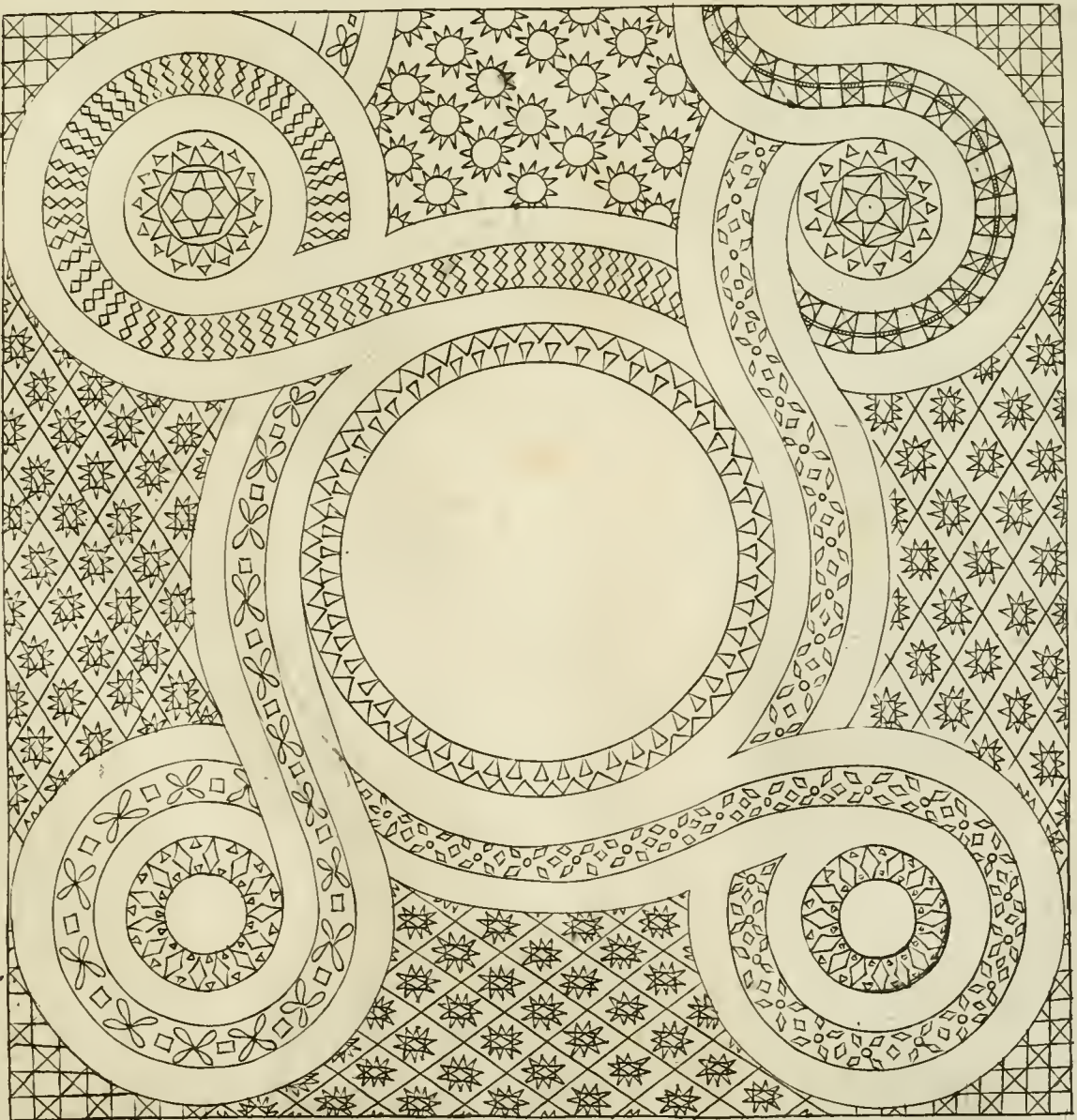

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 2.

perest, quod à Plinio paullò superiùs indicatum fuit in Prænestino Fortunæ delubro: asservaturque ibidem in Palatio Excellentissimi Maphæi Barberini ad præsens ipsius Civitatis Principis. Eiusdem Musivi operis Iconem ostendo in Tab. XXX. sub Fig. 1. Constat autem hoc Musivum opus è minutissimis diversorum marmorum, diversorumque colorum lapillis, adeò affabrè elaboratum, ut illud aspicientes mirum in stuporem trahat. Quid enim repræsentet, ipse lector ex conjuncto exemplari videre potest: quid autem figuræ illæ denotent, bo. mem. Pater Kircherus in suo *Latia*, part. 4. cap. 4. interpretari conatus est; quali autem fortunâ, eruditis examinandum relinquo. Habes etiam aliud antiquissimi Musivi operis exemplar, quod adhuc servatur Lugduni apud D. de Cassaire, ut refert supra laudatus Sponius loco citato, quod habes in Fig. 2. Vides etiam in eadem Tab. sub Fig. 3. ejusdem Musivi operis aliud fragmentum, quod protulit in sua Præneste bo. mem. Josephus Maria Suaresius Episcopus Vasionensis, Vir cum eruditione, bonis artibus, ac virtutum exemplo, quibus, dum viveret, apud optimos quosque præclare audiebat, præstantissimus; tum summâ, ac veteri mecum necessitudine conjunctissimus.

Post Syllæ tempora hominum ingenia per artium apices gliscentia, præstantiùs se exercuerunt, adeò ut ætate Agrippæ pavimenta figlini operis encausto picti, sternere cogitaverint, ut habetur ex Plinio supracitato.

Hujusmodi operis species hoc tempore in lucem est revocata, cum & hinc aliquæ privatorum Camera, & Ve-

netiis ferè omnia, talibus figulinis operibus encausto pictis pavimenta sternantur. Temporum illorum ingenia novo huic invento non aquiescentia, nobilius quoddam opus excogitarunt, non ex marmoribus; aut figulina, sed ex vitro colorato: Cumque illud pulcherrimum, ac eximium appareret, non pavimentis, sed parietibus accommodarunt: cujusmodi operis nullam prorsus aliam memoriam reperi, præter eam, quæ in variis Urbis Ecclesiis visitur. Ejus exemplaria inferiùs afferam, quum de Ecclesiis sermo erit.

Supereft modò, quid, qualeve sit opus *vermiculatum*, ostendere; quod nil aliud puto intelligendum, nisi Musivum, sed minutis adeò lapillis formatum, ut vermium aspectum comminùs repræsentet, qui dorsum variegatâ macularum serie, tot veluti punctis depictum habent; unde *vermiculati operis* nomen fortè descendit. Quin & ab eisdem curiosiùs, ac diligentius observatis, fortasse artis exordia deducta sunt; si enim attentè lacertarum cutis, & serpentum exuviæ inspiciantur, miram certè præferunt areolarum compagem à Musivorum frustulis minimè abludentem. Genus verò Musivorum in plures differentias dividitur, magnitudine lapillorum finitas, adeò ut alia *majora* dici possint, alia *minora*, seu *media alia minima*. *Majora* sunt, quæ effinguntur quadratis scrupulis, quorum singulæ facies, seu latera tria circiter minuta Romani pedis expleant: Quæ verò duobus minutis partent, *minora*: Quæ tandem unico, *minima* vocitantur. At hæc isto loco de Musivorum operum differentia generice dicta sunt, cum in cap. sequenti specialius dicturi simus.

Majoribus Musivis operibus prisca Romani sternere consueverunt quæ pedibus calcabantur, & ut plurimum sub dio posita erant. Hoc enim operis genus durabile maximè est, injuriis temporum minimè obnoxium. Verum non hominum, aut animalium figuras, sed foliatas tantùm picturas, illisque persimiles, quas Arabicas nominamus, repræsentabat.

Medium inde opus, minoribus (ut jam dictum est) lapidibus conficitur; ideoque facilius in eo exprimi possunt figuræ, quæ licet lapidum diversorum crustis, sive fragmentis formatae, rudes nihilominus apparent. Duo hinc afferuntur exempla; primum in Tab. XXXI. sub Fig. 1. extatque adhuc integrum in Basilica S. Laurentii in agro Verano; alterum sub Fig. 2. quod in Basilica Liberiana, cum penè lacerum diù jacuisset, anno Jubilæi 1675. bo. me. Fabritius Guastaferrus necessarius meus restituit; & hodie iterum in ruinam labitur.

Minimi demùm operis prævetustis temporibus elaborati, exemplum est in Ecclesia S. Alexii, dextrâ mox ingredientibus parieti affixum, quod olim in pavimento jacuisse memini: hoc verò illud esse opus, quod *vermiculatum* propriè dicitur, semper sum arbitratus. Hujus occasione quatuor alia antiqua, & profana exempla in Lectoris gratiam sub oculis referre duco, quæ habes in Tab. XXXII. ubi sub num. 4. suprascriptum *vermiculatum* opus expressum est, & adhuc visitur in eadem Ecclesia S. Alexii. Alia duo sub num. 1. & 2. sunt in Ecclesia S. Mariæ Transyberim in Parastata, quæ triumphalem arcum sustinet, ac è conspectu Sacrarii. Tertium verò

sub num. 3. anno præterito repertum fuit in quodam antiquo Monumento, tertio ab Urbe lapide, extra Portam Asinariam, nunc S. Joannis via Latinâ. Figura hinc expressa Somni (nî fallor) imaginem repræsentat, cum tota nigra sit, alludens ad tenebras noctis; sinistrâ tenet tres flores, quos papaveris esse judicio, quod Somnum conciliat, estque ipsius Somni characterismus: quid autem dextrâ ferret, haud apparet, cum temporis lapsu deletum sit: fortè verò cornu illud erat, in quo aquam Lethæam gestasse, Poëtæ fabulantur.

Allatis exemplis, nonnulla etiam alia vetusta adjiciam, quæ cum paucissimis nota sint, ideo gratiora fore confido. Primum habes in Tabula XXXIII. ubi Europam Agenoris Regis Phœniciaë filiam à Jove in bovis formam transformato, raptam vides. Quod ex Ovidio Metamorph. 2. aliisque, notissimum est.

Musivum hoc adeò minutis marmoreis lapillis constat, ut artis miraculum dici possit. Hodie inter spectabiliora Eminentiss. Cardinalis Caroli Barberini asservatur, & quaquâ libeat, instar tabulæ pictæ movetur. Habet in altitudine palmos tres, uncias novem, tantundem ferè in latitudine.

Hoc Musivum opus nobis significavit amicus noster Stephanus Fantonus Caltruccius, nobilis Prænestinus, ipsius Civitatis copiarum equestrium Ductor, extra, ac prope ejusdem Civitatis mœnia repertum fuisse, in loco vulgò dicto *l' Arcione*: ubi adhuc multa rudera, multæque parietinæ visuntur, quæ antiquitùs variis marmorum incrustationibus, variisque columnis, aliisque Corinthiacis ornamentis obductæ

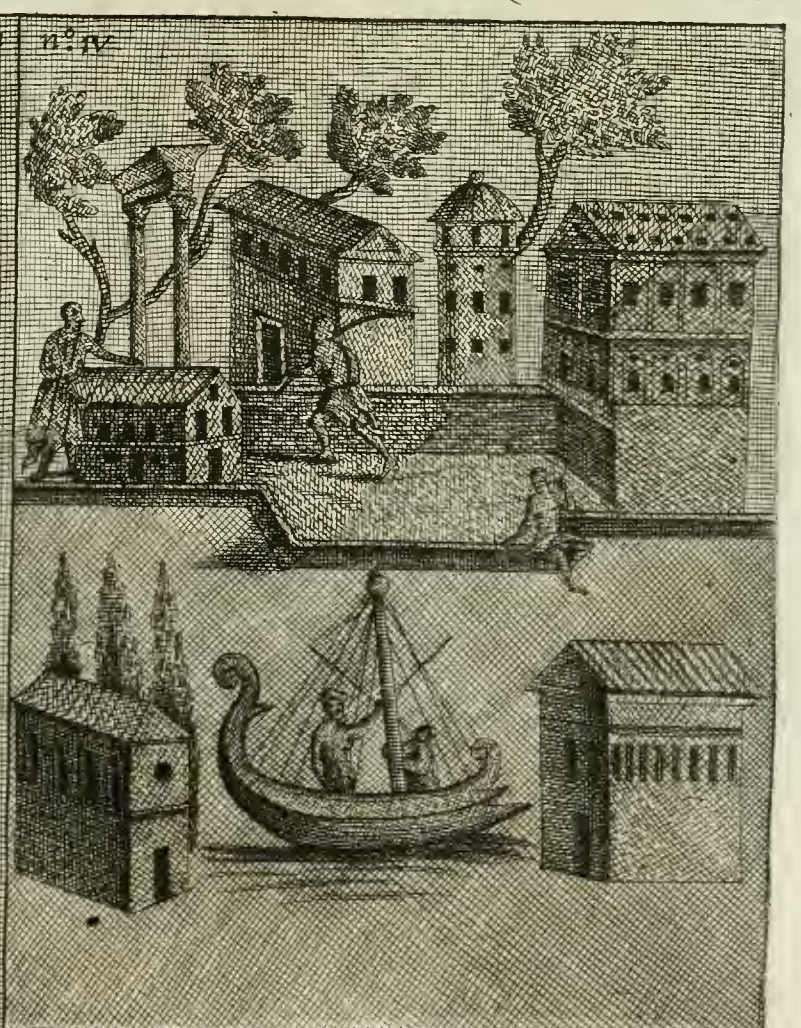
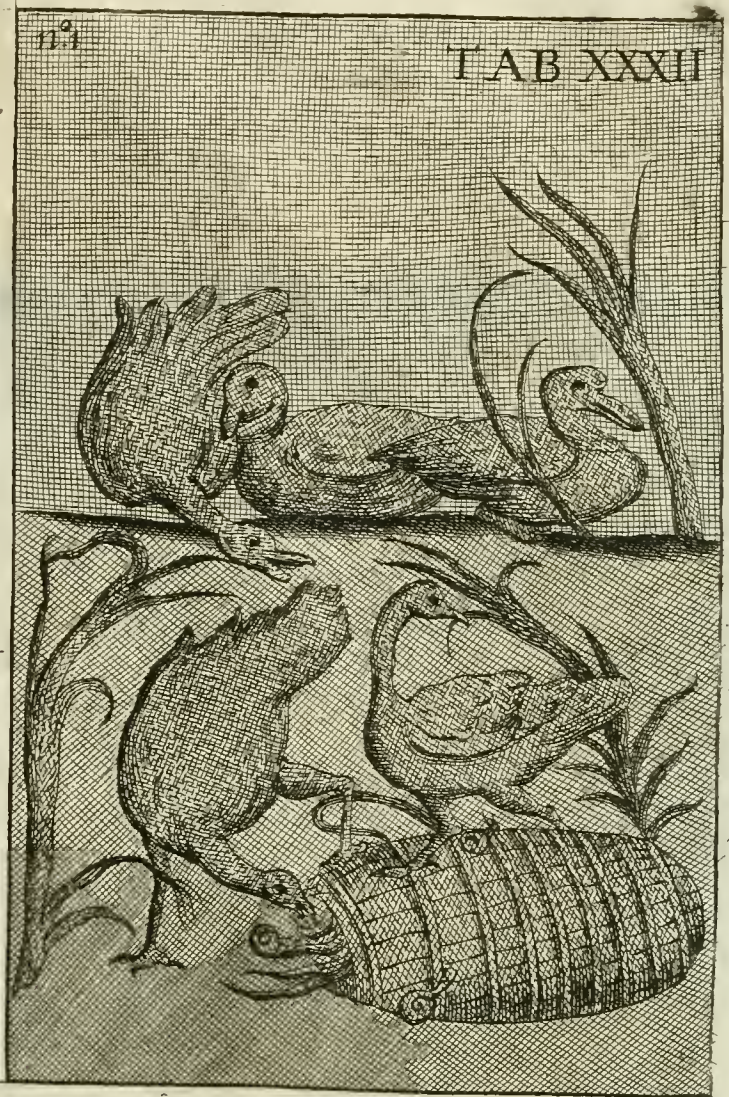
Fig. 1.

Fig. 2.

FELIX
 SANCTUS
 RESTA
 MEXI
 PAPARONE
 NE
 P
 IONO
 PAPA
 RONE
 FILI
 EI
 ABRI IVS GVNS I AFERRVSLAVRE PAPARONE EX FILIA NEPOS REST CVR

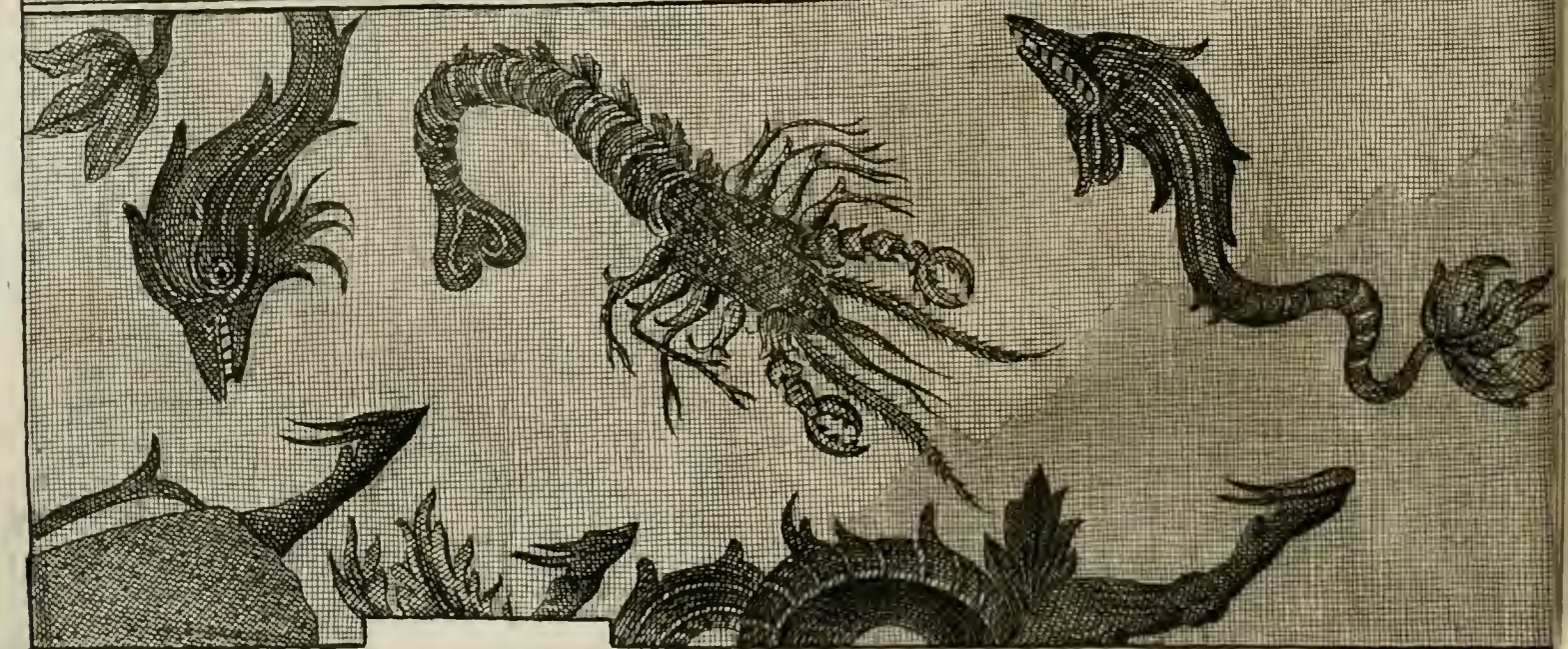
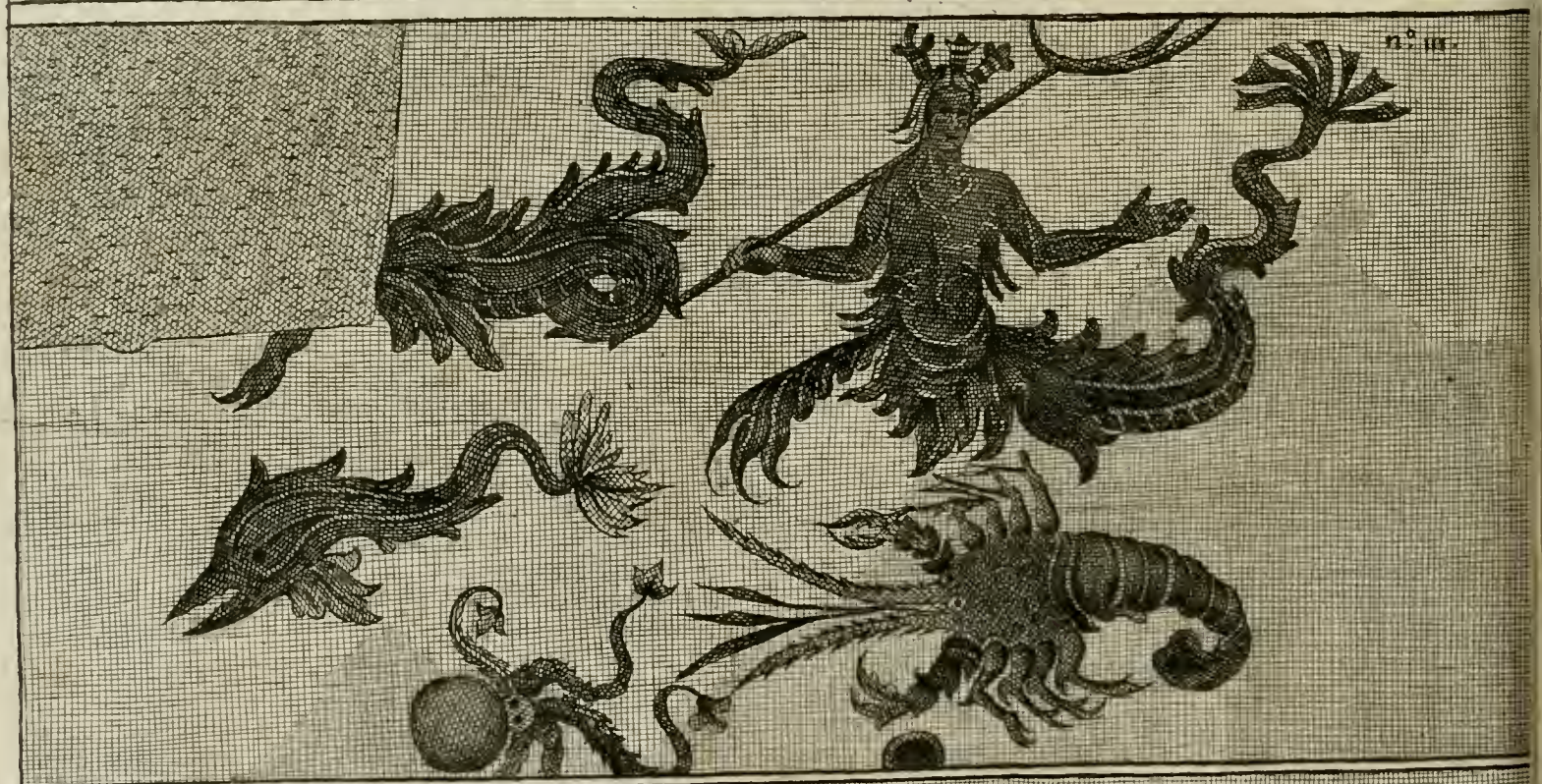

ductæ erant, ex quibus; & ipso Musivo, ejusdem fabricæ magnificentia deducitur.

Secundum Musivum expono in Tab. XXXIV. sub num. 1. Hoc quoque minutissimis lapillis compactum est, servaturque penès Eminent. & Rever. D. Flavium Cardinalem Chisium. In hujus autem explicatione non laboro, cum unicè ab opificis sui arbitratu dependeat. Magnitudo picture est palmorum duorum cum dimidio.

Tertium in eadem Tabula sub num. 2. elaboratum est in tabula figurina: hujus exemplar habui à laudato Illustris. D. Equite Carolo Antonio à Puteo, antiquarum eruditionum, ac literarum amantissimo, cujus vestigia sequitur Eques Gabriel ejus filius. Quid in eodem expressum sit, nempe supracitatum Europæ raptum, pictura ipsa docet.

Quartum opus Musivum exhibeo sub num. 3. in eadem Tabula XXXIV. visiturque hodie in Oppido Mevaniæ, quod olim Urbs erat Episcopalis Umbriæ ad Clitumnum fluvium viâ Flaminiam, sex millibus à Fulgineo passibus, à Perusia verò duodecim distans, armentorum, gregumque copiâ percelebris. De ea fusè antiqui Scriptores meminere, utpotè Plinius, Columella, Lucanus, Silius, Statius, Propertius, Strabo, Ptolomæus, & alii. Innocentium jam ejusdem Civitatis Episcopum anno 487. subscripsisse comperio in Concilio III. Romano *De lapsis Africanæ Ecclesiæ recipiendis* sub Felice, ac iterum anno 499. in alio Concilio Romano, videlicet I. ubi actum fuit *De tollendo ambitu in Comitibus Pontificiis* sub Symmacho. Hæc præmittenda curavi ad ejusdem Urbis

antiquitatem, atque splendorem insinuandum, ut ex parietinis, quæ adhuc ibidem visuntur, argui potest: nam adhuc tria pavimenta lapillis marmoreis strata supersunt. Primum cernitur in domibus Alexandri Alberti in duabus cameris, quarum prima lapillis unciarum duarum circiter, albi, & nigri coloris non uno modo dispositis, variegatur.

Secundæ verò cameræ lapilli in magnitudine primos excedunt, cum in qualibet facie sint minorum circiter octo, omnes tamen ex albo marmore.

Secundum pavementum (proh dolor!) in stabulo est Jacobi Luciani, quod à temporis, & animalium injuria, ut evenire necesse erat, valde corrosus est. Lapilli pavementum ornantes cum magnitudine, tum coloribus, eos imitantur, quos induabus cameris Alexandri Alberti extare jam diximus.

Tertium pavementum ab hoc haud procul distat, ejusque longitudo est passuum decem, latitudo verò septem: Stratum est lapillis marmoreis albis, & nigris, magnitudine circiter unciarum duarum; varios pisces representantibus, ut in dicta Tab. XXXIV. num. 3. conspici potest. Visuntur enim ibi tres Delphini, duæ Locustæ, unus Polypus, necnon ipsæ Neptunus cum Tridente, sive aliud marinum numen, necnon vestigia trium aliorum piscium, quorum non modica pars ævo dilapsa est; si tamen divinari fas sit, unus est Vitulus marinus, alter Equus marinus, tertius verò penitus ignoratur. Hinc haud temerè deduci potest, antiquitè ibi Balneum extitisse, in quo aquarum copia, ac perspicuitas oculis aspicientium hujusmodi piscium figuris

illuderet, cum cominùs intuentibus aquam, imagines earum rerum, quæ in imò cujullibet vasis sunt, sursum eleventur, unde visui gratissimus error. Horum pavimentorum peculiarrem notitiam debemus Reverendis. D. Abbati Ambrosio Spezia, qui eam illinc nobis obtinuit.

Musivorum huc usque operum originem, nomina, speciesque, & eorum in Italiam introductionem, ac progressum narravimus; sed, ut uberior sit historica hæc narratio, silentio mihi minimè prætereundum est, quid scripserit de iisdem Leo Ostiensis in Chronico Monasterii Casinensis; quod Notis illustravit Illustrissimus, ac eruditissimus vir Angelus de Nuce, olim ejusdem Monasterii Abbas, postmodum Archiepiscopus Rossanensis, literatorum nulli secundus, & mihi summâ necessitudine conjunctissimus. Ostiensis igitur lib. 3. cap. 28. ait. Desiderium ejusdem Monasterii Abbatem, postea Cardinalem, anno Dominicæ Incarnationis MLXVI. novam Ecclesiæ fabricam inchoasse in honorem S. Benedicti, & in cap. 29. sequenti: *Legatos Constantinopolim ad locandos Artifices destinat, peritos in arte Musivaria, & quadrataria, ex quibus alii Absidam, & Arcum, atque vestibulum majoris Basilicæ, Musivo comerent; alii verò totius Ecclesiæ pavimentum diversorum lapidum varietate consternerent. Quarum artium tunc ei destinati Magistri, cujus perfectionis extiterint, in eorum est operibus extimari; cum & in Musivo animatas ferè autumet se quisque figuras, & quæque virentia cernere, & in marmoribus omnigenum colorum flores pulchrâ putet diversitate vernare. Et quoniam*

artium istarum ingenium, à quingentis & ultra jam annis Magistra Latinitas intermiserat, & studio hujus inspirante, & cooperante Deo nostro, hoc tempore recuperare promeruit, ne sanè id ultra Italiæ deperiret, studuit vir totius prudentiæ, plerosque de Monasterii pueris diligenter iisdem artibus erudiri. Ipsa Leonis verba retuli, ut appareat, quàm facilis ad efferenda Desiderii Cardinalis opera fuerit: nam inter postremum, quod Romæ constructum est Musivum, ac illud, quod in Monte Casino fuit, nō intercessere nisi ducenti ac septuaginta circiter anni, nō autem quingenti; Romanum namque est Triclinium Lateranense adhuc extans, & à Leone III. qui circa finem VIII. sæculi Pontificatum gessit, excitatum.

C A P U T X I.

Ex quam materia Opera Musiva componantur, & quomodo ipsæ materiæ præparentur,

DV O tantum in operum Musivorum compositione requiruntur; lapilli videlicet, & gluten. Primò igitur de lapillis, mox de glutine differemus. Antiquiora Musiva opera ex lapidum crustis constitisse, quis ambigat, cum ex Sacra Scriptura, & ex Plinio superiùs relatis id evidenter appareat?

Sub Augusti deinde tempora, cum summoperè, ac mirum in modum Romanorum opera, ac ingenia florerent, novum prodiit inventum, ut ex Plinio audivimus, pingendi scilicet nobiliores ex vitri frustulis non uno modo coloratis opere encaustico Imagines.

nes. Quis hanc artem invenerit, ob silentium antiquorum latet; ipsius vitri preparatione, studio brevitatis omisâ, cùm luculenter de illa scripserit Nerijs in *Arte vitraria*, ad ipsius coctionem me confero, unde *encaustum* Græco vocabulo dicitur, nec non reliquam politionem, quæ illi adhibenda est, antequam parietibus inferi, componendisque figuris valeat usurpari.

Paratâ igitur à vitrario masâ vitri, in plures dividitur terreas sartagine, vim ignis patientes, pro colorum numero (seorsim enim singulis proprius color commiscetur) ac per integrum octo dierum spatium valido igne supposito fornaci committitur excoquenda.

Absolutâ coctione, ferrei cochlearis ope vitrum elicitur, politoque marmorì infunditur horizontaliter locato, ut insitæ gravitatis vi dilatari queat in placentulas subsidentes. Quod ut facilius contingat, imponitur supernè marmor aliud lævigatum, quo premente, validiùs comprimitur utraque vitri superficies, & in æqualem placentulam crassam circiter tribus minutis uncix Romani pedis, redigitur.

Ita comparatis singulorum colorum orbiculis utrimque levigatis, ferreum scalprum, quod Italis dicitur *il tagliuolo*, lapidi imponitur, acieque fursùm spectante, ita locatur, ut placentulæ vitreæ ferro acutissimo instratæ, dividi commodè in strias longiusculas possint. Quapropter ita scalpro aptantur placentulæ, ut extrorsum promineant tribus circiter uncix minutis, juxta frustulorum latitudinem: tum malleolo leviter adactò, ictus supernè iterantur, quousque acies ferri

intimam placentulam pervadens, illam in parallelepipedam longiusculam fecet. Hæc verò singillatim scalpro imponuntur, ac decussatâ divisione incubica rediguntur corpora, quibus tanquam elementis Musiva compingantur.

Hæc tamen dividendorum frustulorum methodus *majori* tantùm inservit Museaco. Alia usurpantur organa in secandis *medii* Musivi tesserijs: res enim nec scalpro, nec malleolo perficitur, sed æreâ ferrâ, sive continuâ edentulâ, & smyride opus est: sive malis cubos omninò æquales formare, imponenda erunt frustula vitrea rotæ plumbeæ versatili, cujus celerrimo motu, non secùs ac in gemmis fit, eorum superficies quadratæ, lævesque reddantur.

Eidem rotæ expoliendæ commendantur *minimi* Museaci tesseræ, quæ non educuntur è striis, aut placentulis, ut in superioribus Musivorum speciebus: vitrum enim, quod in ista infumendum est, statim atque è fornace fuerit eductum, in tenuia filamenta elongatur; hæc verò minutè concisa, in brevissimos cylindros rotæ corrosionem ad cubicam figuram atteruntur.

Eadem poliendi ratio in coloribus singulis est; secùs in ea vitri parte, quæ auro obducitur; illa enim rotæ non subditur, ne aurum unâ cum vitro absumatur. Cæterum ad hoc ut auri bractea vitro pertinaciùs adhæreat, eidem imponitur statim atque è fornace candens educitur: quo denuò in fornacem immisso, brevi temporis spatium tam arctè illi agglutinatur, ut nullo pacto divelli, nisi corrodendo, possit,

Hic lubet inserere industrium Artificum recentiorum conatum, qui in lucem

lucem revocare tentârunt fictile opus encausto pictum, ævo Agrippæ olim inventum, ut Plinio teste didicimus; & nos Itali *Maiolica* denominamus. Ad Musivorum penu illud etiam traducere contenderunt, prout nuper vidimus in Capella Gregoriana; infelicitamen eventu: hujusmodi enim consilium frustratus est aër, qui mordaci, quo pollet, nitro, non colorem modò tessellarum obliterat, verùm etiam in pulverem redigit extimam earundem superficiem.

Pars altera, cui caput istud addiximus, absumenda est in percensenda methodo, quâ gluten, sive marmoratum, Italicè dictum *Stucco*, perfici solet. Gluten itaque illud, quo lapilli ad Musivum pertinentes validè vinciuntur, diversum apud veteres fuit ab eo, quod à nostratibus usurpatur. Antiquitùs calci vivæ aquâ prius extinctæ addebatur marmoreus pulvis, eidem triplâ proportione rêspondens, adeò ut singulo calcis sextario v. g. tria marmorei pulveris immiscerentur. Aquâ deinde communi, & ovorum albumine omnia illa subigebantur in massam, cui *Marmorati* nomen indidère. At experimento edocti sumus, id glutinis genus minus accommodum opificibus contingere: nam ut parieti inductum erat, modico temporis tractu adeò obdurefcebat, ut Musivarii celeritatem præverteret, ne lapillos disponere, & aptè collocare ante illius exsiccationem possent. Recentiores itaque artifices alio glutine utendum esse censuerunt, quod moræ diuturnioris patiens esset, antequam in invictam ævo duritiem concreveret. Hoc itaque pacto gluten componunt.

Sumitur calcis vivæ aquâ extinctæ

portio una, quæ tanta esse solet, quantum vas capit, in quo calx gestari solet; Italicè dictum *Schifo*. Accipiuntur deinde tres pulveris partes è marmore Tiburtino, non autem alterius speciei; quæ omnia simul immista, non aquâ, sed oleo lini molliuntur, ac subiguntur, & singulo quoque die murario ligone revolvuntur, & contrectantur, uti communis calx subigi solet: olei lini quantitas in prima congerie septuaginta, vel octoginta librarum est; nam calx, & pulvis eòusque linei oleo irrorantur, donec sufficienter coagulata, & unita fuerint ambæ materiæ. Signum autem perfectæ unionis ex infrascriptis adminiculis deducitur. Congeries, sive massa principio quidem plana est, deinde in dies tumescit, & ad pyramidis formam elevatur: massâ assurgente, aqua, quæ erat in calce, siccatur; quare oportet singulo quoque die massam eandem oleo novo irrorare, ne arefcat, & intractabilis fiat: qua in irroratione septem circiter olei libræ solent infumi, juxta massæ desiccationem, quæ modò celerior, modò lentior cedit, pro diverso locorum situ, & aëris temperie. Æstate, enim viginti circiter dierum spatio massa ad perfectionem deducitur, quod ab ipsa materia cognoscitur, cum scilicet intumescere desistit; quia aqua, quæ erat in calce, jam evanuit; ideoque, si extendatur, neque attollitur, neque in se concidit, sed unguenti ad instar stat. Reliquis verò anni temporibus majus in ejusdem exsiccatione, & perfectione temporis spatium infumitur, juxta aëris humiditatem; adeò ut hyeme quandoque mensis integer non sufficiat.

Sciendum tamen est, aliquando in
urgenti

irgenti casu, brevissimo tempore *Marmoratum* hoc fieri posse. Accipitur enim calx, quæ in aqua prius extincta, deinde exsiccata, denique in pulverem redacta fuerit, cum tribus partibus pulveris è lapide Tiburtino, cum oleo prædicto: cunctaque hæc manibus, ut in panificio, subiguntur, & in massam coguntur. Et hæc de *Marmorati*, sive glutinis confectione: modò autem quâ ratione pariter aptetur, ostendendum est.

Gluten igitur, antequam supra murum extendatur, abradere calcem necesse est, unum inter & alterum laterem existentem, eamque excavare, ut tot canaliculi ad unciam unius circiter palmi Romani profunditatem formentur, ad eum finem, ut superimpositum gluten tenaciùs muro cohæreat, eas cavitates subimplens, ac totidem concatenationes efformans. Si verò (quod accidit aliquando) murus ex magnis lapidibus constet: quia tunc cavitates ex calcis abrasione formatæ lapidum ob latitudinem inter se valdè distarent, nec glutini minimus pateret aditus, quo lapidis superficiem penetraret, eique pertinaciter inhæret, ut muro perpetuò infixum remaneat, & ne divelli quidem possit, clavi longitudinis saltem unciarum quinque, capita grandiora habentes, quorum nempe diameter duas uncias excedat, eodem saxo vi multâ infigantur; ita tamen, ut unus ab altero non ultra palmi quadrantem distet, ac singuli è marmoris superficie prominent, adeò ut eorum capita amplecti, & circumdare gluten possit, iis superinductum.

Compendiosius alii inventum excogitârunt, cum sæpenumero lapidum

tanta durities sit, ut impervii prorsus, nec ferro quolibet penetrabiles inveniuntur: implantatis videlicet clavis longioribus, ubi fas est, validum ferri filum decussatim illis circumducitur, adeò ut rete quoddam efficiat; quod imposito glutine oppletur.

Paries ita præparatus lini oleo illinitur ope penicilli: tum subsequenti die, sive eodem etiam, prout Musivario libuerit, gluten expanditur, solentque ut plurimum viginti quatuor tantum palmos obducere pensum, quod absolvi facilè potest, antequam gluten obdurescat. Hoc verò molliùs præparatur, ut celerius excipiat intrusos encausti lapillos. Glutinis lentor usque ad vigesimum circiter diem perdurare solet; quo temporis spatio absoluto, lini oleum corporibus permixtum profilit, & marmoris, calcisque compages in duram superficiem obcalescit. Hanc verò si emollire iterum cupias, ferro in lancæ formam acuminato, aut trullâ, erit concidenda, decussatis impressionibus ad retis imaginem, trullaque rursus obtrectanda, quousque lapillis iterum recipiendis obtemperet. Lini oleum à recentioribus massæ commixtum, discriminat ab antiquorum glutine, gluten juniorum; hoc enim luteum evadit, cum illud ad albitudinem vergat, unda etiam constructionis tempus eruitur.

Habes itaque Lector ea, quæ ad Musivorum operum fabricam pertinent, nedum genericè prolata, sed etiam singillatim explicata pro singulis eorumdem speciebus, quas elegantissimè elaboratas inspicias, si Romam veneris. Si elenchum insigniorum expoſtulas, en tibi carptim recenseo.

Primæ magnitudinis sunt ferè omnia

omnia Musiva antiqua . Secundæ, seu *mediæ* in fornice Vaticanæ Basilicæ est insigne Gentilitium sanc. mem. Pauli V. In Ecclesia Sancti Alexii de Urbe, ubi depositum vides bo. me. Cardin. à Balneo, tholus est operis imperfecti. In Ecclesia S. Mariæ Scalæ Cæli, ad tres fontes, Tribuna est Scipionis Provenzalis Musivarii. In Ecclesia S. Laurentii extra mœnia, Imago Rondinini, opus Cæsaris Vacchi discipuli Io: Baptistæ Callandræ. Sunt & alia nonnulla vetustiora; ut facies Basilicæ S. Pauli extra Urbem: Absis Basilicæ Theodori, & alia, de quibus suo loco.

Tertiæ speciei, sive *minimi* Museaci exemplaria, sunt in Vaticana Basilica. Altare cum tabula Musiva, in qua exhibetur S. Michaël Archangelus: hujus Artifex, sive Musivarius fuit supramemoratus Ioannes Baptista Callandra, cui pro quolibet palmo quadrato, in industrii laboris præmium, soluta fuisse quindecim scuta fama est, exceptis encausto, & aliis cæmentis. In Ecclesia S. Mariæ super Minervam Imago cū duplici stemmate Octaviani Ubaldini. In Ecclesia S. Claræ Imago Marii Bovii, omnia Callandræ ejusdem opera. In Palatio Excellentiss. Principis Burghesii extat opere minutissimo Imago Pauli V. Sum. Pontif. continens, ut fama est, lapillorum decies & septies centena millia. Artificii ejusdem alię duæ, quarum una Orpheum refert animalibus variæ speciei quamplurimis constipatum: altera verò, loca campestria; in quibus omnibus Eques Marcellus Provenzalis insudavit, ejusque sudores, & curam, Pontifex ipse, manu etiam in posteros ejus liberali, rependit.

Allatis notitiis non incongruum hîc reor addere pretium laboris, quod primis in nova Basilica Vaticana laborantibus Musivariis solutum fuit. Quatuor igitur scuta pro quolibet palmo quadrato retulere, qui primum in ea Musivum, idest, Imaginem Patris æterni in concameratione parvi tholi, & in Summâ peripheria magni tholi literas, nec non stellas usque ad Icones Apostolorum moliti fuerunt. Vulgatâ verò per Orbem Terrarum famâ tam immodici pretii, & copiæ Musivi operis, quod inibi construi cœperat, plurimos Musivarios, Venetiis eâ tempestate degentes, Romam vocavit, incitavitque. Quapropter aucto, & in dies crescente numero Artificum, decrescere præmium cœpit, & ad Julios viginti quinque, idest, scuta duo cum dimidio, redactum fuit. Novissimè autem denuò imminutum, sex tantùm pro quolibet palmo Julios non excedit.

C A P U T XII.

Quid requiratur, ad Musivi operis pulchritudinem, & elegantiam.

PICTURAM, & opus Musivum penè germana esse dixeris, dum utriusque munus præcipuum est, oculis hominum variâ, pulcherrimâque colorum scenâ blandiri, & ea bellè repræsentare, quæ vel intimos animi nostri sensus exprimere, vel diutissimâ apud Posteros laude, ac memoriâ digna censemus. Qua de re, si inter artis prodigia magnum Pictura ducitur, quæ naturam vel æmulamur, vel vincimus; par operi Musivo gloria debetur, imò &

& major, cùm gravior in eo labor fit, ac difficultas vincenda; & illa facili colorum ductu, tenuiffimâque, & umbratili superficie constet, istud verò altiùs penetret, & muro pertinaciùs inhærens, haud impar, cum molibus augustioribus Fatum fortiatur, Hinc ævi longioris injuriâ, aut aeris afflatu vivax quantumvis pictura decoloratur, corrumpiturque: Musivum autem induisse videtur immortalitatem, cùm nullo temporis morfu debilitetur, nullâ aëris intemperie, aut rigore deiciatur: quod eximiè testantur tot vetustissima Monumenta, quæ plurima sæcula superârunt, imò & ab ipsis non parva sui decoris incrementa accepere, Prænestinum præsertim, aliaque, quorum exemplaria suis locis apposuimus. Quare maximo jure, & consilio æternam picturam illud vocaveris, cùm ei pulchritudine ac specie par sit, ac deinde perennitatis constantiâ longè eam superet.

Verùm ingenuè fatendum est, ut venustatis, ac bonitatis præmia, laudes hominum assequatur, maximam à pictura opem expetere, & in suis primordiis illâ precipuè indigere. Quocirca primò prototypus ab eximio Pictore aliquo delineetur, coloribusque accuratè distinguatur, ut inde pictam tabellam exprimat adamussim, ac scitâ, opportunâque lapillorum dispositione Musivarius æmuletur, cui unicè imitari incumbet, non autem invenire figuras, aut quid aliud opere Musivo repræsentare studuerit. Cùm autem magna ejus pulchritudinis portio penès Pictorem sit, sedulò sui operis finem recogitare necesse habet, ac proinde graphidem latam, apertam, facilemque continuet; & si in aliarum

delineatione tabularum vigil, ac magna cum praxi, tum judicii solertiâ usus est, in hac, quæ Musivis infervit, & maximâ utatur, & vigilantissimus sit. Vitanda præterea est pro viribus copia figurarum, nam earundè congeries, ac multiplicitas importuna, decorem operis minuit, confunditque: in *Majori* præcipuè, ac *Medio*, licèt in *Minimo* Musivo fas sit; cùm adeò minutim concisi, ac discreti lapilli inveniantur, ut vel implexos rerum, figurarumque nexus discriminent, ac discernant. Hinc quàm parum sana mens esset, ac vecors consilium, prælia, aut quid simile in prima, & secunda specie Musivi delineare, suapte natura confusum, & vix ab exili, levissimoque penicillo reddendum? Neque tamen judicio meo graviùs peccaret, qui in operibus hisce multa, ac implicita repræsentaret, quàm qui figuris, vel paucis, aliisque rebus umbras apponeret, longosque atræ caliginis tractus veluti pedisequos adderet, ut in picturis non sine laude conspicimus. Illud igitur palmas, & hominum plausus ferret, quod paucis contentum, areolis, ac spatiis interjectis, figuras divideret, clariùsque in illis niteret non quidem perpetuum, sed pompam lucidam distinguentibus, argentibusque lapillis obscurioribus: unde feliciter caperet, ac deciperet oculos, non quid interrasile, sed picturam objectam sibi esse putantes, mirantesque.

C A P U T X I I I.

Dissertatio de Monogrammate L. & de nonnullis aliis literis, seu signis in vestium simbriis antiquius pingi solitis.

SPECTATUM admissi risum tenerent ne Progenitores nostri, si eis è sepulchro datum esset observare, quàm depravatum, quàm insulsum, & à veritate prorsus alienum de nonnullis antiquorum dictis, gestisque, de quibusdam Statuarum, Picturarumque formis, atque figuris; de multorum numismatum facie, characteribus, vetustate, ac genuino interpretationis sensu à nonnullis recentioris ævi Scriptoribus judicium fuerit pronunciatum?

Ego verò fatum hoc contigisse quibusdam vetustioribus hinc Romæ existentibus Musivis operibus, in quibus nonnullæ visuntur Imagines, quæ in vestium simbriis seu laciniis habent ut plurimum literam L. aliæ H. pauca verò P. & I. sive nonnullas alias notas aut characteres, facilè me persuasurum esse arbitror, si aliqua prius de istarum literarum, characterum, aut notarum nomine: de antiquo more signandi, pingendique pretiosiores vestes apud Gentes, & an ab illis ad Christianos mos iste defluerit, & multorum super hoc recentiorum varias opiniones prænotavero, meamque denique probabilibus conjecturis, atque argumentis fulcitam, prudenti Lectorum judicio sententiam exposuero.

Et primum quoad nomen, non uno modo à recentioris ævi Scriptoribus hæc literatæ vestes, seu potius ve-

stium characteres, & notæ nominantur.

Aringhius eas *Symbola* appellat, Suarelius *litteratas Vestes*; Macrus *Gammadias*; alii *Tesseras*; Ego verò *Monogrammata*: Sic eas denominandas existimans à Græci vocibus τὸ μέρον, ἢ τὸ γράμμα, quæ unicam literam denotant. Scio *Monogramma* à Scriptoribus accipi pro nonnullis literis inter se ita dispositis, sive contextis, ut in compendio alicujus nomen denotent. HRabanus Maurus Abbas Fudlensis de *Inventione linguarum*, tom. 6. sic *Monogramma* describit; *Literæ enim Monogrammæ scriptæ nonnullis in locis inveniuntur, ubi pictura cum Museo in pariete Imaginis, aut in velis, vel alicubi aliter facta fuerit, ibi eorum nomina cum congerie literarum unum characterem Pictores facere soliti sunt, quod Monogramma dicitur.* Et Primasius Africanus Episcopus, S. Augustini discipulus, in Apocal. lib. 4. c. 13. de nota Labari sic ait: *In Monogramma, quæ in hunc modum fit, exprimitur, ubi compendio totum Christi nomen includitur.*

Sed ne diutiùs ipsi nomini hæreamus, hæc de varia hujuscemodi vestium apud Auctores appellatione delibasse sit satis: uberiùs modò de illarum apud Gentes origine, atque usu ex probatis Auctorum testimoniis agamus.

Postquam vana mortalium ambitio, quæ fuerant primævæ culpæ erubescenda argumenta, à necessitatis usu, ad superbiam factum, & luxûs irritamentum, simplicibus vestibus, atque necessariis indumentis abusa fuit, tanta in vestimentis hominum varietas, ac discrepantia reperta est, ut ob hanc

non solum unius Regionis incolæ ab alterius incolis discriminentur, sed & diversus ejusdem Regionis, Provinciæ, ac civitatis hominum status, Officia, & Religio per hanc vestium varietatem, ac diversas notas dignoscantur.

Verum, cum nobis propositum sit in hac Disceptatione tantum de *Monogrammate*, & aliis characteribus in Laciniis vestium appingi solitis differere, plenior de antiquorum vestium varietate, formâ, & pretiositate Tractatum, agentibus *De re vestiaria*, aut de vestibus antiquorum in genere, relinquemus.

Ex rubenio igitur lib. 1. cap. 10. *De re vestiaria*, & præsertim *De Græcorum palliis clavatis* tractante, nonnulla ad Illustrandam hanc rem, de qua agimus, excerpti posse mihi videntur. Ego (inquit ille) credo σημεῖα illa, quæ palliis intexebantur, non fuisse clavos, quales descripsimus, sed literas laciniis palliorum insertas: Ita Suidas: Τειβωνοφόρος, ὁ φορέων σολῶν ἔχουσαν σημεῖα ὡς γραμμάτια. Τειβωνοφόρος est gerens stolam habentem signa, ut literas. Ubi Meurfius in Lexico Græco-barbaro in voce γάρμα legendum censet, γαρμάτια, cui facile assentior; sic enim & Hefychius: Τειβων, σολὴ ἔχουσα σημεῖα ὡς γαρμάτια. Scio tamen non solum γάρματα, sed alias literas palliis intexi solitas, ut observari potest in picturis veterum cæmeteriorum, quas exhibet Bossius in *Roma Subterranea*, ubi sæpè 1. literam, aliquando τὸ Η. sæpè Γ aut Χ, aut alias literas laciniis Palliorum intextas videmus; ut & in musivo Triclinii Leoniani, in Pallio D. Petri τὸ Λ. in aliorum Palliis aliæ literæ rubro colore scriptæ sunt: ita Boëtius lib. 1. de *Consol. de vestibus Philosophiæ*:

Harum in extremo margine Π, in supremo verò Θ legebatur intextum, atque inter utrasque literas, in scalarum modum gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore elemento ad superius esset ascensus. Unde aliquis haud absurdè suspicari posset, Græcis in usu fuisse, Sigla aut Monogrammatia Patriæ, aut Gentis suæ, tanquam Insigne, Palliis intexere, ut in bello, & clypeis suis primariam Patriæ suæ literam præfererent: quod ex Xenofonte constat lib. 4. *Hist. Græcæ*. Hinc Hefychius has notas Palliorum ὠδύσημα vocat; σίμα, inquit, τὰ ἐν ταῖς ὠγῆσι τῶν ἱματίων ὠδύσημα. Eadem appellabantur σφραγίδες. Idem Hefychius: σφραγίδες, αἱ ἐπὶ τῶν δακτυλίων ἢ τὰ τῶν ἱματίων σημεῖα. Sic enim & signa, quæ pecorum armis inuri solebant, σφραγίδες vocantur; & D. Chrysostomus σφραγίδα appellat literas Imperatoris nomen referentes, quibus milites signabantur. Homilia 3. in II. ad Corinthios: καθάπερ γὰρ στρατώταυς σφραγίς, ἔπειτα τοῖς πιστοῖς τὸ πνεῦμα ἐπιτίθεται. Sicut militibus signum Imperatoris, sic & fidelibus spiritus imponitur.

Sed ut hæc, quæ diximus merâ conjecturâ nituntur, ita illud certum, aliquos nomen proprium Palliorum oris inscripsisse. Vopiscus in Carino: *Inscriptum est adhuc in choraulæ pallio Tyrianthino, quo ille velut spolio nobilitatis exultat, Messalæ nomen, & uxoris*. Plinius lib. 35. cap. 9. de Zeuxi: *Opes quoque tantas acquisivit, ut in ostentatione earum, Olympiæ aureis literis in palliorum tesseras intextum nomen suum ostentârit*. Ubi tesseras appellat Palliorum quadratas tabellas, palliis intextas, quibus literæ nomen referentes, conscriptæ erant. Sic & Sa-

Iaminii, Hefychio teste, κύβον vocant, τὸ τῆς ἱματίου σημεῖον. Aliquando etiam non in quadratis sigillis, sed in orbiculis nomen describatur. Anastasius in Leone IV. *Atque super ipsum Altare fecit vestem auro textam, candidis per totum margaritis fulgentem, & in dextrâ λευαίῃque tabulas gemmatas habentem, cum aureis per circuitum orbiculis quibus insigne ipsius Præsulis nomen est descriptum.*

Ita & sub ultimi ævi Imperatoribus Græculi videntur vestes literis inscriptas portasse. Balsamon in Canonem 27. Synodi VI. in Trullo: *Ανοίκει δὲ τῶ κληρικῶ σολή ἐστιν, ἐχὼ τὰ τῶν στρατιωτῶν ἐνδύματα. ταῦτα γὰρ εἶποτέ τις κληρικὸς ἐνδυσθῆναι μεθάλως κολαδίησεται, ἀλλὰ τὰ πολυτελεῖ χρυσεφαντα ὑπιβλήματα τὰ δημοτικῶς λεγόμενα μαργελλια, ράμματα, & ἀντίπανα, & τὰ ἐκ κογχύλης προφθερίζοντα ἱμάτια.* Nisi fortè cum Cl. Salmasio in Fl. Vopiscū f. 406. *ραμματα* legendum, qui hæc tria: *μαργελλια, ράμματα, & ἀντίπανα*, idem esse contendit; distinguit tamen hæc Balsamon in 16. Canonē Synodi VII. in Trullo.

Cùm hunc ego Rubenii discursum de literis, seu notis in laciniis vestium pigni solitis, aliis conjecturis, & auctorum testimoniis comprobare studerem, & præcipuè quodam loco S. Asterii Amasææ Episcopi, Homiliâ in Euangelio *De Divite, & Lazaro* contra varias in vestibus picturas exclamantis, communicavi hujus Auctoris testimonium Illustris. D. Marcello Severolo, quem honoris causâ nomino: ille verò tanquam uberrimo literarum omnium flumine, atque omni eruditionum genere inundatus, mihi alium, de hac re præcitati Asterii locum ab ipso Rubenio suorum *Electorum* c. 1. adducunt, libentissimè, ac promptè

indicavit. Unde & Rubenii verba, cum supradicto Asterii testimonio hîc transcribere placuit: sic enim se habent.

Quantum ævi longinqua valet mutare vetustas! Quis nunc ferat, præterquam in scena, spectaculis, ac rebus ludicris, inscriptas versibus, ac titulis, aut variis depictas Imaginibus vestes? Et tamen has olim frequenti in usu fuisse scriptis veterum constat. Ut omittam Homerum, qui variegatam animalium figuris tunicam Ulyssi attribuit. Ut taceam de Massagetis, quos Herodotus herbarum succo pinxisse, animalia in vestibus tradit, & hæc talia casca nimis, & vetusta, sub ipsis Cæsaribus in Imperio Romano legimus id ipsum usurpatum. Et quidem apud Vopiscum in Carino de Pallio tyrianthino, cui Messallæ nomen & uxoris inscriptum. apud Aufonium etiam in Epigrammatis, de Sabina textrice, simul & Poëtria.

Licia qui texunt, & carmina; carmina Musis,

Licia contribuunt casta Minerva tibi.

Ast ego rem sociam non dissociabo Sabina,

Versibus inscripsi, quæ mea texta meis.

De eâdem.

Sive probas Tyrio textam sub tegmine vestem,

Seu placet inscripti commoditas tituli.

Ipsius hæc Domine cōcinnat utrumque venustas:

Has geminas artes una Sabina colit.

De Hermiones Zona.

Punica turgentes redimibat Zona pupillas

*Hermiones, Zone textum elegeion
erat.*

*Qui legis hunc titulum, Paphie tibi
mandat, amesme.*

*Exemploque tuo neminem amare
vetes.*

In gratiarum actione, ex epistola
Gratiani Augusti: *Palmatam tibi misi,
in qua Divus Constantinus parens nos-
ter intextus est.* Sed ut palam fiat,
quod initio dictum, frequens id atque
adeò promiscuum, & commune omni-
bus fuisse, audiamus Asterium Amaseæ
Episcopum in Homilia quadam. ἀνε-
κδύτῳ, *ineditâ. De divite & Lazaro ve-
stes ejusmodi, dum usum earum carpit,
nimis quàm graphicè describentem:*
Οὐ ἢ μέγχι τῆν ἀρηρότων ἔσπισαν τῶ μωρεῶς ὀπινόιας
τὰς ὄρας, ἀλλὰ πνα κενλὼ ὑφαντικῶ ἐξευρέ-
της περὶ ἔργον, ἥπες τῆ πλοκῆ τῆ σήμον. Ὡς
τῶ κρέκλω τῶ γεαφικῆς μιμηταὶ τῶ δύναμιν,
καὶ πάντων ζώων τοῖς πέπλοις τὰς μορφὰς ἐ-
σημαίνεταί, τῶ ἀνδρῶν, καὶ μυείοις ἐιδώλοισ
πεποικιλώθην φιλοτεχνῶσιν ἐδῆ ἑαυτοῖς τε, Ἐ
γυωαῖσι, καὶ παισίν. πᾶσιζοντες λοιπὸν, ἔσασδα-
ζοντες καὶ τῆς ἀμεξίας, τῆ πλάττε ὡσαρχώχθοι
τῶ βίῳ, ἔχρωμόροι, ἀνπινομοτεῶντες τῶ Παύ-
λω, καὶ μαζόμοροι τῶ θεοπένεσοις φωναῖς, ἔ
γραμμάσιν, ἀλλὰ ὡράγμασιν. ἀ τῶ ἐκείν. Ὡς
ἀπεκίρηξε λόγῳ, ταυθ ὄντοι κερταῖσι, καὶ κυ-
ρεῖσι τοῖς ἔργοις. ὅταν οὖν ἐνδυτάμοροι φανῶσι,
ὡς τοῖχοι γεγεαμμόροι, ὡσα τῶ πωτυγχα.
νὸν πων ὀρώνται, καὶ πᾶ καὶ τὰ παιδία αὐτὰς ὡρεῖ-
σανταί μεδιῶντα ὡρεῖς ἀλληλα καὶ δεκτυλο-
δα κτοῦντα τῶ ἐν τοῖς ἰματίοις γραφῶ. βαδί-
ζεσι ἢ παρεπόμορα, ἔκ ἀναχωροῦντα μεχρη πολ-
λῆ. ἐκεῖ λέοντες, καὶ παρθέλαις, ἄρκοι, καὶ τάν-
ροι, Ἐ κύνες, ὕλαι, καὶ πέξαι, καὶ ἀνδρες θηρο-
κτόνοι, καὶ πᾶσα ἢ τῶ γραφικῆς ὀπιτήδευσις μι-
μερῆν τῶ φύσιν. ἔδει τῶ μὴ τοὺς τοῖχους αὐτῶ
μόνον, ὡς ἔοικεν, καὶ τὰς οἰκίας κοσμεῖσ, ἀλ-
λα δὴ καὶ τοὺς χιτῶνας, καὶ τὰ ἐν ἐκείνοισ ἰμά-
τια. ὅσοι ἢ καὶ ὄσαί τῶ πλεποῦντων ἑυλαβεσέ-
ρη, ἀναλεξάμοροι τῶ εὐαγγελικῶ ἰσοείαν τοῖς ὑ-
φανταῖς παρέδωκαν, αὐτὸν λέγω τῶ Χριστὸν ἡμεῖς
μῶ τῶ μαθητῶ ἀπάντων, καὶ τῶ θαυμασιῶν
ἔχασον, ὡς ἢ διήγησις ἔχει. ὅψαι τῶ γάμον τῶ Γα-
λιλάας καὶ τὰς ὑδρείας, τῶ ὡσαλυτικὸν τῶ κλίνω

ὅπι τῶ ὡμων φεροντα, τῶ τυφλὸν πῶ πηλῶ θεο-
πεφόμορον, τῶ αἰμορρέσαν τῶ κρασῆδε λαμβα-
νομόρην, τῶ ἀμαρτωλὸν τοῖς ποσὶν τῶ ἰησῦ ὡροσ-
πίπασαν, τῶ Λάζαρον ἐκ τῶ τάφῳ ὡρεῖς τῶ
ζώῳ ὡροσρέφοντα. καὶ ταῦτα ποιοῦντες ἑυλα-
βεῖν νομίζασιν, καὶ ἰμάτιῳ κερταισμόρα τῶ θεῶ
ἀμφιεννυδῆ.

*Nec verò constituerunt híc stultæ so-
lertiae fines; sed unâ quâdam, & su-
pervacuâ arte texendi inventâ, quæ
staminis, atque subtegminis contextu
pictoriam facultatem imitatur, &
omniû formas animalium in vestibus
exprimit; Floridam, & infinitis ima-
ginibus variegatam vestem tum sibi,
tum uxoribus, & liberis studiosè com-
parant: ludentes etiam in reliquis pue-
rili more, nihilque sedulo uel serio agen-
tes, per immodicas divitias, abutentes
vitâ, non utentes, adversantes denique
Paulo, pugnantisque cum iis, quæ nu-
minis instinctu profatus est, non dictis,
sed factis. Quæ enim ille verbo pro-
scripsit hæc isti mordicè retinent, &
ipsâ re confirmant. Quandocumque
igitur amici produnt, quasi depicti
inter se, digitisque commonstrantes in
vestibus picturam. Prosequuntur etiam
ad multum spatii, neque temerè rece-
dunt: sunt ibi Leones, Pantheræ, Ursi,
Tauri, Canes, Silvæ, Saxa, ac Vena-
tores, & omnia denique, circa quæ
pictorum versatur industria, ad imita-
tionem naturæ expressa. Necesse quippè
erat, ut videtur, parietes non solum,
atque domos ita adornari, verùm etiam
ipsas tunicas, & pallia eis superjecta.
Qui verò, quæque ex divitibus illis re-
ligiosiores sunt, ex historia Evangeli-
ca textoribus argumenta suppeditant:
ipsum dico Christum cum discipulis om-
nibus, & unumquodque miraculorum,
hoc ipso quo narratur modo. Videbis
nuptias Galilææ, & hydrias, Paralyti-
cum humeris lectum ferentem, cæcum
qui*

qui luto curatur, mulierem, quæ sanguinis profluvio laborat, fimbriam prebendentem, peccatricem ad pedes Iesu accedentem, Lazarum è sepulchro ad vitam revertentem. Et hæc cum faciunt, piè se facere, & vestimenta Deo grata induere arbitrantur.

Sed ne integros præcitorum Auctorum Textus afferendo, distinctam scribendi methodum, sacra nempe profanis immiscentes, confundere videamur, nonnulla alia de pictis, & characteratis vestibus apud barbaras Nationes adjungere hîc placet.

Fortunius Licetus in sua *Hydrologia Peripatetica* disp. 9. de fluminis Istri scaturigine pag. mihi 108. post varias Aristotelicæ doctrinæ explanationes, multos citat Auctores ambigentes, an libellus *De admirandis Auditionibus* genuinus sit Aristotelis foetus, ac subinde Patritium allegans, sic ait: *Patritius enim in suis Discussionibus Peripateticis hunc librum inter Aristotelicos numerat, inquit; nam libellus de Mirabilibus Auscultationibus Aristotelis videtur Sexto testimonio. Dein Athenæus in suis Dipsophistarum libris, insit: Αλκιθένης ἢ τὸ Συβαρίτω φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Θωμασίοις, ὑπὸ τρυφῆς ἰμάριον τοῖσιν κατασκευάσαι τῇ πολυτελείᾳ, ὡς περιήθευτο αὐτὸ ἐπὶ Λακινίᾳ ἐν τῇ πανηγύρει τῆς Ἥρας, εἰς ᾧ συμπέρονται πάντες Ἰταλιῶται, ἃ τῶν δαικνυμῶν πάντων ἐκείνο θαυμάζειν.* Hoc est: *Alcisthenem Sybaritam ait Aristoteles in mirabilibus luxûs, vestem talem sumptu parâsse, ut proponeretur in Lacinio in Panegyri Junonis, quò conveniunt omnes Itali, & eam præ omnibus aliis admirationi habitam. Quæ verba descripta legimus apud Aristotelem in opere De admirandis auditionibus, ita: Αλκιθένης τῶ*

Συβαρίτῃ φασὶ ἃ κατασκευασθῆναι ἰμάριον τοῖσιν τῇ πολυτελείᾳ, ὡς περιήθευτο αὐτὸ ἐπὶ τῇ ἐν Λακινίῳ πανηγύρει τῆς Ἥρας, εἰς ᾧ συμπέρονται πάντες Ἰταλιῶται. τῶν τε δαικνυμῶν μάλιστα πάντων ἐκείνο θαυμάζειν. οὗ φασὶ κυρίως τῶν Διονύσιον τὸ πρεσβύτερον, ἀποδοῦναι Καρχηδονίοις ἑκατὸν καὶ εἴκοσι τάλαντων. ᾧ δ' αὐτὸ μὲν ἀλεργές, τῶ μὲν γὰρ πεντεκαδεκάπηχον, ἑκατέρωθεν ἢ διέληπτο ζώδιος ἐμφασμῶσι, ἀνωθεν μὲν Σέσσις, κάτωθεν ἢ Πέρσαις. ἀνα μέσον ἢ ᾧ Ζεὺς, Ἥρα, Θέμις, Ἀθλῶα, Ἀπόλλων, Ἀφροδίτη. ὧ δ' ἢ ἑκάτερον πύρας Ἀλκιθένης ᾧ, ἑκατέρωθεν ἢ Σύβαρις. Id est; *Alcistheni Sybaritæ tradunt, vestem tantâ magnificentiâ consecram esse, ut cum in Lacinia Junonis Panegyri, ad quam tota confluere solet Italia, proposuisset spectandam, omnium oculos à reliquis in se converterit. Hanc ajunt Carthaginiensibus emptam à Dionisio seniore, tum regnante, centum viginti talentorum pretio. Purpurea erat tota amplitudine quindecim cubitorum, animalculis intertextis distincta. Supernè quidem Susis, infernè verò Persicis. In medio autem Jupiter, Juno, Themis, Minerva, Apollo, Venus clucebant. Ad latera Alcisthenes, utrinquè autem Sybaris. Tzetzes in Chiliadibus hunc locum Aristotelis non vidit, nec Athenæi, dum hanc historiam Plutarcho tribuit, ita:*

Τοῖσιν τὸ ἰμάριον ὑπῆρχεν Ἀντιθένης, Ἦν Σῆσον ἀλεργές πεντεκαδεκάπηχον, ἔχον μὲν ζώδια ἃ θεῶν, ἃ Περσικὰ, ἃ Σῆσον, Μαργάρις ἠοικημένα τε, ἃ λίθοις πμόλφεισι. Χειρὶ ἢ θατέρᾳ μὲν εἶχε, τῇ Ἀντιθένω, Ἐν δὲ θατέρᾳ Σύβαριν, τῶ πόλιν Ἀντιθένης, Τῆτο ἢ Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος, εἰς ἑκατὸν ἃ εἴκοσι τάλαντα νομισμάτων, Καρχηδονίοις ἐμπωλεῖ. ἃ Πλάτωνα δὲ μαρτυροῦναι γέφυρα.

Tale vestimentum fuit Antisthenis. Erat Susinum purpureum, quinque & decem cubitorum.

Habens animalia, & Deos, & Persica, & Susa. Mar-

Margaritis ornata , & lapidibus pretiosis .

Manica verò una quidem habuit Antisthenem .

In altera autem Sybarim Civitatem Antisthenis .

Hoc autem Dionysius prior ille quum potius esset ,

Centum & viginti talentis nummorum Carthagenensibus vendit ; Plutarchus arbitrator scribit .

Sub silentio pretereundam minime censo observationem à me factam in nominis discrepantia ; nam Aristoteles , & Athenæus , ac Casaubonus ad eundem Athenæum , Alcisthenem vocant : Joannes verò Tzetzes Antisthenem . Quodnam autem ex hisce nominibus magis congruat , aliis examinandum relinquo .

An verò characteres, Monogrammata , & alia signa in fimbriis vestium depicta , de quibus hanc instituimus Disceptationem , ad supradicta vestium ornamenta , & imagines referenda sint ; & an ab illis originem habuerint , non ita facile judicari potest ; sed ex totius discursus textura prudens Lector in fine hujus Disceptationis videbit : modò quæ apud ethnicos de characteribus in vestimentorum Laciniiis testimonia adinveni , accipiat .

Occurrit primò testimonium Plinii lib. 35 . cap. 9 . hist. de Zeuxi celeberrimo Pictore , nomen suum literis aureis inscriptum gerente . *Opes quoque (inquit Plinius) tantas acquisivit , ut in ostentatione harum , Olympiæ aureis literis in Palliorum TESSERIS intextum nomen suum ostentârit ,*

Carolus Dati in hunc Plinii locum ad Zeuxis vitam notas faciens Italico sermone , ad notam 8 . sic ait : *Che*

per far mostra di sue ricchezze in Olimpia , portasse nel Mantello à lettere d' oro intessuto il suo nome . Sed hæc Dati verba nihil ad explanationem hujus Textus faciunt , non innuendo quidnam fuerint *tesseræ palliorum* , quibus nomen suum Zeuxis intextum (ut ait Plinus) ad ostentationem suarum opum ferebat . Locum hunc difficilimum , & penè omnis declarationis expertem ab Octavio Ferrario , qui fuit in Patavino Lyceò clarissimum literarum jubar , existimatum fuisse ; & Dalecampium , & Pincianum in aliquibus manuscriptis observasse *insertum nomen suum ostentaret* , ex eisdem Dati notis colligitur , affirmantis eodem modo se legisse in quodam manuscripto Cod. Bibliothecæ Vaticanæ ; sed utcumque res se habeat , nisi explicetur quidnam fuerint *tesseræ Palliorum* , nihil ad solutionem difficultatis , varia prædictorum Auctorum lectio affert .

Joannes Baptista Adrianus in Epist. ad Vasarium , difficultatem hanc quoque vitaturus , summarie locum Plinii sic in Italicum idioma vertit . *Per pompa à lettere d' oro nel Mantello portata scritto il nome suo .* Hermolaus Barbarus in Glossario Pliniano , verbo *Clavata vestes . Erant (inquit) & tessellatæ quædam tunicæ* : quod probat supradicto Plinii loco , verbum *tesseris intessellatæ* vertendum esse judicans . Ex hac lectionis varietate hæsitavi , an verbum illud *tessera* textum seu texturam aliquam , vel Phrygium auro obductum opus significaret ; sed cum nullum occurreret testimonium , quo aliquam è tribus à me excogitatis variis lectionibus comprobarem , audiens , quod etiam Ferrarius in hanc meam sen-

sententiam jam iturus penè fuerat, ab iis cogitationibus prorsus discessi, & investigare cœpi, quidnam *tessera* illæ essent, an ex solido auro, an formâ quadratâ, quo loco infererentur, an fibularum vicem gererent, &c. & ob id Ferrarii iudicium requisivi, ut ille ad nodum hunc mearum dubitationum aliquo pacto absolvendum adjuvaret; qui respondit, se ostendisse in suo vestium Tractatu, quòd in communi Pallio non fibulæ, neque fimbriæ, neque limbi, neque alii erant ornatus: sed cùm in hoc loco non de communi Pallio sermo sit, verùm de Zeuxi Pictoris vagæ, & liberæ mentis, posse nos non incongruè suspicari, cum ab usu communi recessisse, Pallia nimirùm colorata pingendo, Phrygio opere intexta, cum fibulis, & alio singulari, atque extraneo cultu, quod tamen non affirmarem.

Addit ulteriùs Ferrarius Appuleji locum lib. 6. de *Asino aureo*, sibi ab Amico communicatum, ubi de literatis vestibus sic Appulejus: *Videt dona speciosa, & lacinias auro literatas, ramis arborum, postibusque suffixas, quæ cum gratia facti, nomen Deæ, cui fuerant dicata, testabantur.* Et aliis ab eodem Dati in elucidatione textûs Pliniani adductis, subscribit præfatus Ferrarius in suis *Analectis de re vestitaria* cap. 13.

Facit ad hoc etiam locus Beotii lib. 1 *De consol.* ubi imaginatur per visum Philosophiam sibi se contemplandam exhibuisse, cujus habitum hujusmodi notis exculptum, atque insignitum fuisse, describit. *Vestes erant* (inquit) *tenuissimis, &c. harum in extremo margine P. scilicet Π. Græcum, in supremo T. seu Θ legebatur*

intexium, atque inter utrasque literas in scalarum modum gradus quidam, insigniti videbantur, quibus ab inferiore ad superius elementum esset ascensus.

Hæc de ornamentis, & characteribus vestium apud ethnicos, & veteres Scriptores tantùm reperire potui testimonia; an verò ab iis characteribus mos etiam apud Christianos pingendi in vestibus, Christi, ac Sanctorum notas, atque literas, quæ reperiuntur in antiquis picturis, atque musivis emanaverint, & quidnam illæ notæ, & characteres significant, non benè adhuc compertum est, cùm nemo ex prædictis Auctoribus indicaverit. Verùm, ut meas super hac re conjecturas probabilioribus argumentis exponam, opere pertium esse duxi, prius referre, singulas opiniones recentiorum Auctorum, qui prædictorum characterum, seu notarum significationem indagârunt; postea meam, eruditorum iudicio definiendam sententiam exponam.

Primus igitur istis dilucidantis characteris, seu signis operam dedit Aringhius, qui to. 2. lib. 6. cap. 28. *Romæ Subterraneæ*, inquit, quidam significant elementorum illæ notæ, quæ in nonnullis vetustis imaginibus cernuntur, nimirùm T. X. I. H. ubi censet, per prædictas notas, seu characteres, peculiaria quædam, & arcana Christianorum mysteria obumbrata fuisse, quæ à nemine ex SS. Patribus huc usque explicata inveniuntur. Ac verisimile esse, quod per literam T. Crucem Salvatoris nostri Iesu Christi designare, antiqui Fideles voluissent; cujus figuræ prepotenti virtute, eos omnes apud Ezechielem Prophetam servatos fuisse legimus, qui

antèa

antea salutari hâc notâ Angelico ministerio fuerant prœmuniti. Allegat deinde Aringhius testimonium à nobis supra allatum Boëtii lib. I. *de Consol.* ubi de characteribus P. T. Θ. in Philosophiæ veste inscriptis, fit mentio, & eisdem difertis verbis explanationes super hoc Severini Boëtii loco, quæ Divo Thomæ Aquinati tribuuntur, lectoribus exhibet. Sed Elucidationes illæ neutiquam cæmeterialibus imaginibus consentaneæ videntur: habitâ tamen debitâ semper Angelico Doctori reverentiâ, in quibus characteribus ad Fidei dogmata rudorum animis salubriter inferenda, hujusmodi rerum symbola piè Christianorum antiquorum ingenio adinventâ, exarataque fuisse procul dubio credendum est. Deinde affirmat idem Aringhius per literam seu notam X. decussatam pariter Crucem præsignari; per notam verò H. *Ἡ* nempè augustissimum Salvatoris nomen denotari.

Conjecturas has Aringhii ad trutinam revocat Illustriss. Josephus Maria Suaresius Vasionen. Episcopus, citans Aringhium, in Diatriba *De vestibus literatis*, in vermiculatis operibus, ab illo Vasioni impressa anno 1651. In hac Diatriba ostendit primò Suaresius, quomodo vestium usus adversus vim frigoris, & ad pudoris custodiam à priscis mortalibus excogitatus fuerit; deinde ad luxum, vanamque ostentationem fericæ vestes introductæ, variis coloribus medicatæ, barbarâ acu depictæ, auro, gemmarumque varietate distinctæ, tandem etiam titulis, carminibusque, ac diversis figurarum, historiarumque ornamentis, notis, & characteribus, ornatae fuerint, ac prænotatæ; allegando nonnulla veterum te-

stimonia, & præcipuè locum Boëtii supracitatum; explicationem cujus asserit non Divi Thomæ Aquinatis, sed esse Thomæ Joyce Angli S. R. E. Cardinalis, qui per lit. P. practicam per lit. verò T. Theoricam significari volebat. Verùm Suaresius alium sensum hisce characteribus tribuit; nam literam P. idem sonare ac P̄ Græcum, idest R. & Θ̄ idest Th. ex quibus duobus characteribus per primum P̄ Rhetoricam, per secundum Θ Theologiam significatam à Boëtio concludit.

His prænotatis, sententiam suam hoc modo statuere conatur: sunt ipsa verba Suaresii:

Ex his igitur omnibus sententiam meam tandem colligo. Crediderim enim Artifices Musivarios, ut pretiosas vestes demonstrarent eas, quibus induxi exhibebantur & amicti, Christus Dominus, ejusque Apostoli, & alii Heroës illustres, sanctique viri, expressè illis ipsis in vestibus varias literas absque delectu, & temerè alludentes ad morem antiquum, usurpatumque tandiu nomina, titulo, & versus inscribendi attexendique vestimentis Patritiorum, ac Nobilium Civium, quæ in prætio ingenti habebantur. Iccircò literas eas qui tentant aliter explanare, ne illi frustra laborent velut in Gordiano nodo dissolvendo, vel in enigmate plusquam Sphingis enucleando, & divinare, ac vaticinari nitantur. Certissimum namque est, literis hisce, neque nomina eorum, quarum imagines, & vestes representantur, exprimi, nec artificum, seu Musivariorum, qui composuerunt imagines, neque vestium ipsarum appellationem, seu principem literam, quandoquidem literæ illæ cum literis

initialibus nominum, quibus Christus Dominus, Apostoli, Heroës, Sanctique illi nuncupantur, haud conveniunt, imò valdè discrepant: minimeque verisimile est, singulis in imaginibus singulos Musivariorum operam navasse singularem; cumque similibus in vestibus dissimiles literæ, ac ut plurimum duplices, seu geminatæ conspiciantur; quæ dissimilitudo, ac geminatio, seu duplicitas arguit; præterea literas illas non esse pannorum, è quibus vestis confarciebantur, vel textorum, seu sartorum, qui pannos confarciebant, seu vestes confarciebant notas, cum plerique panni similes essent, neque textores vel Sartores singulis vestibus, pannisue incumberent. In istis ergo elementis, quæ ad arbitrium, libitumque artificum, & casu persæpè sculpta fuerunt, animi nervos acrius intendere, ac ingenii aciem deterere, atque obtundere, diutiùs, bonasque horas collocare, nihil aliud censeo, quàm oleum, & operam perdere; satisque fore duco, si agnoscamus, & fateamur ingenuè, literas illas tantummodò pictas, attextasque, ut veterem vestibus intexendi elogia, consuetudinem indicarent. Hæc est Suaresii de Monogrammatibus sententia.

Post Suaresium sequitur Macrus. Ille in suo Hierolexico, in verbo Gammadia, sic scribit; Gammadia. Vestis sacra cum figuris in forma literæ Græcæ Gamma Γ. contexta, quæ utebantur etiam Latini, ut in Musivis, & antiquis Romæ picturis conspiciuntur; ad præsens autem in planetis utuntur Græci Episcopi, &c. Quæ figuræ simul unitæ multas Cruces formant, hoc pacto &c. Igitur hoc vocabulum nedū vestem, sed etiam textibile hisce characteribus angularibus for-

matum significat, ad denotandum, ut Balsamon inquit, quod Christus sit angularis lapis. Item in paramentis figuratur etiam litera Græca Eta hoc pacto H. quæ nomen JESU denotat. In Musivis Latinorum picturis (ut jam diximus) leguntur etiam prima elementa denotantia principium nominis alicujus Sancti depositi.

Nicolaus Alemannus de Lateranensibus parietinis pag. mihi 80. mentionem facit de Tunicis literatis, sed quæ sint istæ tunicæ, & quis de eisdem scripserit, reticet.

Rubenius lib. 1. cap. 10. De re vestiaria, agens De Græcorum palliis clavatis, multa de hisce literatis vestibus, seu Monogrammis affert, sed cum illa penè ad harum vestium usum apud Gentiles, & non apud Christianos, neque ad illarum significationem explanandam omninò faciant, contenti sumus, iis, quæ supra retulimus & idè nunc ea testimonia repetere, supervacaneum censemus.

Supracitatis Auctoribus accedit examinanda de hac re opinio Benedicti Mellini clar. mem. Christianæ Svecorum Reginae olim à Bibliotheca.

Is enim, quum Ecclesiam Sancti Andreae in Barbara dictam, jam profanatam describit, in quodam suo MS. Italico sermone, quod pariter è copiosissimo Cimelio laudati Illustrissimi Severoli accepi, Latino idiomati redditis ejus verbis, ita loquitur:

Tribuna hujus Ecclesiae (videlicet S. Andreae in Barbara) erat ex Musivo, nunc ferè diruta, & in ea septem Figuræ stantes, Christus in medio sex Apostolorum, ac subtus quatuor flumina Paradisi terrestri: ex figuræ in pedibus sandalia habent, ac in vestibus nonnulla

nulla Γ . gammata; Salvatoris habet H . &c. Et paullo inferius: In figurarum Tribunæ vestibis cernuntur quædam gammata, ut indicavi, Christi que Figura habet vestem obsignatam H . Ipsæ autem vestes, quæ ad præsens etiam in aliis conspiciuntur Ecclesiis, cum iis, atque aliis diversis literis, ab eisdem literatæ appellantur, aut cifratæ, signatæ scilicet occultis notis, in quibus aperiendis multa nobilia desudarunt ingenia, ut verum, ac genuinum sensum ostenderent. Quare nonnulli cifratas has vestes, Gammadias (ut verbis ipsius utar) denominandas dixere, quarum Anastasius sæpè meminit. At istæ Gammadiæ nihil aliud erant, quàm Crucium figuræ ex quatuor Gammatis cõpositæ, videlicet $\perp$ tam in profanis, quàm in sacris $\perp$ vestibis textæ, ut etiam hodie in suis Casulis Græci habent.

Alii verò cum literis propria nomina, aliasque peculiare res in vestibis pingendi usum viguisse arbitrantur, tam in veteri lege apud Hebræos, quam apud Ethnicos, ac præcipuè apud Græcos: ideoque existimarunt literas, quas nos in aliquibus Sanctorum, aut Salvatoris vestibis intuemur, quasdam occultas notas esse, non signum nominis delineatæ figuræ, neque artificum, & pictorum, qui illas delineârunt, sed ibi tantummodo positas ad antiquum denotandum usum intexendi, sive pingendi hominum dignitate, vel sanctitate insignium nomina, aut aliud in eorundem honorem, dictum.

Nihilominus, ut fatear, (idem subdit) neutri consentire audeo: non primæ sententiæ de Gammadiis, quia ex simplici gamma locus corruptus, nūquam compositus, ut in ipso conspicitur

Musivo, Gammadii nomen deduci minimè potest, quod aliud denotare non valeat, quàm ex pluribus gammis conjunctum opus, ex cuius compositione supramemoratæ Cruces resultant; ac quando Anastasius de Gammadiis locutus est, id solummodo fecit occasione vestium Sacerdotalium, aut Paramentorum, quæ Summi Pontifices Ecclesiis donaverant. Neque assentire valeo, ipsas notas, dignitatis, aut alterius rei nomen indicare; quoniam quoad literam H . quæ in multis Christi vestibis cernitur, denotat nobis ipsam hieroglyphicum esse; & imaginem illam, quæ H . signata est, Christum repræsentare. Ita visitur nota ista in præfata Tribuna S. Andree, quæ à S. Simplicio Musivo opere ornata fuit anno 475. circiter. Pariter in illa Sanctorum Cosmæ & Damiani, constructâ à Felice IV. Summo Pontifice, circa annum 725. In Tribuna S. Theodori fortasse omnibus antiquiori. In illa S. Praxedis à Paschali I. circa annum 820. edificata. In quibus omnibus Tribunis lit. H . procul dubio Christi Domini Nostri indicativa est, sicut Γ Gamma invariabile Symbolum est Apostolorum. Ita in sæpè memorata Ecclesia S. Andree visuntur gammata in vestibis Apostolorum, ad discrimen vestis Christi, quæ habet H . In illa etiam S. Mariæ Novæ, facta à Joanne VIII. circa annum 706. Quare minimè adducar ut credam, has notas significativas esse, sed utique denotasse, aut figuratam personam, aut ipsius personæ gradum: ut est in casu nostro, in quo Γ . Gamma in diversis positum Tribunis, Apostolorum nota est, & H . Salvatoris character. Nec allegari potest, præfatas duas literas Γ . & H . Artificis

nomen denotare , quoniam qui *Sancti Andree Tribunam* concinnavit , illam certè *S. Mariæ Novæ* construere baud potuit , cùm inter has ducentorum & ultra annorum spatium intercedat : pariterque qui *Sanctorum Cosmæ & Damiani Tribunam* edificavit , neutiquam potuit illam *S. Praxedis* edificare , cùm prima constructa fuerit circa annum 539. secunda circa 820. & hæc circa has vestium notas indicasse sufficiat . Hæc fuere conjecturæ Mellini .

Verùm, libet hîc , antequam meam opinionem exponam , præcitorum Auctorum sententias methodi , & claritatis servandę causâ compendiosius , ac strictius colligere .

Severanus sentit , has literas seu characteres in Sanctorum vestibus exaratos , esse peculiare quoddam arcantum , & Mylterium , & idè per literam T. & X. obumbrari Crucem , & nomen *JESU CHRISTI* . Suaresius, huic Auctori proximus , arbitratur , artifices in vestibus *CHRISTI* , Apostolorum aliorumque Heroum varias literas absque delectu expressisse , alludentes ad antiquum morem titulos , & versus inscribendi , attexendi que vestimentis Patritiorum , Civium que Nobilium ; & certissimum esse , has literas , nunquam nomina eorum , qui hujusmodi Imaginibus repræsentabantur , neque nomina pictorum , seu Musivariorum , qui eas fecissent exprimere , sed neque vestium illarum appellationem ; nec esse literas , quas aut textores , aut factores , in pannis consuere solerent , imò verò ad arbitrium , libitum que artificum , & casu persæpè fuisse addictas , & inscriptas hujusmodi notas , seu characteres .

Macrus sicco calamo quæstionem

transit , affirmans solummodò literam L. esse gamma Græcum inversum ; unde ex his quatuor gammis simul in Crucis formam dispositis ipsam Crucem , & per literam H. Salvatoris nomen significari asserens , diversisque argumentis eandem , quam Severanus sententiam profert .

Rubenius multis allatis profanæ , ac sacræ antiquitatis eruditionibus , autumat , ex illis colligi posse Græcis in usum fuisse sigla , aut Monogrammatia , patriæ vel gentis suæ tanquam insigne , palliis texere .

Dati totus est in disquisitione genuinæ , ac sincerae Pliniani textûs lectionis , *Tesseris* ne , an *Texturis* , quibus nomen *Zeuxis* sculptum erat , ex variis M S. Codicibus legendum sit , exquirens ; nihilque de harum literarum origine , seu significatione affert .

Mellinus per literam H. Christi Domini nostri nomen cum Severano ; & Macro denotari , Γ. verò Apostolorum symbolum esse , opinatur ; nec se inclinare in illorum sententias affirmat , qui asserunt , per has literas aut gammadias , nomen , sive dignitatis , honoris , & cujusvis alterius rei notam significari .

His præcitorum Auctorum sententiis adductis , ne eorum diligentiam ad hanc rem illustrandam despectam vilemque (ut mos est) habere videar , ad meas conjecturas roborandas , relicta affirmativâ , in parte negativâ , exceptâ Suaresii sententiâ , unico casui , fortuitoque eventui hæc vestium notas adscribente , libentissimè utar , postquam eorum positivas opiniones , evidentissimis conjecturis , nequam subsistere demonstravero .

Illi ergo , qui per prædictos characteres,

cteres, seu literarum figuras, significari volunt, aut Monogrammas, aut Crucem, aut tesseram Patriæ, aut literam initialem nominis per tales imagines præfiguratorum, aut nomen Pictoris, seu Musivarii artificis, aut nomen Apostolorum, cæterorumque Sanctorum, aut Christi Domini, debent ante tanquam certum sue assertionis fundamentum firmare, quod semper, & ubique iidemmet characteres, & eademmet notæ reperiantur in illarummet Imaginum vestimentis, quarum prototypus per illas exprimitur; quod non solum non faciunt prædicti Auctores, sed etiam inter se propter istorum characterum modò in una, modò in altera imagine repertorum diversitatem, valdè discrepant, & tantum convenire in se videntur, quod per literam H. & X. nomen Christi, per Γ. Apostolorum symbolum prænotetur: quæ assertio qualem habeat subsistentiam omnimoda varietas horum characterum, & notarum, modò in iisdem, modò in diversis imaginibus ad vestimentorum fimbrias expressarum diligenti per vetustiores Basilicas Sacrarum picturarum ac Musivorum observatione à nobis consideratâ, omnino demonstrabit.

Quoad literam H. Hæc non solum cernitur in Christi veste, in Musivo opere, quod in profanata Basilica Sancti Andreæ in *Barbara* cernebatur, verum etiam in vestibus Sanctorum Joannis Baptistæ, & Evangelistæ, & duorum Angelorum stantium ad dexteram, & sinistram Salvatoris in Oratorio S. Venantii: eadem visitur in vestibus nonnullorum Apostolorum in Triclinio Leoniano, additis aliquibus punctis, hac forma H̄ qua de re litera

H. non est peculiare signum ipsius Salvatoris, sed communis etiam aliis Sanctis, & Angelis: neque adamussim ubique delineatâ I. literâ signatæ cernuntur vestes Sanctorum Petri, & Pauli, ac Laurentii in arcu Tribunæ Ecclesiæ S. Clementis: in Tribuna Sanctorum Cosmæ, & Damiani in figura (ut opinor) S. Pauli; ut observantur etiam in veste S. Petri: in Tribuna S. Mariæ Transtyberim, ac in vestibibus Patrum antiqui Testamenti, ac propterea Sancti alicujus peculiare Symbolum non est.

An verò signum hoc sit una litera L diverso modo disposita, sive character, nempe L Latinorum, & Γ Gamma Græcum, ignoro: scio tamen in vestibibus Apostolorum Tribunæ S. Andreæ in *Barbara* conspici posse, ut infra in Tabula LXXVI. licet in duabus propriè non est L, sed aliud signum huic simile, prout hodieque conspicitur in vestibibus Angelorum in arcu triumphali Basilicæ Liberianæ, extracto à Xysto III. ac in Figura Patrū antiqui Testamenti, ut in Tab. LX. Musivi operis supra coronam porticūs ejusdem Basilicæ visitur: item in veste Isaïæ Prophetæ, qui in arcu, & in veste Sancti Petri, qui est in Tribuna S. Mariæ Transtyberim: pariter in vestibibus SS. Petri, Jacobi, & Andreæ in S. Maria Nova, nec non in nonnullis figuris Triclinii Leoniani, aliquibus additis punctis: itidem in vestibibus duarum mulierum in Ecclesia S. Sabinæ P. literâ insignitam videmus vestem Sancti Pauli: in Tribuna S. Mariæ Transtyberim, ac in Tribuna Oratorii S. Venantii, & S. Petri, in arcu S. Marci: hic character depictus est in fimbria

Pallii S. Anastasii in arcu supradictæ Tribunæ S. Venantii [ ] : similia signa cernuntur in vestibis Angelorum in præfato arcu Liberianæ Basilicæ . Hoc signum item est in veste unius Angeli in eodem arcu .

L. Hæc nota videtur apposita in veste cujusdam figuræ , præfatæ Liberianæ Basilicæ, ut in Tab. LX. Ista verò in alterius veste, ut in eadem Tabula ; & in Hieremia Propheta in Arcu S. Mariæ Transtyberim. Z. pariter in dicta Tab. LX. cernitur.

Aderant & in Tribuna S. Agathæ in Suburra cum Christo duodecim Apostolorum figuræ, quæ signis diversis inscriptas vestes habebant ; Christus videlicet cum SS. Andrea, Matthæo, Bartholomæo, Paulo, & Philippo hoc à quibus paullò differebant SS. Jacobus, Simon, Jacobus Alpei, & Judas. S. Petrus . At SS. Joannes, & Thomas . Item Christus notatur in Ecclesia S. Pudencianæ . S. Paulus in S. Theodoro . Ibidem Sæctus Petrus H. In Tribuna Sanctæ Mariæ Transtyberim S. Joannes T. Alia signa in vestibis Apostolorum in Leoniano Triclinio visuntur, nempe **ELHI** . Christus verò **ELHI** Dominus hoc peculiare signum exhibit .

In Tribunis SS. Praxedis, Agnetis, & Cæciliæ Virginum, vestes rolis notatæ sunt .

Hæc autem sunt signa in vestibis figuratis Musivorum operum Romæ extantium .

Similia, ac alia diversa signa observari etiam possunt in Musivis operibus Ravennæ existentibus, quorum exemplaria transcribere curavi, de quibus suo loco agendum, nunc au-

tem summam, ne nimio benignum Lectorem tædio afficiam, signa in vestibis figurarum extantia reponam .

In Ecclesia Sancti Apollinaris novi, in diversis figuris hæc signa impressa cernuntur: **HTTRLN**
GAIOLACT

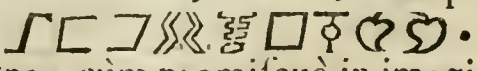
In Ecclesia S. Vitalis ejusdem Civitatis Ravennæ . **ZP**

In Ecclesia S. Michaëlis **RL**
HILN .

In Ecclesia S. Mariæ in Cosmedin **H.I.**   **Z.N.**

Pariter in Ecclesia S. Agathæ Majoris laudatæ Civitatis .

Similiter in Ecclesia SS. Nazarii & Celsi **II EI** .

Hæc magna diversitas, & promiscuus usus hujusmodi characterum, seu notarum in variis antiquarum imaginum vestibis, quæ notæ aliquam elementarium literarum formam ut plurimum habent, clarè demonstrat, quantum à veritate aberraverint præcitati Auctores, certam, determinatamque aliquam significationem literis hisce, seu characteribus attribuendo. Accedit insuper, quòd multæ è prædictis notis, seu signis nullam habent literæ elementaris seu Latinæ, seu Græcæ formam; ut sunt, exempli gratiâ . Quæ signa, cum promiscuè in imaginum vestimentis (ut supra ostensum est) cernantur, nemo certè affirmabit, aut tesseram Patriæ, aut Nomen, aut Artificem, aut Crucem, aut Christum, aut Apostolos, aut reliquos Sanctos præcisè denotare; ut benè hujus totius Discursus supracitata testimonia, & diversarum eruditionum œconomiam advertenti, patebit.

Restat nunc , ut his omnibus benè perpensis , quænam sit mea de istorum characterum origine , ac significatione sententia exponam .

Ex diutina ergo , ac serâ meditatione , quam habui super hac re , & ex contrarietatibus , quæ in præfatorum Auctorum supra allatis sententiis reperiuntur , conjecturari certè mihi posse videtur , quòd sæpè memoratæ literæ , signa , characteres , aut monogrammata , in veterum sacrarum imaginum vestibus , originem suam habuerint ab antiquo more , qui etiam nunc ubique in usu est , signandi omnes pannos signo imaginis , aut effigiei , seu alterius notæ , ut vulgò dicitur *Marco* , sive *Inpronta* officinæ Textoris , utpotè cum una , duabus , aut tribus literis , vel simul nexis , vel inverso ordine compositis ; quibus literis , aut artificum , aut loci , ubi panni illi fabricabantur , aliquam notam afferant . Unde & illa cordis figura , & aliæ , quæ nullam habent elementaris literæ formam , ut supra notavimus , certè nihil aliud quàm officinæ signa artificum esse possunt : quæ etiam signa diversos figularum Dominos antiquitus denotabant , ut in longa ipsarum figularum serie observavimus .

Antiqui enim Pictores , qui nescio scrupulosâ nimis , quâ pingebant diligentia , ruditatem suam exuerent ne , an augerent , cùm imagines , aut ex pictura , aut ex Musivo opere efficerent , easdem notas , aut characteres , quæ in prototypis vestibus pro officinarum , aut artificum signo , seu *Marco* erant , in pictis , aut Musivis etiam vestibus efformabant : & ideò sicuti hæc signa in laciniis typicarum , idest verè pan-

nearum vestium apposita erant , ita in simbriis pictarum vestium eadem pingere consuêvere .

Scio , statim huic nostræ sententiæ objici , signa & literas quæ in pannis sunt , à sutore recidi , & objici , nec unquam in vestibus apparere ; unde quæ in vestibus Apostolorum , aliarumque Imaginum sunt , talia esse minimè posse , ac nos graviter hallucinari . Verùm hoc quod objicitur , vel rationi sat consonum , vel saltem credibile foret , si iis temporibus , quibus Musiva opera fabrefacta fuere , recidendi pannos in plagas , & frustra , ac inde acu , filoque mediantibus in unum iterum , sed formâ diversum , coaptandi mos extitisset , uti hodie . Antiquis enim temporibus simplex vestitus erat , & unico pallio , & tunica , ut plurimum veteres patres contenti erant , quæ inconsutilia fuisse existimo . Plinius lib. 8. cap. 48. nos docet apud Romanos Tanaquilam , quæ & Cæcilia fuit dicta , primam fuisse , quæ rectam tunicam exuisset ; quem morem etiam apud Hebræos viguisse comperio ex S. Joanne cap. 19. 23. ubi asserit , Domini Nostri JESU CHRISTI tunicam fuisse inconsutilem , ac contextam per totum . Hanc autem quæstionem , quòd antiqui Romani habuerint textas vestes , non acu confutas , jam movit Casaubonus ad Ælium Spartianum in Caracalla , ubi ait : *Plerasque omnes veterum vestes texturâ solùm confici solitas , sine opera sutoris ulla , & , ut loquuntur Evangelistæ : ὑφαντὸς οὐ ὄλου .* Idem confirmat in *exercitat. ad Baron.* 16. n. 117. *Hodie (inquit) rarissimè vestis aliqua conficitur sine Sarcinatoris opere ; olim verò parandarum vestium alia fuit*

fuit ratio ; textores enim absoluebant , neque eorum operâ ut plurimum utebantur , quos sermo Gallicus vocat Couturiers , Latini , Sartores , quæ vocabula refectorem veteris vestis potiùs denotant , quàm novæ confectorem . Fusè super hoc dubio differuit Braunius *De vestitu Sacerdot. Heb. lib. 1. cap. 16. num. 10. & seqq.* quem adeundum curioso Lectori relinquam .

Hic idem Auctor , occasione motæ quæstionis , luculentissimè differit de modo texendi vestes in dicto cap. 16. num. 19. ex quo nonnulla delibavimus . Duo igitur apud veteres texendi genera fuere , unum sedendo , ac deorsùm , idest tramam ad inferiorem partem spatâ (à similitudine gladii sic dicta) loco pectinis nunc usitati , trudendo , unamque simplicem telam tantummodò absolvebant , ut videre est in Tab. XXXV. Fig. 2. Alterum verò , quod apud nos in defuetudinem abiit , antiquis tamen usitatissimum , erat hoc : illi qui texebant , stabant , telamque perducebant ab uno latere ad aliud , tramam sursùm , idest ab inferioribus ad superiora ducendo . Hujus texendi forma pulcherrimum exemplum est in venerando antiquitatis Codice Virgiliano , mille , & quadringentorum circiter annorum , qui in Vaticana Bibliotheca asservatur , ubi visitur femina stans in perpendiculari jugo textorio telam conficiens . Figuram ex eodem Codice depromptam gratum lectori facturus , & confirmaturus ea , quæ Braunius in dicto capite affert , exhibeo in eadem Tab. XXXV. Fig. 1.

Nititur idem eruditè demonstrare antiquam vetustam artem texendi vestes præfatas in India coli adhuc ; ac

tunicam ex bysso , sive xylyno subtilissimo ex Indis ad Hollandos egregiè manicatam , ac undique clausam sine futura , sine ullo acûs vestigio delatam fuisse , quo exemplo motus veterem hanc texturam ingeniosissimam sanè , ac rarissimam , tot jam retrò sæculis deperditam , ex veterum tenebris inapricum protraxisse , & bono publico , præsertim in Literariæ Reipublicæ monumentum vulgâsse ; prout in sequenti jugi textoris emblemate in eadem Tabula Fig. 2. apparet , cujus declarationem apud ipsum Braunium videre poteris .

Dum hæc scriberem , ad aures meas pervenit , hæc in Urbe artificem degere : qui similia texeret . Diù ego quæsitum inveni , quem non solum mihi indicavit , verum etiam domum meam duxit eruditissimus Joannes Patricius Collegii Urbani *de Propaganda fide* Controversiarum Lector , Græcæ , Orientaliumque linguarum supra fidem peritus , ac dignissimus à secretis , sive Director , collationis Ecclesiasticæ historiæ à me institutæ , quæ in eodem Collegio quindeno quoque die fer. 2. habetur : dixi , à me institutæ , quoniam aliqui palmam mihi arripere tentârunt , aliis tribuendo . Textorem igitur interrogavi , an tunicam vulgò *indusum* ulla sine futura sciret intexere ? Respondit protinùs , se talia elaborandi modum jam à triginta quatuor annis excogitasse , suadente , ac premente nobili quodam viro Principis Thomasi contubernali . Additque . *Quatuor jam ab illo scuta acceperam , ut opificio manus imponerem ; sedulamque narrabam operam , quum in manicis hæsi , velut in sicco , & inchoata perficere planè jam desperabam .*

Hinc

Fig. 1.

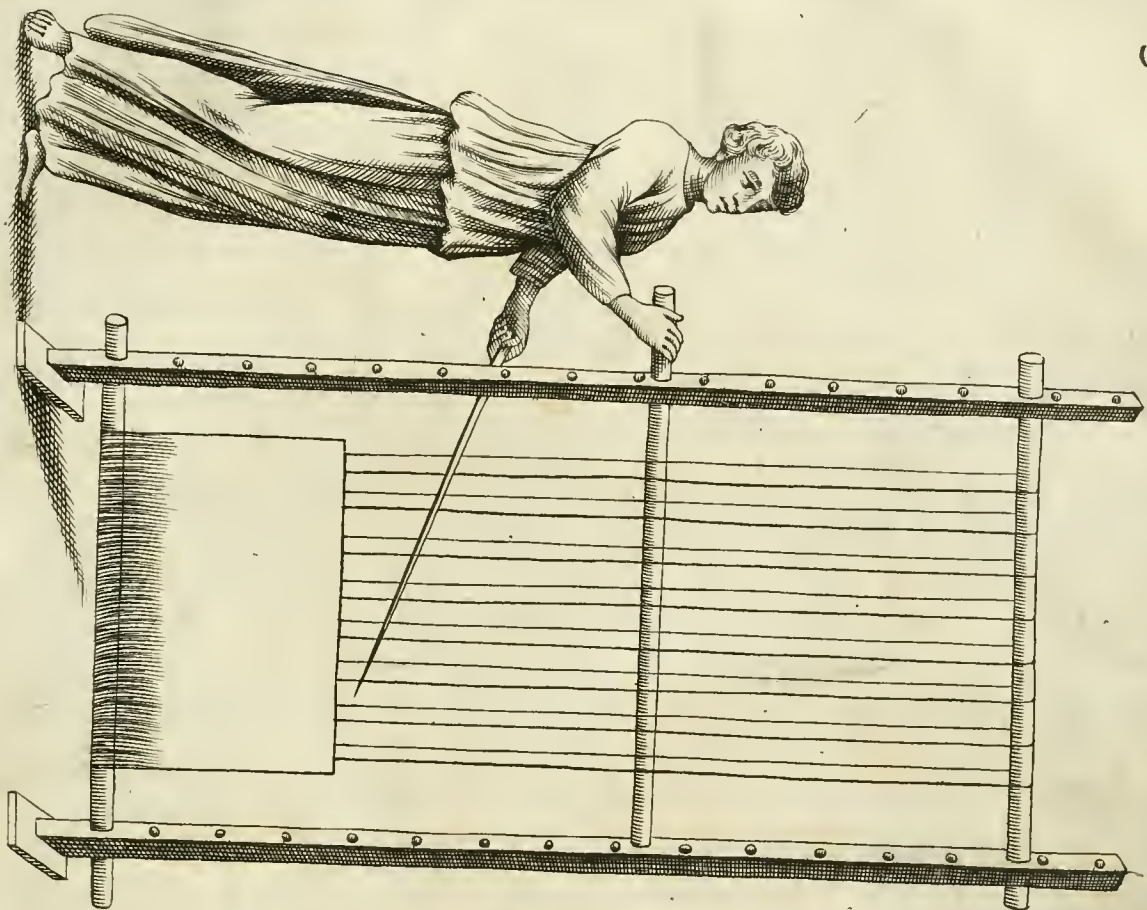
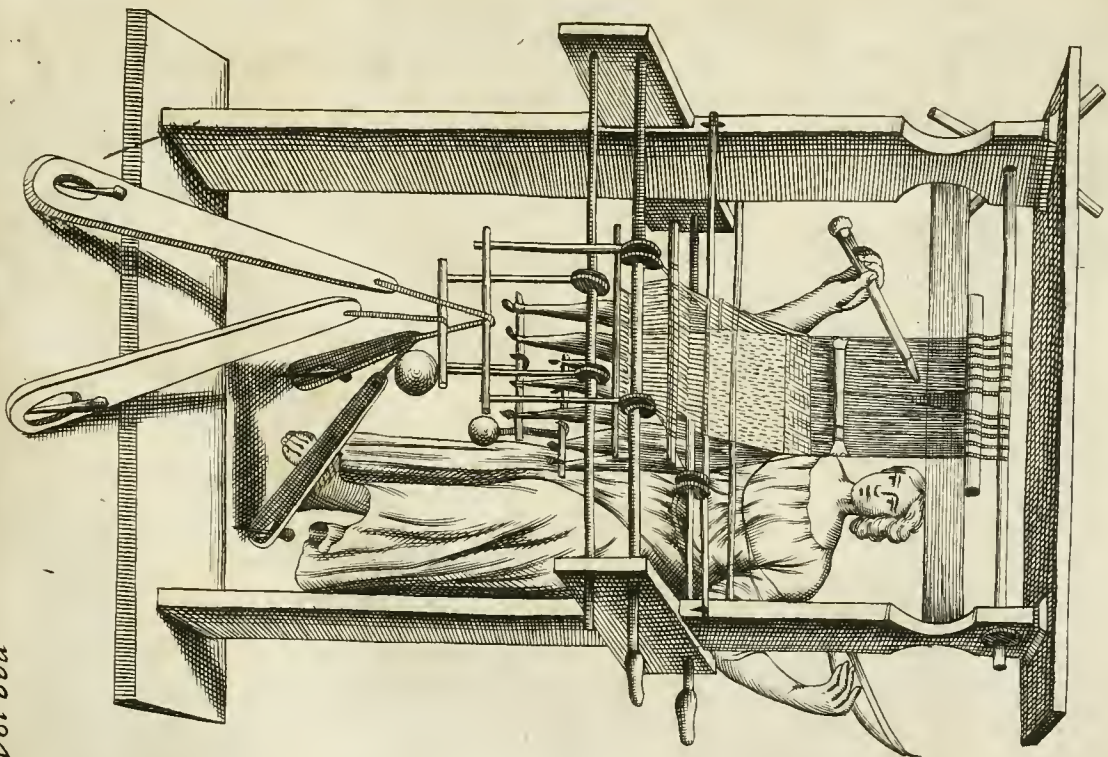

Fig. 2.

TAB. XXXV.

Hinc maximè cogitabundus , ac de pecuniâ restituendâ sollicitus , quam in familie sustentationem impenderam , quâdam nocte texere somnivi , obicemque difficultatis evincere . Profili vi statim , & quod in somniis conceperam , vigil attentans , voti compos effectus fui . Quatuor inde indusia confeci , quorum alterum in Hispaniam , duo in Sardiniam delata fuere ; Quartum sanc. mem. Clementi Papæ X. dono dedi , & instante postmodum Eminentiss. Purpurato , soccos , seu calceolos lineos etiam texendi modum inveni . Hæc ille . Quibus ut fidem astrueret , nondum absolutum indusium ostendit . Utque novum hoc Artis inventum , seu veteris restitutio magis , magisque patefceret , publicæ illud Academiæ Physico-mathematicæ , quæ domi meæ pluribus ab hinc annis habetur , fideliter spectandum proposui , totque sui testes , ac præcones habuit , quot eâ die Academiæ intervenerant .

Artificis nomen est Franciscus Maria Granchi , Natione Florentinus , novem jam supra quinquaginta annis in Urbe moratus , quò vix exacto novennio puer accessit : & quia ab eo curiosus adhuc exquirens , qualis textoris jugi ad hæc opera forma esset ? ipsammet esse accepi , quæ ad pannum cujusque generis adhibetur .

Post aliquot menses fama per Urbem vulgaverat , inconfutibile indusium in præfata Academia ostensum fuisse . Unde quidam alius ingeniosus artifex Franciscus Guiot nomine , Natione verò Burgundus , recurrit ad Dominum Abbatem Josephum Ponthiam ejusdem Academiæ à secretis , ut proprii ingenii in eadem Academia pompam faceret in texendo non solùm indu-

sium , verùm & mappam cum suis floccis ad nares detergendas : Ac parvulum Casulam , vulgò Planetam absque ulla acûs ope , sed solâ , & simplici texturâ in solito jugo textorio propriâ scitâque minervâ elaboratam protulit . Quare ex iterato molimine horum artificum ; quod benè , imò ultra spem cecidit , patet , quàm facile sit hujuscemodi tunica inconfutiles texere . Si ergo apud antiquos mos iste vigeat in tunicis , quantò magis viguisse existimandum est in Palliis conficiendis , quæ non rotunda ut hodie , sed quadrata oblonga fuisse iudico , & ab ea forma , nomen Palliorum quadratorum sumpsisse .

Singula tamen per se distinctè texta fuisse arbitror , ut nunc videmus lectorum culcitas , quarum singulæ divisim ab aliis texuntur , habentque in altero ex angulis unam , vel duas literas , aut alium characterem , qui nomen artificis indicat , vel officinæ insigne est , His ergo rationibus , vel conjecturis allatis abundè ostensum credo , literas , & alia signa laciniis vestium Apostolorum , aliorumque Sanctorum apposita nil aliud omnino , nisi nomen artificum indicare , seu notum insigne esse , in eorundem officinis publico aspectui apponi solitum .

C A P U T XIV.

De Coronis , aliisque capitis ornamentis

CVM instituti nostri præcipuus penè sit scopus , Iconismis ad rem pertinentibus historiam ornare ; cumque in iis non semel coronas , diademata , ferta , aliasque id genus corollas Imaginum capitibus impositas in-

tueamr; nostræ intentioni, quam maximè consentaneum esse videtur, hîc *De Coronis* disquirere, ut Icones illæ delucidè, ac plenè attingantur. Ideò eruditum Paschaliū consulentes, qui luculentam de illis notitiam tradidit in suo *Tractatu de Coronis*, & Wolfgangum Lazium, qui longè ante ipsum *De Repub. Romana* scripsit, lib. 9. c. 18. aliqua ex ipsis, aliisque cursum excerpta stylo Laconico pertractabimus.

Coronarum usus tantæ vetustatis est, ut ex variis speciebus, quæ longissimis temporis interstitiis emersere, non ita facilè suppetat modus, lumenque ad æquivoca detegenda, quæ passim non paucos decipiunt; Coronas præsertim cum fertis, radiis, ac diadematibus, & è contrario confundentes. Nos itaque eâ, quâ præ viribus valemus, studii lance, omnia, quæ hujus rei errorem æquare, & corrigere possint, sedulò ponderabimus.

Acturi igitur *de Coronis*, dicendi lex flagitat, ut prius coronæ etymon aperiamus, de quo multifariam decernunt Historici. Alii non humilis famæ Scriptores *Coronam* à *cornu* originem sortiri arbitrantur, fortasse eo quòd in sacris paginis *cornu* tanquam insigne, notaque Regii capitis usurpatum observent. Festus verò inter antiquos Scriptores, *Coronam* à *choro* dici autumat, carere tamen aspiratione. Appion apud Athenæum lib. 5. ait, *Coronam* olim *Choronon* fuisse appellatam, qua Saltatores in theatris redimiri solebant. Hujus notionis videtur quoque particeps Isidorus lib. 19. cap. 30. ubi coronam ab eo nomen sumpsisse adstruit, quòd antiquitùs prope aras circumcursaretur: unde

ad figuram circuitus, Chorive similitudinem, illam construere antiquitas docuit. Paschalius verò lib. 1. cap. 8. rejectis his omnibus, aliisque opinionibus, Coronæ vocem à Græcis dictionibus *κορωνίς* & *κορώνη* emanare putat, ut ipse nominum sonus, reique significatæ univocatio, argumenta suppetunt. Tradunt enim Grammatici *κορώνη* esse arcûs apicem sphericum, nempe illud rotundum, sive sit hemicyclus, sive curvamen. Sæpè sæpiùs quemcumque finem significat; quod simili hâc loquendi phrasi probari videtur ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, sive ἐκ νεύτου μέχρι τῆς κορωνίδος. idest. ἐπὶ τὸ κορυφῶν. nempe à principio ad finem, ex infimo ad summum, à carceribus ad calcem, à destinationis ad perfectâ. Quare ponitur *κορωνίς* pro ædificii fastigio, & inter alios ab Hesychio. Cùm igitur Corona ea sit, ultra quam hominum cupido aliud expetere haud valet, ac ex Aristotele *Moral.* lib. 1. cap. 9. præmium, finisq; virtutis: nil magis illi congruere videtur, quàm ut à Græcis illis dictionibus ortum habeat, quæ apicem, finem, ac plenitudinem innuunt. Constat enim, quodcumque in humanis summum, & perfectum intentamus, ad id scitè ornateque Coronæ nomine nos alludere; adèd ut qui dicit Coronam; culmen, apicem, finem, & perfectionem dicat. Atque hoc sensu docuit Sapiens *Eccles.* 25. timorem Domini esse coronam sapientiæ, cujusmodi est illud Clementis Alexandrini lib. 3. *Pædagog.* cap. 3. *Senum autem corona est multa experientia, & vultus ejus canities flos est multæ experientiæ.*

Hæc ex plurimis apud eundem Paschaliū loco citato decerpimus. Nos autem prædictos Auctores concilians,

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

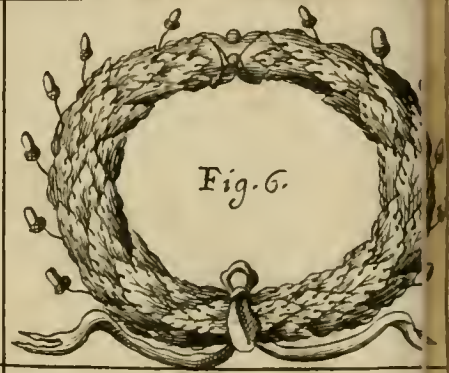

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

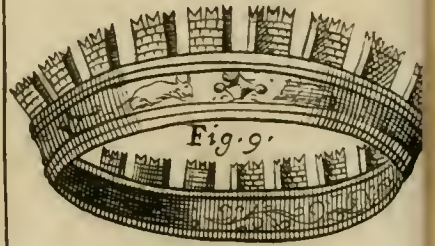

Fig. 9.

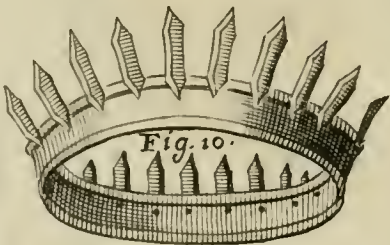

Fig. 10.

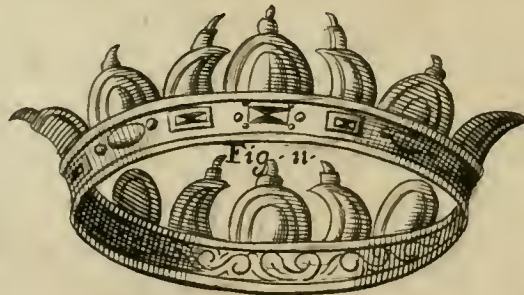

Fig. 11.

Fig. 12.

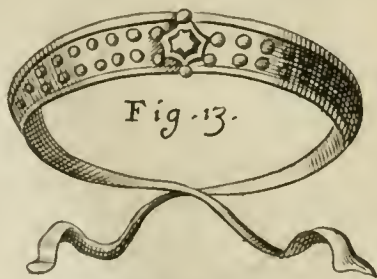

Fig. 13.

Fig. 14.

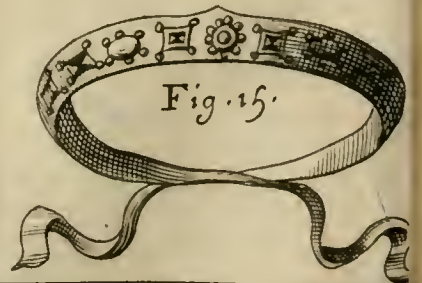

Fig. 15.

Fig. 16.

Fig. 17.

Fig. 18.

res, putamus Coronas in locis campestribus, vineisque, ubi animusâ curis levatur, casu adinventas fuisse: aliquem nempe in illa animorum alacritate, pampinis, aut alicujus plantæ racemis in gyrum contextis, Coronas formasse, eisque sociorum, convivarumque tempora redemisse; quæ cum quid ludicrum, ac jucundum præferrent, alios omnes invicem sibi similes capiti imposuisse, illasque tripudii, & alacritatis tempore gestasse. Meam hanc, conjecturam confirmant qui scribunt, Bacchum Coronarum inventorem fuisse, hederaceam gestasse. Plinius præcipuè lib. 16. cap. 4. Alii verò Baccho antiquiorem Janum faciunt; ut Athenæus lib. 15. alii Saturnum, ut ex Pherecide narrat Tertullianus libro *De Corona Militis*. Quare si Saturnus coronarum inventor extitit, & ipse Saturnus Adam fuit, ut existimat eruditissimus Vir Gerardus Vossius *De Theolog. Gentilium*. lib. 1. cap. 18. si verò Bacchus, aut Janus, cum idem sit ac Noë, testante eodem Vossio loco citato, ex hoc deducitur antiquissimus Coronarum usus, & per consequens earundem originis ignorantia. Hoc tamen scimus, Mosis tempore in honoris argumentum, & signum acceptas, ut habetur in Josepho lib. 3. *de Antiquit. Judaic.* c. 11. ubi: *Circundatur ei (videlicet capiti Pontificis) & aurea corona tribus ordinibus facta.* & lib. 8. cap. 3. *Corona, in qua Deum Moses scripserat unum fuisse.*

Propterea sententias illorum omitto, qui opinantur, Coronas desumptas esse ab animalium terrestrium, seu volatilium, aut piscium, sive florum, aut fructum similitudine: prout etiam tanquam inania Poëtarum figmenta,

stellarum coronas in plaga Boreali Ariadnæam, & in Australi Austrinam, sive Rotam Ixionis; & propiùs ad earundem diversarum specierum enarrationem accedo. Coronæ igitur temporis progressu non solum in alacritatis, ac lætitiæ signum inter convivas adinventæ fuere; verum etiam ad indicandam viri alicujus prærogativam, ob insigne aliquod facinus, vel peculiarem virtutem, aut dignitatem; quandoque etiam in signum doloris, aut ingominæ, ut infra ostendam.

A convivalibus autem, veluti origine prioribus, initium fumentes, materiam earum, & causam demonstrabimus. Variæ profectò, sive capitis ad ornatum, sive ad ipsius debilitatem, ut gravitatem levandam, aut in odorum fragrantiam pro libito convivarum, ex variis vegetabilibus coronæ conflata, & confertæ fuere. Non, nulli enim *Hederaceam* adbibebant, cujus exemplar habes in Tab. XXXVI. Fig. 3. Baccho inventori dicatâ: quippe qui hederæ foliis citra cultum & artem perenni viriditate vernantibus coronati, sine gravis odoris nausea refrigerium experiebantur. Alii *Myrticam*, ut Fig. 7. quæ astringit, merique exhalationes coercet. Alii *Rosaceam* usurpârunt, Fig. 1. cum rosæ gravitati capitis cõferant, & acres vapores in cerebrũ conspirantes expellant. Quidam *Antinoiam*, *Lotinam*que fronti imponebant, ut in Fig. 2. utramque è Loti floribus compactam, quos duplici colore arbor pingit; uno rosam imitante. ex quo corona *Antinoiam*; altero cyaneo persimili, è quo *Lotina*. Lotos ista æstivo tempore affluit Alexandria: in Ægypto enim passim attollitur. Aderat quoque corona *Hypoglottis*, qua-

tanquam fræno utebantur ad loquacitatem arcendam, plerumque inter pocula oriri solitam: corona hæc ex Pastillorum massa compacta erat: *Hypoglottides* enim pastilli sunt, seu catapotia ad tussim comparata, quæ linguæ supponuntur. Moris pariter erat uti coronâ, quæ dicebatur *Hypothy-mis*, & quæ collo appensa protendebatur ad pectus, venustate florum, odorumque suavitate commendabilis; de qua Plutarchus *Symposiac.* 3. & meminit Ovidius *Fastorum* lib. 2.

Ecce nurum Regis fulsis per colla coronis

Inveniunt posito pervigilare mero.

Pleriq; verò, præsertim rustici; *Amerinâ salice* coronabantur, ut Fig. 5. Nec deerant qui ex *Apio* coronas gestantes, lætissimum Baccho festum, convivumque concelebrarent, in quo Aristoteles nihil Diis mutilum offerri debere asserit, sed quod integrum sit, ac perfectum, idque non nisi coronis aptius fieri potuit, quæ plenitudinem, ac perfectionem significant, ut supra ostendimus.

Hæ aliæque coronarum species in conviviis, & epularum initio convivis offerre solitum erat, ut describit Philoxenus Dithyramborum scriptor in opere, cui Titulus *Cæna*, apud Athenæum lib. 15. cap. 10. *Deipnosoph.* his verbis: *κατὰ χειρὸς δ' ἡλυθ' ὕδωρ ἀπαλὸς καμίσου ἐν ἀργυρέᾳ περὶ φέρων ἐπέχουεν. εἴτ' ἔπειτα σφρανολεπτάς ἀπὸ Μυρτίδων. εὐάγνητον κλάδον διπυάπτον. Aqua lavandis manibus allata est: Molliusculus puel-lus argenteo gutto quem tenebat, affudit, coronasque deinde advexit tenues, è puris mirti ramis magno labore contextas. Computationibus verò conviviisque importunam existimârunt co-*

ronâ *Lauream*, ut in Fig. 4. tum propter caliditatem, quâ laurus inficitur, tum ob acrimoniâ odoris, quæ capiti maximè obest. *Aramaceam* quoque coronam, tum *Violaceam* improbârunt; imò omne florum & frondium genus, quod nimis oleret, & capiti officere potuisset.

Hactenus de convivalibus: modò ad eas coronas gradum faciamus, quæ honoris causâ dabantur, tam in Gymnicis certaminibus, aliisque spectaculis. quàm etiam in bellis. In ludis jam à Thesei temporibus invaluit consuetudo, ludorum victores coronandi palmis in Creta insula, ubi ipse Deli ludos instituit. Theagenes Thasius cùm cursu, & luctâ, pugillatuque in Olympicis excellisset, mille & duas coronas lucratus est. Antoninus Caracalla Imperator sæpius in equestribus certaminibus supra alios victor, coronarum præmio donatus fuit.

A ludicris certaminibus edocta posteritas, suos deinde milites ob aliquod magnum in bello patratum facinus coronavit, ut unius præmium aliis ad gloriam, pro calcari inferviret. Ex diverso autem præclaro facinore, diversæ dabantur coronæ: nam aliæ *Civicae*, aliæ *Murales*, aliæ *Vallares* aliæ demum *Navales Ovales*, *Obsidionales*, *Triumphales*que dicebantur. *Civica*, quæ ut plurimum quercu, ut Fig. 6. quandoque etiam ex hedera, vel lauro erat, ut tradit Gellius lib. 5. cap. 6. Plin. lib. 22. cap. 3. & 4. militi illi largiebatur, qui Civem Romanum in bello servasset, eâ lege, ut Civis ipse servatus, se ab illo servatum asseveraret; neque aliter dabatur, si quenkam alium quantumvis Regem servasset.

Murali, in pinnarum speciem, ut Fig. 2. quæ ex auro aliquando erat, illum Imperator insignibat, qui primus hostiles muros ascendisset. *Vallari*, seu *Castrensi* ex auro, ut in Fig. 10. ille honorabatur, qui prior in hostiū vallum, & castra irrupisset. *Rostratam*, sive *Navalem*, quæ instar navium rostri itidem ex auro efformabatur, ut Fig. 11. habes, ille ferebat, qui navali certamine primus in hostium ratem insiluisset. *Ovalem* ille, qui partâ victoriâ Urbem ovans ingrediebatur, & hæc myrtea erat, ut in Fig. 7. Corona *Obsidionalis* ab iis, qui ab obsidione liberatos se faterentur, Duci liberatori offerebatur; & fiebat è gramine, ut ex Fig. 8. quòd in eo loco ortum esset, intra quem clausi erant qui obsidebantur. Demum *Triumphalem* coronam Dux lucrabatur, qui sedatâ Provinciâ, victisq; hostibus, Tarpejam arcem triumphans ascenderet: hæc prius ex myrto, deinde lauro, ut ex Fig. 4. postremò ex auro, gemmisque confecta fuit, ut infra patebit. Primus omnium, teste Plinio lib. 15. cap. 29. qui myrteâ coronâ usus Urbem ovans ingressus sit, Posthumius Tubertus fuit Sabino genere natus: deinde M. Crassus à veteri more declinans, & abhorrens à myrtea, laureâ coronatus incessit; ex Gellio lib. 5. cap. 6. Usus autem coronarum sensim adeò excrevit, ut primis Ecclesiæ nascentis sæculis, in Primos genios etiam Christianos perreperit, qui variis lectorum florum, illustriumque frondium, aureisque etiam, ac gemmatis coronis perornabatur, quos fusè, & religioso stylo increpat, reprehenditque Tertullianus *De Corona Milit.* cap. 14. his verbis: *Vir Ecclesiæ* (inquit) *Christus Jesus, quale oro te,*

*sertum pro utroque sexù subiit? ex spinis opinor, & tribulis in figuram delictorum, quæ nobis protulit Terra carnis, abstulit autè virtus Crucis, omnem aculeum mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens. Certè præter figuram, contumelia in promptu est, & turpitudine & dedecoratio & his implexa sævitia, quæ tunc Domini tempora & fœdaverunt & lancinaverunt: uti tu nunc laureâ, & myrto, & oleâ, & illustri aliquâ fronde, & quod magis usui est, centenariis quoque rosis de horto Mide lectis, & utrisque liliis, & omnibus violis coronèris, etiam gemmis forsitan & auro, ut & illam Christi coronam emuleris, quæ postea ei obvenit, quia & favos post sella gustavit; nec ante Rex Gloriæ à Cælestibus salutatus est, quàm Rex Judæorum proscriptus Cruci; minoratus primò à Patre modicum quid citra Angelos, & ita gloriâ honore coronatus; Si ob hæc caput ei tuum debes, tale si potes ei repende, quale suum pro tuo obtulit: aut nec floribus coronèris, si spinis non potes. Viguit quoque antiquus ritus coronandi cadavera, & floribus, coronisque sepulchra spargendi. Si quis enim virtute aliquam sibi coronam adeptus esset, eadem etiam fato functus decorabatur; id permittente lege *Duodecim Tabularum*; cujus meminit Plinius lib. 21. cap. 3. & docet Cicero lib. 2. *de leg.* his verbis: *Illam jam significatio est laudis, ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam, & ei qui peperisset, & ejus parenti sine fraude esse lex impositam jubet.* Mortuorum coronas apud veteres, tetigisse videtur Clemens Alexandrinus lib. 2. ibi: *A turba, & negotio remotæ securitatis signum est corona, quare eâ**

Et mortuos coronant. Legem hanc coronandi defunctos, primævi Ecclesiæ Patres ab antiquis Christianis repudiata testantur, præsertim sæpè laudatus Tertullianus citato loco *De Corona Milit.* cap. 10. sic. *Quid enim tam indignum Deo, quam quod dignum idolo? Quid autem tam dignum idolo, quàm quod Et mortuo? nam Et mortuorum est ita coronari: quoniam Et ipsi Idola statim sunt, Et habitu Et cultu consecrationis, quæ apud nos secunda idolatria est.* & Minucius Felix in Octavio, hæc habet: *Sanè quòd caput non coronemus, ignoscite: auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillifve solemus haurire, nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc satis miror quemadmodum tribuatis exanimi Et non sentienti coronam, cùm Et beatus non egeat, Et miser non gaudeat floribus.* Ego autem tunc temporis Christianos abstinuiffe coronis mortuos redimire non improbo, cùm in exordiis, & vagiente adhuc Ecclesiâ nimius illis inesset religionis fervor, & verecundia. Postmodum verò eâ in pace adulescente, similibus coronis, liliisquæ coronandi cadavera, præsertim Virginum, & Puerorum, morem introductum non dubito, cùm usque ad hæc nostra tempora, observatum id videamus. Atque hæc de mortuis dicta sufficiant, & ad Cæsarium Diademata properemus.

Gliscente cum tempore, Cæsarium luxu, lauro nequaquam contenti fuere, sed quid augustius excogitantes diademate redimiri coeperunt. Primus autem qui diademata adhibuit, Aurelianus Augustus fuit, si Victori credimus, qui, *Iste (inquit) primus diadema capiti innexuit, gemmisque, Et auratâ veste,*

quod adhuc serè incognitum Romanis moribus videbatur, usus est.

At Lampridius in Heliogabolo narrat, hunc Imperatorem, jam ante Aurelianum diadematis gemmati usum, habuisse, ubi sic: *Voluit (Heliogabulus) uti Et diademate gemmato, quia pulchrior fieret, Et magis ad feminarum vultû aptus, quo Et usus est domi.* Gestandi diadematis consuetudo mirum quantum creverit, ejusdemquæ eò pretiosior, & operosior ornatus erat, quò proniores Imperatores ad luxum. Alii etenim fasciam albicantem, quâ tempora stringebant, obligabantque retro vittis pendentibus, pretiosis gemmis, & duplici margaritarum ordine decorabant; quod diadematum genus ex unionibus dicebatur, quorum exemplar habes in Fig. 12. 13. & 15. Testantur hoc plurima Cæsarium numismata, quorum Icones produnt Spanhemius in suo *Thes. numism.* & eruditifs. Du-Cange in suo *Tract. De Familiis Byzantinis*, qui cùm à pag. 54. successivè ad posteriores iis abundet, adiri à curiosis fuerit oportunius, quàm hic à nobis referri, accedentibus jam ad nonnulla de differentiis inter coronas, & diademata pertractanda.

Porrò nemo est qui ignoret, diademata, coronas, & ferta plerumque à Scriptoribus confundi tanquam fortè synonyma: verùm si sedulò, & accuratè voces hæc perpendantur, profectò haud exiguum inter eas discrimen inventuros nos puto. Diadema enim fascia quædam est candida, ac subtilis, capitifquæ vinculum, ut ostendit Plutarchus in Lucullo, de Mitridatis uxore sic loquens: *Lacerato capitis diademate, illud circumposuit collo, sequè suspendit; statim autem fracto, ò ingrante,*

te (inquit) pannē, ne ad hoc quidem mihi utilis eris? ex quo manifesta est inter coronas, & diademata differentia, cū illæ nil prorsus cum candida, ac subtili fascia commune habeant. Hujusmodi lineo capitis vinculo, seu diademate magnum Alexandrum usum fuisse docet Justinus lib. 5. Is namque cū Lysimachum hastæ cuspidē ita vulnerasset, ut sanguis minimè fisti posset, vulneris obligandi gratiā diadema deposuit, & explicavit. Fasciæ quoque, seu diadematis meminit Ammianus Marcellinus lib. 17. ubi de Pompejo agens, tradit, hunc fasciam diadematis exulcerato cruri applicasse, unde à nonnullis increpatus fuit. Marcellini verba hæc sunt; *Nec non etiam in Pompejum obtrectatores iniqui multa scrutantes, cū nihil unde vituperari deberet inveniretur, duo hæc observaverunt ludibriosa & irrita: quòd genuino quodam more caput digito uno scalpebat: quòdque aliquandiu regendi ulceris causā deformis, fasciolā candidā crus colligabat: quorum alterum factitare ut dissolutum, alterum ut novarum rerum cupidum asserebant: nihil interesse oblatrantes argumento subfrigido quam partem corporis redimeret Regiæ Majestatis insigni, eum virum quo nec fortior, nec cautior quisquam patriæ fuit. Unde de eo sic Cinna cecinit.*

Fasciolā qui crura tegit, digito caput uno

Scalpit, quid credas hunc sibi velle virum?

Plutarchus in Cæsare, ubi de Lupercalibus agit, discrimen, quod quærimus, inter diademata & coronas satis innuit; ait enim, Antonium Consulē Cæsari Lupercalia spectanti diade-

ma ferto laureo circumvolutum obtulisse. ejus verba sic se habent: *Is (nempe Antonius) ut in forum pervenit, populusque ei locum adeundi dedit, diadema ferto laureo circumplicatum porrexit.* Ex quibus aliud à diademate fuisse fertum, seu lauream coronam, nemo nō videt. Clarius ad rem loquitur Petrus Blesens. Bathoniensis Archidiac. Serm. 19. *ad cant. 3. 11. ibi: Egredimini & videte filie Sion Regem Salomonem in diademate, &c. Aliud est corona, & aliud est diadema. Corona simplex est circulus aureus, quo utuntur Reges in minoribus solennitatibus. Diadema est quasi duplex corona, cū ipsi coronæ quasi alius circulus gemmis superpositus superadditur. Ex ipsa enim Græci nominis interpretatione duplicantem sonat.* Hanc etiam differentiam patefacit Honorius Augustodunen. lib. 1. *De antiq. Rit. Miss.* ubi agens de corona, & diademate, duo se juncta capita exequitur, in quibus manifestè tanquam de diversis signis discurrit cap. namque 224. de corona Imperatoris, & Augusti hæc habet: *Corona Imperatoris est circulus Orbis; portat ergo Augustus coronam, quæ declarat se regere mundi Monarchiam, &c.* cap. verò 223. de diademate hæc ait: *Diadema autem Regum designat Regni ambitum, & omnes, qui in agone contenebant, diadema accipiebant, quòd si pro justitia certaverint, cum Rege omnium coronati regebunt. Hæc verò Regalia insignia à Nino primò traduntur inventa.*

Sed præter diadematis ornamenta Augusti divinitatem superbè affectantes, radiatam sphaerulam capiti circumdedit. Quapropter hinc posceres mihi videtur, ut aliqua de hujus-

mido

modi radiis, quibus capita Cæsarum, magnatumque in statuis antiquitùs condecorabantur, obiter tradamus. Porrò ora Augusti passim radiata occurrunt apud Golzium in Augusti nummis à pag. 18. usq; ad 21. Item Augusti statuam cum radiis frontem occupantibus insculptam cernimus, cum Titulo: *Augusto Deo*. Dio Cassius narrat, stellas, quæ etiam ad radios referri possunt, capiti statuarum appositæ: unde lib. 15. *Augustus* (ait) *statuam Patris æream cum stella supra, in Veneris templo posuit*. Idem hoc adstruit, & causam addit Suetonius in Julii Cæs. vita, sic scribens: *Periit* (Julius Cæsar) *sexto & quinquagesimo ætatis anno, atque in Deorum numerum relatus est, non ore modò decernentium, sed & persuasione vulgi; siquidem ludis, quos primò consecratos ei heres Augustus edebat, stella crinita per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam: creditum est animam esse Cæsaris in Cælum recepti, & hac de causâ simulacro ejus in vertice additur stella*. Pub. Victor in Colosso Solis, quem Zenodorus Neroni dicavit, de quo Plin. cap. 34. lib. 7. septenis caput ejus radiis coruscasse, tradit, quorum singuli viginti duos pedes, & semis in longitudine præstabant. Mos iste radiis circumducendi capita augustorum, ex eo acceptus invaluit, ut ii se supra hominum fortem positos, & in albo Deorum adscriptos jam tum esse ostentantes, populis hac majestatem timorem incuterent, & iisdem securiùs illuderent. Hinc illud Lucani 7. *Pharsaliæ*.

*Fulminibus manes radiis ornabit
& astris.*

Hinc de Domitiani statua sub Dio

exposita hæc Stæsius *Thebaid.* 1.

Licet ignipedum frenator

equorum

Ipsè suis altè radiantem crinibus arcum

Imprimat.

Has radiorum circumferentias edidit, adhibuitque Christiana pietas in decorandis Sanctorum imaginibus, ut antiquissimæ Icones docent: fronteque id etiam exemplo Mosis fecisse Christiadas non abit à verisimili. Moses enim cum Tabulis legis lapideis de monte descendens, vultum radiis coruscantem, afflatumque splendoribus è consortio, & colloquio Dei protulit, ex illo Exodi 34. num. 29. *Cumque descenderet Moses de monte Sinai, tenebat duas Tabulas testimonii, & ignorabat quòd cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini. Videntes autem Aaron, & filii Israël cornutam Mosi faciem, timuerunt propè accedere*. Itaque ex consortio, claraque visione Dei, qua Beatorum animæ perfruuntur, haud extra rem erit si conjiciamus primævos Patres sedulos legum sacrarum Interpretes, has radiorum sphaeras veluti gloriæ notam Sanctorum virorum Iconisimis aptasse.

Quòd verò antiqua Christiana pietas Sanctorum capita hujusmodi radiantibus lineis insignire studuerit, sive in statuis, sive in picturis, opinantur nonnulli, non ex eo ortum esse, quòd veteres doctrinam, vitæ excellentiam, & gloriæ typum in faxis, tabulisque posteritati consignare voluerint; sed antiquarum potius statuarum exemplo, quibus opificum studio addebantur lunulæ quædam, seu patellæ, ob longè alienam causam, nempe ut supra capita aptatæ, contra avium for-

fordes, & stercora pro tegumento inferviret. aperte id innuit Aristophanes in *Avibus*. ibi:

Ἡν δὲ πρὸς δαπάνῃσιν περιχοριῶντες ὑμῖν πέμψομεν.

Ἡν ἢ μὴ κείνῃσιν, χαλκένεασι μωλοῖσιν φορεῖν, ὧσπερ ἀνδραίντες ὡς ὑμῶν ὅς ἀν μὴ μὲν ἔχῃ.

Si autem cœnatis guttura vobis mittemus.

Si autem non judicatis, æramini cooperacula ferre

Tanquam statuæ. Sic vestrum qui non comperimentum habeat, &c.

Morem exinde inductum autumant, ut pari modo Christiani veteres Deum, Angelos, Sanctosque, necnon Reges, & Magnates similibus tegumentis in statuis, picturisque ornare consueverint; atque ea deinde ignara posteritas, ac perperam interpretata, in plani circuli speciem effinxit. Ita Henricus Salmuth. in comment. ad Pancirol. *De reb. memorab. tit. 44.* ubi: *Sic & μωλοῖσιν, quos umbellas lunatas Latinè dixeris, statuis olim impositi, ne ab avibus conspurcarentur. Quò spectat illa Horatiani Priapi imprecatio.*

Merdisque coïnquitur albis Corvorum

Hi μωλοῖσιν, adhuc hodieque in Templis Christianorum imponuntur capitibus statuarum, cujus tamen rei causam ignorantes Pictores, dum putant honoris causâ imponi debere, non solum omnibus statuis imponunt, sed & imaginibus quoque pictis adhibuerunt, quæ tamen illis opus non habent, ut statuæ.

At ab hisce fordibus longè abiêre Pignoribus, Rainaudus, & Kircherus, asserentes, ideò rutilantibus circulis, seu diadematibus, Dei, Sanctorumque imagines exornatas, quòd eadem

adhiberent antiqui Ethnici in decorandis Cæsarum statuis in superstitione divinitatis, ac majestatis indicium: Cæsares enim suos cum adhuc viverent, Deos credebant, eisque Divorum cognomina, ut historiae produnt, amplissimè largiebantur. Labet hinc exponere verba Pignorii, quæ ut jacent Kircherus transcripsit, absque ulla tamen ipsius Pignorii mentione: eorum autem tenoris est: *Consuevit Dædala antiquitas res hominum opinione religiosas & augustas quibusdam veluti notis insignire, quasi ipsis aliqua dignitas accederet: inter has maximè nobilis fuit orbis quidam capiti aliquando circumscriptus, venerationis index, & majestatis, quæ humanam excederet. Hunc ego Imperatoribus, quos veteres supra fastigium mortalitatis elatos suspiciebant, Provinciis Orbis Romani, Urbibus primariis, animalibus etiam Deorum circumpositum notavi: & quod ad Augustos pertinet, extant numismata aerea Antonini Pii, & Constantii illius, qui Arrianis favens, Catholicam Ecclesiam perturbavit. Et Ravennæ in Aede S. Vitalis manent adhuc antiquissimæ ex opere Musivo, Justiniani & conjugis imagines, quarum capita noster hic circulus ambit. Provincias & Urbes videmus in libro, cui titulus est: Notitia utriusque Imperii: & in Tabula Itineraria, quam debemus Marco Velfero C. L. viro, cujus benefico factum est, ut nobile illud antiquitatis monimentum in lucem prodiret. Parvone postremò ita exornatum gestat Aeternitas in antiquo nummo Faustinae Augustæ. Hunc orbem Agyptii in summo capite simulacrorum suorum locabant; quod & hinc & alibi licet animadvertere.*

Ab illis Romanos sumpsisse licet suspicari; & variâsse, habitâ decoris ratione, quod capiti, cui divinum quid inesse putabant, eo situ corona aptaretur. Qui tamen ornatus sequentium Principum moderatione, & tacito omnium consensu Deo etiam, & Sanctis ejus, ut alia plerâque in totum cessit, & antiquum diadematis nomen in hodiernum diem retinuit. Haecenus egregiè Pignorius: cujus opinioni penitus astipulantes, ultra allata Augustorum numismata, in quibus Imperatorum capita cum radiis visuntur, innumera possemus addere, cum ex Jacobo Oïselio in *Thesauro Numismatum*, tum ex Du-Cange in sua *Constantinop. Christ.* de Imperatoribus Byzantinis, ubi non modò Cæsarum, sed ipsius Christi Reparatoris nostri, Deiparæ, & Angelorum Imagines sic comptas exhibet: verum ne morâ inutili, ac fortè invisâ lectorem detineamus, à Numismatibus ad Picturas aliquas accedemus. Harum prima est in Tab. XXXVI. Fig. 17. eruta ex Codice Virgiliano antiquissimo, quo Bibliotheca Vaticana servatur. In hac supra mœnia Iliaca Cassandra vates conspicitur, cum circulo capiti circumducto, introductionem dolosi Argivorum equi dissuadens; & prope Urbis portam stat Priamus, lævâ innixus baculo, verticem fulgenti nimbo circumdatus, eâdem Tab. Fig. 16. dexteramq; attollit, ac si vasro, & perjuro Sinoni pareat. Hoc cecinit idem Virgilius *Æneïd.* 2. v. 246.

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris

Ora, Dei jussu non unquam credita Teucris

Habemus adhuc ob oculos Herodis Idumæi figuram in Basilica Liberiana,

sphærâ similiter notatam in Arcu Abli-dis, ubi horribilis Innocentium strages exprimitur, quam impius Rex imperavit. Schema ejus vide in Tab. IL. num. 3. Libeat etiam ibi observare puerum JESUM cum Doctoribus disceptantem, præcipuâ, ac peculiari radiorum notâ decorum: supra ejus verticem intra spheram radiis coruscant affurgit imago Crucis, atque inde alia supra spheræ circumferentiam Crux prominet. Item in coronide ad dexteram Altaris majoris Deus è nubibus prodit cum planisphæra capiti circumducta, ut videre est in Tab. L. Fig. 1. nec non in Tab. LI. Fig. 4. quo etiam ornatu conspicui sunt Angeli, & in reliquis etiam, ut Josuë in Tab. LXI. Fig. 1. & 2. Quibus figuris persimiles plurimè passim occurrunt in omnibus ferè pervetustis Ecclesiis; & earum nonnullas, in Templo S. Sophiae Constantinopoli extantes adducit Du-Cange supra relatus in fine sui *Magni Glossarii* in Disertat. *De Numismat. Imperatorum Constantinopol.* Hunc morem Heroas appingendi cum circulo, seu nimbo in capitibus, per plura sæcula perdurâsse reperio; nam HRabanus Maurus, qui vixit in sæculo IX. *de Laudibus S. Crucis* Ludovici II. Lotarii Imperatoris filii delineatam Imaginē refert, ut in Tab. XXXVI. sub Fig. 18. videri potest, quæ capiti quiddam gestat, eodem ferè modò efformatum, quo apud nos id quod Biretum Ducale appellamus: iisdem haud multò absimilè Iconismū vidimus in Felice Contilorio, Urbis scilicet Præfectum eodē Bireto insignitum. Posteriori etiâ capitis parte quiddam veluti Sanctorum diadema in eadem Imagine cernitur, quod ipse HRabanus circum-

culum vocat, inque eo hæc leguntur: *Tu H Ludovicum Christe corona*. Quapropter ex hac figura deduco illius temporis morem appingendi Imperatores cum diademate, ut vulgò dicimus. Notanda est etiam figura, quæ Dalmaticâ, & Chlamyde induta est.

Ex quibus omnibus liquidò patet, hanc spherulam, sive circulum, quem aliqui nimbum appellant, à Gentilibus mutuâsse Christifideles eâ mente, ut quemadmodum Ethnica superstitione, ac superbia, notam æternitatis eum esse affectabat; ita nobis veræ, prodigiosæque religionis semitas infectantibus beatissimæ æternitatis hieroglyphicum esset, ac Dei præcipuè, Sanctorumque virorum capitibus imponeretur: nec mirum; cum multa à Gentium, Hebræorumque ritibus usurpata notaverimus, ut supra probatum est cap. 1. & infra cap. XIX. fusiùs ostendemus; & notat Baronius ad annum 44. prope finem; & ad annum 57. num. 107. Unde quis probet, imò non arguat, improbetque sententiam Henrici Salmuth supra relati, & Scaligeri, existimantium Pictores inscitiam, & errore ductos, capita figurarum spheris circumornasse, simulacrorum, & statuarum exemplo, quibus non ad ornatum, aut in majestatis indicium, sed ad avium stercorea submovenda (ut ipsi ajunt) eæ superimpositæ fuerunt, ac si olim omnia nullo discrimine simulacra sub dio stantia supernè hac de causa tegerentur. Porrò ii emendicato Aristophanis carmine malè freti id contendunt; quem Auctorem perperam versus à Scholiaste docet Raynaudus tom. 13.

Cæterum haud scio an ullum aliud unquam posset antiquitas ingeniosa

excogitare, quod æternitatem aptius exprimeret, ac magnè saperet divinitatem, quam suos Cæsares, Heroasque quamplurimos vel pacis actibus, vel virtute bellicâ insignes, assequi opinabatur. Namque sapientissimus ille Hermes Trismegistus, aliàs Mercurius quem tertio circiter sæculo post universalem cataclysmum degentem Abrahamæ æqualem facit, probatque Alexander Arabicus scriptor apud Gelandin. in libro *De Sapientibus Aegypti*, interrogatus *quid esset Deus?* sic doctissimè profundèque respondit: *Deus est circulus, seu sphaera intelligibilis, cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam.*

Qua de re non hominibus tantum dabatur hæc sphaera, sed animalibus etiam, illis videlicet, quæ vel Numinibus peculiariter sacra, vel ipsâ naturâ æterna esse reputabantur. Docet hoc nummus Faustinae à Pignorio relatus, in quo expressa sedet Æternitas, dexterâ pavonem radiatum gestans; in dicta Tab. XXXVI. Fig. 14. quam ego avem à Pignorio dissentiens, ab Oïselio benè cognitam reor, Phœnicem interpretante: & quidem longè opportuniùs Pavone Æternitati appingitur Phœnix, quam æternam avem appellat Claudianus in *opus.* ubi sic: *Parturiēte rogo curis natura laborat, Aeternam ne perdat avem*

Summæ quoque venerationis vilissimum animal Scarabæum apud Ægyptios fuisse comperio, adeò ut radiato hoc nostro orbe eum insignierint: ob id unicè, quòd Soli sacer esset. De eo sic Eusebius Pamphilus lib. 3. c. 2. *Inter cætera Soli consecrata animalia Scarabæum summopere venerabantur Aegyptii, animatam Solis effigiem esse putantes.*

Abenephus in suo *Tract. de Antiquitate Aegyptiorum*, Arabicè, in Latinum versus, de Scarabæo sic scribit: *Aegyptii Philosophi ad Solis denotandam excellentiam, Scarabæos saxi suis insculpebant*. Quendam etiam Scarabæi typum ad instar Solis radiati reponit Kircherus *de Obelisco Pamphil.* lib. 4. Hierogam. 16.

Sed quæ hucusque cursim congesta sunt *de Coronis* sufficiant, ne copiâ rerum, ac vitio dicacitatis laborare videamur; præcipuè cum aliò calamus nos alliciat, ut plurimis promiscuè eruditionibus variegata, si non arideat Historia, saltem materiarum varietate Lectorem à tædio eximat.

C A P U T X V.

De antiquo Baculorum usu, & Symbolo.

CVM in Musivis operibus cernere sæpè sæpius contigerit, & Sanctorum, & Angelorum figuras baculos manu gerentes, ne sollicita Lectoris curiositas in hujusmodi baculorum objicibus hæreat, liberum iter faciam, & eorundem explicationem aggrediar, qui vel injuriosâ temporis fugâ, vel incuriâ scriptorum tenebris ignorantix quàm maximè obducti caligant.

Quia verò cognitis rerum nominibus, earundem Origines cognoscuntur, cum convenient rebus nomina sæpè suis; ideò ab ipsius Baculi etymologia initium sumimus! Isidorus Origin. lib. 20. cap. 13. narrat *Baculum* à Bacco vitis repertore inventum, quo homines nimiam vini copiâ debilitati inniterentur: & sicut à Baccho *Baculus*, ita à *Baculo Bacillum* di-

ctum fuisse. Hanc etymologiam sequitur HRabanus Maurus in lib. 22. *De universo*, cap. 13. Recentiores verò Scriptores etymologiam severiùs examinantes id strictiùs accipiunt. Nam Pontanus *Baculum* priùs *viaculum* dictum existimat, literâ *V.* ob affinitatem cum litera *B.* in eandem *B.* commutatam. Et quidem pro hac Pontani opinione firmanda de conversione lit. *V.* in *B.* plures antiquæ inscriptiones adduci valerent, quæ cum apud Gruterum videri possint, brevitatis gratiâ omittuntur. At Angelus Caninius censet; eandem vocem à *βάκτερον* derivari, converso *ε.* in *L.* quomodo ab *ἀκίεος* est *Aquilo*. *βάκτερον* autem dici *ὡς τὸ βάκτερον*. Quomodo & *πάβδος* dicta existimantur *ὡς τὸ πάρον πικρὸν βυδίζεν*. A *Baculo* est *Bacillus* sive *Vacillus*. Et si Nonium audiamus, *Vacillare* est trepidare, vel cum lassitudine niti, à senibus, qui sunt ævo defessi, atq; ad sustinendam lassitudinem baculo tarditatem levant. Quare ex dictis colligitur, verisimiliter *Baculi* vocem à *Bacco* duxisse originem, ac usum sustentandi habuisse. Modò autem ad ejusdem baculi usum ostendendum descendimus; & à Sacra Scriptura, tanquam legis nostræ normâ initium ducimus.

In capite igitur 12. Exod. num. 11. ubi è Domino Mosi ritus edendi Paschalem Agnum præscribitur, mentio baculorum occurrit. *Sic autem comedetis illum*: (Domini verba sunt) *Renes vestros accingetis, & calecamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinanter; est enim Phasè idest (transitus) Domini*. Si consideremus historiam; viatores baculi docent, qui præcipuè orien-

Orientalibus, atque etiam Meridionalibus populis usu fuere: unde Jacob à patre abiturus in Mosopotamiam, baculi sui meminit, cujus ope Jordannem transiit: Genes. 32. ver. 10 Et in cap. 38. vers. 18. narratur concubitus Judæ cum Thamar nuru sua, quæ commutatis viduitatis suæ vestibus in theristrum (tenue velamen erat, quo Palæstinæ mulieres, maximè æstivo tempore, utebantur) stetit in bivio, quæ socero transeundum erat, obductâ velamine facie, atque ideo pro meretricula accepta fuit; quæ pro hædi promissi arrhabone annulum petiit, accepitque, nec non armillam, & baculum, quem Judas gerebat. Itidem Numer. cap. 21. vers. 18. sic legitur: *Puteus, quem foderunt principes, & paraverunt duces multitudinis in dutores legis & in baculis suis.* Quem locum nonnulli sic exponunt: hic est ille puteus, quem Princeps Tribuum, & Duces multitudinis cum Mose legiflatore foderunt in baculis, seu virgis suis, habebant enim Princeps singuli virgam, ut signum imperii, & potestatis.

Præcipua hæc Sacræ Scripturæ loca adduxisse contenti, ad ea indicanda, modò descendimus, quæ de baculis referuntur tam apud ordinem Romanum, quàm apud illius, cæterorumque sacrorum Rituum expositores: deinde progrediemur ad explicandas Musivas figuras, quæ baculos præ manibus habent.

Primus, qui se se offerat locus est in Ordine Romano, qui incipit *Denunciatâ statione*, quique ab Hittorio in lucem editus fuit, omnibusque aliis Ordinibus hæctenus publicatis antiquior, de cujus vetustate jam in

peculiari nostro Tractatu *de conjecturis Azymi, & Fermentati*, cap. 13. egimus. Legitur enim in eodem Ordine, quod postquam per Diaconum dictum fuerit, *Sequentia S. Evangelii secundum Lucam* sive &c. & idem Diacono se signaverit signo Crucis in fronte, & in pectore, similiterque id Episcopus fecerit, & omnis populus, *Baculi omnium deponuntur de manibus; & in ipsa hora neque corona, neque aliud operimentum super capita eorum habetur.* Ex quo obiter conjici posse liquet, Fideles in Ecclesiis tecto capite extitisse, frustra enim capita jam nudata Romanus Ordo nudari jussisset.

In altero verò Ordine, qui incipit: *In Vigilia Natalis Domini*, ubi agitur de iv. feria Quadragesima, quæ sacri Jejunii caput est, sic enunciatur: *cùm Sacerdos susceperit pœnitentem, si Laicus est, dimisso baculo; quisquis verò ille est, sive laicus, sive Clericus, sive Monachus, suppliciter inclinet se ante Sacerdotem:* quæ verba videntur ambigua, cùm ex illis tam laici, quàm Clerici, ac Monachi baculos habuisse videri possint, sed istos retinuisse, dum ad pœnitentiæ tribunal accederent, laicos verò protinùs deposuisse.

Baculorum depositionem à laicis factam testatur Hidelbertus Cenomannen. Episcopus postea Archiepiscopus Turonen. qui floruit in principio XII. sæculi. Is enim in carminibus de Mysterio Missæ, de Evangelio sic canit.

Inde sinistrorsum Domini sacra verba leguntur.

Plebs Baculos ponit, stat retegiti- que caput.

& paullò inferiùs

Ut sis attentus, patiens, erectus in hostem,

Et

*Et caput, & baculus, & status
ipse docet*

*Quippe caput reagens, attentè audi-
re moneris,*

*Parcere, quum baculum rejicis,
instrueris*

Quæ diximus confirmantur, ac etiam dilucidantur auctoritate Micrologi, qui vixit eodẽ XII. sæculo: is enim scribit, Zachariam summum Pontificem electum anno 741. decrevisse, ne Sacerdotes ad Missarum solennia cum baculis intrarent, ac ne Altari capite velato astarent, quod Zachariæ decretum habetur in c. nullus 157. De Consecrat. dist. 1.

Factam etiam per Clericos baculorum depositionem docet nos Amalarius de Ecclesiasticis officiis, lib. 3. cap. 18. ubi sic: *Usque ad istud Officium (nempe Euangelium) cum baculis sustentabamur, modò, ut oportet servis ante Dominum stare, humiliter stamus, deponentes baculos è manibus.* At fufius reddens mysticam causam depositionis baculorum, in suis Eclogis De officio Missæ, nuper in lucem editis ab eruditissimo viro Stephano Baluzio in suo Appendice Actorum Veterum in tom. 2. Capitularium pag. 1358. §. de Epistola, idem Amalarius sic docet: *Post hæc baculi deponuntur è manibus. Judæi namque arundinem in dexteram Jesu dabant, & spineam coronam capiti ejus imposuerunt, & salutabant eum, atque genua ponentes adorabant eum illudentes. Nos verò fugientes consensum eorum, deponamus baculum quem illi erexerunt ad superbiam, neque coronam, neque aliud operimentum super caput eadem horâ tenentes. Si intraverit quis subito eadem horâ in Ecclesiam, non sa-*

lutamus eum, neque genua ponimus ad orationem donec lectum sit Evangelium.

Aliter baculum possumus intelligere humanum adjutorium. Unde & Hieremias: Maledictus homo qui confidit in homine. & reliqua. Sacerdotes namque in Ecclesia possunt esse baculi nostri, qui pro nobis debent orare, quam orationem pro baculo ponimus. Est aliquoties ut eo baculo utamur, aliquando non. Quando Christum in promptu habemus, non est necesse ullo baculo. Si quando propter peccata nostra discesserit, necesse est quærere baculum idest orationes Sanctorum. Quapropter quando Sacerdos orat, atque celebrat aliorum Doctorum officia, baculos tenemus in manibus. Et quando ipsius Christi verba nobis loquuntur, baculos non tenemus in manibus, ut ostendatur non difficile esse Christo per se docere posse populum suum. Quoniam ubi in promptu Christus loquitur, non ibi necesse habemus Petrum, neque Paulum, neque alium Doctorem: quia ipse est unus magister, qui in cælis est. Idem confirmat Honor. Augustodunen. qui floruit anno 1130. in sua Gemma Animæ, sive De antiquo ritu Missæ. lib. 1. cap. 24. ubi hæc. Dum Evangelium legitur, baculi de manibus deponuntur, quia prædicante Evangelio legales observantiæ à populo deponebantur; ex legis quippe præcepto baculos manibus tenebant, qui Paschalem Agnum edentes ad patriam tenebant; secundum hunc morem cantores in officio Missæ baculos tenere noscuntur: ac in cap. 74. Cantor, qui cantum inchoat, est tubicen, qui signum ad pugnam dat. Præcentores, qui chorum utrinque regunt, sunt duces, qui agmina ad pugnam instruunt;

firmunt ; cantores capita pileos tegunt, baculos, vel tabulas manibus gerunt ; quia præliantes caput galeis tegunt, armis bellicis se protegunt . Ex quibus Honorii locis cuilibet eruendi facultas datur illius ævo jam tepuisse baculorum usum, & in Clero, & in populo, solùmque constitisse in cantoribus, & præcentoribus Ecclesiæ, prout etiamnum testantur plurimum Ecclesiarum consuetudines, in quibus cantor, qui dignitas post decanatum in capitulo appellatur, in solennioribus Ecclesiæ muneribus baculo utitur, sive incedat, sive facris ministret; vigetque mos iste ubique ferè in Ecclesiis Gallicanis, in quibus Cantores, dignitates videlicet, Præcentoresque, ii nempe ministri, qui pluviali induti per chorum, dum divina recitantur, æquo gressu discurrent, baculos manibus gestant: quod item in Ecclesia Metropolitana Messanensi, ut audivimus, servatur, ejus decanus, & cantor præcipuis diebus utuntur baculis aureo pomo supernè insignitis. Idem in Ecclesia Melitensi mos viget, prout in aliis Siciliae Ecclesiis, ut testatur Macrus in suo Hierolexico. Hodie tamen hi baculi nihil aliud quàm dignitatis insignia sunt. Antiquitus autem (si conjecturari licet) alium fuisse baculorum usum autumamus, & duplici ex causa Fideles in Ecclesiis baculos introduxisse. Primò cum pro certo, ac indubitato haberent, antiquam legem, novæ figuram extitisse: proptereaque sicut in antiqui Agni esu, juxta Domini præceptum, Hebræi baculos manugerebant; ita etiam in nova Lege Christi Fideles in esu novi Agni, vi-

delicet Sacratissimæ Eucharistiæ baculos juxta antiquos Patres præmanibus habebant. Secundò, quòd ipsi Fideles in Ecclesiis orantes stabant, ut colligitur ex Can. 20. Concilii Nicæni, ac ostendit Ecclesiasticæ Historiæ Princeps Baronius ad annum 58.num.109. & ad annum 325.num. 115. Cùm autem sacræ functiones in longum protraherentur, quia non solùm sacrum Mysterium celebrabatur, verùm etiam recitabantur Homiliæ; ideo Fideles, præsertim senes, ita defatigabantur, ut baculis se sustentare cogerentur. Tertia etiam causa addi potest, nempe quòd baculorum usus Crucis symbolum sit, ut docet S. Augustinus sermone 107. *De Temporibus* circa med. Ideo Fideles baculo in memoriam nostræ Redemptionis utebantur. Cæterùm pervetustum, obsoletumque eorum usum his diebus nobis insinuat in quamplurimis Orbis Christiani Ecclesiis mos habendi Cursores, seu Mandatarios, quos Hispani *Pertiqueros* appellant; quorum unicum munus est cum baculis Processiones, & Clerum ad sacra accedentem præcedere. Baculorum insuper nobis memoriam referunt Confraternitates illæ laicales, quarum Confratres baculos manugestant, in quorum apice Crucem affigunt, vel Sancti illius imaginem, quem sibi in Patronum Societas quæque selegit. Habemus quoque in Urbe solennioribus equitatibus, quibus Pontifex Cardinalesque interveniunt, observandos Eminentissimorum pedisequos, vulgò *Parafrenarios*, quorum bini æquo ordine singulos Cardinales, dominos suos pha-

phaleratæ mulæ infidentes præcedunt, baculosque præferunt septem circiter palmis oblongos, qui simplices quidem structurâ sunt, auro tamen obducti, ac propè fastigium stemmate domini gentilitio insigniti. Eiusdem formæ baculis utuntur adhuc prædicti Parafrænarîi, Apostolicâ Sede vacante, dum Cardinales conclave ingressi sunt: duo etenim ex eorum pedisequis prandii, cœnæque temporibus cum baculis opsonia cominantur ad rotas, per quas deferuntur ad Dominos: baculi verò isti colore à superioribus discrepant; nam Cardinalis, qui à proximè fato functo Pontifice pileum Cardinalitium accepit, tunc baculos Parafræniorum violaceo colore notat, in luctûs, videlicet, & mœroris de amisso Patre concepti argumentum; color enim violaceus lugubris nota est, præsertim apud Reges, quibus Cardinales æquiparantur, ut paucis ab hinc annis Christianissimi Regis aula sanguinis Regii jacturam lugens, violaceam vestem induit, in notam tristitiæ, reliquis omnibus etiam stirpis Principibus nigram fumentibus. Cardinalis verò, qui ab alio prædecessore Pontifice creatus est, baculos Parafræniorum suorum viridi colore obducit, in signum & ipse luctûs, at non tam gravis; viridis quippe color quodammodo infauustus est, fortè à cyparissi viriditate desumpto symbolo, quam funebris notæ arborem effecere placita Poëtarum, & fabulæ. Verùm hi baculi nequitiam dicendi sunt, eos innuere, quibus in esu Paschalis Agni Judæos uti consuevisse jam diximus; sed potiùs ad illos spectare, quibus utebantur vetusti illi ministri, qui

populi multitudinem affluentem arcebant; ut viam per quam Pontifex, Cardinalesque incederent, facilem, latamque præberent, nèue à plebe tumultuaria, ac gregatim indiscretè accurrente transitus arctaretur. Hodie tamen apud Pontificem duæ similium ministrorum species sunt, quarum una nationis Helveticæ est, atque isti vulgò *Barbette* à latis barbibus vocantur: alia verò species nomine nobiliori indigitatur *Lancie spezzate*; gestantque isti tenuem manibus baculum nigricantis coloris, nobilioremque; quorum hominum genus, generis claritate insigne est, tum inter Pontificis Aulicos adnumeratur, qui cum prope eum incedant, efficiunt ne quis ad eum irreverenter accedat. *Barbette* verò infimi generis sunt, gestantque baculum robustiorem, quem in functionibus maximis acriter, ac sine discrimine rotant ad populi vim, & irruentem plebem propulsandam.

Hos tamen (nî fallor) conjici posse credam, successisse in locum illorum, quorum meminit Rituale Cencii Camerarii MS. ac aliud simile Benedicti Canonici, ubi fit mentio duorum Præfectorum Navalium, qui dicebantur *Delongarii*, seu potiùs *Drun-garii*, quique pluvialibus induti, baculos portabant in manibus. Majorenses similiter erant, qui mantellis fericis induti baculos deferebant, quorum munus erat in Processionibus observare, ne aliquis se in eas importunè immisceret, & vocitabatur: *Schola Stimulatorum*.

Hactenus de baculorum origine, usuque genericè actum est; superest modò de illorum specialibus formis sermonem instituere, qui tam ad Ec-clesia-

clesiasticæ Hierarchiæ Præfules, quàm temporalis Monarchiæ Dominos attingent. Ab Abbatibus itaque tanquam in inferioris ordinis dignitate constitutis exordium sumentes, ipsorum baculos recensebimus. Clarissimum argumentum usus baculorum apud Abbates est Abbatiarum investitura, quæ eis per traditionem baculi pastoralis concedebatur; quæ traditio nihil aliud denotabat, nisi pastoralemente regiminis curam: at hæc consuetudo non erat communis omnibus Abbatibus, cum Du-Cange in suo eruditissimo Glossario referat auctoritatem Orderici Vital. lib. 8. qui sic scribit: *Per baculos Pastorales in eo tempore moris erat Cœnobii curam committi*, videlicet Abbatibus. Ac in Codice quodam MS. Ordinis S. Victoris Parisien. cap. 1. sic habetur: *Sciendum quoque est, quòd nostra consuetudo Abbatibus nostris baculum nullo modo concedit*. Quæ sanè confirmant id, quod de Abbatibus probandum assumpsimus; usus enim particularis illius Monasterii baculum Abbati Cœnobitico denegantis, regulam firmat in aliis, ut ex verbis, *nostra consuetudo*, è quibus infertur aliorum Cœnobiorum, & ordinum diversorum Abbates baculos deferendi facultatem habuisse. Occurrit & aliud in Chron. Novalicen. lib. 6. tit. *De Abbate exauctorato*, ut refert præmemoratus Du-Cange, unde hæc transcripsimus: *Detestabilem Sarabaitam cœpit, baculum fregit, atque superbum de sede deposuit*. Et ad rem auctoritas Wigorn. pag. 656. ubi de Abbatum degradatione sic ait: *Plurimos Abbates baculis privatos deposuit de sedibus*. Ex quibus baculorum fractione, ac privatione dum

Abbates exauctorarentur, prævius eorum usus elicitur. Sed jam ad Episcopales pergamus.

Baculus, Virga Pastoralis, Pedum, Ferula, Capuïta, pro synonymis usurpantur ab Ivone Carnot. epist. 8. & Honor. Augustod. in *Gemm. animæ* lib. 1. cap. 217. at Ordo Romanus *Cambutam* vocitat *de Dedicat. Eccl.* Quòd eisdem baculis usi fuerint Episcopi, conjici potest ex Carolo Calvo in epistola ad Nicol. Pont. de causâ Ebonis, ibi: *Omnesque suffraganei qui eo absente ordinati fuerant, anulos & baculos, & suæ confirmationis scripta, more Gallicarum Ecclesiarum, ab eo (Archiepiscopo) acceperunt*. Atque inde erui facillè potest in Gallicanam Ecclesiam longè ante tempora Caroli Calvi morem inductum fuisse, ut Episcopi baculos præferrent. Petr. Damian. lib. 2. epist. 2. de baculis quorundam Episcoporum sic loquitur: *Nunquam certè vidisse me memini, Pontificales baculos tam continuo radiantis metalli nitore contactos, sicut erant qui ab Esculano atque Tranensi gestabantur Episcopis. Nec eis profuit, quòd Pontifices ligneis auratis usi sunt baculis, dum sacerdotii meritum non nitor efficiat vestium, sed spirituum norma virtutum*. Apud Lambert. Schaffnab. an. 1071. sub quo florebat adhuc Damianus, idem habetur; unde ex eo argui potest, etiam suo tempore perantiquum fuisse usum gerendi baculos ligneos, & primævis Episcopis acceptissimum.

Imò non tantùm è ligno, quod apud homines aliquo in pretio esset, aut saltem usui, suæ Dignitatis insignia baculos conficiebant egregii illi sanctissimiqûe Viri, sed ex infima

specie lignorum, & contemptissima; videlicet è sambuco. In vita enim S. Burchardi Witzimburgen. Episcopi id legimus, de quo ibi cap. I. hæc enarrantur: *De tanti viri humilitate scribere quippiam omnino superfluum fuerit, cum necdum nomen & officium Episcopale voluisset pompaticum, nisi quod ipsa, quæ in loco sepulturæ ejus servatur virga sambucea, semper nobis ad memoriam reducit humilitatis ejus exempla.* Atque ex eo est, quòd emanarint vulgati illi versus apud Gallos, quos refert Coquillius in Historia Nivernensi apud Du-Cange, qui sic:

*Au temps passè du siecle d'or,
Grosse de bois, Evêque d'or.
Maintenant changent les loix,
Grosse d'or, Evêque de bois.*

Latine verò sic sonant:

*Tempore lapsò sæculi aurei
Baculus ligneus, & Episcopus
aureus,
Nunc verò mutantur leges,
Baculus aureus, & Episcopus
lignus.*

Ni potius exortos dicamus à quodam eximia, ac vividæ pietatis responso S. Bonifacii, & Martyris Episcopi, quod in Concil. Triburen. sub anno 894. cap. 18. notatur; dignissimum sanè, ut altiùs ac fieri possit peccatoribus Ecclesiasticis imprimatur, ac tenacissimè inhæreat. Interrogatus sanctissimus Præsul, an liceret in ligneis vasculis Sacramenta conficere? hæc ait: *Quondam Sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur; nunc è contra lignei Sacerdotes aureis utuntur calicibus.*

Pastoralium, idest, Episcopaliū Baculorum formam, explicat Hugo à S. Victore in Specul. Eccles. cap. 6.

Baculus (inquit) Pastoralis rectitudine sui rectum regimen significat. Quòd autem una pars curva est, & altera acuta, monstrat præesse subjectis, & debellare superbos. Quæ explicantur his quatuor carminibus, in Gloss. cap. Cum venisset, de sacra unctione, relatis:

In baculi forma, Præsul, datur hæc tibi norma.

Attrahere per curvum, medio rege, punge per imum.

Attrahere peccantes, rege justos, punge vagantes.

Attrahere, sustenta, stimula, vaga, morbida, lenta.

In urbe Tholosana in templo S. Stephani marmor visitur antiquissimum, in quo una cum imagine D. Petri insculpta est illa Beati Saturnini Episcopi, baculum recurvum habentis, in quo versus iste:

Curva trahit, quos recta regit, pars ultima pungit.

Baculus etenim ex Innocent. III. lib. I. *Mysteriorum Missæ*, cap. 62. correctionem indicat pastorem; unde à consecrante hæc dicendi formula in ejus traditione præmittitur, ut ex Pontificali Romano, *De consecratione Episcopi. Accipe Baculum Pastoralis officii, & sis in corrigendis vitijs piè sæviens: Judicium sine ira tenens, in fovendis virtutibus auditorum animos demulcens, in tranquillitate severitatis censuram non deserens.*

Quæret hinc fortè aliquis, an Pontifex Romanus utatur Pastoralis baculo? negativè respondit Innoc. III. in ejusdem Actis pag. 64. tum li. I. Decret. c. *de Sacrosanct. Unct. S.* fin. ubi sic: *Licet Rom. Pontifex non utatur baculo pastoralis, tum propter historiam, tum propter mysticam*

sticam rationem, tum etiam ad similitudinem aliorum Pontificum, poteris eo uti. Quam historiam Glossographus in verbo propter historiam, sic narrat: *Martialis unus de Discipulis Petri, quem posuit Dominus inter Discipulos, cum dixit: nisi efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in Regnum Cælorum, &c. quem postea Petrus cum alio, scilicet Matthæo, ad prædicandum misit in Germaniam, qui cum iret mortuus est, & rediit collega ad Petrum, & Petrus ait: Accipe baculum, & tangens eum dic, ut in nomine Domini surgat, & prædicet: at ille in quadragesimo die à tempore mortis tetigit eum, & resurrexit, & prædicavit; & ita Petrus removit à se baculum, & dedit subditis.* Hactenus Glossator. Succedit hinc ibidem significatio verborum: tam propter mysticam rationem, quam sic dilucidat Glossa: *Mysticam rationem, quia baculus habet in summitate recurvationem quasi ad trabendum; quod non est necessarium Romano Pontifici, quia nullus ab illo divertere potest finaliter, quia Ecclesia non potest esse nulla; vel quia per baculum designatur coercitio, sive castigatio; idè alii Pontifices recipiunt à suis superioribus baculos, quia ab homine potestatem recipiunt: Romanus Pontifex non utitur baculo, quia potestatem à solo Deo recipit.*

Attamen hanc Historiam credere minimè cogimur, post D. Petrum è Pontificibus nullum baculo usum fuisse: oppositum namque nos docet Luitprandus Ticinensis Diaconus in fine libri sexti *De rebus ab Europæ Imperatoribus & Regibus gestis*. Ubi enarrat quendam Benedictum, qui Sedem Apostolicam invaserat, more

legitimi Pontificis insignia sacra usurpasse, in iisque signatim ferulam Pontificiam, idest baculum Pastoralem, quam exauctoratus à Leone Papa, eidem reddidit. Pontifex verò acceptam fregit, & fractam populo ostendit in signum ablatae potestatis. Id etiam confirmat Macrus in suo Hierolexico; qui quandam iconem affert Gregorii Magni stantis, & baculum dexteram gerentis, in infima sui parte acutum, in superiori verò Cruce suppositam insignem. Addit & huic aliam Gelasii II. baculum sinistram stringentis, in cuius apice globulus, qui figuram ellipsis refert ad instar sphaularum, quæ baculis Peregrinorum imponi solent. Quibus Tabulis, Figurisque prædicta Petri Damiani auctoritas applicari posse videtur, ubi inquit: *Nee eis profuit, quod Pontifices ligneis usi sunt baculis.* Quæ verba licet ambigua censerì possint, ita ut Pontificum nomine Episcopi intelligantur, nihilominus cum superius Episcopos redarguere Scriptor voluerit, qui argenteis baculis uterentur, liquet exinde Pontificum Romanorum humilitatem, ac modestiam eis objicere, & ad exemplar proponere, qui licet illos, & summo dignitatis fastigio, & potestate, cui nulla par est, longè antecellerent, tamen solummodò ligneis baculis, auro quidem obductis, contenti fuere. Argui ex his etiam posset, quo tempore baculos ferre Romani Pontifices intermiserint, videlicet circa medium sæculi duodecimi. Gelasius etenim, cujus iconem cum baculo refert idem Macrus in cathedra B. Petri sedit sub an. 1118. & è contrario Innocentius III. qui vixit

anno 1199. in lib. 1. decret. de Sanct. S. fin. tradit, Romanum Pontificem non uti baculo; quare cum inter Gelasium, & Innocentium octoginta anni intercēsserint, liquidò colligi potest, hoc temporis intervallo prædictam consuetudinem exolevisse, & in defuetudinem lapsam.

Cum autem pluribus jam viderimus Ecclesiasticos Proceres baculos gerere consuevisse, non abs re fuerit, aliquot ex eisdem afferre suorum Præfulum funeri superstites, atque ideò usque in eos dies maximâ veneratione in Ecclesiis quamplurimis custoditos.

Omnium itaque prior, præcipuusque ille est, qui Treveri adhuc servatur, eundemque à D. Petro principe Apostolorum prius gestum, deinde Eucherio, sive Frontonio I. Trevirorum Episcopo ab eodem missum fuisse scribit Durand. *In suo Ration. Divin. Offic.* lib. 3. c. 15. à quo tamen dissentire videtur Tolosan. Syntagm. lib. 15. cap. 12. n. 38. ubi tradit, baculum à D. Petro Martiali donatum; sed iste alius à superiori proculdubio censendus est.

In Valentia Civitate Hispaniarum baculum S. Augustini piè coli narrat Gavantius, cui discors Baronius ad ann. 504. num. 38. ex Sigeberto, & Mariano Scoto, ait baculum S. Augustini unâ cum ejus corpore in Sardiniam translatum fuisse. Idem ad ann. 725. num. 1. & seqq. Bononiæ etiam S. Isidori; & in Patriarchali Aquilejensi S. Hermagoræ D. Marci Discipuli baculos religiosè custodiri testatur Macrus in suo Hierolexico, quibus adde & alterum S. Vedasti Episcopi Atrebatensis, qui sub Clo-

dovæo ante annum 509. in humanis agebat, ut tradit Bollandus de S. Vedasto ad 6. Febr. to. 1. pag. 792. ubi notat, Divi Vedasti baculum pastoralem inter Sacra Ecclesiæ novæ Beatæ Mariæ Cameracensis lipsana fuisse.

Verùm de his abundè. Quapropter libet brevissimè ad Imperatorios Regiosque stylum intendere. Baculus porrò Regibus, uti & sceptrum est, ac semper fuit (si Pachymeræ credimus) Regni, ac supremæ insubditos potestatis insigne notissimum, clarissimumque, adeò ut etiam antiquitùs solenni ejus traditione Regium jus, & summa auctoritas conferretur: quod apud Gallos ostendit Grutannus, cum sibimet successorem daturus, nepoti suo baculum tradidit, & ita in Regnum ascivit, ut scribit Aïmoïnus li. 3. c. 78. Baculos istos Regios auratos fuisse reperio, apud Annum Meten. an. Chr. 837. ubi sic de Ludovico Pio: *Coronam auream in Capite gestans, & baculum aureum in manu tenens.* Quod confirmat Thegian. *de Gest. Ludovici* cap. 19. Attamen peculiariter advertendum est, & cavendum, ne cum quamplurimis è Scriptoribus baculos, virgas, & sceptrum indifferenter & pro synonymis accepta, confundamus; quod quidem latissimâ acceptatione factum non improbarem; neutiquam tamen arctiori, & impropria. *Virga* enim *Justitiæ*, *Baculus* gubernationis, ac *Sceptrum* supremæ dignitatis, ac dominationis indicium est.

Quòd autem sceptrum sit aliud à baculo, docet Menardus in libro *Sacramentorum S. Gregorii* in ordine
ad

ad coronandum Regem, ubi in Regum coronatione, illis ultra sceptrum, virga seu baculus præsentatur; videtur tamen cum baculo virgam confundere. Probantur prædicta ex Cod. Senonen. relato ab Hofmanno quem editum præbet à Renato Benedicto, ubi benedictio in Rege instituendo hæc habet: *Accipe sceptrum insigne regnantis, quo significatur regula divinæ æquitatis*. Supra modum Menardi dictum confirmant nonnullæ Icones Augustorum, quæ indifferenter baculis, & sceptris insigniuntur. Quædam ex illis est illa Caroli Magni, quam vidimus in lib. Inscriptionum antiquarum Basilicæ S. Pauli ad viam Ostiensem pag. 33. ubi Imperator in throno sedet cum sceptro gemmis distincto, cujus fastigium in Francicum lilium desinit. Aliam quoque vidimus Caroli Calvi, quæ eundem exhibet in sede Regia, simplicem baculum sinistrâ tenentem, qui superiùs in globulum, inferiùs verò terminat in acumen; ut videre est in notis eruditissimi Stephani Baluzii *ad Capitular. Reg. Francor.* pag. 1276. ubi pariter pag. 1278. aliud ejusdem Caroli Calvi exemplar prodit in folio sedentis, dexterâ sceptrum stringentis, quod duabus velut Crucibus interfecatur; supernè verò Gallico lilio insignitur. Aliam insuper pag. 1280. producit imaginem, quam Lothario Augusto tribuit, traductam (ut ait) ex illa, quæ in Bibliotheca Gallico-Regia posita est; in qua visitur Augustus in solio, dexterâ baculo oblongo innixâ, ejusdem penè formæ cum illo Caroli Calvi. Nec ab his, de quibus sermo, longè aberrant alii duo Cæsarum Iconismi, quos ha-

bet Lambecius in sua *Biblioth. Cæsar.* lib. 7. pag. 70. & 71. quorum alter Michaëlis Palæologi senioris Augusti imaginem refert, Imperiali chlamyde prætiosis intextâ gemmis induti, sceptrumque tenentis, supra globulum verticis Crucem habens. Secundus verò ad Andronicum Palæologum spectat, eâdem penè indumenti specie delineatum, tum eodem penè sceptri genere insignitum; differt enim à priori nonnihil in centro Crucis, in quo paullò grandior globulus cum aliis quatuor minoribus circumcirca apposis cernitur: qui tamen quid sibi velint nisi ad gemmas referantur, ignoro.

Veruntamen non ita promptum est, sed satè arduum genuinam rationem afferre, cur Angelis baculi dati fuerint, qui viatores potiùs decent, ut hujus Capitis in vestibulo dictum est, neque ad arbitrium pictoris confugere fas videtur, cum certè non sinè mystico, & arcano consilio factum id fuerit. Hæc ego difficultate magis, magisq; excitatus, non mediocre operæ pretium ducens hoc expiscari, movi omnem lapidem, ac totas ingenii vires expertus sum, ut id assequer; quod cum aliquandiu vota frustrasset, tandem implevit, cum ex antiquissima Ravennatensi Basilica S. Agathæ Majoris, de qua suo loco quædam dicturus sum, exemplar Musivi operis, quod uti cætera ex eadem Urbe delineandum curavi, sub oculos venit. Exhibet istud in throno gemmis undequaque corusco Salvatorem sedentem, astantibus hinc inde duobus Angelis baculum, sive hastam, aut potiùs arundinem aurei coloris tenentibus. Succurrit illicò illud

Apocalypseos, ubi Joannes Angelum vidit, qui auream arundinem gerebat. Ait enim cap. 21. num. 15. *Et qui loquebatur mecum habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur civitatem, & portas ejus.*

Propterea asserere nil hæsitavi, prædictos Angelos cum arundinibus, uti alios quoscunque cum baculis, aut virgis hunc ipsum ab Evangelista Joanne descriptum repræsentare; præfertim cum veteres Christi Fideles omnem animi curam, ac studium impenderent, ut profundissima Apocalypseos Mysteria, quoad fieri commodius posset, publicè spectanda proponerent, uti passim in operis mei decursu sedulus Lector advertet.

Imò verò adhuc aliam etiam admodum consonam nobis interpretationem sufficit Pachymeras in Paraphrasi ad S. Dionisium Areopag. *de Cælest. Hierarch.* in Biblioth. PP. to. 2. pag. 187. §. 5. ubi inquit, *Virgas Angelorum designare Regiam, & Ducalem dignitatem, rectamque rerum divinorum ordinationem. Hastas (si hastas vocare liceat) & secures, vim dissimilia dividendi, virtutumque discernere valentium acumen, & activitatem, atque efficacitatem.* Quibus ego satis persuasus tandem quievi. Si verò meliora quis habeat, quæve oportuniùs cadant, gratissimum sanè facturum exhibeat, dum hisce ad umbilicum adductis, ad alia, novaque tractanda propero gradu concedimus.

C A P U T X V I.

De Evangeliorum volumine, & quanta apud Christi Fideles fuerit Evangelii veneratio.

CVM divinitatis particulam quandam (ut ita dicam) imprefam habeat homo, ad imaginem, ac similitudinem Dei factus, altissimæ suæ originis testimonium proferre, perpeti virilique nixu contendit, quæ vetera reparando, quæ labentia sistendo, quæ denique in dies nova, ac miraculo proxima meditando.

Primò enim cum plurima scitu, ac memoriâ dignissima in præceptis ferri rapidâ annorum fugâ vidisset, cujusnam artis ope ab obliuionis injuria ea vindicaret, & posterorum utilitati consuleret, providâ mente recogitans; varias tandem animantium figuras, & ad id symbola invenit; quæ laus, communi ferè omnium Scriptorum calculo, industriæ Ægyptiorum debetur.

Hæc verò cum grandia virorum gesta adumbrarent potiùs, quàm exprimerent, & multa ambiguitatis caligine involverent, ingeniosa nepotum cura literas excogitavit, quæ simul vinctæ integras voces formerent, quarum certâ, ac multiplici conjunctione, faciliùs clariùsque præcipui animi sensus redderentur.

Literis inde adinventis, cum aptior quædam, ac certa materies deesset, quâ illæ prolixâ, ac duraturâ scriptione exciperentur, saxa, arborumque folia, & cortices, ceratæ tabulæ, ac plumbeæ, membranæ item, & alia id genus per longam temporum feriem in usu fuere; de quibus omnibus

bus fusè scripserunt Polydor. Virgil. *De Inventor. Rer.* lib. 1. cap. 6. & lib. 2. cap. 8. Et nuperrimè vir clarissimus in Ecclesiasticis Historiis D. Io: Mabillon. Monachus Benedictinus Congregationis Sancti Mauri, in suo Tractatu *De re Diplomatica* lib. 1. cap. 8. & alii, quos ipse refert. Sua demum per incrementa ad apicem utique evecta est ars ista scribendi in charta, quâ modò utimur, & in lucem prodiit quâ homines commodiùs, ac utiliùs operosiorum ingenii sollicitudinem ex abditis, arcanisque recessibus cælestis illius virtutis, quâ informantur, ac pollent, educere valerent.

Ex iis porrò materiis, quibus excipiebantur scripturæ, quænam usu, & vetustate priores fuerint, Vaticana Bibliotheca dijudicet, innumeris referta Codicibus membranaceis, quorum nonnulli mille, pluresque annos excedunt; nec desunt volumina, quæ longè majorem antiquitatem redolent, ut tabulæ cerâ obductæ, & inscripti arborum cortices.

Eam autem scribendi rationem fuisse veteribus, persuasum mihi est, ut scilicet si brevius quid & exiguum scribendum foret, oblongis, & junctis quandoque ad fasciæ formam membranis uterentur; quas inde complicatas, & in se circumductas, *Volumina* appellavêre. Horum plurima, cum in præfatâ Bibliothecâ, tum in aliis archivis videri possunt; imò passim in antiquis figuris, quæ eadem manibus gestant, & oculis intuentium objiciunt. Si verò prolixius aliquid extitisset, ut historia, aut aliquid simile; non in voluminibus, sed in quadratis foliis membranaceis de-

scribebatur, quæ in medio plicata, ac singulis singula supposita filo consuebantur, cui congeriei, Codicis five libri nomen inditum fuit, sumpto vocabulo ab ipsa materia componente; cum liber propriè sit pars illa corticis interioris arboris, quæ ligno adhæret, ac in qua olim scribebatur, ut nonnulla adhuc exempla visuntur in laudata Vaticana Bibliotheca. Idem dicitur de Codice; nam *Codex* idem est ac *Caudex*, ex quo Cortex ad scribendum aptus extrahitur. Codices igitur antiqui à nostris diversi fuere; quoniam ii latiores in una parte, nostri verò in altera sunt. Illius formæ præ cæteris, Auctore & antiquitate, maximè venerabilis extat in sæpè citata Vaticana Bibliotheca Virgilianus Codex, tertium supra decimum sæculum excedens.

Hos ego Codices, ac volumina, cum sæpè sæpius in Musivis operibus, quæ describimus, observâssem penitus alibi obvoluta, alibi semiaperta, quid per ea prisca Christi Fideles inveniunt, indagare animo sedit. Quapropter cum plurimos variæ eruditionis libros assiduâ lectione cõsuluissem, incidi tandem in Durandum, qui in suo *Rationali Divin. Offic.* lib. 1. cap. 3. num. 2. hanc adhibet distinctionem inter figuras quæ librum, & illas quæ tenent volumina. *Quia* (inquit) *Apostoli à Christo perfectè edocti sunt, ideò libris, per quos designatur congruè perfecta cognitio, uti possunt. Sed quia fidem illorum quæ didicerunt doctrinam, aliorum scriptis redegerunt, ideò illos congruè tanquam Doctores cū libris in manibus depinxerunt, sicut Paulus, Evangelistæ, Petrus, Jacobus, & Judas. Alios verò, qui nihil stabile,*

bile , seu ab Ecclesia approbatum scripserunt , non cum libris , sed cum rotulis in signum prædicationis pinxerunt .

Sed quonam pacto iudicio viri cæteroqui laudabilis acquiescam ; cum tam Apostolis , quàm Prophetis , aliisque Sanctis promiscuè datum viderim librum , ac rotulos , tum sigillo obsignatos , tum semiapertos , imò & apertos omnino , nonnullisque eorum verbis inscriptos ? ut in S. Petro : *Tu es Christus filius Dei vivi* . In S. Paulo : *In nomine JESU omne genuflectatur cælestium , terrestrium , & infernorum* . Et sic de aliis Apostolis . Item in Esaïa : *Ecce Virgo concipiet , & pariet filium* . E contrario verò Apostolis Petro , & Paulo in tribuna S. Clementis ; & Sanctis Primo , & Feliciano in Tribuna S. Stephani in Rotundo tenentibus volumina . Unde omisâ Durandi dictinctione , potiùs censerem , volumina , ut brevioris tantùm scripturæ capacia , Evangelium denotare ; Codices verò ad plura , ac prolixiora continenda excogitatos , totam veteris , tum novi Testamenti scripturam .

Quæ utique nostra opinio maximè consona est Isidoro , qui *de Orig.* lib. 6. cap. 13. inter *Volumen , Librum , & Codicem* discrimen affert his verbis : *Codex multorum librorum est ; liber unius voluminis . Et dictus Codex per translationem à Corticibus arborum , seu vitium , quasi Caudex : quod in se multitudinem librorum , quasi ramorum contineat . Volumen , liber est à volvendo dictus ; sicut apud Hebræos volumina legis , volumina Prophetarum . Liber est , interior tunica corticis , quæ ligno cohæret , in qua antiqui scribebant , de quo Virgilius .*

Sic alta liber hæret in ulmo .

Unde & liber dicitur , in quo scribitur ; quia ante usum Chartæ Membranarumque , ex libris arborum volumina fiebant , idest compaginabantur . Unde & Scriptores à libris arborum , Librarios vocârunt .

Quapropter asserere minimè dubitaverim , singula Evangelia singulis voluminibus describi consuevisse : donec (ut scribit Honorius Augustodunensis in sua *Gemma Animæ* lib. 1. cap. 88.) Divus Hieronymus Lectorium , & Evangeliarium , quod hodie habet Ecclesia , collegit : & Damasus Papa , ut nunc moris est , legi imperavit , præcipuè cum hoc ipsum testetur Ordo Romanus in duobus primis libellis ab Hittorpio relatis ; ubi etiam de cærimoniis , & maximâ in iis voluminibus pertractandis Patrum veneratione sermo est ; quæ omnia hic ego summatim , & per compendium reposui .

Primi , præcipuique Subdiaconorum (qui Archisubdiaconus dicebatur) munus erat , Evangeliorum volumen , obvolutum obsignatumque è Secretario deferre , quod non nisi annuente Subdiacono resignabatur , super planetam unius Acolyti , vel duorum , si grandius esset ; qui porrò planetis induti ipsum sustentabant : nec enim laboriosum hoc erat , cum casulæ sive planetæ antiquitùs à lateribus clauderentur , ut nunc apud Græcos . Quare Acolyti brachia elevando , scabelli , sive parvæ mensæ vicem præbebant . Resignatum inde volumen ad altare deferre , atque ibi eo supposito , Subdiaconi progrediebantur , seseque ante altare , & Evangelium inclinabant , quò deinde etiam Episcopus accedebat , & Evangelium oscu-

osculabatur; Diaconus verò, qui lecturus erat, Episcopi pedes exosculatus, petitâque benedictione, ad Altare se conferebat, osculatumque volumen elevabat, ac humero dextero superimponens, ad ambonem Ecclesiæ pergebat, duobus Subdiaconis cum thuribulis, ac thymiamaterio præcedentibus. Duo autem Acolyti cum cereostatis antecedentes, ante ambonem hinc inde dividebantur, ut per medium transirent Subdiaconi, & Diaconus cum Euangelio. Porro Subdiaconi cum thuribulis in ambonem ex uno latere ascendentes, ex altero protinùs descendebant, redibantque ante gradum ascensionis ambonis, ut ibi starent. Subdiaconus autem absque thymiamaterio se vertens ad Diaconum, lævum ei brachium porrigebat, ubi poneret Euangelium, inventoque Læctionis loco per alium Subdiaconum, ac digito interposito, in gradum superiorem ascendebat: ubi clarâ voce dicto *Dominus vobiscum*, populus respondebat: *Et cum spiritu tuo*; & Episcopus, omnisque gradus Presbyterorum, ac Populus ad Orientem oraverant. Diaconus verò ad Meridiem, in quam partem viri confluere solebant, aliàs autem ad Septentrionem; ibique postquam pronuncia-verat *Sequentia Sancti Evangelii &c.* signabant se omnes signo Crucis in fronte, deponebantque coronas, aut si quid aliud in capite operimentum habuissent, quin & è manibus baculos, ut Acolyti cereostata usq; dum Euangelium legeretur; quo lecto, iterum se Crucis signo Presbyteri, populusque muniebant. Diacono autem descendente, qui stabat Subdiaconus

Euangelium accipiens pectori super planetam Episcopo primùm, deinde Clero gradatim, ac populo osculandum præbebat.

Quam Euangelii deosculandi consuetudinem, ubique in Ecclesia obtinuisse fatetur Jonas Aurelianen. Episcopus in præfatione lib. 2. *De cultu SS. Imagin.* qui floruit ann. 841. ubi ait: *Nam Sacræ Religionis usus in Sancta Ecclesia adhuc servatur; sitamen apud te, ut perlectâ Sacri Evangelij læctione ab Episcopo, vel Presbyteris, cæterisque Sacri Ordinis Religiosis, Codex in quo Evangelij læctio recitata est, multiplicibus osculis veneretur. Sed hoc, cujus causâ, nisi illius, cujus esse verba creduntur, agimus?* Et de Gallis hoc idem expressè Anastasius tradit in præfatione ad VII. Synodum.

Sed ut ad superiora revertar: postquam Euangelium quilibet fuerat osculatus, idem Diaconus, à quo circumferebatur, proprio loco restituebat, in eadem scilicet capsâ, quam alter Acolytorum in pogio juxta ambonem asservabat, ut iterum sigillaretur. Et hæc ultimò dicta ex tertio Romano Ordine depronpta sunt; ubi etiam habetur, Acolytos in processionibus ante Pontificem sacrum Chrysmâ, & Evangelia deferre solitos; licet Albinus Flaccus, sive Alcuinus Caroli Magni Magister, delata à Diaconis memoriæ prodat. Ejus verba, quibus in Euangelio ferendo pompa in processionibus peculiariter Palmarum describitur, hæc sunt: *Hodie paraturi quoddam portatorium honestissimè, in quo intromittitur Sanctum Euangelium, quod intelligitur Christus, & statuitur in Ecclesia antearam, unde Clerus processurus est;*

paucisq̄ue interjectis : *Deinde suscipiunt Diaconi suprascriptum portatorium, cum Evangelio bajulantes cum ingenti exultatione jugum suave, & onus ejus leve.*

Quintus verò libellus ejusdem Ordinis, ubi narratur quomodo Cathecumeni instruendi essent, de Auctoribus, & initiis quatuor Euangeliorum, &c. ritum quammaximè venerandum nos docet. Finitâ Lectio-
ne ad Colossenses cap. 3. *Fratres expoliantes &c.* procedebant quatuor Diaconi de Sacratio, singuli singula Euangeliorum volumina deferentes. Hos præcedebant Acolyti cum duobus candelabris, thuribulo, & thure: positis deinde in singulis quatuor Aræ angulis voluminibus, Presbyter Cathecumenis exponebat, quid Evangelium, ac unde ortum, & cujus in eo verba ponantur; & quare quatuor sint; qui hæc scripserunt; vel qui sint ipsi quatuor, qui divino Spiritu annunciantes à Propheta signati sunt.

Postea primus Diaconus ab Altaris primo sinistro angulo librum accipiens, præcedentibus duobus Ceroferariis, ac Thuriferariis, ascendebat ut legeret Evangelium secundum Matthæum, cujus initium est: *Liber Generationis &c.* quo finito, Subdiaconus linteo librum excipiens, in Sacrarium deferebat, & sic ad singula Evangelia. Alter interim Diaconus de secundo sinistro Altaris angulo aliud volumen fumebat, legebatq̄ue in eodem loco, quo prior, & iisdem cærimoniis Initium Sancti Evangelii secundum Matthæum: *Ecce ego mitto Angelum meum.* Tertius item, & quartus Diaconus de tertio & quarto angulo altaris unus post alium li-

brum fumebat, & ille Initium Sancti Evangelii secundum Lucam, quod incipit: *In diebus Herodis &c.* Iste verò secundum Joannem: *In principio erat verbum &c.* uti priores duo populo & Cathecumenis altè pronuntiabat. Sed de his brevitati consulenti satis jam dictum uberiora si cupis, libellos adi jam præcitatos.

Cæterum quæri posset, cur Sacra hæc volumina tam crebrò in Ecclesia legenda sigillo semper obsignarentur? Huic ego quæstioni, cum solutionem ab Auctoribus nullam invenirim, aliquas meas, quæcumque fuerint, conjecturas in medium proferre, haud incongruum putavi.

Primò igitur sæpè observavi, primævos Christi Fideles id præcipuè curâsse, ut visionem Apocalypseos exprimerent, maximèque Musivo opere ob oculos ponerent, sæpe enim viginti quatuor illos seniores, quos cum phyalis, & coronis Joannes oculatissimus testis descripsit, effinxere; ut in Ecclesia Sancti Pauli, Sanctæ Praxedis, & Cæcilie: alibi quatuor Animalia, Euangelistarum symbola; nec non Iridem, Agnum, & alia quamplurima, inter quæ etiam volumen septem sigillis munitum, veluti supra solium gemmis conspicuum, expressum est in arcu summo Basilicæ Liberianæ, de quo fusiùs, quùm de eadem Ecclesia peculiarem tractatum instituemus.

Quocircà volumen Euangeliorum signantes veteres Patres, illud profectò imitati videntur, de quo Apocalypsi cap. 5. Joannes inquit: *Et vidi in dextera sedentis supra Thronum librum scriptum signatum sigillis septem.*

Neque verò quicquam officit, quòd

quòd uno , non verò septem sigillis obfignaretur , ut diximus ; nam & septem fortasse in speciem aderant , licèt , uno tantùm clauderetur , ad tollendum profectò tedium , & moram inopportunam , tam in obfignando , quàm in resignando necessariò impendendam .

Secundò , cùm Sacræ Scripturæ puritas , ac veritas , vel per ignorantiam Amanuensium , vel per dolum improbitatemque nefariam Hæreticorum in dies corrumpetur , decrevêre Summi Pontifices , ut singulæ Ecclesiæ , sua volumina Euangeliorum iuxta acceptissimum , ac genuinum sensum haberent , eaque post Euangelii lectionem continuò sigillo munirent , cujus præcipuus usus , ac munus est , fidem humanis rebus , & auctoritatem præstare .

Et quidem sacras literas Hæreticos adulterâsse liquidò patet ex prima Fulberti Episcopi Carnotensis Epistola , in qua de his loquens , *Ideo (ait) ab unitate Ecclesiæ divisi , dum fieri nolunt Discipuli veritatis , Magistri sunt erroris . Prætermisâ itaque luce veritatis , tenebrosas proponunt calumnias , & Sacras Scripturas verbis sacrilegis nituntur adulterare , aut furtivis erasionibus recidere ; sicut hoc quod Dominus ait : Ego & Pater unum sumus , Arrius dictum de unitate substantiæ , intelligere noluit . Sabellius ad personarum proprietatem , (sumus) non retulit . Et in hoc quod ait : Pater major me est , Arrius non humanitati sed divinitati adscripsit , & ideò indignam vitam dignâ morte finiuit ; cujus Auditores quoniam Spiritum Sanctum Deum esse negabant , de Evangelio eraserunt illud quod Salvator ait : Spiri-*

tus est Deus : & de Epistola Joannis eraserunt , & omnis Spiritus qui solvit JESUM ex Deo non est ; sicut Nestorius &c. quibus Fulberti testimoniis adde Baronium in præcapitulatione ad Martyrologium Romanum cap. 2. ubi non modò Sacram Scripturam , sed Acta quoque Sanctorum Martyrum vitiare aulos esse probat ; non tantùm ut sibi suisque faverent erroribus , sed etiam ut inanibus fabulis figmentisque , solidæ veritati Catholicæ quoquomodo officerent , ac impudentissimè illuderent . Libet hîc ejus verba referre : *Sed quid ? quàmvis optimi Patres familias , (ut habet Parabola Evangelica) bonum semen seminâssent in agro ; nihilominus inimicus homo , qui fuit homicida ab initio , veritatis adversarius ipse Satan superseminavit zizania , ipsoque penè initio exurgentis Ecclesiæ , falsa veris , inania atque incerta certis , ac solidâ firmitate constantibus admiscenda curavit : idque non tantùm per Hæreticos , Catholicæ fidei perduelles , sed & per Catholicos ipsos , eos tamen , qui quæstum pietatem putarent , vel qui zelum quidem haberent , sed non secundum scientiam .* Varia Baronius allegat exempla .

Sed ab his gradum facere tandem liceat , & exponere , quàm venerabile apud majores nostros fuerit sacrum Evangelii volumen .

Cedrenus igitur in Constantino an. 21. refert eundem Imperatorem volumina Evangelica auro puro , ac unionibus , prætiosisque lapidibus fulgida obduxisse , & in magno Urbis templo collocâsse , non pretio tantùm , quàm magnifica Principis pietate miranda .

Quin Alexander Monachus in Vita

S. Barnabæ, in Infula Cypro, salutis an. 485. ut visum Baronio, reperi- tum fuisse scribit sanctissimum ipsius- met Apostoli corpus, cum Euange- lio Sancti Matthæi pectori superposi- to; quo audito, Zenonem Imperato- rem Episcopo loci mandasse, ut illicò inventum Euangelium afferret, alla- tumque maxima cum devotione deo- sculatum, postea auro plurimo redi- mitum reposuisse in suo Palatio, addi- que Theodorus Lector in sua *Collect. Hist. Ecclesiast. lib. 2. In Palatio S. Ste- phani*.

Bibliothecarius hoc ipsum sæpiùs plurimisque testatur, è quibus pauca referemus; & primò in vita Vitaliani Pont. habet, *Constantinum Pogonatum misisse Beato Petro Evangelia aurea cum gemmis albis miræ magnitudinis in circuitu ornata*. Item Leonem III. fecisse Beato Petro Apostolo fautori suo *Evangelia aurea cum gemmis pras- nis, atque hyacintinis, & albis mi- ræ magnitudinis in circuitu ornata, pensan, lib. 17. & unc. 4. In Pascha- li, In Ecclesia Beati Petri fauto- ris sui fecisse Evangelia cum blatthin ex argento pensan. lib. 8. & unc. 8.*

Qui porrò egregius, ac splendidif- simus mos Evangelicos Codices auro gemmisque pretiosissimis exornandi, non intra Regni, aut Provinciæ ali- cujus terminos coarctabatur, sed latè per Orbem terrarum, & in asperio- ribus, ac remotioribus plagis vige- bat.

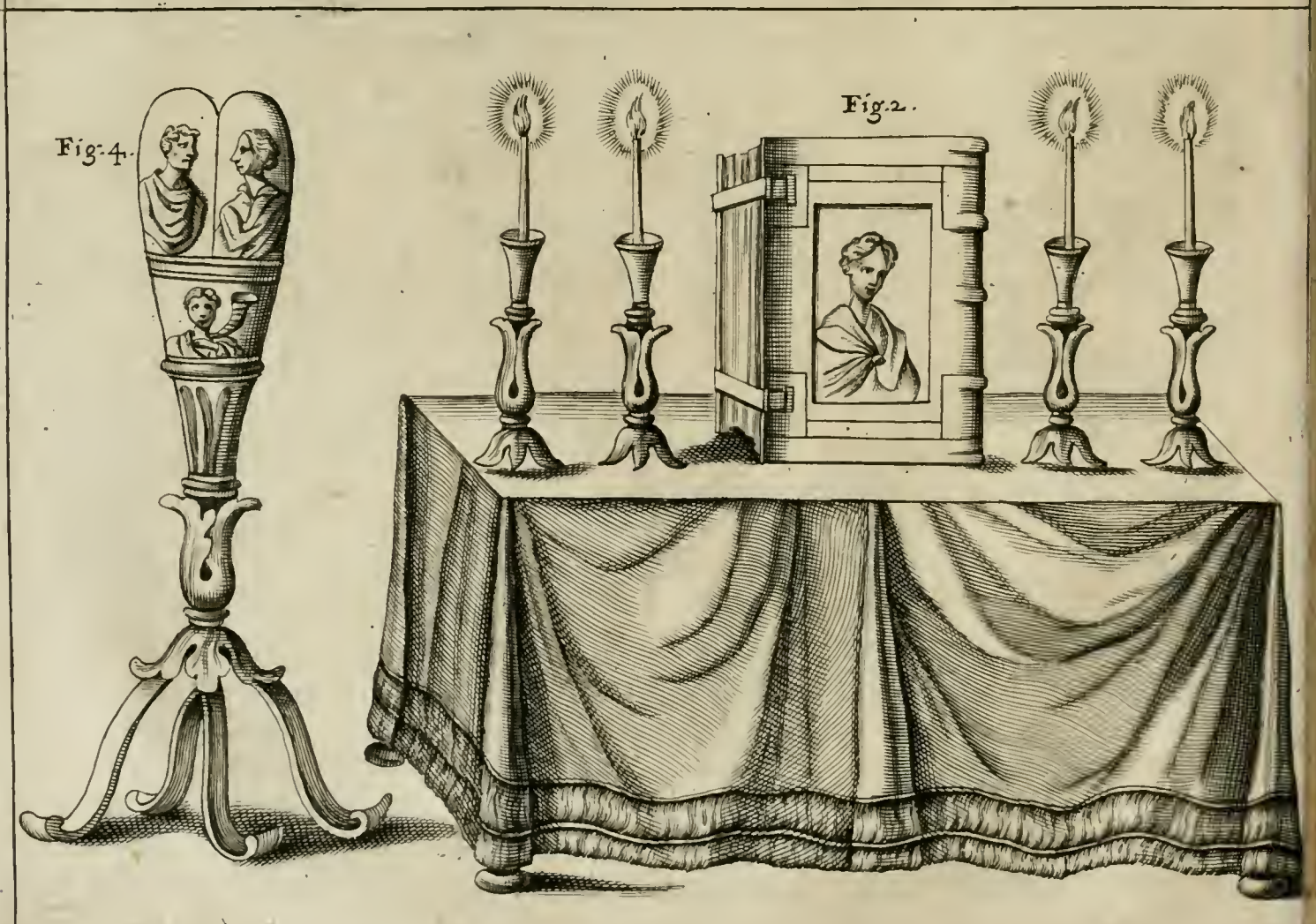
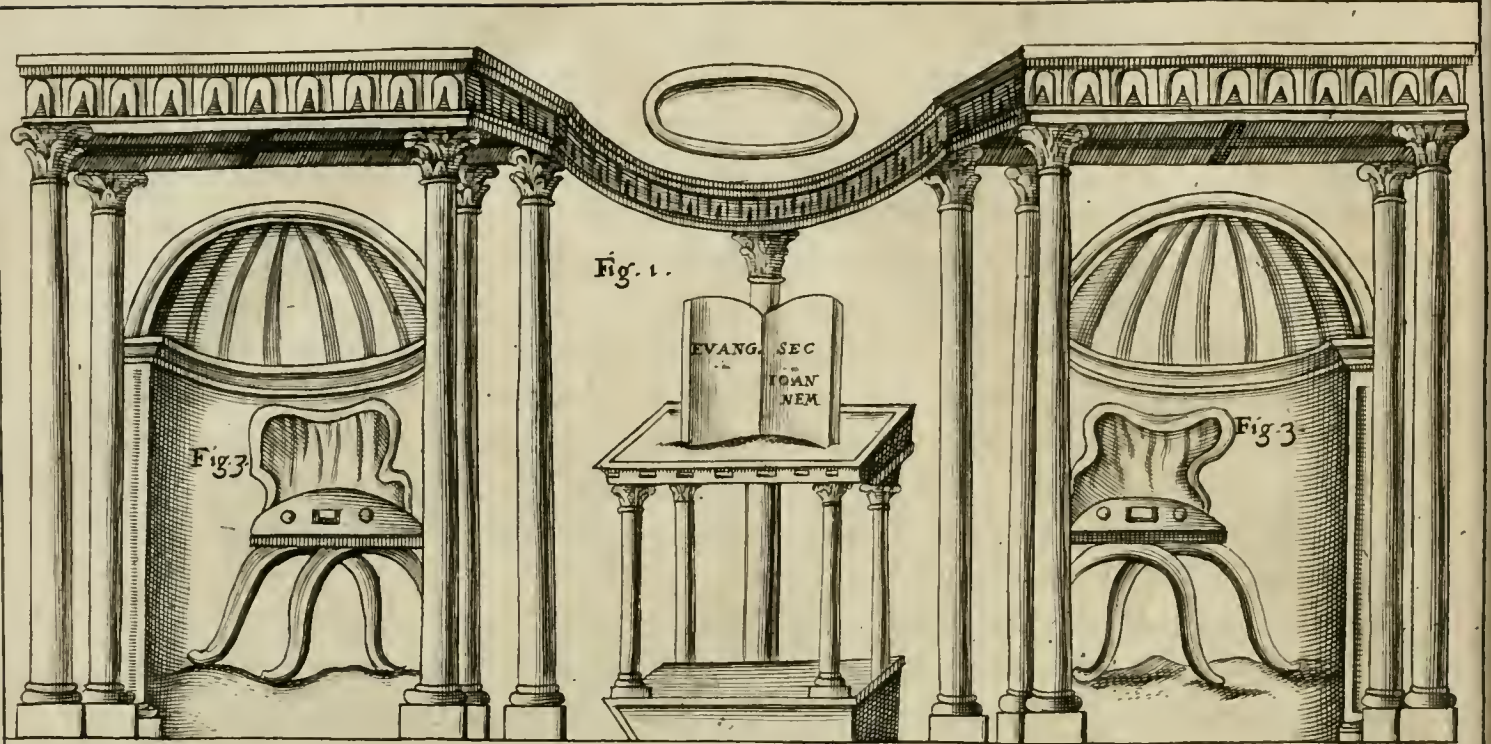
Colligitur hoc ex vita Sancti Bilfri- di Anachoretæ Lindisfarnen. Dioece- feos in Anglia, quam refert Bollandus sub die 6. Martii, ex auctoritate Turgoti, qui lib. 2. *Histor. Dunel- men. dum translationem corporis S. Gutberti in Hiberniam propter immi-*

tes Danorum incursiones, & popula- tus describit, Evangelici libri prodi- gium enarrat his verbis: *Dum navis verteretur in latera cadens ex ea tex- tus Evangeliorum auro gemmisque perornatus, in maris ferebatur profunda, & pergentes triduo post ad mare, multò quàm consueverat longiùs recessisse con- spiciunt; & tribus, vel eò amplius milliariis gradientes, ipsum sanctum Evangeliorum Codicem reperiunt, qui ita forinsecùs gemmis & auro sui de- corem, ita intrinsecùs literis & foliis priorem præferbat pulchritudinem, ac si ab aqua minimè tactus fuisset. Unde postea maximo cultu, ac nitore in Ecclesia Dunelmensi servatus fuit, ut idem est Auctor sub anno Christi M. additque hæc num. 12. Addimus verò quæ Seldeno monuisse visum est, Codi- cem hunc ipsum fuisse tam vetustum, tantique semper ibi pretii habitum: procul dubio etiam nunc inter Biblio- thecæ Cottonianæ Cimelia esse visen- dum. Nempe habetur ibi perpulcher- rimus Evangeliorum illius sæculi Co- dex splendidissimè scriptus, ornatusque; cui Eusebii, & Hieronymi Præfatio- nes, & Canones præfiguntur. Quæ omnia Bolland. comprobat in Sancto Ethælvoldo Episcopo Lindisfarnen. die 12. Februarii, ubi citat Simo- nem Præcentorem Ecclesiæ Dunel- men. lib. 2. cap. 11.*

Cur autem ornatus adèò splendidi- sacris Evangeliorum Codicibus adde- rentur, docet Rupertus Abbas Tu- tiensis, qui floruit ann. 1135. lib. 2. cap. 23. ubi: *Codices (ait) Evangelici auro & argento lapidibusque pretio- sis non immeritò decorantur, in quibus rutilat aurum cælestis sapientiæ, nitet argentum fidelis eloquentiæ, fulgent mira-*

miraculorum pretiosi lapides, quæ manus Christi tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis operatæ sunt. Cui concinit S. Germanus Patriarcha Constantinopolitanus in *Oratione de Imaginibus*, vocans Euangeliorum volumen thesaurum æternorum bonorum; ideoque colendum, ornandum, & adorandum. Sed hæc de ornatu.

Quæ hæcenus exposuimus S. Augustini auctoritate etiam comprobamus. Nam in lib. 10. *de Civitate Dei* cap. 29. *De Incarnatione*, ubi de Evangelio Sancti Joannis sermo est, asserit Simplicianum Ecclesiæ Mediolanensis Episcopum optimum, sanctissimumque; dicere consuevisse, Evangelium literis aureis conscribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentibus esse exponendum.

Hoc autem quod in Ecclesiis faciendum Simplicianus dictabat, factum fuisse constat in Conciliis Generalibus, ut in Chalcedonensi, & Constantinopolitanis III. & IV. Nicæno II. ac in tribus Romanis Synodis, primâ sub Martino I. sub ann. 642. Secundâ sub Zacharia Pontificibus Max. ann. 745. Tertiâ habitâ in Vaticano ann. 969. à Joanne XIII. Papa, in qua inter alia, Beneventanis Episcopis Archiepiscopalis dignitas concessa fuit, ut ex Ughellio in vita Landolphi I. Archiepiscopi.

In augustiori igitur loco supra Patrum subsellia Euangelium ponebatur, stratis, pendentibusque hinc inde aulæis, aliisque ornamentis, ad cultus, ac maximæ venerationis argumentum appositis; Liber enim Euangeliorum Christi Reparatoris nostri loquentis typum gerit, ut ait S. Cyrillus Alexandrinus in Apologia ad Theodo-

sium; ideoque in Synodo Ephesina supra thronum locatum fuisse testatur his verbis: *Sancta Synodus in Sancta Ecclesia, quæ Mariæ dicitur, congregata; Christum veluti caput constituit; venerandum enim Evangelium in S. throno collocatum erat, illud tantum Sanctorum Sacerdotum auribus insinuans: justum iudicium iudicate.* Nec minus bellè idipsum opere Musivo repræsentatur in tholo S. Joannis in fonte Ravvenatensi, de quo infra fusiùs dicendum est: ibi enim suggestus attollitur quatuor columnis suffultus, cui apertus superstat liber Euangeliorum; hinc inde verò sub quadam absidula sedes Episcopalis conspicitur, quam nos *Faldistorium* vocare consuevimus, ut videre potes in Tab. XXXVII. suggestum quidem Fig. 1. sedem verò Fig. 3.

Nec in Conciliis modò; ubi fidei orthodoxæ decor ac fulgor augeri à doctissimis, piissimisque Patribus solet, sed quod fortè mirum, etiam in foro, & iudiciis sæculi prophanis, contentiosisque, Evangelia ponebantur pro Tribunali, ut scilicet ipsi iudices obvium continuò, & ob oculos tam corporis extimos, quàm mentis intimos, Domini Dei nostri timorem haberent. Nec enim aliud in votis habuisse Justinianum credendum est, qui hoc iussit in *l. Rem non novam*, propè finem, *C. De Jud.* Et hunc ritum figurâ quâdam exprimit Pancirolus in *Hist. Imperii Orientalis, & Occidentalis*, ut videre potes in Tab. XXXVII. Fig. 2. ubi mensæ, seu parvo folio superpositus est liber Euangeliorum oclusus, in cuius tegmine, exteriori repræsentatur imago fortassis Euangelistæ, à quo scriptum fuit;

cùm

cùm hæc Sanctum Joannem referre videatur, qui ut plurimum juvenis pingitur, & imberbis. Duo deinde à dextris, totidemque à sinistris cerei fulgebant super candelabra; quibus alterum longè majus, extra, sed ponè mensam adstabat, formæ inusitatae. variisque figurarum capitibus asperum, cælatumque, super quod lucernam, non cereum imponi solitum olim in usu fuisse verosimiliùs crediderim, cujus formam exhibet Fig. 4.

Neque verò silentio prætereunda est magna honoris portio, quâ Evangelium prosequerentur Reges, ac Cæsares, qui Syrmate, ceteroque augusto cultu deposito, Diaconi & Subdiaconi vices implebant: quod vir omnis eruditionis Du-Cange in suo *Magno Glossario* ad verbum *Euangelium* docet, & ex Berrio desumpsit in *Carolo VII.* pag. 87. de Sigismundo Imperatore. Gallica verba Latino sermone sic sonant: *Mane venit Imperator ad Missam Romæ in S. Petro quam Papa cantavit, & Imperator legit Euangelium in habitu Diaconi.*

In veteri quoque cærimoniali Gallicè MS. hæc Latinitati donata leguntur in cap. *Quomodo Imperator creatur: Papa debet cantare Missam, & Rex Franciæ potest interesse, & Epistolam legere, & ipso absente, Rex Siciliæ ejus vices supplere potest. Imperator autem debet legere Euangelium, & coronatur In Ecclesia S. Petri Romæ.*

Confirmat hæc Albertus Argentoratensis in suis Chronicis ad an. 1347. enarrans Carolum IV. Cæsarem Basilicæ Natalitia Christo Domino nocte post Sacrosanctæ Eucharistiæ refectio-nem, correpto, exertoque altiùs gladio, clariori voce legisse, dum Sacra

Missæ conficerentur, Euangelium quod incipit: *Exiit ædictum à Cesare Augusto.*

Hæc tamen dura, aut nova Lectori non videbuntur, gnaro, quinam Romæ Ritus observaretur in coronandis Imperatoribus, Regibusque; ea de causa ad Urbem venientibus. Hi post Imperii, sive Regni Diadema in Basilica Vaticana susceptum, continuò ejusdem Ecclesiæ Canonici renunciabantur, ut scribit Achilles Maffæus & ipse Canonicus Vaticanus, quem refert Turrigius in secunda parte *Tractatûs De Cryptis Vaticanis*, editionis 2. pag. 240. asserens, Carolum Magnum, susceptâ per manus Leonis III. Summi Pontificis Imperii coronâ, primum Imperatorum fuisse, qui præfata inclytæ Ecclesiæ Canonicus creatus fuerit.

Sed hæc, quæ attulimus huc usque, publicæ sunt venerationis, quâ Sacri Evangelici Codices habebantur, eximia testimonia; privatæ verò quis referat? Innumera certè, clarissimaque sufficiunt, exacta, ac fidelissima Scriptorum præcipuè Ecclesiasticorum monumenta: sed uti inopem me copia facit, ita Lectores plurima ingerendo defessos, ac tædio laborantes efficerem: deinde unum hoc mihi enarrâsse, ipsos audisse sit satis; videlicet veteres Christianos tam pretiosum, carum, ac venerabile Euangelium duxisse, ut vel pendulum collo, vel pectori impostum cunctis diebus vitæ suæ gestârint, ut habetur ex Sancto Joanne Chrysostomo in *Matthæum* Homil. 3. & ex Actis S. Cæciliæ; nec non ex Hieronymo in cap. 23. *Matthæi*; & ex Auctore operis imperfecti in eundem *Matthæum* Homil. 43. Quia & post fune-

ra vivebat amor tam sacri pignoris , quare & cum eo thecis argenteis , æneisq̄ue , aut plumbeis pro facultate cujusq̄ue obfignato , fepulchris mandari jubebant : quod plurima cadavera , feu loculi cofirmant in pervetuftæ Basilicæ Vaticanæ demolitione , cum iis reperta .

Pro coronide demum hujus capituli nonnullos verſus annectam , in maximæ antiquitatis Codice ſcriptos , qui diù in Eccleſia S. Pauli , modò verò in Caſinenſium Monachorum Romæ degentium Cœnobio cuſtoditur . Continet iſte Sacram Scripturam , ſæculo nono exaratam , licèt ævo Caroli Magni quidam exiſtiment , quos inter primas tenet Illuſtris. & Reverendiſs. Dominus Angelus à Nuce, olim Archiepiſcopus Roſſanen. qui peculiari diſſertatione id ipſum enixè contendit; cui tamen ad unicam ſaluberrimam ingenii exercitationem diſcors Cl. vir Abb. Raphaël Fabrettus aliâ communes inter amicos vulgatâ Lucubratione, non Caroli Magni, ſed Caroli Cæſaris Minoris Francorum Regis, & ejuſdem Caroli Magni natu maximi tempora redolere, & præferre diſertè probat. Ab hac ſententia Reipublicæ literariæ notiſſimi pauliſper receſſerunt ſupramemorati RR. DD. Joan. Mabillon, & Michaël Germain, Monachi Benedictini, qui cùm Urbem incolerent, ipſum exemplar, ac utraſque Diſſertationes ſedulò perlustrârunt, exiſtimantes, Codicem fuiſſe exaratam tempore Caroli Calvi. Quidquid autem ſit de illius tempore, lites tantorum Virorum dirimere, & alteri palmam adjudicare non temerè veritus, promiſſa ſuperiùs carmina apponam, & hæc ſunt :

Ad initium libri Euangeliorum .

Sede throni reſidens , mundum què ponderat omnem

Corda replet vatum , ut nobis arcana revelent .

Altius Eſaiâs , Hieremias , Hiezechielq̄ue

Aſſati , Danibelq̄ue videns Myſteria reſta

Quatuor aſſignant nobis animalibus almis

Almigraphos Chriſti virtutum quatuor æquè .

Ad initium Euangelii ſecundùm Matthæum .

Virtutum Scriptor Matthæus in ordine primus

Effulget Chriſti de vectigalibus olim Actibus extraxit clemens , quem gratia Chriſti

Discipulus ſcribit Domini miracula factus .

Fratribus Hebreis Legis ſervantibus umbram

Quo verùm noſcant animo velamine demptò .

Circa imaginem Sancti Matthæi .

Hoc Matthæus agens hominem generalitèr implet .

Ad initium Euangelii ſecundùm Marcum .

Filius ecce Petri Sancti Baptiſmatis undà .

In Chriſtum credens Hebreorum Patribus ortus ,

Lævites Marcus fulget hic ore Secundus .

Pleniter inſtructus Petri ſermonibus Acta .

Romanis Dominis ſcribens , & tradit habenda .

Nexibus adſtrictis dudum Serpentis iniqui .

Circa

Circa imaginem S. Marci .

Marcus ut alta fremit vox per de-
serta Leonis ,

Ad initium Evangelii secundum
Lucam .

Ordine luce micans Lucas hic ter-
tius extat .

Virginitate cluens , Domino est sine
crimine parens .

Is prorsus Sancto plenus de flamine ,
Sanctum

Christi Evangelium dignè conscribit
Achi-vis

Ipsis , & binam tribuit sic ritè me-
delam ,

Ut fuerat Medicus bino medica-
mine justus .

Circa imaginem S. Lucæ .

Jura Sacerdotii Lucas tenet ore
Juvenci .

Ad initium Evangelii secundum
Joannem .

Eloquio Domini fulgens dilectus ami-
cus ,

Sidereo meritis persplendet in ordine
quartus ,

Joannes , vitæ fontem de pectore
potans ,

Omnia transcendit ruris cælique
volando

Verbum in principio dixit , verbum
& caro factum ,

Quod Pater , ut voluit , gremio
transmisit ab alto .

Circa imaginem Sancti Joannis .

More volans Aquilæ verbo petit
Astra Joannes .

Hæc eadem carmina inter anti-
quæ Basilicæ S. Pauli Viâ Ostiensi In-
scriptiones collegit Cornelius Mar-
gherinus Monachus Cassinensis ami-
cus noster , & Ecclesiasticæ vetustatis
apprimè studiosus , cui fatis cedenti

literatorum lacrymis parentatum est.

Illustre venerationis Evangelii exē-
plum , religiosique ardoris signum id
moris fuit , ab antiquo introducti , ut
ipsius lectionem erecta in pedes plebs
audiret , ad indicandam promptitudi-
nem Evangelii defendendi oracula ,
etiam usque ad sanguinem , ut con-
stat ex Epist. Anastasii I. ad omnes
Germaniæ , & Burgundiæ Episcopos,
his verbis jubens : *Significâstis enim ,*
quosdam Sacerdotes in Ecclesia , quando
leguntur Evangelia , sedere , & Domini
Salvatoris verba non stantes , sed seden-
tes audire , & hoc ex majorum tradi-
tione se accepisse narrant ; quod ut
nullatenus deinceps fieri sinatis , Apo-
stolicâ auctoritate mandamus : sed dum
Sancta Evangelia in Ecclesia recitan-
tur , Sacerdotes , & cæteri omnes præ-
sentes , non sedentes , sed venerabiliter
curvi in conspectu Sancti Evangelii
stantes , Dominica verba intentè au-
diant , & fideliter adorent . Legem
hanc maribus , feminisque commu-
nem fuisse conjicio ex Mathilde Co-
mite , quæ vehementi observandi
ritus ardore , virium gracilitate post
morbum laborans , solennibus Mis-
sarum assistens , enixa dum legeba-
tur Evangelium recta sistere , deli-
quium perpeffa procubuit ; ut vi-
dere est in vita S. Anselmi Lucensis
Episcopi . Quæ consuetudo audiendi
stando Evangelium , superno veluti,
cælestique oraculo confirmata videtur
ex Vita MS. Sancti Willelmi Abbatis
Monasterii Eskilensis in Dania , jam
ante annos quingentos & ultra ab
Eskilensi Monacho compositâ , qui
Petro Roskilden. Episcopo synchro-
nus fuit : ubi de quadam muliere enar-
ratur , quod auscultans contractam

Euangelii lectionem, audierit vocem sic increpantem: *Mulier surge; non decet Christianos ad Euangelium sedere, sed cum reverentia stare, & auscultare quod legitur.* Quem locum debeo Cl. Viro Henrico Valefio in Annotat. ad Theodericum in adden. pag. 209. ubi ab Hadriano Valefio ejus fratre, veterum monumentorum studiosissimo, creditam sibi Historiam laudat; tractu temporis Christiadum fervor Euangelii grave monumentum præmonstrare studebat. Regnante hinc in Polonia Miecislao, apud equites Polonos perillustres invaluit mos, ipso jubente, dum in templis Euangelii rubrica recitabatur, stringendi medio tenus gladium in signum ultimæ defensionis, quem respondente choro *Gloria tibi Domine*, rursus recondebant, tradit Chromer. lib. 3. ad ann. 999. *De Gest. Polon.* In Insula Meliteni, Illustrissimæ Hierosolymitanæ Religionis Coenobio, etiam usq; ad hæc tempora antiquissimus procurrit usus, ut semel in anno, solennibus Nativitatis B. Mariæ Virginis in octavam Septembris cadentibus, dum Diaconus *Sequentia Sancti Euangelii* canere incipit, Eminentiss. M. Magister evaginato ense erigatur, & audiat, ut refert Macrus Melitenis in suo Hierolexico in verbo *Euangelium*.

Dissertatio, quâ contra A catholicos demonstratur, in tribus primis Ecclesiæ sæculis, persecutionum tempore, publica ædificia fuisse, in quibus Christi Fideles sacras Synaxes peragebant.

CATHOLICORUM Ecclesias, ac Templâ everfuri, nomenque ipsum abolituri, eadem triplici telo impetiverunt, & oppugnârunt ab unitate Fidei orthodoxæ alienati, & inordinatè ambulantes fratres. Sic hæresi laborantes in operis mei decursu appellare constitui, Apostolorum imitaturus, qui Epistolâ ad Thessal. 2. cap. 3. quamvis ab iis nos abstinere, & recedere præcipiat, dulci tamen eos fratrum nomine non dedignatur, his verbis: *Denunciamus autem vobis fratres in nomine Domini nostri IESU Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundum traditionem, quam acceperunt à nobis.* Quæ etiam refert Cyprianus in Epistola 55. contra Hæreticos sub finem. Quidni etenim illos fratres dicam, cum unâ omnes simul in Cristo baptismatis undâ renati simus? licet ii postmodum progenitorum à semitis deflectentes, qui ab uberibus S. R. Ecclesiæ salutis lac exfluxerunt, Dominici moniti immemores: *Jugum meum suave est, & onus meum leve,* suavi, salutarique orthodoxæ Religionis jugo excusso, à Romana Ecclesia se alienârunt. Faxit Deus, ut tandem aliquando unitatis antiquæ, unanimisque fraternitatis reminiscantur, ut pace Ecclesiæ restitutâ, conciliatis animis, invicem nos sincerè amplecti possimus.

Primi igitur Anabaptistæ, non esse ullo pacto ædificandas Ecclesias, mordicè contendebant: Deinde assertores, & asseclæ Petrobusiani, ut asperam nimis opinionem aliquo temperamento mollirent, construi quidem eas posse affirmabant, minimè verò exornari. Novissimi autem, primis Ecclesiæ temporibus, nulla Cristi Fideles ædificia templorum habuisse, unanimi calculo asseverant. In hoc tamen discordes, quòd alii, ut Hospinianus, duobus; alii, ut Ottius, tribus primis sæculis, sine sacris templis degisse Christianos affirmant. Qua ex contradictione quàm levibus, & imaginariis argumentis nitantur, adèd ut ipsi sibi non constent, perspicuum est.

Verùm quia duobus prioribus sententiis à viris doctissimis Baronio ad ann. 57. nu. 111. & Bellarmino tom. 1. controvers. lib. 3. cap. 4. *De cultu Sanctorum*, abundè responsum est, libens prætereo, tertiam hîc pro virili refutaturus; præsertim cùm unica mei laboris meta, scopusvè sit, de veterum Ecclesiarum structura, illarumve ornamentis differere.

Illud autem, ut cã, quã par est, viâ facili, regiâque, sine tricis, ac diviticulis exequar, telam hujusce disertationis ab Apostolis ordiar.

Scitum profectò, & apud omnes in confesso est, Apostolos adhuc Hierosolymis, vel in vicinia commorantes, ut Evangelicum semen, panemque filiorum, filiis ipsis darent, nullo delectu, vel in Templum, vel in Synagogas, interdum & in domos privatas convenisse, eòque Discipulos congregasse, ut sacris adessent, & in oratione, ac Sacramentis communicarent.

Et quidem quòd in Templum convenerint, ex Actorum cap. 2. num. 46. luculentissimè patet, ibi: *Quotidie quoque perdurantes unanimiter in Templo*. Quòd verò in Synagogas, Actorum eorundem cap. 13. num. 5. testatur, ubi sic habetur: *Predicabant (Saulus nempè, & Barnabas) verbum Dei in Synagogis Judæorum*. & num. 14. *Ingressi Synagogam die Sabbatorum, sedebant, &c.*

Demum, quòd & domos privatas adierint, ibique unanimi assensu in oratione perseverarint, habetur ex Actibus eidem Apostolorum cap. 1. ubi legimus, Discipulos Hierosolymam redeuntes è monte Oliveto, è cujus vertice in Cælum Christum Dominum ascendentem viderunt, Coenaculum adiisse, & eò ascendisse, ubi *Manebant Petrus & Joannes, Jacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Jacobus Alphæi & Simon Zelotes, & Judas Jacobi, perseverantes unanimiter in oratione, cum mulieribus, & MARIA Matre JESU, & fratribus ejus*.

Neque hîc puto omittendum Cyrillum Hierosolymorum Episcopum, qui Catec. 16. Coenaculum Ecclesiæ nomine appellat, ubi ait: *Spiritus Sanctus, qui loquutus est per Prophetas in die Pentecostes, descendit super Apostolos in specie linguarum ignearum hîc Hierosolymis in superiore Ecclesia*. In superiori profectò; nam in supremis ædium quarumvis ordinibus coenacula sternere mos erat, ut Festus, *Supremam ædium partem totam, Coenaculum appellatam fuisse, ad quod scalis ascenderetur, apertissimè tradit*.

Cæterùm hæc loca similia adeundi consuetudo, vel ad sacra conficienda, vel

vel ad novos in Fide tirones erudiendos, inter Apostolos adhuc obtinuit; postea quàm Spiritu Sancto afflati, atque repleti, Hierosolymis abeuntes, aliò legem Christi propagaturi, appulerunt. Quæ tamen, si vera fateri, rebusque sua nomina dare velimus, consuetudo appellanda non foret; sed dura necessitas, cùm in Ecclesiæ incunabulis, ubi nil firmum, nil facile, sed omnia nutantia, asperaque Euangelii sacri Præcones habebant, ne minima quidem, nedum alta, & magnifica templa poterant excitari.

Quidquid autem fuerit de primis illis temporibus, libeat ab Ortu in Occasum Petrum & Paulum Apostolos Romam euntes comitari. Illuc enim veluti in stabilem, æternamque Fidei fedem, in Catholicæ Ecclesiæ, & unitatis Euangelicæ caput, Petrus, ejusque Coapostolus Paulus, cum aliis confessere.

Horum autem de adventu, moraque in Urbe, cùm dubitare quidam auri fuerint, liquida ipsorummet Apostolorum testimonia referre, non inutile fore crediderim. Paulum igitur audiamus, qui in Epistola ad Philipenses cap. 4. 21. Romæ data, sic ait: *Salutant vos qui mecum sunt fratres, salutant vos omnes Sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt.* Petrus autem in Epist. 1. cap. 5. *Salutat vos* (inquit) *Ecclesia quæ est in Babylone collecta.* Babylonis autem nomine Romam venire, communi Patrum suffragio perspicuum est. Cùm & Papias Apostolorum Discipulus, ac Clemens Alexandrinus apud Eusebium lib. 2. *Hist. Eccl.* cap. 15. & Eusebius ipse id asserant, cum Tertulliano in lib. *adversus Judæos.* Cap. 9. Quibus

concinunt S. Justinus Martyr in *Apologia ad Antoninum Pium*, Dionysius Corinthiorum Episcopus apud laudatum Eusebium eodem lib. 2. cap. 25. Irenæus *adversus Hæreses* lib. 3. cap. 1. & 30. Tertullianus supradictus *De præscript. Hæretic.* cap. 36. Cajus vetus Scriptor apud citatum Eusebium eodem loco. Clemens Alexandrinus lib. 6. *Hypotyposeon* apud eundem Eusebium loco citato. D. Cyprianus lib. 1. Epist. 3. juxta vulgatam Manutii editionem, juxta Rigaltii verò 55. *ad Cornelium Papam*: Item lib. 4. Epist. 2. *ad Antonianum*, quæ in editione Rigaltii est 52. & lib. *De unitate Ecclesiæ*. Constantinus Magnus in *Constitutione ad Sylvestrum missa* apud Photium in *Nomocanone* tit. 8. cap. 1. Arnobius *adversus Gentes* lib. 2. Lactantius Firmianus *De vera Sapientia, seu Divinarum Institutionum* lib. 4. cap. 21. Supramemoratus Eusebius dicto lib. 2. cap. 13. 14. 15. & 25. & lib. 3. *De demonstratione Evangelica* cap. 5. ac in *Chronico* anno 2. Claudii, & ult. Neronis. Optatus Milevitanus *contra Donatistas* D. Athanasius in *Apologia de fuga sua*. S. Ambrosius lib. 3. cap. 1. *De Sacramentis*. Idem ferm. 66. in *Natali Apostolorum Petri & Pauli* Idem Oratione in Auxentium *de Basilicis non tradendis*. S. Epiphanius *contra Carpocrasios* Hæresi 27. S. Joannes Chrysostomus in *demonstratione adversus Gentiles, quòd Christus est Deus*. Item *Homilia in Psalm. 48.* in *Commentario epist. ad Romanos* cap. 16. *Homilia ultimâ, seu 32.* Rufinus in *Invectiva contra Hieronymum*. D. Hieronymus in *Comment. epist. ad Galatas*. lib. 1. c. 2 Paulus Orosius lib. 7. cap. 6. & 7. D. Augustinus lib. 2. *con-*

tra literas Pitiliani Donatistæ cap. 51. Leo Papa serm. 1. de Natali Apostolorum. Beda in lib. de Ratione Temporum. Idem in Comment. prioris epist. Petri cap. 5. Theophylactus in Comment.

Verùm quia mentibus sacræ eruditionis foecundis, notissima & nimis trita videri posset hæc quæstio, eos Lector adeat, qui stylo uberiori idem hoc impugnantium temeritatem sunt insequuti.

His itaque præteritis, de Ecclesiis in Urbe constructis ab Apostolorum excessu ad tertium usque sæculum, longè ante tempora Constantini, sermonem instituamus.

Occurrit illicò veteris universæ Urbis excidio superstes Ecclesia S. Pudencianæ, in quam Senatoria Pudentis amplissimi viri domus, B. Petri felicissima hospitio, conversa est, & consecrata à Pio hujus nominis primo Pontifice maximo: De quo in Pontificali libro in ejus vita sic legitur: *Hic ex rogatu S. Praxedis dedicavit Ecclesiam in Thermis Novati in vico Patritio, in honorem Sororis suæ S. Pudencianæ, ubi & multa dona obtulit. Cui subscribit Petrus de Nat. lib. 5. cap. 1. hæc addens: Ubi sæpius Sacrificium Domino offerens ministrabat, imò, & fontem Baptismi construi fecit, manu suâ benedixit, & consecravit.*

Secundò, Basilica quæ hodie S. Mariæ Transtiberim indigitatur, antea verò Callisti, ut ad an. 224. §. 4. Baronius conciliat, olim *Taberna Meritoria* vocata fuit, eò quod emeritis militum senescentium, ægrorumque laboribus sedes erat, ac requies. Cùm autem Alexandro Seve-

ro Cæsare gravis de hac inter Popinarios, & Christianos, qui eam occupaverant, orta lis esset, meliori parti favit Cæsar, nostrisque Tabernam adjudicavit. Sic Lampridius in Alexandro Severo: *Cùm Christiani quendam locum, qui publicus fuerat, occupassent, contra Popinarii dicerent, sibi eum deberi, rescripsit (Cæsarem intellige) melius esse, ut quomodocumque illic Deus colatur, quàm Popinariis dedatur.*

Unde igitur ex adverbo nobis ingeritur, Cryptas, ac Coemeteria, perpetua fuisse Fidelium ad sacra coëuntium receptacula, si & multos in Urbe vivere; & publica loca, ædificiaque ad orandum habere, Principum minus impiorum indulgentia passa est?

Plura præterea offerri possent, nî dira Diocletiani persecutio cum innumeris Christianorum millibus absumpsisset, augusta etiam, sacraque tum templorum, cùm Codicum monumenta, ut Eusebius *Hist. Ecclesiast.* lib. 8. cap. 2. testatur.

Licet verò ne tenue quidem eorum vestigium immanis furor reliquerit, ita ut neque locum, neque tempus haurire à cineribus potis sim; alicubi tamen erectas fuisse Ecclesias convincit idem liber Pontificalis in vita S. Lini, B. Petri in Sacerdotio maximo successoris, ubi habemus, prædictum Pontificem decrevisse, *ut mulier velato Capite in Ecclesiam ingrederetur.* quod utique futile, ac frustraneum decretum videretur, si nullam quam introïrent, Christianæ mulieres Ecclesiam habuissent. Quin & ubinam nisi in Ecclesia saltem domestica *Cletus ex B. Petri præcepto Presbyteros ordinavit in Urbe Romæ?* Clemens plu-

plura constituit in cultum, decoremque templorum. Anacletus memoriam D. Petri, à quo Præsbyterio fuerat insignitus, in eo prorsus loci, ubi Cruci affixus fuerat, excitavit, adjectis ad humandos sibi successores Episcopos tumulis: num cadaverum honori consulens, Ecclesias, Dei peculiare domos, neglexisset?

Euaristus, qui tempore Trajani Martyr occubuit, Titulos Romæ divisit, singula scilicet singulis Presbyteris loca divino cultui dedicata. Sub eodem Pontifice Ecclesias consecrandi mos viguit: *Decrevit enim* (ut in primo Conciliorum tomo videre est) *omnes Basilicas cum Missa semper debere consecrari*. Hinc est, non Memorias modò, sed Titulos, sed Basilicas, ampliora videlicet ædificia, ad Sacra facienda Christianis stetit.

Cæterùm sex supra quadraginta Presbyteros totidem numero Ecclesiis Romæ præfuisse, conjicitur ex Hist. Euseb. lib. 6. cap. 43. qui Cornelii Epistolam refert ad Fabium Ecclesiæ Antiochenæ Præsidem, quam Epistolam expendens Valesius. Certè (ait) *Optatus in lib. 2. Romæ quadraginta & amplius fuisse testatur Basilicas sub tempora persecutionis Diocletiani. Non enim* (inquit) *grex, aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quod excurrit, Basilicas; locum ubi colligerent non habebant.* hæc Valesius. At longè ante Diocletiani persecutionem loquitur Optatus: nam de temporibus Cornelii Papæ, qui floruit anno 251. & non de ipsa persecutione Diocletiani intelligit, ut observavit historiæ Ecclesiasticæ Princeps Baronius ad annum 57. n. 100.

Accedit ad ea, quæ huc usque di-

ximus, confirmanda, Eusebii lib. 8. *Hist. Eccl. cap. 1. summæ lucis, ac fidei testimonium. Jam verò* (inquit ille) *quis innumerabilem hominum quotidie ad Fidem Christi confugientium turbam, quis numerum Ecclesiarum in singulis Urbibus, quis illustres populorum concursus in Aedibus Sacris, cumulatè possit describere? quo factum est, ut priscis ædificiis jam non contenti, in singulis Urbibus spatiosas ab ipsis fundamentis extruerent Ecclesias.* Num cryptas, ac speluncas, aliæque subterranea loca pro priscis ædificiis accipienda? non equidem, imò pro altis, & solo extantibus? Unde enim Lucianus, (qui vixit circa medium secundi sæculi) Christianæ Religionis desertor ac transfuga, se per scalas in Oratoria Christiadum ascendisse fateretur? Ipsum in Philopatre, hæc enarrantem libeat audire: ibi enim: *Pertransivimus, (inquit) ferreas portas, & ærea limina, multique superatis scalis, in domum aurato fastigio insignem ascendimus, qualem Homerus Menelæi fingit esse; atque ipse quidem omnia illa contemplantur, quæ insularis ille adolescens: Video autem non Helenam, sed mebercle viros in faciem inclinatos, & pallefcentes.*

Suggestit etiam alia non exigui ponderis argumenta idem Eusebius prædicto lib. 8. cap. 2. ubi sic: *Hæc omnia nostris temporibus completa sunt; tunc cum ædes sacras solo æquari, ac funditùs subverti, sacros divinarum scripturarum libros in medio foro concremari, oculis nostris vidimus, &c.* Et inferiùs, *sunt ubique Imperialia edicta, quibus Ecclesiæ quidem ad solum usque dirui, sacri verò Codices flammis absumi jubebantur.* Possent

ne autem dirui, soloque æquari, quæ scabris solummodò tophis excisa, nunquam terræ superficiem suâ mole superavère? Præterea idem Auctor in *vita Constantini* lib. 1. cap. 42. ubi de honoribus Episcopis delatis, & de Ecclesiarum instructionibus agitur, ex *Valesii* versione sic habet: *Quin etiam Ecclesiis Dei plurima ex thesauris suis beneficia sumministravit, partim sacras ædes amplificans, & in sublimem erigens, partim augusta Ecclesiarum sacraria plurimis donariis exornans*. Lib. verò 2. cap. 46. refertur Epistola Constantini ad ipsum Eusebium, & reliquos Episcopos, de Ecclesijs Præsidum operâ ædificandis, vetustisque reficiendis: en verba Epistolæ: *Cum usque ad hanc diem impia præsumptio, & tyrannica violentia, ministros Servatoris nostri sit persecuta, pro certo habeo, planèque mihi ipsi persuadeo, omnium Ecclesiarum ædificia, aut per incuriam corrupta, aut præ metu ingruentis temporum iniquitatis minùs honorificè exculpta esse; Eusebi frater charissime &c.* Et infra: *Cunctos admone, ut in opera Ecclesiarum omni studio, ac diligentia incumbant, quo aut reparentur, quæ adhuc manent, aut augeantur in majus, aut sicuti usus postula-verit, nova ædificentur*. Num sacras ædes, vel in sublimem erigeret, earundemque Sacraria donariis exornaret, nisi jam antea ipsæ ædes sacræ, & earum sacraria constructa fuissent? Itidem in eodem lib. 1. cap. 53. sermo est de Licinii edicto, quo jubebatur, ne viri orandi causâ in Ecclesiam Dei simul cum mulieribus convenirent. Et in lib. 2. cap. 2. de ejusdem Licinii persecutione fit mentio: ubi narratur, multas

Ecclesias solo æquatas fuisse, alias verò clausas à Præsidibus Provinciarum, ne quisquam eorum, qui eas adire consueverant, eò conveniret, neve solennem cultum Deo exhiberet. Porrò quid hisce testimoniis luculentius, ad confirmandum, primævos Christi Fideles, ædes sacras, ac templa habuisse domibus pares, non autem unicè in Coemeteriis, secretisque telluris visceribus sacrosancta ministeria peragere semper consuevisse?

Fortè quidem, quæ hucusque retulimus ædificia sacris Synaxibus deputata, privatæ domus fuère, quas fervida illius ævi Fidelium pietas, vel in partem, vel totas Deo dicaverat; non verò publica, & universo Christi gregi communia, profanisque commerciis exempta. At longè diversa fateri nos cogunt gratiosa, indulgentissimaque Licinii & Constantini Cæsaris decreta apud præfatum Eusebium lib. 10. cap. 5. quæ solidam securamque Christianis earum rerum possessionem astruunt, quas persecutionum turba rapuerat. Profectò hæc statuta è Græco sic vertit *Valesius*: *Hoc autem amplius in gratiam Christianorum decernimus; ut loca ipsorum, in quibus antehac convenire consueverant, de quibus in literis priùs ad devotionem tuam datis alia erat forma, superiori tempore constituta, si qui aut à Fisco nostro, aut ab alio quopiam, ea emisse visi fuerint, ipsis Christianis absque ulla pecunia, & sine repetitione ulla superadjecti pretii incunctanter, ac sine ulla ambage restituant; & si qui eadem loca dono acceperint, ut ea protinus Christianis reddant. Quòd si qui ea loca emerunt, aut donata acceperunt, aliquid à nostra clementia petere*

petere velint; ii Præfectum, qui in illa Provincia Jus dicit, adeant, ut à nostra Serenitate ratio ipsorum habeatur. Quæ quidem omnia protinus sine ulla dilatione corpori Christianorum restitui tuâ curâ ac diligentia oportebit. Et quoniam iidem Christiani non solum ea loca, in quibus convenire solebant, sed etiam alia possedisse noscuntur, quæ non privatim ad singulos ipsorum, sed ad jus corporis pertinerent; hæc omnia post legem à nobis memoratam absque ulla dubitatione, iisdem Christianis, hoc est cuilibet corpori, & conventiculo ipsorum restitui jubebis. Ferè repetit idem Eusebius in *vita Constantini* lib. 2. cap. 39. 40. & 41. E quibus hæc duo apertissime eliciuntur, videlicet, & à privatis distincta, communiaque delubra fuisse Christi Fidelibus, & non recenti Cæsaris dono, sed justo aliquo titulo multò jam ante acquisita, diutinoque dominio possessa.

Verùm aliò nos trahit præcipuum disceptationis hujusce argumentum, suadetque jam tandem suprema fratrum alienatorum confugia demoliri. Ecclesias (inquiunt) primævi Patres, unanimi voce, ac sensu dixere coetus Fidelium, ipsorumque in unum coentium aggregationem, & aliud quodcunque sentire, maximum nefas est. Qua propter non parvum operæ pretium fore confido, si cocervatis Patrum suffragiis ac testimoniis, non semper pro coetu, & conventu, sed pro ipsismet ædibus, & sacris molibus, ab iisdem accipi, ac dici Ecclesias ostendam.

En igitur, Tertullianus, qui *De Pudicitia* cap. 4. sic loquitur: *Reliquas autem libidinum furias impias,*

& in corpora, & in sensus ultra jura naturæ, non modò limine, sed omni Ecclesiæ tecto submovemus. Quem tanti viri fermonem, ne metaphoricum putes; atque adeò limen tectumque ædificii veri partes ad mystica coetuum Christianorum ædificia trahendum esse; egregiè pro Ecclesia, locovè Sacris addicto, explicavit Gabriel ab Aubespine in suo *Tractatu De Antiqua Ecclesiæ Politia* lib. 2. *De Eucharist.* cap. 6. §. 2. ubi eadem Tertulliani verba refert, & Gallico idiomate interpretatur.

Nec minoris momenti est illud ejusdem Doctoris cap. 13. *De velandis Virginibus*, ubi: *Aut constanter audeant (ait) in vicis virgines videri, sicut audent in Ecclesiis.* Quibus profectò perspicuum est, hunc Auctorem, locum loco æquiparare, cum suadeat, jubeatque virginibus, quòd, ut in Ecclesiis, idest in locis, in quæ ad sacra conveniunt, virginitatis conditionem, ac decus affectant, ita quoque palàm in vicis, & semitis Urbis, debere se virgines, gravi, & infessis, & oculorum modestia, corporisque totius habitu & gestu probare. Sed hæc ex Tertulliano satis.

Tria præterea, quæ nobis maximè favent è D. Cypriani operibus eruuntur; primumque eorum ex *Epistola 55. ad Cornelium*: de Fortunato, & Felicissimo, sive contra Hæreticos, ubi Cyprianus in eos invehens, inquit: *Denique quia conscientiam suam nõrunt, nec nos audent adire, nec ad Ecclesiæ limen accedere.* Quid quæso liminis ista vox sonat notatque, nisi lapidem illum oblongum, qui in ingressu portarum è transverso substratus Hypothyrium dicitur, opponiturque

que Hyperthyrio. Si tamen eandem in absurdissimas, & prorsus ineptas interpretationes detrahere, & distorquere nolimus.

Alterum, quod ex Cypriano depro-mittitur in eadem Epistola, habetur sub finem, ibi: *Quid superest quàm Ecclesia Capitolio sedat, & recedentibus Sacerdotibus, ac Domini Altare remouentibus, in Cleri nostri sacrum, venerandumque confessum, simulacra atque Idola cum aris suis transeant?* Hic porrò quàm apertè Ecclesia Capitolio opposita, & comparata, locum & ædificium designat? Unde enim altare Domini removeretur, Sacerdotes recederent, venerandus Cleri confessus dissiparetur, si neque situs altaris, neque sedilia Presbyterorum ullibi extarent? Ubi Idola, & simulacra inanum Deorum collocarentur? quæ recta, quæ impluvia aræ impiissimæ fortirentur, si sola Fidelium congregatio, concursus, & unio, foret Ecclesia? Sed ut id clarius accipias, explicationem hujusce vocis *Ecclesia*, audi ab ipsomet in Epistola 63. ubi sic: *Unde Ecclesiam, idest, plebem in Ecclesia constitutam.* è quibus in duplici, & utroque legitimo sensu usurpari nomen *Ecclesiæ* quis non videat? perspicuè hoc idem docet Augustinus super Levitic. lib. 3. num. 81. ubi sic: *Sicut ædificium, quod vocatur Ecclesia, etiam cum inde Ecclesia exiret, quæ homines sunt, nihilominus Ecclesia dicitur &c.*

Præterea non unico *Ecclesiæ* nomine sacram ædem appellat idem Cyprianus, cum eam *Dominicum* dicat, ut in suo discursu de Oper. & Eleemosyn. matronam admonens, inquit: *In Dominicum venis sine sacrificio.* Nec

dura videatur interpretatio, nam hac voce usi sunt Patres Concilii Ancyranum in Can. 15. his verbis: *Ex iis quæ pertinent ad Dominicum, quæcunque, dum non esset Episcopus Presbyteri vendiderunt, revocare Dominicum: Episcopi autem iudicio relinqui, an oporteat pretium recipere, an non: utpotè quòd eorum, quæ sunt vendita, reditus eis ipsis majus pretium reddiderit.* Ancyranos Patres Neocæsarienses sequuti sunt in Can. 5. ubi sic: *Catechumenus si in Dominicum ingrediens, in Catechumenorum ordine steterit; is autem peccat, si genu quidem fletens &c.* Clariùs adhuc Laodicenum Concilium Can. 28. ibi: *Quòd non oportet in locis Dominicis, vel Ecclesiis, eas quæ dicuntur Agapas facere.* Quæ omnia nos non incongruè *Dominicum* in Cypriano, pro Ecclesia accipi testantur.

Arnobius item in lib. 4. Fidelium primorum ædes, conventicula, appellat, cum ea everfa, dirutaque per summum scelus ab impiis, & insensissimis Christiano nomini Imperatoribus queritur, tyrannidemque prolixius infectatur. Hæc ejus verba: *Nam nostra quidem scripta, cur ignibus meruerunt dari; cur immaniter conventicula dirui, in quibus summus oratur Deus, pax cunctis & venia postulatur Magistratibus? &c.* Quæ sanè conventicula domos orationis, & aulas Deo dicatas innuunt. Quod confirmat Basilii Magnus in Serm. de Gordio Martyre. Diocletiani persecutionem describens, ibi: *Christianorum domus singule vastabantur &c.* Præter hæc autem, *domus orationis profanorum manibus vastabantur, aræ sanctissimæ evertabantur &c.*

Hoc idem adamussum exequitur Euty-chius Patriarcha Alexandrinus, quem citat Ottius in suis *Annotat. Ecclesiast.* ad ann. Christi 204. centur. 2. unde hæc de Severo Imperatore Euty-chii verba decerpſi: *Severus vir nequam fuit, magnarum Christianis calamitatum, multorumque cruciatuum auctor: ejus tempore Martyrium ubique subierunt Christiani quamplurimi. Tum in Aegyptum profectus, omnes, qui ibi, & Alexandriae essent, Christianos interemit, & Ecclesias diruit, extructo Alexandriae templo, quod Deorum templum vocatum est.* Hæc ille. Quibus adedò urget Ottius, ut nullam in eo viderim responsionem.

Neque verò solùm de Ecclesiarum ruinis & everſionibus, Patres, & majoris fidei Historici verba faciunt; sed eas nondum everſas aliquando proponunt. Quam luculenter hoc exprimat Epiphanius in lib. *De Mensuris*; ubi de Hadriani Cæsaris in Palæstinam adventu post Hierosolymorum excidium agit, ex his quilibet arguat: *Reperit Hadrianus civitatem totam solo æquatam, & templum Dei conculcatum, exceptis parvis domibus, & Ecclesiâ Dei, quæ parva erat, eo loco, ubi diversi Discipuli, quando Salvator assumptus est ab Oliveto, ascenderunt in cœnaculum, illic enim ædificatum fuerat, hoc est in parte Sion &c.* Clariùs ne, vel describi, vel è descriptis deduci potest, eo tempore, quo negatur Christianis ritibus, muneribusque obeundis, constructas, ac dedicatas fuisse, cùm Hadriano imperante, nempe in principio secundi sæculi quædam in monte Sion, licèt humilis, & angusta, stare tamen reperia sit?

Quin etiam haud abs re fore crediderim, si eam historiam referam, quæ apud nonnullos eruditos fidem obtinuit, & ab Eusebio lib. 6. *Hist. cap. 34.* enarratur. Aderant jam Christi plebi Paschalia solennia, nec non dies quam fecit Dominus, cùm in ejus diei vigilia Philippus ipse Imperator Ecclesiam ingredi, ut & sacris vacaret, & divinorum particeps fieret tanquam Christianus, ausus est, prohibitusque & ejectus ab Episcopo, ob scelera, quæ patraverat; quibus tamen poenitentia salutari dilutis, voti compos effectus est, & in Ædem cum aliis admissus; quod sanè neutiquam factum esset, si nullæ iis diebus Ecclesiæ constitissent, ut, nescio quo calamitatis aut mentis lapsu, non incii aut inculti, sed parùm pii Fratres contendunt.

Scio tamen historiam hanc oppugnari à Josepho Scaligero in suis *Animadversionibus ad Chronicum Eusebianum* sub an. 246. Ubi nonnullis, acribusque conviciis prædictum Cæsarem impetit, totumque id, fabulam à Christianis confictam esse, pluribus asseverat. In hanc sententiam ivit etiam Sethus Calvicius in suo opere *Chronologico* ad ann. Christi 246. Spanhemius verò in sua *Dissertatione nona De præstantia & usu numismatum*, licèt dubium moveat, attamen non decidit, sed Lectorem ad Danielem Huetium remittit, de quo infra. Hujusmodi controversiam Eminentiss. Cæsar Baronius ad ann. 246. longè examinat, quapropter Lectorẽ ad hunc *Purpuratum* remittimus. Valesius verò magnæ ingenuitatis & doctrinæ vir, in suis ad Eusebium notis, hanc eandem historiam in lib. 6. *Hist. c. 34.* non improbat,

bat, sed potiùs confirmat, cùm enunciatam attestetur ab Auctore Chronici Alexandrini, ex narratione Leontii Præsulis Antiocheni, & Magno Constantino Cæsari synchroni. Idem fermè narrat D. Chrysoftomus in Oratione de S. Babyla *contra Gentiles*, licèt nomen Imperatoris reticeat: cui mirificè assentitur B. Haymonius Episcopus Halberstadien. in sua *Hist. Eccl.* lib. 6. cap. 2. Nec non acta Martyrii S. Donnini apud Boninum Mombritium *De Vitis Sanctorum*. Item S. Pontii Martyris acta, nuperrimè in lucem ædita ab eruditissimo Stephano Baluzio in suis *Miscellan.* lib. 2. Quorum verba ne tædio sim, referre distuli. Postremus omnium, eorundem sententias expendit supracitatus Daniel Huetius in suo Tractatu *Origenianorum* parte 1. lib. 1. cap. 3. num. 12. ac concludit, *Christi sacris à Fabiano Papa initiatum fuisse Philippum, sed occultè*. Rationes ibi reddit, quas brevitatis causâ omitto, cùm apud ipsum videri possint, & ego hîc nolo longam texere dissertationem, cùm mihi sufficiat indicasse Auctores, illorumque opiniones.

Jamque satis superque probatum arbitror, tum Christianorum, tum Ethnorum scribentium testimoniis, Euangelicæ veritatis alumnos, prioribus tribus sæculis Ecclesias habuisse, & quidem publicas: nec illarum nomine solam ipsorum Congregationem venire, sed etiam Ædificia Divinis devota. Unde aliò stylum vertere satius ducimus, præposteramque opinionem eorum refellere, qui Ecclesias eâ tempestate extitisse quidem fatentur, sed à Cœmeteriis minimè distinctas, imò Cryptas & Ecclesias

synonyma prorsus fuisse propugnant. Quibus, ut eâ, quâ decet, methodo occurram, in primis ultrò & libentissimè dandum est, Christi Fideles primævos Cryptas & Cœmeteria, ubi Martyrum sacra pignora servabantur, frequentissimè adiisse, eademque summâ semper veneratione coluisse: huic rei utiq; nemo nostratum inficias ibit, nobisque cum alienatis fratribus summa concordia est. Velim igitur, illos feriâ, sincerâ, & quibusvis affectibus liberâ meditatione, ea perpendere, quæ oculis animisque amicè subijcimus.

En igitur primâ fronte Gallieni Imperatoris edictum, quo Christianis facultas data fuit loca religiosa recuperandi, in quibus injuncta sacris ordinibus munia per Clericos, per Episcopos implerentur. Fregerat scilicet mentem Imperatoris, Valeriani patris interitus; didiceratque paternâ clade iniquam Cæsarum rabiem in pios Christi Fideles haud impunè grassari. Hinc metu potiùs ultoris Dei, quàm in nostros propensione, persecutionis procellas fluctusque composuit, & ea omnia tam privata, quàm publica, quæ ipsis per vim ab Ethnicis erepta fuerant, usuque, & habitatione violata, restitui præcepit. Libet Imperatorii rescripti verba reponere, quæ in 7. *Hist.* lib. cap. 13. Eusebius refert, *Imperator (inquit) Cæsar P. Licinus Gallienus, Pius, Felix, Augustus, Dionysio, Pinna, Demetrio, & reliquis Episcopis. Indulgentiam beneficii nostri per universum orbem diffundi præcepimus; ut cuncti à religiosis locis abscedant. Quocirca & vos rescripti nostri formâ uti potestis, & nullus vobis deinceps molestiam facesset. Atque id quod vobis*
exse-

exsequi licet, jamdudum à me concessum est. Unde ergo Ethnici abscederent? Quæ loca Christianis redderent? Ea profectò, quæ ab eis rapuerant, quæ habitatione occupaverant. Num autem Coemeteria, Cryptasque occupasse, eademque in domicilia sibi elegisse credendum est; Imò verò cum Coemeteriorum accessum, atque frequentiam ab aliis prohibitam, ultimisque suppliciis coercitam, nostris Gallienus indulerit. Alia decreta, præter allatum edidit; ut Eusebius enarrat eodem cap. in fine: *Est (inquit) & alia ejusdem Imperatoris constitutio, quâ Episcopis permittit Coemeteriorum suorum loca recuperare.* adire scilicet, & frequentare, quod sub aliorum Imperio omnino vetitum eis fuerat.

Adde, quòd impossibile existimandum est, in his latebris, Coemeteriisque Ethnicos habitasse, cum inibi moram vel brevem trahere haud liceat, diebus præcipuè fervidioribus, quales longior in Urbe ætas habet. Experimento probatum est, robustioris etiam naturæ homines, horæ unius moram continuam in Coemeteriis, quæ etiam hodie adeuntur, explere absque ullo morborum, & sæpiùs lethali periculo, sub æstatem non posse. Nec mirum inde, si & ego ipse quodam æstivo tempore ingressus, tam repentino, intimoque frigore obrigui, ut cedere statim coactus sim. Accidit enim ut plurimum ingredientibus Coemeteria, ut gradu facto ab aère liberiori calidoque; in frigescentem iis latibulis clausum, hiantes è consuetocalore pori, frigore tam intempetivo, ita obstipentur, ut inde raucedines, pleuritides, aliaque morbo-

rum genera contrahantur. Præterea quid in subterraneis hisce cuniculis de respirandi difficultate putandum, ob aërem interceptum? Certam scilicet diuturnâ experienciâ factum est, quòd si aliqui catervatim subeant Coemeteria, quorum singuli, vel plerique faculam præferant, aër ita levigatur, tenuaturque, ut concinnâ respiratio non sequatur, & crescente tam luminum, quàm ingredientium hominum copiâ, duriori anhelitu, suspirioque, quod *Asthma* vocant, pectora concutiantur. Quapropter in Coemeteriis perlustrandis à plurium facularum usu curiosi abstinent. Mentem subit hîc peropportuna eorundem locorum descriptio S. Hieronymi in Ezechiel 40. quæ sic: *Dum essem Romæ puer, & liberalibus studiis erudirer, solebam cum ceteris ejusdem ætatis & propositi, diebus Dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profunda defossæ, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepulcorum, & ita obscura sunt omnia, ut propemodum illud Propheticum compleatur: descendunt in infernum viventes; & rarò desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum: ut non tam fenestram, quàm foramen dimissi luminis putes: rursumque pedetentim acceditur, & cæcâ nocte circumdatis, illud Virgilianum proponitur:*

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

Quamobrem quis in istiusmodi mortis (ut ita dicam) penetralibus degisse crediderit hominum genus, ut Ethnici fuere, dives, deliciisque, ac luxui apprimè deditum? Imò nec ipsi

Christi Fideles, licet neglectam, atque oculis impiorum exosam vitam traducerent, & per summam injuriam lare, tectis, & Urbe ejicerentur, diutinâ habitatione ea loca tenuisse; verum nec ea solummodo diutiùs non incoluisse, sed neque in iis sacra munia perpetuò exercuisse, neque illuc ad orandum, psallendum, & in divinis communicandum semper convenisse, reor non temerè; mirorque magis hoc aliquos tradere, & pro viribus impugnare. Ego certè ut eorum sententiæ adhæream, nullâ re, nullâ ratione adducar. Scio quidem, Scriptores, quibus maximè fidimus, tradere, aliquando in Cryptis, & Coemeteriis Fideles Christi se collegisse, ut operam Sacris navarent; & quod durius fortè, Maximorum Pontificum nonnullos: ut furiales persequentium iras effugerent, diù ibi delituisse. Scio (inquam) nec impugnare ullatenus ausim, sed explicare, explicatosque conciliare.

Ut ergo maximè probabilia, & verisimilia rimemur, ac teneamus; credendum arbitror, super eisdem Coemeteriis, vel propè eorum ambitum, parva ædificia fuisse constructa, quæ Altaria, Confessiones, Memoria, & Martyria nuncupata fuerunt: deinde verò temporum lapsu ad Ecclesiarum amplitudinem pervenerunt. Mirificè totum id elucescit ex Actis SS. Chrysanthi & Dariæ, quæ refert Aringh. in sua *Roma Subterranea* to. 2. lib. 4. cap. 32 num. 1. ubi de B. Hilaria Matre dictorum Sanctorum Martyrum hæc leguntur: *Corpora autem filiorum collegit Hilaria relicta Martyris Claudii, & singillatim condiens, Mauri, & Jasonis in Sarcophagis sin-*

gulis collocavit, quæ dum assiduis obsequiis circa sanctissimam Confessionem oraret Deum, tenta est: quæ dum traheretur, rogabat eos, qui se traherant, dicens: obsecro vos, permittite me prius orationem meam complere, & veniam quocunque volueritis. Igitur dum fixisset gradum, accepit Sacramentum Domini, & expandens manus suas dixit: Domine Jesu Christe, quem toto corde confiteor, modò me associa filiis meis, quos ex utero meo ad Martyrium convocasti, & hæc dicens projecit se in oratione, & dum oraret; projecit spiritum. Tunc illi, qui eam tenuerant, dolentes super repentinum obitum ejus, reliquerunt duas ancillas ejus, quæ cum ea erant: illæ autem sepelierunt eam diligentissimè sepulture, & super eam brevissimam Ecclesiam fabricaverunt, quia locus, in quo defuncta erat, ejusdem erat hortus Hilarie, & ex quo Sancti passi fuerant, ibidem sibi mansionem collocarat.

Aliud item huic simile testimonium ex eodem Aringhio hauritur, tom. 2. lib. 4. cap. 23. de Coemeterio Primi & Feliciani, ubi sic: *Nocte verò à Christianis rapta sunt corpora eorum (idest Primi & Feliciani) & portaverunt ea ad Arcus Numentanos, intra Arenarium, & ibi fecerunt planctum magnum: & involventes eos in syndones novas cum aromatibus, juxta Arenarium posuerunt eos, & in hymnis ac psalmis, per triginta dies ac noctes in Dei nomine perdurabant. Ubi multa beneficia exuberant usque in præsentem diem, & si quis egrotorum ibidem perductus fuisset, salvabatur à quacunque esset infirmitate detentus. Et inferiùs: Et dum post aliquantos annos cessaret persecutio Paganorum,*

mul-

multi Christiani in honorem Beatorum Martyrum Primi & Feliciani, Basilicam construxerunt; sperantes se misericordiam consequi per eos, in nomine Domini nostri Jesu Christi: est autem Basilica eorum ab Urbe Roma milliaro quattuordecimo; quorum Natalis est quinto Idus Junias.

Quæ omnia nobis confirmat Lucas Holstenius, olim Bibliothecæ Vaticanæ Præfectus, & Basilicæ Canonicus, in Actis Passionis S. Bonifacii pag. 23. ibi: *Et consurgens Aglaës confestim accepit secum Clericos & Viros religiosos: & sic cum hymnis & canticis spiritualibus, & omni veneratione obviavit S. corpori, & reposuit illud stadiis ab urbe Roma quinque, donec edificaret ei domum dignam passione ejus.* Unde evidenter colligitur, etiam temporibus Diocletiani, qui Bonifacium absumpsit, morem ædificandi Ecclesias propè sepulchra, & Cœmeteria Martyrum viguisse; licèt edictis Cæsareis interpellantibus, ad tempus cessaverit: quem equidem piissimum morem, non Aglaës ævo incepisse, sed multò ante, quis dubitet? Anonymus in Pontificali libro, in vita Fabiani, ibi: *Hic multas fabricas per Cœmeteria fieri præcepit.* Videlicet supra Cœmeteria, vel propè, ut ea Christiani commodiùs & frequentiùs adirent. Cùm autem Fabianus sub Decio passus fuerit, id est, anno à Christo nato 253. nullam omnino negandi ansam video, eum in Ecclesiæ primordiis morem fuisse, ædificia, vel ædiculas in Cœmeteriis extruendi, vel ad orandum, & sacra habenda, vel etiam ad habitandum, ut sinè viæ longioris incommodo, vel absque tam gravi periculo, maximæ venera-

tionis loca, pietas Christiana eo tempore ferventissima inviseret: quæ postea religiosæ domus, & ædes, ingruentibus persecutionum turbini- bus, vel per vim à Paganis occupabantur, vel, quia ut plurimum Fisco cedebant, ob Christianorum proscriptiones aut eladem, coëmebantur; licèt postmodum Ecclesiæ pace datâ, Ethnici possessores recedere, & legitimis Dominis Christi Fidelibus restituere ab Imperatoribus jubebantur. Ita enim intelligi debent decreta Cæsarium, quibus loca Cœmeteriorum recuperare Christianis permissum erat; non modò scilicet Cœmeteria, ut antea, adire, sed ab ædium circumjacentium iniquissima possessione Paganos repellere, & deturbare.

Quamobrem ubi in Scriptoribus Ecclesiasticis occurrit, habitasse Romanos Pontifices in Cœmeteriis, certum ratumque habendum est, intelligendum esse de illorum incolatu, & habitatione in iis ædiculis, casisque circumextructis, non verò in subterraneis specubus, latebrisque. Sic Liberius, ut in libro Pontificali, in ejus vita describitur, ab exilio regressus, in Cœmeterio S. Agnetis apud Germanam Constantii habitavit. Sic Bonifacius, teste Bibliothecario, in Cœmeterio S. Felicitatis Martyris Viâ Salaria. Sic (ut alios præteream) Joannes III. in eodem Pontificali libro, loca Cœmeteriorum non impensè solummodo adamavit, restituitque, verùm per haud exiguum temporis, licèt Ecclesia constanti pace, atque otio frueretur, Cœmeterium Sanctorum Tiburtii & Valeriani incoluit, ibidemque Episcopos ordinavit.

Ex his autem, quæ superiùs retulimus

mus ex Aringh. tom. 2. lib. 4. cap. 23. de SS. Primo & Feliciano Martyribus, & ex Luca Holstenio in actis Passionis S. Bonifacii, non statim ac sacra eorum corpora humata fuerant, sed post annorum, atque persecutionum decursum, Ecclesias, sive memorias constructas fuisse cognoscimus.

Hinc advertendum, non semper eodem æstu in Christianos efferbuisset improborum Cæsarum iram, sed postea impetus, primò quidē violentissimos, pedetentim elanguisse, donec penitus evanescerent. Ideoque quò furor persecutorum remissior erat; eò fervidior apud nostros consuetudo vigebat sacratas ædes adeundi, & eas fabricandi: cum tota illorum libertas è Principum genio penderet. Hæc autem ab una persecutione ad alteram temporis intervalla, admonet me, suadentque, haud inutile ipsarum Chronicon hic adtexere.

Prima igitur, quæ in Christianos persecutio sæviit, sub Nerone excita fuit Anno reparatæ salutis 68. vel, ut placet Baronio, 66.

2. Sub Domitiano. Ann. 97. seu 92. ex Baron.

3. Sub Trajano. An. 108. sive 100. ut Baron.

4. Sub Marco Antonino & L. Aurelio Commodò. An. 168. In Asia verò, & in Gallia 164.

5. Sub Severo. An. 230. vel 202.

6. Sub Maximino. An. 238. aut 237.

7. Sub Decio. An. 252. seu 257.

8. Sub Valeriano & Gallieno. An. 257.

9. Sub Aureliano. An. 275. & ex Baron. 273.

10. Sub Diocletiano. Ann. 304. vel 301. ut Baronio visum est.

Differuimus hactenus de Ecclesiis, & habitationibus apud Coemeteria; deque Coemeteriorum ipsorum asperitate, & horrore; superest modò, ut aliqua de accessu Fidelium ad intima illorum penetralia, verba faciamus.

Fatemur utique, natalitiis Sanctorum Martyrum diebus, Christi Fideles gregatim sepulchra, & Coemeteria subire consuevisse, ut eorundem Sanctorum Martyrum exuvias venerarentur, ibique orationi vacarent. Confirmat hoc nobis immane Numeriani Cæsaris facinus sub. Ann. 284. cui cum ab explorantibus renunciatum esset, innumeros penè Christianos in quasdam specus, ac Cryptas promiscuè convenisse, aditum illicò occludi, & objice multo muniri, ne aliqua ex parte effugium pateret; desuper verò disiectis, ac demolitis rupibus, quæ specubus prominebant, obrui terrâ, lapidibusque imperavit. Costat hoc ex Actis Sanctorum Chrysanthi, & Dariæ, & S. Diodori, relatis ab Aringh. in sua *Roma Subterranea* tom. 1. lib. 1. cap. 31. pag. 177. ubi hæc: *Igitur cum multa beneficia Deus venientibus ad eorum sepulchra præstaret, evenit, ut die natalis eorum, infinita populi multitudo conveniret, viri simul, & mulieres pariter, & infantes, & innuptæ puellæ, & juvenes. Hoc cum fuisset Numeriani auribus intimatum, jussit, ut in introitu, quo introierant in Cryptam, paries levaretur, quòd cum fuisset impletum, desuper à sabulone super eos montem dejecit. Omnes ergo pariter, dum communiter Sacramenta participarent, & Martyrum gloriam celebrarent, ipsi quoque ad Martyrii coronam pertigerunt, inter quos erant Diodorus Presbyter, &*

Marianus Diaconus, & plurimi Clericorum; populi autem multitudo, nec numerus, nec nomina collecta sunt.

Fatemur (inquam) in hæc loca Fideles convenisse, adjicimusque ex relatis proximè Actis SS. Chrysanthi & Dariæ, non illuc solummodo ventitasse, quando tranquillæ & pacatæ Ecclesiæ Dei erant, sed adhuc grassante Tyrannorum nequitiâ, licèt eis vetitum foret, crimenque luendum capite putaretur. Multi quidem Martyrio inhiantes, illuc se conferebant, Sanctos Martyres obsecraturi, ut sibi in suppliciis constantiam, atque victoriam à Deo impetrarent. Legimus hoc in Actis Stephani Papæ, qui in Cœmeterio Lucinæ decollatus interiit: *Nam (sic Acta) ingravescente Imperatorum Valeriani & Gallieni persecutione, Stephanus convocato Clero, ad Martyrium suos hortabatur, in Cryptisque Martyrum assiduè Missas & Concilia celebrabat: & cum ad Martis templum, ut sacrificaret, adductus fuisset, terræ motu oborto, omnibus aufugientibus qui Stephanum tenebant, Pontifex ad suos revertitur in Cœmeterium Lucinæ: quos divinis præceptis instruens, Sacramento corporis Christi communicavit; ibique dum Missarum solennia perficit, advenientibus iterum Imperatorum satellitibus, ei in sua sede caput abscinditur.*

Aliud, & haud absimile suggerit nobis Cyprianus in Epistola 82. ad Successum: *Ubi Xystum (inquit) in Cœmeterio animadversum sciatis, octavo Iduum Augustarum die, & cum eodem Quartum. Sed & huic persecutioni quotidie insistent Præfecti Urbis.*

Plerique verò Fideles, Fideliumque Rectores, consilii Dominici non im-

memores Matth. cap. 10. 23. *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam, huc illuc excurrebant, ut impias manus evaderent, seque in latebris, & Cœmeteriis minus notis abdebant, à notioribus declinantes, ad quæ finè certo capitis discrimine accessus non habebatur; cum hæc præcipuè ab Imperatoribus prohiberentur, ut innuit Cornelius Papa in Epistola quadam ad Lupicinum Viennen. de persecutione Valeriani (si tamen Blondelli crisis Epistolæ huic fidem non abrogavit) ubi hæc: *Publicè, neque in Cryptis notioribus, Missas agere Christianis licuisse.**

Neque irritum aliquando in hæc loca confugium erat; nam per inextricabiles Cœmeteriorum ambages errabundi Christi Fideles instantia fata eludebant, vel aliquandiu differebant. Quis enim eos insequeretur per cuniculos tam intricatos, ut labyrinthum æmularentur; tam vastos, ut ab Urbe ad mare usque protendi existimarentur? Quæ quidem metuentium Christianorum latibula Dionis Historiam in mentem revocant, qui Hierosolymæ vastationem sub Hadriano Cæsare referens, hæc de Judæis, victorum iras & arma effugere conantibus, addit: *Arma, & cædes Hadriano Imperatoris metuentes, auxilia sumebant in cavernis subterraneis, specus fodientes, atque cuniculis omnia munientes; ut quoties violarentur, liberos haberent ad fugam exitus: invicem quoque sub terram clanculum commearé, specus & subterraneas vias supernè quibusdam locis inhiantes, ad ventos & lucem excipiendam perforantes.*

Verùm licèt his latebris aliquandiu Chri-

Christiani mortem different, ut plurimum tamen non evitabant, nam vel inclementiâ & asperitate locorum, vel diuturni erroris lassitate, fame, pædore, & malis omnibus, ærumnisque confecti, è tenebris & umbra mortis, in æternæ, beatæque lucis regiones evolabant.

Hæc igitur, quæ de Coemeteriis delibavimus, idè à nobis congestæ sunt, ut appareat, neutiquam nos ad illa in prioribus tribus Ecclesiæ sæculis, Christianorum accessum, & moram negare: sed asserere præter hæc, alia ipsis ædificia, & loca religiosa fuisse, quæ vel Ecclesiæ, vel Oratoria, vel Dominica, vel Tituli, vel Martyria, vel aliis id genus nominibus à Scriptoribus Ecclesiasticis appellantur.

Cæterum in nostræ hujus Dissertationis calce apponere distuli maximi, ut Hospiniano; minimi verò, ut mihi videtur, ponderis & evidentix argumentum, quo suam illi sententiam stabilire nituntur. Hospinianus igitur in suo Tractatu *De origine Templorum* lib. 1. cap. 6. hæc ex Arnobio refert lib. 4. *contra Gentes. Accusatis* (inquit Arnobius) *quòd nec templa habeamus, nec imagines, nec aras.* Item ex Origene lib. 8. *contra Celsum: Objicit* (Origenis verba sunt) *nobis Celsus, quòd non habeamus imagines, aut aras, aut templa.* Demum ex Minutio Felice, qui claruit circa an. Christi 211. in Dialogo Octavii Christiani cum Cæcilio Ethnico: *Cur nullas aras habent,* (inquit Cæcilius) *templa nulla, nulla nota simulacra?*

Quibus interrogationibus, seu potius exprobatibus, cum supradic-

tos Ecclesiæ Doctores, eâ tempestate præcipuos, nihil respondisse constet, colligit exinde Hospinianus, eos silentio suo falsos fuisse, quæ ab Ethnicis ingerebantur: Nam si vera forent, quæ nos dicimus, inopportuna, & culpabilis illorum taciturnitas videretur, præcipuè cum ad manus (ut dicitur) & in promptu responsio esset; respondere enim poterant: licèt apud nos nulla sint templa sumptuosiora, qualia apud vos, sacras tamen ædes habemus; in iis verò, & aras, & imagines. At cum illi tacentes, objecta nullo pacto diluerint, quis ambigat eo tempore nullas re verâ fuisse Ecclesias, oratoria, & reliqua hujusmodi.

Attamen, poterant quidem hæc & similia respondere, si respondendi necessitas incubuisset. Verum, cum inutilem, atque superfluam iis diebus controversiam illam existimarent, ac satiùs ducerent veri Dei cultum insinuare, tenebrasque cæcarum mentium Euangelicâ luce discutere, ab inani disputatione consultò abstinuerunt: Apostolo obtemperantes, qui in Epistola ad Titum cap. 3. vers. 9. *Stultas* (ait) *questiones & genealogias, & contentiones & pugnas legis devota, sunt enim inutiles & vanæ.*

Quòd autem Octavius, & Origenes, ea quæ ipsis objicebantur silentio suo falsi non fuerint, sed dissimulaverint, & respondere supervacaneum existimârunt, colligi ex eo potest, quòd cum de aris, & imaginibus, non minus quàm de templis interrogarentur, & apud eos non esse objicerentur, pari circa hæc, ac circa templa, silentio usi sunt, neque exprobatium falsissimam opinionem refellere curæ fuit: Cum tamen & altaria, & imagines tunc

tunc haberent, quod omnibus etiam alienatis fratribus nostris in confesso est; probatque Tertullianus in Tract. *De Oratione* cap. 14. his verbis: *Similiter & stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit accepto corpore Domini. Ergo devotum Deo obsequium Eucharistia resolvit? an magis Deo obligat? nonne solennior erit statio tua, si & ad aram Dei steteris? accepto corpore Domini, & reservato, utrumque salvum est, & participatio sacrificii, & executio officii.* Item ibidem cap. 10. *Nec prius ascendimus ad Dei altare, quam si quid discordiæ, vel offensæ cum fratribus contraxerimus, resolvamus.*

Sed quid aliorum testimonia proferre laborem, si & ipse Origenes tunc interrogantibus tacitus, Homil. 11. facundè & liquidò hoc asserit? refert ejus verba Hospinianus, probatque quoad primitias clero solvendas lib. 5. cap. 1. §. *Ex hisce porrò: Sicut hoc (ait Origenes) dignum & decens est, sic è contrario, indicens & indignum existimo, & impium, ut is, qui Deum colit, & ingreditur Ecclesiam Dei, qui scit Sacerdotes & Ministros assistere altari, aut verbo Dei, aut ministerio Ecclesiæ deservire, ut de fructibus terræ, quos Deus dat, solem suum producendo, & pluvias suas ministrando, non offerat primitias Sacerdotibus.*

Itaque cum inferri nequitiam possit, re ipsâ apud nos altaria non fuisse, ex eo quòd Ethnicis ea negantibus prædicti Patres nil responderunt, ita pari rationis ductu templa, & ædes sacras Christianos iis sæculis non habuisse, ex eorundem Patrum silentio deducere & contendere, iniquum

& temerarium est; cùm non magis de templis, quàm de aris, & imaginibus urgerentur.

Quapropter quàm maximè miror Hospinianum, virum cæteroqui eruditum, hæc ex Octavii & aliorum taciturnitate intulisse. Verum ad hoc asserendum adductum fuisse arbitror impetu quodam mentis, & nimio ardore docendi, sive insectandi, quo etiam lib. 1. *De origine Templorum*, cap. 6. §. *Dissimulare*, chronologica à via declinavit. Ibi enim libenter factus est, sub Alexandro Severo, Gordiano, Philippis, præsertim Gallieno Imperatoribus, tertio videlicet sæculo sedatis compositisque perfectionibus, templa & ædificia, ampla quidem atque magnifica à Christianis extracta fuisse; testante id Eusebio lib. 8. cap. 1. *Histor. Eccl.* ut nos supra retulimus. Deinde verò Diocletianum Ecclesias omnes atque ædes sacras Christi Fidelium, quos violentissimè persequabatur, everti, & solo æquari jussisse: idque tanto militum ac satellitum ardore effectum, ut uno eodemque Paschatis die, omnia simul ubique sacra Christianorum ædificia prostrata & demolita jacuerint. Quibus enarratis hæc statim adjicit in §. *Diocletiano: Eoque tempore exprobrarunt Christianis Gentiles, quòd templa non haberent, ut ex Origine constant contra Celsum lib. 4.*

In quo sanè parum cautè labitur, non advertens Origenem multò ante Diocletiani persecutionem interiisse; obiit enim an. 254. Gallo & Volusiano imperantibus: & post ejus excessum an. 30. Diocletianus in Cæsarem lectus est, acclamatus nempe fuit, an. salutis 284. unde erroneus hujusce

Scriptoris lapsus, & nimiùm præceps scribendi cupido satis elicitur.

Caussam, autem, cur Ethnicis objurgantibus, & de superstitione atque impietate arguentibus (cùm ipsi prima præcipuaque Religionis fundamenta templa esse ducerent) nostri nihil responderint, præter quæ diximus, eam fuisse arbitror; nempe, ut graviores subinde disputationes vitarent: etenim si Ecclesias habere dixissent, de aris illicò, quæ in eis essent, differere coacti fuissent: si verò & de altaribus annuissent, pari curiositate de Hostia, quæ super iisdem immolarètur, quæstio infurrexisset; cui ut satisfieret, de ineffabili Eucharistiæ Sacramento docendi & altercandi necessitas patribus incubuisset: & ita arcana hæc, sacratissimaque fidei nostræ mysteria in vulgus effusa forent; quod unicè SS. Patres, & peculiariter primitivi verebantur; ne videlicet incapacibus, & Ethnicà superstitione obtusis mentibus hæc ingerendo, despiciatui fides Christi haberetur, rerumque tam grandium doctrina, resque ipsæ, cachinnis & joci exponerentur, summumque fortasse vitæ discrimen innocui doctores adirent: præsertim cùm id maximè Christus ipse cavendum esse docuerit Matth. cap. 7. nu. 6. ubi dilectissimæ Ecclesiæ suæ custodes, atque pastores erudiens, *Nolite (inquit) dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conversi dirumpant vos*. Liquet igitur ex his omnibus, quàm fallacibus futilibusque argumentis nitantur, qui in prioribus tribus Ecclesiæ sæculis sacra ædificia, quæ à Coemeteriis Cryptisque distincta publicè à Fide-

bus adirentur, & sæpè numero Ecclesiæ vocitarentur, Christianis fuisse negent. Quæ omnia cùm propugnare, & asserere mihi fuerit ab initio disertationis propositum, id assecutus jam tandem videor, tot Patrum sanctissimorum suffragiis, tot probatissimorum Scriptorum testimoniis, ipsâ denique veritate, quâ nihil firmitus, nihil protentius. Quamobrem uti diutius in his immorari supervacaneum, sic ad alia stylum acuere, & admovere peropportunum, ac plurima meditati intendenti que maximè necessarium existimo.

C A P U T X V I I I .

*Ecclesiarum elenchus in tribus primis
Ecclesiæ sæculis per universum
Orbem à Fidelibus
extructarum.*

AD meę proximè præcedentis disertationis fidem firmitatemque, quàm plurimum conducebat, si è gravibus, variisque Scriptorum monumentis excerptam seriem apposuissem Ecclesiarum, quæ in prioribus tribus à Christo nato sæculis, in præcipuis Orbis terræ regionibus: vel excitatæ à fundamentis fuere, vel in sacras, ex ædibus usu & habitatione profanis, conversæ. Verùm cum ea sit Scepticorum, quorum hoc sæculo maxima copia est, mens & ingenium; ut omnia vel audacter negent, vel, si mitissimè agunt, dubiâ lance suspendunt; diù multumque hæsitavi, an & pabulum pertinaci impudentiæ proponerem, & altercandi cum ipsis onus subirem; quorum utrumque devitaturus, omittere hanc narrationem

consultissimum esse ducebam. Attamen ne piè credentibus, fraudem & præjudicium afferrem, quaquà eis fides habenda sit, minimè sollicitus, templa illa servatâ chronologia, describam. Multa mihi Ughellius in sua *Italia sacra*; Fratresque Sammarthani in *Gallia Christiana*; multa item Rochus Pyrrhus in *Sicilia sacra*, aliique Scriptores; plurima denique suffecit Eysengreineus, qui luculentum tractatum edidit in centenariis, *De persecutionibus & exaltationibus Ecclesiarum Christiani Orbis*: ipse tamen non pauca desumpsit ex Petro de Natali, quem uti simplicem, credulumque, non desunt qui rideant. Illos igitur oculi severiores, dubiæque mentes adeant; cum illis tota lis, totumque negotium sit; in eisdem scrutandis, librandisque: tempus ii terant, quibus Deus hæc otia fecit. Cum mihi moles negotiorum, quâ premor, vix carpere, quæ subjiciuntur, nedum critico examine expendere, atque rimari, permittat.

Anno igitur Christi 33. Hierosolymis ad montem Sion in domo S. Joannis Euangelistæ prima Christi Fidelium Ecclesia fundata est, ubi & Princeps Apostolorum B. Petrus incruentum Missæ sacrificium celebravit. Ex Hefychio Presb. Hierosolym. Actor. cap. 2. & 23. Bedâ ibidem, & Joanne Cassiano eodem anno.

Anno 34.

Domus item B. Mariæ Magdalenzæ in templum versa est, ut Bergomensis *De claris Mulier.* cap. 17. Egesippus, quem citat ipse Bergomensis in *Chron.* lib. 8.

Anno 36. sub Tiberio.

In Asia B. Philippus Apostolus

multas erexit Basilicas, tum sacerdotes ad divina munia obeunda constituit. Metaphrastes in *Vita Philippi* sub die 14. Novembris. Nicephorus lib. 3. cap. 39.

Antiochiæ Anno 37.

Theophilus civis Antiochenus magni nominis, domum suam, ut eam in Ecclesiam consecraret, Apostolorum Principi tradidit. Ex Clemente *Recogn.* lib. 10. Petro de Natali lib. 3. cap. 140.

Anno 37.

Apud Scythas S. Philippus Apostolus plura templa construxit, multosque Episcopos, Presbyteros, atque alios Cleri ordines instituit. Metaphrastes in ejusdem vita.

Anno 37.

Compostellæ, Lupa Hispaniæ Regina, ex palatio quod inhabitârat, templum miro opere fabricatum composuit, quod S. Jacobo Zebedæo Apostolo sacrauit. Antonin. par. 1. tit. 6. cap. 7. Petrus de Natali lib. 6. cap. 133. Mantuanus in *Fastis* lib. 7.

Eodem Anno 37.

Erecta fuit Cæsaraugustana Basilica, & in honorem Deiparæ consecrata. Jo. Bap. de Lezana in sua *Turri Davidica* cap. 5. n. 346. Incoff. in Epist. B. Mariæ Virg. *ad Messanenses* notit. 7. Joannes Baptista de Gross. in *Catania Sacra* chord. 2. modulam. 1. pag. 18.

Anno 44.

Matrona quædam Christiana Gallicana apud Vasatensem urbem memoriæ S. Joannis Baptistæ Ecclesiam dicavit. Gregorius Turonensis in lib. *Flor. plur. Martyr.* edito sub Vita Joannis Baptistæ.

Temporibus D. Petri.

Cataniæ apud Æthnam, Pantheon,

theon quod ibi edificârat populi idololatria, in sacrum templum conversum fuit ab ipso Apostolorum Prîncipe, Deiparæq; venerationi dicatum, ut ex antiquissima traditione fusè probat Johannes Baptista de Gros. in sua *Catania sacra*. Chord. 2. modulam 1^a in verb. *Pantheon*, pag. 13. *De Catanensi decachorda*. Qui pag. 18. fretus auctoritate Hieronymi Osorii Algabricen. Episcopi lib. 1. *De Rebus Emmanuëlis Regis Lusitaniæ*, asserit, Cangranorensem, unum ex Regibus, qui Christum Dei filium in præsepio adorârunt, reversum in regionem suam, templum, anno circiter tertio B. Virgini Mariæ excitâsse, ac in Æthiopia anno 4. Reginam Candacem viventi adhuc Virgini templum erexisse.

Anno 45.

Romæ B. Petrus primam Ecclesiam condidit, quam sub Kal. August. consecravit, ubi sacra solennia, synaxesque celebravit. Beda sub Kal. Augusti. *Mataphr. in Petro*, ac longam de prima Romæ à D. Petro dedicata Ecclesia texuit dissertationem. Franciscus Maria Florentinus in suo *Martyrologio* ad diem primam Augusti.

Anno 46.

Lucæ, Paulinus Antiochenus B. Petri alumnus templum Sanctissimæ Triadi dedicavit. Ughellius tom. 1. pag. 840. Item alia sex templa extruxit, quorum Ughellius non meminit, sed videndus Cæs. Franciottus in *Catalogo de Ecclesiis Lucensibus*.

Anno 46.

S. Martialis Lemovicensem Ecclesiam sub titulo Protomartyris Stephani erexit, & in ea sedem Pastoralem posuit. Beda sub pridie Kal. Julii. Pa-

trus de Natali lib. 6. cap. 29. Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 25. §. 2.

Anno eodem circiter.

Papiæ, Syrus Galilæus B. Petri discipulus, & ab eo in Episcopum Papiensem ordinatus, in honorem Deiparæ, ipsiusque B. Petri, templum sacravit, aliudque SS. Gervasio & Prothasio: ex Ughellio to. 1. post pag. 1129 pag. 3. num. 1.

Anno 47.

S. Martialis ex LXX. Domini discipulis, Ecclesiam Cathedralem Bituricensem sub nomine ac titulo B. Protomartyris Stephani erexit, & in ea Sedem Episcopalem locavit. Antoninus Monchiac. Demochar. lib. 2. *De Missa contra Calvinum* cap. 25.

Eodem Anno.

S. Martialis Ecclesiam Burdegalensem in honorem S. Stephani & S. Andreæ Apostoli consecravit, & Episcopalem Sedem in ea fixit. Antoninus Monchiac. Demochar. lib. 2. *De Missa contra Calvinum* cap. 25.

Eodem Anno.

Apud Burdegalenses S. Martialis altare, seu oratorium Deiparæ Virgini dicatum erexit Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 25. §. 2.

Eodem Anno.

Defensor Cenomanicæ urbis Princeps, ex domo sua privata templum opere inclytum exantlavit. Antonin. par. 1. tit. 6. cap. 25. §. 4. Petrus de Natali lib. 3. cap. 35.

Eodem Anno.

Apud Urbem Aquensem multæ Ecclesiæ fundatæ fuere. Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 19. Petrus de Natali lib. 6. cap. 124.

Eodem Anno.

Massiliæ Principem quàm plurimas

mas in sua provincia Ecclesias excitasse, refert Antonin. par. 1. tit. 6. c. 19. §. 1.

Eodem Anno.

S. Martialis templum Cathedralis Angenense sub nomine B. Stephani Protomartyris condidit. Demochar. lib. 2. cap. 25.

Eodem Anno.

Idem B. Martialis ut templum B. Petro dicatum emerit, operam impendit. Demochar. lib. 2. cap. 25.

Eodem Anno.

S. Martialis Ecclesiam Arvernam in honorem Dei, & Deiparæ Virginis extruxit. Demochar. lib. 2. ca. 25.

Eodem Anno.

Tholosana Cathedralis sub titulo Protomartyris enituit, quam Sanctus Martialis fundavit. Demochar. ubi supra.

Anno 48.

Mantuani ad fidem Christi confluentes, primum templum Deiparæ extra moenia consecrârunt: intraque ipsius urbis muros vigintiquatuor statuendas Ecclesias in honorem ejusdem curârunt. Ughellius tom. 1. pag. 926. *Italia Sacra*.

Eodem Anno 48.

Paduæ Rex Vitalianus S. Sophiæ templum erexit, in quo Presbyteros, & Clerum; Prosdocimus verò Episcopus præfuit. Petrus de Natali lib. 10. cap. 33.

Eodem Anno 48.

Marci Evangelistæ Discipuli in iis locis, quæ Alexandria *Bubulci* nomen acceperunt, Ecclesiam sibi ædificârunt vivente adhuc Magistro. Metaphr. in vita S. Marci Evangelistæ. Procopius Diaconus, & Chartophylax de Marco Evangelista, in Metaphr.

Eodem Anno

Leocadius Galliarum Senator de profapia Vetii Epagati, domum suam fecit Ecclesiam, quæ postea Primas apud Bituriges nacta fuit, reliquiis Protomartyris Stephani illustrata. Gregorius Turonensis Hist. lib. 1.

Anno 51.

In civitate Altina S. Prosdocimi operâ constructæ fuerunt Ecclesiæ, Clerusque compositus & ordinatus. Petrus de Natali lib. 10. cap. 33.

Eodem Anno.

S. Clemens Episcopus Metensis plures in urbe sua Basilicas constituit, Clerumque diversis gradibus insignitum ordinavit. Antonin. p. 1. tit. 6. cap. 26. Petrus de Natali lib. 10. c. 13.

Anno 52.

In Apylo Castro idem S. Prosdocimus templum Deiparæ dedicavit. Petrus de Natali eodem lib. 10. cap. 33.

Anno 54.

B. Eucherus ex domo Albanæ cujusdam Senatricis, Treveri templum Joanni Evangelistæ sacrum construxit. *Annales Treverenses*.

Eodem Anno 54.

S. Maternus Petri discipulus non procul à Mossheim Templum fundavit, quod vulgari titulo *Dhompierrez* nuncupari solet. *Annal. Argentoraten.* Wolfg. *De Vitis Præsul. Nemetorcen.* Michaël Buoching. in *Eccles. Hist.*

Anno 55.

Apud Colonenses B. Materni studio Apostolorum Principis discipuli, templum B. Petro addictum fuit extra urbis moenia. *Annales Colonenses.* Wolfgang. *de Vitis Præsul. Nemetorcen.*

Eodem Anno.

Idem S. Maternus aliud templum,

con-

condidit Deiparæ sacrum, quod nunc Beatæ Cæcilie nomen obtinet. Auctore qui supra.

Eodem Anno.

Apud Hieropolim Syriæ S. Matthæus Apostolus construxit Ecclesiam Clerumque disposuit. Metaphr. in *Vita B. Matth.* sub 16. Novembris.

Anno 56.

S. Savinianus unus ex septuaginta discipulis, ut in urbe Senonensi tres construerentur Ecclesiæ, populo persuasit; una scilicet B. Virgini, altera S. Joanni Baptistæ; & tertia B. Stephano Protomartyri.

Eodem Anno.

S. Xystus Principis Apostolorum discipulus in urbe Remensi mirificum templum ædificavit, Demochar. lib. 2. cap. 14.

Anno 58.

S. Mennius B. Petri discipulus apud Diovantum ædem B. Stephano consecravit. Joannes Placent. Trudonen. in *Episcopis Tungrensibus* Demochares lib. 2. cap. 25.

Anno 60.

Apud Hunnos ad montis umbraculum, quem Mosa alluit, S. Maternus ædem Virgini sacram ædificavit. Joannes Placent. Trudonen. in *Episcopis Leodiensibus*. Antonius Monchiac. Demochar. lib. 2. *contra Calvin.* c. 37.

Eodem Anno.

In urbe Carnotensi SS. Savinianus, Potentianus, & Adventinus Ecclesiam in honorem Virginis MARIÆ edificarunt. Demochar. lib. 2. cap. 18.

Eodem Anno.

S. Martialis in Civitate Lemovicensi Ecclesias in cultum Salvatoris; in honorem Virginis, nec non Petri & Andreæ Apostolorum, & in B. Ste-

phani Protomartyris memoriam condidit. Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 25. §. 2. Petrus de Natali lib. 6. cap. 29.

Ab Anno 60. vsque ad 80.

Puteolis Ecclesiam S. Celsus erexit; ubi sacre ejus exuvie humate fuerunt: quæ Ecclesia hodie est Monialium Sancti Francisci. Ughell. tom. 6. pag. 217. num. 2. vide Ferrar. in *Catalogo*; qui ait in Puteolano territorio adesse Ecclesiam, quæ S. Patielli nuncupatur, ubi S. Celsus à S. Petro consecratus Episcopus fuit.

Anno 61.

Papiæ, Syrus Hermagoræ Aquilejensis Antistitis discipulus templum excitavit, & sedem fortitus fuit Episcopalem. Beda pridie Idus Septembris. Petrus de Natali lib. 1. cap. 50. & lib. 8. cap. 68. Bergomensis *Chronici* l. 8. Ughell. in *Episc. Papiens.*

Anno 62.

Treveri B. Nazarii operâ magnificæ structuræ templum excitatum fuit. Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 2. Petrus de Natali lib. 6. cap. 147.

Anno 63.

S. Marcus Petri discipulus ejusdem memoriæ templum dicavit, in quo & ipse tumulatus fuit. Ughell. tom. 6. pag. 512. Post octavum Martyrii sui annum uxor cujusdam Palatiani ab eo convesa, templum, quod Jovis dicebatur, ejus honori addixit. Ughell. tom. 6. pag. 513. *Chron. Atinen.*

Anno 64.

Stephanus Dux Aquitanie in urbe Lemovicensi templum S. Valeriæ sacrum erexit. Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 25. §. 2. Petrus de Natali lib. 6.

Anno 65.

In civitate Remensi vir quidam, acceptis Reliquiis SS. Timothei, & Apol-

Apollinaris, in eorundem Martyrum titulum Basilicam statuit. Gregorius Turonensis in lib. *Glor. plur. Martyr.* cap. 62.

Eodem anno.

Syrus Episcopus Papiæ, acceptis SS. Gerualdii & Protasii reliquiis à Liberio quodam Christiano, in memoriam eorundem Martyrum extra urbis moenia templum condidit opere magnificum, in quo sæpiùs incruentam Hostiam obtulit. Petrus de Natali lib. 1. cap. 50.

Anno 66.

SS. Simeon & Judas Apostoli plures in Perfide Ecclesias fabricaverunt, diversosque Cleri gradus instituere. Abdias Babylon. *Certam. Apostol.* lib. 4. Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 14. Petrus de Natali lib. 9. cap. 115.

Eodem Anno.

In Thebaïde Africæ multæ exædificatæ fuere Ecclesiæ à S. Luca Evangelista, tum Presbyteri, Diaconique consecrati. *Metaphr. in vita B. Lucæ.*

Anno 68.

In urbe Natoober S. Matthæus Apostolus & Euangelista ex auro, & argento à populo sibi oblato; Ecclesiam construxit, & sub nomine Resurrectionis Christi dicavit; Presbyteros, Clerumque ordinando. Abdias Babylon. *Certam. Apost.* lib. 7. Antoninus pa. 1. tit. 6. cap. 13. Petrus de Natali lib. 8. cap. 100.

Anno 69.

S. Dionysius Areopagita Sancti Pauli Apostoli discipulus multa per Gallias templa construxit.

Eodem Anno

S. Hermagoras Episcopus, & totius Venetæ Reipublicæ Protopræful, Marci Euangelistæ discipulus, sepul-

tis in domo Valentiniani sub monumentis marmoreis SS. Euphemiâ, Dorotheâ, Theclâ, & Erasimâ Virgini- bus, ædes ipsas earundem memoriæ consecravit; altareque sacrosancto mysterio celebrando construxit, cui omnes suas facultates Valentinianus obtulit. Petrus de Natali lib. 8. c. 29.

Eodem Anno

In urbe Tarvisia S. Profdocimus Paduę Præful, Principis Apostolorum discipulus in honorem magistri Ecclesiam erexit. Petrus de Natali lib. 10. cap. 33.

Anno 70.

Parisiis idem S. Dionysius Ecclesias fabricavit, Clerumque instituit. Antoninus par. 1. tit. 6. cap. 28. Petrus de Natali lib. 9. cap. 41.

Eodem Anno

Celerina Hispaniæ Regina ærarii sui sumptibus elegantissimum templum supra S. Torpetii corpus erexit. Ado Treveren. & Beda sub 16. Kal. Junii. Petrus de Natali lib. 5. cap. 8.

Anno 72.

S. Paulus Sergius gentium Doctoris discipulus, Episcopus Narbonensis, cum Rufo & Stephano Diaconis in memoriam Beati Petri Apostoli Ecclesiam exædificavit. Petrus de Natali lib. 11. cap. 60.

Eodem Anno.

S. Dionysius Areopagita inter alias Parisienses Ecclesias, tria à fundamentis excitavit oratoria, primum Triadi Sacrosanctæ addixit, eo loci, qui modò dicitur S. Benedicti; quemadmodum indicant fenestræ vitreæ hætenus perductæ in Sacello S. Nicolai hujus templi, ubi hæc leguntur: *In hoc Sacello S. Dionysius cœpit invocare nomen sanctissimæ Trinitatis.*

Secundum Deiparæ consecravit ,
contrito Mercurii simulacro , quod ibi
gentes colebant .

Tertium in memoriam B. Stephani
Protomartyris . Demochar . lib . 2 . c . 18 .

Anno 77 .

Primitivæ Ecclesiæ Protonotarii in
vita B. Clementis Pontificis , septua-
ginta quinque Ecclesias ab ipso in
Chersona excitas tradunt . Petrus
de Natali lib . 10 . cap . 98 . Metaphrast .
in *Vita Clementis* . Antoninus par . 1 .
tit . 7 . cap . 2 . § . 2 .

Anno 80 .

B. Ioanni Apostolo in viuis adhuc
agenti , Ephesi sacratum fuisse tem-
plum memorat Abdias Babylonius
Certam. Apostol. lib. 5.

Anno 81 .

Paduæ , Opilius Paduanæ urbis Pa-
tritius supra corpus S. Justinæ Virginis
templum extruxit , quod simul cum
oratorio Beatus Prosdocimus , eju-
dem civitatis Pontifex consecravit .
Petrus de Natali lib . 10 . cap . 33 .

Anno 90 .

Mediolani S. Crastititanus Oldanus
post Domitiani Imperatoris ruinas ,
quas Christianis templis intulerat ,
eadem templa reædificavit , novaque
iterum excitanda curavit . Ughell.
tom . 4 . fol . 56 . num . 4 .

Anno 96 .

S. Dionysius Arcopagita Parisien-
sis Episcopus Ecclesiam in urbe Are-
latensi erexit , quam Apostolis Petro
& Paulo dicavit . Antoninus par . 1 .
tit . 6 . cap . 28 . § . 2 . Petrus de Natali
lib . 4 . cap . 15 .

Anno 97 .

Apud Trajectum prædictus B. Ma-
ternus oratorium in via publica Chri-
sto Salvatori erexit . Joannes Placent.

Trudonen . in *Episc. Leodien.* Anto-
nius Monchiac . Demochar . lib . 2 . contra
Calvinum cap . 37 .

Anno 98 .

Apud Tungros B. Maternus Deiparæ
Virgini Ecclesiam extruxit , Auctore
qui supra .

Anno 100 .

Ravennæ templum à Fidelibus S.
Aderitii secundi Episcopi memoriæ
erectum fuit . Ughell . tom . 2 . pa . 327 .
num . 2 .

Anno circitèr 103 .

Mutinæ , Cletus primus Episcopus ,
expiato Jovis templo , illud Principi
Apostolorum addixit , consecravit-
que . Ughellius tom . 2 . pag . 90 .

Anno 120 .

Crotonienses ædificârunt Sacellum,
quod in honorem Dionysii Arcopa-
gitæ dicârunt ; & in eo sacrum Virgi-
nis simulacrum posuerunt . Ughell.
tom . 9 . num . 1 .

Anno 175 .

Prope Perusiam templum adfuit
à Christianis extructum , & Constan-
tio Perusiæ Antistiti sacrum .

Anno 188 .

Mediolani S. Monas urbem in Pa-
rochias secevit ; centum quindecim ,
pluresque Ecclesias construxit , inter
quas Basilica B. Petri effulsit , cujus
meminere Galestinus , Galvan . Tristan .
Calchus vide Ughell . tom . 4 . pag . 58 .

Anno 189 .

Fulginii post Idolatriæ snbversio-
nem , surrexit Basilica Palatina à Feli-
ciano Episcopo in honorem D. Joan-
nis Baptistæ sacrata . Ughellius tom . 1 .
num . 4 . circa finem .

Anno 204 .

Syracusis Eutyichius Præful . B. An-
dreæ Apostolo oratorium extruxit , &
&

& consecravit. Roccus Pyrrhus *Siciliae Sacrae* tom. 2. pag. 124. §. *Euty-chius* num. 16. ubi citat Schobar.

Anno 250.

Mantuæ duo templa beatissimis Apostolis Petro & Paulo populus excitavit, quorum illud D. Petri Cathedralis evasit. *Ughell.* to. 1. p. 926.

Anno 254.

Propè Fulgineum templum BB. Heraclio & Mauro Martyribus dicatum fuit, ibique Castellum Heraclium extructum, quod hodie fracto etymo, vulgus *Rachium* appellat. *Ughellius* tom. 1. pag. 734. num. 5.

Anno 270.

Bononiæ. Zama in vicis Bononiæ sedem fixit Episcopalem, ubi in honorem B. Petri parvum sacellum extruxit, in quo ipse, ac ejus successor Faustinus sepulti fuere. *Ughell.* to. 2. pag. 8. lit. B. & num. 2.

Anno 273.

Interamnæ templum à discipulis S. Valentini fundatum fuit. *Ughellius* tom. 1. pag. 810.

Anno. 275.

Haud procul à Sora pietas Fidelium templum in memoriam Sanctæ Restitutæ Virginis & Martyris erexit. *Ughellius* pag. 156. num. 1. tom. 1.

C A P U T XIX.

De formis sepulchrorum, tam apud Ethnicos, quàm Hebræos, antiquosque Christi Fideles. Deque memorijs Martyrum, sive Martyris, aut Confessionibus, seu Ciboriis. Nec non de Basiliculis.

MULTAS hucusque congestimus, cum Sacrorum, tum profanorum ædificiorum notiones, in qui-

bus homines iu sæculo viatores congregari consuetum fuit. At de sepulchris, in quibus iidem expleto suæ viæ, vitæque termino coadunantur, cum ne verbum quidem facerimus, atque illa quoque sub sacras Ecclesiæ veteris memorias, ut partes, ac membra veniant, peculiari hoc capite de eisdem differere constituimus.

Sed ut rem altiùs ordiamur, & exequamur uberiùs, animadvertere oportet, finitimæ cujusque nationis, ac populi genium esse, ritus, ac mores ab invicem mutuare, suisque tenaci infitione copulare; ut inde temporis lapsu divelli ac rescindi minimè possint. Hoc autem, si cui gentium, in usu maximè fuit Christianis, qui utique ab Ethnicis non interjectis fluviorum alveis divisi, vel vasto montium, aut maris tractu sejuncti, sed in urbibus eorundem, ac domibus promiscuè degebant. Quæ ut manu ipse tangas, præter ea, quæ sparsim huic operi ad idem probandum inserta sunt, nonnulla subjiciemus ex iis, quæ licèt improba, ac superstitiosa, à Gentibus usurpârunt, suaque primævi Christi Fideles effecere. Primum sit de Kal. Januariis, de quibus Albinus Flaccus, sive Alcuinus *de Divinis Officiis* sic scripsit: *Hæ Kalendæ secundùm dementiam Gentilium, potius dicendæ sunt cavendæ; eâ siquidem tempestate (quando Judices præerant filiis Isrël, hoc est ante Samsonem) fuit quidam Princeps Gentilium in Italia nomine Janus, à quo Januarius mensis postea nuncupatus est. Hunc verò Janum imperiti homines, qui Deum non cognoscebant, quasi Regem metuebant, & pro Deo illum colere cæperunt, duasque facies illi figurare propter Orientem & Occidentem,*

tem, nec non & quadrifontem appellare, idest Janum geminum, propter quatuor partes, seu elementa quatuor, aut tempora quatuor, sed cum hoc facerent, formabant potiùs monstrum, quàm Deum. Unde Numa, post Romulum, hunc esse primum mensem anni voluit, tanquam bicipitis Dei mensem, respicientem, ac prospicientem transacti anni finem, futuriq̄ue initium, & Januarium vocatum, eo quòd sit limes & Janua anni: unde imperiti homines veluti Deum colentes, diem ipsum multis spurcitiis sacraverunt: quidam mutabant se in species monstrosas, in ferarumq̄ue habitus transformabant: alii in femineo gestu mutati, virilem vultum effeminabant; nec immeritò virilem fortitudinem non habent, qui in mulieris habitum transierunt: aliqui fanaticis auguriis profanabantur, perstrepebant saltando pedibus, tripudians do plausibus: nonnulli ita auguria observabant, ut focum de domo sua, vel aliud quodcunq̄ beneficium, cuiquam potenti minimè tribuerent. Diabolics etiam strenas & ab aliis accipiebant, & ipsi alijs tradebant; nec non etiam mensulas plenas ad manducandum totà nocte paratas habebant, credentes, quòd Kalendæ Januarii per totum annum præstare possent. Et quia his, & aliis miseris mundus universus repletus erat, statuit universalis Ecclesia Jejunium publicum in isto die fieri, quatenus his calamitatibus auctor vitæ finem imponeret. Sed quia Domino largiente, hæc à Fidelibus pro nihilo habentur, licèt quantulacunque similitudines (quod absit) adhuc lateant in feris hominibus, omni tamen conamine prohibendæ sunt, atque pellendæ: neque enim aliud quidquam novi in istius-

modi Kalendis præsumendum est, nisi quòd & in aliis Kalendis mensium, excepto quòd octavæ Dominicæ cum eximio cultu celebrentur, ut supra præfixum est. Sed neque illud reticendum, quòd dum quadam die hæc superstitiones Diabolicæ, Romæ agerentur, quidam S. Almachius cum diceret; hodiæ octavæ diei Dominicæ sunt, cessate ab his superstitionibus idolorum & sacrificiis pollutis, jubente Alysio Urbis Præfecto hac de causa interfectus est.

Hoc idem antè Alcuinum dixerat Isidorus Episcopus Hispalensis De Ecclesiasticis officiis lib 1. cap. 40. Jejunium (ait) Kalendarum Januarium, propter errorem gentilitatis instituit Ecclesia. Janus enim quidam Princeps Paganorum fuit, à quo nomen mensis Januarii nuncupatur, quem imperiti homines veluti Deum colentes, in religionem honoris posteris tradiderunt, diemq̄ue ipsum scenisque & luxuriæ sacraverunt. Tunc enim miseri homines, & quòd pejus est, etiam Fideles sumentes species monstrosas in ferarum habitum transformantur; alii femineo gestu demutati, virilem vultum effeminant: nonnulli etiam de fanatica adhuc consuetudine, quibusdam ipso die observationum auguriis profanantur, perstrepunt omnia saltantium pedibus, tripudiantium plausibus, & quòd his turpius est nefas, nexis inter se utriusque sexus choris, inops animi, furens vino turba miscetur. Proinde ergo SS. Patres considerantes, maximam partem generis humani eodem die hujusmodi sacrilegiis ac luxuriis insidere, statuerunt in universo mundo per omnes Ecclesias publicum Jejunium, per quòd agnoscerent homines, in tantum se prava agere, ut pro eorum peccatis

catis necesse sit omnibus Ecclesiis jejunare.

Secundùm, De Purificationis B. **MARIÆ** Virginis festivitate, in quaritum candelas distribuendi, accensafque deferendi, fluxisse à Gentilibus demonstrat Menardus in notis ad lib. *Sacrament. S. Gregorii* ad hunc eundem diem, sequentibus verbis.

In eo festo sunt cum cereis ardentibus rogationes, seu processiones ex satis antiquo more, superstitione veteri, qua Romani hoc mense in honorem Februi Dei, idest Plutonis, cum cereis ardentibus lustrabant Urbem, in piam ac sanctam mutatam religionem; siquidem harum mentionem facit Sanctus Hildephonsus, qui floruit anno 644. Sermone supracitato. Agitur hæc festivitas mense Februario, quem Romani adhuc Pagani à Februo, idest Plutone, sic vocaverunt &c. Quam lustrandi consuetudinem congruè & religiosè Christiana mutavit consuetudo, cum eodem mense, hoc est hodiernam die, in honorem Sanctæ Dei Genitricis, & perpetuæ Virginis Mariæ non solum Clerus, sed omnis plebs Ecclesiarum loca cum cereis & diversis hymnis lustrantes circummeunt. Idem scribit S. Eligius Homil. 2. Nunc igitur vanæ superstitionis errorem pulchrè Christiana devotio ad veram convertit Religionem, cum jam non post quinquennium, nec ut olim circa finem mensis Februarii una lustratur Civitas Romana ob honorem Februi, qui falsò lustrationum, idest purgationum, potens putabatur, & Deus Infernorum, & ob dignitatem ejus, quæ jam cessavit, terreni Romanorum Imperii: sed per singulos annos circa initium ejusdem mensis universa Dei Civitas, sancta videlicet Ecclesia, illu-

stratur, fidei lumen, quod filiorum suorum fulget in cordibus, designans cereorum lumine, quod eorundem gestatur manibus.

Pauca hæc ex multis quæ afferri possent, exempla selegi, fidem huic assertioni facturus, videlicet, quòd ab Ethnicis olim Christiani, ac proinde quælibet natio populufque à finitima conterminaque natione mores quosdam didicerit, & constantissimè fuerit imitata. Si plura cupis, adi Baron. ad ann. 44. num. 80. qui mirum in modum meam hanc sententiam confirmat. Sed ut promissum de Sepulchris sermonem prosequar, ab Ægyptiis incipiam, qui & Gentiles, & antiquissimi sunt. Ii mortuorum sepulchra tres in species dividere, juxta defuncti dignitatem, consueverunt; nempe in sumptuosa, mediocria, & humilia. Sumptuosa ea erant, quæ pro Regibus & magnatibus attollebantur, ut Mausolea & Pyramides. Mediocria, quæ pro mediocribus, ut Coemeteria sive Cryptæ in vivo alabastro excisæ, variis concamerationibus discriminatæ, multipliciumque viarum ambagibus adeò intricatæ, ut labyrinthus videri possent; arcæ in eisdem marmoreæ, sive sarcophagi, in quibus cadavera condebantur. Ab humilibus autem, cum ad meum institutum non spectent, & brevitati maximè studeam, libentissimè declinabo.

Porrò quale fuerit primum Mausoleum, Plinius lib. 36. cap. 5. docet his verbis: *Mausoleum, sepulchrum est ab uxore Artemisia factum Mausolo Cariae Regulo, qui obiit Olympiadis centesimæ anno 2. Opus id ut esset inter septem miracula, ii maximè artifices fecere:*

patet ab Austro & Septentrione sexagenos ternos pedes, brevius à frontibus, toto circuitu pedes quadringentos undecim, attollitur in altitudinem viginti quinque cubitis: cingitur columnis triginta sex. Ab Oriente cælavit Scopas; à Septentrione Bryaxis, à Meridie Timotheus, ab Occasu Leochares. Priusque quam peragerent, Regina Artbemisia, quæ mariti memoriæ id opus extrui iusserat, obiit: non tamen recesserunt nisi absoluto jam, id gloriæ ipsorum, artisque monumento judicantes; hodieque certant: manus accessit & quintus artifex: Nam quæ supra pteron pyramis altitudine inferiorem æquavit viginti quatuor gradibus in metæ cacumen se contrahens. In summo est quadriga marmorea, quam fecit Pythis. Hæc adjecta centum quadraginta pedum altitudine totum opus includit. Ab hac magnificentissima fabrica cæteræ, parùm absimilem præferentes magnificentiam, nomen sumpsêre.

Mausoleorum æmulatrices fuêre Pyramides, quarum figura quadrata erat, & ab amplissima basi desinens in acumen: illarum nonnullas conspici adhuc in Ægypto tradit Jo. Nardius in suis comment. ad Lucretium *De rerum natura*; ubi in fine agit de funeribus Ægyptiorum; quarum Pyramidum occasione nonnullorum sepulchrorum adhuc Memphi extantium orthographiam affert, quam delineare imperavit cl. mem. Ferdinandus II. Magnus Ethruriæ Dux, studiorum ac Artium promotor, illamque in Tabula XXXVIII. expono, ubi litera A. Memphim, quæ Alcayrum, vulgò Cairo denotat. littera B. Babylonis antiquæ parietinas. C. Nilum ab Austro in Aquilonem præ-

terfluentem. D. lapidem cælatum, qui ad putei sive ostii operculum infervit. E. via, per quam in cameram subterraneam descenditur. F. arca lapidea hieroglyphicis insignita, custos alterius lignæ G. quæ visenda exponitur, unà cum simulacro stante, & tutelaribus Diis.

Tantâ verò arte, ac tam amplâ mole surgebant hæc ædificia, ut ea Martialis miraculo proxima reputaverit, ubi inquit:

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis &c.

Et inferius:

Ære nō vacuo pendentia Mausolea:

Ea verò erigere Regibus fato functis Egyptios consuevisse docemur à Lucio Floro lib. 4. cap. 11. cùm de Cleopatra Ægypti Regina sermonem habens in *Mausoleum*, (ait) *sepulchra Regum sic vocant, recepit*. Idem testatur Lucanus lib. 8. de Ptolemæis (ita enim suos Ægyptii Reges vocabant, ut olim etiam Pharaones indigitârunt,) sic scribens:

Et Regum cineres extructo monte quiescant.

Cùm Ptolemæorum manes, seriemque pudendam

Pyramides claudant, indignaque Mausolea.

Confirmat hæc Servius in undecimo Æneïd. additque unde nam ista regalibus cadaveribus moles imponendi fluxerit consuetudo: *Apud majores (inquit) nobiles aut montibus altis, aut in ipsis montibus sepeliebantur. Unde natum est, ut supra cadavera Pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ*; de quibus infra.

Breviter huc usque demonstravimus morem Ægyptiorum tam sumptuo-

TAB XXXVIII

Fig. 2.

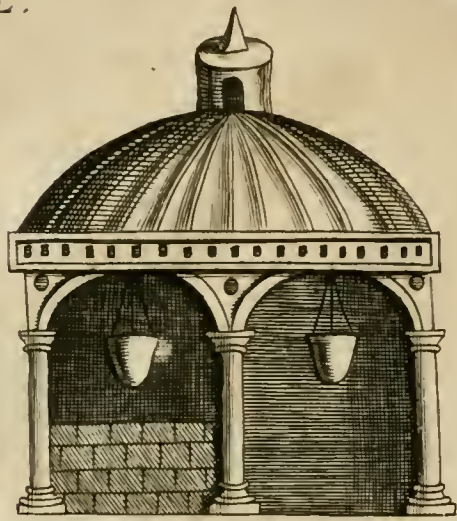

Fig. 1.

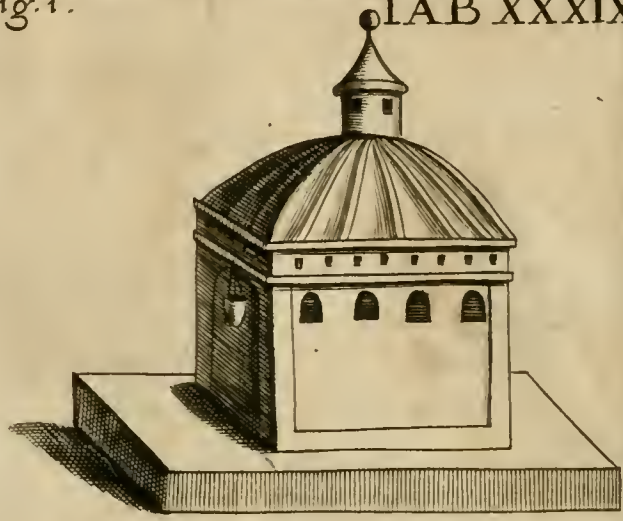

Fig. 4.

Fig. 3.

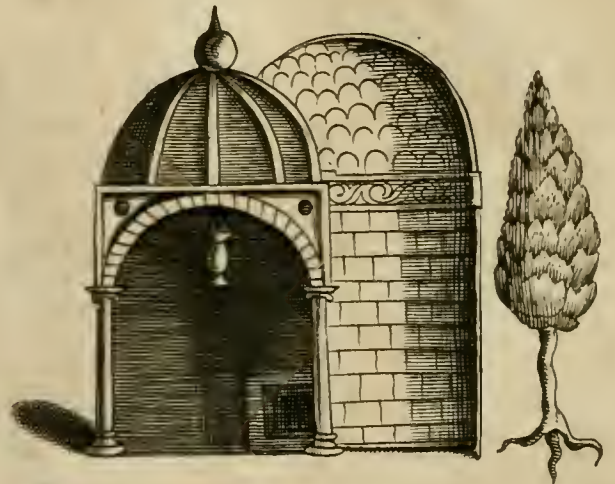

Fig. 6.

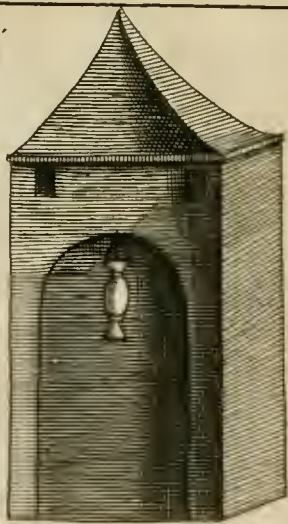

Fig. 5.

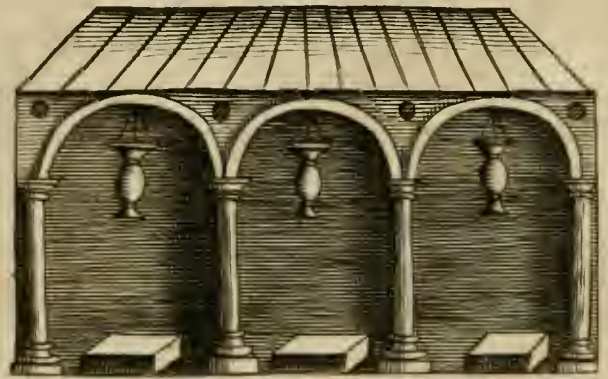
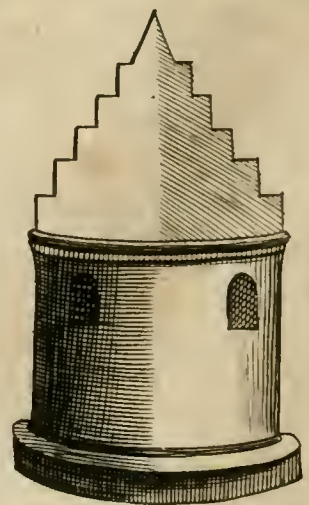

Fig. 8.

Fig. 7.

ptuosa sepulchra excitandi: modò ad Hebræos descendamus, quos tanquam Ægyptiis finitimos, ritus Ægyptiacos in multis æmulatos ostendam. Et primò quòd ipsi quoque Mausolea ædificaverint, testis est Sacra Scriptura 2. Paralip. 35. 23. ubi de sepulchro Josiæ sic: *Et asportaverunt eum (idest Josiam) in Hierusalem, mortuusque est, & sepultus in Mausoleo patrum suorum.* Item Machabæorum. cap. 13. 27. tumulus alter describitur magnificentissimus, quem Simon parentibus fratribusque suis erexit; his verbis: *Et edificavit Simon super sepulchrum Patris sui & fratrum suorum ædificium altum visu, lapide polito retro & ante; & statuit septem pyramides, unam contra unam, Patri & Matri, & quatuor fratribus, & his circumposuit columnas magnas, & super columnas arma ad memoriam æternam, & juxta arma naves sculptas, quæ viderentur ab omnibus navigantibus mare: hoc est sepulchrum quod fecit in Modin usque in hunc diem.* Hoc idem Joseph de Bell. Jud. lib. 13. c. 19. & lib. 10. cap. 14. scribit Daniele ædificasse in Egbatanis Mediæ Mausoleum valde præclarum, & mirabiliter nimis instructum, subdens: *Ejus pulchritudo videtur nova & solida, nullaque senectute tam magni temporis longævitate confecta; cum ædificia eadem, quæ homines patientur, & ad vetustatem veniant, & sua fortitudine longævitate careant, ac proprii decoris amissione marcescant. Manet enim hætenus, & videntibus creditur nuper ædificatum, ita ut eâ die, quâ conspicitur, putetur esse constructum: hætenus enim sepeliuntur ibi Medorum Reges, atque Persarum pariter, &*

Parthorum, & cui hæc cura committitur, Sacerdos est Judæorum. Et hoc fit usque ad præsens tempus.

Alia Hebræorum sumptuosa sepulchra, eorumve emblemata nobis suggerit Joannes Henricus Hottingerus in suis *Cippis Hebræicis* Latinitate donatis, notisque illustratis; ubi pag. 32. Tumuli Isaiæ Prophetæ erecti in SARAKA, iconismum apponit, cujus orthographia habes in Tab. XXXIX. Figura 1. & in eadem pagina alterum Benjamin, quod exhibeo sub Figura 2. itidem pagina 30. in eisdem Cippis habetur forma sepulchri Isai Patris Davidis, quam profero sub Figura 3. In pag. 34. est sepulchrum Rachel ut in emblemate sub Fig. 4. Et pagina 42. Sepulchra Regum domus David ut in Figura 5. Nec non pagina 44. tumulum alium describit Chuldæ cujusdam Prophetissæ, cujus emblema repono sub Figura 6. Item pag. 46. monumentum appingitur Zachariæ Prophetæ, cujus exemplar exhibeo sub Fig. 7. Denique pag. 48. magnificentum sepulchrale ædificium Simeonis Justi, & septuaginta synedrorum designat, cujus typum vide sub Fig. 8. Non enim ditioribus, ac Principibus viris tantummodo æ privato tumuli excelsiores construebantur, sed & Prophetis, ac viris justis, licet pauperibus, publicis tamen votis ac sumptibus: quòd D. Hieronymus recolens & expendens hæc Christi Domini verba apud Matthæum cap. 23. 13. *Vt vobis Scribæ, & Pharisei hypocritæ, qui edificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta Justorum, & dicitis, si fuissimus in diebus Patrum nostrorum, non fuissimus socii eorum in sanguine Pro-*
phe-

phetarum , sic in Scribas invehitur , qui ut bonitatem simularent , ac plebi imponerent , se patribus homicidis dissimiles exhibentes , occisorum sepulchra splendidè ornabant : *Si fuissetemus* (inquens) *in illo tempore , non fecissemus ea , quæ fecerunt patres nostri. Hoc autem etiam si sermone non dicant , opere loquuntur , ex eo quòd ambitiosè & magnificè ædificant memorias occisorum , quos à Patribus suis jugulatos non negant .*

Alias sepulchrorum figuras ac formas apud eundem Hottingerum exquire : nam hæc magnifica splendidioraque Hebræorum monumenta fuêre. Nunc ad mediocria digrediamur.

Ægyptios igitur in his etiam imitati , rupes cautesque duriores exenterabant , speluncas cryptasque laxantes , in quibus cadavera conderentur , easque tumbas appellavêre , quod plurimis exemplis firmari potest , & illicò occurrit illud Abraham Gen. cap. 23. qui Saræ uxoris suæ cadaver in duplici spelunca , quam emit in Hebron terra Chanaam quadringentis siclis , deposuit composuitque : ubi postea & ipse & filius ejus Jacob , nepotumque plerique humati sunt , ex Genes. cap. 25. 49. & 50.

Legimus etiam apud Hottingerum pag. 44. (ut alia plurima testimonia omittamus , quibus liquidò constat , speluncas apud Hebræos pro sepulchris fuisse) tam vastæ amplitudinis ad radices montis Oliveti speluncam esse Aggæo Prophetæ attributam , ut alias aliasque sinu suo capiat , & amplectatur .

Quem specuum usum pro funerandis corporibus usque ad tempora Christi Domini viguisse , ex Euangelistis

comperimus . Constat enim Joann. cap. 11. num. 38. Lazari monumentum fuisse speluncham , ibi : *Jesus ergo rursus fremens in semetipso , venit ad monumentum , erat autem spelunca , & lapis superpositus erat ei .* Item cap. 27. narrat Josephum acceptum Domini corpus involvisse in syndone munda , & posuisse in monumento suo novo , quod exciderat in petra . Confirmat etiam Marc. cap. 15. ubi corpus Dominicum linteo involutum tradit , & à Josepho in monumento in petra exciso locatum . Item Luc. 23. *Et posuit eum in monumento exciso .* Quod monumentum speluncam appellat Euseb. in *vita Const.* cap. 26. & 28. lib. 3. quo loci referens Dominici sepulchri sub Constantiniano Imperio inventionem hæc fatur : *Tunc verò ipsum augustum sanctissimumque Resurrectionis monumentum præter omnium spem refulsit , & spelunca illa , quæ Sancta Sanctorum verè dici potest , in lucem prodit .* Per commodum enim Hebræis erat hujuscemodi specus in rupibus excavare , præsertim juxta Hierusalem , cum stadiis fermè sexaginta per circuitum ab urbe ea regio saxis aspera sit , montibusque quamplurimis intumescat .

Alia de Judæorum sepulchris exempla libens referrem , si ea mihi Scriptorum copia sufficeret ; sed Hebræicam gentem potius ad miseram turpissimamque servitutem , quàm ad bonas artes , & præcipuè literarias natam esse , nimis apertè dignoscimus .

Ex his tamen vel paucis in comperito est , Hebræos , tum quoad magnifica , sumptuosaque , tum quoad alia inferiora monumenta ab Aegyptiis normam duxisse . Superest nunc ut insti-

institutum : ac morem eundem ab illis ad Græcos tanquam conterminos proximioresque derivatum ostendam, sed de his pauca inveniuntur, quæ sepulchrorum magnificentiam respiciant. Nam Pausanias in *veteris Græciæ descript.* lib. 2. sic scribit : *Ad hunc fermè modum suorum cadavera condunt Sicyonii : corpus terrâ contegunt , deinde lapideâ basi extructâ columnas erigunt , quibus fastigia , vel (ut Græci vocant) aquilas imponunt , eâdem propè specie , quâ sunt templorum culmina .* Ac in lib. 9. sic : *At Lacedæmoniis & Atheniensibus eo prælio peremptis , sui separatim sunt tumuli , & in illis inscripti Simonidis elegi . At communi illo monumento non procûl , ara dicata fuit Jovi Eleutherio : sepulchrum quidem ex ære factum , Jovis ara & signum è candido lapide .* Item apud eundem nonnulla alia loca legimus ad sepulchralia Græcorum monumenta spectantia , inter quæ Hippolytæ sepulchrum reperio , Amazonum clypeum structuram præseferens : en ejus verba num. 40. *Sepultam verò eo quo diximus loco , & ejus sanè monumentum Amazonici clypei formam præsefert .* Iterum lib. 3. num. 35. hæc habentur : *Est præterea Spartæ Comitium , quod Varium nuncupant ; & proxima ibi heroica monumenta Cadmi Agenoris filii , & Oelici Theræ filii posterorum &c.* Ex quibus profectò locis apertè eruitur , Pausaniam solertissimum Græcanici Imperii Scriptorem , humilia admodum ac tenuia , & adeo parum ad posteros memoratu digna sepulchra invenisse , ut nullum accuratius describeret . Nec mirum tamen , si nulla tunc temporis formæ sumptuosioris Pausanias inve-

nerit, cùm adeò olim in tumulorum ornatu, fastuque Græci modum excederent, ut immodicum luxum lege severiori cohibere necessum habuerint Athenienses. Porro ejus legis meminit Cic. leg. 11. ibi : *Sed post aliquantò propter has amplitudines sepulchrorum , quas in Ceramico videmus , lege sancitum est , ne quis sepulchrum faceret operosius , quàm quod decem homines effecerint triduo ; neque id opere tectorio exornari , nec Hermas hos quos vocant , licebat ornari .*

Cum autem totius Græciæ celeberrima esset urbs Athenarum , ea lex inde per universam Græciam invaluit , nec ultra sepulchrorum nitore , & amplitudine splendidè in iis Terris peccatum est . Cæterùm in prioribus tumulis quantum cum Hebræis Græci certaverint , licèt ob oculos nulla proponere argumenta fas sit ; ipsum Senatûs Consultum eorundem moderatorem præcipiens , iisdemque modum imponens , abundè testatur .

Verùm , cum apud Romanos nulla lex esset , quæ sepulchrorum ornatum adversaretur , ideo ipsi ritum ædificandi Mausolea in urbem invecum , egregiè ac splendidissimè coluerunt . Testantur hoc tot miranda hujus urbis vetustissima monumenta : præcipuè verò clarissimum illud , ac verè magnificentum Octaviani Cæsaris Augusti in Campo Martio , de quo sic in ejusdem Imperatoris vita Suetonius : *Reliquias legerunt primores equestris ordinis tunicati & distincti , pedibusque nudis , ac in Mausoleo condiderunt . Id opus inter Flaminiam viam , ripamque Tyberis sexto suo consulatu extruxerat circumjectasque sylvas & ambulationes ad usum populi tunc jam*

publicârat . De eodem etiam Cassiodorus hæc ait : *Sed mundi Dominus ad potentiam suam opus extollens , mirandam etiam in Romanis fabricam in vallem Martiam tetendit Augustus , ut immensa moles firmiter præcincta montibus contineret , ubi magnarum rerum indicia clauderentur : bissenâ quippe ostia ad XII. signa posuerunt .* Strabo præterea li. 5. *Commemoratione* (inquit) *dignissimum est , quod Mausoleum appellant , in excelsis fundatū molibus , lapide niveo , & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum , in summum usque verticem ad fluminis ripam exaggeratum . In summo autem positum est Cæsaris Augusti simulacrum ex ære fabricatum : sub aggere ipso sunt ejus loculi , & cognatorum & necessariorū : à tergo verò lucus est mirifica continens ambulacra : in medio autem campi spatium , sui busti extat ambitus , & hic ipse niveo perfectus lapide , ferreos in circuitu cancellos habens , & plantatas interiùs præferens populos . Extat verò etiam nunc interior murus orbicularis reticulato opere , cùm tamen olim , ut videtur , tres fuerint muri invicem distantes , quorum intervalla rursus spatiis quibusdam distinguebantur , ut loculi plures efficerentur , quibus seorsum condi singuli possent . His adde Marlian. qui in sua *Topograph. urbis Romæ* lib. 5. cap. 7. *Mausoleum* (inquit) *in eadem valle* (idest Campo Martio) *interque viam Flaminiam & ripam Tyberis , tertio suo Consulatu posuit Augustus , voluitque ut non modò suum . sed omnium Imperatorum & Cognatorum esset sepulchrum .**

Hic locus in laudem Augusti , Pacis , ac victoriæ , & Patris Patriæ inscriptionem habuisse dicitur . Ad hoc

Mausoleum Virgilium respexisse puto quum cecinit de Marcelli nimis acerbo funere .

Quantos ille virum magnam Martoris ad urbem

Campus aget gemitus ? vel quæ Tyberine videbis

Funera , quum tumulum præterlabere recentem .

Quia & de illo loquitur Xiphilinus in Hadriano his verbis : *Sepultus est ad flumen juxta pontem Aelium , ubi monumentum fecerat : nam Augusti Mausoleum plenum erat , in quo nemo amplius sepultus est .* Quod penè adamus confirmat Dio in Hadriano : *Jam enim* (inquit) *Augusti monumentum repletum erat , nec quisquam amplius in eo sepeliebatur .* Hujus Mausolei exemplar habes in Tab. XL. Fig. 1.

Alterius Mausolei memoriam in Urbe nobis exhibet Paul. Diacon. l. 14. supplem. ad Eutrop. ubi agens de morte Honorii : *Vitâ exemptus est* (inquit) *corpufq; ejus juxta B. Petri Apost. atrium in Mausoleo sepultum est .* Aliud præterea majestate pretioque spectabile , clarissimumque , quod assueta prodigiis Urbs ipsa admirata est , illud erat Hadriani Imperatoris , à Procopio de Bello Gothico perleganter descryptum ; quem adire operæ præmium est , ut scitissimæ & admirandæ structuræ lenocinium utcunque concipias . Hujus Mausolei specimen habes in eadem tab. Fig. 3.

Inclytus itaque Romanorum Genius quem admodum Mausoleorum Ægyptiorū haud impar æmulator evasit ; ita Ægyptiacum morem in Pyramidibus attollendis certatim studuit imitari . Duo nobis hîc suppètunt alleganda moliū Pyramidalium in urbe testi-

Fig. 2.

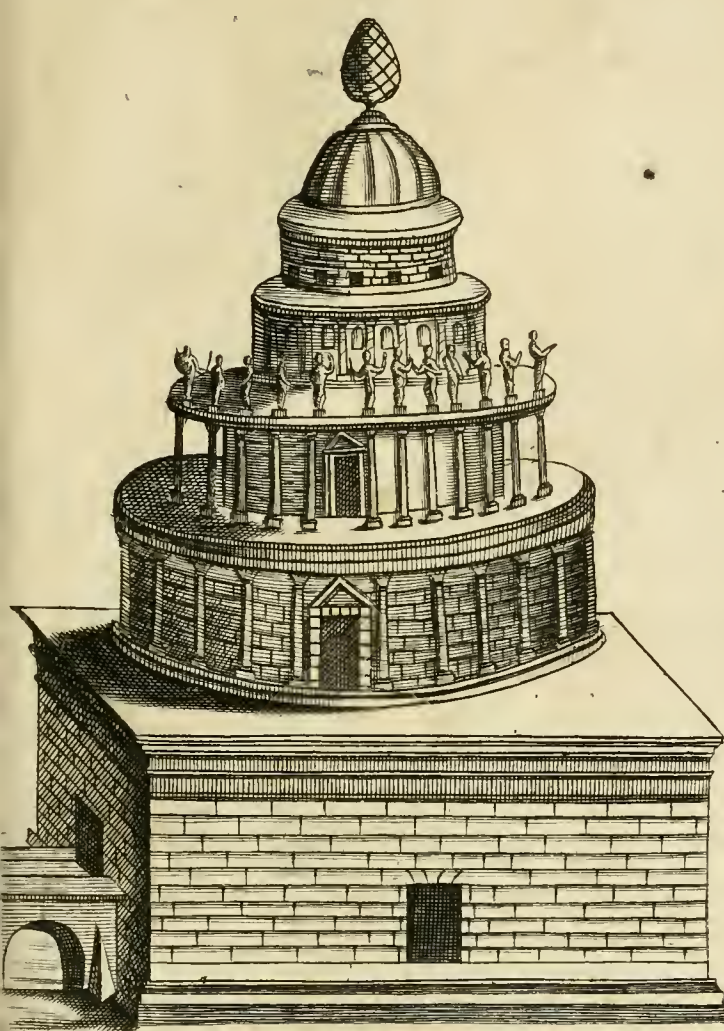

Fig. 1.

TAB. XL.

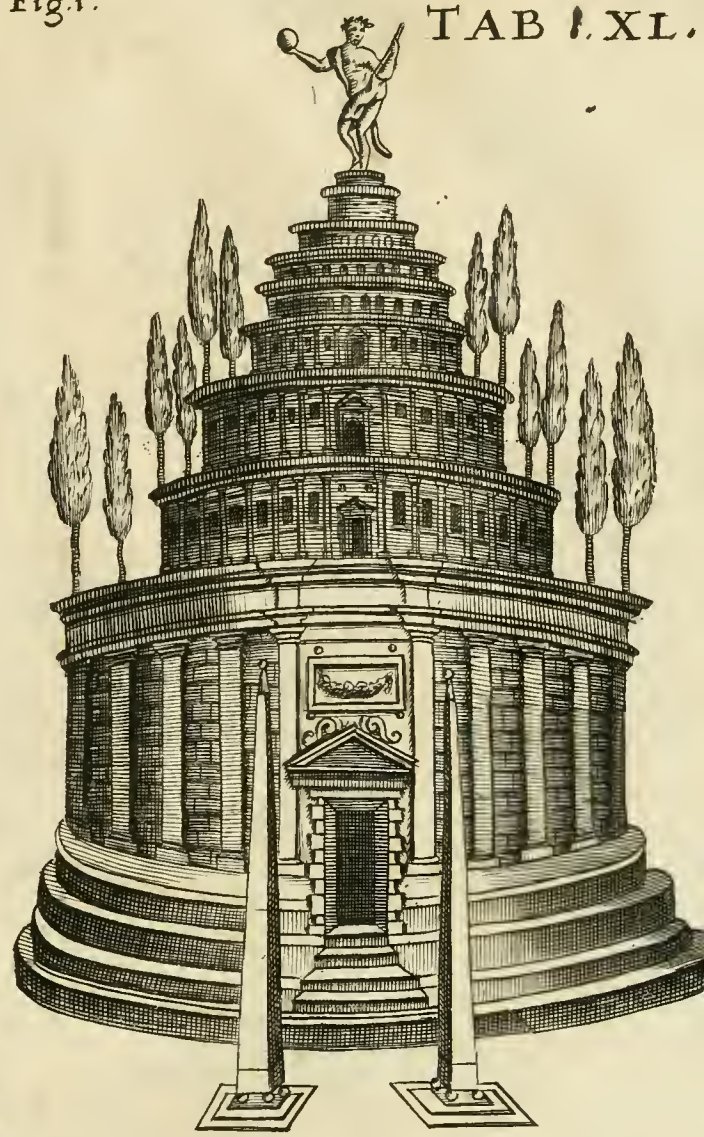

Fig. 4.

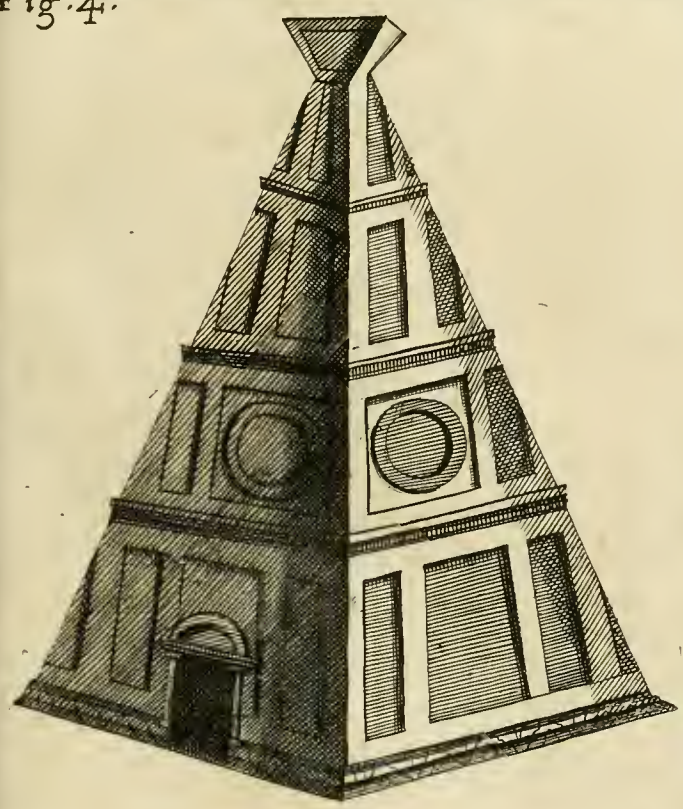
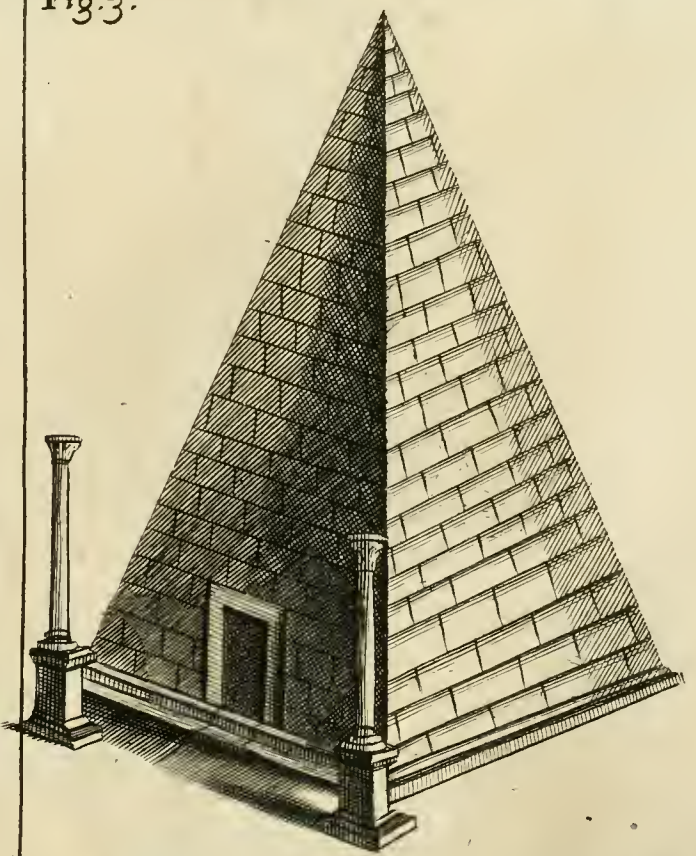

Fig. 3.

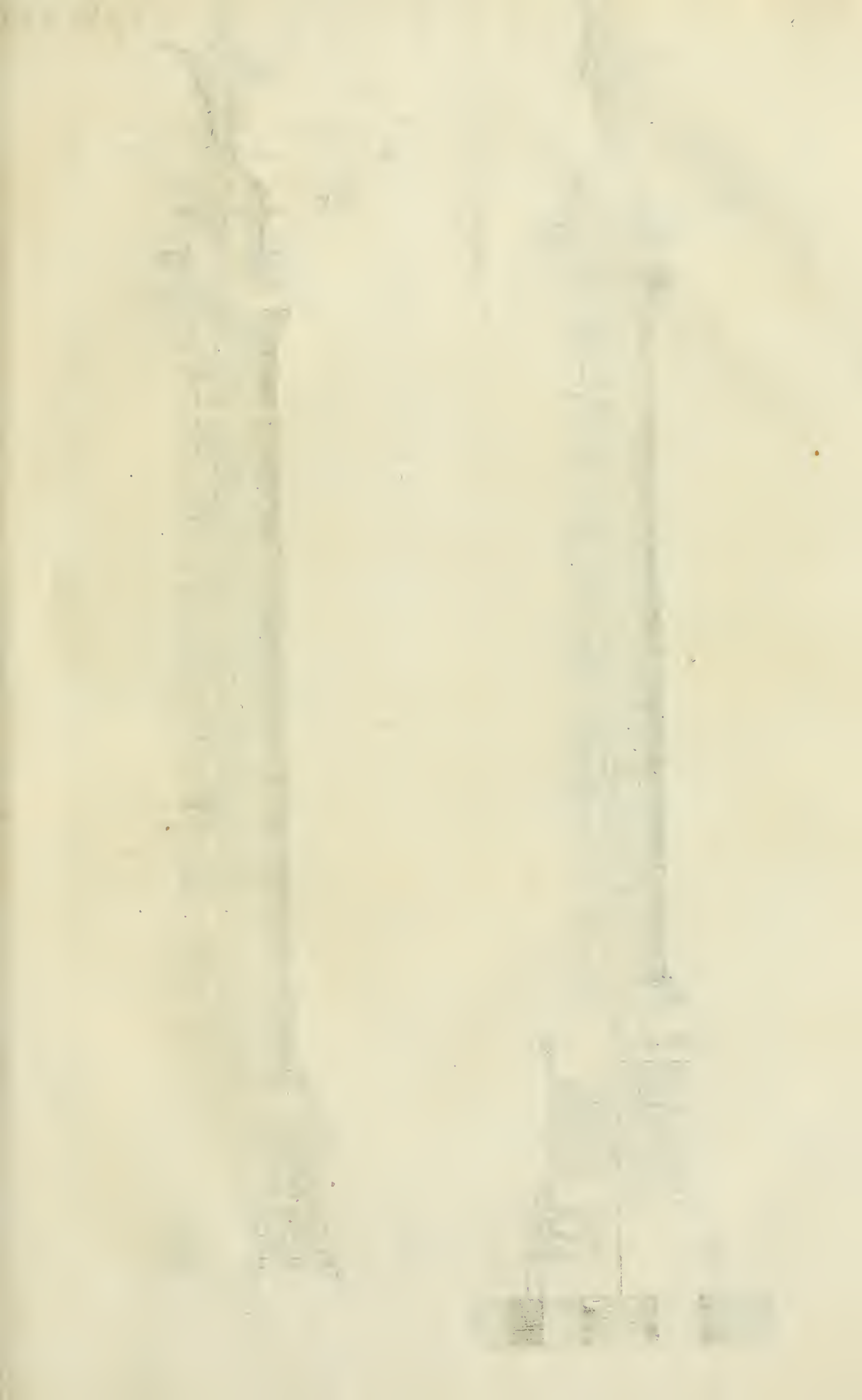

Fig. 2.

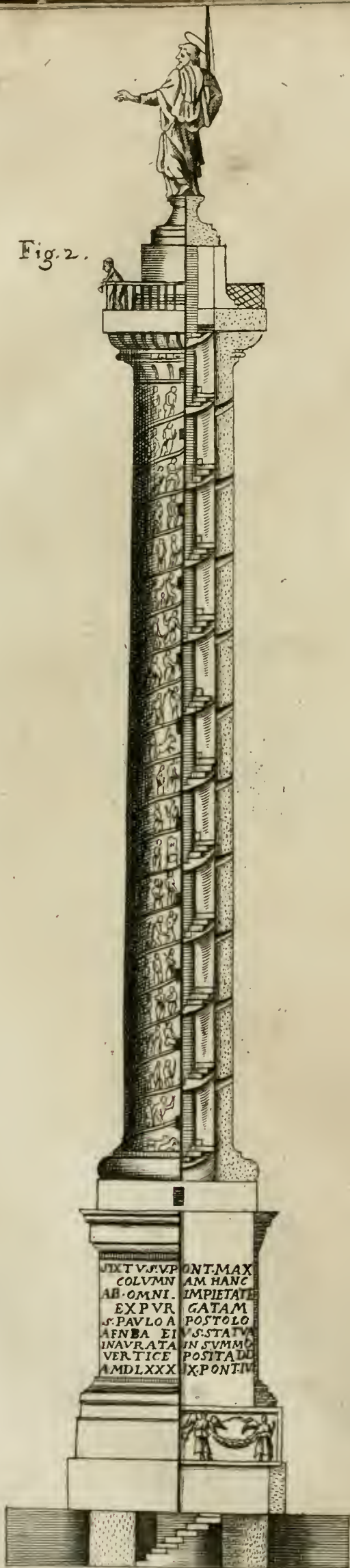
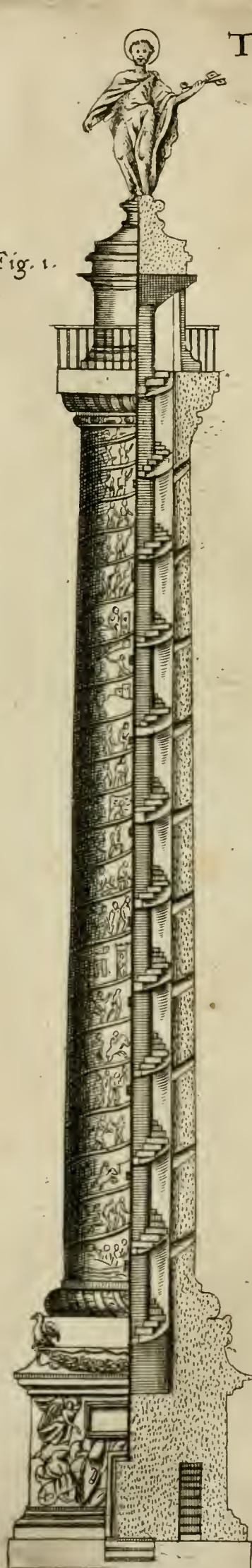

Fig. 1.

testimonia, quarum una adhuc hodie ad Portam Ostiensem, vulgò *Divi Pauli*, conspicitur; ubi ingens, immanisque lapidum quadratorum Patrio marmore aggesta machina affurgit, Caji Cestii titulis insculpta, Pyramidis speciem referens: quam recolendam. Alexander VII. Pont. Max. è nobili Chisiorum familia, de urbis magnificentia valde sollicitus, pristino nitore restituit, cum terram, quæ maxima in parte Pyramidem obruerat, illâ effossâ, alio asportari fecerit. Quare ipsa Pyramis quasi assurgere visa fuit. Insuper cum eadem multis in locis à temporis injuriis devastata esset, novis marmorum supplementis reparavit. Ipsius Pyramidis basis, palm. Romanis circiter 135. expatiatur, altitudo verò ad palm. 150. evehitur; introrsum concamerata est, picturisque variis sparsim perornata, quas Octavius Falconerius clarissimus Vir, tanquam dignum memoriâ opus, delineandas curavit, ac dissertatione illustravit, quæ habetur apud Nardinum in lib. *De antiq. Rom.* ad calcem operis. Hujus Pyramidis iconem habes in Fig. 3.

Alterum Pyramidale Urbis monumentum est, quod Scipionis sepulchrum fuisse Scriptores autumant, ac prope Hadrianam molem extitisse conveniunt. Mallius verò Romuli tumulum credit, metamque denominatum asserit, ac scribit illud ad construendos Vaticanæ Basilicæ gradus despoliatum fuisse. Quos Symmachum Pontificem contruxisse Bibliothecarius narrat.

Porrò Romanorum magnificentia non edusque tantum processit, ut Mausoleorum Pyramidumque sectatrix dumtaxat, imitatrixque dicitur; verum etiam adeò proceras imma-

nesque columnas architectata est, ut Aegyptiacum fastum excefferit, ac superaverit: Hæ insignes, sublimesque moles, celeberrima defunctorum gesta anaglyphè expressa exterius præferebant: introrsum autem cochlidibus scalis arcuatæ, eò usque, concameratæ erant, ut ad summitatem ascendere quisque valuisset. Duo ad præfens operum tam mirabilium Urbi & Orbi, dejecto ob stuporem supercilio, spectanda supersunt: quorum unum ad Quirinalis radices contermina undique ædificia supereminet, *Columnaque Trajani* indigitatur, eò quod Trajano Augusto sacram tituli perhibeant, in qua spectabili anaglyptices opificio, Dacici belli historia eleganter, ordinatèque conspicitur, victoriaque de Rege Decebalo relata: cujus historicum syntagma Latinè edidit Alphonfus Ciaconius; & nuper claris. Vir Joannes Petrus Bellorius claræ mem. Sereniss. Christianæ Svecorum Reginae inclytæ Bibliothecæ Custos, deque Republica literaria benemeritus ob peculiarem antiquarum rerum tum eruditionem, tum in suo Cimelio conservationem; in Italicam vertit linguam, ac æreis iconismis, variisque numismatibus Inscriptionibusque locupletavit instauravitque. Postremò sæpè laudatus Raphaël Fabretus innumeris aliis eruditionibus denudè illustravit auxitque historiam in suo *De Columna Trajani Syntagmate*. Iconismum vides in Tabul. XLI. Fig. 1. in cujus summitate ænea statua S. Petri visitur, à recol. mem. Xysto V. ibi collocata.

Alterum quod Romæ etiam cernimus è Columnis opus mirabile, in platea, cui nomen ab ipsa Columna factum

Etum, attollitur, ac in immensum por-
rigitur: Columna hæc Marco Aurelio
Antonino Imp. in memoriam infi-
gnium belli facinorum consecrata est,
ac in ea de Germanis ac Sarmatis ge-
mino prælio dejectis, ab ipsoque
debellatis anaglyphè historia cælata
est; quam idem Joannes Petrus Bel-
lorius notis declarationibusq; ditatam
cum æreis iconis suis typis pariter con-
signavit. Exemplar habes in Fig. 2.
ejusdem Tab. In hujus summitate alia
etiam ænea Statua B. Paulum referens
ab eodem Pontifice Xysto V. posita est.

Atque hæc sunt augusta Romano-
rum sepulchra, quæ Mausoleorum no-
mine vocitari, ob magnificentiam ope-
ris posse, quisque annuet. Alia tamen
fuerunt innumera, & si non tantæ am-
plitudinis elegantiaque, singularis sal-
tem notæ, admirationeque digna;
quibus undique totus hic suburbanus
ager affluebat; ut plurimæ; quæ ad-
huc manent parietinæ testantur, è
quibus structuræ genus ornatusque
fatis eruitur: prout indicant schemata
in Tab. XLII. Primum est sepulchrum
secundo ab Urbe lapide viâ Asinariâ,
quæ nunc Marinum ducit, sinistror-
sum, ut in Fig. 1. ubi lateritium se se of-
fert frontispicium, tam affabrè ex ordi-
ne Corinthio constructum; ut elegan-
tius nil concipi possit. Cælaturæ enim
adeò sedulò elaboratæ sunt, ut nihil
eorum desit, quæ in Pariis marmori-
bus observari solent, tam in epistyliis,
eorumque cymatiis, zophoris, denti-
culisque, eorumve etiam intersectio-
nibus coronisque, quàm fastigio tym-
panoque; prout in columnarum etiam
basibus capitulisque intuemur occur-
rere: perpendendæ etiam fenestrarum
coronæ, in quibus astragali cælati

sunt, itidemque astragali Lesbii alia-
que particulæ minutissimæ. Et quod
admirationem adjicit, lateres sunt
non solum in facie lævigati, verum &
planam superficiem habentes, adeò
ut inter unum & alterum calx inter-
clusa prorsus deliteat, ac proinde con-
tinuum quid reputetur, aut ad sum-
mum aciei perspicaciori tenuis rimula,
lineaque pergracilis proponatur.

Horum sepulchrorum constructio
licet diuturniori animadversione con-
digna sit, ulterius tamen excurrere
nobis consilium est: cum jam antea
aliqua consultius prælibaverimus in
Capite V. *Quomodo ex structura, &
cæmentis, constructionis ædificiorum
tempus argui possit.* Ubi peculiari ar-
gumento lateritium opus exposuimus.

Quæ hætenus dixi externum respi-
ciunt; internas verò partes, quas Figu-
ra 2. representat, si accuratè rimemur,
multa notanda sunt. In infimo loco A.
jacent loculamenta, in quibus cineres
Libertorum condebantur. Ad hæc loca
per scalas ascendebatur. Interjecta per
circuitum porticûs B. lucem supernè,
ab angulo fornicis opere Musivo con-
strati, per quoddam spiraculum seu
parvam fenestram immittebant, ad Ba-
listarii speciem accendentem, ut in C.

Secunda ædificii concameratio D.
ad recondendos Patronorû cineres de-
stinabatur. Tertia verò in E. erat ædi-
cula Genii illius familiæ: Consuevêre
namque Romani Proceres templum
habere, ubi cadavera seu potius cine-
res deponerentur, ut deducitur ex Sue-
ton. in Domit. cap. 18. ubi sic: *Cada-
ver Domitiani populari sandapilâ per
vespillones exportatum, Phyllis nutrix
in suburbano suo Latinâ viâ funeravit,
sed reliquias templo Flaviæ Gentis
clam*

Fig. 2.

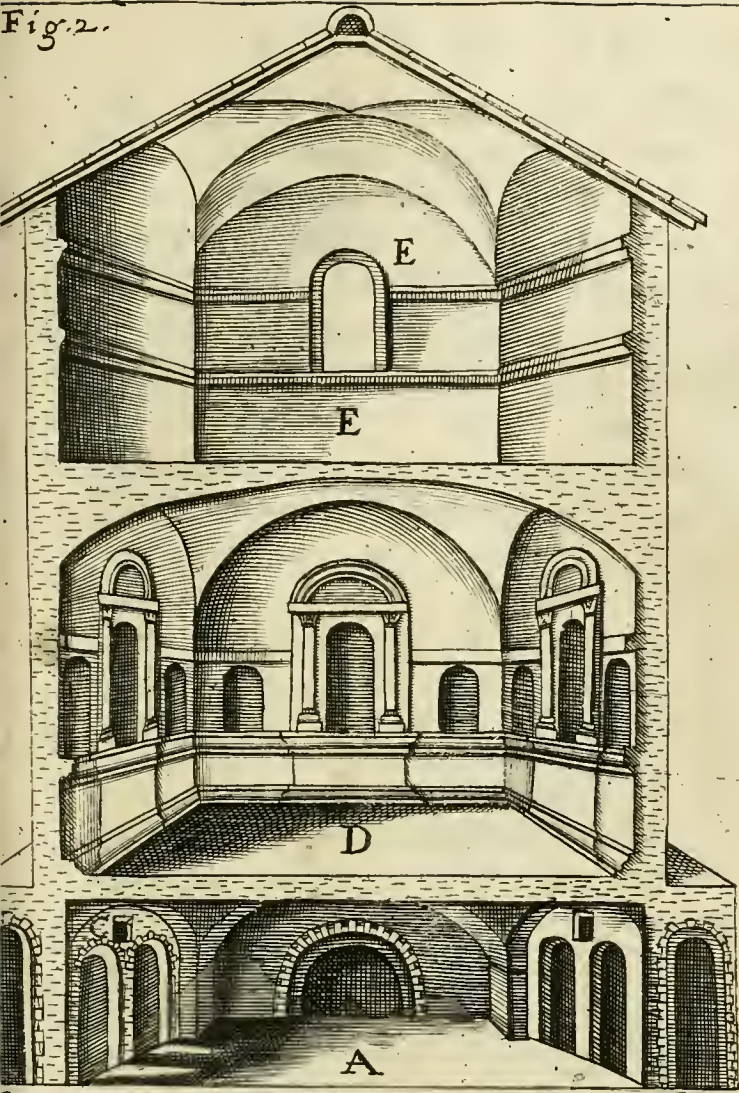

Fig. 4

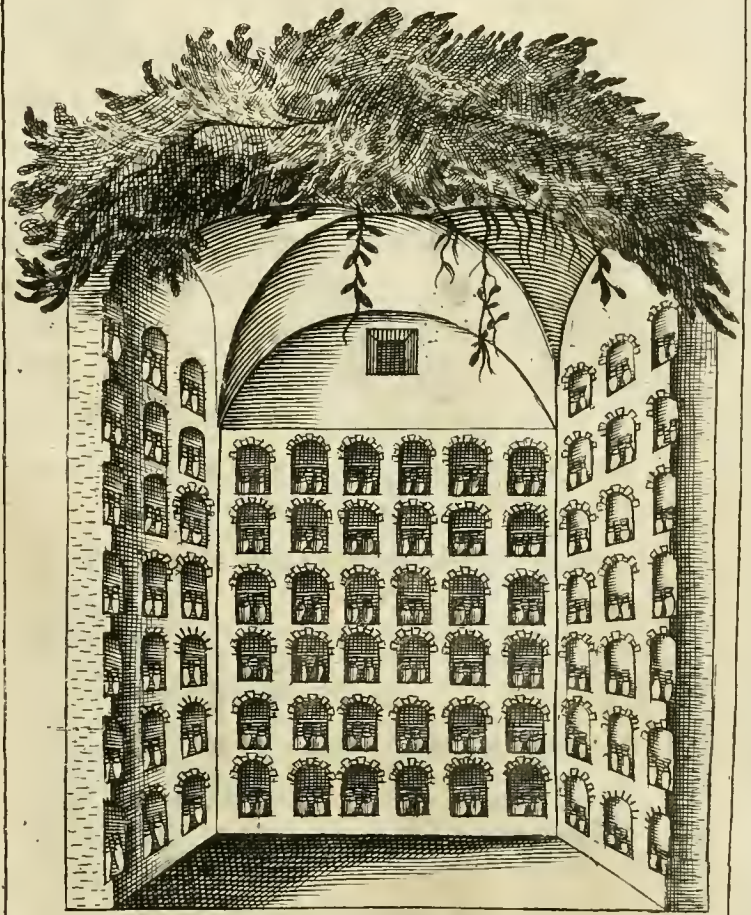

Fig. 1.

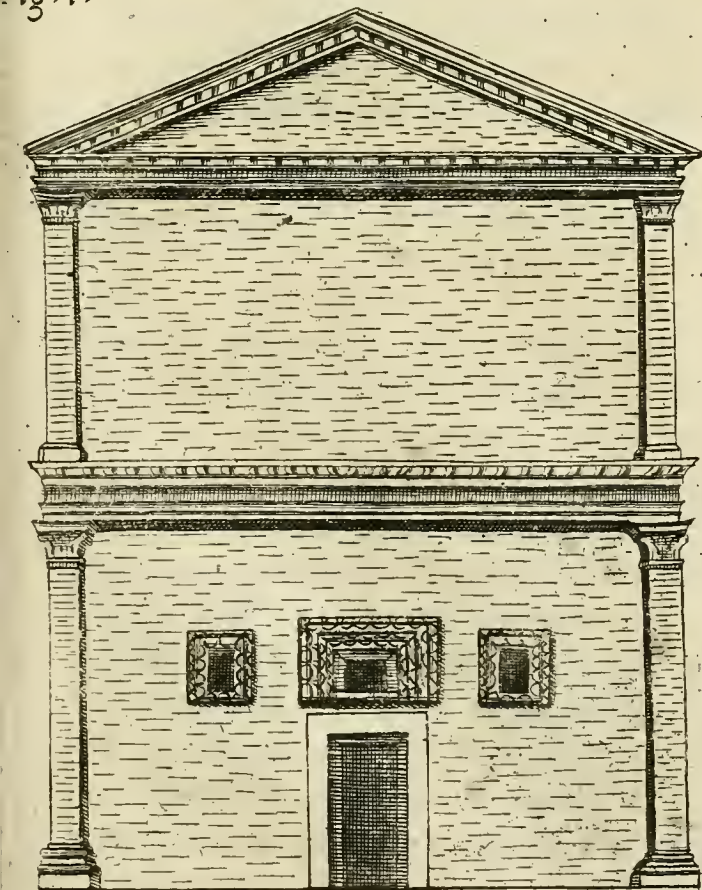

Fig. 3.

clam intulit, cineribusque Juliae filiae Titi, quam & ipsa educaverat, commiscuit. Idemque innuit Tullius lib. 1. epist. 1. Ad Q. Fr. ubi ait: Cum ad templum monumentumque nostrum, Civitates pecunias decrevissent, nominatimque lex exciperet, ut ad templum monumentumque capere liceret. Quae omnia confirmantur ex veteri illa inscriptione, quam reponit Kirchman. De funer. Rom. eamque hic subscribimus.

MORTE. ME. VALERIVM.
M. F. ADSEQUENTE. IN. VLT. TER.
RA. NVLLO. CREDIDI. LOCO. OS.
SA. NOSTRA. POSSE. MELIVS. AD.
QVIESCERE. QVAM. PROPE. TEM.
PLVM. AESCVLAPII. ITAQVE. EX.
TESTAM. AD. X. PEDES. A. TEM.
PLO. VOLO. CONDIER. VOS. NA.
TI. IVCVNDISS. AB VRBE. ROMA.
HVC. CONCEDITE. AD. SEPVL.
CHRVM. NOSTRVM. DEMETVR.
DOLOR. PIETATE. VESTRA. SI.
MANES. SENTIENT. VOS. ME.
MORES. NOSTRI.

Ritum hunc sepeliendi cadavera in templis, elicimus clarius ex Arnob. lib. 6. *Advers. Gent. Quid? (ait) quod multa ex his templa, quae tholisunt aureis, & sublimibus elata fastigiis, auctorum conscriptionibus comprobatur contegere cineres atque ossa, & functorum esse corporum sepulturas? Hinc mihi conjiciendi ansa se praebet, quod sicuti Proceres & Magnates templis utebantur, in quibus functorum cineres funerarent, ita etiam alii notae inferioris homines, uti cives primarii, sua pariter erexerint monimenta, in quibus, si non magnificas aedes ac templa, aedulas saltem habere possent, ubi propriae familiae Genius coleretur. Geniorum quippe infinitus ferme erat numerus, ut Sponius cumulavit ad*

sua Miscellanea erudite antiquitatis, Sect. 3. pag. 101. tantaque fuit antiquitus Geniorum superstitio apud Gentes, ut Regna, Provinciae, Urbes, Senatus, Populusque, Collegia, Augusti Caesares, Familiae, ac privati ferè singuli suos habuerint coluerintque. Haec expressè confirmat Aurelius Prudentius Poeta Christianus in lib. 2. contra Symmacum, ubi sic:

Nam subdita Christo

*Servit Roma Deo, cultus exosa prio-
res.*

*Romam, dico viros, quos mentem
credimus Urbis,*

*Non Genium: cuius frustra simu-
latur imago:*

*Quaquam cur Genium Romae mihi
fingitis unum?*

*Cum portis, domibus, thermis,
stabulis soleatis*

*Assignare suos Genios? perque om-
nia membra*

*Urbis, perque locos, Geniorum
millia multa*

*Fingere, ne propria vacet angulus
ullus ab umbra?*

*Restat, ut & fatum similis demen-
tia cunctis*

Aedibus imponat.

Ex inscriptionibus autem, quas Sponius refert, has afferimus.

GENIO

FAMIL. MONETAL.
DEMETRIVS CAES. N. SER.
EPAPHRODITIANVS.

Item ex alia.

HERMA DE SVO DAT
GENIO CANONIS ATTALI
LIBERTI.
GENIO PASICLENIS ATTALI
SERVI.

Occasionē qua Sponii inscriptiones de Geniis attulimus, indicare fas erit Oisselium in suo *Tesouro Numismatum* nonnullos etiam Geniorum referre nummos, & cū inter illos nullum Diocletiani tempore, cū adducat, neque apud diversos Auctores *de re Nummaria* tractantes repererim; ideo hīc in eruditorum gratiam, similem annectere volo, cū apud me sit, ex do-

no D. Ioannis Dominici Ricciardi, ac sequens est.

Quin in præfatis ædibus sacrificia aliquando fuisse oblata ex supposita Gruteriana inscriptione, concipitur pag. 662. n. 5.

L. APISIVS. C. F. SCAPTIA. CAPITOLINVS.
EX. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. MONV MEN.
ARBITRATV. HEREDVM. MEORVM. ET. SIBI. ET. SVIS.
..... TAE. BENE. MERITÆ.

C. APISIO. C. L. OSCIAE. O. L. APISIAE. C. F.
EPAPHRAE. PATRI. PRIMIGENIAE RESTITVTAE
Matri

C. APISIO. C. F.
CAPITONI. FRAT.

SORORI.
ET. LIBERTIS
LIBERTABVSQVE
MEIS. POSTERISQ.
EORVM
IN. AG. P. XII.
IN. FR. P. XXIV.

C. APISIO. C. L.
FELICI. TATAE.
HVIVS. MONV
DOLVS. MAL.
ABESTO. ET
IVRISCONSULT.

N. HOC. MONVMENTO. ITVS. ADITVS. AMBITVS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. MEIS. OMNIB.
PATEAT ..... M. DATO. AD. SACRIFICIA. FACIENDA. QVOTIES CVM QVE. OPVS. ERIT.

Lucunam PATEAT. .... MDATO.
sic legendam puto; nempe CIRCVM.
DATO .

Alia inscriptio docens proximas se-
Pulchralibus monumentis fuisse ædicu-
las, extat apud eundem p. 626. n. 6. sic.

AEDICVLAM. CVM. OLLIS. OSSVARIS. ITA. VTI. IN. AEDICVLAM
SVNT. C. LVCCEI. PYLADIS. L. FELICIS. GERVLII. EMIT. DE. D.
LABERIO. PAETI. ET EPAPHRODITI. L. FAVSTO. IN MONV
MENTO. C. LVCETI. BYTHI. L. FAVSTI. COACTORIS. A. PORTV.
VINARIO CVM. INTRO. MONVMENTO. EORVM. EAS. E. REGIO
NE. OSTI. PARIETIS. MEDI. AEDICVLAM. CVM. OLLIS. OSSVARIS
SIBI. ET. SVIS. POSTERISQVE .....

Sacella si non aderant, fuisse saltem aras, nemini penitus negandum est, ut ex plurimis inscriptionibus apud sæpè laudatum Gruterum patet: & præcipuè ex illa, quæ habetur pag. 715. num. 10.

C. VIVS. PATER. NATVS. MISER. DESIDERO. NATAE. DIEM. ET. NOCTEM. CVM LACRIMIS. TRAXIT. VITAM. MALAM MORTVVM. ME. QVOQVE. FVNERARI IVSSI. REBVS. LVGVBRIS. QVIBVS. VIVOS. PAR AVI. LECTO. STRAGVLIS. FORENSIS. PAENVLA NIGRIS. OMNIBVS. OSSA. MEA. IN. ARAM. MIX TA. CVM. FILIAE. VNA. REQVIESCVNT. HOC SOLACIVM. MECVM. ERIT. CIRCA. ARAM. LIB ERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE EORVM. ET. QVIBVS. PERMISERINT. HAC. LEGE. VT QVOTIENS. QVIS. EORVM. SVIS. CORONAS. PONENT. ET ARAM. NOSTRAM. CORONENT. ATIMETO. LIB CVIVS. DOLO. FILIAM. AMISI. RESTEM. ET. CLAVOM VNDE. SIBI. COLLVM. ALLIGET.

Alia item inscriptio in lapide Tibur- tino rudi, in Falischorum monte Soracte, in Templo Sancti Orestis, literis exelis pag. 466. n. 6. hoc habet:

V. M. SELICI. CLE
MENTIS. SEVIRI
MVNCIPIO. CA
PENAT. ARAM
POSVERVNT. PII
LIBERTI.

Exhibuimus itaque hæc monimen- ta ex innumeris, quæ per agrum Ro- manum visuntur, quorum aliqua sub- limiora, alia verò inferiora, prout Fa- milia conditio ferebat & splendor. Ex inferioribus verò aliud exemplar profero, in eadem Tabula XLII. Fi- gura 3. expressum. Prominebat hoc monumentum inter viam Asinariam, & Appiam dextrorsum, unde Marinum iter post ultimam ab Urbe vineam. Fi-

gura hæc faciem monimenti exhibet, ut conjici ex parietinis potest. Quia ul- tra dimidium externè terra obruta est; internè tamen vacua, proindeque plu- rimæ in ea cellulae cernuntur, ut in Fig. 4. conspicitur: quæ fornicatae sunt, continentque ollas, sive urnas, in qui- bus defunctorum cineres occludeban- tur: unde à geminis illis in singulis oculis extantibus, præfata loculamen- ta, à columbarum (nî fallor) nidi si- militudine *Columbaria* vocitandi usus invaluit. Alterius Columbarii exem- plar cum inscriptionibus refert supra laudatus Sponius in eisdem *Miscellaneis eruditæ Antiquitatis* Sect. 9. Colum- baria hæc sive Sepulchra videntur fuisse Familiae Abucciorum, ut ex se- quenti inscriptione; omissis non- nullis aliis à Sponio relatis, colligi potest.

1

L. ABVCCIUS HERMES IN HOC
ORDINE AB IMO AD SVMMVM
COLVMBARIA IX OLLÆ XIIX
SIBI POSTERISQVE SVIS

2

L. ABVCCIUS SOCRATES SIBI
ET ABVCCIAE GNOMENI L.
POSTERISQ. SVIS
COLVMBARIA CONTINVA VII
AB IMO OLL. XIV

3

L. ABVCCI MYRONIS
HOC ORDINE OLL. IIII
COLVMBARIO I. ET II.

4

L. ABVCCI CASTI ABVCCIAE AVR AE
L. ABVCCI MAXIMI ABVCCIAE HEDONE
COL. VIII. OLLÆ XVI. LINEA PERPETVA.

Cùm quodam die, relaxaturus studiis animum, Romanum agrum cum CCLL. VV. Emmanuele à Schelstrate, & Laurentio Zacagna Vaticanæ Bibliothecæ Custodibus, peragrem, ac simul Romanæ magnificentiae rudera inquirèrem, incidit sermo de monumentis, sive sepulchretis, quæ juxta vias publicas fiebant, quorum variæ species erant, inter quæ una præ cæteris notatu digna, quia Camerae interioris parietes diversis cellularum ordinibus distinguebantur, quarum in singulis binæ ollæ cinerariæ, sive osuariæ collocatæ erant, de quibus jam supra narravimus, quum Columbaria antiquitùs appellatas fuisse ostendimus. Quare curiositatis, ac simul eruditionis gratiâ eosdem duxi ad ea invisenda, quæ extra Portam Asinariam adhuc supersunt; ut in dicta Tab. XLII. Fig. 3. & 4. Hac occasione idem D. Zacagna similia sepulchreta non procul se vidisse ait, nempe secundâ vineâ sinistrorsum in via Appia, quâ iter ad Ecclesiam Sancti Sebastiani, ultra Cappellam, sive oratorium, quod vulgo dicitur *Domine quo vadis?* Huc devenimus ac ibi tres magnas cameras haud imparibus loculamentis distinctas invenimus, quorum unus ordo, qui juxta horizontalem lineam, unam supra viginti cellulas continebat: cùm autem isti ordines duodecim essent, &

unus alteri superpositus, in unica facie camerae centum & triginta duo Columbaria, ac proinde ducentæ & sexaginta quatuor ollæ continebantur. Pavimentum, utpotè terrâ cooperatum, minimè apparebat: unde fortasse alii ordinis sub eadem aggesta humo delitescebant. Observavimus quoque, præfatas cellulas non solum binas, verùm vel tres, aut etiam quatuor ollas continere. Ex hoc igitur ollarum numero deduximus, hoc non privatæ Familiæ sepulchrum, sed publicum, alicujus nempe Sodalitatis fuisse. Ulteriùs inde ad visendum accessimus antiquum ac proximum Monumentum, in cujus Tabulæ ruderibus è marmore fragmentum invenimus, cujus inscriptio hæc est, quæ non solum caractere, verùm etiam Latinitate seculi ruditatem accusat: quin etiam ex Consulibus, quos refert, Theodosium tantùm in Fastis invenies.

HIC REQUIESCET
AIO IN PACE QVI
VIXIT IN SECVLO
P M AN. XI DECES
SIT DE SECVLO DI
E III IDVS NOVEMB
CONS THEODOSI
O AVG. PRIMVM
ET ROMORIDO
V. C. CONS.

Multa alia ornatioꝛa monimenta præter allata, fuiſſe comperimus in tit. *De ſepulchris violatis*, in Cod. Theod. nam in lib. 2. columnarum marmorumque avulſio, ac ornatus diminutio interdicitur: idemque ſtatuitur in l. 4. tum in poſteriori lib. 5. fit mentio de ornamentis, quibus triclinia ſepulchrorum, ac porticus decorabantur.

Præter allegata Jura, quæ ſepulchralium columnarum meminere, Caſſiodorus occurrit, qui l. 4. *Var. c. 34. Aedificia* (ait) *tegant cineres columnæ, vel marmora ornent ſepulchra, talenta non teneant*. Item lib. 6. *Var. cap. 8.* in formula *Comitiuæ Privatarum*, & *ejus excellentiæ*. ſic loquitur: *Ne quis veſtita marmoribus ſepulchra nudaret; ne quis columnarum decorem irreligioſâ temeritate præſumeret*. Cic. etiam lib. 2. *De legibus* id firmat ibi: *Sepulchris nihil eſt apud Solonem amplius, quàm ne quis ea deleat, neve alienum inferat. Si quis buſtum, aut monumentum, aut columnam violârit, dejecerit &c.* Ex quibus, & aliis auctoritatibus, quæ poſſent facile adduci, id conſuetudinis apud Romanos fuiſſe inferam, ut ſua ſepulchra etiam columnis ornârint, quarum typos non tradam, cùm tempus vel eas confregerit comminueritque, aut aliò eadem translata fuerint. Quæ vidimus huc uſque monimenta, civium, ſeu mediæ ordinis fuere ſepulchra: infimæ enim conditionis hominibus ſunerandis loca publica fuiſſe cenſeo, in quibus ſingularum ollæ oſſuariæ vel cinerariæ collocabantur. Sicuti olim campus erat, in quo mons Teſtaceus aſſurgit, quem ego ex confractis ollis oſſuariis compactum auctumque in eam molem creviſſe puto: nec ſolidis conje-

cturis deſtituor; cùm enim hyemalis glacies fictilia vaſa ſub Dio expoſita ſæpè ſæpius frangat, cumque fictiles urnæ ſeu amphoræ cinerariæ, ſacræ à Gentibus putarentur, ex eo credam Gentiles, cùm diſruptas eaſdem viderent, ac miſerarentur, decreviſſe teſtas fragmentaque, omnia in unum coacervanda, acervumque ex innumeris teſtarum particulis eo loci erigendam, quibus tandem immodicè aggeſtis mons ille ſurrexerit. Plurimas alias conjecturas afferrem, ſed quia brevitati ſtudeo, alibi, prout occaſio ſe ſe offeret, opportunè reponam.

Hactenus Romanorum ædificia præmiſimus, quæ molium ſepulchralium ſtructuram reſpiciunt: exquirere modò ſubeſt, quanam & qualia ſepulchra fuerint à priſcis Chriſti Fidelibus, tam graſſante perſecutionum turbine, quàm redditâ pace Eccleſiæ, uſurpata.

Pro quo, repetenda quæ initio hujus Capitis dicta ſunt: nempe Nationes finitimas ſæpè ſæpius ritus moreſque ſe ſe invicem edocere, edoctaſque conſtanter pro ſuis aſſerere. Quamobrem Chriſtiani cùm viderent, quòd in Fide commilitones adèd acriter pro Chriſti lege pugnabant, ut nullus omnino pavor aut cruciatus, nullave acerbiffima mortis ſpecies terrere eos poſſet, quin alacri animo pro Redemptore glorioſiffimè occumberent; ideo pro memorabili eorum virtutis conſtantia, mirâ pietate, clanculùm plerumque ob timorem tyrannicæ poteſtatis, eorundem cadevera, vel iifdem in locis, ubi Martyrii coronam receperant, vel alibi, prout opportunum fuiſſet, ſepeliebant. Hinc, eo quòd tam de mundi, quam de tartareis tyrannis

rannis palmam tulerant, ac triumphaverant, ne eorum memoriam temporum ingluvies absorberet, Romanos æmulati, super eisdem locis humilia construxerunt ædificia, quæ Memoria, sive Sedes, Conciliavæ Martyrum, sive Martyria, Confessionesque, vel Conditoria dicebantur, de quibus fusiùs alibi.

Et primò cur *Memoria* dicta fuerint, doctissimè S. August. *De cur. pro mort. geren.* cap. 4. sic causam exponit: *Sed non ob aliud vel Memoria, vel Monumenta dicuntur ea, quæ insignita sunt sepulchra mortuorum, nisi quia eos qui viventium oculis morte subtracti sunt, ne oblivione etiam cordibus subtrahantur, in memoriam revocant, & admonendo faciunt cogitare: nam & Memoria nomen id aperitissimè ostendit, & Monumentum, eo quòd moneat mentem, idest admoneat, nuncupatur.* Idemque Augustinus *Psal.* 48. hæc argutè expendit: *Pompa est funebris, excipitur sepulchro pretioso, involvitur pretiosis vestibus, sepelitur unguentis & aromatibus, deinde Memoriam qualem habet, quàm marmoratam! vivit in ipsa Memoria ille, ubi mortuus est.* Et paullò inferiùs sic: *Quando cogitat sibi Memoriam marmoratam, aut exculptam facere, quasi de domo æterna cogitat, quasi ibi maneat ille dives, quem ritum ædificandi sepulchra in memoriã mortuorum, apud omnes nationes in usu fuisse, jam supra fati ostendimus, passimque apud supracitatum Gruterum in sua magna Epigrammatum collectione, inscriptiones leguntur, in quibus de Memoriis fit mentio, ac presertim pag. 488. num. 8. ubi sequens affertur sepulchralis inscriptio.*

D M
E T
M E M O R I A E . A E T E R N A E
Q . V I R E I . L A V R E N T I N I
I I I I I . V I R I . A V G . C . C . C . A V G .
L V G V D V N I
H O M I N I S . I N C O M P A R A
B I L I S . E T . V I R E I A E . A T H E
N A I D I . C O N I V G I . E I V S . M E M O
R I A M . Q V A M . L A V R E N T I N V S
C O N I V G I . K A R I S S I M A E . F E
C E R A T . V I R E I V S . A T H E N A
G O R A S . F I L I V S . E O R V M
E V N D E M . L A V R E N T I N V M
C V M . C O N I V G E . C O L L O G A
V I T . E T . S V B . A S C I A . D E D I C A
V I T .

Item pag. 827. num. 8. apud eundem sic legimus:

S E R V I L I V S . T R O I L V S
S E . V I V O . C O M P A R A V I T
M E M O R I A M . S I B I . E T . S V I S . E T
C O N I V G I . S V Æ . V L P I Æ . S V C C E S S Æ
E T . F I L I S . S V I S . Q V I . V I X I T . C V M . E A
C O N I V G E . A N N . X I I I . M E N S . V I I I .
I P S E . A V T E M . V I X . A N N . X X X I I I .
M E N . V . E T . L I B E R T I S . L I B E R T A
B V S Q V E P O S T E R I S Q V E .

Hæc vox *Memoria* passim antiquissimi Christiani usurparunt, ut Auctor est *Liber Pontificalis* in vita Anacleti ubi sic: *Hic* (idest Anacletus) *Memoriam B. Petri construxit & composuit, dum Præsbyter factus à B. Petro, seu alia loca, ubi Episcopi reconderentur sepultura: ubi autem & ipse sepultus juxta corpus B. Petri.* Pariformiter in eodem in Felice I. sic legitur: *Hic constituit supra sepulchrum & Memorias Martyrum, missas celebrari.* Ex quo patet univoca vocabuli usurpatione apud Ethnicos & Christianos. Confirmatur idem ex Lucifer. *Calaritan. Pro S. Athanasio* lib. 2. in max. Bibl. PP. to. 4. *Tu autem esse ex illis hinc intelligeris, quòd cum sis Memoriam Martyrum Beatorum instaurans, tamen servorum unici filii Dei cruorem fundens &c.* Item ex S. August. contra

tra Faust. Manich. lib. 20. c. 21. ibi: *Populus Christianus Memorias Martyrum religiosâ solemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & ut meritis eorum confocietur, atque orationibus adjuvetur: ita tamen ut nulli Martyrum, sed ipsi Deo Martyrum sacrificemus, quamvis in memorias Martyrum constituamus altaria, Et item lib. 22. de civit. Dei c. 10. sic loquitur: Nos autem Martyribus nostris non templa sicut Diis, sed Memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus: nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus Martyribus, sed uni Deo, & Martyrum & nostro sacrificium, inamolamus.* Constat quoque hujus vocis usus apud S. Paulinum Epist. 13. *Ipsium tempus ante meridiem in votis nostris (quorum curâ veneramus) per Apostolorum vel Martyrum sacras Memorias consumentes.* Affluunt insuper hac voce collectanea *De vitis Sanctorum* apud Bollandum, qui candidè & sedulò, nullis adulteratis immutatifque, sed primigeniâ Scriptorum veterum phrasi omninò retentâ, conspiciua volumina congeffit. Occurrit primò locus in S. Claro Abbate Viennensi ad 1. Januarii cap. 1. to. 1. ibi: *Accidit quippe, ut puer matrem orbatam marito haberet, quæ devotè ad Memorias SS. Martyrum apud Viennam subinde orandi gratiâ occurrebat.* Secundò, in vita S. Rigoberti Episc. Remen. ubi narratur, quòd Sanctus hic *in Vasconiam Regionem secessit, ibique exulando multas sanctâ indefessus intentione, Sanctorum Memorias lustravit, posteaque ad Memoriam S. Mauritii se contulit.* Constat itaque satis abundè de præfatâ Memoriarum

notione apud antiquos: ideò ad alias voces enucleandas accedam, nimirum Sedes Martyrum, Concilia Martyrum, & Martyria.

De voce *Sedis* fit mentio in l. 6. *De Sepulchr. viol.* in Cod. Theod. ubi Apostolorum & Martyrum sepulchra *Sedes* appellantur: & apud Ammian. Marcell. lib. 22. cap. 11. ut scribit eruditissimus Gothofred. ad d. l. 6. ubi supra *Cineres* (inquit Marcellinus) *projecit in mare, id metuens, ut clamabat, ne collectæ supremis (idest reliquiis) Sedes illis extruerentur.* Imò & apud Ethnicos, purioresque Latini sermonis latices, ut Virgilianum hoc docet *Æneid. 6. 328.*

Quàm sedibus ossa quierunt.

tum quoque inferius n. 731. clariùs

Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

Concilia autem Martyrum, ac Martyria, Confessionesque appellata fuisse hæc ædificia, testatur Baron. in *Martyrol.* ad diem 23. Junii in vers. *juxta Martyrum Concilia.* Et ad diem 6. Julii in vers. *cur ad Confessionem;* ubi scribit, Martyrium nil aliud importare, nisi locum in quo Martyr tumultatus est, ut habemus ex l. 7. *De Sepulchr. violat.* in Cod. Theod. quo loci maximè ad rem plura cumulat laudatus Gothofredus: hi ambo terrarum orbi celeberrimi viri notant, haud semper *Martyrium* sonuisse præcisè locum, in quo Martyris ossa jacerent, sed non rarò totam ipsam Ecclesiam importasse: & habemus Concil. Chalcedonen. ubi sepè de Martyrio S. Euphemie fit mentio, idest de Ecclesia. Aperto stylo loquutus est Valafriid. Strab. *De reb. Eccl. cap. 6. Martyria* (inquit) *vocabantur Ecclesie,*

sic, quæ in honorem aliquorum Martyrum fiebant. Et alii passim, ac præfertim Eusebius.

Pro altaribus autem Confessiones acceptas, plurimis ostendit Codex Pontificalis, & primo in Hilar. ubi sic: *Hic fecit Confessionem S. Joannis Baptistæ, & Confessionem S. Joannis Evangelistæ, in Oratorio S. Crucis fecit Confessionem, ubi lignum Dominicum posuit &c. fecit ex argento in Confessionem januas.* Item in vita Xysti: *Hic fecit Confessionem Beati Laurentii Martyris cum columnis porphyreticis, &c.* Pleraque loca ibidem legi possunt, ubi sapissimè Lector hanc vocem offendet, qua Cassiodorum quoque usum inveni lib. 10. epist. 2. ubi sic: *Tenemus aliquid Apostolorum proprium, sic peccatis diuidentibus non reddatur alienum, quando Confessiones illas, quas videre universitas appetit, Roma feliciter in suis finibus habere promeruit.* Atque hæc de his vocibus satis; de aliis porrò sepulchris, nimirum Monumentis, Conditoriis, Oratoriis &c. cum notissima sint, siluisse, ne nimia prolixitate tedio essem, consilium fuit.

Cum itaque nostri instituti scopus ut plurimum eò vergat, ut ea quæ scribimus, emblematicis, si fieri potest, comprobemus; hinc multis reuolutis Codicibus, nullum tot inter ac tantos inveni, qui mihi illa ullatenus indicaret: hoc mecum ideò statui, non solum omnes Urbis Ecclesias perquirere, verum & exteris amicis perlustrandas committere: cumque inter alias quidquid Musivorum operum in Urbe Ravennatensi reperiretur antiquum conspicuumque configuratum habere curassem, nonnulla trans-

missa fuere exemplaria fide dignissima, inter quæ celeberrimum Tholus Ecclesiæ S. Joannis Baptistæ *in fonte* appellatæ, quòd scilicet vetustissimus fons baptismalis inibi sit. De hac Ecclesia, ejusdemque Musivis operibus agemus inferiùs; hic tantummodo de ejus fundatione figurisque in Tholo expressis sermo erit, ut validiùs conjecturas fulcire possimus.

Templum hoc adeò vetustum ac venerandum est, ut è memoria hominum ejus Auctor exciderit. Constat tamen, Neonem Præsulem Ravennatem ad ann. 451. illud instaurasse, idemque etiam Musivis figuris ipsam Ecclesiam ornasse creditur, ut conjici probabiliter potest ex infra-scriptis carminibus ab Hieronymo Fabri in suis *Mem. Sac. Raven.* relatis.

*Cede vetus nomen, novitati cede
vetustas
Pulchrius ecce nitet novitati gloria
fontis
Magnanimus hunc namque Neo,
summusque Sacerdos
Excoluit, pulchro componens omnia
cultu.*

Icones in tholo expressæ id ordinis habent. In ipsius centro repræsentatur baptismus Christi in Jordane, & circum undique per circumferentiam Apostoli. In exteriori ambitu prope Apostolos nonnulla veluti altariola indifferenter ornata cernuntur, ut in Tab. XLIII. ex quibus id me confirmare posse cui dubium, quòd supra de memoriis, sive Martyriis prælibavi, asserens, priscos Christicolæ exemplo Ethnicorum sepulchra SS. Martyrum columnis aliisque ornatibus honestare consuevisse? Patet hoc ex Fig. prima, per quam Martyrium, seu

Fig. 1.

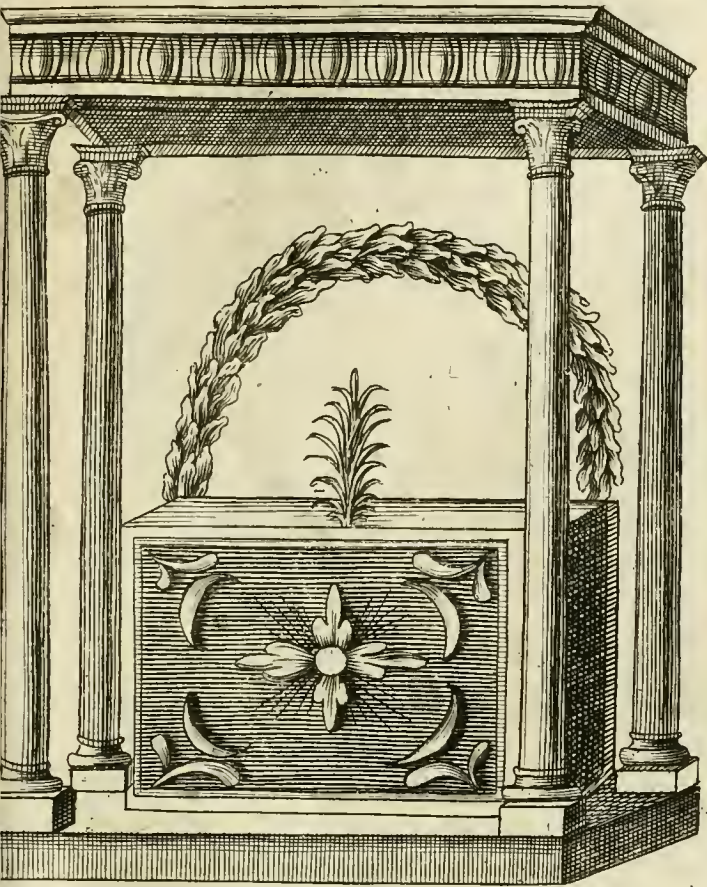

Fig. 2.

TAB XLIII

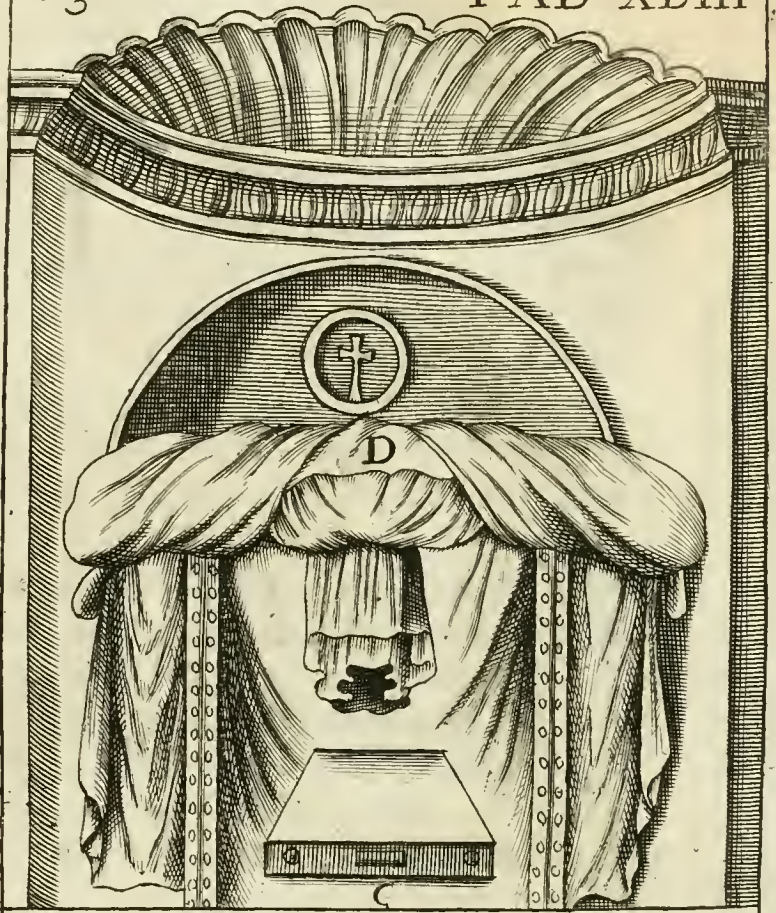

Fig. 3

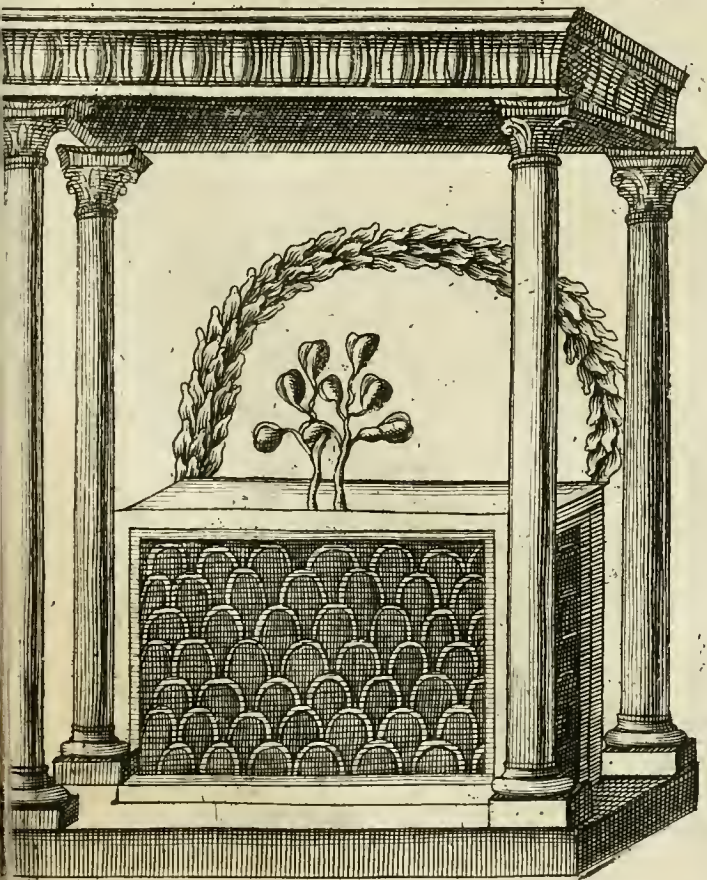
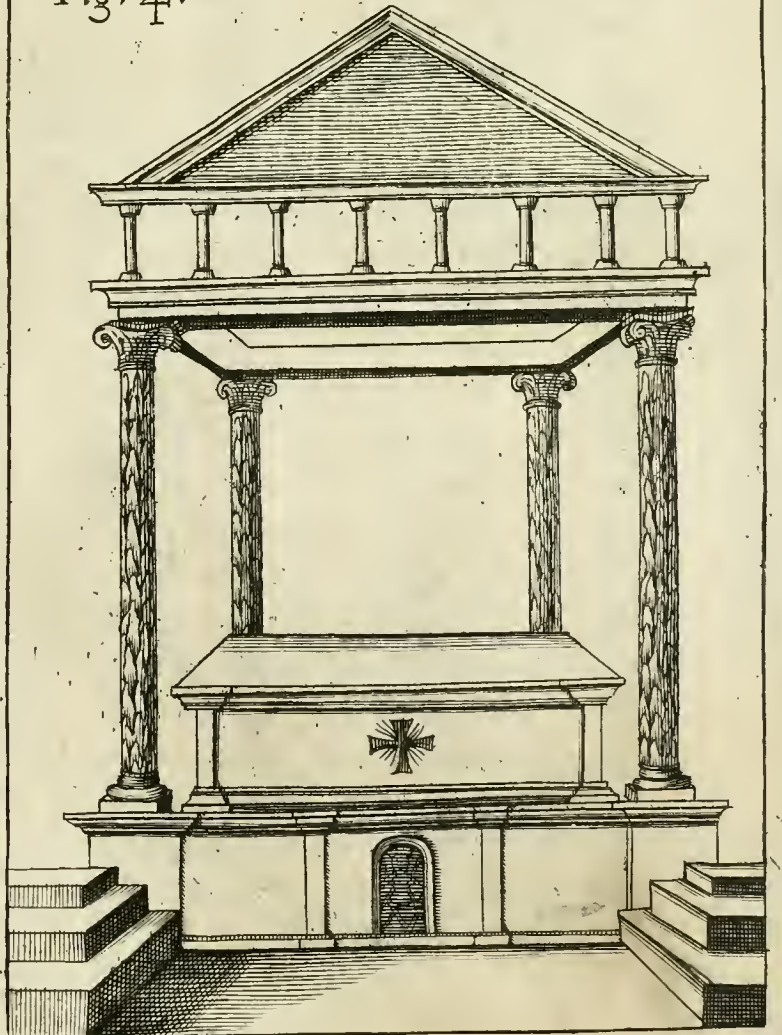

Fig. 4.

feu Martyris sepulchrum delineatum est: index est infallibilis palma in medio altaris assurgens, quâ nullum Martyrii symbolum aptatius. Altaris à tergo florum corona conspicitur, quæ etiam Martyrii coronam innuit; nî potius id Gentium more factum dicamus, qui coronis floribusque monimenta spargebant.

Tertius iconismus videtur cum primo penitus convenire, si palmam excipias, cujus loco sunt veluti lilia, quæ fortè sepulchrum Virginis denotant, vel saltem Confessoris, non autem Martyris.

Secunda Figura valdè discrepat; exprimitur namque in ea veluti loculamentum in muro, non uno modo perornatum: in cujus centro protenditur altare ad instar mensæ pannis contextum, duabusque gemmatis fasciis A. B. ab eo pendentibus: ad pedem altaris jacet parvulum, demissumque suppedaneum C. tribus gemmis emicans: in frontispicio super aram producitur magnum involucrum D. cui supereminet in orbiculo Crux E. Hîc, si hariolari liceat, molem hanc hieroglyphicam existimarem, connotantemque alicujus Pontificis Maximi, sive Episcopi Monumentum. Hanc mihi speciem excitavit Ammian. Marcellin. lib. 16. cap. 8. ubi de quadam muliere narrat, quod ab amasio illecebris capta & impulsâ maritum de furto accusaverit, quod velum purpureum è sepulchro Diocletiani avulsum occultasset: en in gratiam Lectoris, Ammiani verba: *Is, ut loquebatur jactantiùs, versabilem feminam post nefandum concubitum periculosam in fraudem illexit: suasitque consarcinatis mendaciis, læsæ majestatis arcessere*

maritum infontem, & fingere quod velamen purpureum à Diocletiani sepulchro furatus, quibusdam consciis occultabat. Quem locum notis illustrat Henric. Valefius, qui velamen purpureum notum olim certissimumque consecrationis indicium fuisse tenet. Lindenbergius etiam in notis ibidem, fusiùs pretiosissimis vestibus ornata cadavera antiquitùs comprobat: unde infero; ex eo quod Imperatorum Procerumque cadavera purpurei velaminibus contegi consuetum esset, id moris ad Christianos fluxisse: ut allata monimenta nos docent; similibusque integumentis eosdem Christi fideles tam Pontificum quam Episcoporum fato functorum corpora, eisque dum justa persolverentur, condecorasse. Cujus rei signum luculentissimum & argumentum, quod omnem hæsitationis nebulam dissipet, ac dissolvat, Cux est, loculi in culmine expressa, quæ Pontificiæ dignitatis præcipua nota videtur: Pontificum quippe & Antistitum est, Crucem ante pectus præferre, quam Græci *Encolpium* vocitant. Consuetudinem hanc antiquissimã probat Du Saussay in sua *Panoplia Episcopali* lib. 4. Id etiam deducitur ex Ciaconio primæ editionis in vita Hilarii Papæ, qui vixit anno 461. & sic Musivo huic operi S. Joannis in fonte Ravennæ synchronus fuit: Crucem hîc tam simplicem, quàm gemmatam pro signo Pontificiæ Majestatis usitavit; eandemque inde posteriores Pontifices Honorius videlicet I. Severinus I. Joannes IV. Donus, & alii, pro simili nota usurparunt.

Insuper (quod magis ad rem facit) adhuc hodie in Vaticana Basilica funebre stragulum asservatur, seu emortuale,

tuale, quo prisca Fideles SS. Martyrum cadavera cooperire soliti erant, quum ad sepulchra deferebant, ut notat Turrig. in suis *Cryptis Vatic.* par. 2. pag. mihi 123. Unde non abitur à verisimili, si velamen illud in figura expressum, simile stragulum nobis indicare credatur. Sed jam ad Memorias redeamus.

Has etiam *Altaria* vocitatas invenio in Can. 83. Ecclesiæ Africanæ apud Justell. sic: *Item placuit, ut Altaria, quæ passim per agros, & per vias, tanquam Memoriam Martyrum constituuntur, in quibus nullum corpus, aut reliquiam Martyrum conditæ probantur ab Episcopis, qui locis ejusdem præsumunt, si fieri potest, evertantur, si autem hoc per tumultus populares non finitur, plebes tamen admoneatur, nè illa loca frequentent; ut qui rectè sapiunt, nullam ibi superstitione devincti teneantur, & omnino nulla Memoria Martyrum probabiliter acceptetur, nisi ubi corpus aut aliquæ reliquiam sunt, aut origo alicujus habitationis vel possessionis vel passionis fidelissimam origine traditur; nam quæ per somnia & per inanes quasi revelationes quorumlibet hominum, ubicunque constituuntur Altaria, omni modo improbantur.*

In quarta Figura sub eadem Tab. XLIII. aliam *Martyrii* iconem produxi, quæ *Confessio* solet denominari, depromptam ex suo prototypo, qui adhuc hodie Romæ integer manet in antiquissimo SS. Petri & Marcellini templo apud Lateranum, quod titulo Cardinalitio Gregorius Magnus insignivit, & in eo sextam ad populum Homiliam habuit. In hac Confessione visitur sub altari, prout in aliis antiquis Urbis Ecclesiis, quædam fene-

stra, & introrsum veluti ædicula, in qua Martyris corpus jacere asseritur, ex antiquo Ecclesiæ usu, secundum illud Apocal. cap. 6. *Vidi sub altare animas intersectorum propter verbum Dei, & propter testimonium quod habebant.* Cadit quoque in hunc Confessionis iconismum, observandum columnarum epistylum ornatiori elegantiam fabricatum: recurrit namque supra idem veluti columellarum porticus, quibus super attollitur tympanus: ex quo ornatu genere illud eruo; prisca videlicet Christi fideles animo habuisse, ut Martyris corpus attumulatum, si non magnam, saltem parvam compendiosamque Basilicam, in Martyrii tropæum honoraretur: Gentes enim extruere porticus circa Basilicas consueverunt, ut demonstravimus supra in cap. 1. ubi de ordine *Peripteros* scripsimus.

Hæc ædicula quatuor suffulta columnis fuit, & *Ciborium* nominata, cujus vocis etymon variis agitur diffidiis inter eruditos: ego tamen, omissis aliorum votis, *Ciborium* dictum esse censeo à sacro cibo, qui in sacra mensa, nempe altari, asservatur; unde pyxides *Ciboria* fuisse vocata notamus. Vox hæc *Ciborium*, de qua fusè Du-Cange in suo *Magno Glossario*, ac in sua *Constantinopoli Christiana* n. 57. tum recens Hofmannus in suo *Lexico universali*; redolet media tempora, quibus religiosissime custodiri in Ecclesiis sacrosanctam Eucharistiam usu ceptum est.

In Tab. XLIV. tres notam speciali dignæ Figuræ occurrunt. Prima Confessio est, quam cernimus etiam hodie in Ecclesiâ S. Clementis, ac supra Tab. VIII. indicavimus: modò eam in amplio-

Fig. 1.

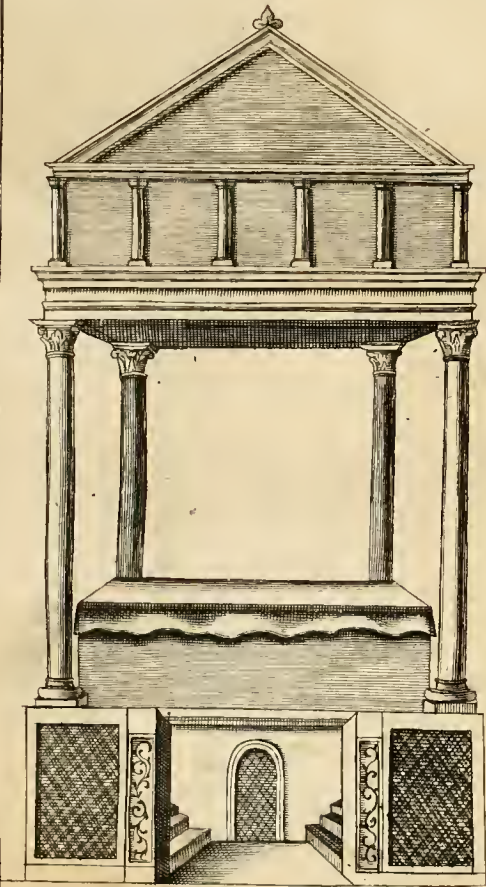

Fig. 2.

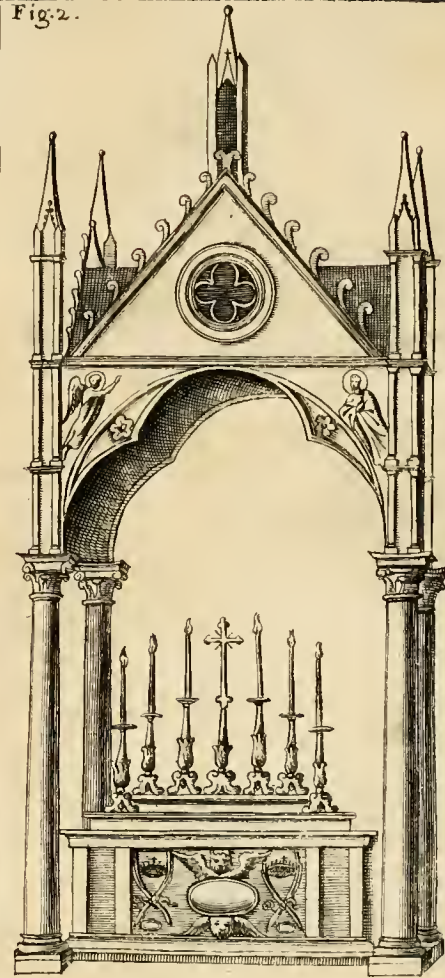
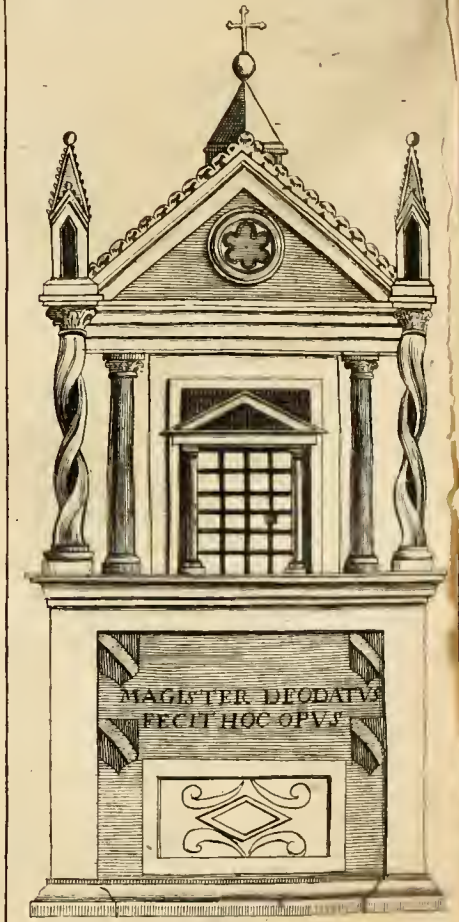

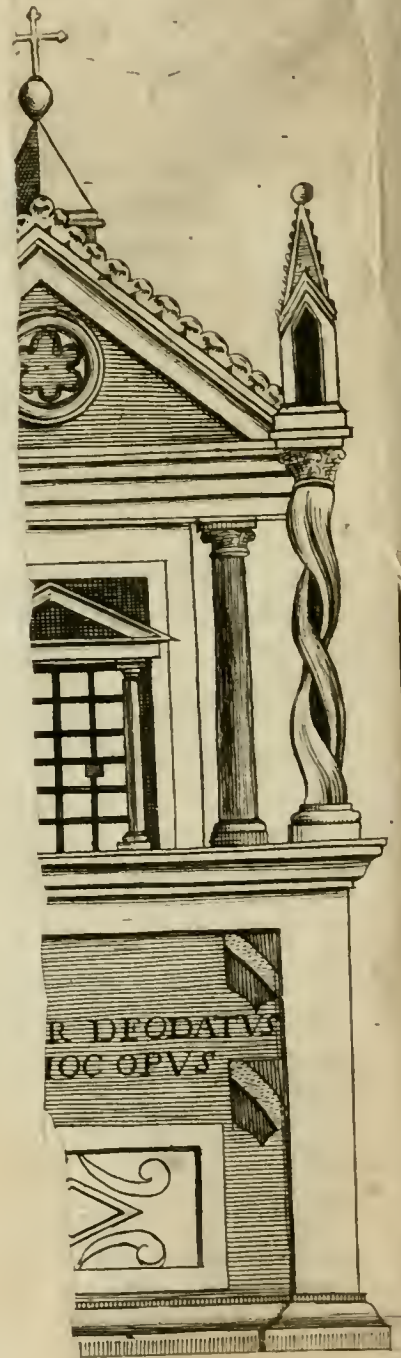
Fig. 3.

TAB XLIV

tuale, quo prisci Fideles SS. Martyrum cadavera cooperire soliti erant, qua Martyris corpus jacere asseritur, cum ad sepulchra deferabant ut no-
stra, & introrsum veluti ædícula, in qua Martyris corpus jacere asseritur, antiqua Ecclesiæ S. Clementis in Urbe

TAB XLIV

pag. 181.

Homiliam habuit. In hac Confessione visitur sub altari, prout in aliis antiquis Urbis Ecclesiis, quædam fene-

sio est, quam et nunc etiam hodie in Ecclesiâ S. Clementis, ac supra Tab. VIII. indicavimus: modò eam in amplio-

pliolem formam redactam hîc exhibere decrevimus, ut Lector faciliùs hunc pervetustum Confessiones struendi modum percipiat, cùm hæc parum discrepet ab illa SS. Petri & Marcellini, atque eidem tempore æqualis sit.

Sepulchrales hæc moles labentibus annis coeperunt non nihil mutationis perpeti, cùm in sacrorum Lipsanorum custodiam adhibite fuerint. Hîc Romæ plurimas hujuscemodi constructiones vidit præteritum sæculum, quæ jam demolitæ sunt: vidiq̄ue egomet adolescens unam in Laterana Basilica ante Innocentii X. S. mem. restaurationem. fuit & alia nonnullis ab hinc annis demolita in Ecclesia S. MARIÆ in Porticu, quæ ad præsens à fundamentis à fel. mem. Innocentio XI. Pontifice Maximo regnante construitur: itidem & alia in Ecclesia S. MARIÆ in Campitello, quæ cùm disiecta jaceret, à Senatu Populoq̄ue Romano occasione voti ob liberatam Urbem à pestilenti lue anno 1657. reparata fuit ac restituta. Conspexi insuper Ciborium in Ecclesia S. Alexii, in quo Deiparæ MARIÆ Virginis imago ab Edeffa transvecta clausa colebatur. Visuntur adhuc duo similia Ciboria, si tamen ita eas moles denominare fas est, in Basilica Liberiana, quorum in uno cunabula asservantur Domini Nostri JESU CHRISTI; in altero verò multorum Sanctorum suprema, sive exuviæ. Horum schemata abstinui referre, cùm jam ea delineaverit Canonicus de Angelis in sua Liberiana Basilica.

Quales fuerint hæc reliquiarum custodiæ meo tempore demolitæ, exemplaria non adduco, cùm eas transcriptas fuisse non inveniam, præter illam

S. MARIÆ in Campitello, quam habes in Tab. XLIV. Fig. 3. Custodiam hanc Eminentif. & Reverend. Dominus Raymundus S. R. E. Cardinalis Capisuccus delineare jussit, cùm à proavis suis quatuor ferè ab hinc sæculis constructa esset, ut ejusdem nobilissimæ familiæ testantur Insignia ibi expressa, ac ut clarius faciliusq̄ue argui possit quo tempore hæc constructiones in usu essent, brevissimè enarrationem addam ex vita Cardinalis Joannis Antonii Capisucci à Paulo IV. recol. mem. purpurâ donati, desumptam; ubi Oldoïnus perantiq̄ue ac nobilissimæ hujus familiæ, quæ tam Romæ, quàm Neapoli Galliâ & Germaniâ radices propagavit, varios admodum Illustres describit Viros, qui purpurâ, armis, aliisque insignibus muneribus condecorarunt. Narrat etiam eum in templo D. MARIÆ ad Campitellum Lipsanorum custodiam fuisse, quam nos vidisse recordamur nobilissimis marmorum incrustationibus concinnatam, ubi ejusdem Familiæ Capisuccæ insignia conspiciebantur opere vermiculato expressa, aureum nempe balteum in cærulei coloris areola ibiq̄ue etiam Artificis nomen legebatur, nempe HOC OPUS FECIT MAGISTER DEODATUS, vixit Artifex an. circiter 1290. ut indicat Abbas Constantinus Cajetanus in vita Gelasii II. Romani Pontificis, addens in eodem D. MARIÆ templo eandem Familiam antiquum habuisse Sacellum anno 1390. dotatum. Hæc idem Oldoïnus ex variis Auctoribus compilavit, quæ hîc in aliorum exemplum annotare duximus, ut discant posterius quanti interest antiquas servare memorias, nam

tempus advenit ut ea quæ in tenebris delitescunt lucem videant.

Ut autem magis appareat peculiaris ejusdem Cardinalis Raymundi diligentia non solum in asservandis, verum etiam in renovandis sacris memoriis, prætereundum silentio minimè duco, præfatum Sacellum unà cum Ecclesia demolitum fuisse. Quare illud in aliam Ecclesiam sub eadem denominatione, ut diximus, noviter constructam, ipse Raymundus Cardinalis à fundamentis in ampliori & augustiori forma, variis etiam marmorum integumentis, nobilibusque picturis excitavit, ut omnibus intuentibus patet. Quædam verò in eo Sacello inscriptiones insculptæ sunt, quarum duas, utpote ad ea quæ referimus concernentes, hinc in lectoris gratiam referam. Prima videlicet.

D. O. M.

QVADRATVM

SACRORVM LIPSANORVM
TABERNACVLVM
CVM ADSCRIPTO ARTIFICIS
NOMINE
HOC OPVS FECIT
MAGISTER DEODATVS
QVATVOR AB HINC SECVLIS
A NOBILI CAPIVCCA
FAMILIA
PLVRIBVSEIVS INSIGNIBVS
CVM AVREO BALTEO
IN CAERVLEI COLORIS AREOLA
OPERE MVSI VO
REPRÆSENTATIS EXTRVCTVM
PER NOVAM HVIVS TEMPLI
MOLITIONEM EVERSVM
SVI MEMORIAM AD POSTEROS
HAC INSCRIPTIONE
TRANSMITTIT
HOC ANNO M DCLXXXV.

Secunda autem inscriptio sic.

SACELLVM HOC DIVO PAVLO SACRVM
IN VETERI TEMPLO S. MARIAE DE CAMPITELLO
A NOBILI FAMILIA CAPIVCCA
DOMICILIVM IN EADEM REGIONE A MVLTIS SAECVLIS
HABENTE CONSTRUCTVM
CELEBRIQUE PRAEDIO NOMINE S. CYRIACI
VIA OSTIENSI SEPTIMO AB VBRE LAPIDE
SVBIVRE PATRONATVSEIVSDEM PROSAPIA DOTATVM
ANNO M CCC XC.
IN HVIVS INNOVATI TEMPLI MAGNIFICENTIORI STRUCTVRA
RAYMVNDVS CAPIVCCVS ORDINIS PRAEDICATORVM
S. R. E. PRESBYTER CARDINALIS
DENVO EXTRVXIT, ORNAVIT, ET AVXIT.
ANNO SALVTIS M DCLXXXV.

Secunda Figura formam præfert aræ majoris in Ecclesia S. MARIAE in Cosmedin, quæ antiquam speciem aliarum Confessionum non retinet,

sed in multis aberrat. Porrò super singulis columnis turres campanariæ attolluntur, ac epistylum in formam arcûs curvatur, in cujus angulis Annun-

Fig. 1.

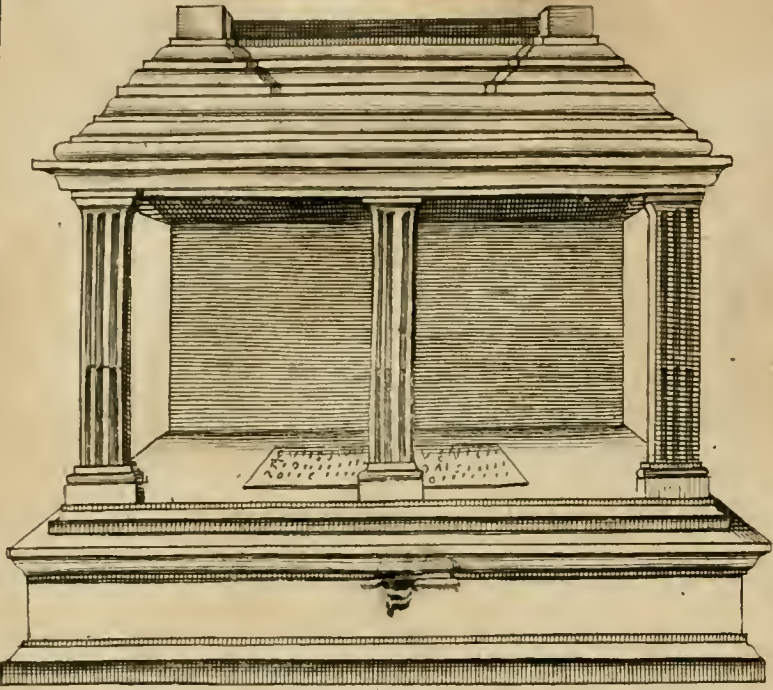

Fig 2

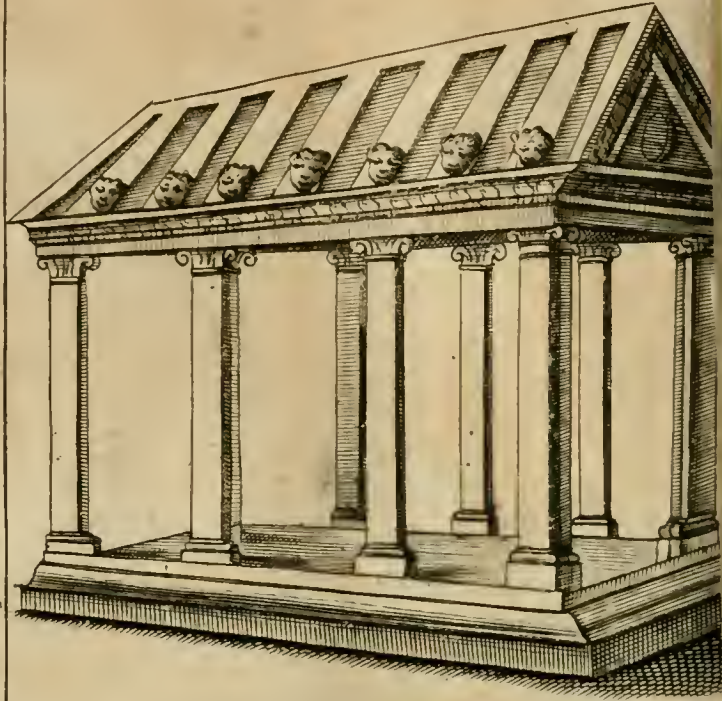

Fig. 3.

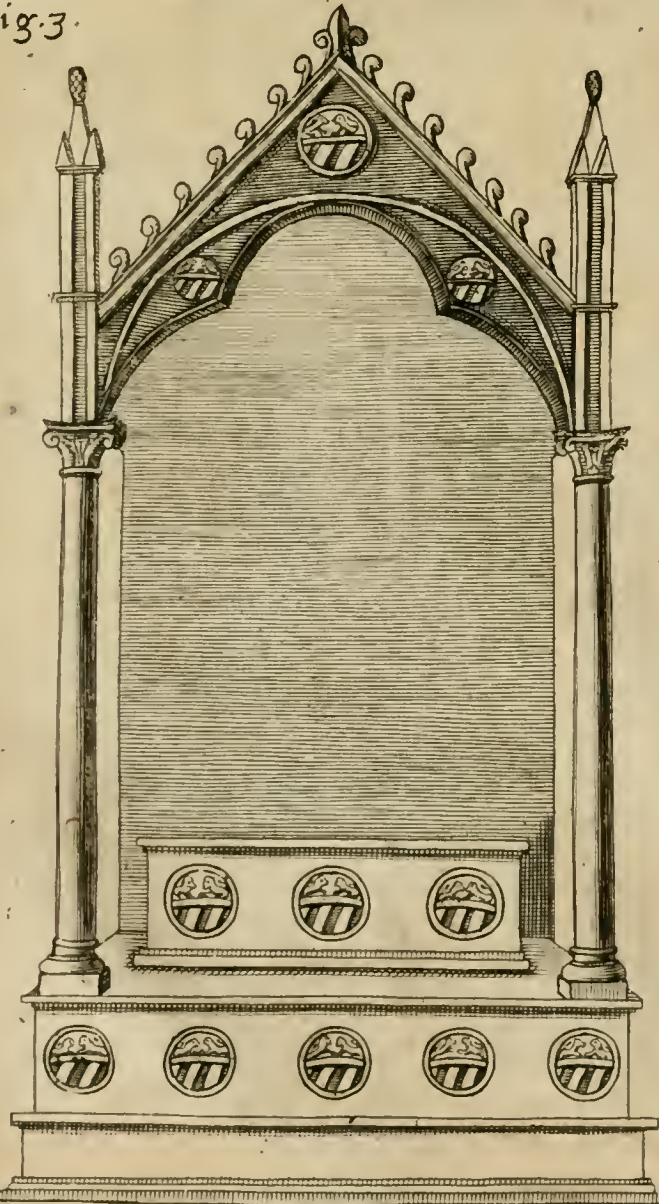
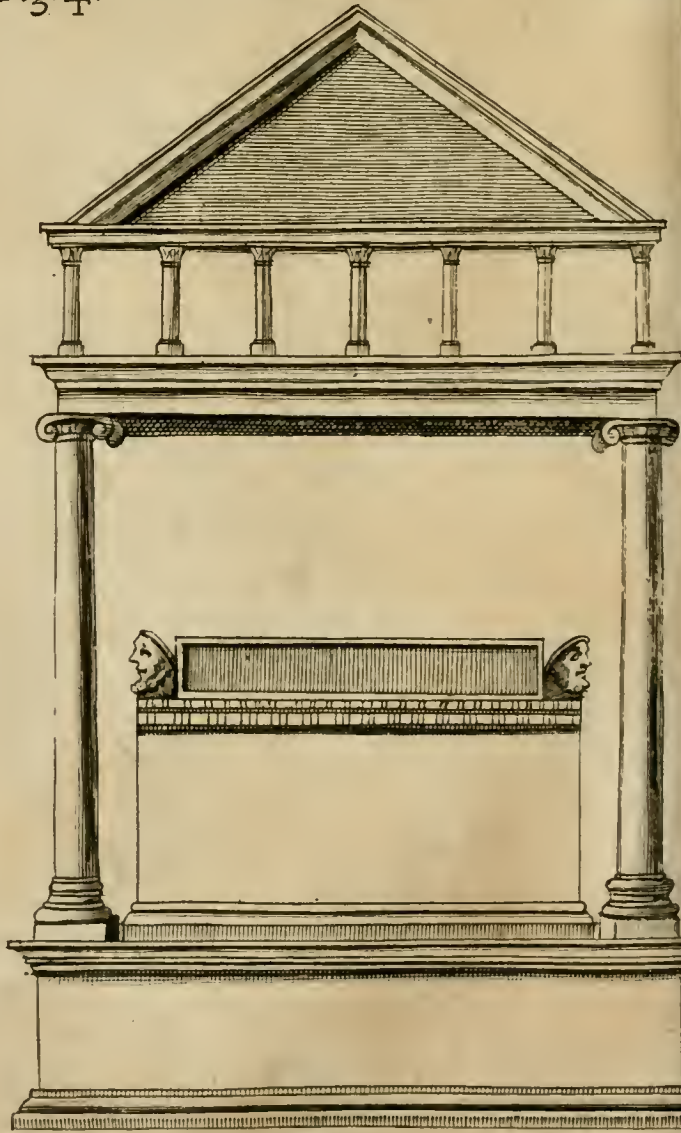

Fig. 4.

Annunciatio B. Virginis Musivo opificio extructa est. Supra arcum fastigium prominet, & in tympani medio orbicularis fenestra panditur, ac decussato fornicis centro turris alia confurgit, ut ipse delineationis typus instruit. Altaris hujus antiquitatem perlustrans duodecimo sæculo erectum didici ab ejus chronologia; at cum de illo, deque Ecclesia plura eruditè scribat amicus noster Abbas Bartholomæus Piazza, literariæ Reipublicæ, ob sacras memorias, quas excolit, satis notus in suo Tractatu *De Titulis Ecclesiarum*, quem vidi, & in lucem propediem est editurus; ideò ulteriori descriptioni parcam, cum in alienam messem (ut in adagio est) manum, seu falcem immittere, nefas ducam.

Hactenus sensim adduximus, qualiter sepulchra illorumque ornamenta, paucis ablatis, ex una in alteram nationem transferint: nunc verò ostendere cura nobis est, quomodo quodam naturæ ductu, quæ optimum semper appetit, in sepulchris ædificandis, ornatum monumentorum in Martyrum memoriam excitatorum ars æmulata fuerit. Indicat nobis hoc Figura 4. Tab. XLV. quæ est imago sepulchri, extatque in Ecclesia S. Laurentii in agro Verano, seu extra Urbis muros. Conspicitur in eâ Confessionis sive Ciborii forma cum columnis, epistylis, coronide, columellis, tympano, & fastigio, cæterisque ædificii partibus: statque in medio veluti ara, quadratus sarcophagus. In Fig. 3. quæ visitur in Ecclesia S. Alexii de Urbe, estque Excellentissimæ, ac antiquissimæ Familiæ de Sabellis, apparet alia sepulchri forma, quæ magnam habet affinitatem cum supra adductis, ni-

mirum altare S. Mariæ in Cosmedin; & lipfanorum custodiâ, quæ erat in Ecclesia S. Mariæ in Campitello. Aliæ duæ icones nempe 1. & 2. virorum illustrium præferunt monumenta, quæ Basilicæ, seu potius Basiliculæ nominabantur, ex eo quòd formam Basilicarum ac speciem redderent, adhuc conspicuæ sunt in porticu dictæ Ecclesiæ S. Laurentii in agro Verano sive extra Urbis moenia. Vox autem hæc *Basiliculæ* nè alicui abstrusa, novaque videatur, en sæpè laudatus, ac laudandus Du-Cange, qui eruditionem ex lege Salica tit. 58. §. 3. 4. 5. deprompsit, ibi: *Si quis Basilicam super hominem mortuum expoliaverit, triginta solidis culpabilis judicatur.* Notat hîc idem Du-Cange, *Basilicas* eo loci intelligi Magnatum tumulos, quos ad instar ædium sacrarum Basilicarumque extruere mos erat: quorum quoque mentio extat in tit. 71. ubi agitur de mulcta illius, qui Basilicam ausu temerario, aut fortasse per negligentiam incenderit. Ex quibus verbis eruit Du-Cange ejusmodi Basilicas ligneas fuisse, proindeque incendiis obnoxias. Nostra tamen Italia cum marmoribus affluat, non ex ligno, sed marmore illas ædificare consuevit; ut geminæ jam allatæ confirmant, quæ ex Pario marmore constructæ sunt. *Basiliculæ* vocem mihi exquirenti porrexit S. Paulinus in Epist. 12. ad Severum, ac apud Avitum Viennen. Epist. 6. ubi pro sacello seu oratorio, Basiliculam posuit; quem unum adducere satis sit, ne de nominibus vocibusque verba facientes, Lectorem, res ac doctrinam sectantem expectantemque, verbis diutiùs oneremus.

De Ecclesia Sanctæ Agathæ Majoris in civitate Ravennate, ac opere Musivo in ea ab Exuperantio ejusdem civitatis Episcopo, constructo anno circiter CCCC.

RAVENNA urbs toto terrarum Orbe præcipuâ quâdam ac singulari antiquitatis notâ celeberrima, Romanæ olim urbis in pluribus, præfertim verò in templorum magnificentia ac splendore æmula fuit. Horum autem cùm aliqua adhuc in præfens quâ molis suæ structurâ, quâ Musivi operis elegantiam, eximium sui spectaculum, cæterorumque jam dilapsorum illustre testimonium reddant; libuit nobis ea literis demandare, ætatumque omnium oculis tum descriptione, tum variis iconismis expressa repræsentare. Hæc autem in re maximo mihi adjumento fuit R. P. Cæsaris Pronti ordinis S. Augustini, in picturis versatissimi mira sedulitas, qui non de pictore solum providit, sed ipsum docuit, quâ potissimum arte, fidelius Musiva opera delinearentur. Præterea nec parum est, quod debemus R. P. Francisco Brandi, Clerico Regulari Theatino, qui ea loca perlustrans, ubi celebriora Musiva opera nitent, ipsos etiam eorundem Musivorum colores annotavit. Eorum autem omnium schemata, ut instituti nostri est, exhibentur sub Tab. XLVI. & suo quæque loco explicantur. Modò igitur ad Ecclesias hujusmodi Musivorum operum lenociniis illustres describendas gradum facientibus, prior quæ vetustatis ordine servato, nobis occurrat, ea est, quæ

S. Agathæ Majoris appellationem sortita fuit.

Hujus templi constructio seu fundatio, à Hieronymo Fabri in suis *Memoriis sacris antiquæ Ravennæ*, vernaculo idiomate fusè describitur, & hîc ex eodem brevius ac strictim excerpta subjicitur.

Reparatæ salutis anno 378. Sanctus Ursus, ex nobilioribus totius Siciliae Familiis natus, ad cathedræ Ravennatis regendæ munus evectus fuit: ejus inter potiora pietatis monimenta commendatissimum illud est, nempe omnium bonorum, quæ jure hæreditario in Sicilia regno possidebat, Ecclesiæ Ravennati ab ipso facta donatio. Unde hæc Ecclesia semper id moris habuit, in eodem Siciliae regno ministrum constituere, qui Vicarii seu Præfecti titulo ea bona gubernaret, quæ Patrimonium Ecclesiæ Ravennatis appellabantur.

Primus autem qui huic templo excitando animum applicuit, quidam fuisse creditur nomine Gemellus tempore S. Exuperantii, præfati S. Ursi successoris, nempe in principio sæculi V. Hanc verò Ecclesiam splendide ædificatam, in honorem SS. Virginum ac Martyrum Agathæ & Lucia dicavit, quæ tamen temporis progressu tantum Agathæ denominationem retinuit, adjuncto titulo Majoris; fortè ad alterius discrimen, quæ in ea urbe, mole quidem minor, sed sub ejusdem S. Agathæ invocatione, tunc aderat. Nota propterea est veneranda hujus Ecclesiæ vetustas, quæ jam à duodecim circiter sæculis, quo tempore hæc scribimus, adhuc extat. Nominatur etiam Ecclesia ista in vetustis quibusdam

Codicibus, *Monasterium*; & sic appellatam fuisse constat ex quadam donatione Archiepiscopi Arnoldi, sub anno 1018 in qua ipsum Petro Diacono Ecclesiæ Ravennatis, *Monasterium S. Agathæ Majoris* contulisse narratur. Præterea duo diplomata, quorum unum de Alexandri III. legibus est; alterum ad Urbanum IV. spectans, hoc eodem titulo *Monasterii* eam appellant; & inter loca jurisdictionalia Capituli Ravennatis enumerant. Postmodum autem Parochialis evasit, ut fufius apud eundem Hieronymum Fabri videri potest.

Pervetustæ hujus Basilicæ corpus in tres, & quidem ingentes naves, partitur, vigintiquatuor, diversæ tamen magnitudinis habitâ illarum mensurâ, ex Græco Numidicoque marmore columnis suffultas, & in fronte habet absidem, sive Tribunal, quæ perantiquo Musivo opere elegantissimè coruscat. Hujus operis iconismum habes in præcitata Tabula XLVI. ubi Christi Domini imago est, qui throno insidet gemmis undequaque conspicuo; aperta dextera benedicere, seu potius loqui, ac docere videtur, lævamque codici superimponit, qui sinistro ejus genu innititur, & Evangeliorum volumen præsentat. Ejus pallium, quod violaceum colorem refert, rubeum veluti suboscuro adumbrantem, hoc monogrammate insignitur: Caput pretiosi diadematis nimbo coronatur, in quo gemmea Crux est: scabellum, quod Salvatoris pedibus premitur, duos gradus habet, gemmisque usque ad cathedram circumfulget. Ab utroque ipsius latere

in quodam velut prato liliis rosisque intersepti stant duo Angeli, & alas expandunt: eorum autem qui ad lævam Salvatoris est, dexteram manum in pectus inflectit, sinistra pallium elevans, simul cum baculo, sive arundine aurea: alter verò dextram elevatam perinde ac si benediceret. attollit, ac sinistrâ baculum sive arundinem auream tenet: ambo simplici diademate coronantur: ambo tam pallio, quàm vestibibus albi coloris induti sunt. Parva stola, auroque nitens è dextro Salvatoris humero pendet. Idem visitur in Angelis colore solummodo excepto, quia stolas habent albas. Demum prospectus, sive totius Tribunalis campus lucidè auri scobe conspersus undequaque oculos rape-ret, ni quædam lacunæ ostenderentur, quæ elapsis, ævoque dejectis lapillis, calce opletæ sunt. *De baculo*, sive arundine, quam Angeli in hoc Musivo opere expressi manu tenent, diximus supra in Capit. XV. *De baculis*. Licet de certo tempore constructionis Musivi operis apud Scriptores non constet, nec aliunde expiscari possit, apparet tamen ex gemmato, & in formam Crucis diademate, gemmatoque folio, ac Angelis cum baculis circa Christum Dominum nostrum astantibus, ac monogramma in vestibibus habentibus, vetustissimum esse opus, ac ipsa redolere tempora ædificationis ipsius templi, scilicet principium V. sæculi, ut conferri possunt figuræ cum illis Liberianæ Basilicæ, infra afferendis.

C A P U T X X I.

De Musivis operibus in Ecclesia S. Sabinæ à Cælestino I. Summo Pontifice Anno circiter 424. constructis ; ejusdemque Ecclesiæ antiqua fundatione .

MU L T A quidem tempori beneficia deberemus , à quo maximum rebus pretium , hominibusque nomen accedit , nisi plura ex his injuriosà nimis edacitate corrumpere & absumeret . Fertilis ævi fructus historiæ sunt , quibus profectò neque utilius quid foret , si ad nos integri & incolumes pervenirent . At malo quodam ætatis genio fit , ut quæque antiquiora caligine graviori involvantur , à qua eadem neque provida cura Scriptorum , nec vigilantia nepotum , eximere & expedire ullatenus potest . Porro has tenebras ut in tota de Musivis operibus , deque erectionibus Ecclesiarum tractatione , tum peculiariter in Ecclesia præfenti S. Sabinæ experimur . Vitio etenim sæculorum , & ejus de fundatore ambigitur , & de operibus vermiculatis , quibus tota ornabatur , nihil ad nos nisi tenue vestigium & grande desiderium relictum est ; quòd vel explebitur , vel incrementa suscipiet , si præmissis aliquibus circa templi hujuscemodi fundationem , Musivorum reliquias proposuero , & conatus fuero explicare . Marlianus in sua *Topographia Urbis Romæ* lib. 4. cap. 4. Appiani auctoritate subnixus ; asserit , ædem B. Sabinæ nunc esse , ubi olim fuit Dianæ templum . Contrarium tamen Donatus in sua *Roma* lib. 3. cap. 13.

existimat , non Dianæ , sed Deum Reginæ Junonis Fanum ibi extitisse . Pancirolus verò in suo tract. *De Urbis Ecclesiis* , in IX. Regione , & cap. 8. Ecclesiam S. Sabinæ Palatium ejusdem olim fuisse arbitratur , quod in oratorium à Fidelibus versum , & SS. Sabinæ & Serapiæ ejus hospiti sacratum , postremò in Ecclesiam à Magno Constantino redactum fuerit . Verùm hæ meræ sunt conjecturæ . Certi nescio quid indicat in eadem Ecclesia inscriptio quædam , palmaribus literis fundatorem fuisse asserens Petrum natione Illyricum , & ipsius Cardinalem Titularem , quam huc fideliter retuli , ac etiam in annexo picturæ exemplari , ubi characteres imitatus sum : inscriptio hæc est :

*Culmen Apostolicum cum Cælestinus haberet ,
Primus & in toto fulgeret Episcopus Orbe ,
Hæc quæ miraris fundavit Presbyter Urbis ,
Illyrica de gente Petrus ; vir nomine tanto
Dignus , ab exortu Christi nutritus in aula ,
Pauperibus locuples , sibi pauper , qui bona vitæ
Præsentis fugiens , meruit sperare futuram .*

Hanc Ecclesiam à suprascripto Petro fundatum fuisse legimus in Libro Pontificali , ac Vita Xysti III. ubi sic : *Hujus temporibus fecit Petrus Episcopus Basilicam in Urbe S. Sabinæ , ubi & fontem construxit .*

In hac autem Historici narratione duplex error animadvertendus est . Primus cum Xysti III. temporibus adifi-

ædificatam Ecclesiam referat; quod inscriptioni prædictæ repugnat: ex ea namque prædecessoris illius tempore constructa videtur: secundus, cùm Petrum ejus fundatorem, Episcopum dicat, & tamen in descriptione Presbyter urbis appelletur, & urbis Presbyteri non Episcopi erant, sed Parochi: unde igitur Petrus Episcopus?

Ipsa quoque inscriptio notanda est, quæ ab eodem Petro posita minimè fuit, cùm recta prudentiæ ratio nemini sibi ipsi laudem dare permittat, nam: *Laus in ore proprio sordescit.* Proverb. 27. Legitur autem: *Petrus vir nomine tanto dignus, &c. Pauperibus locuples, sibi pauper.* Quare elogium certè ipse Petrus nunquam apposuit, sed ejus successor, qui etiam opus absolvit, cùm ille fortasse morte præventus ultimam ei manum imponere non potuerit. Nec etiam incongruum reor asserere, elogium illud aliquem ex restauratoribus, quas infra referam, apposuisse,

Prætereunda etiam non est alia observatio, videlicet Petrum istum egregium atque sublimem virum, fuisse ex gente Illyrica, ac in Patriarchio Lateranensi, aut aliquo ex alibi narrandis Monasteriis apud Vaticanam Basilicam constructis, educatum; ut colligitur ex verbis: *Christi nutritus in aula:* Per *aulam* enim *Christi* unum ex dictis locis intelligo Romæ existentibus, quæ *Christi aula* dici potest, cùm in ea Christi Vicarius resideat. Conjecturam hanc educo ex Pontificali Libro, ubi legimus plurimos Pontifices ex iisdem locis ad Petri cathedram regendam evectos fuisse, ut de Benedicto II. Gregorio II.

Stephano III. Paulo I. Leone III. & aliis pluribus.

Majori tamen animadversione dignum secundum carmen existimo, nempe:

Primus & in toto fulgeret Episcopus Orbe.

ista enim vox *primus* Pontificum ordinem haud respicit, ita ut Cælestium ejus nominis primum fuisse, insinuet, cùm hoc à veritate prorsus alienum sit. Nominibus enim numerus non apponitur: nisi quum superveniat aliquis ejusdem nominis, & hoc ad distinctionem, quæ utique in primo neutiquam est adhibenda, cùm secundus à quo differat, haud inveniuntur. Hic igitur vox *Primus* ad alteram vocem *Episcopus* referenda est, ita ut Cælestinus primus ac maximus Episcopus dicatur, qui in toto Orbe fulgeret. Idque jure optimo expressum fuit: nam Cælestinus I. per universum Christianum Orbem amplissimam sui nominis famam diffudit, ob celebre, ac universale Concilium Ephesinum, eo jubente habitum, in quo impia Nestorii hæresis damnata fuit. Ex dictis igitur, quis unquam fuerit, qui Romani Pontificis Primatum à tresdecim circiter sæculis palmaribus literis expressum fuisse, omnium oculis expositum non eliciat?

At mihi à quibusdam objici statim audio, hæc pauci, ac nullius momenti esse, quoniam Musiva opera ab aliquo ex restauratoribus facta fuerunt, atque ideò tempora ipsi Cælestino posteriora redolere: propterea, que eam vocem: *Primus*, numerum Pontificis ejusdem nominis denotare. Sciant, respondeo, hi, nominis hujus Pontificem non reperiri nisi in sæculo

XII. quo tempore sacræ picturæ cum diadematis exprimebantur, quibus figuræ in nostro Musivo opere expressæ penitus carent; sicque vetustissima erunt. Præterea Musivum opus rude est, si ea respicias, quæ sub XII. sæculo constructa fuere; prout etiam rudes sunt imagines, quæ quandam venerabilem intuentibus antiquitatem præferunt. Insuper, si opus XII. sæculi esset, ejus profecto historiam haberemus, nec in oblivionis tenebris obvoluta jaceret; sicuti etiam, quisnam iste Petrus fuisset haud ignoraremus; in sæculo XII. omnes Cardinales qui electioni Cælestini II. interfuere, à Caconio referuntur, quos inter nullus usquam Petrus Tit. S. Sabinae invenitur. Prout etiam inter Cardinales ab eodem Cælestino II. creatos non legitur.

Hanc veritatem, quòd hæc vox *Primus*; Primatum inter Sacerdotes denotet, confirmo ex præfatione Missæ, in die natalis S. Xysti Papæ urbis Romæ, quæ legitur in Missale Gothico à sæpè laudato Josepho Maria Thomassio in lucem edito pag. 367. & iterum impresso etiam à laudato viro D. Joanne Mabillonio in sua *Liturgia Gallicana* lib. 3. pag. 276. ubi sic: *Verè dignum & justum est, &c. Ex quibus est sanctus ac venerabilis Xystus Martyr; cujus hodie solennitas celebratur: qui dum Apostolicæ Sedis excepisset insignia, & se primum esse conspiceret Sacerdotum, &c.*

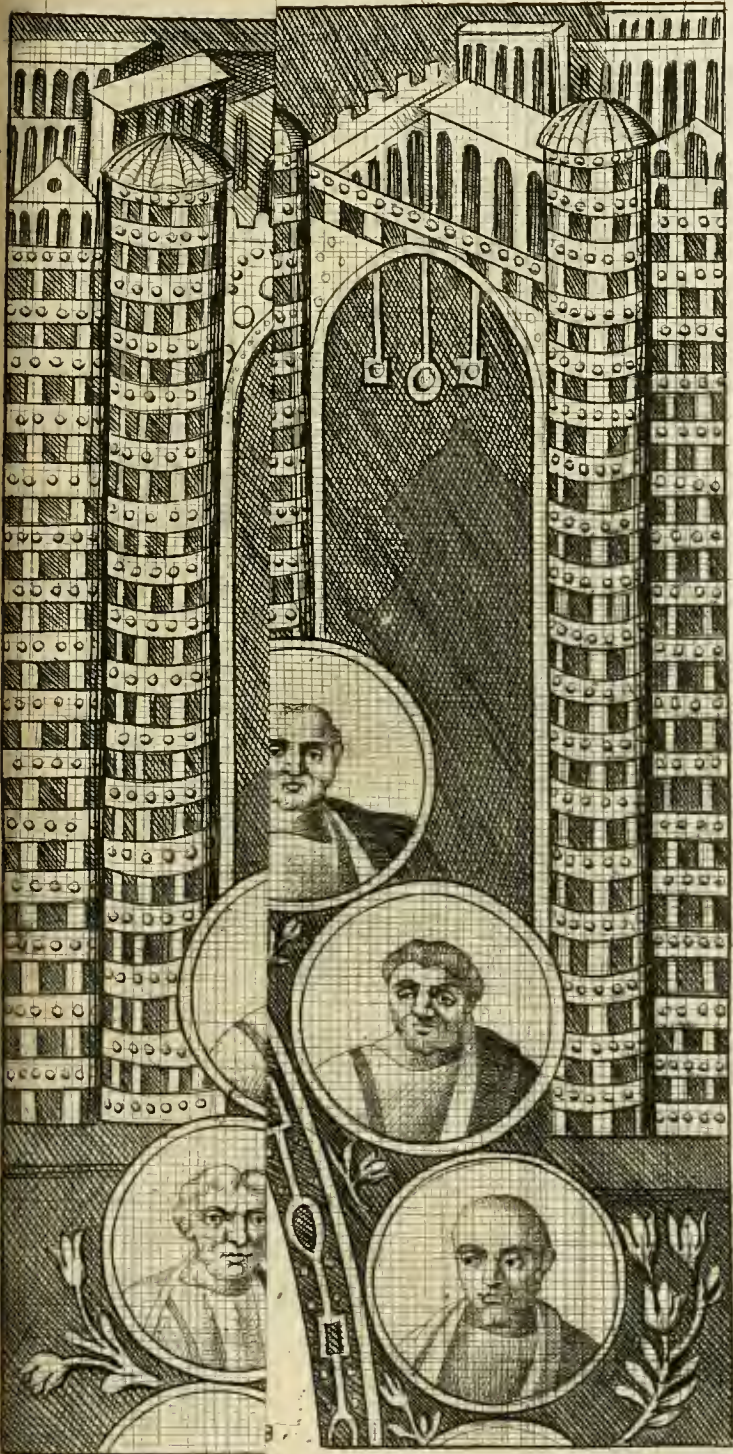
Hanc eandem Ecclesiam an. 795. Leo III. restauravit, ut notat Bibliothecarius in ejus vita, qui *similiter* (ait) *& Titulum S. Sabinae studiosè renovavit, in quo idem egregius Præsul fecit ex argento coronas quinque, &c.*

Postea Eugenius prius ejusdem Ecclesiæ Titularis in Pontificem lectus an. 824. Picturis illam ornavit, quarum adhuc vestigia super columnarum epistylia videntur. Colligitur super totam Ecclesiam fuisse non solum picturis, verum etiam vermiculatis operibus decoratam, ut ex murorum concatenationibus, quas in angulis propè majorem Portam sedulò & accuratè cum præmemorato Joanne Lucio observavi; & vterque examinavimus: hodie verò destructæ sunt novæ restaurationis causâ sub annum 1683.

Quòd Eugenius Ecclesiam ornaverit, sic testatur Liber Pontificalis in ejus vita: *Tenuit autem Presbyteratus sui tempore Ecclesiam Beatæ Sabinae Martyris, positam in monte Aventino, quam Deo dispensante post Pontificalem sibi attributam gratiam, ad meliorem cultum perduxit. Nec defuere alii Pontifices & Titulares, qui eandem restaurarunt; quos vide apud alios; mea namque unica intentio, de antiquioribus restaurâtionibus agere ad earundem antiquitatem probandam.*

Reliquias inter Musivi operis, quæ supersunt; est arcus Tribunæ, ut in Tab. XLVII. cui quindecim orbes incumbunt, ac aliorum duorum vestigia apparent, quorum singulos implet togati viri facies & pectus, quales imagines Cæsarum in numismatibus esse solent.

Medium in arcûs fastigio orbem obtinent Christi Servatoris effigies. Icones reliquæ, cum nullam præferant tesseram peculiarem, præter tunicam, quosnam referant viros dubium faciunt, quod ego ab exemplari hîc appposito, minus occupato Lectori solven-

TAB. XLVII.

solvendum relinquo. Adhærent hic inde orbium lateribus duæ civitates, utraque portis patentibus, quarum ex arcu tres lampades pendent, figurâ partim rotundæ, partim quadratæ. In portæ quidem, respectu intuentis, dexteræ medio, lampas est formâ rotundâ, aliæque duæ quadratâ. In sinistra verò è contrario, media quadrata est, laterales rotundæ: singulis autem in medio inest orbiculus.

Nec suo carent mynisterio hæc hieroglyphica: nam & in diversis aliis Musivis operibus ambæ hæ civitates, quæ Bethleem, & Hierusalem denotant, conspiciuntur, licèt eundem ubique locum non teneant: in aliqua namque Tribuna Hierusalem dexteram, in alia sedem sinistram obtinet, ad arbitrium profectò Pictoris, vel Musivarii. Sed ne ullâ explicatione intentatum hujusmodi sacrum emblemata relinquam, meas aliquas conjecturas adjiciam.

Bethleem, & Hierusalem duo sunt fontes, è quibus humani generis salus prodiit. In Bethleem enim salvator noster JESUS Christus natalia sortitus est: in Hierusalem verò primò verbum salutis annunciavit, postmodum mortem subiit. In Bethleem David, qui Christi typus & pater fuit, ut ex Luc. c. 1. ortum habuit; ac sepulchrum. Eadem civitas eo quòd, licèt horridum; Christo nascenti hospitium præbuisse, à Matthæo cap. 2. num. 6. inter præcipuas Regni Judaïci urbes reponitur, ubi inquit: *Et tu Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda, ex te enim exiet Dux, qui reget populum meum Israël.*

Quare Mediolanensis Ecclesiæ An-

tistes D. Ambrosius in Sermone in Michæam Prophetam, observatione I. ad *Horontianum*, plura de hac eadem urbe congeffit, inquiens: *Ubi crudelitas ibi pietas: ubi pœna innocentium ibi universorum redemptio, sicut scriptum est: Et tu Bethleem, domus Ephrata! non es minima inter Principes Juda: ex te enim exhibit Princeps in Israël. Bethleem domus panis erat; Ephrata domus furorem videntis: hoc habet interpretatio istorum nominum. In Bethleem natus est de Maria Christus: eadem autem Bethleem quæ Ephrata. In domo igitur furoris generatus est Christus; & ideo jam non domus furoris; sed domus panis; quia panem recepit eum qui descendit de celo. Domus autem furorem videntis Ephrata; quia illic Herodes dum Christum requirit, perimi statuit infantulos.*

Nec minora dignitatis argumenta habuisse Hierusalem constat: legitur enim apud patres Hierusalem, juxta Prophetæ Hieremiæ sententiam, in medio terræ positam esse, à Melchisedech conditam, à Davide in Regni Caput & Metropolim constitutam, & augustissimo templo juxta Dei mentem à Salomone decoratam.

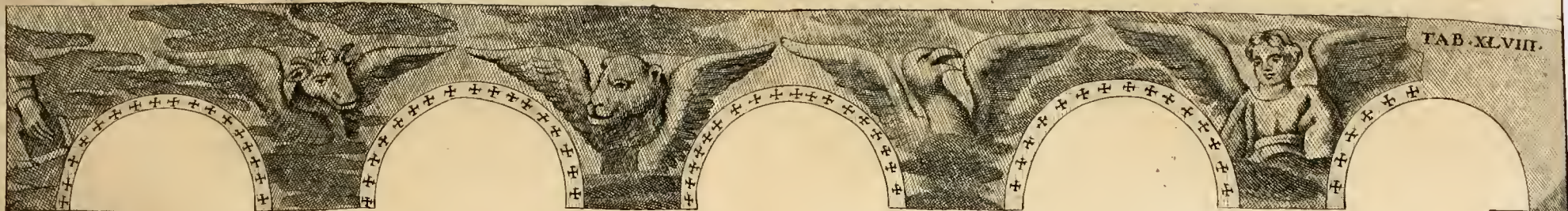
De eadem Sedulius Hibernensis Episcopus in epist. *Ephesios* cap. 4. ait hoc solo nomine *Hierusalem*, quatuor figuras singulari, nempe *Historiam*, *Allegoriam*, *Tropologiam*, & *Anagogen*: secundùm *Historiam* civitas est Judæorum: secundùm *Allegoriam* Ecclesia Christi; secundùm *Anagogen* civitas illa Dei, quæ nostrum omnium Parens & Patria est; secundùm *Tropologiam* anima hominis, quam frequenter hoc nomine, aut interpretatus est Dominus.

Hæc

Hæc breviter circa explicationem emblematum civitatum, superest nunc aliquid de lapidibus ab earum foribus pendulis addere. Hieroglyphicum idem in aliis Musivis portis ambarum civitatum conspicitur, numero tamen impar; cum alibi duæ vel tres, alibi quatuor aut quinque lampades pendeant, ut è sequentibus emblematis liquet. Quod autem sint lucernæ, favet huic meæ conjecturæ Eusebius Cæsariensis lib:4. cap. 23. De vita Constantini; ubi narrat, quàm grandi ac splendido cultu Christianissimus Imperator Paschale Festum celebraret. Inter alia ait: *Sacram vigiliam* (subintellige Paschatis) *in diurnum splendorem converterat, accensis totâ Urbe cercorum quibusdam columnis per eos quibus id operis erat injunctum: Lampades quoque accensæ, cuncta passim loca Illustrabant, adeo ut hæc mystica vigilia quovis vel splendidissimo die, splendidior redderetur, &c.* Illustravit hunc locum eruditissimus Valesius sequenti notâ: *Christiani in vigilia Festi Paschatis maximam cereorum copiam accendebant, quod cum intra Ecclesiam dumtaxat facerent, Constantinus etiam extra Ecclesiam cereos passim accendi jussit in honorem tantæ Festivitatis. Cumque in magnis civitatibus noctu lumina accendi solerent in compitis, Constantinus eâ nocte multò plures & majores cereos voluit accendi, ut Gentilium animos ad Christianæ Religionis venerationem perduceret, &c.* Idem Valesius prædictum ritum illuminandi nocturnis ignibus facibusque ac lampadibus magnas civitates, ostendit in aliis notis, quas addit ad lib. 14. Ammiani Marcellini

cap. 1. ubi agitur de Galli Cæsaris sævitia, qui *Vesperis per tabernas palabatur & compita, queritando Græco sermone, cuius erat impendio gnarus, quid de Cæsare quisque impensè sentiret Et hæc confidenter agebat in Urbe, ubi pernoctantium luminum claritudo dierum solet imitari fulgorem.* Quem locum sic explicat laudatus Valesius de hac urbe testatur Libanius in fine *Antiochi. καὶ τὴν ἡλίαν λαμπὰ δα λαμπτήρες ἐπερὶ διαδέχονται τὴν Αἰγυπτίων λυχνόταν παειόντες.* Sic enim legendum est, *non παειόντες, ut vulgata habet editio, idest. Solis porrò facem aliæ faces excipiunt, quæ illam Aegyptiorum in Minervæ Saiticæ festo lucernarum accensionem longè superant.* Addit idem Libanius: *Totâ nocte operari solitos in tabernis opifices, cùm interim saltantium, & canentium vocibus compita personarent: macellum ipsum æquè ac interdium pateret, in eoque omnis generis edulia essent proposita.* Idem in oratione adversus Tifamenum ait, *miseros opifices à Curatoribus regionum cogi solitos, ut ea lumina accenderent, oleumque lucernis infunderent: erant autem hæc lumina inter ornamenta civitatum, ut idem Libanius scribit in Orat. gratulatoria ad Ellebicum. Ελθόντες ὅπῃ το πλεσιάζον βαλεναῖον, κἀλωας ἀν' ὀξήρητω το τά τό φῶς ἐν νυκτὶ παρέχοντα μαχαίρας ἀπὸ κοπίου, δεικνύτες ὅπ' δὲ τὸ ἐν τῇ πέλα κόσμον ταῖς αὐτῆς βελήσεσιν ὑποχρησθῆν.* Idest: *Cùm venissent ad vicinum balneum, funes quibus appensæ sunt lucernæ, quæ noctu lucere solent, gladiis præciderunt, ut ostenderent ornamentum civitatis suo furori cedere debere.* Hic est quod Basilius Magnus in Epist. 39. ad Martinianum, quâ calamitates Patriæ suæ deplorat, hoc inter cætera recenset:

CULMEN APOSTOLICVM CVM CAELESTINVS HABERET
 PRIMVS ET INTO TOEVLGERETE PISCOPVS ORBE
 HAEC QVA EMIRARIS FVNDAVIT PRESBITER VRBIS
 ILLYRICAE GENTE PETRVS VIR NOMINE TANTO
 DIGNVS AB EXORTV CHIRSTINVS IN AVLA
 PAUPERIBVS LOCVPLES SIBI PAUPERQVIBONAVITAE
 PRAESENTISEVGIENS MERVIFESPERARE FVT VRAM

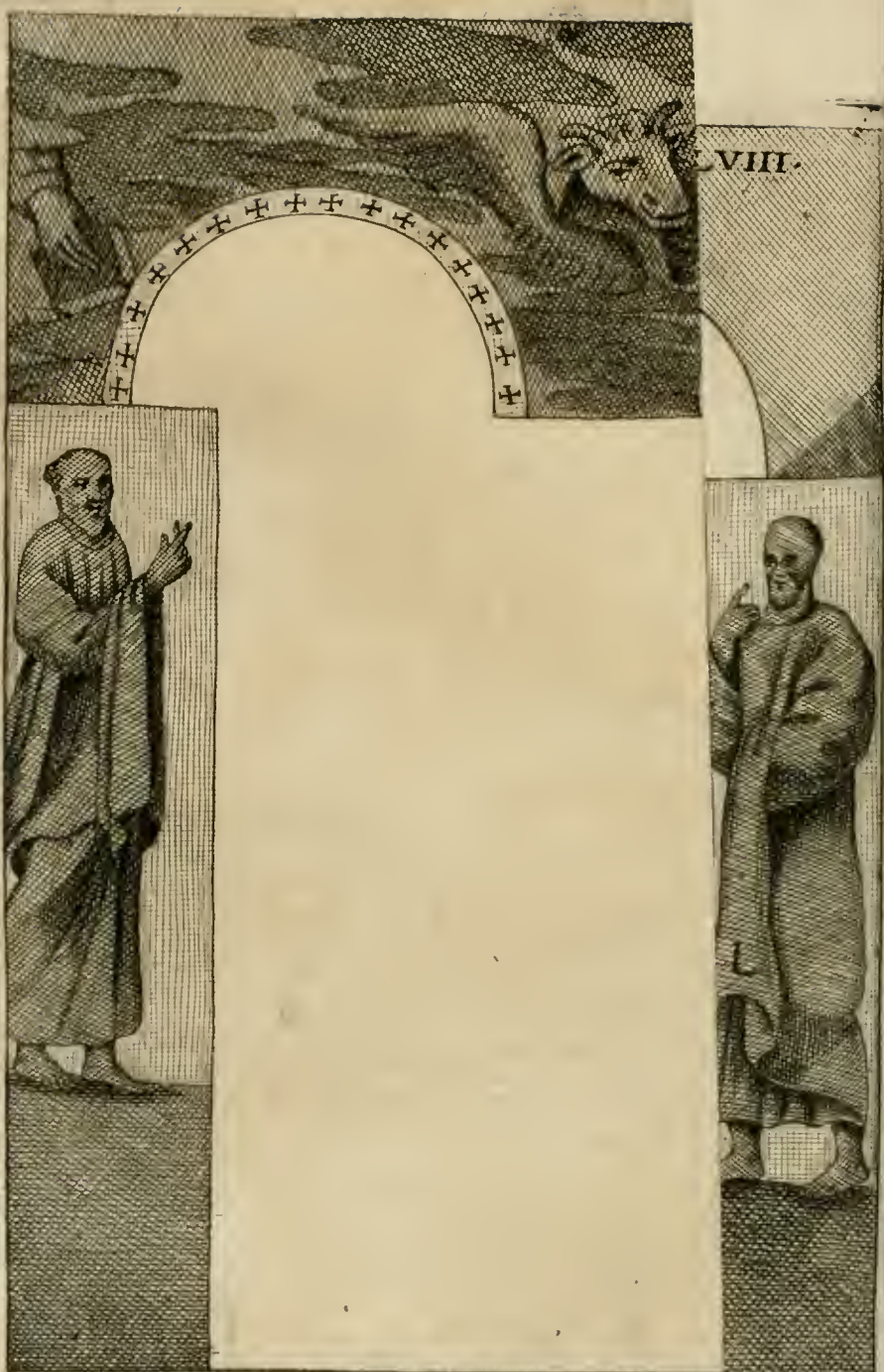

ECCLESIA EX CIRCUMCISIGNE

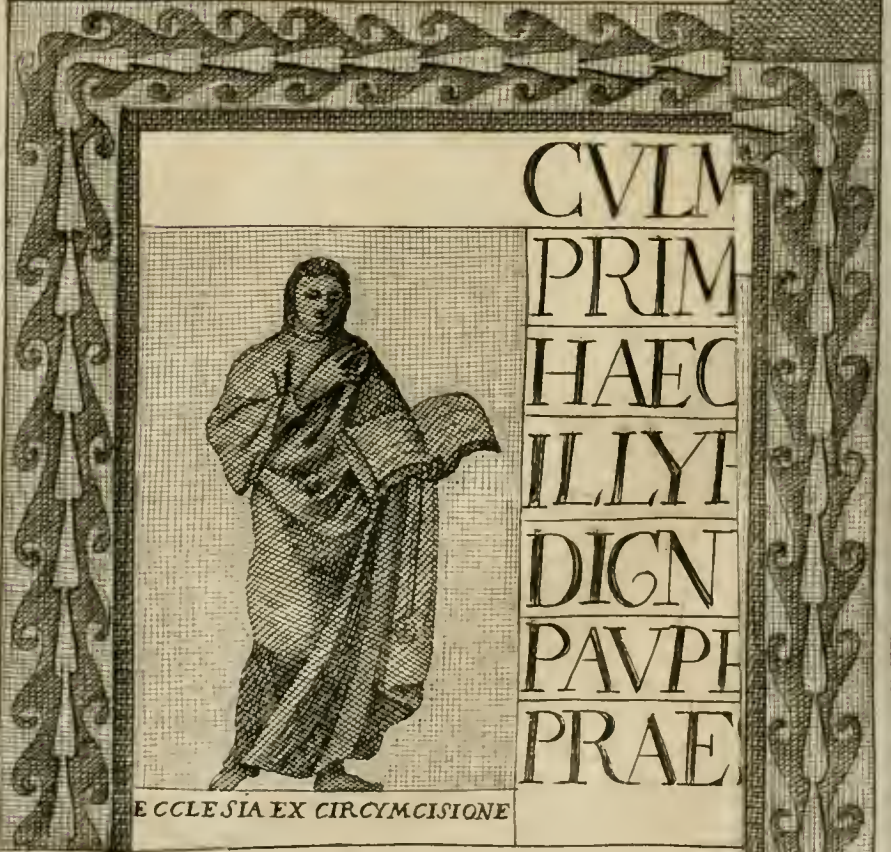

ECCLESIA EX GENTIBVS

Hæ
 embler
 nunc
 rum fo
 giyphi
 portis
 tur, ni
 bi dua
 quinqu
 sequen
 Quodd
 meæ co
 lib:4.
 ubi na
 dido c
 tor Pa
 alia ai
 lige P
 rem co
 cercoru
 quibus
 pades
 loca Ili
 vigilia
 splendia
 vit hun
 sequent
 Festi
 copiam
 Ecclesia
 stancinu
 passim
 Festivi
 raribus
 in com
 multò p
 accendi
 stianæ
 cerec,
 ritum
 facibus
 civitate
 addit a

VIII.

γυμνάσια ἢ κεκλεισμένα καὶ νυκτὲς ἀλαμπεῖς.

Et Procopius in Anecdotis pag. 114. Justinianum accusat, qui omnes civitatum reditus sustulerat: quo factum est, ut nec lumina in publico singulæ haberent, nec solatium ullum ac de lenimentum incolis reliquum esset: ἔτε λύχνα ταῖς πόλεσιν ἐν δημοσίῳ ἐκέσθη, ἔτε πρὸς ἡν ἄλλη παρὰ ψυχῇ τοῖς ταύτας οἰκέσι. Itaque in publico luctu ac mœrore, hæc lumina vel penitus, vel magna ex parte removebantur. Sic Libanius in Orat. ad Antiochenfes de Imperatoris ira, suadet civibus, ut has lucernas tantisper reponant, aut rariores accedant: τὸ πᾶν καὶ μάταιον τῆτο φῶς καὶ ξυφὴν ἀρχησιν βαλανεῖον δεικνύον, τὸ πρὸς τῶν βασιλείων κρεμάμενον εἰς πολλοσὸν τῶ νυκτὶ ὄντο τασήσωμεν. De his luminibus loquitur B. Hieronymus initio Dialogi adversus Luciferianos: *Dum audientiam & circumlumina jam in plateis accensa solverent, & inconditam disputationem nox interromperet; consputant in vicem facie recesserunt.*

Hunc ritum lucernas accendendi primi docuerunt Ægyptii, ut ostendit Clemens Alexandrinus *Stromat.* lib. 1. & luculentiùs Casalius de veteribus Ægyptiorum ritibus; ac Fortunius Licetus *De lucernis*. Postmodum idem ritus ex Ægyptiis ad cæteras gentes transiit, à quibus ad nos Christianos, ut docet Tertullianus de idololatria, n. 10. Nunc (inquit) *lucent tabernæ, & januæ nostræ, plures jam invenies Ethnicorum fores sine lucernis & laureis, quàm Christianorum.* Quare mysticæ hæc civitates ac lampades, fulgidam Christi natiuitatem innuere, & ejusdem Resurrectionem, quâ nihil unquam Ecclesiæ felicius eluxit, abundè persuasum est.

In arcûs summitate volitant novem columbæ, quæ quid indicent, nescio: scio tamen S. Eucherium sub an. 440. Episcopum Lugdunensem in libro *Formularium spiritualium* cap. 5. *De animalibus*, columbam simplicitatem denotare dixisse. Petrus Blefensis in ferm. 10. *De Dominicis infra Epiphaniam*: asserit, quod, *Sicuti agnus inter animalia, sic est inter aves columba simplicior*: Et idem Dominus, qui Patris sapientia est, ubi nos ad innocuam simplicitatem colendam perpetuò hortaretur: *Estote (inquit) prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Hieroglyphicum simile conspicitur in Cruce existente in tribuna S. Clementis, de quo suo loco.

Progrediamur modo ad aliam Mufivi operis partem, quæ supra Januam majorem, parietem Ecclesiæ interioriorem illustrat. In operis summitate symbola quatuor Evangelistarum apparent sub specie quatuor animalium. Cur autem Evangelistæ sic exprimantur, diversæ sunt Patrum sententiæ, quarum nonnullas Zacharias Episcopus Chrisopolitanus in unum collegit, qui sub initio sæculi XII. *De concordia Evangelistarum* dilucidè scripsit. Is igitur in præfatione prima, *De figuris Evangelistarum*, (inquit, *non adversas, sed diversas Patrum sententias ponemus, ut lector eligat quod sibi potissimum videbitur.* Hieronymus in argumento ante Evangelia. *Quatuor Evangelia multò ante prædicta, Ezechielis volumen probat, in quo prima visio ita contexitur: Et in medio sicut similitudo quatuor animalium, & vultus eorum, facies Hominis, & facies Leonis, & facies Vitu-*

Vituli, & facies Aquilæ. Prima Homini facies Matthæum significat, qui quasi de homine exorsus est scribere: Liber Generationis JESU Christi Secunda Marcum, in quo vox Leonis in eremo rugientis auditur: Vox clamantis in deserto. Tertia Vituli, quæ Lucam à Zacharia Sacerdote sumpsisse initium præfiguratur. Quarta Joannem, qui ad altiora festinans de verbo Dei disputat. Et in Apocalypsi eadem significatio est, ubi dicitur: Animal primum simile Leoni, secundum simile Vitulo; tertium simile Homini quartum simile Aquilæ volanti. Sedulius:

Hoc Matthæus agens, hominem generaliter implet.

Marcus ut alta fremit vox per deserta Leonis.

Jura Sacerdotis Lucas tenet ore Juvenci.

More volans Aquilæ verbo petit astra Joannes.

Aliter Juvencus:

Matthæus instituit virtutum tramite mores,

Et bene vivendi justo dedit ordine leges.

Marcus amat terras inter cælumque valore,

Et vehemens Aquila stricto secatur omnia lapsu.

Lucas uberius describit prælia Christi.

Jure sacer Vitulus, qui mœnia fatetur avita.

Joannes fremit ore Leo similis rugienti.

Intonat æternæ pandens mysteria vitæ

Augustinus verò sic in libro de concordia Evangelistarum: Matthæus

Incarnationem Domini secundum Regiam stirpem suscepit. Marcus tanquam pedisequus & breviator ejus esse videtur cum solo Joanne nihil dicens. Lucas Sacerdotalem Christi stirpem occupavit, ad David ascendens, non Regium stemma sequutus, sed per Reges exit ad Nathan (qui Rex non fuit) filium David: Non sicut Matthæus, qui per Regem Salomonem descendens, cæteros Reges prosequutus est Non autem habuit breviatorem Lucas, sicut Matthæus, & hoc fortè non fuit sine aliquo sacramento, quia Regum est non esse sine comitum obsequio. Lucas verò non habuit comitem breviatorem, nam Sacerdos in Sancta Sanctorum solus intrabat. Hi tres maximi circa humanitatis facta versati sunt. Joannes verò circa divinitatem. Proinde cum duæ virtutes sint animæ, una activa, altera contemplativa, quas significaverunt uxores Jacob, Lia quæ interpetratur laborans, & Rachel, quæ interpretatur visum principium, datur intelligi, tres Evangelistas circa activam virtutem fuisse versatos, Joannem verò circa contemplativam. Unde mihi videtur probabilius attendisse illos, qui Leonem in Matthæo, Hominem in Marco intellexerint, Vitulum verò in Luca, Aquilam in Joanne: quàm qui Hominem Matthæo, Aquilam Marco, Leonem Joanni tribuerunt. De principis enim librorum conjecturarum capere voluerunt, non de tota intentione Evangelistarum, quæ magis fuerat perscrutanda. Multo enim congruentius Matthæus Regiam Christi Personam maximè commendans, per Leonem significatur: unde & in apocalypsi cum ipsa Tribu Regia Leo commemor-

memoratus est, ubi dicitur: Vicit Leo de Tribu Juda. Secundum Matthæum Magi narrantur venisse ab Oriente ad Regem quærendum, & adorandum, qui eis per stellam natus apparuit, & ipse Rex Herodes Regem formidat infantem, atque ut eum possit occidere, tot parvulos necat. Lucam per Vitulum significari neutri dubitaverunt, qui quasi animal hostiis deputatum, circa templum maximè & Hierosolymam narrationis suæ versatur incessu. In principio Sacerdotem collocat ad aram orantem, populo foris stante. Mariam concepto Domino Hierosolymam mittit ad domum Pontificis. Ibi Baptistam natum refert, illuc Dominum natum cum hostia transfert, illuc cum parentibus singulis annis ducit, duodenem in templo choris Doctorum interfert: Et post cætera Discipulos Deum in templo laudantes in fine Evangelii concludit.

Concordia Augustini in 4. lib. Ideo Marcus videtur Hominis demonstrare personam, & Matthæi comes esse, quia cum illo plura dicit propter Regiam personam, quæ sinè comitatu esse non solet: vel quod probabilius est, quia cum ambobus incedit: nam quamvis Matthæo in pluribus, tamen in nonnullis Lucæ magis congruit, ut hoc ipso demonstraretur ad Leonem, & ad Vitulum (hoc est ad Regalem quam Matthæus, & ad Sacerdotalem, quam Lucas insinuat personam) id quod Christus homo est pertinere: quam figuram Marcus gerit, pertinens ad utrumque.

Augustinus super Joannem LXXXVI. capite. Plerique ante nos in animalibus quatuor intellexerunt Leonem pro

Regem positum, quoniam videtur esse Rex bestiarum, propter terribilem fortitudinem. Hæc persona tributa est Matthæo quia in generatione Domini Regiam seriem prosequutus est. Lucas autem quoniam cepit à Sacerdotio Zachariæ, Sacerdotis faciens mentionem patris Joannis Baptistæ, Vitulo deputatus est, quia magna victima Vitulus erat in sacrificio Sacerdotum. Marco homo Christus meritò assignatus est, quia neque de Regia potestate aliquid dixit, neque de Sacerdotali, sed tantum ab homine Christo exorsus est. Hi omnes de Divinitate pauca loquuti sunt. aquila est Joannes lucis æternæ contemplator. Dicuntur enim pulli aquilarum sic à parentibus probari, patris scilicet ungue suspendi, & radiis Solis opponi: qui firmè contemplatus fuerit, filius agnoscitur, si acie paplita-verit, tanquam adulterinus ab ungue dimittitur.

Ambrosius super Lucam: plerique putant Dominum nostrum quatuor formis animalium figurari. Ipse enim est Homo, quia natus est ex Maria. Leo, quia fortis est. Vitulus, quia Hostia. Aquila, quia Resurrectio.

Hieronymus super Marcum: Christus est homo nascendo, Vitulus moriendo, Leo resurgendo, Aquila ascendendo.

Animalibus ordo idem ubique non est, sed pro pictoris arbitrio variat. In hac enim pictura dignior locus (is nempe, qui inter medios aspicienti dexter occurrit) Aquilæ assignatur, secundus Leoni, tertius Homini, quartus Bovi.

In Arcubus S. Mariæ Transtyberim, & S. Clementis, dignior locus Homini, secundus Aquilæ, tertius

Leoni, quartus Bovi tribuitur. Homo pariter obtinet primum, & Aquila secundum, sed tertius à Bove, quartus à Leone in Arcu S. Marci occupatur. In templo S. Pudencianæ primus Leoni, secundus Bovi, tertius Homini, quartus Aquilæ datur. In oratorio S. Venantii dexteram respicientis tenet Leo humanâ facie præditus, & Aquila, & suus cuique liber appositus est: sinistram verò Angelus, & Bos, uterque alatus, uterque librum gerens. Quare ad antiquas imagines spectare non videtur Durandi asserptum lib. 1. cap. 3. num. 9. dicentis: *Quandoque pinguntur quatuor animalia secundum visionem Ezechielis, & Joannis, facies Hominis, & facies Leonis à dexteris, & facies Bovis à sinistris, & facies Aquilæ desuper eorum quatuor.* Ab eodem Durando loco citato effertur ratio, cur Evangelistis attribuantur hæc symbola, & libri apponantur. *Quia (inquit) quæ verbis & scripturis docuerunt, mente & opere compleverunt, Matthæus figuram sortitur humanam, Marcus figuram tenet Leonis; hi ponuntur à dexteris, quia Christi Nativitas, & Resurrectio fuerunt omnium letitia generalis. Unde in Psal. & ad Matutinum letitia. Lucas verò Vitulus est, eo quòd à Zacharia Sacerdote inchoavit, & Christi Passionem & Hostiam specialius pertractavit; Vitulus enim est animal Sacerdotum sacrificiis aptum: comparatur enim Vitulo propter duo cornua, quasi duo continens Testamenta, & propter quatuor pedum ungulas, quasi quatuor Evangelistarum sententias. Per hunc quoque figuratur Christus, qui fuit pro nobis Vitulus immolatus, ideoque ponitur à sinistris,*

quia mors Christi fuit Apostolis tristis. Joannes autem figuratur Aquilâ, quoniam ad excelsa pervolat, quum ait. in principio erat verbum. Hoc quoque significat Christum, cujus juvenis ut Aquila renovatur, quia resurgens à mortuis floret, & in Cælum ingreditur: hic tamen non juxta, sed supernè depingitur, quoniam Ascensionem designat, & verbum apud Deum pronunciat. Alias in lib. 7. cap. 44. idem Durandus explicationes addit, quas causâ brevitas omitto, nè de solis Evangelistis tractatum videar absolvisse.

Ad se igitur revocant nos figuræ, quæ in eadem posteriori Musivi operis parte adhuc supersunt. Dexterum angulum aspicienti togatus vir tenet, indicem dextræ elevans, togam sinistrâ, cujus in fimbria legitur monogramma seu littera L. de quo supra cap. XIII. quæ figura D. Paulum concionantem exhibet.

Huic ex adverso ad angulum sinistrum alia respondet, quæ D. Petri imaginem refert, & ipsum prædicantem: dexterâ quippe manu elevata, & pollice, indice, ac medio extensis innuere quidpiam gestu, ac suadare videtur.

Imminet illi manus erumpens è nubibus, ac librum proferens, per quam porrò nihil aliud denotatur. nisi Fides Evangelica in libro descripta, & è Cælo divinitus emanans, non secus ac geminæ veteris Testamenti tabulæ, quæ Dei digito scriptæ per Mosis manus populo fuerant proferendæ.

Substat verò ejus pedibus prope inscriptionem imago mulieris, apertum sinistrâ librum tenentis, & medium,

dum ac indicem dextræ manus digito elevantis : cui lemma subscriptum est : *Ecclesia ex Circumcisione*. Ipsi ex adverso feminae alterius figura respondet, quæ & ipsa librum apertum finistrâ sustinet, dexteramque cum indice extenso pectori ad motam elevat, habetque subscriptum lemma : *Ecclesia ex Gentibus*. Et hæc utique consultissimè subditur pedibus D. Pauli, qui peculiari nomine *Doctor Gentium* auditur, & divini Spiritûs testimonio *Vas electionis* est, ut nomen Domini Gentibus portet. Sicut & illa prior meritò pedibus D. Petri subdita est : illi enim Evangelium Circumcisionis creditum fuit, ut in Epist. ad Galat. c. 2. Paulus loquitur : ubi mirificè utrumque, & fusè confirmat : *Sed è contra (inquiens) cum vidissent quòd creditum est mihi Evangelium præputii, sicut Petro Circumcisionis (qui enim eperatus est Petro in Apostolatam Circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteræ dederunt mihi & Barnabæ societatis : ut nos in gentes, ipsi autem in Circumcisionem, &c.* Ex hujusmodi imaginibus declarare posse videor, quod plurimum negotii faceffit Severano, & aliis, qui impensam operam collocârunt in illustrandis Coemeteriorum picturis. Tomo enim 2. lib. 4. cap. 7. refertur tabula cubiculi secundi Coemeterii Viâ Latinâ ; ubi inter alia est mulier, quæ sic à Severano describitur : *In arcuati verò monimenti pariete, mulieris extensis brachiis Deum exorantis imago exprimitur, ad cujus pedes vascula bina subsidunt, quæ ser-*

vandis quondam voluminibus apud priscos Christianæ fidei cultores usui esse consueverant. Hæc mulieris imago judicio meo nil aliud repræsentat, nisi Christianam Religionem, ac illa vascula cum voluminibus, nihil aliud denotant, nisi duas leges scriptas, Biblia nempe sacra, & Evangeliorum volumina, in quibus Christiana fides fundata est. In eodem lib. 4. cap. 14. conspicitur alia tabula, in qua duæ mulieres expressæ sunt, quæ Ecclesias utrasque significant. Itidem eodem lib. cap. 28. & cap. 37. In cap. autem 18. describitur mulier media inter duos fenes, quorum brachiis fulcitur, referens (ut autumo) Ecclesiam Sanctitate & Doctrinâ robustis Apostolorum Petri & Pauli manibus sustentari.

C A P U T XXII.

De Liberiana, sive S. Mariæ Majoris Basilica : ac de antiquioribus Musivis operibus in ea extantibus, à Xysto III. Anno 443. concinnatis.

INTER cætera Religionis Catholicæ testimonia, quibus Liberiana Basilica semper enituit, extrema non obtinent sacrae imagines, quibus ex primæva Ecclesiæ consuetudine ornata fuit à Beatiss. Pontifice Xysto III. Hæc fati integræ adhuc visuntus, post diuturnum mille ducentorum & quinquaginta circiter annorum spatium ; ac non minorem de tempore triumphum agunt, quàm de suis hostibus, cum ætatem vincant incolumitate suâ : Novatorum verò errores manifestissimâ suâ vetustate redarguant. Referunt istæ

quamplures tum veteris, tum novi Testamenti historias Musivo opere depictas, quemadmodum paullo post aperiemus, ubi aliqua pro instituti nostri disciplina, de fundatione, forma, & ornatu inclytæ hujus Basilicæ prius attigerimus.

Nemo tamen hic exigat sacræ istius ædis laudes universas à me recitari, cum satis ampla prolixaque volumina occuparent, cæteraque, quæ meditor, expedire minimè possem, si earum affluentia indulgerem. Liberius Pontifex, teste Bibliothecario in vita ipsius, hujusce templi fundator fuit. *Fecit enim* (ut ipsius Bibliothecarii verbis utar) *Basilicam nomini suo juxta Macellum Libiæ*: alii legunt *Liviæ*: quod etiam consonat antiquæ traditioni, quâ invaluit, ut nomen Liberianæ Basilicæ diù retinuerit. Neque verò negotium faceffere debet id quod in vita Xysti III. idem Bibliothecarius asserit, scribens, Xystum Pontificem fecisse Basilicam Sanctæ Mariæ, quæ ab antiquis dicebatur *juxta Macellum Liviæ*, sive ut legit Panvinius, Basilicam Sanctæ Mariæ Matris Domini, quæ ab antiquis *Liberii* cognominabatur, *juxta Macellum Liviæ*. Nè inquam, alicui negotium faceffat vox illa *fecit*, quam utrobique Bibliothecarius, usurpat: constat enim hoc illi verbum familiare fuisse, tum ad fundationes, tum ad refectiones & ornatus dicendos: quare sibi testimonio non refragatur, cum de Liberio loquens hoc verbo *fecit*, primam Basilicæ fundationem indicet, de Xysto verò eatenus fecisse dicat, quatenus, qui refecit, aut restituit, facere denuò non absurdè dici potest. Sicut itaque à *Liberio* no-

men *Liberianæ* mutuata est; ita nomen *Xystinæ* adepta fuit à *Xysto* restauratore. Xystus enim, si fides carminibus præstanda est à Grutero relatis.

Virgo Maria tibi Xystus nova tecla dicavit

Digna salutifero, &c.

de quibus infra, hujus Basilicæ tecla refecisse videtur. Assumpsit etiam ab adjecto Præsepe Dominici Sacello nomen S. Mariæ ad Præsepe: demum quamplurimis ædibus sacris Deiparæ Virgini nuncupatis, cum inter cæteras mole, & dignitate emereret, nomenclaturam S. Mariæ Majoris adepta est, eodemq; Titulo hætenus insignitur: inter quinque Patriarchales Ecclesias Urbis recensetur, de quibus Joannes Monachus S. R. E. Cardinalis in cap. *Fundamenta*, De elect. in 6. cecinit. *Paulus, Virgo, Petrus, Laurentius, atque Joannes.*

Hi Patriarchatûs nomen in Urbe tenent.

Numeratur etiam inter eas septem, quas Christifideles ex orbe universo affluentes, piâ devotione ac ritu solenni perpetuò visitant: nec non inter quatuor præclarissimas, in quibus anno Jubilæi pretiosissimi Indulgentiarum thesauri confluentibus populis largiùs erogantur, & plena peccatorum remissio de Christi latere Apostolicâ auctoritate impertiente, benignissimè fluit. Plura de ejusdem dignitate & laudibus congestit Abbas Paulus de Angelis in sua *Basilica S. Mariæ Majoris* Panvinius, & Severanus De *septem Urbis Ecclesiis*; aliique Scriptores Ecclesiastici, quos consulere Lector poterit.

Ordo instituti postulat, ut à fundatione

datiōne Basilicæ ad præsentem ejusdem situm ac statum, gradum faciamus. Frons sive facies ad orientem vergit. Interior autem forma tum ordine navium, tum ichnographicâ constructione, tum frontis aspectu, similis erat quatuor aliis Patriarchalibus, licet modò antiqua Vaticana penitus diruta sit, & Lateranensis solummodò porticus remaneat. Discrepat Liberiana à Lateranensi & S. Pauli, & antiqua Vaticana, ut supra demonstravimus, numero navium; cum tres tantummodo hîc numerentur, distinctæ per columnas; quadraginta miræ magnitudinis ex Numidico seu Aegyptio lapide, vicinis à quolibet latere, dexterâque levâque affurgentibus. Imminent columnis epistylia ordinis Dorici, quibus insidet hyperthyrum cum zophoro Musivo opere ornato, in quo palmites revoluti, ac frondes cincinnatæ, miroque ordine & varietate dispositæ videntur, quod opus *Arabicum* denominari solet.

In capite interioris porticûs, sive navium, admodum elevatur Presbyterium à pavimento palmos septem & ultra; ad quod ascenditur per gradus undecim, & per duos alios ad aram maximam. Notandum hîc est, hujusmodi Presbyterium præ cæteris antiquis altius esse: cur autem sic constructum fuerit, ex Bibliothecario in vita Paschalis I. Sanctif. Pont. habemus, ubi sic: *Præterea idem summus Pontifex, & orthodoxus Divinâ inspiratione pulsatus, Ecclesiam sanctæ & intemeratæ Virginis Mariæ, Dominæ nostræ ad Præsepe cernens quondam tali more constructam, ut post sedem Pontificis, mulieres ad sacra solennia Mis-*

sarum stantes prope assistere juxta Pontificem viderentur, ita ut si aliquid colloqui Pontifex cum sibi assistentibus voluisset, ex propinqua valde mulierum frequentatione nequaquam ei sinè illarum interventione liceret: largum ibidem locum inesse, qualiter inde sedem mutare valeret concerneret, dato operis studio, cœpit indefinenter agere sedem inferius positam sursum ponere, ut eò familiarius Domino preces fundere possêt, quo consortia populorum modestè declinare potuisset. Denique sedem optimè quàmduvum fuerat, pulcherrimis marmoribus decoratam condidit, & undique ascensus, quibus ad eam gradiatur, construxit, pavementumque altaris erigens pretiosissimis marmoribus stravit.

Convertamus nos modò ad parietes, qui supra coronam affurgunt, quibus mediæ navis laquear, cælaturâ, & primo auro ex detectis Indiis advecto, præclarè ornatum fulcitur. Parietes ab utroque latere perforant fenestræ, supra singula columnarum interstitia ita locatæ, ut inter illas, & coronidem zophoro incumbentem, areæ singulæ relictæ sint ferè quadratæ, in quibus vermiculato pingendi genere plures imagines efformatæ, quasdam historias, ex veteri, ac novo Testamento desumptas referunt. Ruinæ quarundam occurrit pia sollicitudo bo. me: Dominici Cardinalis Pinelli, cujus jussu & expensis, quædam ævo corrosæ picturæ supplemento completæ, aliæ ex integro novis picturis restitutæ adhuc spectantur.

Præter has areas, sive Musivas tabulas, visitur etiam Pontificis Xysti Arcus major, sive *triumphalis* dictus, Musivo opere pereleganter ornatus; quod

quod Hadrianus I. testatur in epist. ad Carolum Magnum *pro imaginibus*. *Beatus (inquit,) Xystus fecit Basilicam sanctissimæ Dei Genitricis Mariæ cognomento Majoris, quæ ad Præsepe dicitur, tum in metallis aureis, quamque in diversis historiis scaris decoravit imaginibus.*

Denotabant hoc ipsum nonnulli versus olim supra portam majorem, intra Ecclesiam exarati, quorum reliquiæ in recenti restauratione ab ipso Cardinali factæ deletæ fuerunt, qui tamen leguntur apud Gruterum pag. 1170. num. 7. hoc ordine.

VIRGO MARIA TIBI XYSTUS NOVA
TECTA DICAVIT

DIGNA SALVTIFERO MVNERA VEN-
TRE TVO

TV GENITRIX IGNARA VIRI TE
DENIQVÆ FÆTA

VISCERIBVS SALVIS EDITA NOSTRA
SALVS

ECCE TVI TESTES VETERI SIBI PRÆ-
MIA PORTANT

SVB PEDIBVSQVE IACET PASSIO CUI-
QVE SVA

FERRVM FLAMMA FERÆ FLV-
VIVS SÆVVMQVE VENENVM

TOT TAMEN HAS MORTES VNA
CORONA MANET.

Cùm in nostræ Dissertationis progressu, & in figurarum Musivarum exhibitione forsitan apparere possit, illas his duobus posterioribus carminibus adamussim non correspondere; huic orituræ dubitationi satisfacio: Poëtam, concessâ sibi licentiâ, more solito narrationem ampliâsse: cùm imagines supra coronam, veteris testamenti historiam tantùm representent: illæ verò in triumphali Arcu constructæ, aliqua ad Incarnatio-

nem, & ortum Domini nostri JESU CHRISTI Mysteria spectantia demonstrent; inter quæ est Innocentium strages, quæ forsitan ad præfatum carmen *ferrum*, &c. referri potest: quando verò hæc responsio legentis mentem non æquaret, posset addi, imagines per eadem carmina designatas olim expressas fuisse in interstitiis, quæ sunt inter unam & alteram fenestram, ubi modò depictæ cernuntur imagines historiæ novi Testamenti in locū Musivorum subrogatæ, aut in tribuna à Martino V. ornata.

Quærent fortasse aliqui rerum antiquarum solliciti scrutatores, unde nam fluxerit communis notio nominis *triumphalis* hisce Ecclesiarum arcibus, cum triumphalibus illis, quos Imperatoribus cum victoria redeuntibus antiqui statuebant? de jure enim, quo ego illos ita vocaverim, dubitari non posse credam, cum & à Bibliothecario in Paschalis vita, & à Maphæo Vegio in suo tract. MS. de Basilica S. Petri in ejusdem Archivo aservato, & à Petro Alfarano pariter MS. & ab Eminentissimo Cardinale Baronio ad annum 440. n. 2. cæterisque recentioribus, hoc nomine efferrantur.

Eò libentiùs ad absolvendam quæstionem accedo, quò mihi venia (nî fortè fallar) faciliùs habenda est, cum ejus denominationis originem in nullo Scriptore adhuc viderimus.

Repetendum hîc ergo quod supra attigimus, quum de Templis in genere sermo fuit cap. I. ubi diximus, veteres fidei orthodoxæ cultores, pace Ecclesiæ restitutâ, Fana Gentilium in sacros usus vertisse, & ad exemplar priscorum nova templa, & Basilicas excitâsse.

citasse . Studebant quidem diligentif-
simè Majores nostri , iisdem artibus ,
quibus cæca atavorum superstitione
vana numina olim coluerat , verum
mundi Rectorem & Servatorem
placare : transfigebant Idolatriam
telis suis , & instrumenta impietatis in
veræ Religionis & pietatis usum ac-
comodabant . Cogitârunt itaque in
Dei cultum illa quoque redigere , quæ
in factum , & superbiam triumphan-
tium excogitata olim fuerant . Arcus
propterea triumphales , præcipua , ac
speciosissima præmia victorum , Regi
Regum statuere Christo Domino jure
optimo placuit & inventum gloriosif-
simum optimâ translatione dicare .
Igitur in ea templi parte , quæ ma-
ximè conspicua est , supra tribunam ,
pariete ipso hemicycli formam aptè
excipiente , Arcum locârunt trium-
phis insignem ; hoc est ejus summita-
tem imaginibus Crucis , aut ut pluri-
mum , ejusdem Domini nostri JESU
CHRISTI Crucem præ manibus te-
nentis , ac è lateribus aliorum San-
ctorum conspicuam reddiderunt ; Ro-
manorum exempla æmulantes , qui
in arcibus spolia hostibus direpta ,
tropæi ritu , aut res ab Imperatori-
bus gestas , oppida capta , hostium
arma , captivorum greges , in ipso arcu
exculpebant . Unde Claudianus lib. 3.
De laudibus Stilicon.

*Indutosq; arcus spoliis, æquataq; tēpla
Nubibus*

& panegyrico 4.

*Aeræque vestitis numerosa puppe
columnis .*

Spoliisque micantes

Innumeros arcus

uti Juvenal. sat. 10.

Et summo tristis captivus in arcu .

Et Prudentius in Symmocho
*Frustra igitur quum summo mira-
mur in Arcu*

*Quadrijugos , stantesque Duces in
curribus altis ,*

*Sub pedibusque Ducum captivos po-
plite flexo*

*Ad juga depressos manibus in terga
retortis ,*

*Et suspensa gravi telorum fragmina
trunco .*

Græci autem similes arcus *ἑοπαγοφόρους*
nominavêre . Dio enim lib. 53. de
Marco Vinitio agens ob victos sub
Augusto Celtas *αἰνῶν τ' (ait) ἐν ταῖς Ἀλπεσι
ἑοπαγοφόρους οἱ ὠκοδομήθη . Arcus triumphalis
in Alpibus ei constructus est . Xiphili-
nus in Vespasiano αἰνῶν τ' (inquit)
ἑοπαγοφόροι ἐψηφίσθησαν . Arcus triumphales
decreti sunt .*

Sicut (inquam) in illis , victoris
effigies , & instrumenta victoriæ ex-
ponebantur ; ita Christiani suorum
arcuum fastigio Crucem , vel Chri-
stum locabant , tropæo Crucis insi-
gnem , ac Martyres , aliosque Sanctos
à lateribus habentem , tanquam Re-
gem triumphantem de victa morte , &
inferorum prostratis potestatibus , ei-
que credentibus Cæli januas aperien-
tem .

In antiquis , ac præcipuis Ecclesiis
illud constanter servatum est , ut arcus
iste triumphalis Musivo præsertim
opere pingeretur ; quod apertè cer-
nimus in Basilicis vetustissimis Sancti
Pauli , S. Laurentii , S. Praxedis ; ac
in aliis Ecclesiarum Urbis similes ar-
cus fuisse facillimè deduci potest , in
præsenti temporis injuria dirutos .

Explicavimus hîc sacri triumphalis
arcus denominationem ex analo-
gia , quam cum prophanis triumphan-
tium

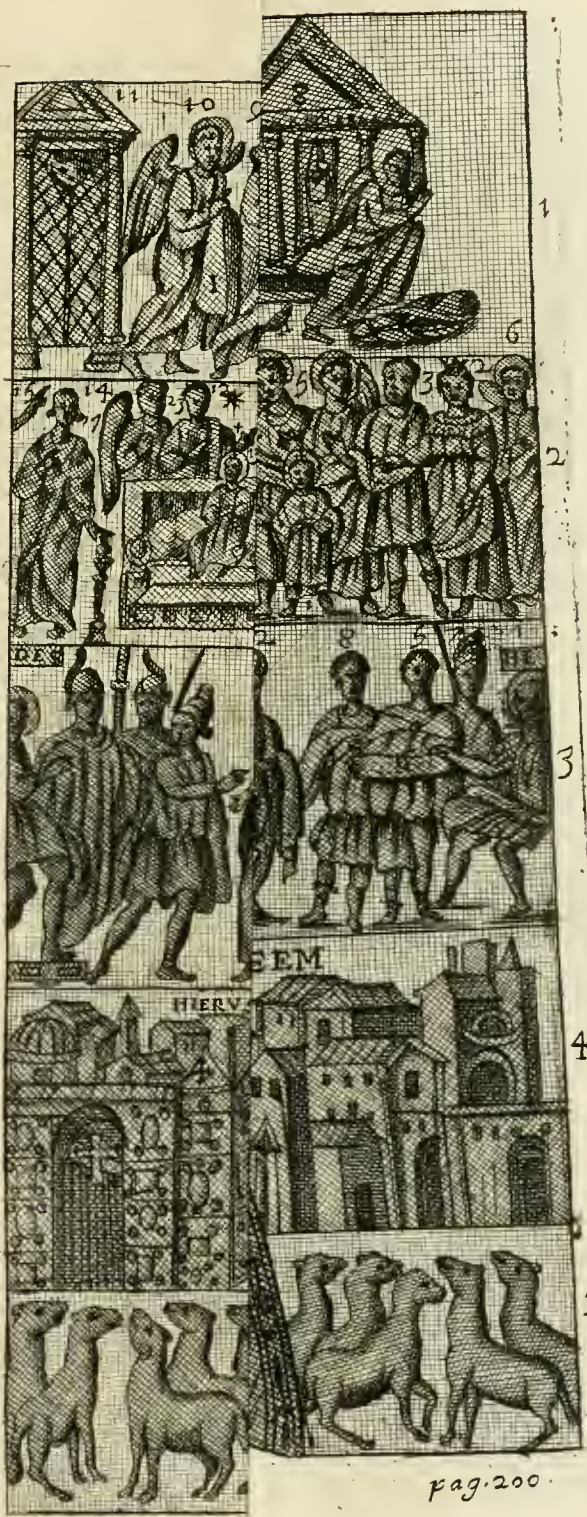
tium arcibus habet: ornatum verò ex Musivis operibus constantem exhibet Tabula IL. quam modò aperiemus. In summo arcûs apice area quædam circularis inspicitur, in qua plura notatu digna, sed perperam ab aliquibus descripta; tum quia ætas 1250. annorum plurimum nocuit evidentiae colorum; tum quia à superiori lignea coronide, quæ subjacet lequeari, impeditur, ne tota appareat. Sæpius tentaveram symbola picturæ Musivæ internoscere, adhibitis etiam instrumentis quampluribus aciem oculorum juvantibus: nam excepto per speculum solis radio parietem reddere lucidior, & multâ vitrorum suppellectili visum promovere tentabam: quin etiam amicorum aliqui valentes oculis, & eruditionum copiâ præstantes (quæ cum picturæ vestigia inquirenda sunt, magis quandoque profunt quàm oculi) cum diligenter intenderent, irritò conatu discedendum esse dolebant: Eò tamen acrius ad id impellebar, quò difficilius videbatur: quapropter rogavi Illustriss. & Rever. D. Sanctem de Pilastris, ejusdemque Basilicæ Canonicum, ut copiam faceret propiùs inspiciendi parietem, ablati etiam à laqueari contiguas tabulis, quo clariùs tota figuræ orbicularis area appareret. Petitioni meæ libenter indulgit, propterea denuò accessimus, amotisque partibus tabulati, cum integra circuli superficies in conspectu esset, facillimum fuit illam diligentius exscribere, & schedulam delineare, quod præstitit laudatus Abb. Fabrettus in conservandis antiquis memoriis studiosissimus.

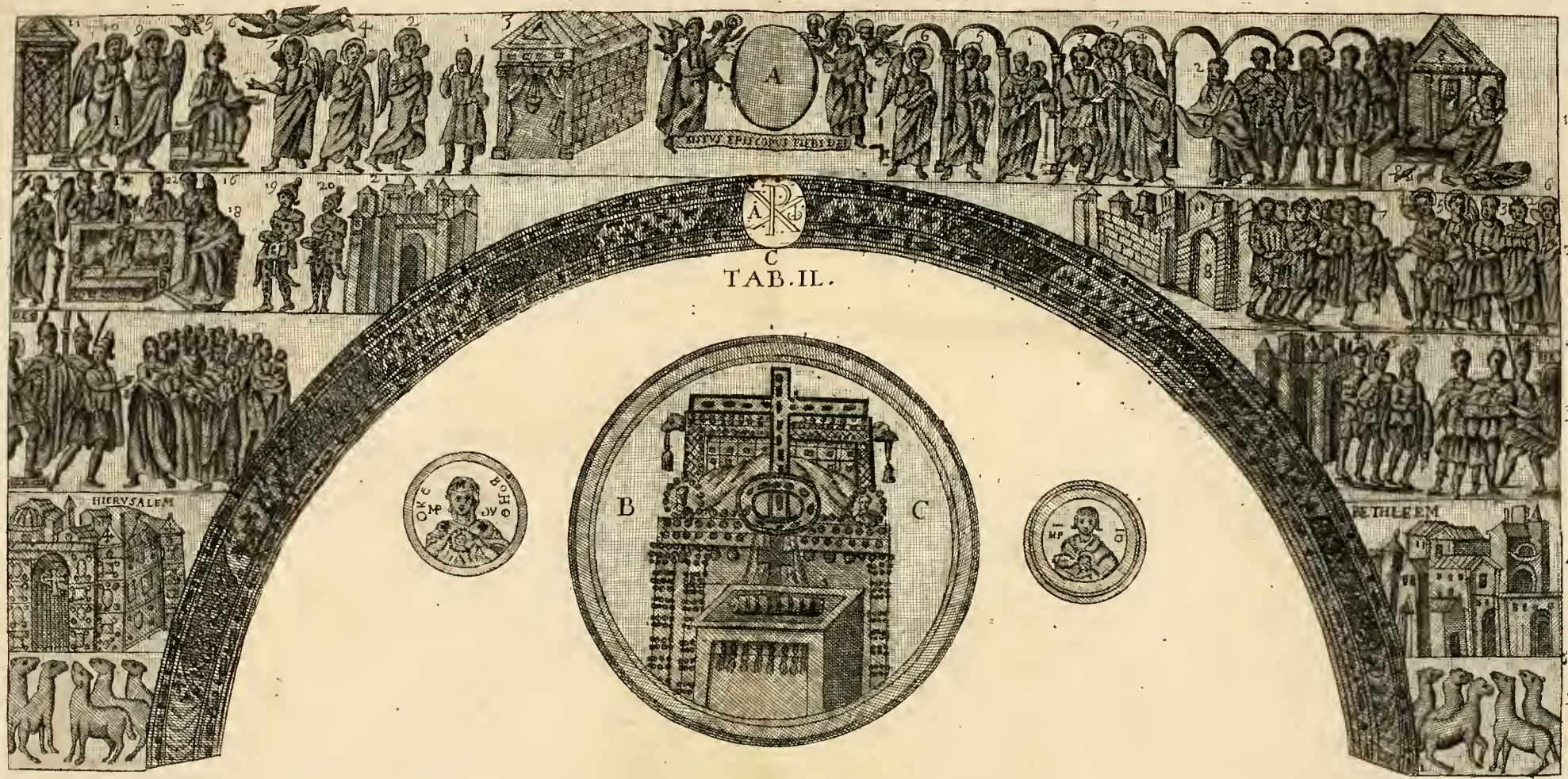
Dum hæc scriberem, non solùm in explicatione præfatæ orbicularis fi-

guræ maxima difficultas occurrit, verùm etiam in aliis imaginibus, quia ob earum vetustatem adeò denigratæ, ac pulvere obductæ erant, ut etiam acutissimo visu præditi eas dignoscere minimè possent. Rogavi iterum eundem Illustriss. de Pilastris, daret operam, ut Basilicæ ejusdem Capitulum, tam venerabile testimonium antiqui Ritûs Catholicæ & Romanæ Ecclesiæ magis conspicuum redderet, ac proinde emundari, ac ab omnibus sordibus expurgari juberet, ut inde, faciliùs explicari possent. Petitioni meæ non solùm indulgit, verùm etiam propriis sumptibus emundari Musivum opus curavit (utinam aliæ supra coronidem expressæ Tabulæ eandem fortunam fortitæ fuissent) imò avulsâ lignea corinde, quæ summitatem Figurarum primi ordinis usque ad capita earundem tegebat, veram historiam, quam dictæ Figuræ repræsentabant, aperuit. Detectus etenim fuit Spiritus Sanctus, & Gabriel Angelus, Beatissimam Virginem MARIAM annuncians. Quatuor Euangelistæ formis animalium expressi. Capita Apostolorum Petri & Pauli: necnon gemmata Crux, & Arcus columnis impositi, Porticum representantes.

Omnia igitur explicaturi, à præfata orbiculari figura, tanquam in excelsiori & digniori loco sitâ, initium sumimus; hæc autem ut visui magis distincta esset, formâ ampliori delineavimus, quàm locus pateretur in tabula arcum triumphalem repræsentante. Locus ubi hæc circularis figura cernitur, signatur in Tab. lit. A. ipsa verò figura ampliata cum omnibus in ea contentis lit. B. C.

Exprimitur in ea veluti altare, cujus

C
TAB. II.

B

C

BETHLEEM

HIERSALEM

jus in medio jacet uolumen signatum sigillis septem, super quod imminet nigra Crux, veluti in velamine expressa, & in ejus apice corona gemmata, à qua ipsum velamen pendere conspicitur. Retrò coronam alia Crux gemmata attollitur, cujus à tergo stat thronus, & ipse gemmis distinctus, & infessili ejus medio pulvinar panno coopertum. Summis autem extremisque ab ipsius throni lateribus extant duo canum capita, è quorum ore duplicatus pendet funiculus, cujus extremitatibus floccus annexus est. Circa sedis medium, ad dexteram lævamque pulvinaris, singuli hinc inde visuntur orbiculi referentes SS. Petri & Pauli capita, eodem ferme ritu, quo Imperatorum effigies militaribus signis insertæ in vetustis marmoribus conspiciuntur. Thronus iste nonnullam speciem præfert Memoriaræ, seu Confessionis, Martyribus olim dicari solitæ, de quibus supra in Cap. XIX. Tab. XLIII Fig. 2.

Valde diversam hujus picturæ descriptionem reperies in historia Basilicæ Liberianæ, quam conscripsit Paulus de Angelis, ille siquidem Pictore fortasse usus non satis accurato, agnum loco voluminis, multasque alias figuras pro lubito variatas exhibuit. Nos accuratiùs, aut certè morosiùs ista prosequentes, labori nulli pepercimus, aut expensæ, ut fide quàm fieri posset maximâ è prototypo singula describerentur: propterea si quædam interpretabimur, æquo nostro jure id præstare videbimur, cum minuta quæque non prætermiserimus observare.

Occurrit primò de Mensa, sive Altari aliqua breviter annotare, quod

floccis ornatum est, ut hodie videmus in eorundem Altarium vestibus, sive frontalibus.

Secundò animadvertendum volumen complicatum, & septem sigillis obsignatum; quod profectò nihil aliud donotat, nisi volumen Euangeliorum, quod sigillis olim obsignabatur, de quo plura peculiari capite XVI. supra congesimus, ubi de magnâ voluminis Euangeliorum veneratione fusè differuimus. Cur autem septem obsignaretur sigillis; quid aliud in causa, nisi quòd librum illum repræsentaret, de quo in Apocalypseo cap. 5. num. 1. ibi: *Et vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem.* Antiqui enim Patres in pingendis figuris ut plurimum usi sunt mysticis sensibus in Apocalypsi latentibus, ut infra videri poterit in Ecclesia S. Pauli, & præcipuè in ejus majori arcu, tempore Leonis Magni constructo; & in aliis Ecclesiis in nostro opere describendis.

Tertio loco velamen, & in ejus medio depicta Crux, supraque velum gemmata corona notanda est. Ego quidem asserere non dubitaverim, velamine Cruce insignito priscos Fideles velum illud innuere voluisse, quo CHRISTVS Dominus noster ad detergendum sudorem suæ passionis tempore usus est, quod Veronicæ dicitur: Coronâ verò gemmata, illam è spinis quæ ejusdem sanctissimum caput transfixit, indicasse.

Quarto loco gemmata Crux, quæ cum supplicium esset apud gentes, ac rei & latrones in ea criminum poenas luerent, antiqui Christi Fideles maximè circumspecti, noluerunt in ea imaginem Christi patientis affigere,

sed potiùs gemmis, margaritisque ornatam exposuerunt, ut faciliùs insipientium oculos absque horrore ad se alliceret, qui earundem gemmarum auriqùe fulgore perculsi, illam venerarentur. Similes gemmatae Cruces adhuc hodie hinc Romae visuntur in antiquissima Ecclesia S. Pudentianae; in Ecclesia S. Stephani *in Rotundo*, & in Ecclesia Lateranensi, quin etiam depictae in nonnullis Coemeteriis cernuntur, ut narrat Aringhus in sua *Roma Subterranea* lib. 2. cap. 22. & Casalius *De vet. sacr. Christian. Ritibus* par. 1. cap. 1.

Quintò post Crucem cathedra observanda est, sive thronus, quem ornatum fuisse antiquissimum apud Majores nostros animadverto: adeò ut Salamonis ævo mos iste viguerit thronum regalem decorandi cælaturis & signis. Id apertè legitur lib. 3. Regum cap. 10. ubi sacer Historicus ait: *Fecit etiam Rex Salamon thronum de ebore grandem, & vestivit auro fulvo nimis, qui habebat sex gradus; & summitas throni rotunda erat in parte posteriori, & duæ manus hinc atque inde tenentes sedile: & duo leones stabant juxta manus singulas, & duodecim leunculi stantes super sex gradus hinc atque inde. non est factum tale opus in univèrsis Regnis.*

A Regibus fortè Israëlitarum edocti cæteri Principes, postmodum thronis suis ornatum conciliaverunt. Alexander Wilthemius in suo Dipthycò Leodiensi (ex quo postea transcripsit Ferrarius in suis *Analectis De re vestiaria* pag. mihi 60.) pulcherrimum affert exemplar cujusdam Consulis Romani in throno sedentis, cujus brachiolis stabant duo leones,

ie sedili verò visuntur gemina hominum capita, sicut in eo quem descripsimus. Hinc divinari non erit absolum, ideo jussu Pontificis Xysti thronum hunc BB. Apostolorum Petri & Pauli capitibus consultò decoratum fuisse, quia ipsis potestas à Christo Salvatore collata est judicandi duodecim tribus Israël; quiqùe ipsi Regi gloriæ, tanquam à latere ad extremum orbis criterium assistere debent. throni autem in summitatibus exprimi canum capita voluit idem Pontifex, ad denotandam fortasse vigilantiam & curam, quæ in Ecclesiis habenda est, quando legitur Euangelium, & in sede Majestatis suæ Deus adoratur. Huic hieroglyphico adaptari sanè potest S. Augustini locus in Epist. 56. *ad Dioscorum de curiosis Quæstionibus*, ubi sic: *Episcopi isti etiamsi adolescentes, eodem quo tamen raperis animi ardore, vel potius errore, quasi aliquid magnum hæc dicere curarunt usque ad Canes Episcopales, & usque ad cathedras Ecclesiasticas.* Quare hæc S. Augustini auctoritas videtur hoc idem hieroglyphicum de *Canum* capitibus in summitate throni appositis luculenter explicare, illorumque temporum morem in Episcopalibus cathedris similia Canum capita cælandi, seu appingendi: hinc etiam istud doctoris maximi dictum aliquibus antea obscurum, illustrari videtur. Cùm nonnulli censuerint loco *Canes*, *Canos* legendum esse. Non incongruum etiam puto, si aliud afferam exemplum picturæ, quæ est in codice magnæ molis imaginibus ornato, qui olim erat in Monasterio S. Martini Metensis, nunc verò asservatur in Bibliotheca Colbertina. Exprimitur in eadem de-

depicta tabula Carolus Calvus Rex in throno sedens, in actu accipiendi eundem codicem sibi dono datum. In angulorum summitate visuntur duo Canes invicem se respicientes, ore expanso quasi latrantes; ex quo deduci posse existimo antiquum morem similibus Canibus thronorum sublimia ornandi. Hanc Tabulam in lucem edidit eruditissimus Stephanus Baluzius in suis notis ad Capitularia to. 2. pag. 1276.

Sextò per pannum, quo tegebatur pulvinar, designasse Christi Fideles eam syndonem, qua Christi Domini è Cruce depositum corpus fuit involutum, rationi maximè consonum est.

Et hæc sunt, quæ in hujus orbicularis Figuræ brevi declaratione proferre congruum duxi; plura & meliora dicendi cui libeat liceatque, facultatem ac spatium relinquens.

Hanc verò mediam excipiunt duo viri, nempe S. Petrus à læva, & à dextera respectu aspicientis S. Paulus, & ipse albâ tunicâ, pallioque superinduto conspicuus: in cujus oris laciniisque legitur monogramma I. de quo fusè sæpius egimus in cap. *De vestibus literatis*. Hinc inde capiti D. Petri imminent, Aquila à dexteris, Angelus à sinistris; & ordine eodem à læva D. Pauli Leo, Bos autem à dextera: quæ quatuor animalia, ut sæpius dictum est, & supra in Ecclesia S. Sabinæ, quatuor Evangelistas repræsentant.

Sub eadem orbiculari figura nomen Pontificis hujus operis auctoris insertum est verbis sequentibus XYSTVS EPISCOPVS PLEBI DEI.

Si benè perpendantur hæc hieroglyphica, situsque quo posita sunt, ac

consuetudo quandoque à priscis fidelibus observata, Romanorum ritus in proprios transfundendi, animadvertemus, nil congruentius in triumphalis arcûs fastigio Xystum locare potuisse, quàm victorem Christum, quem exaltata Crux denotat, cum in prophanis triumphorum arcubus triumphantis imago supernè collocaretur, ut supra ostendimus.

Adde, quòd & in cæteris aliorum templorum arcubus, quos describemus hoc loco, semper imago Christi locata est, ac in summa eorundem facie, quæ pavementum respicit, ali-quod monogramma conspicitur, Christi quandoque nomen, quandoque Pontificis Musivorum operum constructoris complectens, præsentis autem arcûs monogramma est, quod in eadem Tabula lit. C. demonstratur. Literæ monogramma constituentes, videlicet Christi nomen exprimunt, vt fusè demonstrat Aringhius in sua *Roma Subterranea* lib. 6. cap. 23. Scio Fortunium Licetum lib. 6. cap. 47. *De reconditis antiquorum lucernis*; simile monogramma à Gentilibus etiam usitatum referre; nihilominus id non obstat quin prisci Christi Fideles pro Christi nomine illud usurpâssent, cum (ut sæpè aliàs diximus) multa ab eisdem, Gentilibus mutuati fuerint. Aliæ duæ literæ A, & Ω, nempe Α^λφ^α, & Ω^μέ^γα Græcæ sunt, ac ipsummet Deum innuunt, ut ipse Evangelista Joannes innotescere, ac terrarum orbi palàm fieri voluit. Apocal. enim cap. 1. & 22. *Ego sum* (inquit) *Alpha & Omega, principium & finis*; plura de hisce (si cupis) habes apud Aringhium loco cit. cap. 22.

Antequam tamen ad aliarum figurarum explicationem progrediamur, indagandum est, quidnam Xystus Pontifex per verba illa PLEBI DEI. denotare voluerit. S. Cyprianus vocem hanc *Plebis* in Epist. ad Florentium nobis sic exprimit: *Ecclesia à Christo non recedit, & illi sunt, Ecclesia Plebs Sacerdoti adunata, & Pastori suo grex adhærens. Unde Plebs* nil aliud innuit, quàm Ecclesiam, seu coetum fidelium. Eundem ferè sensum huic voci tribuit Pontius Diaconus Carthaginensis in vita S. Cipriani, ubi sic: *Majores nostri Plebejis, & Catechumenis martyrium consecutis, tantum honoris pro Martyrii ipsius veneratione dederunt, ut de passionibus eorum, multa, aut prope dixerim, penè cuncta conscripserint, ut ad nostram quoque notitiam, qui nondum nati fuimus, pervenirent.* Quo loco pro *Plebejis* accipiendi sunt laici, nullo ordine initiati. Sic enim observat eruditissimus Holstenius, in notis ad *Passionem SS. Martyrum Perpetuae & Felicitatis* pag. 86. paullò inferius distinguit idem Pontius: *Multa sunt, quæ adhuc Plebejus, multa quæ jam Præbyter fecit.* Quæ Pontii auctoritas nobis suggerit aliam conjecturandi materiam, quòd Xystus Summus Pontifex voluerit his imaginibus Christi *ortum* denotantibus, Dei plebem erudire, ut conjicitur ex illis vocibus *Plebi Dei*, videlicet oculis plebis Dei, idest oculis laicorum, quos eâ tempestate ut plurimum, sacrarum historiarum ignorantia præmebat.

Hinc (nî fallor) intelliges, cur familiare fuerit aliis etiam Pontificibus, simili epigraphe opera sua inscribere. Ita Hilarus Papa, qui floruit anno 461.

in Hyperthyrio januæ oratorii S. Joannis Baptistæ in Baptisterio Constantiano insculpi fecit: HILARVS EPISCOPVS SANCTÆ PLEBI DEI.

Ac Simplicius Hilari successor in Ecclesia S. Andreæ in Exquiliis, sive *Catabarbara Patricia*, in versibus subtus Musivum opus expressis, de quo infra, ubi ista etiã legebatur vox.

Plebs devota veni, &c.

Itidem Felix III. sive ut alii vocant IV. qui electus Ann. 526. in restauratione sive ornatu Ecclesiæ S. Stephani hanc inscriptionem à Grutero relata pag. 1164. n. 17. posuit.

OPVS QVOD BASILICÆ BEATI MARTYRIS STEPHANI

DEFVIT A JOANNE EPO MARMORIBVS INCHOATVM

IUVANTE DNO FELIX PP. ADDITO MUSIVO SPLENDORE SANCTÆ PLEBI DEI PRÆFECIT.

In Ecclesia item S. Pancratii, quæ etiam S. Victoris & Pancratii, fuit appellata, olim in ejus Tribuna sequens inscriptio legebatur. OB INSIGNEM MERITVM ET SINGVLAREM B. PANCRATII MARTYRIS, BASILICAM VETVSTATE CONFECTAM EXTRA CORPVS MARTYRIS NEGLECTV ANTIQVITATIS EXTRVCTAM, HONORIVS EPISCOPVS DEI FAMVLVS ABRASA VETVSTATIS MOLE RVINA, QVAM ANTE A FVNDAMENTIS NOVITER PLEBI DEI CONSTRVXIT, ET CORPVS MARTYRIS, QVOD EX OBLIQVIO AVLÆ IACEBAT, ALTARE INSIGNIBVS ORNATA METALLIS, LOCO PROPRIO COLLOCAVIT. Iste autem Honorius fuit Summus Pontifex ejusdem nominis I. qui floruit anno 626.

Leo etiam III. qui vixit in fine octavi sæculi, in janua confessionis S. Pauli Apostoli sequentia verba insculpi iussit:

LEO

LEO GRATIA DEI TERTIVS EPISCOPVS HVNC INGRESSVM SANCTÆ PLEBI DEI MIRO DECORE ORNAVIT. Narrat id Panvinius *de Septem Urbis Ecclesiis* in eadem Basilica S. Pauli Apostoli pag. 75. Martius verò Milesius Sarrazanius in Notis ad carmina S. Damasi, ad carm. XXI. refert quosdam versus Leonis IV. qui erant in introitu urbis Romæ, per Portam Æliæ Arcis, ac inter illos iste legebatur:

PRO PATRIÆ AC PLEBIS ECCE SALVTE
SVÆ.

Pariter in Porta Suburbii S. Pauli alia fuisse carmina Joannis VIII. inter quæ istud erat:

PLEBSQVE SACRATA DEI LIMINA SAN-
CTA PETENS.

Ut autem idem Xystus arcum hunc triumphalem Incarnationis ac Nativitatis Domini nostri Jesu Christi misterii illustraret, motus hoc maximè fuit, quòd tunc temporis Nestoriana blasphemia jam adulta passim serpere coeperat, illaque in Ephesino Concilio sub Cælestino I. Ann. 431. ejusdem Xysti Prædecessore proscripta & profligata. Sapientissimus igitur Pontifex, Plebejis eruditionem intendens, icones illas compegit, ut ex assiduo exemplarium intuitu Christiana Plebs fidei firmitatem contra infandum Nestorii ausum nancisceretur.

Brevis Nestorianæ hæreseos enarratio.

Porrò Nestorius Byzantinæ Ecclæsiæ Præsul, execrandæ blasphemie defensor, sive Auctor fuit, quâ dignissimum DEIPARÆ titulum Sacratissimæ Virgini DEI Genitrici denegare præ-

sumpsit: dixi, sive Auctor, sive defensor, quia primus, qui palàm pestiferum hunc errorem eructauerit, Anastasius fuit Constantinopolitanæ Ecclesiæ Presbyter, qui impiâ concione elatâ voce in Ecclesia, Nestorio in throno sedente, populisq̄ auscultantibus, teterrimum vomuit impii dogmatis virus, de quo Euagrius *Hist. Eccles.* lib. I. cap. 2. ex Bibliotheca PP. maxima tom. 2. ubi sic: *Anastasius* (inquit) *ut à Theodulo in Epistola quadam de iis rebus scriptum est, in disputatione apud Populum Christianum sanctè colentem, in Ecclesia Constantinopolitana habitâ, palàm ausus est dicere: Nemo MARIAM DEIPARAM vocet. Nam Maria homo erat, atqui ab homine Deus nasci non potest; quæ quidem verba, cum Populus Christo consecratus graviter & acerbè ferret, & disputationem illam non sinè caussa haberet pro blasphemia. Nestorius istius blasphemie auctor & Dux, non solum non prohibuit illum, neque rectam sanamque doctrinam tutatus est, verùm etiam ejus verba, re vera in primis roborare contendit, & in eisdem defendendis acriùs institit, atque sua ipsius opinione hisce adjunctâ, atque adedò ascriptâ, venenoque animi sui in Ecclesiam effuso & ejecto, multò majorem blasphemiam docere conatus est, adedò ut ad sui ipsius capitis perniciem, hanc impiam sententiam, nimirum, Ego eum qui spatii menstruis, hoc est bimestri, & trimestri, & ita deinceps adoleverit, Deum certè non appellavero, proferre non dubitaret. Item Cyrillus Patriarcha Alexandrinus quoad ea, quæ ad hujusmodi hæreseos ortum spectant, hæc ait epist. I I. 14. 22. ad Cælestinum Papam, & ad*

Acacium Berrhensem, ubi sic: *Erat Episcopus quidam Dorotheus nomine, Constantinopoli, eadem, quæ Nestorius sapiens & sentiens; vir quæstus causâ adulationi impensè deditus linguâque ad temeritatem usque promptus. Hic, dum sacra peragerentur, Reverendissimo Nestorio in Cathedra Ecclesie Constantinopolitanæ sedente, surrexit, magnâque & elatâ voce inclamare ausus est: si quis MARIAM DEIPARAM dixerit, Anathema sit.* Tum sic de Nestorio Cyrillus: *Quamvis id ore suo facere noluerit, attamen sedens & audiens Dorotheum, ut hoc diceret induxit subornavitque, cui etiam confessim, cum à Cathedra descendisset, in divinorum mysteriorum celebratione communicavit.* De hæreseos hujus exordio multò ante hos auctores egerat Socrates *Hist. lib. 7. cap. 32.* ubi sic: *Erat familiaris Nestorii Anastasius Presbyter, qui unâ cum illo profectus fugerat Antiochiâ. Hunc Nestorius magno in honore habebat, ejusque consilio in rebus gerendis utebatur. Hic igitur Anastasius quodam die cum in Ecclesia doceret, dixit hæc verba: Nemo MARIAM VOCET DEIPARAM. Maria enim homo fuit: ex homine autem Deus nasci non potest: id ubi auditum fuisset, multos tam ex clero, quàm ex plebe pariter conturbavit, &c.*

Ut ut tamen sit de primo hujus impietatis assertore, certum est, Nestorium pervicaci animo acerrimum, hujus temerariæ thesios defensores, etiam antesignanum evasisse; cujus etiam consequens scelestissima execrandaque opinio, negans Christo Divinitatem; totumque dogma Christianum evertens, ab Ephesinâ Synodo damnata est tanquam fædissimè

judaizans: Judæi enim eâ ratione Salvatore crucifixere, quòd cum videretur homo, filium Dei, Regemque se faceret, ut animadvertit præcisè in hoc proposito Lupus *in Scholis Canonis Ephesini* pag. 314. §. *Tertia ratio.* Imò Nestorianum scelus Judaicum longè superat: quippè Nestorius adèò pertinaciæ adhæsit, ut nunquam ab obstinatione desciverit; Judeorum autem multi portentis in Christo obitu convicti, fateri exclamando coacti sunt: *Verè filius Dei erat iste.* Matth. cap. 27. vers. 54. Atque hæc de Nestorii historiâ fati superque. Modò iterum calamum ad hujus Basilicæ triumphalem arcum convertimus, præcitâque figura circulari, in qua diutiùs quàm par erat, videbimur immorari, ad reliqua ejusdem arcûs ornamenta, sed breviter describenda, accedimus. Ne tamen dicendi brevitatis, & figurarum copia perspicuitati officiat, distinguam geminas picturæ sectiones, dexteram lævamque in quinque partes, prout ab ipso Pictore divisæ sunt; & exorsus à superiori, ad inferiores gradatim descendam.

In læva itaque sectione, secundum aspectum, prima pars duplicem continet historiam, ortum videlicet D. Joannis Baptistæ Præcursoris Domini, quem Zachariæ parenti num. 1. Angelus, ut num. 2. prædixerat, & Christi Domini conceptionem ab Angelo pariter Virgini Deiparæ nunciatam. Videre est accuratam Pictoris diligentiam in historiæ dispositione ad Evangelistæ mentem probè digestæ. Angelus enim, quem denotat Figura 2. locatus est à dextris Altaris incensî, ut num. 2. pallio tunicâque candidâ insignis, & pendulam ab utroque

que humero stolam cæruleam gerens (quem habitum omnibus Angelis in hoc opere datum videmus) Zachariam alloquitur, qui croceo pallio tunicam albam cooperit, eique filii nascituri laudes enunciare videtur. In fimbria vestis Angelicæ adest monogramma I. quod etiam commune est alteri Angelo sub num. 4. prioris veluti comiti. In hoc hieroglyphico animadvertenda est Pictoris solertia in locando Altare Incensi, quod concinnè expressum fuit. Confer enim ædificium 3. hujusce partis, quo altare significatur, cum ædificio num. 8. partis adversæ, per quod templum notatur, videbis templo quidem præponi porticum, & gradus ascensionis subterni: Altare verò Incensi per tabernaculum exhiberi, si ex capite Exodi formam illius repetis; ibi enim legitur: *Posuit & Altare aureum sub tecto testimonii contra velum, & adolevit super eo incensum aromatum, sicut jusserat Dominus Mosi. Posuit & tentorium in introitu Tabernaculi testimonii.* Notandum est, duo fuisse Tabernacula, ut indicat. D. Paulus Apostolus qui toties ea vidit in Ep. ad Heb. cap. 9. *Tabernaculum enim (inquit) factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta. Post velamentum autem secundum Tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum, aureum habens thuribulum &c.* Secundum hoc Tabernaculum à Pictore fuit expressum, præ foribus pendens habens vas, prout in icone à nobis exhibita, ubi inter veli, sive tentorii sinus ab utraque parte collectos idem vas pendulum nõ valde abfimile illis, quibus etiamnum utimur in thure adolendo cernitur.

Qua de re Julius Morosinus Venetus in Bibliotheca Vaticana Hebreorum Codicum scriptor, & Sanctæ linguæ in Urbano Collegio de Propaganda Fide Lector, consulendus est in suo Tractatu Italicè conscripto: *Via della Fede mostrata alli Ebrei* cap. 41. Qui plura cupit, adeat Marium in suis *Commentariis in Sacram Scripturam* cap. 30. Exod. vers. 6. & seqq. ubi discutuntur opiniones de loco Altaris Incensi, & de Altari, in quo beatus Zacharias pater S. Joannis Baptistæ incensum adolevit.

Sex quæ in hoc ordine supersunt figuræ, meo quidem judicio ad mysterium Dominicæ Conceptionis pertinent; Spiritus Sanctus 5. & Angelus Gabriel 6. de Coelo descendentes. Idem Gabriel Angelus 7. tantæ legationis minister in loco 7. stans alloquitur Virginem, quæ ut arbitror, per imaginem 8. notatur sedens, & intenta nuncii verbis, cujus vestis altera candida est, altera crocea, monileque gemmis discriminato circumdatur. Duo illi à tergo Spiritus astant 9. 10. sive Gabrielis affectæ, sive Deiparæ custodes, aut potiùs incarnato tunc verbo obsequium exhibentes, ut innuit S. August. in Psal. 56. circa medium ibi: *Omnes enim Angeli creatura serviens Christo est. Ad obsequium mitti potuerunt Angeli, ad servitium mitti potuerunt, non ad adjutorium: sicut scriptum est, quod Angeli ministrabant ei, non tanquam misericordes indigenti, sed tanquam subjecti Omnipotenti.* Cæterum ex hoc etiam probandum est Pictoris ingenium, quòd ut Angelicam naturam corporis expertem ostenderet, januam clausam adjecit, cui nos num. 11. appingimus, quâ

quâ adhuc obseratâ Angelus penetra-
le ingresus est . Haberi etiam potest
tanquam symbolum integerrimæ vir-
ginitatis in Deïpara , cùm Ecclesia
præfertim ad eandem referat simile
Ezechielis hieroglyphicum , dum ait :
*Ante multum tempus prophetauit Eze-
chiel , vidi portam clausam , ecce Deus
ante sæcula ex ea procedebat pro salute
Mundi , & erat iterum clausa , de-
monstrans Virginem , quia post partum
permansit Virgo . Et rursus : Portam
quam vidisti Dominus solus transibit
per illam . De hoc Annunciationis
mysterio sic cecinit Aurelius Pruden-
tius in suo Testamento novo .*

*Adventante Deo descendit nun-
cius alto*

*Gabriel Patris ex folio , sedemque
repente*

*Intrat Virgineam : Sanctus te Spi-
ritus , inquit ,*

*Implebit Maria : Christum paries
sacra Virgo .*

Secunda verò pars primæ , seu fini-
stræ sectionis Magorum Regum ado-
rationem descriptam habet , ex Matth.
cap. v. Stella , quæ veniens stetit su-
pra ubi erat puer ; notatur num. 12.
Puer JESUS num. 13. MARIA mater ejus
num. 14. Num. 15. alterius figuræ bra-
chium visitur , reliquâ ejusdem figu-
ræ parte in recenti restauratione muro
coopertâ . Angeli duo num 16. 17. se-
dem , seu lectum circumstant , in
quo Christus Dominus sedens exhibe-
tur . Inconveniens tamen id videre-
tur nato paucos ante dies infanti , nisi
idem ipse esset antiquissimus ille die-
rum , ante sæcula genitus , cui Pater
idem dixerat Psal. 2. *Filius meus es tu .
Ego hodie genui te . Postula à me , &
dabo tibi gentes hæreditatem tuam &c.*

quia alibi dixit in Pl. 109. *Sede à dex-
tris meis donec ponam &c.* addens paul-
lò post : *ante Luciferum genui te .* Vide-
tur itaque prius inventor operis con-
tendisse , ut exprimeret Christi divi-
nitatem in humanitate apparentem :
Infantem propterea exhibuisse seden-
tem , ut ostenderet eundem esse , cui
pater simul dixit : *genui te , & sede à
dextris meis .* Hinc fit , ut sedes cui
Christus insidet , folii potius speciem
præferat , quàm cunabuli : adeò ut
ad mysterium potius in hoc respexerit
Pictor , quàm ad historiam . Magi
Reges num. 19. 17. 20. prope urbem
Bethleem num. 21. visuntur , ac seden-
tem puerum adoraturi , eidemque mu-
nera oblaturi accedunt . Horum pri-
mus , qui senior depingi solet , pallio
cæruleo per totum cooperitur , quo
etiam ipsius caput circumvolvitur : re-
liqui autem duo ad pedes usque brac-
cati , gemmisque pluribus renidentes ,
cum galeis cristisque sequuntur , qui
ferè omnium hîc expressorum militum
habitus , si ornatum & pretium exci-
pias .

Figuræ verò 22. & 23. fortasse sunt
duo Magorum focii , ac S. Joseph à
tergo stat Beatissimæ Virginis , ut col-
ligitur ex brachio , quod prope caput
ejusdem Virginis visitur , ut num. 24.
Ignorandum non est Musiva opera in
utroque angulo , qui cum Ecclesiæ
pariete laterali formatur , ob restau-
rationem ejusdem mutilata fuisse . De
hoc itidem mysterio metricè scripsit
supra memoratus Prudentius : videli-
cet .

*Hic pretiosa Magi sub Virginis ube-
re Christo .*

*Dona ferunt Pucro , myrrhæque ,
& thuris , & auri .*

Mira-

*Miratur Genitrix tot casti ventris
honores,*

*Seque Deum genuisse, hominem;
Regemque supremum.*

Variæ sunt Patrum sententiæ de loco & tempore istius adorationis, quas exponit Gerardus in suo *Elucidario Romæ Sanctæ* tom. 2. lib. 6. cap. 7.

Tertia pars Innocentium stragem exponit, ubi tantum figuræ dimidium conspicitur, ob supradictam restaurationem, ac super illius caput leguntur tantummodo tres literæ, videlicet DES, quæ sunt partes integri nominis HERODES, ut colligitur tum è strage Innocentium, quam ipse iussit, tum è figura huic simili, è conspectu in altera parte, super quam hi characteres leguntur HE. reliqui ob eandem rationem defunt. Notanda est hæc Herodis figura, quæ in utraque parte habet in capite diadema, quod Magnatis aut Regis insigne erat, ut demonstravimus supra capite XIV. *De Coronis*. De hac Infantium in Bethlehem cæde ita Prudentius.

*Impius innumeris infantum cædibus
hostis*

*Perfurit Herodes, dum Christum
querit in illis.*

*Fumant lacteolo parvorum sanguine
cunæ,*

*Vulneribusque madent calidis pia
pectora matrum.*

Quarta pars urbem Hierusalem denotat, ut apposita inscriptio docet. Quinta denique continet nonnullos agnos, non Musivo opere, sed pictura efformatos. Agnoscendi sunt per hoc symbolum Christi Fideles, ut in sequentibus emblematis uberiùs explicare conabimur. Hi tamen agni antiquitùs Musivo opere expressi

erant, qui postea temporis injuriâ expuncti, picturâ iterum restituti fuere.

Absolutâ sectionis sinistræ explanatione, quinque partes adversæ, seu dexteræ sectionis, exponendæ supersunt. In harum suprema exhibetur Præsentatio pueri JESU in templo, quadraginta diebus expletis, ut in lege Mosis præcipiebatur, de qua S. Lucas Cap. 2. Per figuram I. intellige Deiparam Virginem, quæ unigenitum suum deferens, templum ingreditur, ut sistat cum Domino. Vestis ejus crocea est, gemmis versicoloribus fulgida, præter monile, & hoc gemmeum, collo circumdatum; uti etiam alibi in hoc arcu depicta est. num. 2. Simeon Sacerdos (quem virum iustum & timoratum Euangelium Lucæ fuisse tradit. cap. 2. 24.) tam pallio, quàm tunicâ albensibus obvolutus occurrit expansis ulnis ad excipiendum infantem; 3. S. Joseph, haud diverso quo Zacharia in prima parte hujus arcus descripsimus, habitu nempe, albâ tunicâ, & pallio croceo sponsam suam præcedit. Anna Prophetissa filia Phanuël, quæ supervenit, num. 4. notatur, cujus & vestis & amictus, quo caput ambit, & inde per humeros ad usque poplites fluit, manibusque, subtollitur ante pectus, colore subrubro splendescunt. Nu. 5. & 6. sunt duo Angeli comites, sive custodes Beatissimæ Virginis; num. 7, itidem alius Angelus custos sive comes S. Josephi; n. 8. templum indicat; num. 9. par turturum, aut pullos columbarum juxta legis præceptum offerendos. Reliquæ figuræ pro pictoris arbitrio adjunctæ Levitas templo inservientes, aut alios Hebræos referunt inibi astantes, tunicâ & pallio subalbis indutos.

In secunda autem parte exprimitur disputatio Christi Domini adhuc pueri cum Doctoribus . Ejus vestis hinc peculiaris non est ; alba enim , ut etiam alibi . Notâ tamen speciali dignum est diadema duobus crucibus insignitum utrisque pueri JESU vertici imminentibus , quarum tamen unam complectitur diadema , altera ut vides num. 1. illud excedit . De hac autem disputatione hinc Lucas Evangelista audiendus est cap. 2. n. 40. *Puer autem crescebat & confortabatur , plenus sapientiâ : & gratiâ Dei erat in illo . Et ibant parentes ejus per omnes annos in Hierusalem in die solenni Pasche . & cum factus esset annorum duodecim , ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi , consumatisque diebus , cum redirent , remansit puer Jesus in Hierusalem , & non cognoverunt parentes ejus . existimantes autem illum esse in comitatu , venerunt iter diei , & requirebant eum inter cognatos & notos ; & non inveniētes regressi sunt in Hierusalem , requirentes eum . Et factum est post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio Doctorum , audientem illos , & interrogantem eos . Stupebant autem omnes , qui eum audiebant , super prudentia & responsis ejus , & videntes admirati sunt : & dixit Mater ejus ad illum : Fili quid fecisti nobis sic ? Ecce pater tuus , & ego dolentes querebamus te : & ait ad illos , quid est quod me querebatis : nesciabatis , quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse ?* Visitur enim eo loci Jesus n. 1. Virgo Mater num. 2. num. 3. Sanctus Joseph; num. 4. & 5. duo Angeli Pueri JESU custodes; nu. 6. itidem alius Angelus; 7. Doctores , quorum vestes versi-

colores , alter enim albam , alter cæruleam , quidam croceam , vel subrubram , alius etiam viridem habet ; verum præcipuè notandus est primus , cujus pallium monogrammate insignitum , & ultimus , in cujus dextero humero signum ✠ visitur ; in tunicæ vero fimbriis , aliud signum à cæteris longè diversum , nempe à forma , & colore , cum viridis arboris ramus appareat: denique nu. 8. Hierusalem urbem conspicias , & hæc de secundæ sectionis parte secunda .

In tertia autem cernitur historia Herodiadis , quam sacer scriptor Marcus in Euangel. cap. 6. 21. sic exponit : *Et cum dies opportunus accidisset , Herodes natalis sui cœnam fecit Principibus & Tribunis , & primis Galilææ ; cumque introisset filia ipsius Herodiadis , & saltasset , & placuisset Herodi , simulque recumbentibus ; Rex ait puellæ : pete à me quod vis & dabo tibi : & juravit illi : quia quicquid petieris dabo tibi , licet dimidium Regni mei . Quæ cum exiisset , dixit matri suæ : quid petam ? at illa dixit : caput Joannis Baptistæ . Cumque introisset statim cum festinatione ad Regem , petiit dicens : volo , ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistæ . Et contristatus est Rex propter jusjurandum , & propter simul discumbentes noluit eam contristare , sed misso spiculatore præcepit afferri eaput ejus in disco , & decollavit eum in carcere , & attulit caput ejus in disco , & dedit illud puellæ , & puella dedit matri suæ .* Num. 1. est Herodes diademate insignis ; 2. filia Herodiadis ; 3. mater ; 4. alia saltatrix , ut vestes indicant , non quidem talares , sed succinctæ ; 5. spiculator ; 6. discus , in quo caput Joannis Baptistæ velo

coopertum est; 7. & 8. milites seu custodes Herodis. De his sic meminit Prudentius.

*Premia saltatrix poscit funebria,
virgo.*

*Joannis caput, abscissum quod lance
reporcet.*

*Incestæ in gremium matris fert regia
donum*

*Psaltria, resperfis manibus de sanguine
justo.*

Quarta item pars oppositæ cognitione picturæ respondet; sicut enim in illa urbs Hierusalem, ita in hac civitas Bethleem expressa est, ut impositus titulus docet. De harum urbium hieroglyphico satîs dictum est in Ecclesia S. Sabinæ: Hic tantummodo nonnulla ejusdem Prudentii carmina etiam referre placet, scilicet.

*Sancta Bethlem caput est Orbis: quæ
protulit Jesum,*

Orbis Principum, caput ipsam principiorum.

*Urbs hominem Christum genuit:
qui Christus agebat.*

*Ante Deus, quàm Sol fieret, quàm
Lucifer esset.*

In quinta demum & ultima parte, prout in opposita, plures adsunt gnorum figuræ, de quibus fermonem alibi instituemus.

Hæc de imaginibus in triumphalircu à Beatissimo Pontifice Xysto III. Iulivo opere expressis: modò ad alias anseundum est, quæ super coronidem nbarum interiorum Porticum, sive mediana navi, tam ad dexteram, tam ad sinistram recurrentium, certantur. Quòd hæ quoque sacrae imagines auctorem eundem habuerint, em superiores, præter epistolæ Hani I. ad Carolum Magnum supra

allatæ testimonium, videlicet, quod in *metallis aureis* (idest Musivis operibus) *quamquam in diversis historiis sacris decorando imaginibus &c.* patet etiam ex ipsorum Musivorum operum structura, ac specie tum delineationis, tum lapillorum; nam quoad structuram, glutine albo compacta sunt, quod magnum certumque antiquitatis indicium est, ut demonstravimus supra in capite XI. *Ex quam materia opera Musiva componantur, & quomodo ipsæ materiæ præparentur:* sunt etiam formæ lapillorum, operis nempe medii; ulterius nulla extat memoria alium Pontificem præter eundem Xystum, neque ullum omnino quempiam hæc opera construxisse: sed de auctore satîs; propius jam ad explicanda accedamus.

Si tempus invidum, ea quæ summi, sanctissimi que Romani Pontifices in primis Ecclesiæ sæculis ad erudiendam Dei plebem, scripturis, picturis, Musivis operibus, aliisque Ecclesiasticis monumentis posteritati demandarunt, non devorasset, innumera antiquæ Pietatis & Religionis testimonia superessent quæ nos posterosque nostros ad Deum colendum, & vehementius Deum amandum impellerent. Testes sunt hujus inclytæ Liberianæ Basilicæ Musivorum operum reliquie, quæ super coronidem porticus interioris, ad utrumque latus adhuc visuntur; licet alicubi corrosæ sint, ideoque picturis à bo. me. Dominico Cardinali Pinello, ejusdem Basilicæ restauratore, suppletæ. Hæ, cum ob illarum vetustatem ac altitudinem visui vix perceptibiles sint, & cum earundem exemplaria in celebri Barberina Bibliotheca reperirentur, ut mihi

commodarentur curavi, cui meæ petitioni prompto ac hilari animo indulfit Illustrissimus & Reverendissimus Dominus Franciscus Barberinus Camera Apostolicæ Clericus, ad præfens præfatæ Bibliothecæ dominus, cui ob id non exiguas rependo grates.

Prima igitur tabula, quæ choro proximior est ad sinistram introëuntium, seu in meridiem, Melchisedech denotat, qui præ manibus habet canistrum repletum panibus, & vas vino; occurritque Abrahæ redeunti à quinque Regum profligatione, spoliis hostium & laudibus onusto, ei que benedictionem impertitur Gen. cap. 14. 19. Deus inde è nubibus prodiens conspicitur, ac Melchisedech omnia hæc suggerens. Hanc picturam exhibeo in Tab. L. sub fig. 1. Lectorem autem admonitum volo, tabulas æri incisas fuisse, antequam illarum descriptionem inchoarem, & earundem ordinem, prout jacet, à Pictore minimè servatum. Quare satiùs existimavi in earum descriptione eum ordinem sequi, quæ in pariete habere cernuntur, quàm illum à Pictore tributum. Ne graveris itaque Lector si aliquando Picturas in descriptione narratas in supra relatis tabulis te inquirere oporteat. Præterea quædam Musiva opera, quæ ab injuria temporum læsa: picturâ suppleta fuere, ut dignoscantur, stellulis picturam notavimus.

Nec dubitatio aliqua inferri potest, Melchisedech panes offerre contra id quod habetur in sacris Bibliis vulgatæ editionis, nempe *panem*, quia in Græca versione 70. Interpretum, Rex protulit *panes* & *vinum*: in Arabica verò *cibum* & *vinum*.

Secunda tabula quam ponimus nu. LI. Abraham refert, quum tres Angelos excepit hospitio, & tres videns unum adoravit, in quo Trinitatis augustissimæ latet mylterium. Adi Geneseos cap. 18. ubi hæc: *Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei: Cumque elevasset oculos, apparuerint ei tres viri stantes prope eum: quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, & adoravit in terram. Et dixit: Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum: sed afferam pauxillum aquæ, & lavate pedes vestros, & requiescite sub arbore. Ponamque buccellam panis, & confortate cor vestrum, postea transibitis: idcirco enim declinastis ad servum vestrum: qui dixerunt; fac ut locutus es. Festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: accelera, tria sata similia commisce, & fac subcinericios panes: ipse verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum & optimum, deditque puero: qui festinavit et coxit illum &c.* Ex quibus verbis patet jam totius historiæ explicatio; habes porrò tres viros stantes in altiori typi parte notatos literis A. B. C. ante quos Abraham designatus ait. D. adoraturus prosternitur, qui etiam in parte inferiori præcipit Saræ uxori notatæ lit. E. ut tres panes subcinericios apponat, ut ex litera F; qui etiam postea in mensa visuntur triangulares, ut G. quâ figurâ Pictor etiam Sanctissimam Triadem adumbravit. Stat à sinistris Abrahæ mensa, ad quam tres Angeli occumbunt, qui ut insigniores, diademate distinguuntur. Hanc historiam eximiis illustrant ponderatio-

tionibus Patres, tanquam augustissimum Trinitatis arcanum edocentem, inter alios S. August. *serm.* 171. circa medium, ubi sic: *Nonne unus erat hospes in tribus, qui venit ad patrem Abraham? hospes, & amicus pransor, & mansor, & omnia illi in Trinitate sunt exhibita humanitatis obsequia, quia Trinitatis gloria refulget. Trimum attulit vitulum pater, tres mensuras similaginis consperfit futura mater, paritura filium, pro quo pater mactaret agnum; & ipsum corpus Christi in Trinitate jam fecerat Sacramentum.*

Tertia, quæ hinc inde figuras exhibet iter oppositum abripientes, historiam Loth & Abraham repræsentat: ut in dicta tab. L. fig. 2. de his cap. 13. Genes. ubi exorto inter utriusque pastores jurgio divisi sunt, unus ad dexteram tendens, alter ad sinistram, verba scripturæ sic habent: *Ne quæso sit jurgium inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos; fratres enim sumus: ecce universa terra coram te est: recede à me obsecro, si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo, si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam; & paulò post: Elegitque sibi Loth regionem circa Jordanum, & recessit ab Oriente, divisi que sunt alterutrum à fratre suo.*

Post hanc aliæ tres tabulæ sequebantur, quæ demolitæ fuerunt occasione constructionis magni arcûs ante cappellam Paulinam.

Quarta in dicta Tab. LI. fig. 2. expressa, habet Jacob benedictionem ab Isaac patre loco sui fratris Esau sub dolo, sed innocuo, matris, extorquentem. Quæ ut apertiùs agnoscas, en verba Genesios cap. 27. *Senuit autem Isaac, & caligaverunt oculi ejus, & videre non poterat: vocavitque Esau*

filium suum majorem, & dixit ei: fili mi? qui respondit: adsum: Cui pater: vides, inquit, quòd senuerim, & ignorem diem mortis meæ. Sume arma tua, pharetram & arcum, & egredere foras: cumque venatu aliquid apprehenderit, fac mihi inde pulmentum sicut velle me nôsti, & affer ut comedam: & benedicat tibi anima mea, antequam moriar. Quod cum audisset Rebecca, & ille abiisset in agrum, ut jussionem patris impleret, dixit filio suo Jacob: audi-vi patrem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, & dicentem ei: affer mihi de venatione tua, & fac cibos ut comedam, & benedicam tibi coram Domino antequam moriar. Nunç ergo fili mi acquiesce consiliis meis, et pergens ad gregem, affer mihi duos hædos optimos, ut faciam ex eis escas patri tuo, quibus libenter vescitur: quæs cum intuleris, & comederit, benedicat tibi priusquam moriatur. Cui ille respondit. nôsti quòd Esau frater meus homo pilosus sit, & ego levis, si attrectaverit me pater meus, & senserit, timeo nè putet me sibi voluisse illudere, & inducam super me maledictionem pro benedictione. Ad quem mater: in me sit, ait, maledictio ista fili mi: tantum audi vocem meam, & pergens affer quæ dixi. Abiit, & attulit, deditque matri. Paravit illa cibos sicut velle noverat patrem; & vestibibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi, induit eum: pelliculasque hædorum circumdedit manibus, & colli nuda protexit; deditque pulmentum, & panes, quos coxerat, tradidit. Quibus illatis, dixit: pater mi: at ille respondit: audio. Quis es tu fili mi? dixitque Jacob: ego sum primogenitus tuus Esau, feci, ut præcepisti mihi: surge, sede, & comede de venatione mea,

ut

ut benedicat mihi anima tua . Rursum-
 que Isaac ad filium suum &c. dixit-
 que accede mihi , ut te tangam , &
 probem , utrùm tu sis filius meus Esau ,
 an non : accessit ille ad Patrem , &
 palpato eo dixit Isaac ; vox quidem ,
 vox Jacob est , sed manus sunt Esau .
 Inferiùs verò Esau à venatu regres-
 sus , præceptæ sibi benedictionis igna-
 rus , patrem Isaac adit , afferens ei ci-
 bos de venatione sua , & hìc astum
 fratris intelligit . En verba Scripturæ
 cap. eodem : Vix Isaac sermonem
 impleverat , & egresso Jacob foras , ve-
 nit Esau , coctosque de venatione ci-
 bos intulit Patri , dicens : Surge Pater
 mi , comede de venatione filij tui , ut
 benedicat mihi anima tua . Dixitque
 illi Isaac : quis enim es tu ? Qui res-
 pondit : Ego sum filius tuus primogeni-
 tus Esau . Expavit Isaac &c. cum
 reliquis quæ sequuntur .

A. Isaac. B. Esau. C. Rebecca. D. Jacob.

In quinta verò expressa sub Tabula
 LII. fig. 1. quinque imagines vides , &
 ovium gregem ; Jacob à Laban avun-
 culo excipitur , cui pro obtinenda in-
 uxorem Rachelem consobrinam , sep-
 tenne servitium præstitit , quod in-
 de iterare , & implere coactus est ; ut
 Geneseos 29. ubi sic : Quam (idest
 Rachelem) cum vidisset Jacob , &
 sciret consobrinam suam ovesque Laban
 avunculi sui &c. osculatus est eam , &
 elevatâ voce flevit , & indicavit ei ,
 quòd frater esset patris sui , & filius
 Rebeckæ , at illa festinans nunciavit
 patri suo , qui cum audisset venisse Ja-
 cob filium sororis suæ , eucurrit obviam
 ei , complexusque eum , & in oscula-
 ruens , duxit in domum suam . In infe-
 riori iconismo describitur vespertina
 introductio Liæ loco sororis Rachelis ,

quam Laban promiserat Jacob , ut vi-
 dere est cap. eodem , num. 20. ubi . Qui
 (idest Laban) vocatis multis amico-
 rum turbis ad convivium fecit nuptias ,
 & vespere Liam filiam suam introdu-
 xit ad eum , dans ancillam filiæ Zel-
 pham nomine , ad quam cum ex more
 Jacob fuisset ingressus , facto mane , vi-
 dit Liam , et dixit ad socerum suum :
 Quid est quod facere voluisti ; nonne
 pro Rachel servivi tibi ? Quare impo-
 suisti mihi &c.

A. Laban. B. Rachel. C. Jacob. D. Lian.

Sexta in eadem Tab. LII. fig. 2. con-
 tinuat Historiam Rachelis & Jacobi ,
 quæ eodem cap. 29. Genes. sic traditur :
 Jacob facto mane vidit Liam , et dixit
 ad socerum suum , quid est quod facere
 voluisti ? nonne pro Rachel servivi tibi ?
 quare imposuisti mihi . Respondit La-
 ban : non est in loco nostro consuetudinis ,
 ut minores ante tradamus ad nuptias ,
 imple hebdomadam hujus copulæ : et
 hanc quoque dabo tibi pro opere , quo
 serviturus es mihi septem annis aliis ,
 acquievit placito , et hebdomadâ tran-
 factâ duxit Rachel uxorem , cui pater
 servam Balam tradiderat ; tandem-
 que potitus optatis nuptiis , amorem se-
 quentis priori prætulit , serviens apud
 eum septem annis aliis . In hac Tabu-
 la Laban videtur Jacobo indicare ,
 quòd operam suam præstet in grege ,
 & prope Laban est Rachel .

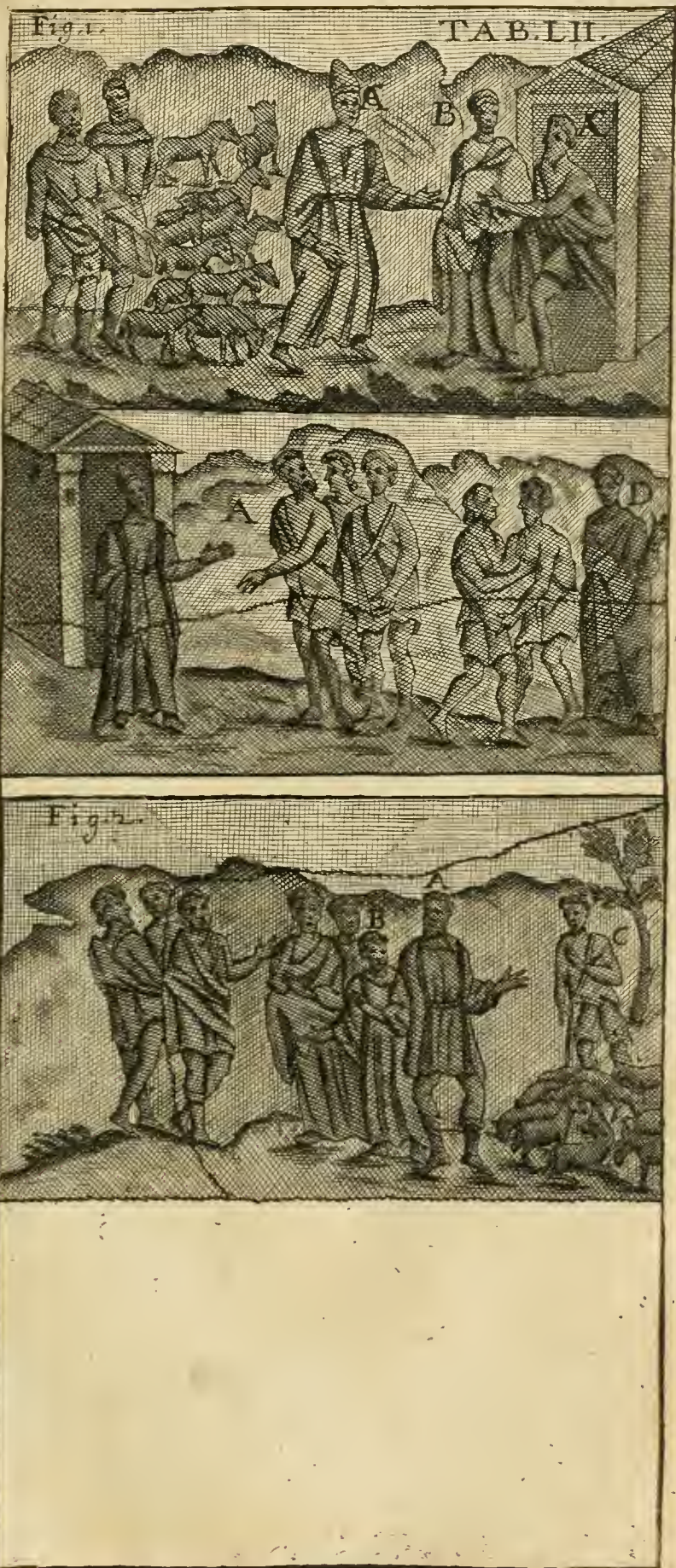
A. Laban. B. Rachel. C. Jacob.

In septima sub Tabula LIII. fig. 1.
 Jacob finitâ hebdomadâ redit ad La-
 ban , & instat pro uxore promissa
 Rachel . In infima autem tabulæ ejus-
 dem parte tam diù , tam anxie exop-
 tata Rachelis , & Jacob nuptiæ cele-
 brantur .

A. Laban. B. Rachel. C. Jacob. D. Balam.

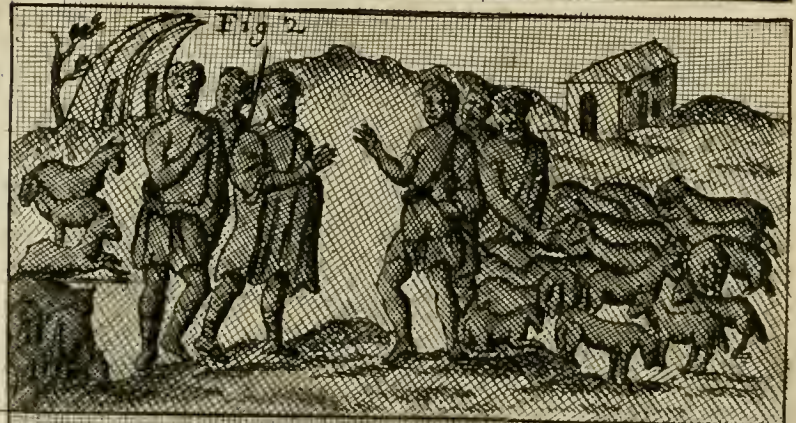
Octa-

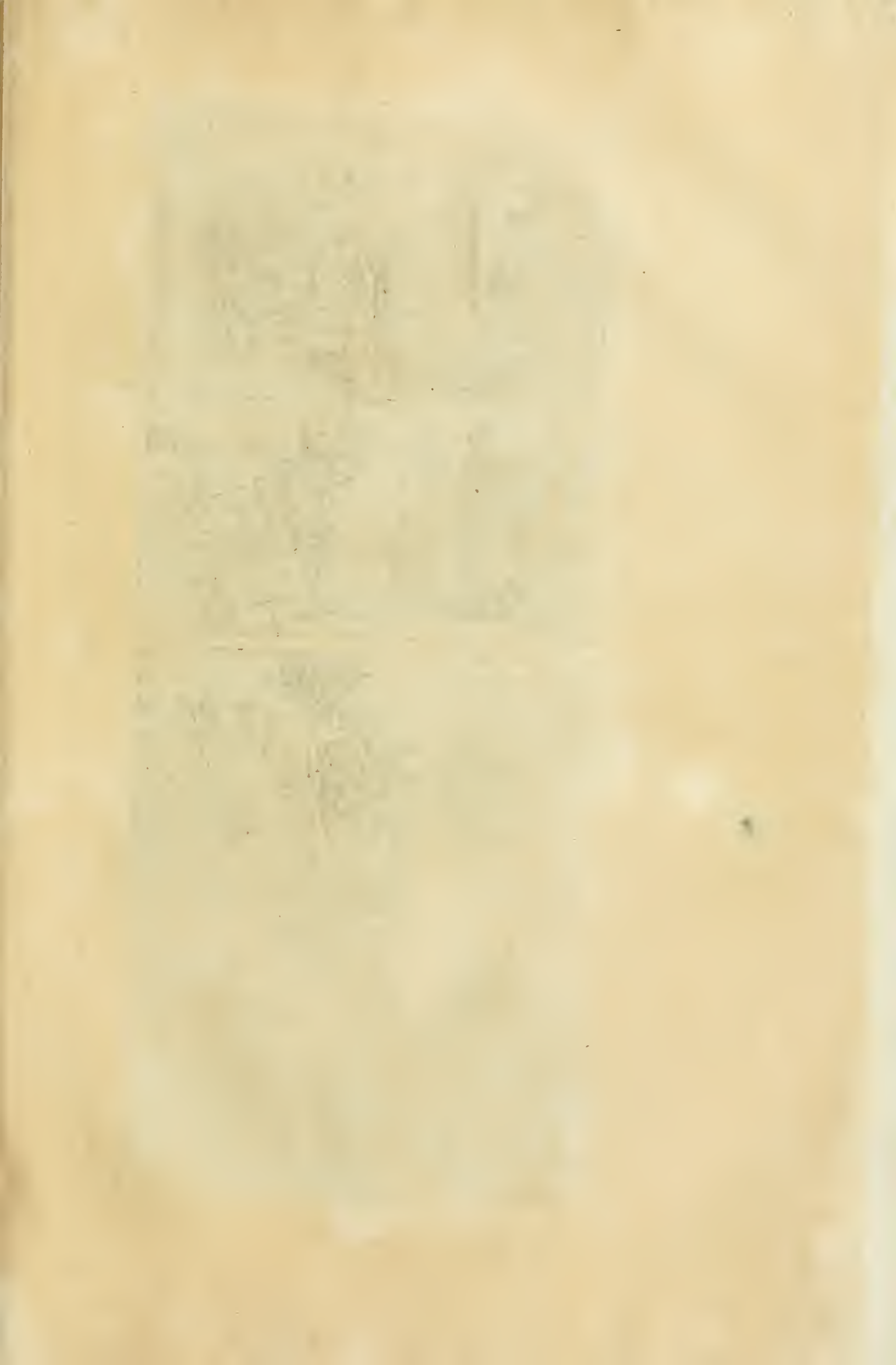

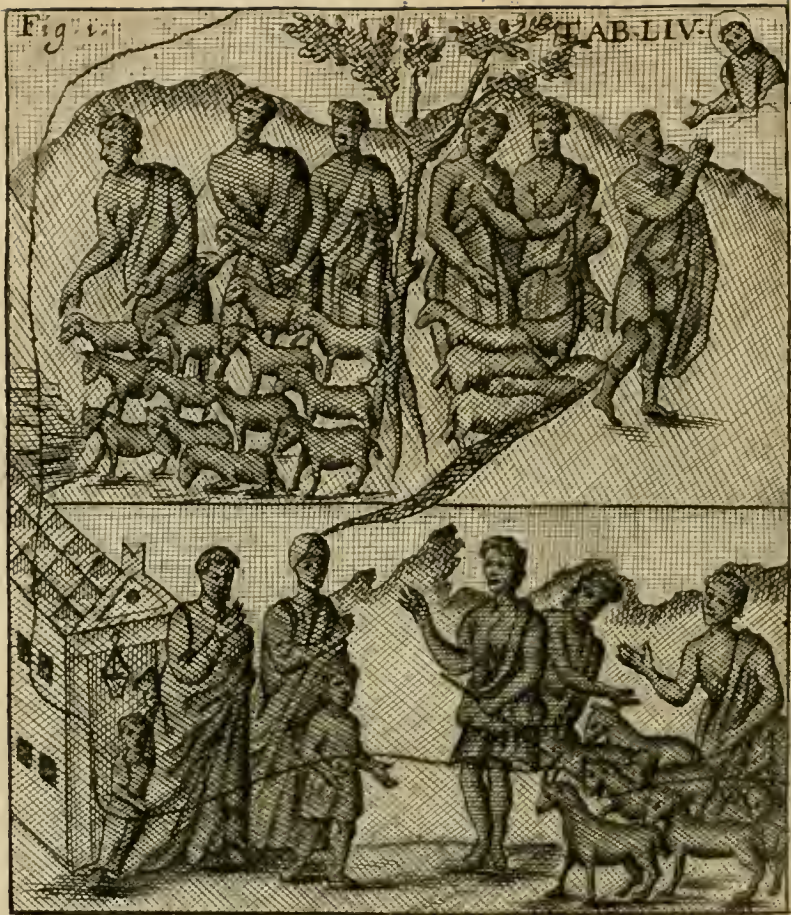

Date	Description	Amount
1880	Jan 1	100
1880	Feb 1	200
1880	Mar 1	300
1880	Apr 1	400
1880	May 1	500
1880	Jun 1	600
1880	Jul 1	700
1880	Aug 1	800
1880	Sep 1	900
1880	Oct 1	1000
1880	Nov 1	1100
1880	Dec 1	1200
1881	Jan 1	1300
1881	Feb 1	1400
1881	Mar 1	1500

Octavus iconismus in eadem Tab. LIII. fig. 2 spectat ad historiam, de qua Genes. cap. 30. 31. ubi ab invicem segregati fuere greges Laban & Jacob, facer textus sic: *Cyra (inquit Jacob) omnes greges tuos, & separa cunctas oves varias, & sparsa vellere: Et quodcunque furrum, & maculosum, variumque fuerit tam in ovibus, quam in capris, erit merces mea respondebitque mihi cras justitia mea, quando placiti tempus advenerit coram te, & omnia quæ non fuerint varia, & maculosa, & furva tam in ovibus, quam in capris, furti me arguent. Dixitque Laban, gratum habeo quod petis, & separavi in die illa capras, et oves, et hyrcos, et arietes varios, atque maculosos &c.*

Nona sub Tabul. LIV. fig. 1. expressa, docet historiam, de quâ Genes. 30. ubi dicit Jacob apposuisse virgas decorticas in aquis, ut in conceptu bibentes oves ex undarum verficolorum intuitu vehementique imaginatione foetus suos coloribus variegatos eniterentur, quod & imagines ipsæ, & grex cum virgis in canali expositis fati iudicant. Inibi etiam cernitur Deus dicens ad Jacob: *Revertere in terram patrum tuorum, et ad generationem tuam, eroque tecum* Gen. cap. 31. In inferiori autem parte Dei præcepto Jacob obsequentissimus; vocat uxores suas Rachel & Liam in agrum, ubi greges pascebat, ac Domini mandatum eis patefacit.

In decima pictura, & eadem Tab. LIV. fig. 2, superiori parte, Jacob ad Esau viros mittit in terram Seir, qui se fratri reconciliarent, & munera offerrent, & ut sacræ Scripturæ verbis

utar Genes. cap. 32. *Misti & Nuncios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir Regionis Edom, præcepitque eis dicens: sic loquimini Domino meo Esau: Hæc dicit frater tuus Jacob: apud Laban peregrinatus sum, & fui usque in præsentem diem; habeo boves & asinos, & oves, & servos, et ancillas, mittoque nunc legationem ad Dominum meum, ut inveniam gratiam in conspectu tuo &c.* In inferiori verò Esau fratri occurrit, eumque lacymabundus amplectitur, quòd factum Scriptura sacra sic tradit c. 33. *Elevens autem Jacob oculos suos, vidit venientem Esau, & cum eo quadringentos viros &c. currens itaque Esau obviam fratri suo: amplexatus est eum, stringensque collum ejus, et osculans flevit &c.*

A. Esau. B. Jacob. C. Virorum turma.

In vndecima sub Tabul. LV. fig. 1. Emor pater Sichem, & ipse Sichem, qui Dinam filiam Jacob ex Lia rapuerat ac violaverat, adeunt Jacob, & ejus filios, Dinamque in conjugem postulant, offerruntque ipsi mulieres suas, ut in ita sanguinis vinculo societate, simul habitent, & in populum unicum coalescant. Sic verba Genesios cap. 34. *Egresso autem Emor patre Sichem, ut loqueretur ad Jacob, ecce filii ejus veniebant de agro, auditoque quòd acciderat, irati sunt valdè; eo quòd fœdam rem operatus esse in Israël, et violatâ filiâ Jacob rem illicitam perpetrâisset loquutus est: itaque Emor ad eos: Sichem filii mei adhæsit anima filie vestræ, date eam illi uxorem, et jungamus vicissim connubia; filias vestras tradite nobis, et filias nostras accipite, et habitate nobiscum. Terra in potestate vestra est, exercere*

negotiamini, et possidete eam; sed et Sichem ad patrem, et fratres ejus ait: Inveniam gratiam coram vobis; et quæcunq̄ue statueritis dabo, augete dotem, et munera postulate, et libenter tributam quod petieritis, tantum date mihi puellam hanc uxorem.

A. Emor. B. Sichem. C. Jacob. D. E. F. filii Jacob.

Inferior autem pars, habet Simeon, & Levi fratres Dinæ, qui ut sororis injuriam facilius, & impunè ulciscerentur, Emor & Sichem suasere circumcissionem, & ii cæteris ejus oppidi civibus. Cùm autem die tertio dolor sæviret, & gravissimus esset, sumptis gladiis, Emor & Sichem conveniunt, ut eos occidant, quod inde exequuti fuere, interfectis cum illis cæteris masculis, cujus cædis argumentum, & indicium præfert cadaver inibi stratum, quod tamen picturâ expressum est. En Genes. cap. eodem vers. 25. *Et ecce: Die tertio, quando gravissimus vulnerum dolor est, arreptis duo filii Jacob, Simeon & Levi fratres Dinæ, gladiis, ingressi sunt urbem confidenter: interfectisque omnibus masculis, Emor & Sichem pariter necaverunt, tollentes Dinam de domo Sichem sororem suam; quibus egressis, irruerunt super occisos cæteri filii Jacob, & depopulati sunt urbem &c.*

D. Emor. E. Sichem. G. Simeon. H. Levi.

Duodecima, in dicta Tab. LV. fig. 2. in prima area, superiorum historiam continuat, quum Jacob à cæde, & ab urbis depopulatione reversos filios objurgat, conqueriturque de hiis, quæ patraverant, unde in se odium finitimorum, & arma excitassent, sic habetur in eodem cap. *Quibus properatis audacter, Jacob dixit ad Simeon, &*

Levi: turbastis me, & odiosum fecistis me Chananæis, et Phærezeis habitatoribus terræ hujus. Nos pauci sumus, illi congregati percutient me, et delebor ego, et domus mea &c.

A. Jacob. B. Simeon. C. Levi.

Denique in infima Tabulæ hujus area, Deo novum iter jubente, Jacob familiam convocat, dicitque, quò eundem, quidve faciendum sit? etiam hoc legitur, in Genes. cap. 35. *Jacob vero convocatâ omni domo suâ, ait: abjicite Deos alienos, qui in medio vestri sunt, et mundamini, ac mutate vestimenta vestra. Surgite, ascendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Domino, qui exaudivit me in tempore tribulationis meæ, et socius fuit itineris mei &c.*

Perlustratis jam è dextero principio aræ cornu iconismis, superest ut sinistrum lustremus, figuræque in eo sitas interpretemur. In hac ergo sinistra navis medianæ parte, quæ Xystinæ Capellæ proxima attollitur, ac Aquilonem respicit; prima Musivi operis Tabula supra coronidem deest, annorum fugâ dilapsa; ideoque area picturis oppleta est. In hac fortè Mosis historia referebatur; quum puer fisceillæ scirpeæ creditus, in carecto Ripæ fluminis expositus fuit: quod mecum quisque colligere potest ex aliis Tabulis, quæ sequuntur, nempe Exod. cap. 2.

Ex his, quæ extant, Picturis, quæ est sub Tabul. LVI. fig. 2. Mosis historiam prosequitur hîc enim filia Pharaonis A. inventi pueri matrem B. alloquitur, eidemque mercedem pollicetur, si eum enutriat. Huic tres puellæ comites, quarum vna C. puerum in sinu involutum gerit, alia D. fiscoel-

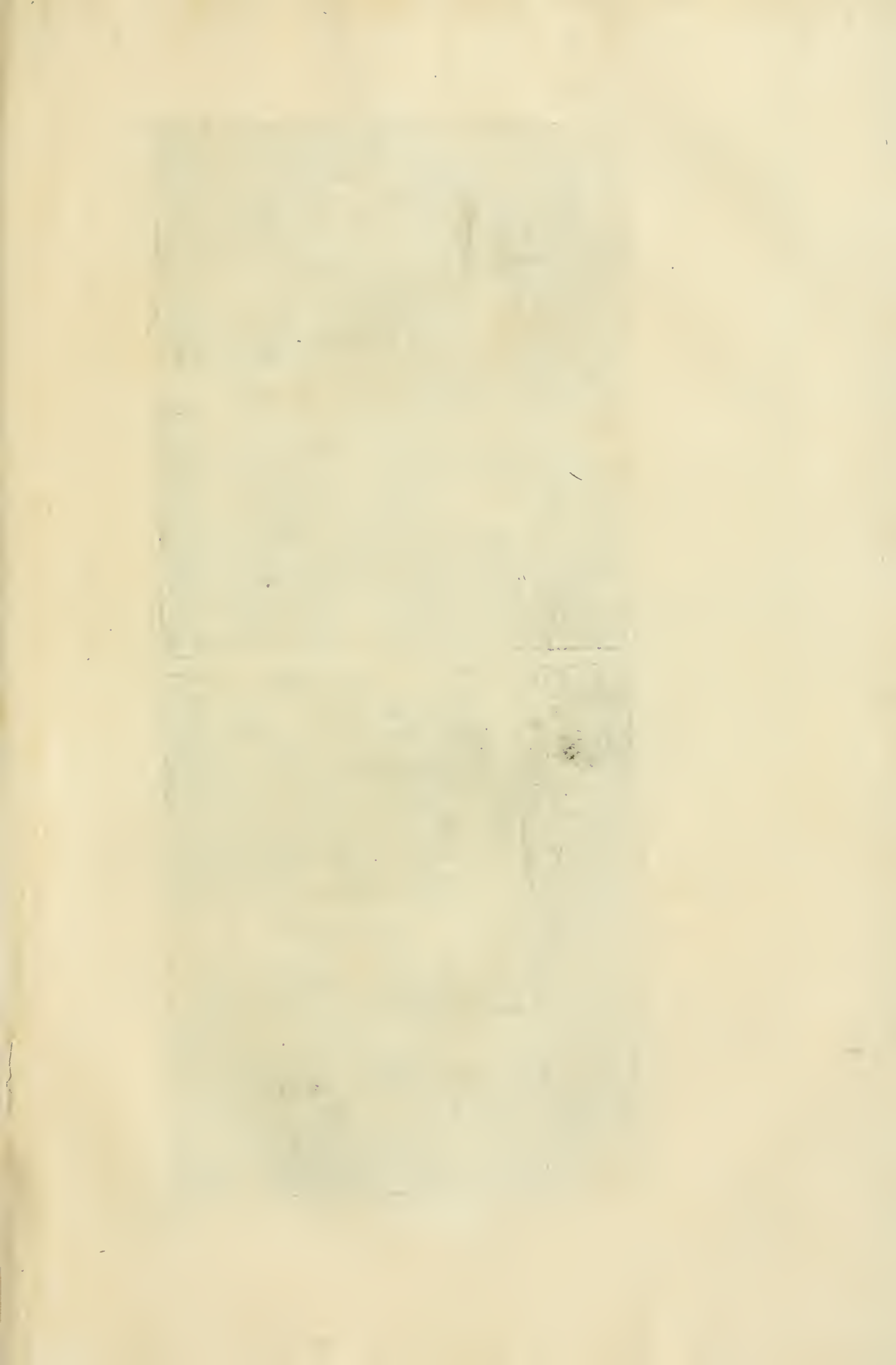

Fig. 1.

TAB. LVII.

Fig. 2.

fiscellam è vimine, in qua illum repererunt: sed ut meliùs, ac certius hæc conspiciantur, Exodi verba referam, in dicto cap. 2. ubi sic: *Egressus est post hæc vir de domo Levi: & accepit uxorem stirpis suæ, quæ concepit, & peperit filium, & videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. Cumque iam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeã, & lini-vit eam bitumine ac pice: posuitque intus infantulum, & exposuit eum in carecto ripæ fluminis, stante procul sorore ejus: et considerante eventum rei. Ecce autem descendebat filia Pharaonis, ut lavaretur in flumine: & puellæ eius gradiebantur per crepidinem alvei, quæ cum vidisset fiscellam in Papyrione, misit unam è famulabus suis, & allatam aperiens, cernensque in ea parvulum vagientem, miserta ejus ait: De infantibus Hebræorum est hic. Cui soror pueri: Vis, inquit, ut vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire possit infantulum? Respondit: Vade: perrexit puella, & vocavit matrem suam, ad quam locuta filia Pharaonis; Accipe, ait, puerum istum, & nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suscepit mulier, & nutriti puerum, adultumque tradidit filiæ Pharaonis, quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moses, dicens: Quia de aqua tuli eum.*

Alter, qui immediatè subiicitur Iconismus, Mosis gesta continuat, & ea præcipuè, quæ dictum Exod. cap. 2. exequitur de viui Ægyptii cæde, quem Moses obrutum sabulo interemit. En sacra verba: *In diebus illis postquam creverat Moses, egressus est ad fratres suos, viditque afflictionem eorum, & virum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis frauri-*

bus suis; cumque circumspexisset hunc atque illuc, & nullum adesse vidisset, percussum Aegyptium abscondit sabulo, & egressus de altero conspexit duos Hebræos rixantes, dixitque ei, qui faciebat injuriam; Quare percutis proximum tuum? Qui respondit: quis constituit te Principem & Judicem super nos? Num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Aegyptium? timuit Moses, & ait: Quomodo palàm factum est verbum istud? audi-vitque Pharao sermonem hunc, & quærebat occidere Mosem. Qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in Terra Madian, & sedit juxta puteum. Signum A. denotat Mosem. B. Hebræum increpantem illum de homicidio. C. Pharaonem cum turba Mosis sermonem audientem.

Secunda in eadem Tab. LVI. fig. 1. in superiori fronte connubium ipsius Mosis cum Sephora expressum habet, ut Exodi eod. cap. 2. *Juravit ergo Moses, quod habitaret cum eo (idest Sacerdote Madian, Sephoræ parente) accepitque Sephoram filiã ejus uxorem.* In posteriori verò ipsum indicat, oves foci Jethro pascentem, ut Exodi c. 3. ubi sic: *Moses autem pascens oves Jethro foci sui sacerdoti Madian.*

A. Moses. B. Sephora.

Tertia in Tab. LVII. fig. 1. Domino præcipiente, Moses in Ægyptum è Mediana revertitur cum uxore, & filiis, virgam præferens, in qua signa facturus erat, cui per desertum iter habenti, frater Aaron occurrit, ut ei Deus præceperat; auditisque à fratre, quæ Deus juberet, Seniores Israëlitarum congregat, eademque eos edocet, non verbis solùm, sed signis, quod parte inferiori videtur exprimi; & hæc habentur in Exodi

cap. 4. *Dixit ergo Dominus ad Moſen in Madian : Vade , & revertere in Aegyptum ; mortui ſunt enim omnes , qui querebant animam tuam . Tulit ergo Moſes uxorem ſuam , & filios ſuos , & impoſuit eos ſuper aſinum , reverſuſque eſt in Aegyptum , portans virgam Dei in manu ſua &c. & infra : Dixit autem Dominus ad Aaron : Vade in occurſum Moſi in deſertum , qui perrexit obviam in montem Dei , & oſculatus eſt eum . Narravitque Moſes Aaron omnia verba Domini , quibus miſerat eum , & ſigna , quæ mandaverat , veneruntque ſimul , & congregaverunt cunctos ſeniores filiorum Iſraël ; loquutusque eſt Aaron omnia verba , quæ dixerat Dominus ad Moſen , & fecit ſigna coram populo , & credidit populus , audieruntque , quòd viſiſſet Dominus filios Iſraël , & quòd reſpexiſſet afflictionem illorum , & proni adoraverunt . A. Moſes. B. Aaron.*

Quarta , quæ eſt in Tabul. LVIII. fig. 1. quæ inde ſuccedit tabula , hiſtoriam vituli aurei explicat ex cap. 32. Exod. ibi : *Videns autem populus , quòd morã faceret deſcendendi de monte Moſes , congregatus adverſus Aaron dixit : Surge , fac nobis Deos , qui nos præcedant , Moſi enim huic viro , qui nos eduxit de terra Aegypti , ignoramus , quid acciderit : dixitque ad eos Aaron , tollite in aures aureas de uxorum filiorumque , & filiarum veſtrarum auribus , & afferte ad me , fecitque populus quæ jufferat , deferens in aures ad Aaron . Quas cum ille accepiffet , formavit opere fuſorio , & fecit ex eis vitulum conſtatilem : dixeruntque : Hi ſunt Dii tui Iſraël , qui te eduxerunt de terra Aegypti ; quod cum vidiffet Aaron , edificavit altare coram eo , & præconis*

voce clamavit dicens : Cras ſolennitas Domini eſt , ſurgentesque mane , obtulerunt holocauſta &c.

In quinta & d. Tab. LVIII. fig. 2. altè conſpicuus Moſes ad populum verba facit , & ea , quæ à Deo acceperat præcepta , legemque promulgat : è quibus pauca hæc reponam quæ habentur cap. 35. Exod. ibi : *Igitur congregatâ omni turbâ filiorum Iſraël , dixit ad eos : Hæc ſunt , quæ juffit Dominus fieri . Sex diebus facietis opus ; ſeptimus dies erit vobis ſanctus , Sabbathum , & requies Domini : qui fecerit opus in eo , occidetur ; non ſuccendetis ignem in omnibus habitaculis veſtris per diẽ Sabbathi . Et ait Moſes ad omnem cateruam filiorum Iſraël ; Iſte ſermo , quem præcepit Dominus , dicens : Separate apud vos primitias Domino . Omnis voluntarius , & prono animo offeret ea Domino , aurum , argentum & æs &c.*

In ſexta , quæ eſt Tab. LIX. ſub fig. 1. vides Iſraëlitas rubri maris profunda ſicco veſtigio tranſeuntes ; hinc inde Virgæ Moſaicæ imperio recedentibus undis , ac ſtantibus , quæ deinde iterum reſolutæ , inſequentes Aegyptios , cum equis & curribus ruerunt ; ut Exod. cap. 14. teſtatur his verbis : *Dixitque Dominus ad Moſen &c. Tu autem eleva virgam tuam , & extende manum tuam ſuper mare , & divide illud , ut gradientur filii Iſraël in medio mari per ſiccum . Ego autem indurabo cor Aegyptiorum , ut perſequantur vos , & glorificabor in Pharaone &c. cumque extendiſſet Moſes manum ſuper mare , abſtulit illud Dominus , ſtante vento vehementi , & urente totâ nocte , & vertit in ſiccum , diviſaque eſt aqua , & ingreſſi ſunt filii Iſraël per medium ſicci maris . Perſe-*
quen-

Fig. 1.

TAB. LVIII

Fig. 2.

Fig. 3.

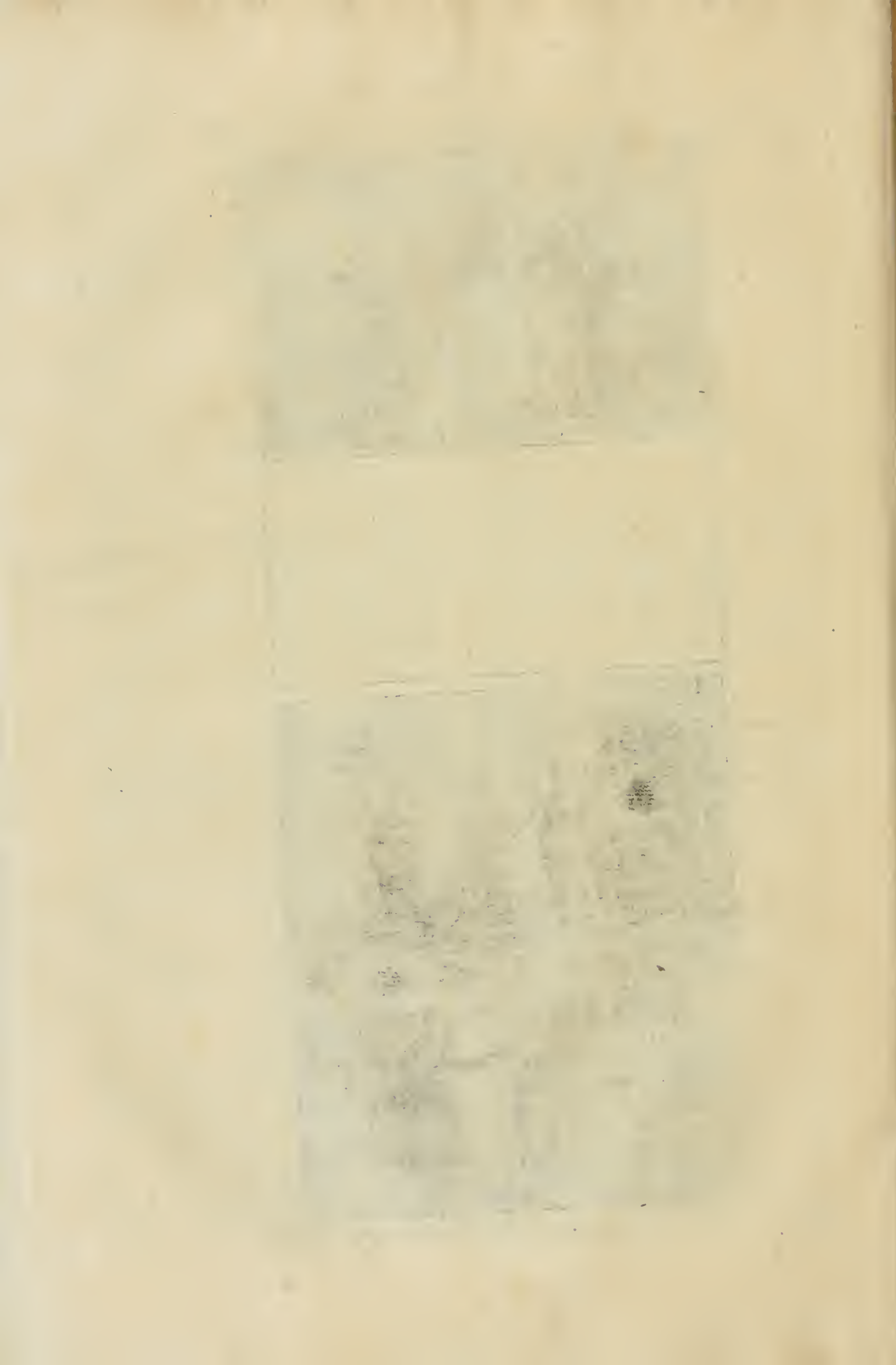

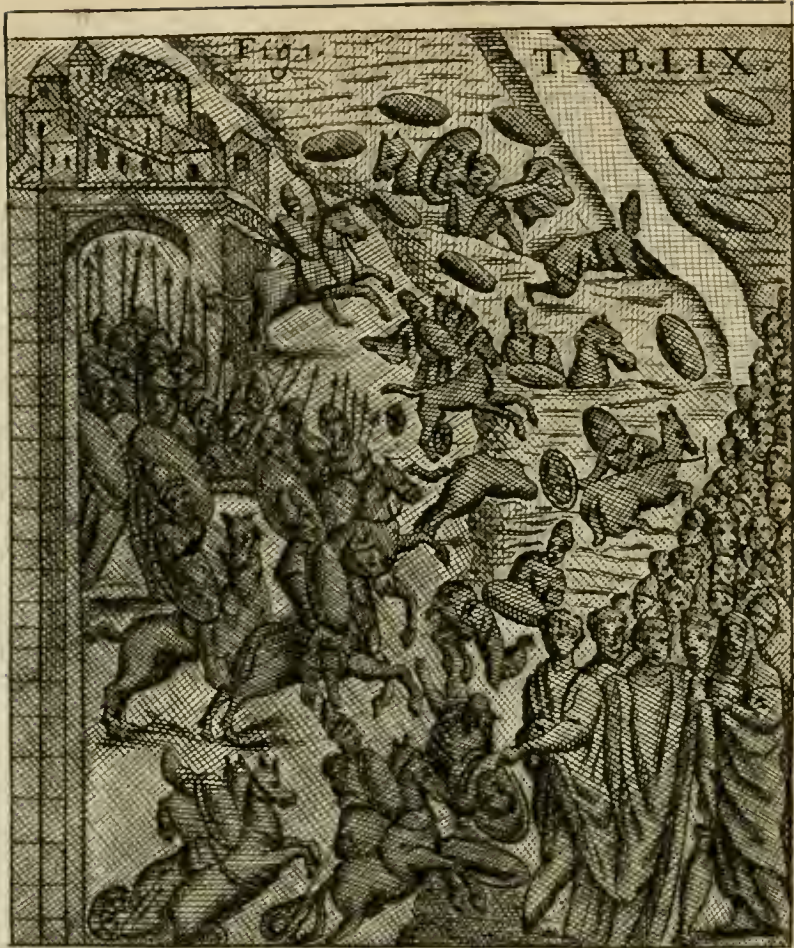

Fig. 1.

TAB. CLX.

quentesque Aegyptii ingressi sunt post eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus &c. cumque extendisset Moses manum contra mare, reversum est primo diluculo ad priorem locum, fugientibusque Aegyptiis occurrerunt aquae, & involvit eos Dominus in mediis fluitibus, reversaeque sunt aquae, & operuerunt currus, & Equites cuncti exercitus Pharaonis, nec unus quidem superfuit ex eis &c. De hoc per mare transitu hæc carmina cecinit Aurelius Prudentius:

Tutus agit Vir justus iter, vel per mare magnum

Ecce Dei famulis scissim freta rubra debiscunt.

Cum paccatores rabidos eadem freta mergant.

Obruitur Pharaon: patuit via libera Mosi.

In septima sub Tab. LVIII. supra-relata fig. 3. Congregatio filiorum Israël queritur, mussitatque adversus Mosem, quare ejus tum questus, tum fames à Deo sedatur pluviis ad vesperam coturnicibus per castra in circuitu, sic text. Exod. cap. 16. Loquutus est autem Dominus ad Mosem, dicens: audi vi murmurationes filiorum Israël; loquere ad eos, vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus; scietisque, quod ego sum Dominus vester. Factum est ergo vespere, & ascendens coturnix cooperuit castra. Mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum &c.

Hanc historiam sic metricè describit præcitatus Prudentius.

Panibus Angelicis albent tentoria Equi Patrum,

Certa fides facti; tenet Vrcens aurens exin

Servatum manna. Ingratis venit altera nubes

Atque avidos carnis saturat congesta coturnix.

In octava autem sub Tab. LX. fig. 1. Superius Moses è petra ictu virgæ undas elicit, ut sitientes, & aridas populi fauces recreet, & maledictis, quibus impetebatur occurrat: totum hoc habes in cap. 17. Exodi ibi: Et ait Dominus ad Mosem; antecede populum, & sume tecum de senioribus Israël, & virgam quâ percussisti fluvium, tolle in manu tua, & vade. En ego stabo ibi coram te supra petram Horeb: pecutiesque petram, & exibit ex ea aqua, ut bibat populus. Fecit Moses ita coram senioribus Israël, & vocavit nomen loci illius, tentatio.

Inferius autem cum Amalec Israëlitas invaderet, Moses præcipit Josuë, ut hosti militibus lectis occurrat, & pugnet adversus eum, qui dicto parens, copias in Amalechitas educit; Moses interim comitantibus Aaron, & Hur montem oraturus ascendit, audi Exod. cap. 17. Venit autem Amalec, & pugnabat contra Israël in Raphidim: dixitque Moses ad Josuë: Elige viros, & egressus, pugna contra Amalec cras. Ego stabo in vertice collis habens virgam Dei in manu mea &c.

Nona, ut in Tab. LIX. fig. 2. pugnam eandem repræsentat, & Mosem supra montem orantem, cujus Cælo supinas, ac fessas manus hinc inde Aaron & Hur fulciebant, de quo eodem cap. Fecit Josuë ut locutus erat Moses, & pugnavit contra Amalec: Moses autem, & Aaron, & Hur ascenderunt super verticem collis, cumque levaret Moses manus, vincebat Israël.

Decimæ prior area in Tabul. LXI. fig. 1. Coræ, sociorumque ejus adversum Mosen & Aaron seditionem designat, qui postquam eos objurgavêre, quòd supra populum elevarentur., eundem in illos incitaverunt, quod fusè Num. cap. 16. n. 1. ubi: *Ecce autem Coræ filius Isaar, filii Caath, filii Levi, & Dathan, atque Abiron filii Eliab. Non quoque filius Pheleth de filiis Ruben, surrexerunt contra Mosen, aliique filiorum Israël ducenti quinquaginta viri proceres synagoga, & qui tempore Concilii per nomina vocabantur. Cumque stetissent adversum Mosen & Aaron, dixerunt: sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est Dominus, cur elevamini super populum Domini? pluribusque interjectis, sequitur sacer text. nu. 18. Quod cum fecissent (Coræ scilicet, & reliqui ejus affeclæ, quos Mosen & Aaron jusserat seorsim ab Aaron incensum adolere) stantibus Mose & Aaron, coaceravissent adversum eos omnem multitudinem ad Ostium Tabernaculi, apparuit cunctis gloriam Dei &c.*

In secunda autem area populus Mosi infensus, iratusque propter exitium Coræ, Dathan, & Abiron, quos terra dehiscens vivos exhauserat, & ducentum quinquaginta Procerum, quos ignis ultor absumpserat, impetum facit in eos, qui ad tabernaculum Dei confugiunt; illudque nubes cooperit, ut a furijs improborum reddat incolumes. Audi nu. 41. eodem cap. *Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israël sequenti die contra Mosen & Aaron dicens: vos interfecistis populum Domini, cumque oriretur seditio, & tumultus cresceret (vel*

ut vertunt Septuaginta, cum irrueret synagoga super Mosen, & Aaron) Moses & Aaron fugerunt ad tabernaculum fœderis, quod postquam ingressi sunt, operuit nubes &c. licet ultimis hisce verbis versio Septuaginta aliquantulum dissonare videatur: cui cæteræ ferè concinunt; nam hæc prius nube obvolutum tabernaculum tradit, quàm Mosen, & Aaron ingressi essent: en verba: *Et cum impetu irerunt ad tabernaculum testimonii; illud verò obtexit nubes, & apparuit Gloria Dei, & intravit Mosen, & Aaron in faciem tabernaculi Testimonii: vel ut translatio ex Hebr. 5. Pagnini: Et operuit illud nubes, & conspecta est gloria Dei, et venit Mosen et Aaron coram tabernaculo Ecclesie.* Unde, ut verum fatear, nubes hæc maxima Tabulæ tenebras offundit, præfertim cum eam tres viri circumdet, populumque fugientes appareant, & in Sacra scriptura nonnisi duo, Mosen & Aaron enumerentur. Sed fortè in hac aliquantulum ab historia pictor divertit, & quodlibet audendo semper sibi datâ potestate usus est, Mosi, & Aaron summo Dei Sacerdoti Levitam adjungens, ut ferè ubique in hoc opere duos Mosi comites dedit, Aaron scilicet, ac tertium nescio quem, licet aliquando fuisse Hur expressè legamus; quòd vide in Tab. LIX fig. 2. & Tab. LX. fig. 1. in inferiori parte: in quibus Mosen duobus viris medius est. Præterea quò magè angebar, & an pedibus (vt aiunt) in eam sententiam irem, necne, dubium diutiùs tenuit, illè virorum globus fuit, non utcunque irruentium, sed lapidibus impetentium fugientes; quòd tamen minime sacro cujusque versioni Textui con-

concors est . Quare cum hæc vera lapidatio videatur, sacram Bibliam consulens operosius, nullam apidationem haurire potis fui, quæ hisce Figuris aptior esset, nisi eam quâ Josuë cap. 7. Achan cum omni domo sua concidit, quod contra Dei præceptum in Urbis Hiericho depopulatione, quædam subripuisset, quo circa lapidibus obrui suoque igne consumi Deus imperavit. Sed neque hæc cum ista Tabula concordat; nam post Mosis obitum sequuta est, hæc verò cum adhuc viveret; ejus enim excessus in sequenti undecima Tabulâ videmus. Imò Achan post Hiericho expugnationem, quæ Tabulâ decimaquarta exprimitur, interemptus occubuit, ac proinde in decimaquinta repræsentari debuerat, & sic ordo præposterus: quia si hanc Deus lapidationem imperaverat, cur lapidatum nubes prodigiosa protegeret? cur extima superficies illius lapidum impetus frangerent, & ab ea resilirent? Adde quod extra castra, procul à tabernaculis, tentoriisque lapidibus ictus excidit; quomodo ergo ei foederis ad tabernaculum confugium patuisset? dum hic iis coram tabernaculo impetitur, & in ipsum rectò confugiunt. Quapropter priori de Mose & Aaron adhærens, ideo lapides populo datos dicerem, ut ejus impetus quoquomodo exprimeretur, qui nunquam inermis est, nudis enim (ut alius cecinit) *furor arma ministrat*, & prima, potioraque iratæ plebi, ut plurimum terra sufficit, & in promptu jacent.

In undecima, ut Tabul. LX. fig. 2. Moses Levitis volumen tradit, in quo Deuteronomium descripserat, iussitque in Arca foederis Domini custo-

diri; ut ex Deuter. cap. 31. hausimus: en verba: *Postquam ergo scripsit verba Legis hujus in volumine, atque complevit, præcepit Levitis, qui portabant Arcam foederis Domini, dicens: tollite Librum istum, et ponite eum in latere Arcæ foederis Domini Dei vestri, ut sit ibi contra te in testimonium; Ego enim scio contentionem tuam, et cervicem tuam durissimam &c.* & paullò post: *Congregate ad me omnes majores natu per Tribus vestras, atque Doctores, et loquar audientibus eis sermones istos &c.* Quibus cum Dei beneficia recensuisset, cumque ingratitude expro-rasset, hortatur ut Dei sua præcepta custodiant, ac seruent his verbis, quæ in sequenti cap. ejusdem libri leguntur: *Ponite corda vestra in omnia, verba, quæ ego testificor vobis hodie, ut mandetis ea filiis vestris custodire, et implere universa, quæ scripta sunt in volumine Legis hujus, quia non incassum præcepta sunt vobis, sed ut singuli in eis viverent, quæ facientes longo perseveretis tempore in terra, ad quam Jordane transmissis ingredimini possidendam.* Quibus completis, Deo jubente montem Abarim, idest *transituum*, explicat ipse textus, ascendit, & supra verticem Phasga, qui pars Abaris est, omnem terram ultra Jordanem promissam Israëlitis intuitus contemplatusque, ibidem ultimum vitæ suæ diem claudit, & à Deo sepelitur: quæ accipe ex ultimo Deuteron. *Ascendit ergo Moses de campestribus Moab super montem Nebo in verticem Phasga contra Hiericho, ostenditque ei Dominus omnem terram Galaad usque Dan, et universum Nephtali, terramque Ephraim, et Manasse, et omnem terram Juda usque ad mare novissimum,*

num, et Australem partem, et latitudinem campi Hiericho Civitatis palmarum usque Segor. Dixitque Dominus ad eum: Hæc est terra, pro qua juravi Abraham, Isaac, et Jacob, dicens: semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis tuis, et non transibis ad illam, mortuusque est ibi Moses servus Domini in terra Moab jubente Domino: Et sepelivit eum in valle terræ Moab contra Phogor, Et non cognovit homo sepulcrum ejus usque in præsentem diem. Universa hæc in altiori hujus Tabulæ parte adamussim videas: in infima vero Josuë habemus à Deo Mosis loco suffectum, Ducemque populi constitutum, ut indicat hasta, quam gerit. Hic itaque monitu Domini electis duodecim viris è duodecim tribus Israël, præcepit, ut irent ante Arcam Domini ad medium Jordanis, & inde singuli singulos lapides juxta numerum filiorum Israël asportarent in humeris suis, sic Josuë cap. 4. Vocavitque Josuë duodecim viros, quos elegerat de filiis Israël, singulos de singulis Tribubus, Et ait ad eos: Ite ante Arcam Domini Dei vestri ad Jordanis medium, Et portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris juxta numerum filiorum Israël, ut sit signum inter vos.

In duodecimæ Picturæ superiori area, ut Tabul. LXII. fig. 1. prædicta continuatur Historia; cerniturque duodecim virorum reditus lapides duodecim succollentium è medio Jordane petitos: necnon Arcam foederis, quam Josuë comitatur; ut legitur in lib. Josuë cap. 4. Fecerunt ergo filii Israël sicut præcepit eis Josuë; portantes de medio Jordanis alveo duodecim lapides, ut Dominus ei imperârat, juxta

numerum filiorum Israël usque in locum in quo castramentati sunt, ibique posuerunt eos: sic poëticè cecinit de istis lapidibus Prudentius supra memoratus:

In fontem refluo Jordanis gurgite fertur

Dum calcanda Dei populis vada sicca relinquit.

Testes bis seni lapides, quos flumine in ipso

Constituere Patres, in formam discipulorum.

Inferior autem area, cum sequentibus Tabulis describenda sit, Urbis Hiericho maximè admirabilis expugnatio, altiùs historiã repetit, orditurque à duobus exploratoribus, qui Josuë jubente Hiericho Civitatem subintrant, & à meretrice excipiuntur. Ad cap. 2. ejusdem lib. ubi hæc: *Misit igitur Josuë filius Nun de Setim duos viros exploratores in abscondito, Et dixit eis: Ite, Et considerate terram, Urbemque Hiericho; qui pergentes ingressi sunt domum mulieris meretricis nomine Raab, Et quieverunt apud eam.*

In decimatertia, ut eadem Tabula LXI. fig. 2. & inferiori parte Raab meretrix; quæ exploratores prædictos hospitio exceperat, clanculum è fenestra per funem dimittit: accipe Josuë testimonium cap. 2. *Demisit ergo eos per funem de fenestra; domus enim ejus hærebat muro; dixitque ad eos: Ad montana conscendite ne fortè occurrant vobis revertentes* (milites hinc intelligit, qui feminæ ejusdem dolo ad inquirendos extra Urbem exploratores contenderant) *ibique lavitate tribus diebus, donec redeant, Et sic ibitis per viam vestram.* Hi porrò reduces omnia quæ acciderant Josuë enunciant,

ut

Fig. 1.

TAB. LXII.

Fig. 2.

ut ex eodem cap. *Quibus* (idest militibus in eos immiffis) *Urbem ingreffis*, *reuerfi funt*, & *descenderunt exploratores de monte ex transmiſſo Jordane*, *venerunt ad Joſuë filium Nun*, *narraveruntque ei omnia, quæ acciderant ſibi* &c. & hæc in ima Tabulæ parte viſuntur: in altiori verò continuatur hiſtoria, quàm facer Textus Antiquæ vulgatę verſionis in eod. lib. c. 5. ita narrat: *Cùm autem eſſet Joſuë in agro Urbis Hiericho*, *levavit oculos*, & *vidit virum ſtantem contra ſe*, *evaginatum tenentem gladium perrexitque ad eum*. *Et ait: Noſter es, an Adverſariorum?* *Qui reſpondit: Nequaquam; ſed ſum Princeps exercitûs Domini* (prout talis è diademate capiti ejus impoſito arguitur, hoc enim inſigne Principum eſt, ut ſupra Cap. 14 De coronis oſtendimus) & *nunc venio*. *Cecidit Joſuë pronus in terram*, & *adorans ait: quid Dominus meus loquitur ad ſervum ſuum?* *Solve inquit calceamentum de pedibus tuis; locus enim in quo ſtas, ſanctus eſt: fecitque Joſuë, ut ſibi fuerat imperatum.*

In decima quarta Tab. LXIII. fig. 1. videtur ejufdem urbis excidium, clangentibus tubis, populo Iſraëlis vociferante, & arca Domini ſepties mœnia circumducta, collapſa. Hæc Scripturæ verba in Joſuë cap. 6. Igitur omni populo vociferante, & clangentibus tubis, poſtquam in aures multitudinis, vox, ſonicusque increpuit, muri illicò corruerunt, & aſcendit unusquiſque per locum, qui contra ſe erat, cœperuntque civitatem.

In decima quinta, ut in Tab. LXII. fig. 2. obſidium urbis Hiericho, eſt, quod nullus egredi, aut ingredi audebat, oppugnantibus, iſtantibusque

Iſraëlitis; quæ Tabula mirum quantum conſonet ſacris paginis, è quibus hæc Joſuë cap. *Hiericho autem clauſa erat*, *atque munita timore filiorum Iſraël*, & *nullos egredi audebat, aut ingredi*. Subtus verò Joſuë Deus alloquitur, edocetque, quid opus ad urbis expugnationem; ut in eodem cap. *Dixitque Dominus ad Joſuë, Ecce dedi in manu tua Hiericho*, & *Regem ejus, omneſque fortes viros*. *Circuite urbem cuncti bellatores ſemel per diem, ſic facietis ſex diebus: ſeptimo autem die Sacerdotes tollant ſeptem buccinas, quarum uſus eſt in Jubilæo*, & *præcedant arcam fœderis, ſeptiesque circuibitis civitatem* &c.

Decima ſexta ſub Tab. LXIV. fig. 1. Joſuë exhibet cum copiis ſuis pugnantem contra Amorrhæos, in quos Dominus grandinem lapideam immittit. Vide Joſuë cap. 10. ubi hæc: *Irruit itaque Joſue ſuper eos repente tota nocte aſcendens de Galgallis*, & *conturbarvit eos Dominus à facie Iſraël*, *contrivitque plagâ magnâ in Gabaon*, *ac perſecutus eſt eos per viam aſcenſus Bethboron* & *percuffit uſque Azeca & Maceda*, *cumque fugerent filios Iſrael*, & *eſſent in deſcenſu Beth boron*, *Dominus miſit ſuper eos lapides magnos de Cælo uſque ad Azeca*, *et mortui ſunt multo plures lapidibus grandinis, quàm quos gladio percufferant filii Iſraël*.

In decima ſeptima, ut Tab. LXIII. fig. 2. cernere eſt, ut Joſuë contra Amorrhæos pugnantis imperio Sol ſtat, ac eo uſque differt Occaſum, donec integram palmam ex hoſte referrent Iſraëlitæ: hoc docet idem cap. 10. Joſuë: ubi ſic: *Tunc loquutus eſt Joſuë Domino in die quâ tradidit Amorrhæum in conſpectu filiorum Iſraël*, *dixitque co-*
ram

ram eis : Sol contra Gabaon ne movearis : et Luna contra Vallem Aialon : steteruntque Sol et Luna , donec ulcisceretur se Gens de inimicis suis .

In decima octava , ut dicta Tabul. LXIV. fig. 2 Reges , qui ne victoribus manus darent , delituerant in spelunca , Josuë imperante extrahuntur , & ad eum vincti ducuntur . Ibidem nu. 22. & 23. hæc habentur : *Præcepitque Josuë dicens ; aperite os speluncæ , et producite ad me quinque Reges , qui in ea latitant feceruntque ministri ; ut sibi fuerat imperatum , et adduxerunt ad eum Reges de spelunca &c.*

Tabulæ decima nona & vigesima defunt , sed earum areæ , ac lacunæ Picturis suppletæ sunt :

Et hæc sunt figuræ , quæ ad nostra usque sæcula perennavere .

C A P U T XXIII.

De Ecclesia SS. Nazarii & Celsi , vulgò Gallæ Placidie appellata , in Civitate Ravennatensi ; ac operibus Musivis ab eadem Galla Placidia anno 440. constructis .

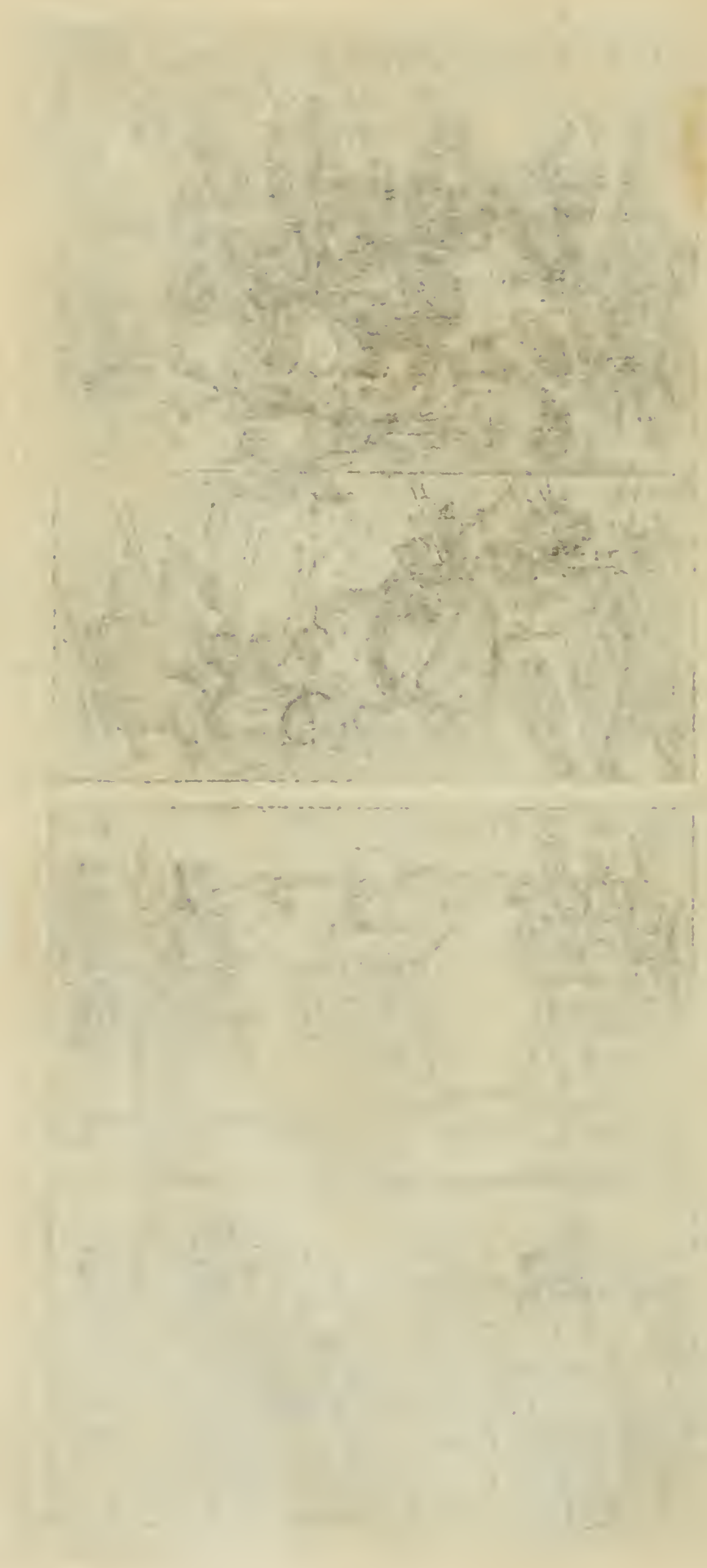
GALLA Placidia , qua in illustranda , cum Augustæ Profapix nobilitas , tum pereximix animi dotes , præsertim verò Religio , certarunt , præter quamplurima , egregiaque pietatis suæ monumenta , non modò Romæ , sed etiam Arimini , & alibi constituta , quæ restauratis Basilicis , aut ornatis , quæ à fundamentis erectis ; Ravennæ quoque quatuor conspicua templa excitavit , unum quidem S. Joanni Baptistæ , ac aliud Joanni Evangelistæ , tertium verò S.

Cruci , quartum denique (de quo in præsentī plura dicemus) SS. Nazario & Celfo Martyribus . Hujus templi structuram circa nonum lustrum quinti sæculi accidisse colligimus ex Ru-beo in sua Historia Ravennatum .

Basilica hæc , ut Hieronymus Fabri ; quem sequimur , auctor est in suis sacris memoriis antiquæ Ravennæ , nobilibus ab Historicis celebratur ; cum ab Alexandro Alberto : *ditissima ædes , maximæ profectò artis & industriæ , maximique sumptus opus* , dicatur . Prope alia duo templa unum S. Vitalis , alterum S. Crucis tolluntur , molis quidem haud ingentis , sed materiâ , atque opificio nulli secunda ; cum non modò tribuna , sed fornix in ipso muri pulcherrimo Musivo opere varias cum hominum , tum animalium figuras ad viuum referant .

Eam in Crucis formam prædicta Galla Placidia Imperatrix ædificavit an. sal. 440. & pro Mausolæo delegit , ut ibi non fuimet solùm , sed & aliorum è sua gente Cæsarum cineres re-conderentur . Propterea Regiam januam ingredientibus , per quam hodie Cassinensium Monachorum hortus aditur , geminæ hinc inde urnæ conspiciuntur ex Istrio quidem lapide , sed operis inelegantis , in quibus duos Valentiniani & Honorix , filiorum Gallæ Placidix , morum Magistros , sepultos fuisse , fama est . Utraque earum adeo muro inhæret , ut inde vix octo uncias promineat . Ea quæ ad dexteram ingredientium est , uti etiam alia è conspectu , quatuor , aut quinque unciis à pavimento elevatur , habetque in longitudine sex pedes , & unciam unicam cum dimidio ; in altitudine

dine verò duos, & uncias septem; & Crucis signum in fronte præfert. Altera autem, quæ à sinistris est, nullum omnino signum inculptum habet; longa tamen est pedes sex, & uncias septem, alta tres pedes: ambarum tamen operculum in acutum angulum definit: Paullò supra has Urnas, duo Augustorum monumenta tolluntur, ex Græco marmore, sed opificii, atque structuræ magnificentiâ multò nobiliora. Illud à dexteris Honorii Imperatoris, qui Ravennæ decessit, exuvias asservat, Alterum verò à sinistris, Valentiniani III. sive Constantii Augusti, ut scribit Faber: Ferretus tamen asserit in eodem sepulchro duorum cadaverum ossa reperiri, eademque amborum Imperatorum Valentiniani, & Constantii esse arbitratur. Nec obstare ait, Valentinianum Romæ obiisse, ibidemque sepultum: nam haud inverisimile est, postmodum, ius cadaver illuc asportatum, & in majorum suorum sepulchro reconditum. Hic sarcophagus in longitudine sex pedum est, ac unciam septem, in altitudine pedum quinque, in latitudine trium. In fronte tres agni inculpti sunt, duo in lateribus, unus in medio. Porrò hic stat veluti supra rupem, ex qua quatuor flumina erumpunt: in eorum speciem, ac symbolum, quæ à Paradiso terrestri Genes. cap. 1. defluxisse narratur, vocanturque Phison, Gehon, Tigris, & Euphrates. Agnus stans supra rupem caput habet diadematam cum litera P. & Hieroglyphicum est, quo prisca Christi Fideles Christum Dominum nostrum exprimere voluerunt; sicut per agnos stantes Apostolos, ut infra fusiùs dicturi sumus. Ab agnorum la-

teribus duæ Palmæ fructibus graves assurgunt, quæ (ut opinor) nihil aliud denotant nisi victoriam, & iustitiam. Ad sinistrum tumuli latus altare prospectans omni Hieroglyphico caret. Dexterum verò ingressum respiciens, habet duas Palmas, quarum in medio positum est vas ansatum, unde fons quidam videtur effluere, in quo duæ columbæ tanquam bibentes expressæ sunt. Hieroglyphicum sic explicarem: Fons Christum Dominum innuit, ut docet S. Augustinus in Psalm. *Quis est fons vitæ, nisi Christus*. Columbas verò Christi Fideles, qui Christum sitire debent; columbarumque gemitus, charitatem, candorem, simplicitatem, ac mansuetudinem imitari. Operculum monumenti in arcæ formam fastigiatur, habetque à lateribus hæc Hieroglyphica A. ✠ Ω. è quibus A. & Ω. communiter pro principio, & fine accipiuntur ✠. verò pro Christo. Unde juxta earundem litterarum ordinem, sic legi possent: *Principium Christus est, & finis*.

Quartus sarcophagus, qui regiam januam ingredienti dexterior objicitur, Honorii Imperatoris (ut dictum est,) & Græcæ Honoræ cineres continent, cum in eo duo cadavera conspiciantur, teste citato Ferretto. Hujus in facie tres januæ cælatae sunt. Harum quæ media est anguli acuti tympanum habet; lateralium verò tympana portionem circuli præferunt. Omnes in medio Cruce insigniuntur, sed quæ medio est in ipsius brachiis duas columbas habet, & inferiùs ad pedem stat agnus veluti supra rupem, ex qua quatuor flumina dilabuntur: quæ Hieroglyphica satis superque in superiori sepulchro explicuimus. Præterea hujus

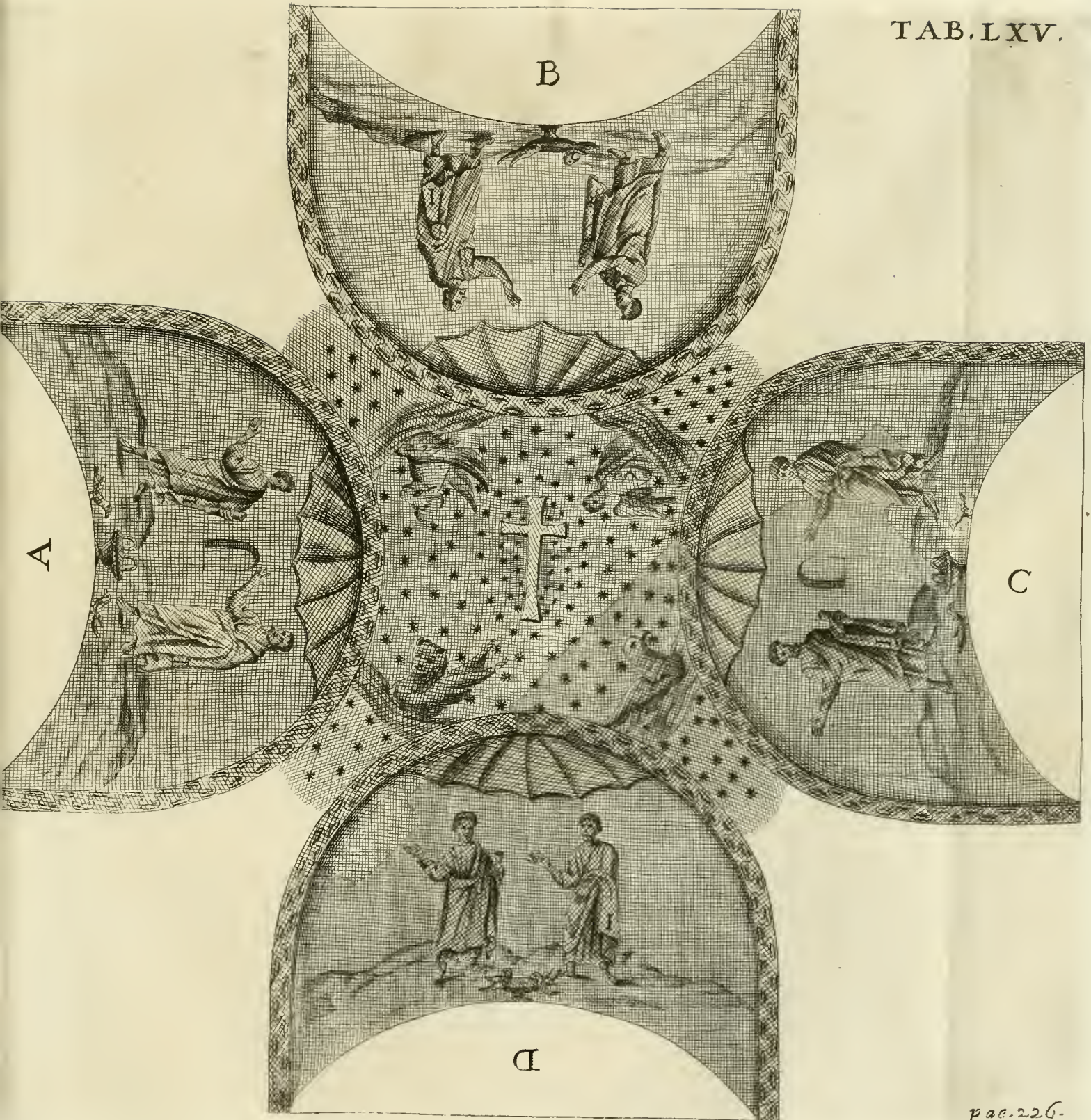
à tergo eadem figuræ cernuntur, rudi tamen scilicet elaboratæ, & imperfectæ. Hinc inde à lateribus vas est, cujus labro duæ columbæ insident, quæ supra explicatæ sunt. Sepulchri operculum rotundum est, & squammatim cælatum; aliqua sui parte ab utroque laterum prominet, & ea, quæ altare respicit iidem characteres A. R. cum arabicis figuris insculpti sunt: in altera verò opposita Palmæ arbor cum fructibus, ac duo agni, Marmoreæ hujus arcæ altitudo est pedum quinque, & unciarum quinque; longitudo sex pedum; latitudo verò trium, & unciarum novem.

Omnium tamen, quæ in hac Ecclesia conspiciuntur, nobilissimum monumentum est, quod ad ejus caput, videlicet post aram maximam elevatur. Hoc non amplitudine solum, sed etiam majori marmoris nitore cætera antecellit: in cælatura verò simplex est, cum solummodò tam in anteriori, quam posteriori facie, duæ cernantur illiteratæ volutæ, anaglyphico opere sculptæ. Intùs Gallæ Placidie cadaver excipit; quod quidem, non uti mos est, stratum, atque supinum in eo tumulo conditum fuit, sed in pulcherrima sede cipressina, tanquam sederet. In hoc autem statu, ut quamplurimum testimonio cognitum est, ultra mille annorum spatium permansit, & adhuc etiam permaneret, ni fors diversa tulisset: Anno enim Domini 1573. die 3. Maii; cum quidam pueri per foramen, seu rimam sepulchrum immisissis facilis introspicerent, tantum illicò incendium cipressinas tabulas, quæ tumulum intra circumambiebant, invasit, ut omnem quam vis sollicitam, expedi-

tamque Monachorum opem præverterit, & nihil præter arida tantæ Imperatricis ossa reliquerit, quæ quàm proceræ staturæ ipsa fuerit, argumento sunt.

De titulo autem hujus Ecclesiæ non parva disceptatio est. Rubeus enim, in sua historia Ravennatum, à quo Faber plurima mutuatus est lib. 2. ad an. 384, pag. 89, Divis Nazario, & Celso dicatam tradit his verbis: *Divis etiam Nazario, & Celso elegantissimam extruxit ædiculam, in qua sepeliri voluit, ab Crucis haud procul: Parietes præclaro marmore undique incrustati; pavimentum, ipsaque ædiculæ testudo vermiculato opere pulcherrimè exornata.* Discrepant tamen Leander Albertus, & Blondus, eam Sanctis Gervasio, & Protasio Martyribus sacratam fuisse affirmantes: nunc verò omnis tituli quæstio sopita est, cum Ecclesia ista vulgò Gallæ Placidie denominetur.

Hujus ædificii Tholus pulcherrimo, atque scitissimo Musivo opere ornatur. Coelum enim stellatum repræsentat, ut videre est in tab. LXV. in cuius medio Crux deaurata coruscat, longitudinis secundum aspectum trium pedum, latitudinis verò unius circiter. Caput ipsius Crucis Honorii sepulchrum respicit; pes vero illud Valentiniani. In quatuor tholi angulis, quatuor Evangelistæ sub animalium figura expressi sunt, & in singulis quatuor arcibus, qui tholum eundem sustentant, nonnullæ figuræ hominum. In arcu enim signato lit. A. qui Gallæ Placidie sepulchro superstat, duo viri cernuntur, tunica, ac pallio vestiti, in cuius fimbriis I. monogramma insertum est. Inter hos par-

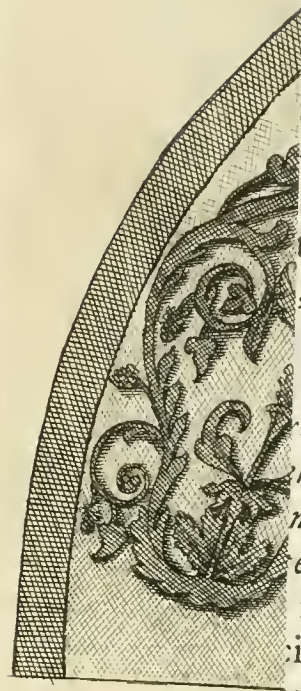

i
i
l
l
c
l
r
a
e
f
h
q
d
e

c
n
p
el
li
re
fi
ar
ce
pl
P.
de
fu
fe
qu
qu
el
m
ni
D
da
fe
ce
pr
tr:
on

Fig. 1.

ligenti
 iuri ju-
 ima in
 em pu-
 corum
 edus in
 i alte-
 t Con-
 , cum
 fuere:
Illud
 um ab
 bensus
 m ad-
 e mul-
 signi-
 ita fa-

Fig. 2.

us ve-
 t, qui
 diendi
 o, ac
 visun-
 usivæ
 . Duo
 manu
 is pal-
 trum-
 nullis
 dio est
 nen ex-
 literis
 tabu-
 foliis,
 natur,
 porum
 homi-
 arbo-
 posita
 niani,
 o quo-
 orem,
 is Mo-
 cho-

Fig. 1.

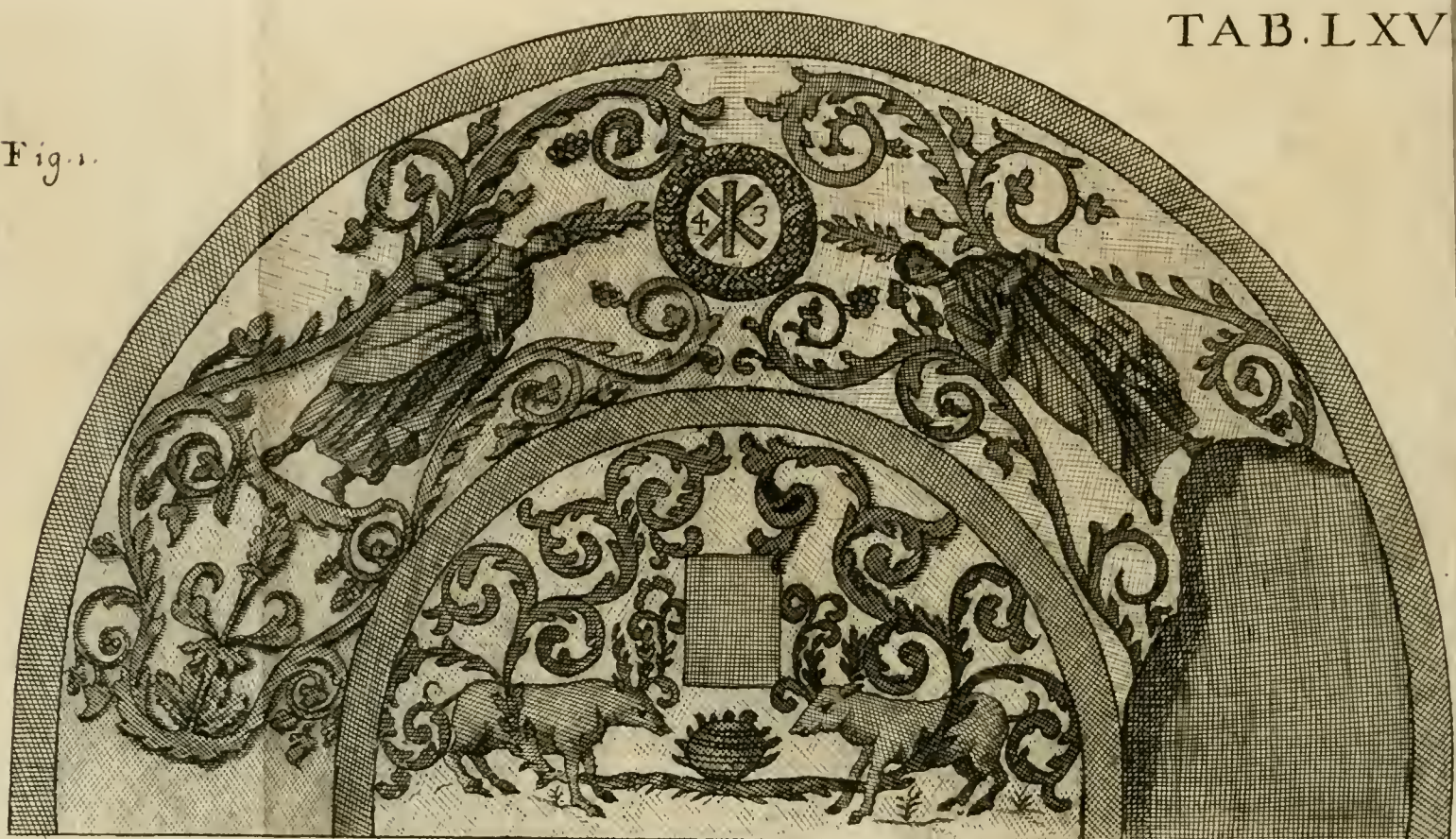

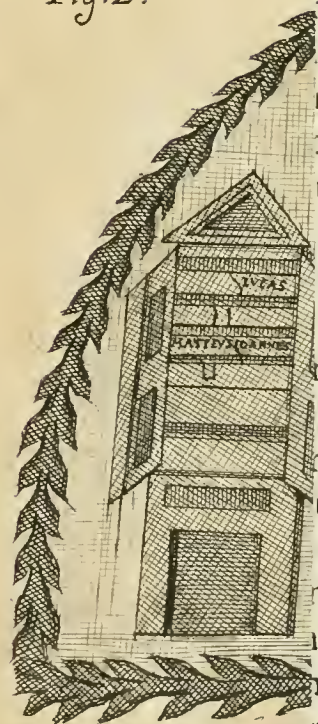
Fig. 2.

iligenti
 ubi ju-
 ltima in
 rem pu-
 ticorum
 redus in
 ubi alte-
 bert Con-
 n., cum
 a fuere:
 : *Illud*
brum ab
rebusus
ium ad-
orte mul-
 o signi-
 licita sa-
 cibus ve-
 sit, qui
 todiendi
 ero, ac
 ni visun-
 musivæ
 i. i. Duo
 te manu
 oriis pal-

Fig. 2.

utrum-
 onnullis
 nedio est
 omen ex-
 us literis
 us tabu-
 & foliis,
 ornatur,
 mporum
 n. homi-
 ue arbo-
 opposita
 ntiniani,
 iuro quo-
 majorem,
 rtus Mo-
 nacho-

Fig. 1.

Fig. 2.

parva ad lucem excipiendam fenestra aperitur: uniuscujusque enim sub pedibus concha aqua plena depicta est, fontem referens, ad quem advolant duæ columbæ, quod Hieroglyphicum supra in tertii sarcophagi descriptione jam exposuimus. In dextro quoque arcu, qui lit. B. repræsentatur, sunt duo viri cum fonte, & columbis, ut etiã in reliquis duobus arcibus lit. C. D. designatis. Notandum hîc, quòd duo viri in areolâ lit. B. notatâ expressi, in opposita areola ad pedem Crucis collocandi erant, ac illi qui in opposita areola C. in istorum loco ponendi, ut nobis significavit D. Franciscus Negri, qui has, aliasve figuras musivorum operum Ravennatensium, illorumque descriptiones à nobis absentibus factas cum originalibus pro sua humanitate contulit. Post has figuras sequuntur alię eodem Musivo opere perelegantèr elaborate, extantque in parietis summitate, retrò Gallæ Placidie sarcophagũ, que in tab. LXVI. fig. 2. demonstrantur.

In medio hujus musivi operis visitur Christus Dominus veluti incedens, Crucem humero dextro bajulans, ac sinistra librum apertum tenens: pallii fimbriæ, ac si vento inflatæ sint, elevantur, habentque monogramma I. ante pedes Christi craticula expressa est, sub qua ignis; supra verò parva fenestra, ac prope eam, craticulamque, codicum scrinium apertum, in quo librorum tituli leguntur, videlicet: *Lucas, Matthæus, Joannes*. Quid autem per hæc duo Hieroglyphica, nempe craticulam, & scrinium denotetur, si divinari mihi fas sit, exprimi per ea putaverim nuperrimum Theodosii, & Valentiniani decretum, quo impii, sacrilegique Nestorii codices in Ephe-

sina synodo damnati, cum diligenti studio requiri, ac publicè comburi jubebatur; ut habetur in lege ultima in Cod. Theodosiano; quem morem publicè comburendi libros hæreticorum ostendit eruditissimus Gothofredus in notis ad supradiçtam legem; ubi alterum huic simile decretum refert Constantini Magni, promulgatum, cum Arius, ejusque opera damnata fuere: en Constantini decreti verba: *Illud etiam mandamus, ut si quis librum ab Ario compositum occultasse. deprehensus sit, Et eum non statim in medium adductum igne combuserit, morte mulctetur* Proximo autem scrinio significatur, quàm magna, ac sollicita sacrosanctis Evangeliorum còdicibus veneratio, atque cura habenda sit, qui in scriniis, seu arcibus sunt custodiendi

In arcu ingredientibus dextero, ac supra sepulchrum Valentiniani visuntur etiam in muro nonnullæ musivæ figuræ, ut in Tab. LXVI. nu. 1. Duo sunt viri stantes, volumenque manutinentes; eorum alter in fimbriis pallii habet monogramma I; inter utrumque caput est laurea corona nonnullis lemniscis inserta; & in ejus medio est monogramma Jesu Christi nomen exprimens cum A. & ω. de quibus literis supra jam dictum est. Reliquus tabulæ campus arborum truncis, & foliis, ac duobus cervis, aut apris, ornatur, aliquâ tamen parte injuriâ temporum corrosus calce obductus est.

Alterum huic simile cum hominum, tum animalium, atque arborum figuris in muro è regione opposita jacet supra sepulchrum Valentiniani, ut in Tab. LXVII. nu. 1. In muro quoque, qui est supra januam majorem, per quam, ut diximus, hortus Mo-

nachorum aditur, est aliud musivum, sed in aliqua sui parte dilapsum, ut in eadem Tab. LXVII. num. 2. In qua Christus Dominus saxo insidere, sinistra Cruci inniti, dextra verò ovi blandiri videtur. Circa eum stant aliæ quinque oves, quasi ad ejus vocem vertentes capita, illumque intuentes. Quid autem per istud symbolum denotetur, clarissimè patet ex Joanne cap. X. ubi Jesus ait: *Ego sum Pastor bonus. Bonus Pastor animam dat pro ovibus suis. Et paullò post: Ego sum Pastor bonus: & cognosco meas (videlicet oves) & cognoscunt me meæ. Et inferiùs: Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me. Et ex communi Patrum suffragio, qui sæpe pro Christi Fidelibus oves accipiunt.*

CAPUT XXIV.

De majori Arcu, Musivo opere in Basilica S. Pauli viâ Ostiensi à Sancto Leone I. Anno 441. ædificato.

Ostiensis via, quæ ad supremum vitæ, ac religionis certamen Doctorem Gentium perduxerat, emeritos Apostoli triumphos, sacrarum ædium testimoniis concelebrat. Cætera tamen templa D. Paulo nuncupata longè antecellit, cum amplitudine molis, tum adorati sarcophagi pretio, regium illud, quod ab Imperatoria Magni Constantini liberalitate, teste Bibliothecario in vita Sylvestri, basilicè excitatum, ornatumque tantum addidit piissimi Principis nomini, quantum Christiani populi supplicationibus, & orantium opportunitati.

De hoc Prudentius inter antiquos Poëtas, necnon inter Catholicos jure receptus, cecinit in ea parte Περὶ τῆς ἐγείρωστος quam Apostolorum Passioni addixit.

Parte alia Titulum Pauli Via servat Ostiensis,

Qua stringit annis cespitem sinistrum.

Regia pompa loci est; Princeps bonus has sacravit arces.

Clausitque magnis ambitum talentis Bracteolas trabibus sublenit ut omnis aurulenta.

Lux esset intus ceu jubar sub ortu.

Subdidit & Parias fulvis laquearibus columnas

Distinguit illic quas quaternus ordo.

Tum camuros hyalo insigni variè cucurrit Arcus.

Sic prata Vernis floribus renident, &c.

Constantini Magni religio, uti sceptrum, in alios, aliosque Cæsares transmissa est. Quare maximo splendide pietatis exemplo permoti Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, pluresque ex Augusto germine Principes, cultum formamque nobilissimi hujus templi sanctiori quadam æmulatione, promoverunt. Hos deinde sequutus Honorius, Sallustii Præfecti Urbis operâ, molem ab Atavis inchoatam absoluit.

Ita demum in eam amplitudinem, ac majestatem redacta est Basilica, quam hodie usque retinet: quotidianis piorum erogationibus, priscae elegantiae sæpius restituta.

Cæterum cum Augustis Principibus, Augustarum foeminarum animus certavisse videatur, in hujusce templi ornatibus comparandis; Galla Placidia Imperatoris Theodosii senioris filia,

filia, uxor Constantis Cæsaris, ac mater Valentiniani III. Imperatoris, non exiguam præstitit operam, ut sacrorum parietum cultus nitesceret: siquidem (suassu S. Leonis Papæ hujus nominis I. Arcum triumphalem) Musivo picturæ genere excoluit, pro ut illius reliquiæ adhuc superstites aperte testantur. Illas hîc à me annexas consule. Arcus ejusdem Iconem Hadrianus Papa describit in Epist. 3. ad Carolum Magnum, ubi in responsione ad interrogata in Actione V. *In Basilica, (inquit) B. Pauli, S. Leo, qui electus fuit anno 440.) Arcum ibidem majorem faciens, & in Musivo depingens Salvatorem Dominum nostrum Jesum Christum, seu viginti quatuor Seniores nomine suo versibus decoravit, & à tunc usque hætenus fideliter à nobis veneratur.*

Leguntur adhuc reliquiæ duorum versuum, quos edax temporum fames nondum penitus laceravit. Hi, prout in icone annexa, sic habent.

Placidia pia mens operis decus homn...

Gaudet Pontificis studio splendore Leonis.

Integros vero eosdem retulit Grutherus in suis inscriptionibus in Appendice pag. 1170. num. 6. quinimò & alios, qui sequuntur, præposuit.

Theodosius cæpit, perfecit Honorius aulam

Doctoris Mundi sacratam corpore Pauli.

Placidia pia mens operis decus omne paterni.

Gaudet Pontificis studio splendore Leonis.

Aliis verbis supplevit Baronius mutilum carmen, præteritis omnino prioribus versibus, quippè qui nec

hodie visuntur. Tomo itaque VI. ad annum 449. num. 167. ita priorem lacunam implet.

Placidia pia mens operis decus hoc faciebat,

Gaudet Pontificis studio splendore Leonis.

Pace tanti viri dixerim, præstare Grutheri sententiam, cum in Musivo opere palmaribus literis legatur HOMN. non verò HOC post verbum DECUS, ut assertum Baronii deposceret. Quòd si aspirationem H abundare dixeris, si juxta Grutheri mentem legamus, facilè inuenies, eo sæculo hujusmodi accessionem contra omnes orthographiæ leges; prout videre est in quamplurimis inscriptionibus, ab eodem Gruthero relatis. Utinam illâ ætate nihil iniquius bonis artibus evenisset, quàm unius literæ abusus? At expende, quàm labefactatæ tunc fuerint scientiæ, artesque uniuersæ, cum integri sæculi sopor altus (si sopor dicendus est undequaque gravissimus, horridusque bellorum strepitus) veterum conclamantissimum ingeniis hominum induxisset. Non astruit tamen Grutherus hac unicâ coniectura, sententiæ suæ firmamentum: asserit, se quatuor eosdem versus descripsisse ex quodam libro membranaceo Bibliothecæ Palatinæ, qui centum annis ante conscriptus videbatur, exhibebatque Epigraphes plurimas, è templis almæ Urbis, præsertim verò è DD. Petri, & Pauli, transcriptas.

Ut verum temen fatear, mihi non satis, liquet, quonam in loco duo priores Grutheri versus consistenterent, cum nullum appareat in universo arcu vestigium literarum, præterquam

in intimo arcus limbo, cui proculdubio appositos non fuisse docent ornamenta, quæ ibi habentur, & tituli supra Apostolorum imagines adhuc conspicui, quorum area satis impletur ab aliis versibus, quos legis in Icone.

Nisi tamen (qui suspicandi locus unicè superest, vel in summo parietis fastigio fuerunt adscripti (ut sæpe solet) Angelorum illorum manibus, qui porrectis brachiis, curvatoque paulisper corpore quidpiam simile detinuisse videntur: ut ut sit, vel operi vermiculato inferti fuerint, vel marmoris insculpti, hodie nullibi nec ipsorum quidem vestigia cernuntur.

Diutiùs fortasse, quàm par fuit, hæsimus in historia literarum: factò igitur gradu, Figurarum explicationem aggredimur, præmissâ de more brevi earundem descriptione.

Summo in arcu Christi Servatoris effigies eminet, prout Tab. LXVIII. indicat, rotundo, auratoque diademate ornata, quod circum caput inflectitur: erumpunt è postica diadematis parte quamplures radii, quibus subjacet circulus coloris albiduli: hunc verò excipiunt quatuor orbes sensim crescentes, illisque coloribus exornantur, quos in Apoc. cap. 4. D. Joannes exhibuit. *Et qui sedebat similis erat aspectui lapidis Jaspidis, & Sardinis; & Iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinae.* Ad hanc utique respexisse videtur Pictoris intentio, & illius ad normam, Iridem suam composuisse, quam interiori quidem ex parte veneto primum, deinde thalassino colore insignivit, extrema verò e regione janthinis primum, tum violaceis stellis compegit. Christi vestes

sunt tunica, & pallium, utrumque colore rubro coruscum.

Manus sinistra (nam dextera ferè tota excidit, cujus vestigium videtur indicare librum tenuisse) bacillum sustinet humero impositum, ac ultra caput è regione occipitis excurrens, cui abitor Crucem fuisse innexam summo in fastigio, licèt inibi Musivi operis portio desideretur. Conjecturam confirmat similis Christi Donini effigies in arcu S. Laurentii in Agro Verano, ubi baculus paritèr cruce insignitus apponitur. Liberum cuique fuerit judicare, an ad avitum morem ista sint referenda, quo Imperatoribus, Regibusque Sceptra, & Insignia dignitatis appingimus; an verò ad illa Psalmi 22. verba. *Virga tua, & Baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Diadema symbolum Regni est, atque imperii, ut Isaia cap. 62. *Diadema regni in manu Dei.* Radii verò undequaque erumpentes Divinitatis indicium: insita enim lucis majestas cœleste quidpiam apud animos antiquorum referebat. Hinc lampades (ut notat Iustus Lipsius in excursibus ad Tacitum lib. 1. Annal.) inter Principatus insignia olim Imperatoribus præferbantur, eo quidem tempore, quo sacrilega hominum assentatio Augustos, humanitatem, ut plurimum, honoribus priùs quàm obitu exuentes divinitate donabat.

Hæc de præcipuâ operis figurâ: Exponenda; modò est series illarum, quæ circa arcum utrinque sitæ sunt. Facile ex istis ideam operis erit arguere desumptam fuisse ex 4. cap. Apocalypseos: conspicuum enim est, quatuor supra viginti seniores, quos eo in loco recenset D. Joannes, hinc adumbrari,

ri, licèt injuria temporum tres ex illis absumpserit. Visuntur hodie a dextera Salvatoris, sive ad Aquilonem decem nudatis capitibus; undecim verò a sinistra, sive ad Austrum, capitibus velatis; singuli albo pallio, & tunicâ induti. Vestium verò sinus super utramque manum projecti, & digitos decentèr velant. Coronas insuper similes offerentibus, ac linteola sub coronis, & prono (more adorantium) capite tenent, ita ut dixeris, eos Apocalypsis verba repetere: *Dignus es Dominus Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt*. Sæpe mihi de Senioribus istis instituendus erit sermo, cùm in quampluribus illorum operum, quæ descripturum sumus reperiantur: semel itaque de illis egisse præstiterit, ne in singulis templis recoctam eandem crambem apponere videamur. Religiosa æque, ac elegantia Patrum ingenia, quò aptius cum majestatem templorum ornatum componerent, ea præ cæteris elegerunt emblemata, quæ & sacris continerentur literis, & augustiori specie oculos, animumque inspectantium detinerent; utrumque ad gravitatem, & ad dignitatem pertinebat. Elegerunt itaque præ cæteris, mysterium illud, quod prophetico D. Joannis stylo in Apocalypsi cap. 4. designatur; rati tum demùm divinæ sedis imaginem concinnè se exhibituros, cum illam è cœlesti prototypo ad imitandum susciperent. Sicut itaque prima post Cælum apertum visio ea est, de qua ibi Apostolus agit; ita introeuntibus ad tabernaculum Dei cum hominibus aptè voluerunt, nihil prius occurrere, quàm ean-

dem throni cœlestis effigiem. Dignissimo templi igitur loco eam ubique ferè collocatam inspicimus, ita ut per maximam portam ingredienti, ad eundem accedere nos pio quodam, & intimo honore sentiamus, cujus altissimam Majestatem Cœli non capiunt, quemve universi Beatòrum Ordines in ampliora laudum tributa profusi, & innoxie, feliciterque trementes adorant.

Cur verò præ cæteris Prophetarum, & Apostolorum enarrationibus, seu figuris Deum exhibentibus, hanc Beato Joanni spectatam elegerint, non difficile judicatu erit: siquidem Joannes ea quæ ad theologiam spectant, uberiùs præ cæteris inspexisse, & fusiùs explicasse videtur, ut patet ex uno ejus historiæ Evangelicæ initio, in quo plura concludit unicâ periodo, exprimiturque distinctiùs, quàm integris alibi capitibus recenseantur. Quærendum etiam foret, quidnam per Seniores illos designetur, quos ibi evangelicus vates, hic verò imitator artifex exhibet. In ea sententia est Andreas Episcopus Cæsareæ Capadociæ, qui floruit sæculo iv., ut existimet, duodecim Judæorum Patriarchas, & totidem Ecclesiæ proceres Apostolos per hunc numerum adumbrari: quod ad rem nostram aptè admodum interpretatus videtur, cum pro Patriarchis intelligendi sint illi, qui obvoluta habent capita; pro Apostolis verò qui nudata; nam apud Judæos mos erat, ut non orarent: nisi prius velato capite, ut ostendit Joannes Lightfootus in *Horis Hebraïcis*, & in Epistola 1. ad Corinth. cap. 11. n. 4. qui sicut in eruditione, utinam in Religione flourisset! Is enim in eodem loco assignat

gnat causas, cur Judæi velato capite orarent; scilicet ut hoc ritu demonstrarent, se reverentes, & pudefactos coram Deo, atque indignos, qui aperta facie in eum respicerent. Cur autem Apostoli revelato capite sint expressi, id desumitur ex eadem Epist. ad Corinth. loco citato, ubi dicitur, quod, *omnis vir orans, aut prophetans velato capite deturpat caput suum*. Quæ verba Remigius Episcopus, sive alius sit auctor: in explanatione ejusdem loci, sic interpretatur: *Omnis vir orans in Ecclesia, aut prophetans, idest docens vel prophetans, explanans, velato capite deturpat, idest debonestat Caput suum; vel orans, idest orationem Dominicam dicens; prophetans, symbolum Apostolorum recitans, ubi prophetatur adventus in Christi judicium*. Christus verò Dominus, qui in medio storum Seniorum depingitur, idem hîc præstare videtur, quod alibi ab Apostolo Petro recensetur *factus est in caput Anguli &c. & qui facit utraque unum*, nempe utramque Ecclesiam; & eorum, qui sub lege erant, & eorum, qui sub gratia degunt suo interjectu unicam facit, & singularem. Aliquid etiam addemus de his Senioribus in templo Aquisgranensi, de quo in nostra secunda parte, ubi Patrum auctoritates afferentur. Cæterum quid candidæ vestes, quid aureæ coronæ significant, nulli arduum fuerit definire, aut saltem conjicere; utrumque scilicet Insigne ad Beatorum merita, & felicitatem spectare; vel etiam ad eorum virtutes, qui ad divinam Sedem adorantes accedunt, quos & præclarâ innocentiae veste indui æquum est, ne illud audiant. *Amice quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptia-*

lem? & plenas manus, bonorum nempe operum fructu refertas habere, ut illud caveant: non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui. Præcinente etiam in eandem ferè sententiam Regio Psalte, dum ait: *Quis ascendet in Montem Domini, aut quis stabit in loco Sancto ejus? Innocens manibus, & mundo corde &c.* Aurum verò in Sacris literis symbolum sæpe est munditiei, quandoque lætitiæ, nec non dignitatis, ut constat ex Hieremiæ cap. 4. quæ omnia illis aptari possunt, qui Deum adoratum appropinquant; mundo enim corde esse, & ei exultare in lætitia, & tremore jubentur. Imminens Senioribus animalia, quæ Joannes Apocaly. 4. describit: duo tamen ex illis ævo absumpta interciderunt; reliqua duo, Leo, & Aquila alis instructa rotundo diademate ornata sunt.

Geminæ etiam super sunt Imagines describendæ potius, quàm explicandæ, cum apertissimè constet, per eas Sanctos Petrum, & Paulum ambos Apostolos referri. In ea arcus parte, quæ respicienti læva est, D. Pauli; in altera verò, quæ dexterâ occurrit B. Petri effigies videas invicem se respicientes; utrasque cum diademate & sandaliis, cum tunica, & pallio albertibus, mutilas tamen: priori nanque ambæ manus cum haud parva corporis, & Musivi totius portiones vetustate interciderint: alteri verò, quæ Petrum refert, dextera solùm, altiùs enim protendebatur, quàm sinistra, quæ pectori admota, claves, notissimum suæ, Successorumque suorum potestatis Insigne, adhuc stringit. Præter manus Apostolorum, verba etiam plura desiderantur in jis Carminibus, quæ vertici utriusque superscripta
fue-

AB. LXVIII.

PERSEQUIT VIRTVMVASADEIFITVAS
E IDELECTVMGENTIBVS

DEIPETRA.CVLMIENHONORIS
OR ETOMNEDECVS

ACIDI NEPIA NEI SOPERIS DEC VS HOMI

GAVDET PONTIFICIS STUDIO SPLENDERE LUMI

PERSECUTIO VIRTUTIS ADHUC
E T DELECTO VIGENTIBVS

DEI ET A CALI...
OR ET OMNI...
DEI

fuere. Quare supra Paulum hæc femefa leguntur.

*Persequitur dum Vasa Dei fit . . .
 . . . & delectum gentibus.*

Supra Petrum hæc adhuc remanent.

*. . . Dei Petra culmen honoris
 . . . or & omne decus.*

Literarum series, & dictionum quantitas satis ostendit, duplex dystichon ibi fuisse, hexametro utrumque & pentametro constans. Nullo in commentario illa reperio. Si Poësim illius ævi liceat imitari, suppleri fortasse ita possent ea, quæ interciderunt.

Persequitur dum Vasa Dei fit Paulus honoris

Vas, se & delectum gentibus esse probat.

Voce Dei sis Petre Dei Petra, culmen honoris,

Aulæ Cælestis splendor, & omne decus.

At quia nostra præcipua intentio, est, de Musivis operibus tractare, prætermittere nolumus quædam carmina eodem Musivo opere descripta, quæ leguntur in parte exteriori porticus Atrii, sive claustrum, mutilata tamen, ut hîc referuntur.

Agmina sacra regit locus hic, quam splendor honorat.

Hic studet, atque legit Monachorum cætus, & orat.

Claustales claudens, claustrum de claudio vocatur,

Quo Christo gaudens, fratrum piæ turma seratur.

Hoc opus exterius præcunctis pollet in Urbe.

Hic . . . chalis regulæ turmæ.

Claustri per girum decus auro s. . . coratum.

Materiam mirum præcellit materiaturum

. . . . . ocopus arte sua quem Romæ carta beavit.

Natus de Capua Petrus olim primitia . . . it

Ardea quem genuit quibus Abbas vixit in annis

Cætera disposuit benè provida dextra Iohannis.

C A P U T XXV.

De Ecclesia S. Joannis in Fonte in Civitate Ravennatensi à Neone ejusdem Civitatis Episcopo anno 451. musivo opere ornata.

Acceptissimus priscais Christianifidelibus mos fuit sacros Baptismatis fontes prope, & extra Ecclesias ædificare, ut bene animadvertit Joannes Stephanus Durantes de Ritibus Catholicæ Ecclesiæ lib. 1. cap. 19. nu. 4. Nos igitur hujusmodi sacrorum fontium exempla quædam afferimus in nonnullis celebrioribus nostræ Italiæ Urbibus extantium; Romæ videlicet, Pisis, Florentiæ, Bononiæ, Parmæ, ac Ravennæ, & in aliis fortasse, quod nos adhuc latet. Inter antiquiora autem Fontium Baptismalium ædificia jure connumerandum videtur istud Ravennatense, quod ante lateralem Ecclesiæ Metropolitanæ portam situm est: De illius antiquitate sat constat, cum à Neone Ravennatensi Præsule anno Domini 451. reædificatum musivoque opere ornatum fuerit, ut ex infra scriptis carminibus, quæ eodem musivo opere expressa in præfato fonte legebantur, quæ vè Hieronymus

Fabri refert in Sacris Memoriis Ravennæ antiquæ, ubi hanc Ecclesiam describit; & hæc sunt.

*Cede vetus nomen, novitati cede,
vetustas,*

*Pulchrius ecce nitet renovati gloria
fontis.*

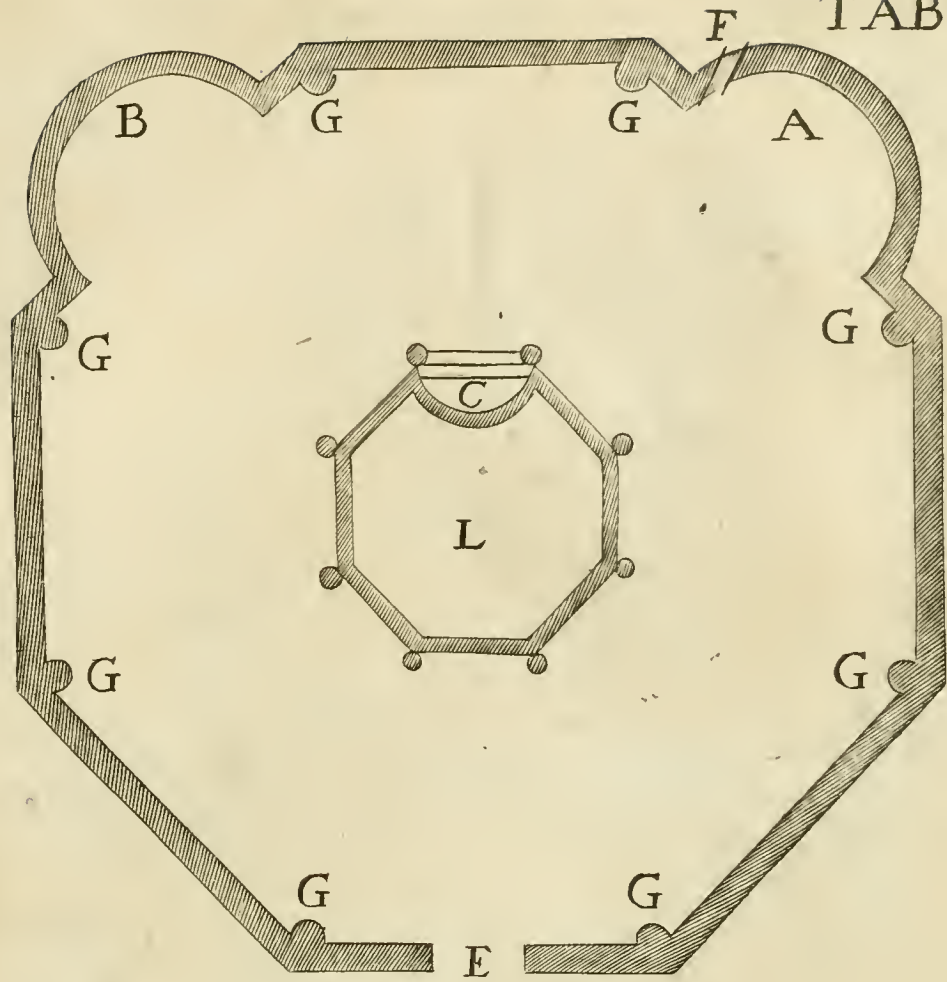
*Magnanimus hunc namque Neon,
summusque Sacerdos.*

*Excoluit, pulchro componens omnia
cultu.*

Licet verò præmemoratus Fabri, ac Seraphinus Pasolini, qui in aliquibus penè ad verbum Hieronymi sectator est, de hujusmodi ædificii structura quædam tradiderint; nihilominus, cum hæc pro materia perpauca sint, luculentiorẽ hujusce Ædificii descriptionem expiscari coacti sumus. Confugimus itaque ad Reverendissimum Dominum Franciscum Cavallo in Ravennatensi Ecclesia Archidiaconum, qui ad nos illam quàm humanissimè, cum ædificii Ichnographia transmittit, quæ Tab. LXIX. exhibetur. Vides ibi ædificium octangulare, duabus octanguli faciebus exceptis, è quibus duo semicirculi prominent; asseriturque à nonnullis antiquitùs alios duos his omninò similes semicirculos, sive loculamenta in faciebus oppositis extitisse. Olim enim Baptistaria octogonali forma constructa fuisse animaduerti. Lit. A. denotat Oratorium, sive Cappellam, ubi in præfenti Sacra Missarum solennia celebrantur. Lit. B. alteram Cappellam sive loculamentum, in quo antiquitus erat janua Occidentem æstivum respiciens, nunc verò ibi è lapide Græco Vas est variis anaglyphis ornamentis elaboratum, utpotè Angelis, encarpis, & avibus: Vasis labrum

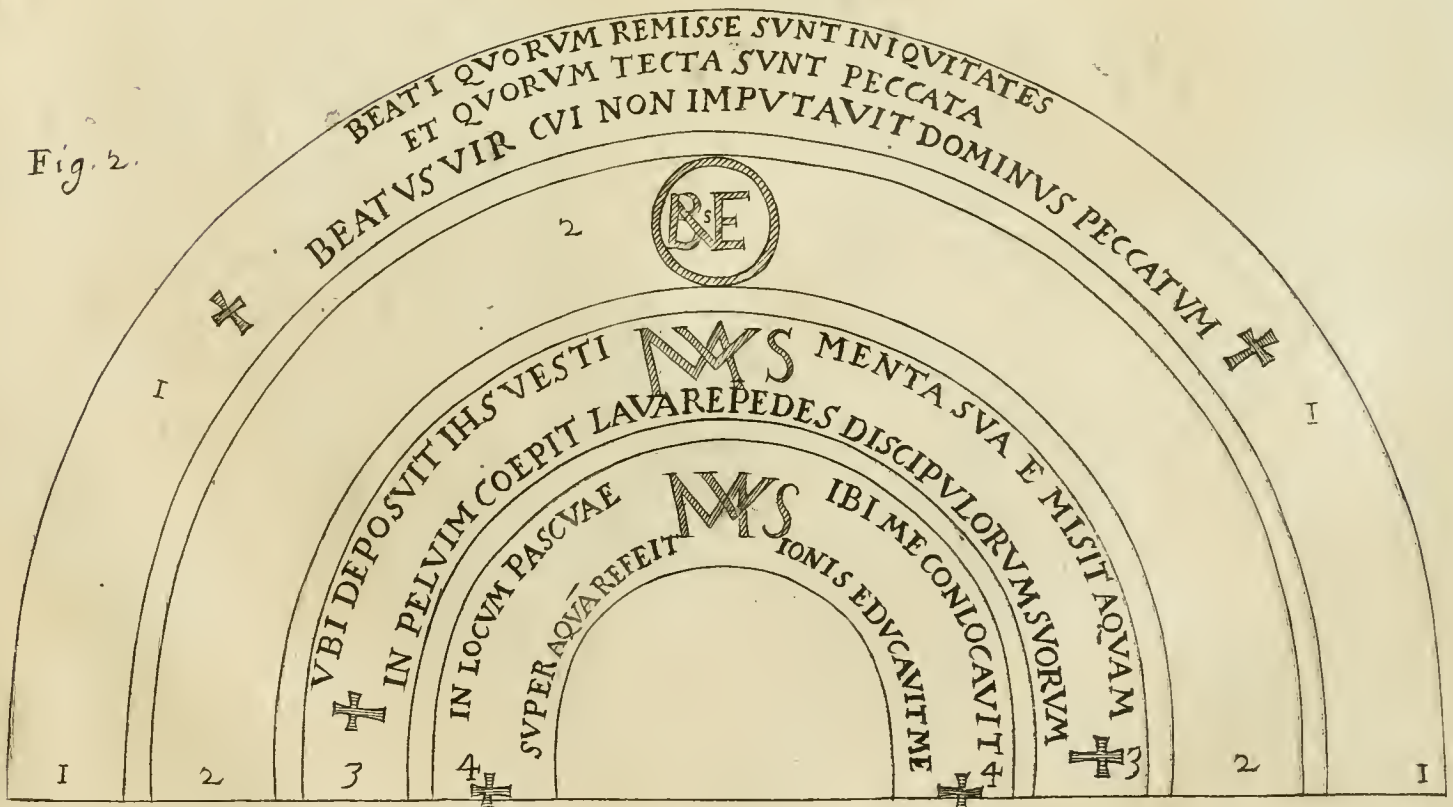
ferè octo pedes in gyrum protenditur; in basi verò quatuor, & in altitudine duo. In hoc autem vase sacri Baptismatis Ritus ad præfens peragitur, cum olim, quando baptismus per immersionem dabatur, in medio Ædificii perageretur, ut indicat Lit. I. ubi octangulare aquarum receptaculum erat, C. marmoreum pulpitem, in quod per duos gradus in eodem marmore excisos ascendebatur: hoc ex pulpito Episcopus (ni tamen fallor) parvulos baptizandos in aquam immergebat. Lit. E. januam ingressus. F. alteram januam, sed angustiorẽ, per quam Parochi domus aditur. Sub Lit. G. sunt octo parvæ columnæ Græci marmoris, altitudinis quatuor, ac in gyro duorum circiter pedum Ravennatensium; earum verò capitulum unius pedis altitudinem non excedit: modò aliquantulum pavimento obrutæ sunt; an ita à principio locatæ fuerint haud scio; fortè tamen in pavimenti reparatione, eo sublevato, columnæ eatenus coopertæ fuerunt. His octo arcus imminent, quorum summitas plana est. Super hanc aliæ columnæ Histrii marmoris attoluntur, quæ in altitudine tertiam inferiorum partem excedunt. Hisce columnis alii octo arcus incumbunt, qui tholum, seu testudinem fulciunt, & alio substructo arcu stringuntur. Hujus autem interioris arcus latera duabus columnis imposita sunt; unde quælibet (ut ita dicam) parastata tres alias columnas habet, quarum major in medio sita est, ad latera verò duæ inferiores, altitudines quinque pedum cum basi unciarum sex, & Capitulo unciarum quinque. Omnes hæc columnæ ex præfato Histrio marmo-

Fig. 1.

Scala decem pedum Romanorum

Fig. 2.

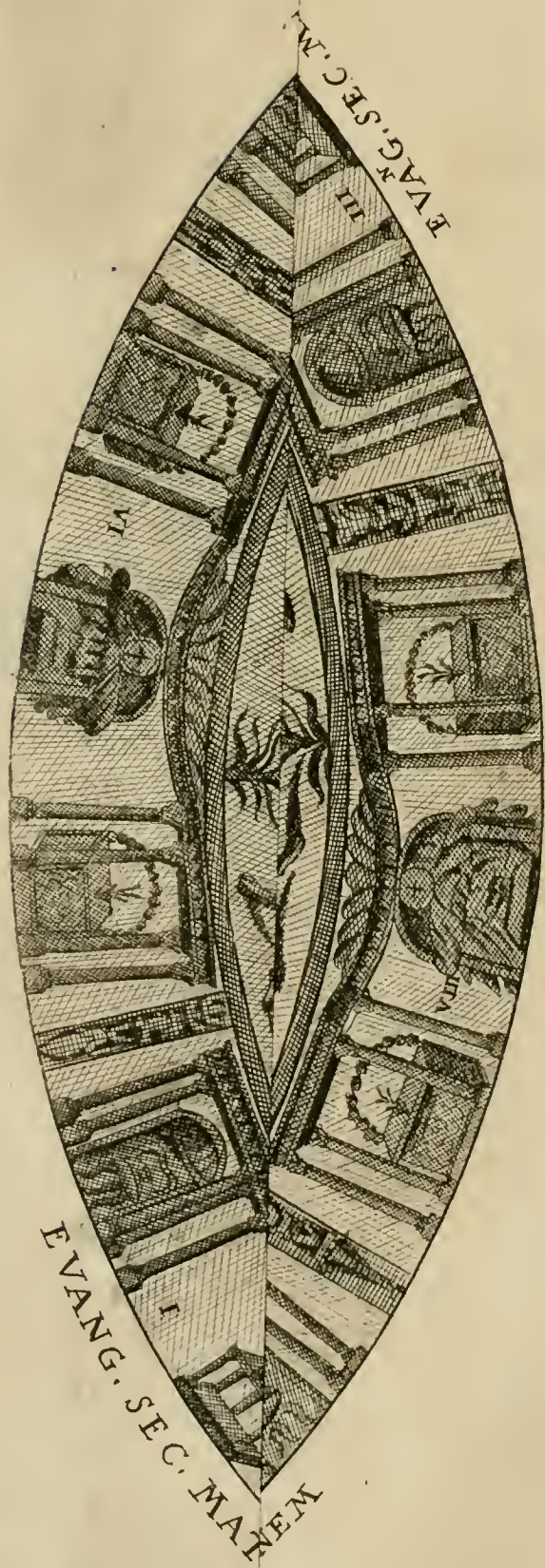

EVANG. SEC. MATHEVM

EVANG SEC IOANNEVM

EVANG. SEC. MARCVM

EVANG. SEC. IVCAM

EVANG. SEC. MATHEM

EVANG. SEC. MARC

re sunt numero viginti quatuor .

Hujuscemodi arcus substructionem posterioris temporis esse puto pro firmiori tholi sustentatione excogitatum , quo superiores arcus navium gravabantur .

Tholus hinc pereleganti Musivo opere ornatur: in ejus enim medio Tabula orbicularis nonnullas Imagines exhibet, ut in Tabul. LXX. quarum media Imago est Sancti Joannis Baptistæ pallio violacei coloris amicti, ac ad ripam fluminis stantis, tenentisque sinistrâ oblongam Crucem, dextrâ concham, seu quidpiam aliud, unde in caput Christi Domini in flumine ad umbilicum usque immerfi aqua profunditur. Supra Christi Domini caput diademate insigne, sub specie columbæ visitur Spiritus Sanctus. Notandus autem hinc est ritus ipsius Baptismatis per asperisionem, & per immersionem expressus, de quo in nostra Secunda Parte veterum monumentorum plura dicenda sunt, occasione quorundam Baptismalium Fontium structuræ, ac marmoreæ tabulæ anaglyphicè elaboratæ, in qua sic administrandi Baptismatis ritus repræsentatur. Eiusdem marmoreæ Tabulæ exemplar Illustrissimus, & Reverendissimus Dominus Andreas de Aquino, olim Episcopus Tricaricensis summâ suâ humanitate Nobis communicavit, asserens, illam hodie asservari in Palatio Excellentiss. Principis de Caramanico sui fratris germani. Notandum hinc etiam est, Tabulæ hujusmodi Opificem non solum flumen viridi panno cincto, verum & ipsius fluminis nomen expressisse, cum illud literis indicaverit, nempe: IORDANN. Idem præterea falsas,

ac vanas Ethnicorum opiniones sequutus, Jordanem ipsum appinxit sub specie hominis aliquantulum è fluvio prominentis, linteolumque, seu mappulam, veluti ad detergendam, qua Christus aspersus fuerat, aquam, dextrâ tenentis; sinistra verò arundinem, quam, ut insigne quoddam, ac peculiarem notam dominii, gentium superstitio fluminum, cæterarumque aquarum numinibus, vel manu gestandum dabant, vel capiti circumponebant. Hinc illud Virgil. Æneid. 8. v. 31.

Hinc Deus ipse loci fluvio Tyberinus ameno

Populeas inter senio se attollere frondes

Visus: eum tenuit glauco velabat amictu

Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.

Qua etiam coronâ arundineâ caput inclyti amnis Danubii in columna Trajana insculpti, redimitum inspicitur.

Circum has centrales figuras duodecim Apostoli depicti sunt, suumque eorum unicuique nomen appositum. S. Petri vestis aurei, Pallium vero albi coloris est; è contra S. Pauli vestis alba, Pallium aureum, & hoc alternato colorum ordine, aliorum Apostolorum cernuntur vestes. Eorundem verò elevatâ ambabus manibus anteriori pallii parte, super illam unusquisque suam defert coronam, quæ inter se colore differt. Speciali tamen notâ dignæ videntur, illa S. Petri rubei, S. Pauli verò aurei coloris, quæque in medio gemmis cerulei coloris decorantur, & alludunt ad illud Apocalyp. cap. 4. ubi describuntur viginti qua-

tuor Seniores, qui procedentes mittebant coronas suas ante Thronum. Est enim communis Patrum consensus, per illos viginti quatuor Seniores duodecim Prophetas, ac duodecim Apostolos denotari. Subest Apostolis alius circulus, variis & ipse figuris ornatus, quarum singulas describemus, præscripto à Pictore ordine servato. Numerus primus denotat pulpitem, sive suggestum aurei coloris, quatuor columnis suffultum, in cujus medio stat liber apertus, in quo hæc literæ impressæ sunt: EVANG. SEC. MATTHEVM, idest; *Evangelium secundum Matthæum*. Num. II. aliud suggestum, ut in superiori, cum libro, in quo legitur: EVANG. SEC. LVCAM. Idem in III. num. repræsentatur, cum hisce verbis in libro: EVANG. SEC. MARCVM. In IV. quoque suggestum est cum libro, in quo hæc: EVANG. SEC. IOANNEM. Ab utraque istorum suggestorum parte, duæ cernuntur Sedes Episcopales, faldistoria appellata, albi coloris, quarum pedes, sive sustentacula aurea cernuntur: alii quatuor numeri, nempe V. VI. VII. & VIII. sibi ex aduerso respondent, nec aliud referunt, nisi Martyrum, Confessorum, ac Pontificum, seu Episcoporum sepulchra; de quibus supra Cap. XIX. de sepulchrorum formis, tam apud Ethnicos, quam apud antiquos Christianos, ubi in Tab. XLIII. num. 2. eadem hæc figura grandiori formâ exprimitur, luculentiusque explicatur. A latere hujusmodi sepulchrorum hinc inde alia duo parva sepulchra sunt, partimque ex eorum medio palma, partim verò lilium assurgit, quæ hac quidem in Tabula ob figurarum parvitatem di-

scerni vix possunt; grandiori tamen formâ, etiam exhibentur in eadem Tab. XLIII. num. 1. & 3. ubi diximus, palmam sepulchrum Martyris, lilium verò sepulchrum Confessoris, vel Virginis indicare.

Absolutâ hac explicatione ad reliqua Musiva opera devenimus, in interstitiis primorum octo Arcuum depicta, quæ tholo subiacent, sive testudini, & Arabicis numeris adnotantur, ut in Tab. LXXI. & LXXII. sub. nu. 1. Viri cujusdam imago est, qui togâ, ac pallio albi coloris superinduitur, in cujus fimbriis est monogramma I. tenetque involutum volumen: quem tamen novi nê, vel veteris Testamenti virum repræsentet, ignoro. Figura hæc encarpis, sive arabicis ornatibus circumquaque nobilitatur, ut in schemmate videri potest.

Numerus 2. aliam figuram habet à prima, præterquam in gestu, vel loco voluminis, libri nihil ablimilem. Idem de reliquis. Tertia tamen, & octava, temporis injuriâ corrosæ sunt, ut ex ipsis emblematis patet.

Descriptis hucusque, tum hujus edificii structurâ, tum Musivis operibus, superest modò, ut aliquot versus inibi extantes, ac quoddam monogramma explicemus, ut in dicta Tabul. LXIX. fig. 2. In arcu igitur, qui altari imminet, notato num. 1. hæc leguntur ex Psalmo 31. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum.*

E conspectu hujus Arcus alter attollitur notatus num. 3. ubi nunc Baptismus, administratur, in quo hæc: *Ubi deposuit Jesus vestimenta sua, & misit aquam in peluim, cepit lavare pedes*

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

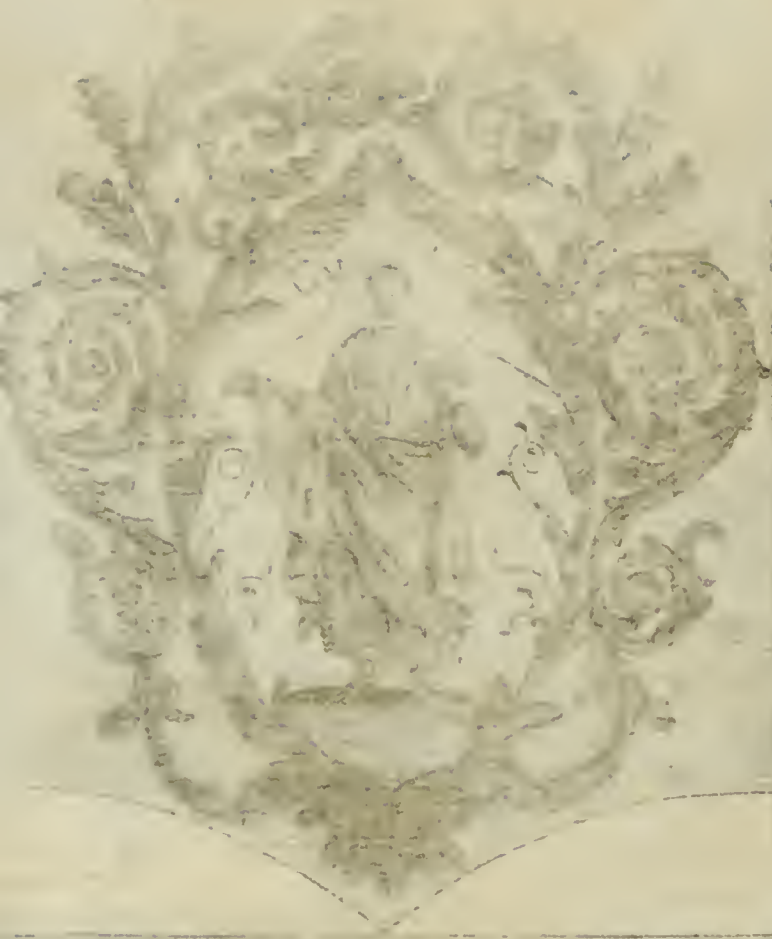

Fig. 2

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

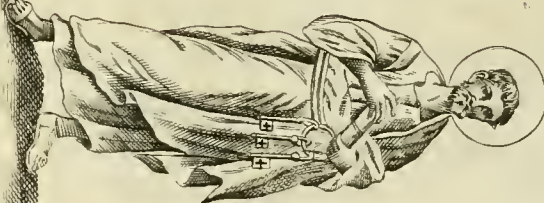
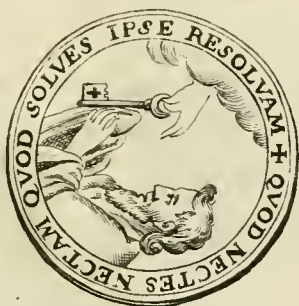
Fig. 8.

S. IACOBUS ALPHI. S. SIMON ZELOTES. S. IACOBUS SIV DAS. IACOBI. S. PHILIPPVS. S. PAVLVS. SALVS TOTIVS GENERIS HVMANI. S. PETRVS. S. ANDREAS. S. IOHANNES. S. THOMAS. S. MATTHEVS. S. BARTOLOMEVS

Handwritten text in a vertical column, likely a list or index, with several entries that are difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Large, faint characters or symbols, possibly a title or a large heading, located on the right side of the page.

pedes discipulorum suorum. Hæc autem licet cum iis coincidant, quæ Io: cap. 23. continentur; nihilominus quo ad literam, neque antiquæ, neque vulgatæ Sacrorum Bibliorum editioni respondent. In medio horum versuum est monogramma, quod habes in eadem Tabula eodem num. 3. & de quo infra.

Præterea in arcu, qui januæ imminet signato num. 4. hæc notantur: *In locum Pascuæ ibi me conlocavit super aquam refectiois educavit me.* Quæ sumpta sunt ex Psalmo 22. num. 1. quamvis duabus in vocibus discrepent, cum ibi *locum* pro *loco*, *conlocavit* pro *collocavit*: inscriptum sit. Medium inter hos versus est monogramma, simile alteri.

Demum in eo Arcu, qui est è conspectu, nuper memorati unicum cernitur monogramma, ut num. 2. quid autem sonent hæc monogrammata, incertum est. At si hac in re mihi Oedipi vices implendæ sunt, dicerem, in eo Monogrammate, quod in arcu spectatur sub. num. 2. omnes literas hanc vocem BEATVS exprimere. In aliis verò sub num. 3. & 4. quantumvis primâ fronte tres tantùm literæ videantur, nempe M. V. S. si tamen aliqua ingenii vis, & acumen adhibeatur, ex illis tribus nonnullæ aliæ formari possunt, videlicet A. X. I. N. Præterea si M. A. I. geminentur habebimus insimul decem literas, quæ vocem hanc constituunt: MAXIMIANVS, qui, ut Ughellius testatur, trigessimus Ravennatenfis Episcopus fuit.

Licet autem nonnullis hoc monogramma MAXIMIANO tribui nequitiam posse videatur, cum illum in hoc Ædificio restaurando, ornando-

que animum applicasse minimè constet: si tamen hac in historia virisimilibus, & conjecturis stare oporteat (ut oportet quidem, cum aded densâ annorum caligine sit obvoluta: nam ab ævo Maximiani, qui floruit circa medium sæculi sexti, undecim, & ultra sæcula præteriere) id satis apertè coniiicitur, ex ejus præcipuo quodam genio, atque animi propensione ad sacras Ædes excitandas, aut ornandas. Fabri enim in suis *Sacris Memoriis*, ac ejusdem Antistitis Vita, ipsum ornasse refert Basilicam S. Andreae splendidis iis columnis è marmore Græco, quæ adhuc extant: absolvisse magnificentum Ædificium Tricolti, sive Canonicam, a Chrysologo ejus prædecessore inceptam: ædificasse Ecclesiam S. Stephani, ac illam S. Joannis decollati, quæ nunc solo prostrata est: alias præterea plurimis, pretiosisque donariis locupletasse. Propterea maximè verisimile est, hoc quoque Ædificium ab ipso aliquâ sui parte restauratum fuisse, aut ornatum: fortè verò restorationem, eam scilicet Arcuum substructionem incoepit, quam nos supra narravimus, & morte præventus haud absolvit; unde Agnellus ejus in Sede Archiepiscopali successor eandem ad debitum finem perduxit. Ne autem hujus restorationis memoria periret, ejusdem Maximiani nomen hoc Monogrammate expressit, suumq; Agnelli reliquit, eo quòd laudem cum aliena jactura quærere, & ea, quæ alii seminaverant, metere minus æquum existimavit. Neque aliquibus in Ecclesiastica historia minus peritis Epithetum illud *Beatitudinis* Maximiano attributum obstare potest, cum ea tempestate inter Episcopos familiaris, ac hono-

honorarius titulus esset, ut ex S. Augustini Epistol. XI. LXXVI. CXXXIX. & passim apud alios antiquos Scriptores.

C A P U T XXVI.

De Oratoriis SS. Joannis Baptista, & Evangelista in Lateranensi Baptistério: ac Musivis operibus in iisdem Oratoriis contentis, Hilario Papa jubente, Anno 462. elaboratis.

COelius Mons eo potissimum titulo venerabilis, quod universalis Ecclesiae principem cathedram fulciat, dignitatis suae testimonia etiam in minoribus facellis profert amplissima. Quatuor mihi describenda modò sunt, quae Oratoria dicimus ab Hilario sanctissimo Pontifice ibi constructa, quorum meminit Bibliothecarius in ejusdem Pontificis vita. Adjacent ista, imò, ut verius dicam, insunt veluti appendices quaedam Baptistério Lateranensi, Divi Joannis nomine ab annexa Basilica nuncupato. Exeuntibus ex illa Basilicae janua, quae post summum chorum locata est, area sese offert parietibus circumseptata, in cujus fronte, quae in Caerum tendit occurrit, a leva eminent porticus, a dextra verò Oratorium, sive Ecclesia S. Venantii, olim etiam Basilica Domini Theodori, prout infecunda Parte docebimus, dictum. Ceterum porticus aditum praebet in Aedem octogonam, Sacrae regenerationis Lavacro asservando addictam (Baptisterium compendiosè appellamus) Aedem hanc totidem pro angulis polygonae fulciunt columnae, a parietibus adeo se junctae, ut latum ambulachrum cir-

cumquaque efficiant. In eo latere, quod Eurum prospectat, Aedicula visitur D. Joanni Evangelistae dicata, cui è diametro in adverso parietum latere opponitur alia S. Joannis Baptistae, & adventus Dominici Praecursoris sacra. Quae duo sunt è quatuor Oratoriis, de quibus est sermo. Tertiū locum designavimus, cum prope porticum Baptisterii S. Venantii Aediculam memorarem, quae eadem omnino est, ac Oratorium S. Stephani, quod capite peculiari profequi suo loco debemus. Quartum verò, de quo nihil exhibere, ni desiderium, potis sum, sanctae Crucis olim sacratum erat; sed in Ecclesia Lateranensis restauratione per Xistum V. fel. record. dirutum est.

De hoc eodem Oratorio Severanus in *Sacris Memoriis septem Ecclesiarum Urbis*, à se Italico idiomate in lucem edatis: & deinde bo. mem. Eminentissimus Caesar Cardinalis Rasponus in sua *Basilica, & Patriarchio Lateranensi* lib. 3. cap. 9. scripsere.

Exordiar modo ab eo, quod D. Joanni Evangelistae nuncupatum, ac ad dexteram occurrit jis, qui per porticum in Aedem Baptisterii se recipiunt. in zophoro, quod imminet portae hujus facelli, haec leguntur.

LIBERATORI SUO BEATO
JOHANNI EVANGELISTAE
HILARVS EPISCOPVS FAMU-
LVS XPI.

Quòd D. Joannem liberatorem suum Hilarus vocaverit, ad illud procul dubio discrimen referri debet, quod Ephesi subiit, & ejus Apostoli patrocinio tandem evasit. Cum enim jussu S. Leonis Papae Hilarus tunc temporis Diaconus se ad Ephesinum Concilium

con-

contulisset (postea reprobatum) restitit ipse Dioscoro Alexandriae Episcopo in eodem Concilio Praesidenti, subscribere renuens damnationi S. Flavianii. Cujus tam generosae constantiae praemium, invidiam sibi Dioscori maximam comparavit; unde clam Romam fugiens, D. Joanni Ephesinae Civitatis Patrono pro sua liberatione Votum vovit. In alio epystilij zophoro praeteritis annis additum, fuit: **DILIGITE ALTERUTRUM** nescio quo authore, scio tamen, ipsum Evangelistae praecipuum esse: ego autem tantum Sacrae vetustatis monumentum antiquae suae puritati relinquere maluissem.

Hujus Oratorii valvas argento fufas fuisse ab eodem constructore Hilario narrat Bibliothecarius, quae cum inde fortassis in Urbis multiplici populatione direpta, & aliud asportatae fuissent; plura post saecula, tempore scilicet Caestini III. Cencius Cardinalis Camerarius ex nobilissima Sabellorum familia, postea Pontifex creatus, & Honorius III. dictus, in earum locum aereas conflari curavit, prout Inscriptio docet in angulo superiori ad dexteram introeuntium insculpta, quam huc fideliter retuli.

ANNO V. PONTIF. DNI CELESTINI III.
PP. CENCIO CARDIN. S. LUCIAE EIDEM
DNI PP. CAMERARIO JUBENTE
OPUS ILLUD FACTUM EST.

In sinistra vero parte valvarum aerea quaedam viri imberbis Imago prominet, vix palmum alta; sedet enim talari tunicâ, casulâque superinduta: caput ejus quodam integumento circumambitur, duos circulos, sive coronas referente, prout in apposito schemate Tab. LXXIII. videre est; dex-

tera globum, sinistra vero librum sustinet.

TAB. LXXIII.

pag 239

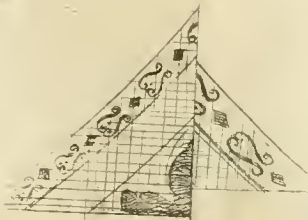
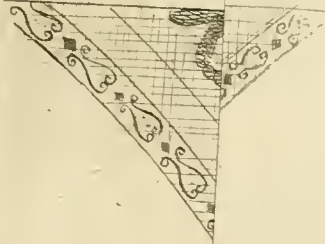
Aliquantulum libet in istiusmodi viri non injucunda descriptione moram trahere; nam plura ex illius inspectione ad rem ecclesiasticam pertinentia deduci possunt. Primum enim figura Casulae, sive Planetae, quae antiquitus rotunda erat, & undique clausa, eo modo, quem nunc apud Graecos obtinet, cujus formam exhibet. Macrus in suo Hierolixico, in verbo *Casula*. Integumentum illud capiti circumfusum *Fanonem* barbarè vocitamus. *Fanon* vero (omissis aliis explicationibus) velum est variegatum, quo Papa post Albam ornatur, quando solemniter celebrat, & circa colulum, ac supra caput ad formam cuculli reflectitur, donec planetâ induatur. De hoc ornatu, sive Fanone, Innoentius lib. I. *De Mystero Missae* cap. 13. ita scribit: *Romanus Pontifex post*

post Albam, & cingulum affumit Orale (quod idem est ac Fanon.) quod circa caput involvit, & replicat super humeros, legalis Pontificis ordinem sequens, qui post lineam strictam, & Zonam induebatur Ephod.

Præter Fanonem, tegumen aliud rotundum in capite animadvertimus. Diu quæsi vi an camaurum, vel camelaucium dici posset: autoritatibus tamen allatis ab eruditis Viris Macro, & Du Cange in suis Lexicis, quæ diligenter perpendi, birretum posse denominari autumo, quod tegumen capitis Pontificum erat: Legitur enim in Vita S. Henrici Episcopi Upsallensis nu. 5. *Quod tollens de capite S. Pontificis birretum, quod gestare consueverat imposuit capiti suo*: Extant etiam sequentia verba in bulla Bonifacii VIII. *Illudque* (id est beneficium Ecclesiasticum) *eidem Thomæ contulimus, necnon de ipso per nostrum birretum præsentialiter investivimus*. Alia apud eundem Du Cange in hac voce videri possunt. Superest, ut aliquid etiam de globo attingam, quem dexterâ tenet: si liceat à simili arguere judicaverim, longè diverso consilio Imperatorum, ac Pontificum Romanorum Iconibus (qualem hanc esse contendo) Globum appingi posse: sicut enim in illis Globus appositus indicabat terrarum Orbem eo tempore notum, sub ditione Principis constitutum, ita facile arbitror, designare posse eandem in universas Terras potestatem Rom. Pontifici tanquam Christi Vicario collatam. Sæpè laudatus Du Cange in fine sui Magni Glossarii eruditam dissertationem inserit de inferioris ævi numismatibus, in qua num. 18. & 19. luculentam intexit Auctorum colle-

ctionem, qui de crucigeratis Globis aliquid enarrarunt. Inde fortassis extrahi potuissent nonnulla ad rem nostram illustrandam, nisi a scopo nimium abduci timerem, si hæc prosequerer, de quibus Viri præstantissimi integras dissertationes instituunt. Ex hucusque perpensis non temerè dicturum me arbitror, si contendam, Iconem hanc æream referre Cœlestinum. III. cujus fortassè jussu Cencius Camerarius valvas construxit.

Sed nimis, quàm par fuerat, hæsimus in limine, adeo ut expeditiùs eadem totam inspecturi simus, quàm valvas. In fornice enim licèt Musivum opus asservetur pluribus sæculis vetustius, quàm valvæ; cum tamen nulla humana figura in eo reperiatur, nihil est, quod longa animadversione detinere nos possit. Fornix itaque hujus Oratorii antiquo vermiculato opere elaboratus, variis segmentis constat, prout visitur in Tab. LXXIV. in quibus diversi generis aves, floresque interpositi, non inconcinnâ dispositione locantur. In meditullio situs est Agnus diademate ornatus, & laureâ Coronâ circumdatus. Supervacuum esset hujus Hieroglyphici sensum inquirere: quis enim nesciat, per Agnum istum, quemadmodum olim per typicum legis, illum designari, *qui tollit peccata mundi*: qui vel leviter in Sacra historia versatus, ignoret, Christianos antiquos hujusmodi emblematis potiora fidei Sacramenta ab Infidelibus irrisoribus vindicasse? Cum enim tum Cathecumenis, tum Neophitis, Christus cruci affixus proponeretur, periculum erat, nec occupatione minus decorâ (supplicium enim Crux ingerebat pravis hominibus

bus destinatum; usque ad tempora Constantini (ut docet Lipsius in suo tractatu *de Cruce*) in eorum animos aliquid horroris irreperet, nisi tantæ Christi humilitatis, & quæ captum superat exemplar, molliùs in fide novis proponeretur, & jis, quibus illud Apostoli prima ad Corinth. Cap. 1. 23. nuper dici potuisset. *Nos quidem prædicamus Christum Crucifixum; Judæis quidem scandalum; Gentibus autem stultitiam.*

Simul itaque exponebatur Dominicæ Passionis veritas, Imagine Christi Domini in cruce pendentis, propositâ simul ejusdem innocentia; idque conquisitis ad hoc aptissimis, cum testimoniis, tum Symbolis Sacræ Paginæ graphicè exhibebatur. Quod verò hanc præ cæteris Agni Figuram in hoc Sacello, sicuti etiam in adverso os Joannis Baptistæ Oratorio depingi voluerit Hilarus Pontifex admodum scitè, ac prudenter fecisse videtur; cum uterque Joannes Baptista scilicet, & Evangelista sub Agni Allegoria Christum Dominum nominaverit. Ille quidem cap. 1. 29. de Christo ad se accedente ait: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata Mundi.* Iste vero Apocalypsis cap. 5. & alibi passim Agni nomine Christum indigitat; quod evidentiùs patet, quàm ut probatione indigeat, vel expositione. Peculiarem & haberi canonem scio de Agno sic picto, cum diademate circa cervicem inflexo, qui canon legitur in Concilio Quini Sexto, sive Trullano, & in ordine est secundus supra octogesimum. Sed qualis auctoritas tribuenda sit huic canoni, velim quæras ab Auctoribus doctissimis eam indagantibus, nempe à Baronio Binio, & aliis etiam, præ-

fertim verò à Christiano Lupo in Scholiis ad hunc eundem canonem.

Aliquid etiam attingendum esset de laurea corona Agno circumducta, & floribus multis, ac fructibus distincta; quam tamen ad ornatum potius arbitror pertinere, quàm ad mysterium, nisi quispiam interpretari mallet laurum tanquam Triumphatorem mortis, & inferni, fuisse dedicatam; flores verò, ac fructus tanquam Ecclesiæ amantis donaria Sponso suo oblata, & hujusmodi plurima, ad Oratorem potius, quam Interpretem Sacræ vetustatis pertinentia.

Altari superstat ænea Statua humano corpori par, D. Joannem Evangelistam referens, de qua non constat, an inter veterum, an verò inter recentiorum Artificum paulò nobis ætate præeuntium ponenda sit.

De Oratorio S. Joannis Baptistæ.

EX adversa Baptistæ parte (ut supra diximus) Oratorium aditur S. Joannis Baptistæ, structurâ, & magnitudine parum discrepans a superiori: nam Hilarum eundem Auctorem habuit. Hujus etiam Sacelli fusili ex ære fores obstruunt, in quibus legitur.

IN HONOREM B. JO. BAPTISTÆ HILARUS
EPISCOPUS DEI FAMULUS OFFERT.

Supra Oratorii januam in zophoro inter Epistylum, & coronam unico ordine literarum Pontificis nomen legitur. ✠. HILARUS EPISCOPUS

✠ SANCTÆ PLEBIDEL.

Supra verò interiorem ejusdem portæ coronam in porphyreticâ zonâ incisa hæc habentur.

DOMINE DILEXI DECOREM DOMUS TUÆ

Hh

quæ

quæ recenter sunt apposita . Fornix hujus Oratorii Musivo opere decoratus est avibus , floribusque , quibus pingitur aptè distantibus , & in areas probè digestas concinnè distributis , ut præfert Tab. LXXV. Medium occupat Agnus cum diademate circum caput , & corona è lauro , floridaque circa corpus inflexâ , prout in superiori vidimus . Duæ ad Oratorii latera sitæ sunt exiguæ fenestræ , quarum in angulis duo hinc inde viri adsunt , numero Evangelistarum , quos referunt , respondentes , diademate insignes , & apertum præ manibus librum habentes . Horum autem supra caput singulis suum nomen inscriptum est , & supra nomen Animal medium extat , quod è mysticis illis quatuor unicuique Evangelistarum proprium tribuitur : De quibus porrò Animalibus , cæterisque Hieroglyphicis in Ecclesia S. Sabinæ satis egimus .

Hujus autem tam posterioris Musivi , quàm & prioris , Hilarus Auctor fuit ; nam utrumque Sacellum construxit ; idemque ex allatis Inscriptiōnibus absque dubio argui posse existimo , & ipsorum operum musivorum vetustas miranda nos docet .

C A P U T XXVII.

De profanata Ecclesia S. Andreae in Barbara , seu Cata-Barbara Patritia

Ac musivo opere nuper in ea

extante a Simplicio Papa

Anno 643. decorata.

EDaci temporis morfu semefas hucusque prædas vindicavi , cum Ecclesias describere , plures utique

graves casus , vicesque perpessus , at tamen stantes . Nunc verò ex ipsis , cineribus , fatalique sepulchro reliquias quasdam eruere , & luci reddere aggredior , si tamen reliquias dixeris ea Musiva opera , quæ sua cum Ecclesia funditus corruere . At licet id negligentiam eorum contigerit , ad quos maxime pertinebat curare ne laberentur , mihi certè eandem incuriæ notam inuri non patiar , quàm jure subirem , nisi beneficio literarum posteris restituerem , quod ultima temporis indulgentia nostris oculis intueri concessit . Præmissis itaque nonnullis ad Ecclesiam spectantibus , ut moris nostri est , & peculiaris dilapsæ Basilicæ memoria postulat , ad musivi operis descriptionem gradum faciam .

Occurrit itaque in vetustis Codicibus mentio Basilicæ Sicinianæ , sitæ ad Macellum Liviæ , cui tractu temporis inditum fortè fuit nomen S. Andreae in Barbara , sive Cata-Barbara Patritia . Prima , quam legerim apud Auctores memoria hujusce Ecclesiæ , reperitur apud Bibliothecarium in Vita Simplicii , qui ab hoc Pontifice dedicatam fuisse narrat Basilicam B. Andreae Apostoli juxtà Basilicam S. Mariæ . Satis apertè constare cuicumque potest , hanc eandem fuisse , quam nos hoc Musivo opere insignitam asserimus , si Versus legantur ipsi musivo subscripti , prout , opere incolumi , à Platina lecti fuere , quorum testimonio in ejusdem Pontificis Vita sic ait : *Simplicius Vir Sanctissimus has Basilicas interim dedicat Basilicam Stephani Protomartyris in Cælio monte , Basilicam Andreae Apostoli non longè à templo S. Mariæ Martyris . In qua adhuc vestigia quedam antiquitatis apparent , quæ*

haec tibi me a valde de ore ut praecelestator opus detulit ille s
 AEDIA XPE SIMPLICIV SQVAE PAPA SACRIS CAELESUBVS AP'ANS ET QVOD APOSTOLIGIDEE SSENT LMINA NOBIS VITVR HACHERES TITVISECCLESIAVSTIS PLEBS DEVOTAVENI PERQVCHAE
 VAS EFFECIT VERE MVNERISES SET VI MARYRIS ANDREA II HOMINE COMPOSVIT SVCCEDENS QVEDOMOMYSTICA IVPALOCAT TERRENO SEN SV REGNA *Superna sibi*

haec tibi me aualide. HERES TITVLISECCLESIAVSTIS PLEBS DEVOTAVENI PERQVEHAEC *commercia discce*
 autestatoropus detw OMOMYSTICA.IVRALOCAT TERRENOSENSV REGNA *superna pusi* pag.243

quæ per sæpe flendo etiam inspexi, ob incuriam eorum, quibus ipsa templa jam ruinam minantia commissa sunt. Hoc autem in templo hæc Carmina legisse me memini musico opere descripta.

Hæc tibi mens validè decrevit prædia Christe,

Cui testator opes detulit ille suas.
Simpliciusque Papa Sacris Cælestibus aptas

Effecit verè muneris esse tui.

Et quod Apostolici deessent limina nobis,

Martyris Andree nomine composuit.

Utitur hæc hæres Titulis Ecclesie justis.

Succedensque domo mystica jura locat.

Plebs devota veni, perque hæc commercia disce

Terreno censu Regna superna peti.

Mihi quoque præteritis annis contigit Versus eisdem, qua parte adhuc supererant, recognoscere priusquam Absis, & Musivum opus prosternerentur: quare quæ ego ex his Carminibus legi grandiori, quæ verò supplevi ex Platina, minori caractere, exprimenda curavi, ut in Schemmate hîc in Tab. LXXVI. apposito.

Hujus itaq; Basilicæ dedicatio Simplicio Pontifici proculdubio assignanda est: verùm Constructio longè diversum habuisse videtur Auctorem. Etenim ex aliquibus conjecturis profanam fuisse arguo hanc Basilicam; temporaque superiora Simplicio referre: hinc fit, ut credam illam a Pontifice ab omni Ethnicorum labe expiatam, in usus Christianorum conversam. Cum enim constructio lateritia sit, & fenestrarum amplitudo magni-

fica, suadet ætatis suæ primordia incidisse in tempora superiora; nam ex jis, quæ diximus Cap. VIII. & IX. constat, utrumque hoc indicium ad prima sæcula pertinere fortassis, nec absolum erit, Basilicam hanc inter eas connumerare, quæ à magno Imperatore Constantino redditæ sunt Christianis, antea templorum usu spoliatis per impiissimas leges Diocletiani divino cultui, & sacris ædibus usque ad excidium infensi; ut narrat Eusebius lib. 8. Hist. cap. 2. & lib. 12. item cap. 2. & lib. 2. de Vita Constantini cap. 21. necnon Lactantius Firmianus nuper editus à Cl. V. Stephano Baluzio lib. 2. Miscellan. num. 48. Profanum Basilicæ usum ante quàm Sacris Veri Numinis manciparetur, indicare videntur plures animalium imagines, aliæque figuræ nihil sacri referentes, quas Cap. superiori VII. attulimus, ubi de Ecclesiæ istius ornatu sermonem institui. Quin etiam ferarum multiplicitas aliquibus ansam dedit opinandi, templum hoc olim Dianæ sacrum fuisse, antequàm expiandum Christianis concederetur. Nec verò me fugit, apud Christianos toleratum quandoque morem animalia in Ecclesiis effingendi, ut apertè constat ex Epistola S. Nili ad Olympiodorum, quæ id Actione 4. Conc. 2. Nicæni secundùm Anastasii versionem sic habetur: *Scribis mihi (inquit S. Nilus) si putas, decorum, si tibi extructuro templum maximum ad honorem tam Sanctorum Martyrum, quàm Christi, quem ipsi per certamina, & dolores, ac sudores testificati sunt, vel imagines etiam ponere in sacrario, & variis animalium bestiis parietes implere, à dexteris, & à sinistris ita ut videantur*

in terra quidem extensa linea, & lepores, & capræ, & cætera animalia fugere: Porrò illi capere festinantes cum catellis alacriter insequi: In mari verò laxari retia, & omne genus piscium capi, & ad aridam Piscatoris manibus ferri: Insuper & gypso fingi omnes species, & ostendi ad desiderium oculorum in Domo Dei: Sed & in communi Domo mille Cruces infingi, & picturas volucrum, ac jumentorum, & repentium, ad diversorum germinum fieri. Ego ad ea, quæ scripta sunt, dixerim, quia nimirum infantium est, & parvulos decet his, quæ prædicta sunt, seducere fidelium oculum: firmi verò, & virilis sensus proprium, est in Sacratio quidem ad Oriëntem divini templi unam, & solam Crucem formare.

Scio, inquam, ex aperto hoc S. Nili testimonio probari receptam fuisse etiam apud Christianos consuetudinem ornandi Ecclesias non modò Sacris, sed etiam variis animalium figuris. In nostra tamen Basilica cum præter animalium effigies, nonnullæ etiam cernerentur, tempora constructionis apertè indicantes, non infirmatur conjectura afferentium ædificii profanos usus ex Musivorum animadversione. Longè minus officit nostræ assertioni subtilior quædam interpretatio, quam verbis Bibliothecarii nonnulli tribuunt, qui cum scripserit *Basilicam &c. Simplicius dedicat*, ita explicant, ut dedicandi verbum constructionem significare contendant: Mihi verò non ita sonare videtur legitima vocis illius vis, præsertim cum evinci possit ex pluribus locis ejusdem Scriptoris non modò verbum *dedicavit*, sed etiam *fecit* ab eo promiscuè tum constructoribus tribui, tum restauratoribus, necnon

jis, per quos Basilicis incrementum, aut ornatus accessit. Hæc ipsa (ut alias diximus) optimè animadvertit Abbas de Angelis in sua Liberiana Basilica, Unde benigniùs quandoque, quàm dura patiat Grammaticorum severitas, verba Scriptorum interpretari fas, immò magis decorum est.

Basilicam hanc eandem fuisse, quæ ab Ammiano Marcellino describitur nomine Sicinianæ, me audivisse recorder a laudatæ me. Cl. Viro Joanne Lucio rerum antiquarum eruditissimo: verùm licèt omnino nullas ad id probandum rationes adduceret, afferentis unicum testimoniū tanti habui, ut Auctores plurimos duxerim evolvendos, magna spe fultus id aliquando repertum iri: quærentem tamen hucusque fefellit spes ita præcox; nec aliquid satis certum inventum est, præter nonnulla, quæ mecum quæ lectitando, quæ meditando attentius revolvens, tenuem obscurissimæ rei lucem afferre posse arbitratus sum, ideoque literis consignanda.

Ejusdem itaque Ammiani ethnici scriptoris auctoritatem profero, qui lib. 27. Hist. cap. 3. *Damasus* (inquit) *& Ursinus supra hominum modum ad rapiendam Episcopatus sedem, ardentibus scissis studiis asperrimè conflictabantur, ad usque mortis vulnerumque progressis: Quæ nec corrigere sufficiens Juventius, nec mollire coactus, vi magna secessit in suburbanum, & in concertatione superaverat Damasus, parte, quæ ei favebat instante, constatque in Basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperta cada-vera peremptorum efferatamque tandem diu plebem, agrè postea delinitam.*

In hac Narratione ut Basilicæ Siccinini nomen profertur, ita situs non designatur. Conati sunt Scriptores aliqui illum diligentius indicare. Omnes in eo consentiunt, quod propè Forum Exquilinum Basilica extiterit, cujus Fori memoria nuperrimè reperta est in lapide Tiburtino, Vineæ PP. SS. Cosmæ, & Damiani Via Labicanâ supra Coemeterium B. Castuli, ibi fortasse translato, quam nos propriis oculis legimus.

C. CACIVS. C. L. HERAC.
ARGENTARIUS. DE. FORO
ESQVILINO. SIBI. ET. LIBE.
ET. LIBERTABVS.

Romanorum Ædificiorum Scrutator Nardinus, sequutus (ut arbitror) Pancirolum, peculiarem eidem Basilicæ locum assignat; ibi fuisse existimans, ubi nunc sita est Ecclesia Sancti Viti, nullis tamen rationibus id evincit: quin etiam bona, Viri tam gravis, venia dixerim, eum haud benè ejusdem Ecclesiæ situm antiquum tenuisse. Distabat enim vetus Ecclesia Sancti Viti aliquantulum ab ea: quæ nunc visitur, fundata à Sixto IV. ut erui ex Codice M. S., in quem regeruntur Visitationes Ecclesiarum Urbis pag. 1249. mihi communicato ab Illustriss. & Reverendiss. D. Raphaele Fabretto, tempore quo hæc imprimuntur gloriosissimi Pontificis Alexandri PP. VIII. libellorum supplicum à secretis. Qualis autem antiquæ Ecclesiæ Sancti Viti constructio fuerit, tam Pancirolus, quàm Nardinus scire non potuerunt, cum illam minimè viderint, utpote etiam Codicem M. S. quia sæculo præfenti scripsere, & ipsius Ec-

clesiæ Visitatio habita fuit die 6. Julii 1574. Quare ab eorundem Auctorum sententia recedens, statuere posse videor, Basilicam Siccinianam Ecclesiam esse S. Andreæ, de qua loquimur; tùm propter Basilicæ formam, quam retinet, tùm propter antiquitatem, tùm etiam obvicinia Liberianæ.

Si singulas, quæ in hujus Ecclesiæ narratione quæstiones insurgunt, examinare vellemus, nimis recederemus à brevitatis scopo: sufficiat igitur tantùm hîc indicasse Scriptorum discrepantiam in præfatæ Basilicæ denominatione: eam etenim aliqui Siccinini alii Sisimini, nonnulli verò Siccinii vocant, prout etiam quidam Vrsinum nominant, alii Urficinum.

Ut ut sit, ista de nomine quæstio ociosioribus Criticis relinquatur, & ad graviora nos accedamus. Libet aliquid hîc attingere de historia paulo ante ab Ammiano Marcellino recensita; hoc est de cæde in schismate Vrsicini perpetrata. Nam si Ammiani testimonium attendas, cædes illa contigit in Basilica Sicciniana: sin autem aliorum placita proferantur, constabit hoc sacrilegio pollutam fuisse Basilicam Liberianam. Posterius assertum videre est in præfatione Libelli Faustini & Marcellini Presbyteri ad Imperatorem Valentinianum; in hoc enim legitur centum & sexaginta Viros eadem cæde sublatos obsidione occubuisse in Basilica Liberiana. Quis itaque Judex hanc inter Auctores coævos Damaso litem tutò definire audebit. Erit itaque dignoscendum, uter ex illis majorem apud prudentes fidem obtineat, ut alter à testimonio ferendò removeatur.

De Ammiano plura congefferunt
To-

Tobias Magiri in Eponymologio critico, ac Hofmannus in suo Lexico, diverſorum Auctorum ſuffragio nominant Ammianum Scriptorem veritatis ſtudioſum, prudentem, gratum, ac ſerium, necnon dignum, qui ab omnibus ametur, & floruiſſe ſub Gratiano, & Valentiniano.

Contrarium de Marcellino Presbytero ſentit Baron. in to. 4. ad Ann. 367. vocat enim hominem iſtum, Schiſmaticum, mendacem, inſenſum, inimicum S. Damasi, Catholicorum calumniatorem, necnon Luciferianæ hæreſis Sectatorem. Baronii ſententiæ ex lectione præſationis ipſiuſmet libelli confirmatur; ſi enim legatur attentè, conſtabit non eſſe ab iſdem Fauſtino, & Marcellino conſcriptam, ſed ab alio ejuſdem factionis Luciferianæ, ac mendaciorum plenam. Communi ergo ſuffragio præſerenda eſt Ammiani ſententiæ, cum in ipſum conſentiant Ruffinus; Socrates, Sozomenus, Nicephorus, & alii poſteriores Scriptores.

Hæc levi calamo proſequuti ſumus in gratiam eorum, qui cum locorum notitia conjungere hiſtorias amant. Incitat modo nos ad cætera perſtringēda, diverſa ejuſdem Eccleſiæ nomenclatura, quam ab initio expoſuimus in ipſo capitis titulo. Bibliothecarius itaque in Vita Gregorii II. Baſilicam iſtam appellat *Monasterium S. Andree in Barbara*; & in Vita Leonis III. *Cata-Barbara Patritia*; eandem in *Barbaris* vocat Ciaconius in præſati Simplicii Vita, eò quia in ejus muris variæ ferarum imagines à Diana venatrice, & ab Hippocentauris conſectarum viſebantur, opere partim teſſelato, partim

vermiculato, ut ſupra expoſuimus in Cap. VII.

Martinellus verò in ſua Roma Sacra appellat in *Exquiliis*, & in *Auriſario*, Grimaldi auctoritatem ſequutus. Cauſam autem, cur in *Barbara* vocitetur, exponit Severanus in ſuo tract. de ſeptem Urbis Eccleſiis, ubi ſic dictã aſſerit à nobili quadam ejuſdem nominis Matrona, quæ tempore Gelafii I. Corpus S. Severini Neapolim transferri curavit, ut apud Baronium ad ann. 496.

Quid autem vox *Cata-Barbara*, *Patritia* oſtendat, varium eſt: cum *κατά* græca vox ſit diverſas habens ſignificationes, quas hîc referre ſuperſuaneum eſſet, ſed ſolummodò illam indicabo, quæ quæſtionem noſtram ferire poteſt; nempè denotare *apud*. *Cata* Matthæum pro ſecundùm &c. Ex quo inferri poteſt olim prope Baſilicam Siccinianam fuiſſe domum Barbaræ cujuſdam Matronæ Patritii ſanguinis ſplendore, conſpicuæ; unde *Barbara Patritia* fuerit appellata. Atque hinc *Siccinianam Baſilicam* priſco relicto nomine, novum *S. Andree in Barbara*, vel *Cata-Barbara Patritia*, ideſt juxta Domum Barbaræ, five *Barbaræ Patritiæ* adeptam fuiſſe. Haſ nominum mutationes noſtris etiam temporibus experimur. Sic Plateam Sfortiam in Barberinam, & Plateam Senarum in S. Andree de Valle mutatas audimus. E quibus etiam perſpicuum eſt, vias, aut plateas fuiſſe ab Illuſtrioribus Domibus propter eas, aut in eis extantibus quovis tempore denominatas.

Sicuti nominis lapſum ſæpiùs reparavit antiqua hæc Baſilica; ita quoque per nos utinam tum nomina, tum

ornatus duraturâ restitutione asseri possent: conabimur equidem Musivû opus ab oblivionis periculo liberare, cum de nomenclatura satis hucusque dictum sit. Ideo eò libentius aggredior, quo rationabiliùs à nostra ætate repetere potest restitutionem in integrum venerandum hoc Antiquitatis vestigium, quod ultimum nostris diebus excidium ex incuria aliquorum perpeffum est. Funditùs itaque hoc, quod describimus, opus Musivum interiit anno superiori 1686. cujus tamen Diagramma diligentèr incidi iussimus, antequam prototypus dilaberetur: figurarum dispositio peti potest à Tabula LXXVI. in qua septem visuntur Virorum effigies. Medium obtinet Christus Dominus monti insistens, à quo quatuor flumina propagantur:

Dextera Christi Domini benedictis more elevata est: sinistra verò volumen utrinque complicatum inferto indice detinet, & collectum in plicas pallium cubito sustentat. Pallii fimbria notatur monogrammate H. Christi Caput diademate ornatum est ab insertæ Crucis imagine concinnè decussato. Notandum verò Figuræ partem lineâ circumvallatam, ubi adest lit. A. additum esse ex Pictoris iudicio, cum Musivum opus temporis diuturnitate inibi deletum fuerit. Volumen illud, omissis aliis interpretationibus à Durando *In Ration.* lib. 1. cap. 3. & ab Arringho *In Roma Subterranea* tom. 2. lib. 6. cap. 16. & excogitatis, nihil aliud significat (ut opinor) quæ novæ legis editionem Christo Domino referenda: sicut enim Deus legis antiquæ Tabulas Moyfi traditurus, illum accersivit in summum apicem,

Montis Sinai, ut ab ipsa loci altitudine sublimitas Præceptorum dignosceretur; ita æternus Dei filius *majora Præcepta* oblaturus *Populo quem charitate jam liberari conveniat.* Et D. Augustinus ait lib. 1. *De serm. Domini in monte*: Par erat ut è montis Cathedra coelestis Doctrinæ suæ aperiret exordium. Præstat ipsius Augustini verba referre: *Si quæritur* (inquit ibidem S. Doctor) *quid significet mons, benè intelligitur significare majora præcepta Justitiæ, quia minora erant, quæ Judeis data sunt.* Volumina similia, quæ in Apostolorum Christo assistentium manibus visuntur, acceptam ab eodem docendi facultatem indicant; quam non incongruè manibus retinent, cum ab eodem Christo didicerint *facere, & docere.* Literæ H. significationem &c. in Dissertatione de monogrammate, vestium supra in Cap. X. explicavimus.

Quatuor autem flumina, quæ è monte decurrunt, quatuor illa denotant, quæ è terrestri Paradiso erumpunt. De quibus Moses Barcephas Syrus cap. 2. *In Genesim in Commentariis de Paradiso* par. 1. cap. 28. sic ait: *Postquam is fluvius rigasset Paradisum, diductus, divisusque esset in quatuor fluvios, quos Moses (quia ipsius sæculo noti erant) suis & nominibus, & locis describit inquit: Nomen unius Phison; is est qui circuit universam Terram Havilæ. Nomen igitur unius horum quatuor fluviorum est Phison; sive, ut Græcus vocat, Diyabis, qui fluvius postquam auulsus ab illo majore, & primario Paradisum pellente; in terramque demersus est, sub ipsis etiam Oceani vadis fluit, donec ebulliens prorumpat in Occidentem; unde versus Septentrio-*

nem regyrans delabitur, per uniuersam Regionem Indorum, (quam vocat Moses Terram Harila) ac tandem desinit in Mare Indicum. Sunt autem qui putent Phison appellatū esse à verbo Phas; propterea quod cesset à fluctu spectabili, quippè qui sub multis pelagis majorem cursus sui partem peragat, & ibi est aurum, & aurum ejus terræ præstans est; ibi Bedolach & lapides Berilly fuerunt in pleraque hujus fluminis arena, atque in ipsa ripa aurum probum, admirandasque margaritas ubertim reperiri. Hebræum enim Bedolach gemmas vocat, Beryllos verò lapides pretiosos. Alii Bedolach candidas uniones significare existimant, Beryllos verò sardos, Topazios, & cæteras id genus gemmas. Et nomen fluvii secundi Gihon; is est qui circuit omnem Terram Chus. Secundus fluvius nomen habet Gihon, Græcus Nilum appellat, alii Sichor vocant: & hic quoque fluvius ut separatus est ab illo majore sub Oceanum descendit, donec scaturigine evo-mitur in plaga Australi, atque peragrās perluit terram Cusiorum (Ethiopas vocamus) & Aegyptiorum, tandemque desinit in Mare Adriaticum, quod est apud Aegyptum. Cæterum nomen Chionis obtinuit à fluendo cum inundatione: hæc enim ripâ suâ supergrediens, irrigat Terras sibi circumiacentes. Et nomen fluvii tertii Diklat, qui it aduersus Assur. Quartus denique fluvius est Perath. Diklat appellatus est tertius fluvius, quod impetuofus, ac rapidus sursum deorsum feratur, quasi homo violentus, ac feruidus, qui ad præ-rumpendas angustias aliquas, nunc se subrigit, nunc demittit. Quartus denique fluvius dicitur Perath, quia fecundissimus est. Et hi quoque duo flu-

vii simul atque derivati sunt ab illo principaliori flumine, absorpti sub Oceanum, tandem profiliunt in medio terrarum Orbe fontibus non procul inter se dissipatis, ac prolapsi desinunt in Mare Australe ipsius Boreæ. Porrò Assur vocat regionem Astur, & Ninevitarium, ac Bethgarme, aliaque circum- quaque his adiacentia loca.

Accipiuntur & quatuor hæc flumina pro quatuor Evangelistis. Sic Christianus Grammaticus In Exposit. in Matthæum cap. i. Per Gebon (inquit) qui dicitur terrenus, significatur Matthæus, qui terrena acta de Christo narravit. Per Tygrim, qui velocitas interpretatur, Marcus, qui cursim acta Domini exposuit. Per Euphratem, qui fertilitas interpretatur, Lucas, qui uberiorius, & latius Domini gesta decurrit. Per Phison, qui insufflatio potest dici, Joannes, qui excellentiùs afflatus Spiritu Sancto de Domini dignitate attingit. Sicut ista quatuor flumina irrigant omnem Mundum, sic quatuor Evangelistæ irrigant omnem Ecclesiam.

Sed prosequamur jam reliquarum figurarum expositionem. Stat Salvatori deterior senex pallio coopertus, quem D. Paulum suspicor: exerit hîc è pallio dexteram, sinistrâ volumen sustinet, pari, quo Christus, modo. Habetque in fimbria pallii monogramma L. Hujus picturæ inferior pars à Pictore suppleta est.

Secundæ, & tertiæ figuræ (& ipsæ à dextera Salvatoris) nil nisi Caput extabat, reliqua verò à Pictore repolita sunt.

Senior alter sinistram tenet, stans ipse quoque pallio coopertus, qui fortè Principem Apostolorum denotat:

emi-

eminet è pallio cervici obvoluto dextra, sinistraque, uti aliæ Imagines, volumen obstringit.

In utraque palli fimbria legitur Litera L. recta & inversa; ea fortasse de causa, quia interior pars fimbriæ exterius reflexa est. Teguntur sandaliis pedes, quorum sinister picturâ expressus est. Secunda Imago dexteram elevat more fermocinantis; habetque in ora pallii L. monogramma. Tertia demum, & ultima, quæ imberbem juvenem refert, dextram & ipsa manum attollit, atque indicem ori admovet; sinistra pallio rectâ dextrum cubitum sustentat. In utraque togæ fimbria visitur litera L. recta & inversa, pedesque, quorum sinister, veluti ad incessum paulò elevatior, sandaliis, ut aliæ omnes, ornantur.

In supra expressis figuris cum quædam notari possint, ac debeant, ipsarum à capite exordium ducam. Non omnes igitur sunt eodem modo capillatæ, ac barbatae, sed ad morem Regionis, ut credo. Hanc coniecturam suggerit nobis eruditissimus Casaubonus in notis ad Julium Capitolinum, ubi loquens de Vero Imperatore, qui ad Amicæ vulgaris arbitrium in Syria barbam posuerat, illustrat hunc locum, demonstrans Antiochenes, & Syros averfatos esse, & subsannasse eos, qui barbam alerent: è quibus hæc ego: Cum Sanctus Petrus Antiochiæ, ubi septennium explevit, Cathedræ Apostolicæ præsideret, ne Antiochenibus risui esset, & invisus, barbam eorum genio composuit, posuitque; licet ultimò Romæ, ubi mos dispar vigeat, iterum resumpserit.

Principis Apostolorum exemplo ejus Successores Romani Pontifices ra-

sam barbam gestavere usque ad Julii II. tempora, qui omnium primus contra majorum consuetudinem prolixam aluit, ut majorem intuentibus reverentiam incuteret: idque reliqui post eum Pontifices Maximi probasse usu videntur, testante Ciaconio in ipsius Vita. Sed pace tanti Viri, tam Leo, quàm Clemens Julii Successores resectam omnino habuere: Clemens verò, Borbonis exercitus Romam depopulantis impiam rabiem declinaturus, per septem menses in Arce Sancti Angeli, seu Mole Hadriana delituit, quo tēporis tractu nullatenus in mento novaculam passus fuit: dierum deinde suorum, casusque luctuosioris moerori tam proprius barbæ prolixioris horror sibi visus est, ut ad extremum vitæ tristem consuetudinem servaverit.

Testantur hoc ipsum Icones utriusque Pontificis in argenteis nummis expressæ, quorum nonnullos me penes asservo; & notat etiam Oldoinus in Addit. ad ipsum Ciaconium.

Animadvertendum insuper est in Emblemate, quod exhibeo, figuras omnes Sandalia deferre; quod certè non ad placitum Musivarii factum credas, nec ad temporum mores, vel Regionis, sed juxta Domini jussum, qui Marc. 6. præcepit Apostolis, *ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum: non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandaliis &c.*

Observatione dignos etiam judico vestium Colores, ubi Christi tunica, & pallium rubei, Apostolorum verò pallia albi, tunicæ verò cærulei coloris erant.

CAPVT XXVIII.

Ecclesia S. Agathæ in Subura, ejusque musivo Opere, olim in ea à Fl. Recimero circa ann. Domini 472. constructo.

O Pulentissimum sacrarum memoriarum solum jure Romana Civitas denominari potest, cum non tantum ob ethnicorum templorum, verum etiam effulgente Evangelicâ Veritate ob ædium in Martyrum, aliorumque Sanctorum honorem dedicatarum numerum, & elegantiam inclytum super alias evaserit: Sed temporis diuturnitate, & tot Barbarorum incursionibus, ruinis, ac reparationibus in Ecclesiis factis, vix eadem dignosci possunt; itaut quandoque nonnullæ ex iisdem in propriis sedibus perquisitæ non inveniuntur. Eorum, quæ asserimus, exemplum præbere potest Sanctæ Agathæ Ecclesia in Subura nuncupata, de quo Floravantes Martinellus Romæ an. 1638. peculiarem tractatum edidit, asseritque esse in regione Suburæ; ac illam, quam Magnus Gregorius ab Arianis pollutam expiavit, deindeque tot miraculis insignem. Contrariam tamen tuetur sententiam Famianus Nardinus in tractatu *De antiqua Roma Italicè* scripto, ubi non solum non esse in Subura, sed neque illam à Magno Gregorio dicatam. Quare ad hanc indagandam veritatem prolixiorē præter meum institutum esse cogor in referendis utriusque rationibus, ut iis ad trutinam reuocatis, nostrisque additis, Veritas è tenebris (si possibile sit) elucescat.

Martinellum igitur primo loco, tanquam qui prior scripsit, audiamus. Is enim ad scrutandam meliùs hanc veritatem à nominis etymologia initium sumit, Varronis auctoritatem adducens, qui lib.4. De ling. Lat. *Subura* (inquit) *quòd sub muro terreo Carinarum in ea est Argeorum sacellum sextū. Subura Junius scribit, ab eo quòd fuerit sub antiqua Urbe, cui testimonium potest esse, quòd subest ei loco, qui terreus murus vocatur?* Nihilominus ipse Varro aliam sequitur etymologiam, nempe Suburam à pago Succusano potius dictam fuisse, quia succurrebat Carinis. Festus verò ex Verrio eadem ferè habet, *Suburam à pago Succusano dictam: hoc verò maximè probat eorum auctoritate, qui ajunt, ita appellatam, & Regionem Urbis, & Tribum à stativo præsidio, quòd solitum sit succurrere Esquiliis infestantibus eam partem Urbis Gabinis. Indicioque esse quòd adhuc ea tribus per C. literam non B. scribatur.* Jis Martinellus addit, quod aliquid amplius ejusdem Festi fragmentum habeat ex Farnesiano Exemplari descriptum; *Suburanam* videlicet *Tribum*, antea *Succisanam* dictam. Veteremque Horatii Interpretem à Jacobo Cruquio editum, habere: *Suburam dictam esse à suburendo, quòd in ea Regione Romæ aliquando subustionibus Paludeta siccata fuerint.* Hæc de Etymologia: Deinde idem Martinellus ostendit, *Suburam* unico R. scribendam esse quod lapideis subscriptionibus probat; at, cum hæc sit Orthographica quæstio, Lectorem brevitatis gratiâ ad eundem Martinellum remittam. Nunc propiùs accedamus nempe ad situm, quo indagando Antiquarii verbis invicem

vicem se laceffunt; fed à nemine huc ufque inventus eft, & in futurum perquam difficile invenietur.

Præcitatus igitur Varro **I N T R A U R B I S P O M E R I V M**, Suburam fuiffe indicat, inquiring; *Reliqua Urbis loca olim difcreta, in feptem & viginti partes Urbis funt difpofita: Equæis prima eft fcripta Regio Suburana.* Porro **E X T R A I L L U D** conftituere videtur cum ait. *Subura fub muro terreo Carinarum, & fubiungit: Subura Junius fcribit ab eo quod fuerit fub antiqua Urbe.* Urbs verò antiqua non Carinas, fed Palatinum, & Capitolinum Colles comprehendebat; ficque Subura inter Carinas, & antiquam Urbem, videlicet extra Pomerium conftituta erat, quòd probat Thomas Dempfterus, cum Martiale; ita dicente.

Tonfrix Suburæ faucians fedet primis,

Cruenta pendent qua flagella Tortorum,

Quia fervus publicus, feu Tortor in Urbe habitare non poterat. Contrarium tamen elicitur ex Juvenale Satyr. 10. ubi cum Annibale loquens, ait.

Actum, inquit, nihil eft, nifi Poeno Milite portas

Frangimus, & media vexillum pono Subura.

Quafi dicere voluiffet: Nihil adhuc fecimus, nifi Romam capiamus, & vexilla noftra in Subura fitâ in media Urbe ponamus. Idemque etiam indicaffe videtur præcitatus Martialis lib. 12. epift. 3. quo mittit librum in Urbem ad Stellam Confulem, & Poëtam in prima Subura habitantem, ubi fic.

Ad Populos mitti, qui nuper ab Urbe solebas,

Ibis tu Romam nunc peregrine liber.

Jure tuo veneranda novi pete limina Templi;

Reddita Pierio funt ubi Templum Choro.

Vel, fi malueris, primâ gradiere Suburra:

Atria funt illic Confulis alta mei.

Laurigeros habitat facundus ftella Penates.

Subjungit fupra laudatus Martineflus, admodum difficile effe Suburæ locum designare ob Auctorum in hac re varietatem, quos ipfe in unum collegit, ac in tui gratiam lecta, fummam infero.

Junius apud Varronem fub antiqua Urbe Suburam effe dixit, cujus testimonium effe poterat, quod fubeffet ei loco, qui Terreus murus denominabatur.

Joannes Annius. Suburam pofuit in vico Thusco incipientem è Palatino Colle, & protenfam ufque ad murum fori Venalium circa Tyberim, & ad forum Pifcarium.

Blondus Monticulum existimat, ubi fitum eft monafterium Sancti Laurentii in Pane, & Perna, ac totam illam viam, quæ incipit a Sancta Lucia in Silice, & porrigitur ufque ad Sanctum Hadrianum in foro Boario, Suburam comprehendere.

Marcellus Donatus fequitur Blondum, locans in Subura Olympiadis, & Agrippæ Thermas juxta præfatam Ecclefiam Sancti Laurentii in Pane, & Perna, ubi Sanctus ifte affatus fuiffe dicitur, & pro fua confirmanda fen-

tentia Prudentii Poëtæ Christiani locum adducit Hymn. 11.

*Non contentus humum, Cælsæ intra
mænia Romæ,*

*Tingere Justorum cædibus as-
suis.*

*Janiculum cum iam madidum, fo-
ra, rostra, Suburam.*

*Cerneret eluie sanguinis as-
fluere.*

Pomponius lætus initium Suburæ esse vult, ubi Titi Amphitheatrum, illiusque spatium usque ad Esquilias producit.

Andreas Fulujus vix à præcitatatis discedit, dum ait: *Ea inchoabat à regione Tabernolæ iuxta Colosseum, ubi Suburæ caput, & principium Labicanæ versus Auroram tendentis. Subura verò per radices Exquiliarum longo ambitu producebatur usque ad ædem Sanctæ Lucie in Orphea, sive in Capite Suburæ.*

Bartholomæus Marlianus Suburæ caput non ad Amphitheatrum, sed ad forum Romanum posuit.

Aloysius Contarenus Marlianum sequitur, & Suburæ plateam collocat inter Quirinalis, & Viminalis Montium extremam partem, ubi Probæ puteus; qui puteus (ut refert Fulujus) erat sub proximo Templo S. Agathæ in Valle Quirinali, & juxta S. Mariam in Campo, ubi à fronte incisæ literæ juxta Hospitale Epirotarum, quod nunc est Ecclesia SS. Sergii, & Bacchi, quare Platea ista (ni fallor) nunc est ante ædem B. M. V. ad Montes in ea parte, ubi nunc fons cernitur.

Raphael Volateranus, cæteri que recentiores à Trajani foro usque ad S. Martinum in Montibus, & S. Agatham protendunt.

Pyrrhus verò Ligorius, qui Italico idiomate scripsit, sic latinè redditus, ait: *Subura non erat in Esquilias, sed in Suburana Regione, in quo signantèr erat Cæliolus, ac Carinæ, & ut ipse perpendere potuerat, facile existimabat Suburam in illa fuisse valle, quæ est inter Cælium Montem, & Palatinum.* Hoc suum judicium deduxisse videtur Pyrrhus ex Lupanariis, quæ Q. Ruffus & P. Victor recensent.

Panvinius Ligorium sequitur, ac profitetur, se multa ab illo didicisse, & ejus vestigiis inhærens ait: *Suburam voco viam illam, quæ Amphitheatrum, & Arcum Constantini ex uno capite habet, ex altero verò Septizonium Severi, & SS. Andreae, & Gregorii in Clivo Scauri Basilicam.* Septizonium erat ante dictam Ecclesiam Sancti Gregorii.

In tanta tot Auctorum, & sententiarum varietate subjungit supræmemoratus Martinellus: *Non est facile de rebus præsertim remotissimis liquidò pronunciare.* Postea Ligorii auctoritatem refellit, allegans Epigramma Martialis, qui à suis ædibus, quæ ad Pilam Tiburtinam sitæ erant, ad Esquilias per Suburanum clivum ascendi dicebat. Tiburtina Pila erat ad Circum Floræ in Quirinali Monte, ubi nunc Platea Barberina, sive Capuccinorum. Martialis carmina hæc sunt ex lib. 5. Epig. 23.

*Mane domi nisi te merui, voluique
videre:*

*Sint mihi, Paule, tuæ longius
Exquilie.*

*Sed Tyburtinæ sum proximus Acco-
la Pilæ,*

*Qua videt antiquum rustica
Flora Jovem.*

Alta

*Alta suburbani vincenda est semita
Clivi.*

Non diffimile habetur in alio Epigrammate, quo Musam alloquitur, jubens, ut librum deferat ad Plinium in Exquiliis habitantem, ubi sic l. 10. Epig. 20.

..... *Brevis est labor peracta.*

Altum vincere tramitem Suburæ,

Idem etiam videtur indicare Sextus Pompejus, qui Suburam inter Montes commemorat. *Septimonium*, inquit, dies appellatur mense Decembri, qui dicitur in fastis *Agonalia*, quod eo die, septem montibus fiunt sacrificia *Palatio, Velia, Fagutali, Suburâ, Germalo, Cælio, Opio, Cispio.*

Quam levi autem fundamento nitatur Ligorii sententia nemo non videt; frivolum est enim ejus argumentum desumptum ex Lupanariis descriptis in regione secunda Coelimontana, cum illa alibi etiam fuisse appareat. Tacitus loquens de stagno Agrippæ, ait: *Crepidinibus Stagni Lupanaria astabant, illustribus sæminis completa, & contra scorta visabantur nudis corporibus* ex lib. 15. Annal. cap. 37.

Alterum lupanar extabat in Agonali Circo, ad quod ducta B. Agnes Virgo, & Martyr. Alia similia loca habebantur in Circo maximo, ex quibus non una, sed plures Suburæ deduci possent.

Nec firma Romanorum Regionum Auctoribus à Panvinio editis fides haberi potest, cum inter se contrarii sint. Nam P. Victor ab Aldo imprefus in regione secunda Coelimontium, lupanaria ponit nullo alio adjecto. Panviniana verò editio addit: in *Subura*. Idem Victor juxta plures alio-

rum editiones *Suburam* in tertia Regione reponit, quam Panvinus in *Suburæ caput* commutavit. Denique sex. Rufus ab ipso Panvinio vulgatus in Regione quinta Exquilina ponit *Vicum Succusanum* à quo Subura nomen traxit. Propterea præcitatus Martinellus sic distinguendum existimat.

Si agatur de antiqua Urbe, in cujus Pomerio Palatinus, & Capitolinus Colles includebantur, dicendum est *Suburam* fuisse *viam sub antiqua Urbe extra Pomerium in ea Valle*, ubi nunc est Amphiteatrum Titi: Ex quo deinde probat, quod ibi meretrices prostabant, cum Subura dicta fuerit sub antiqua Urbe, ac sub terreo muro Carinarum, & locus iste à nonnullis *Summænium* denominetur; Quare Martialis lib. 3. Epig. 81.

*Conviva Zoili quisquis potest esse,
Summænianas cœnet inter Uxores.*

Et lib. 12. Epig. 32.

*Nec plena turpi Matris olla resina
Summæniæ qua pilantur Uxores.*

Et lib. 11. Epig. 62.

*Lingua Maritus, mæchus ore Mancius,
Summænianis Inquinator buccis.*

Quibus adde Epig. 35. lib. 1.

*At Meretrix abigit testem, veloque serâque,
Raraque Summæni fornice rima patet.*

Ex his igitur argui potest, quod lupanaria à Ligorio allegata ad hanc Suburam referri queant.

Si verò loquamur de aucta Urbe, Suburæ limites videntur extensi usque ad forum Piscarium, & finem Vici

Thu-

Thufci, ubi Janus Quadriformis, & imum Argiletum (nunc ni fallor Pons quatuor Caputum) & illa via, quæ ducit ad Sanctam Mariam Ægyptiacam, dicta Porta Leone. Perpendendus igitur est Martial l. 2. Epig. 17.

Tonstrix Suburæ faucibus sedet primis,

Cruentæ pendent qua flagella

Tortorum:

Argique lætum multus obsidet Sutor.

Tonstrix locum fuisse demonstrat ipse Martinellus Suburæ principium, ubi solebant verberari fontes, & tortores flagella suspendere, & erat prope Argiletum, quod pertingebat ad Theatrum Marcelli, nunc Plateam Montanariam.

Perpendendus est etiam Juvenalis, qui Sat. 5. vers. 105. sic ait:

Aut glacie aspersus maculis Tyberinus
Et ipse

Vernula Riparum pinguis torrente Cloaca

Esolitus mediæ cryptam penetrare Suburæ.

Ad quem locum notat laudatus Martinellus; *Si Subura Tyberim versus non protendebatur, quomodo possent Pisces Suburæ Cryptam penetrare, ut tibi pinguescerent.*

Rediens postea ad suam primam enarrationem demonstrat, quod aucta Urbe Subura etiam producta fuit, ut ad forum Nervæ pertingeret. Inde verò per planitiem inter Viminalem, Quirinalem, & Esquilinum Colles ad S. Luciam in Silice porrigeretur. Quod si (subjungit) divinari in re obscura, & antiqua tantisper liceret, Servio Rege, sequentibusque proximè temporibus id contigisse crediderim. Col-

locatâ enim in Exquiliis Regia, ac Vico Patrizio Senariis Civibus ad ædificandam distributo per eam planitiem valde Urbem crevisse non abs re judicari potest. Verum de tempore ad libitum quisque sentiat, Suburam, quandoque tandem eò pervenisse, ex vulgatissima loquendi ratione, quæ à majoribus accepta, ad nostra usque tempora propagata, certissimè comprobatur. Hac eadem ratione ex ipso quod hodie in usu est, nomine Capitolii, Circi, Palatii, horum omnium sedem, ac locum, ita nos certè existimamus, ut nemo audeat dubitare, cum ergo idem in Subura locum non habeat. Interdum verò à vulgo recepta sunt falsa; Verum ad hoc, ut falsa dicantur, debent apertissimis argumentis coargui, quæ hic nulla sunt, ut idem ostendit. Faciunt huc, quæ supra narravit de Clivo Suburano, qui a Pila Tiburtina tendenti ad Esquilias post Suburam scandendus superest teste Martiale. Hæc enim, & similia, nisi hoc loco Subura locetur, explicari non possunt, cum ex alia parte in hac sententia facillimè possit *Clivus Suburanus* designari, ut nimirum sit ille ipse, quem ad S. Luciam in Silice, Templum ascendimus, & adhuc Suburæ nomen retinet. Huc usque Martinellus, qui multa dixit, sed Gordianum nodum non dissolvit, ut infra ex Nardino demonstrabitur. Pergit deinde, indicans loca Auctorum, quæ Suburæ qualitates patefaciunt.

Primò, quod hominum multitudine abundaret, refert Juvenalis Sat. 11. V. 50.

Cadere namque foro jam non tibi deturios, quam

Esquilias à ferventi migrare Subura.

Secundò, quòd ibi venalium rerum copia adesset, Martialis lib. 7. Epig. 31.

Quidquid Villicus UMBER, aut Colonus,

Aut Thusci, tibi, Tusculi ve mittunt.

Aut rus marmore tertio notatum;

Id totâ mihi nascitur Suburâ.

Et lib. 10. Epig. 94.

Hæc igitur media quæ sunt mihi nata Suburâ

Mittimus Autumni Cærea Poma mei.

Quare quòd clamoribus Præconû, & aliorum res venales, ac promercales clamitantium perpetuò streperet, clamorifam eam vocat. idem Martialis lib. 12. Epig. 18.

Dum tu forsitan inquietus erras

Clamofa Juvenalis in Subura.

Non edulia tantùm verum etiam medicamina ad Mulierum ornatum ibidem vendebantur: quod sic testatur Martialis lib. 9. Epig. 38.

Cum sis ipsa domi, mediâque ornere Suburâ.

Tertiò, quòd eam coluerint etiam spectatissimi Viri Svetonius de Cæsare narrat, asserens eum *habitasse primò in Subura Modicis ædibus*; ac Martialis lib. 12. Ep. 3. de Stella Consule.

Vel si malueris primâ gradiere Suburâ:

Atria sunt illic Consulis alta mei.

Concludit denique idem Martinellus, intervallum istud obscurum esse non potuisse, in quo Romanorum Nobilissimi diversabantur; mirùm ergo non erit, si Subura cum Sacra via, toti Urbi celeberrima pari propemodum jure contenderet. Ait enim Festus: *October equus appellatur, qui in Campo Martio Mense Octobri immolatur quotannis Marti, bigarum Victri-*

cum dexterior: de cujus Capite non levis contentio solebat esse inter Suburæneses, & Sacravienfes, ut hi in Regiæ pariete, illi ad Turrim Mamiliam id figerent.

Sed nihil ad Suburæ dignitatem perindè facere alicui videtur, quàm quòd prima Regio, seu Tribus scripta est, teste Varrone, quæ ab ipsa Suburæ nomen invenit. Hoc est quod Tullius *De lege Agraria*, ait: *A Suburæna usque ad Arniensem nomina vestra proponat.* Neque verò alio ordine Tribus Urbanas enumerat, utitur Plinius: Aliter Dionysius, qui à Platina incipit: Conciliare tamen utrosque nititur Manutius inquit: *Rem commodè posse temperari, ut Dionysius Ordinem quo facta sunt: Varro eum, quoad lationem suffragii vocabantur spectaverit.* Equidem hanc Varronis fuisse mentem affirmare non ausim: Cæterùm hoc ipsum, quod prima citaretur, non honorificum esse non potest.

Scire oportet, temporum decursu ab Urbanis Tribubus ad Rusticas defecisse primarios vicos, quòdque necessè fuit, illarum amplitudinem immittam; sed non iccirco Suburæ suæ dignitas periit, adeout dicere potuerit Juvenalis Satyr. 3.

Ego vel Prochyta præpono Suburæ. Quasi nihil esset in Urbe præstantius.

Hæc à præcitato Martinello dicta, fideliter exponenda duxi. Modò in judicium est vocandus Famianus Nardinus, qui in sua *Roma antiqua* aliter ac Martinellus sentit.

At antequam ad Nardini narrationem deveniam, operæ præmium fuerit summatim ejusdem assertiones referre cum opus posthumum sit ab Auctore

non

non revisum, neque correctum, ideoque in aliquibus locis obscurum.

Prima igitur Nardini assertio, sive argumentum est opponere se Donati iudicio, & nimium Suburam dilatare.

Secunda, Ecclesiam S. Agathæ, de qua sermo, illam minimè esse, cujus meminit D. Gregorius, neque esse in Subura.

Tertia, Diaconiam S. Agathæ illam esse, de qua differimus, diversam tamen à Monasterio S. Agathæ in Subura.

Quarta, S. Gregorium Ecclesiam prius in honorem S. Severini juxta domum Merulanam, postea occasione novarum Reliquiarum in honorem S. Agathæ mutasse.

Quinta, huic ambiguitati ansam dedisse musivum opus in Tribuna Diaconia extans, in quo Fl. Ricimeri nomen extabat. Negat propterea Nardinus contra opinionem Baronii Ricimerum Arianum fuisse.

Sexta, tempore Herulorum quatuor ex Septem Urbis regionibus Catholicas extitisse, nempe 1. 3. 6. 7. reliquas verò tres, ubi erat Diaconia, integras Arianas.

Septima, Musivum opus non fuisse in Ecclesia à S. Gregorio expurgata; quoniam, si illa fuisset, in decentiori loco hæretici nomen non reliquisset.

Octava, se diffundit in Suburæ situ describendo: Prolixius ipsum Nardinum loquentem nunc audiamus. qui lib. 3. cap. 6. accerrimè tuetur Suburam extitisse inter Ecclesiam SS. Petri, & Marcellini, & Amphiteatrum Titi, Colosseum appellatum. Ait enim se legisse in Rufo *Subura, & lupariæ*; ac in Victore *Lupariæ in Subura*. Ex hoc deducit validissimum argumētum du-

bitationis expers, nempe in Regione secunda, ubi sunt lupariæ, ibidem extitisse Suburam. Ac juxta Varronis scripta major pars Suburanæ Tribus fuit Coelius Mons, & vice versâ in Coelii Regione juxta præfatorum Rufi, & Victoris dicta Suburæ via fuit, quæ si recens fuisse asseratur, pernecepsè indagandus est modus, non solum Suburanam Tribum à S. Joanne in Laterano, & à S. Gregorio ad S. Luciam in Silice, verum etiam Celimontanam regionem ad Ecclesiam S. Mariæ in Montibus, ac ultra extendendi, quòd impossibile esse per se patet; ipse enim jam ostendit, quòd Tribus Palatina, & Esquilina ad eò conjunctæ erant, ut earum Collium radices inter se connecterentur. Quare Suburanæ Tribui è Cælio ad recentem Suburam se extendendi omnem adytum prohibeant. Secundò ex quatuordecim regionibus tertia Isidis; & Serapidis dicta, & quarta Templi Pacis ad invicem conjunctæ, eam ab Amphiteatro remotam apertè declarant. Secunda Regio è Cælio ad planitiem descendens illam Isidis, & Serapidis finitimam habebat, quæ in Esquiliarum parte à S. Matthæo in Merulana usque ad S. Petrum in Vinculis includendo Amphiteatrum, se extendebat, quare ab isto Coelimontana sejuncta erat. Hæc etiam quartæ Regioni templi Pacis, ut dictum est, vicina fuit; quæ progrediens per Palatium, & Amphiteatri fines lambens, Metam sudantem eidem Amphitheatro proximam, ac Titi arcum amplectebatur. Per quam igitur viam, per quem adytum, per quem Pontem (Nardinus exclamat) Celimontana ad recentem transire Suburam potuerit?

Huic

Huic sententiæ Alexander Donatus eruditè, ac peracutè accurrit, tuendo contrariam; ac duabus præcipuè de causis movetur.

Prima ex Gregorio Magno desumpta est in 3. Dialog. cap. 30. qui *Arianorum* (inquit) *Ecclesia in Regione Urbis hujus, quæ Subura dicitur, cum clausa usque ante biennium remansisset, placuit, ut in Fide Catholica introductis illic B. Sebastiani, & S. Agathæ Martyrium Reliquiis dedicari debuisset, quod factum est.* Ac in lib. 3. ep. 19. *Quia ergo* (inquit) *Ecclesia S. Agathæ sita in Subura, quæ spelunca fuit aliquando pravitatis hæreticæ, ad Catholicæ fidei culturam, Deo propitiante, reducta est &c.* quæ Ecclesia sita est in illa Quirinalis parte, quæ Viminalem respicit, nunc sub Viridario Excellentissimæ Aldobrandinorum familiæ.

Secunda autem ratio elicitur ex Martiale Epigr. 20. lib. 10. in quo de Plinii Nepotis domo sic cecinit.

Illic Orphea protinus videbis

Altum vincere tramitem Suburæ,

Udi vertice lubricum Theatri,

*Mirantesque feras, Avemque
Regis,*

Raptum quæ Phryga pertulit Tonanti.

Ex iis antiquam Suburam à Clivo S. Lucię in Silice ad *Pantanos*, nunc vulgò dictos, ad Amphitheatrum Titi, ad Cæsaris forum, ad S. Agatham in Quirinali, & per consequens ad magnam Viminalis partem extendit.

At hæc adductæ rationes minimè quæstionem solvunt, talisque dilatio, vastitatem sapit. Primò Urbanę Tribus quatuor fuere: Esquilina, quæ secundùm Varronem, Esquillas capiebat, Collina Quirinalem, ac Vimina-

lem; Palatina Palatinum collem, & Suburana Coelum Montem; Et possibile erit (exclamat idem Nardinus) quòd Subura Esquilinæ partem occuparet, ubi nunc S. Lucia in Silice, magnam Collinæ portionem, ac in se etiam Viminalis, & Quirinalis partem capiens, montique Coelio à se disjunctissimo, atque remotissimo Suburanę Tribus nomen, imponeret? Præterea Coelimonatæ Regionis ista, Vicus semper extitit, ob idque minor una ex quatuordecim, quas divisit Augustus, sed eo modo sola Subura totam integram quartam Regionem cœpisset, magnam partem quintæ, videlicet Esquilinæ; partem sextæ, quæ est alta semita, partem tertiæ, quæ est Ifidis, & Serapidis, ac solummodò Coelimonatana, in qua Victor, & Rufus eam ponunt, longè distaret. Perquiratur demum (subdit Nardinus) altera antiqua Regio tantæ amplitudinis, sed tertiâ minor ea non invenietur. Quisnam legit, & quisnam constanter asserere poterit, Carinas, Ceriolsensem, Pacis Templum, Forum Nervæ, illud Cæsaris, ac mille alia ædificia, quæ in tam magno spatio, ac diversis Regionibus sita sunt, in Subura extitisse? Præterea idem Nardinus, se cogitare minimè posse ait, quænam causa impulerit duos tam diligentes indagatores, simulque scriptores quatuordecim Regionum, ut Suburam in secunda Regione, ad quam non spectabat, describerent absque mentione saltem quartæ, in qua non extremitatem, sed umbilicum habebat, & ferè totam eam detinebat. Observat tandem quòd, si Umbilicus in secunda Regione locetur, & caput in tertia, quod fuit intra Amphitheatri limites, cætera

membra à capite distantia absque monstruositate habere minimè poterunt.

Ecclesiam S. Agathæ ad Quirinalē, de qua S. Gregorius loquitur, nemo est qui asserat, subdit Nardinus, cum ista in diverso situ, etiam à recenti Subura posita sit; Erroneum est id suspicari, numquid credere? Quadringentas, pluresve antiquas Ecclesias jam extitisse, quæ amplius non extant, vel nomen immutarunt, asseruit Martinellus in sua Roma Sacra. Inter tot non abs re connumerari potest Sancta Agatha in Subura; sed certitudo, & evidentia obiicientur ex Anastasio in longa donariorum ferie, quæ Leo III. Urbis Ecclesiis fecit; sæpenumerò enim posuit Diaconiam Sanctæ Agathæ absque ulla denominatione, sæpe Monasterium, vel Basilicam Sanctæ Agathæ super Suburam; ac sæpius alia Oratoria, vel Ecclesias Sanctæ Agathæ videlicet: *Et in Diaconia S. Agathæ fecit vestem de Stauraci cum periclysi de Platin.* & infra; *& in Monasterio Sanctæ Agathæ Martyris super Suburam fecit vestem rubeam alythiram*: inferiùs: *Immò & in Diaconia Sanctæ Agathæ fecit coronam ex argento*; Et paulò inferiùs; *& in Monasterio Sanctæ Agathæ Martyris, quod ponitur super Suburam similiter fecit* &c. deinde *& in Oratorio Sanctæ Agathæ, quod ponitur in Monasterio apud Africi Canistrum* &c. & penè immediatè: *simulque & in Oratorio Sanctæ Agathæ, quod ponitur in Monasterio Templi fecit Canistrum similiter*: & infra: *Immò & facta tecta Basilicæ B. Agathæ Martyris sitæ supra Suburam, quæ præ nimia vetustate jam emarcuerant*, inferiùs: *Porrò in Diaconia S. Agathæ Martyris*

fecit ipse Sanctissimus Pontifex Vestem &c. Et tamen in Anastasio Diaconiarum, Titulorum, Monasteriorum, Oratoriorum, aliorumque ædificiorum nomina distincta observantur. Et quod Monasteriū extitit, eodem tempore Diaconia esse non potuit, quoniam Monachi non poterant exercere munus, quod proprium septem Diaconorum erat, & si in veteri Ecclesia Diaconissarum Monasteria extiterunt: Hæ ab Aurelianensi Concil. II. an. 533. celebrato: videlicet 263. Annos ante Leonem III. à Latina Ecclesia interdicta fuere. Hinc absque dubio pronuntiandum est, Diaconiam S. Agathæ in Quirinali diversissimam esse à Monasterio S. Agathæ in Subura.

Ac ad demonstrandum verisimilitudinis argumentum idem S. Gregorius in præallegato lib. 3. Dialogorum cap. 30. narrat ejusdem Ecclesiæ Sanctæ Agathæ dedicationem, introductis in eam Reliquiis SS. Agathæ, & Sebastiani. Et ferè anno ante in Epist. 19. lib. 2. Indictione 11. scripta ad Petrum Subdiaconum Campaniæ, se velle dedicare Ecclesiam ab Arianis occupatam, ac in ea S. Severini Reliquias deponere ait, ideo easdem Romam mittere. *Quia igitur* (inquit) *Ecclesiam positam juxta domum Merulanam Regione tertiâ, quam superstitione Ariana diu detinuit, in honorem Sancti Severini cupimus consecrare; experientia tua Reliquias B. Severini summo perè debita cum veneratione transmittat* &c. De cujus Ecclesiæ in Sancti Severini honorem factâ dedicatione non constat, ac ferè eodem tempore ipsum Pontificem duas consecrasse Arianorum Ecclesias non apparet, idque absque audaciæ nota affirmari nequit.

quit. Imò hujus Ecclesiæ S. Agathæ consecratio, tanquam singulare Sancti Gregorii opus narratur ab Anastasio. A veritate igitur alienum non est, quòd eadem Ecclesia, quæ in Sancti Severini honorem consecranda erat, supervenientibus aliorum sanctorum venerabilioribus reliquiis, vel ex alia causa in S. Agathæ honorem dedicata fuerit. Quæ Ecclesia sita erat juxta Domum Merulanam, idest propè Ecclesiam Sancti Matthæi, jam in Merulana appellatam; jure denominari potuit super Suburam, ut meliùs infra ipse Nardinus demonstraturum se pollicetur.

Magnæ huic ambiguitati (idem sequitur) dedisse ansam creditur vetus Musivum opus, quod in ejusdem Diaconia Sanctæ Agathæ Tribuna visebatur, teste Baronio in Annotationibus Martyrologii ad 5. diem Februarii FL. RICIMER. V. I. MAGISTER VTRIVSQ. MILITÆ PATRICIUS ET EX CONS. ORD. PRO VOTO SVO ADORNAVIT.

Quòd Ricimerus Arianus fuerit, non constat; Sidonius in Panegyrico ad Anthemium Suevum dicit: at Suevia unà cum aliis Occidentalibus Provinciis Valentiniano, & Gratiano Catholicis Imperatoribus subdita erat, ideo tanquam Catholicæ illo tempore reputandæ sunt. Exercituum Dux sub nonnullis Imperatoribus Ricimerus fuit in Ætiii locum Valentiniani III. tempore subrogatus: Anthemii Imperatoris gener evasit, & magnam Italiæ partem gubernavit; quare tanquam Catholicus probabiliùs reputandus, licèt barbaris moribus indutus: ex hoc enim non deducitur, quòd Ecclesia ab ipso ornata Ariano-

rum fuerit. Sed concessò quod talis fuerit, sola non fuit, neque fuit Ecclesia S. Agathæ supra Suburam. Jam vidimus (idem ait) tempore Herulorum & tunc verè Arianismo Roma inquinata fuit) quatuor solùmmodo in Regionibus ex septem extitisse Catholicos, nempe in prima, tertia, sexta, & septima: reliquæ verò, præsertim quarta, ubi hæc erat Diaconia, ab Arianis occupabatur; & illa Ecclesia, quam Sanctus Gregorius ab Arrianorum labe expurgavit, hìc non fuit, sed iuxta domum Merulanam. Dato etiam, quod Ricimerus Arianus fuerit, Sanctus Gregorius in illa expurganda Ecclesia, ad hoc, ut omnis antiqua memoria aboleretur, & quasi Ecclesia renouaretur, Musivis ornavit operibus, picturisq̃ue. Ita se habet epistola Hadriani Papæ ad Carolum Magnum de Imaginibus. Ea tempestate Musivis operibus sacrarum ædium tribunas ornare mos erat, si igitur addit Nardinus) in S. Agathæ Diaconia nostri Patres musivum opus viderunt, inscriptionemq̃ue S. Gregorio antiquiorem, ipsa non fuit S. Agathæ in Subura ab eodem renovata; nam procul à veritate est, tantum Pontificem in expurganda ab Ariana labe Ecclesia, in decentiori, honorabiliori que loco hæreticam relinquere voluisse memoriam, cum ipse Pontifex destructor, & everfor profanorum Centilitatis monimentorū asseri possit, ac per consequens etiam hæreticæ pravitatis.

Orpheum à Martiali descriptum in recenti Subura ob solam nominis congruentiam Sanctæ Lucie in Orpheo, sanctique Laurentii in fonte, valde infirma est conjectura. Præ-

ter S. Luciae in Orphea legitur etiam in Orthea, neque à Donato negatur nomen Moenianum, sive Pergula ad instar Septizonii non procul distantis, ac etiam quod fuerit in Orphea, & id intelligendum sit de aliqua Orphei statua, quod abs re minimè est; talem enim statuam fuisse perhibetur in Thermis Trajani, aut Titi, quæ huc protendebantur. Innumeri tandem Romæ undique fontes erant, ut ab illo S. Laurentii in fonte nomen fortiretur; alienum est à veritate: Veluti ex uno fonte Domus Stellæ Poetæ, positæ in Subura, Martialis narrat lib. 12. Epigram. 3.

Vel si malueris prima gradiere Subura,

*Atria sunt illic Consulis alta
mei.*

*Laurigeros habitat facundus Stella
Penates*

*Clarus Hyanthæ Stella fuitor
aquæ.*

*Fons ibi Castalius vitreo torrente
superbit,*

*Unde novem Dominas sepe bi-
bisse ferunt.*

Alium non absimilem asseri potest fuisse in Plinii domo juxta Suburam in Esquiliis cum Orphei statua, nec ob tam leves causas Suburæ situs, & magnitudo commutanda sunt. Sed, ut veritas elucescat. In fonte S. Laurentii ædes nominata fuit, ob venerabilem fontem, qui adhuc perennat, in quo idem Sanctus, Lucilli, faciorumque crimina cœlesti lavacro expiavit. Parum mea interest (exclamat Nardinus) in descriptione Regionum, quæ in utriusque Imperii notitia legitur, Suburam in quarta Regione, positam esse, cum mihi fat sit, Victo-

rem, & Rufum dissentisse, ac etiam Jovis statoris Templum contra istorum assertionem extat; deinde sic sequitur.

Antiquam Suburam juxta Panvinum fuisse inter Palatinum, & Cœlium Colles in illa intercapedine ab Ecclesia S. Gregorii usque ad Constantini Arcum, dicendum est; sed aliter ipse Nardinus existimat, Varronis, & Festi dicta examinans. *A Pago potiùs Sucufano* (inquit Varro) *dictam puto Sucufam; nunc scribitur tertiâ literâ B. non C. Pagus Sucufanus, quod succurrit Carinis; ac Festus Suburanam Tribum antea Sucufanam per C. appellabant, ex nomine Regionis, nam partem imam illam quoque credunt fuisse dictam. Verrius autem ait, semiratum esse, cur non à nomine Pagi Sucufani, in quo milites exercebantur, & infra Verrius in alio libro. Suburam à Pago Sucufano dictam. ait. Hoc verò maximè probat eorum auctoritate, qui ajunt; ita appellatam, & Regionem Urbis, & Tribum à stativo præsidio, quod solitum sit succurrere Esquiliis, infestantibus eam partem Urbis Gabinis, indicioque esse, quod ea Tribus per C. literam non per B. scribitur: Addit ad hæc: Vera aut adulterina sit derivatio, credidisse sufficiat Succufanum Pagum, à quo Subura nomen sumpsisse fertur, eidem fuisse conjunctum. Exinde arguitur, eundem Pagum in Esquiliis extitisse, ubi præsidium contra Gabinos, Urbem infestantes easdem Esquiliis succurrere consuevit, antequam tamen à Servio in Urbe includerentur; Postea verò non amplius Pagus, sed Vicus, ac ob id inter Esquilinæ Regionis Vicos connumeratur à Ruffo: Sed ista Regio nunquam Con-*

stan-

stantini Arcum, neque Amphitheatrum, neque ædem Sancti Clementis attigit; cum ab Ifide, & Serapide pars illa occuparetur, imò neque ad Sanctum Petrum, & Marcellinum, quia illuc usque, aut paulò ultra Ifidis, & Serapidis templa progrediebantur. Vicus ergo Succufanus, qui in Esquilina erat inter Sanctum Petrum, & Marcellinum, ac Portam Prænestinam, nunc Majorem, per illam viam, quæ Labicana fuisse creditur, ac per consequens Subura, quæ exinde nomen desumpsit, cum Vico Succufano conjuncta esset; quare inter Sanctum Petrum & Marcellinum, ac Amphitheatrum Subura extitit; ex præcitatæ Festi verbis argumentum corroboratur. *Stativo præsidio, quod solitum est succurrere Esquiliis infestantibus eam partem Urbis Gabinis.* Præsidium istius Pagi in Esquiliarum contra Gabinos defensionem ineptè inter Palatinum, & Coelium ponitur, cum longè ab Esquiliis, & Gabinis remotissimum extitisset; & è contra inter Sanctum Petrum, & Marcellinum, ac Prænestinam Portam locus defensionis aptus fuit. Hinc addi potest Ivuenalis, qui differens de Tyberino pisce, sic ait Satyr. 5. vers. 105.

*Aut glacie aspersus maculis Tyberinus
Et ipse*

*Ternula riparum pinguis torrente
Cloaca,*

*Et solitus mediæ cryptam penetrare
Suburæ.*

Piscibus facilis patebat adytus ad Cloacam maximam, ac in præcipua brachia, quæ in eam se exonerabant, quâ faciliùs poterant subtus permeare Suburam inter Coelium, & Esquilias; at quòd inter Palatinum, & Coelium

permeassent, conjectura non est, aut saltem facilitas, quæ id suadeat; sed Plinii Secundi domus, quæ ipsomet teste in epistola ultima lib. 3. in Esquiliis erat: *Alloquitur Musam, ut domum meam in Esquiliis quærat*, ac, juxtà supracitati Martialis assertionem ibi erat annexa Subura, penitus locum inter Coelium, & Palatinum secludit, quòd Esquilias nunquam pervenisse patet.

Nec momenti est, Varronem scripsisse Suburam, *quæ sub muro terreo Carinarum, quia cum Coelio conjunctæ Carinæ, sed inter eas, quæ locum Cero-liensem appellatum apparet: & inferius: Ceroliensis à Carinarum junctū dictus Carinæ.* Carinarum nomen etiam Cero-liensi inferviebat; qui erat ubi nunc est Titi Amphitheatrum, ad quod Suburæ caput pertingens, Succufanus Pagus per eam usque ad Carinas transire potuit; salvo tamen, antiquissimarum Carinarum partem non fuisse Suburam, antequam tale sibi nomen ascisceret.

Tandem Panvinius deceptus Junii dictis à Varrone relatis, nempe: *Subura ab eo quòd fuerit sub antiqua Urbe, cui testimonium potest esse, quòd subest ei loco, qui terreus murus vocatur, sub Palatino Romuli veram Civitatem sitam fuisse credidit, sed antiquâ Urbe, sub qua Subura erat, & Succufanus Pagus in Esquiliarum defensionem, antequam à Servio Tullio Romæ includerentur, jam Coelium ambiebat, ad quem aut à Romulo, aut à Servio jamdiù antea protensa fuerat; ideo Coelius, ut Esquiliæ à Gabinis incurfionibus agitato non erat; ex hoc murus terreus potius supra Coelium, quàm supra Palatinum fuit. Succufanus Vi-*

cus Pagus denominari non potuisset, si inter duos non fuisset Montes, muris inclusos, ut Romuli, ac Hostilii temporibus; quia in Romæ centro extitisset, dum Esquilix incursionibus obnoxia alio Pago, aliove, quod eas tueretur, indigebant auxilio.

Nec infirmum argumentum, addit idem Nardinus, mihi videtur esse Plutarchi verba in Problemat. ubi de Equi capite Marti sacrato differit. *De capite verò inter se decertant alii de Sacra via descendentes, alii de Subura aduersus eos impetum facientes*; cum oporteret, utraque acies, uti ad invicem sibi obviam euntes, ac inter se confligentes, ex oppositis diametraliter viis discedere.

Idem copiosè à Festo narratur: *October (inquit) Equus appellatur, qui in Campo Martio mense Octobri immolatur quotannis Marti bigarum Victricum dexterior, de cuius Capite non levis contentio solebat esse inter Suburanenses, & Sacravienfes, ut hi in Regiæ pariete, illi ad Turrim Mamiliam id figerent*. Ex quibus deducitur, quòd sicuti Regia, in cuius muro equi caput à Sacravienfibus figebatur in Via Sacra erat, ita etiam Turris Mamilia in Subura fuit. Si verò certius indagetur argumentum: in Baronio ad annum 795. nu. 29. legitur Ecclesia SS. Petri, & Marcellini *de Subura*, ac in libro Anniversariorum Sanctissimi Salvatoris Lateranensis Martinellus refert, erratè legi *de Secura*. Et dicendum erit, alienam esse à S. Petro, & Marcellino, quæ adhuc extat juxtà S. Joannem Lateranen. Sed quo speciali iudicio, & quare? Solummodò ad suam tuendam sententiam Ecclesiam S. Agathæ in Monte. *Balnea Pauli* vulgò

Magnanapoli, ab antiqua S. Agathæ in Subura non discrepare subdit, licèt nec sit in recenti Subura, ac ab Anastasio diversa exprimatur.

Demum, quòd una inclyta **vetus** regio locum permutaverit, ac non sine magno intervallo, non erit difficile iudicatu illi, qui tot Barbarorum incursiones, quas Urbs passa est, benè perpenderit, ac signanter, facillimèque existimabit Gregorii VII. tempore, quando Roberti Guiscardi exercitus Romam ingressus in Pontificis defensionem, ac quicquid inter Capitolium, & Lateranum habitabile erat evertit, Suburæque Cultores in alteram Esquiliarum partem se recepisse, ibique inhabitasse. Quare, cum Regio hæc in Suburanorum incolarum conversa esset, hinc fortè eversa Suburæ nomen reviviscere cæpit eo modo, quo Burgi Regio dicta, adhuc denominatur *Saxia*, quia Saxones eam inhabitaverunt: antiquus Vicus Tuscus à Tusciæ populis nomen traxit, qui è Coelio Monte, quem colebant, in illam Vallem translati fuere.

In Subura Luparia, ac Lupanaria fuere; quod præter Rufi, & Victoris, qui hinc ea locant, ex innumeris Poëtarum auctoritatibus probatur Horatii præcipuè ode 5. Epod. cum antiquo Scholiaste, Propertii eleg. 7. lib. 4. Martialis diversis in locis, & aliorum.

Ob Populi frequentiam, locique amœnitatem inter præcipuas Urbis Regiones Subura connumerabatur. Quare Juvenal. Sat. 3. in Umbricii Sat. personam cecinit.

*Ego vel Prochytam præpono Suburæ.
Quare tanquam amœnum ambulacrum in eam*

Meretricantes Mulieres confluebant.
Efcu-

Eſculentarium mercium frequens
inibi emporium erat. Martialis Epig.
31. lib. 7.

*Rauca Cortis aues, & ova matrum;
Et ſarvas medio vapore chias.
Et ſæctum querule rudem capellæ,
Nec jam frigoribus pares oliuas:
Et canum gelidis holus pruinis
De noſtro tibi rure miſſa credis?
O quam, Regule, diligenter erras!
Nil noſtri, niſi me ferunt agelli.
Quidquid villicus Umber aut Co-
lonus,
Aut Tuſci tibi, Tuſculivæ mittunt,
Aut rus marmore tertio notatum,
Id totâ mihi naſcitur Suburâ.*

Et Epig. 94. lib. 10.

*Hæc igitur, mediâ quæ ſunt mihi na-
ta Suburâ
Mittimus, Autumni cærea poma,
mei.*

Ibique etiam horâ Veſpertina furtivæ
res vendebantur, ut ſcribunt Acro, &
Porphyrius Horatii Scholiaſtes ad Sa-
tyram 7. lib. 1. Ibidemque flagellorum
Officina, ac Tonſtricis, ut teſtatur idem
Martialis Epigr. 17. lib. 2.

*Tonſtrix Suburæ faucibus ſedet pri-
mis,
Cruenta pendent qua flagella Tor-
torum.*

Suetonius Cap. 46. Coeſarem Suburam
coluiſſe narrat: *Habitavit primò in Su-
bura modicis ædibus.*

Omnis planities igitur inter Coeliũ,
& Eſquilias à S. Petro, & Marcellino
uſque ad Amphitheatrum Subura de-
nominata fuit, ac in Regione ſecunda
Coelimontana extitit. Animadverten-
dum tamen eſt, fines ſuos prope Am-
phiteatrum in Iſidis, & Serapidis Re-
gione fuiſſe. Huc uſque Nardinus.
Auditiſtis igitur quas unusquiſque ex

præcitatis Auctoriſus rationes afferat
pro ſua de Suburæ ſitu tuenda ſenten-
tia. Super eſt modò, ut pro ipſis con-
ciliandis (ſi fieri poteſt) meas afferam
conjecturas, quæ licet auctoritatibus
careant, fortasſè apud indagandæ ve-
ritatis ſtudioſos locum invenient.

Concordes Auctores ſunt ex Var-
ronis auctoritate, quòd Subura dicta
fuerit, quia ſub muro terreo, ac cum
Martinello per locum iſtum aliquando
dictum fuiſſe ſummoenium, quod
idem eſt, ni fallor, ac Suburbanum,
unde Subura, quare Suburæ etymon
non à Pago Succufano, ſed à Subur-
bano corruptè contrà Varronis, & alio-
rum ſententiam deſumi exiſtimo. Sed
hìc ſtatim audio contra me clamantes
Varronem, & alios Scriptores anti-
quiſſimos, ideoque illis fides non
eſt deneganda; ſed increpantis pace
reſpondeo: Varronem anno Urbis
conditæ 726. videlicet ante Chriſti ad-
ventum 25. obiſſe, ac ſcripſiſſe de
Hitoriis à ſuo tempore valdè remotis
nempe de Quirinali, Viminali, & Eſ-
quiliarum Collibus intra Urbem in-
cluſarum à Servio Tullio, qui præceſ-
ſit Varronem anno circiter 575. quare
non abs re eſt, ipſum Varronem in-
hujus nominis Etymologia erraſſe,
quod concisè forſitan etiam tempore
Servii dictum fuit loco *Suburbii, Subu-
ræ*: Neque nos poſſumus præciſè aſſe-
rere, qualisnam fuerit Latina lingua,
tranſactis jam bis mille, ac tercentis
annis. Si Junii dictum Varrone anti-
quioris perpendatur, meam fovet con-
jecturam: ille enim *Subura* ait, *quòd
fuerit ſub antiqua Urbe*. Hunc locum
videtur declaraſſe Iſidorus de Origini-
bus lib. 15: cap. 2. ubi: *Suburbana*
(inquit) *ſunt circumjecta Civitatis
ædi-*

edificia. Hanc meam conjecturam aliâ quoque ratione suffulcio .

Si Subura est locus Suburbanus, & sub muro terreo Carinarum; indagandum nunc est, quo nam loco fuerit; quod ita explico: Antequam Romana Civitas in decorem, & vetustatem redacta fuisset, septem aderant colles, prout adhuc sunt, quorum nonnulli inter se adeò conjuncti erant, ut ab ipsis effecta Vallis valde angusta esset, quare ad illam amplificandam, ac planitiem eodem tempore formandam, pernecessè fuit collis crepidines refecare, sicque illa pars refecti collis remansit, veluti murus terreus; si collis erat ex duro lapide, substructione non indigebat; si verò ex terra: indigebat substructione, scilicet lateritii, vel lapidei muri pro sustentanda terra; ut pluribus Urbis in locis observari potest, præsertim ubi nunc dicitur *Muro Torco*; ubi expressè visitur murus iste ad Montis crepidines situs, tam ad ipsum Montem, quàm ad Vallem complanandam constructus. Ex hac conjectura aliam deduco, nempe omnibus in locis, in quos Suburæ nomen cadere potest, hujuscemodi muros terreos olim fuisse, postea verò lapideos, vel lateritios, ac ut ulterius veritas appareat, eos recensendos existimo. Si Suburæ initium, sive caput constituamus penes Ecclesiam S. Hadriani in Foro nunc Boario, in ipso principio sinistrorsum erat murus terreus, qui Capitolium sustentabat: deinde si ulterius procedamus per forum Nervæ nunc Arcum (*De Pantani*) & per viam Baccinam divertamus, ibi erat alter murus terreus, qui sustentabat crepidinem Quirinalis collis; si ulterius progrediamur ad S. Mariam in

Montibus, ac flectamus ad sinistram, non procul ab hac via sinistrorsum inveniemus Ecclesiam S. Agathæ ad ejsdem Quirinalis radices, quæ pariter sub muro terreo sita est: si retrocedamus, & iterum progrediamur per viam rectam ante Ecclesiam S. Mariæ ad Montes in plateam Suburæ pervenimus: si ad sinistram tendimus intramus in Vicum olim Lateritium non procul à S. Laurentio in Pane & Perna, in quo visuntur alii muri terrei: & si denuò retrocedamus ad plateam Suburæ, flectamusque ad sinistram, & ascendamus per clivum novæ viæ denominatæ *Gratiosa*, quæ anno præterito 1684. referata fuit, ad ejus viæ medium ad dexteram invenitur alius vicus, qui ducit ad Monialium Monasterium, vulgò *le Torbine* noviter constructum. Prope igitur dicti Vici ingressû in angulo inchoata nunc est domus D. Dominici Ciampini mei germani, ubi dum ipsius fabricæ effodiebantur fundamenta, repertus fuit antiquissimus murus reticulati operis, in quo adsunt tres magnæ concamerationes, & fortassè aliæ plures inventæ essent, si ulterius effodissent. Omnes tamen terrâ repletæ erant, ac Theatri formam, & prospectum præseferabant; sunt autem retro, ac supra Ecclesiam S. Laurentii in Fonte, olim in Vico Lateritio: istæ magnæ concamerationes musivis operibus ornatæ erant, ut nonnullæ demonstrabant reliquæ, & ad sustentandam collis à tergo imminentis terram inferviebant. Ante concamerationem in medio positam quadratus lapis ex marmore Pario ad instar columnæ basis inventus fuit aliquantisper acuminatus, in cujus medio foramen erat, ex quo in altum aqua erumpebat, prout

prout plumbeus aquæ ductus ibi repertus testabatur. Una ex ipsis concamerationibus non solum simplici terrâ repleta, verum etiam Urnarum fragmentis, ac nonnullis cadaveribus brachiis extensis more Gentilium, & non in modum Crucis more Christianorum, magnisque tegulis inclusa erat. Ante concamerationem sub dio, ac propè fontem tria statuarum fragmenta adinventata fuere, inter quæ unum Mulierem Bacchantem representabat. Post hæc adinventata, præcitatum consideravi Epigramma 3. lib. 12. Martialis, ubi ad suum librum loquens ait:

*Jure tuo veneranda novi pete limina
Templi,*

*Reddita Pierio sunt ubi templum
Choro.*

Vel, si malueris, primâ gradiere Suburâ;

*Atria sunt illic Consulibus alta mei.
Laurigeros habitat facundus Stella
Penates,*

*Clarus Hyanthæ Stella sititor
aquæ.*

*Fons ibi Castalius vitreo torrente
superbit,*

*Unde novem Dominas sæpe bi-
bisse ferunt.*

Ac aliud Epigramma, scilicet 20. lib. 10. in quo librum suum mittit ad Plinium, sicque ait:

*Nec dictum satis, & parum severum
Sed non rusticulum nimis libellum
Facundo mea Plinio Thalia*

*J perfer: brevis est labor peractæ
Illic Orphea protinus videbis*

Altum vincere tramitem Suburæ

Udi vertice lubricum Theatri

*Mirantesque feras: avemque Regis
Raptumque Phryga pertulit Tonanti.*

Illic parva tui domus Pedonis

Cælata est Aquilæ minore penna.

Ex quibus conicio, istic fuisse Suburbanam viam, & Stellæ Poetæ domum, in qua atria, & fortasse Orphei statua erant, posterioribusque seculis auctum hoc ædificium Orphei domum appellatam fuisse; de qua mentio fit à Benedicto Canonico in suo Cæremoniarum libro manuscripto, occasione qua Processionem narrat, quæ fiebat in die Purificationis è Laterano ad Sanctam Mariam Majorem, in qua aderat statio, sic inquit: *Pontifex cum aliis dicit Psalmos, & procedens discalceatus ante arcum Nervæ, intrat per Forum Trajani, & exiens arcum Aureæ in porticu absidata ascendit, per domum juxta Eudossiam, & transiens per Silicem iuxta domum Orphei ascendit per titulum Sanctæ Praxedis usque ad S. Mariam &c.*

Idem Benedictus Canonicus alteram describens Processionem, quem fiebat in die Assumptionis Beatæ Mariæ Virginis, sic prosequitur: *Deinde transeunt juxta domum Orphei propter Basiliscum, qui tunc temporis latitabat ibi in caverna &c.* quæ duo Benedicti Canonici loca una cum Bacchantis statua, ibidem reperta proprium Orphei locum à Martiale descriptum, nobis indicant: Nam, si consideremus ipsius Bacchantis statuam, unam ex illis mulieribus, quæ Orpheum decoriarunt, repræsentare dicemus: unde si ulterius terra effoderetur, fortasse aliæ Bacchantium statuæ, prout etiam illa ipsius Orphei, invenirentur: Quare existimandum est, locum istum ab eisdem statuis Orphei nomen desumpsisse: Sed hinc liceat ab instituto sermone aliquantisper deflectere: Diximus supra in

Carimoniali Benedicti Canonici legi: *juxta domum Orphei propter Basilicum; qui tunc temporis latitabat ibi in caverna; de quo vide Bibliothecarium in Leonis IV. Vita.*

Hinc ego coniiicio, in illis magnis concamerationibus, seu cavernis subterraneis, cadaveribus repletis, olim forsitan Basilicum latitasse; unde processiones cogebantur ab eadē via deflectere, & aliam tenere, scilicet iuxta Ecclesiam Sanctæ Lucie in Silice, quæ etiam in Orphea dicebatur, ac huic loco proxima, sed unde discesserat, oratio revertatur.

Istis suppositis, etiam in eodem loco domus Orphei, murum terreum, fuisse, coniiici facile potest. Concludendum propterea esse iudico, omnia supra relata loca ab initio muros habuisse terreos, deinde lapideos reticulati operis, ut sæpè in diversis locis animadvertitur.

Quare, cum extra Urbem essent ædificia, meritò suburbia, & corrupto vocabulo, Subura denominata fuere.

Pro majori meæ coniecturæ robore perpendendum est, quòd, ut supra narravimus, in Subura olim Emporium fuisse, in quo omnis generis merces vendebantur. Et non valde distans ab Ecclesia Sanctæ Lucie in Silice, sive Orphea, quæ caput Suburæ existimatur, nunc est alia Ecclesia S. Viti in Macello: quid autem vox hæc *Macellum* denotet, ostendit Fulvius *De Antiquitatibus Urbis* lib. 2. *Cum Varia, inquit, est de Macello hoc Etymologia: Quidem id dictum putant Macellum Libiæ P. Victor scribit Macellum Liviani in 6. Urbis Regione, nec desunt, qui velint à Macello, idest*

cæde Martyrum derivatum. Plura fuerunt in Urbe Macella, sed duo præcipua; Macellum magnum in Cælio monte, & Macellum Liviani in Esquilis, de quo nunc agitur. Macellum propriè locus est, ubi venalia omnia ad usum humanum contrahuntur. Plautus in Aulularia, Venio ad Macellum, inquit, rogito pisces, indicant caros, Agninam caram, Bubulam, Vitulinam, Cetum, Porcinam, cara omnia. Macellum verò à Macello quodam Viro dictum, qui in Urbe latrocinium exercebat, quò damnatò, Censores Aemilius, & Fulvius statuerunt, ut, domo ejus diruta, obsonia ibi venderentur; redactis in Fiscum bonis. Aliqui tradunt, quòd ibi fuerint hortus, quem Lacedemoniè Macellum vocant, ab eo Macellum in foro. Hæc Fulvius: quare ambigi nõ posse autumo, locum istum fuisse illum, in quo variæ res vendebantur, ut innuit supracitatus Martialis: Hucusque de Subura propè Esquilias diximus.

Nunc perpendamus aliam Suburam in Quirinali, ad Pilam Tiburtinam, quæ secundum laudati Martinelli sententiã, erat ad Circum Floræ, ubi nunc magnificum, ac celebre Barberinorum Palatium: ibi etiam erant muri terrei cum substructionibus.

Retrocedamus ad Amphitheatrum Titi, & observemus Suburam Nardini, sitam ab Amphitheatro usque ad Ecclesiam SS. Petri, & Marcellini, & inveniemus etiam ibidem murum terreum cum substructionibus, qui sustentat collem Esquiliarum.

Hinc convertamus nos ad aliam Suburam Panvinii ad Arcum Constantini usque ad Septizonium, quod ante Ecclesiam Sancti Gregorii situm erat,

erat, & videbimus etiam duos muros, quorum unus imperiale Palatium, alter verò Ecclesiam, & vineam SS. Joannis, & Pauli sustentant.

Tandem ad Theatrū Marcelli procedamus, prope quod est Forum Piscarium, ubi finis Vici Tusci, ac Janus quadrifons: ibi etiam est murus terreus Capitolii prope Plateam Montanaram. Quare in hunc locum rectè applicatur Martialis Epigramma de Tontrice, ac Juvenalis dictum de Piscibus, qui Suburā per Cloacam subintrabant, quæ quidem cloaca per eandem Plateam nunc etiam (ni fallor) transit, ac ante Viridarium Conventūs S. Bartholomæi in Insula non procul à cloaca maxima in Tyberim ingenti gurgite se exonerat. Iis allatis coniecturis, aliam pro coronide affero, & est, quòd Martialis in præcitato Epigrammate de Libro suo ad Stellam Poetam ait.

Vel, si malueris, primâ gradiere Suburâ.

Ubi notandū, hanc vocē *primâ*, quæ licet à Domitio Scholiaste interpretetur pro prima parte Suburæ, attamen censeo intelligi debere, vel saltem posse, quòd plures essent Suburæ, ac illa denominaretur prima, quæ fortasse eo tempore antiquior erat. Si igitur ex his coniecturis plures fuisse Suburas admittatur, nulla erit inter præcitatos Auctores discrepantia, atque lis.

Intactam tamen relinquere nolo aliam à Varrone, tanquam propriam deductam nominis Ethymologiam, nempe: à *Pago Sucufano Sucufam* ac suo tempore per Litteram B. non C. Pagum Sucufanum scribi consuevisse, quia succurrebat Carinis. Hic Lectorem rogo, ut istum locum attentè

perpendat. Si igitur lit. C. in B. fuit commutata; ergo loco *Sucufæ* dicendum erat *Subufæ*, sed vox ista nil denotat. Quare autumo Amanuensis errorem codicibus manuscriptis irrepisse, tam in tertia, quàm in quinta literis, nempe in tertia, quæ erat B. ut scribit Varro, in quinta verò R. quibus literis sic restitutis, resultat vox *Subura*. Voluit enim (ni fallor) Varro suā proferre sententiā, *Suburā à Pago Suburano* (videlicet Suburbano) dictā fuisse, in quo aderat militum præsidium ad succurrendū Carinis.

Verrius autem citatus à Festo, qui floruit sub Tiberio, desumpsit à Varrone, sed illius dicta conturbavit: nempe, quod *Subura à Pago Succufano* dicta fuerit, ac ita etiam appellata Regio, & Tribus à stativo præsidio, quod solebat succurrere Esquiliis, infestantibus eam partem Urbis Gabinis, indicioque esse, quòd adhuc ea Tribus per litteram C, non per B scriberetur. Perpendatur etiam istius assertio, qui, tanquam Grammaticus statim Orthographiam corrigit, addens unam litteram, nempe C; ac scribens *Succufam*, ad confirmandam sententiam suā, quòd vox *Suburæ* derivet à verbo *Succurrere*.

Quintilianus etiam lib. I. cap. 7. de hac eadem voce sic scribit: *Subura cum tribus literis* notatur, C. tertiam ostendit. Quid verò denotare voluerit Quintilianus, Lector judicet; observet tamen, quòd ille, tanquam Grammaticus voci *Subura* addidit unum R contra Inscriptiones antiquas marmoreas, à Martinello relatas, quibus demonstrat, unica litera R *Suburam* scribendam esse, ut supra retulimus.

Paulus verò Diaconus, qui vixit nono seculo à Festo, desumpsisse videtur, dum scripsit: *Subura Regio Ro-*

mæ à Pago Succusano vocabulum traxit, quod ei vicinum fuit.

Omnia, etiam minima indicare, volui, suam Lector sententiam certius promere possit, quæ si opinioni meæ adhæreat, nempe, plures fuisse Suburas, lis absoluta est, ac pax inter Auctores inita.

Modò ad secundum argumentum à Nardino allatum accedamus; cum ad primum, Suburæ situm concernēs, pleno calamo iam responderimus. Nardini igitur sententia est: *Nostram Ecclesiam illam minimè esse, cujus meminit D. Gregorius: plures enim in honorem, hujus Sanctæ Ecclesiæ dedicatas fuisse, quæ ad præsens non extant, aut alio nomine insignitæ sunt.*

Sed antequam Nardini objectionibus responsum demus, audiamus ipsū Gregorium sic in cap. 30 Dialog. lib. 3. loquentem: *Sed neque hoc sileam, quod ad ejusdem Arianæ hæreseos damnationem in hac quoque Urbe ante biennium Pietas superna monstravit: ex his quippe quæ narro, aliud populus agnovit, aliud autem Sacerdos, & Custodes Ecclesiæ se audisse, & vidisse testatur. Arianorum Ecclesia in Regione Urbis hujus, quæ Subura dicitur, cum clausa usque ante biennium remansisset, placuit, ut in Fide Catholica introductis illic Beati Sebastiani, & Sanctæ Agathæ martyrum Reliquiis, dedicari debuisset: quod factum est: Nam cum magna populi multitudine venientes, atque Omnipotenti Domino laudes canentes, eandem Ecclesiam ingressi sumus. Cumque in ea jam missarum solemnities celebrarentur, & præ ejusdem loci angustia populi se turba comprimeret, quidam ex his, qui extra Sacrarium stabant, porcum subito intra suos*

pedes huc illucque discurrere senserunt: quem dum unusquisque sentiret, & juxta se stantibus judicaret, idem porcus Ecclesiæ januas petiit, & omnes, per quos transit, in admirationem movit: sed videri à nullo potuit, quamvis sentiri potuisset: Iterum ipsū audiamus in Epist. 16. lib. 3. indict. 12. ita differenter: Locorum venerabilium cura nos admonet de eorum utilitate per omnia cogitare: Quia ergo Ecclesia S. Agathæ sita in Subura, quæ spelunca fuit aliquando pravitate hæreticæ, ad Catholicæ Fidei culturam; Deo propitiante, reducta est: Ideo hujus auctoritatis tenore commotus, pensiones omnium domorum in hac Urbe constitutarum, quas prædictam Ecclesiam temporibus habuisse Gothorum constiterit, annis singulis congregare non desinas, & quantum in fartis tectis, vel luminaribus, aliæque reparatione ejusdem Ecclesiæ necessarium fuerit, erogare modis omnibus studebis. Quidquid verò exuberare potuerit, fideliter te rationibus Ecclesiasticis inferre præcipimus. Ex præcætitatis igitur locis clarissimè deducitur, S. Gregorium de Ecclesia Arianorum, scilicet Gothorum, sita in Subura, in honorem S. Agathæ dicata, differere: His præmissis respondeo, nostram Ecclesiam in Regione Suburæ esse (scilicet in antiqua Subura, non autem in hodierna, quia aliter ipsa se habet) ut supra probavimus. Quòd etiam Arianorum esset Ecclesia, ipsa Inscriptio patefacit, cum Fl. Ricimerus, ut infra ostendam, Natione Gothus, & per consequens Arianus esset, ac Gothorum Natio tum Arianismo polluta esset, ut ostendit Baronius ad an. 370. num. 105.

Quod esset Natione Gothus, sic eum

cum describit Sidonius *In Panegyrico ad Anthemium*.

*In Regnum duo regna vocant : nam
patre Suevus ,*

*A Genitrice Gethes : simul & remi-
niscitur illud ,*

*Quòd Tarteſſiacis avus hujus Uval-
lia terris*

*Vandalicas turmas , & juncti Mar-
tis Alanos*

Stravit &c.

Sidonius sequutus est Sigonium *De Occidentali Imperio* ad ann. 454. ubi sic : *In ejus locum substitutus est Ricimer Suevus , ut inquit Sidonius nam alii Vandalum prodiderunt , qui genus maternum ad Valliam Gothorum Regem proximum referebat .*

Cum ergo Ricimerus ex materna profapia descenderit à Vallia Gothorum Rege , qui Arianus fuit : ergo & ipse Ricimerus , uti talis reputandus est , eò magis , quòd diversi id asserant scriptores : etsi Arianus esset , etiam ipsam S. Agathæ Ecclesiam ab ipso musivis operibus decoratam , Arianorum templum fuisse haud est ambigendum , atque adeo etiam illud esse , de quo S. Gregorius differit , cùm sit in Regione Suburæ , ut est demonstratum :

Nec subsistit Nardini assertio : Nempe Ricimerum Arianum fuisse minimè apparere , Sidoniumque in Panegyrico ad Anthemium Suevum appellare , ac Sueviam unà cum aliis occidentalibus Provinciis Valentiniano , & Gratiano Catholicis Principibus fuisse , quare ita Catholicum existimandum esse . Hæc Nardini assertio , tanquam frivola reiicienda est , cùm nihil probet , quoniam Sueviæ duæ sunt ; & ex quanam Suevia Ricimerus fuerit Nardinus non asserit . Unà enim

illa est , quæ magnam illius Regionis partem , per quam Suevus labitur fluvius ; continet , nimirum Provincias Mechelburgiam , Pomerianam , & Marchiam . Altera verò Suevia est , Provincia ampla Germaniæ , Bavaricæque contermina , deque ista locutum fuisse Nardinum judico , at de prima suam duxisse originem Ricimerum existimo , eamque Sueviam tunc temporis Arianam fuisse : scio , probandum hic ad nos spectare , Sueviam à Gothis fuisse inhabitatam ; sed difficilima admodum hujusmodi redditur probatio , cum de Gothis , quinam ipsi fuerint , inter Scriptores valdè disceptetur , ut fusè demonstrat Cluverius in sua *Germania antiqua* lib. 3. cap. 34. Ideo calamum , in hoc dilucidando dubio suspendo , cum à brevitatis scopo nimium discederem . Admisso etiam , quòd Suevia fuerit Catholica , non per hoc sequitur , quòd fuerit libera , & immunis ab omni hæresi , quoniam inter Catholicos aliquando nonnullos Hæreticos intermixtos fuisse probatione minimè indiget , cùm meridianâ luce clarius sit . Quare concludo , non ob id , quòd Suevia fuerit Catholica , etiam Ricimerus Suevus esse debuit Catholicus , cum potuerit esse Arianus . Fatetur ipse Nardinus Herulorum tempore in quatuor tantum Regionibus ex septem Catholicos fuisse , in reliquis verò tribus Arianos habitasse . Quæro etiam ; omnes isti Arianus , qui Romam colebant , erantnè Romani , vel ex unica tantum Natione ? Respondendum puto , non solum Romanos , sed etiam alios cæterarum Nationum simili Arianismi labe inquinatos fuisse , inter quos fuerit prædictus Ricimerus .

Ad tertium Nardini Argumentum, Diaconiam nempe, de qua est sermo, diversam esse à Monasterio S. Agathæ in Subura, facilis est responsio; Nam tota argumenti vis consistit in asserendo, Anastasium pluribus in locis simpliciter Diaconię S. Agatę mentionem fecisse; quando verò de Monasterio sub ejusdem Sanctæ denominatione, ipse Anastasius loquitur, Suburæ vocem addit.

Insuper laudatus Nardinus sic suam prosequitur orationem: illam Ecclesiam, quæ Monasterium erat, minimè potuisse eodem tempore Diaconiam esse: Quibus Nardini conjecturis sic respondeo. Nihil officit, quòd, quando narratur Monasterium Suburæ, denominatio addita reperitur: quoniam hanc adjectionem Bibliothecarius apposuit ad alterius Monasterii distinctionem, in ejusdem Sanctæ honorem dicati, quod dicebatur *apud Affrici*.

Quare, cum vicina esset Diaconia sub ejusdem Sanctæ nomine, ideo illa nullâ indigebat distinctione. Quo verò ad alteram conjecturam, nempe, quòd Diaconia erat diversa à Monasterio, etiam respondeo, nos cum eodem Nardino unanimes esse, idque comprobamus ex relatis R. P. Mabilion. in suis *Analectis* Tom. 4. p. 407. ubi Diaconiam, prope Monasterium fuisse demonstratur. Si igitur Monasterium erat in Subura, ergo etiam & Diaconiã in eadem Regione fuisse asseri posse existimo ob illius vicinitatem.

Quartum Nardini Argumentum desumptum est ex Epistola 19. lib. 2. *Indict. 11. S. Gregorii*, qui Petro Subdiacono Campaniæ sic scribit: *Cor nostrum pia Divinitatis inspiratione com-*

pungitur, loca quondam execrandis erroribus deputata in Catholica Religionis reverentiam dedicare. Quia igitur Ecclesiam positam juxta domum Merulanam Regione tertiã, quam superstizio diu Ariana detinuit, in honorem S. Severini cupimus consecrare, experientia tua Reliquias B. Severini summo perè debita cum veneratione transmittat: quatenus quæ nostris animis perficienda decrevimus, implere Omnipotentis gratiã suffragante possimus. Ex hac epistola, ut supra narravimus, Nardinus deducit, nullam extare memoriam consecrationis hujus Ecclesiæ S. Severini, ac absque audaciã nota asseri minimè posse, S. Gregorium duas Ecclesias consecrasset, unam S. Severino, alteram S. Agathæ. Sed quàm frivolum hoc argumentum sit, nemo non videt.

Dixit enim Nardinus, tres ex Urbis Regionibus Arianismo coinquinatas fuisse, & vult quòd unica tantùm Ecclesia ab Arianorum labe expurgata fuerit; quomodo hoc verisimile sit quisque dijudicet; ego autem puto, diversas fuisse in ipsius Regionibus Ecclesias simili arianã labe coinquinatas, ac à S. Gregorio, ut præfertur, expurgatas, sed illarum memoriam periisse. In hac ferenda sententia Nardinus oblitus est adagii: *destingue tempora, & concordabis Scripturas.* Supradicta enim epistola ad Petrum Subdiaconum Campaniæ scripta est *Indict. XI.* quæ incidit in annum 593. ac ipsius Epistolæ tenor respicit futurum, nempe quòd transmittat Reliquias, quare Ecclesiam consecrare intendit; sicque Ecclesiæ consecratio, vel ipso annos 593. vel sequenti peracta fuit. Dialogorum autem liber à

S. Gregorio verisimiliter compositus fuit eodem anno 593. ut ex ejus epistola 50. lib. 2. Indict. XI. quæ cadit in eundem annum : cujus epistolæ tenor est: *Fratres mei, qui mecum familiariter vivunt, omni modo me compellunt aliqua de Miraculis Patrum, quæ in Italia facta audivimus, sub brevitate scribere &c.* quando igitur D. Gregorius per hæc tempora Miracula scripserit, animadvertendum est, ipsum in eodem lib. 3. *Dialog.* cap. 30. differere, quòd ante biennium Ecclesia in Subura fuerit ab Ariana hæresi expurgata: sic id accidisse colligitur anno 591. & ideo ante consecrationem Ecclesiæ S. Severini; quod etiam aliâ conjecturâ firmatur, nam in lib. 3. Epistolarum Indict. XII. scilicet 594. Epist. 19. scribit idem Pontifex Leoni Acolyto, cui Ecclesiam S. Agathæ commendat: ex cujus Epistolæ lectione deducitur, jam antea ipsam Ecclesiam consecratam fuisse.

In quinto Argumento Nardinus negat, Ricimerum Arianum fuisse. Cui argumento jam supra respondimus, quando de secundo differuimus.

Sextò asserit, tres Regiones integras fuisse Arianas. Hoc argumentum pugnat contra se ipsum, ut diximus in quarto.

Septimo colligit, quòd S. Gregorius in expurganda Arianorum Ecclesia, non reliquisset hæretici Ricimeri nomen in decentiori loco: ergo nostra non fuit illa Gregorii. Cui argumento responderi posse autumo. Antiqui Pontifices, alique Patres, non adeo proclives fuere in abolendis Gentilium memoriis, quando Catholicæ Fidei ipsæ non repugnabant. Nam usque ad nostra tempora vidimus in Basilica

Siciniana, de qua supra Cap. VII. & Cap. XXVII. differuimus, diversas extitisse profanas figuras, quæ fidelium mentes à devotione avertabant: nihilominus cùm Ecclesiæ ornatum respicerent, illas reliquere. Idem dicendum arbitror de nomine Ricimeri, relicto in musivo opere, quod, cum non esset nomen antesignani hæretici, ibi relictum fuerit, ne musivum opus deturparetur. Aliam addi posse conjecturam judico, nempe Ricimeri nomen in Catholicorum exemplum relictum fuisse, ad eos docendos, qualiter ipsi erga Divinum cultum Ecclesiarumque ornatum se exhibere deberent, cùm & ipsi Hæretici hoc facerent.

Ad octavum diximus in Subura describenda se diffundere; sed de hac fatis differuimus.

Nobis autem, ab enodando hoc diversarum opinionum nodo tandem liberatis, superest, ut ad musivi operis explicationem pro nostro instituto deveniamus.

Hoc Musivum opus, suâ vetustate consumptum, ruit anno 1592. cujus memoria penitus periisset, nisi sedula diligentia bo. mem. Francisci Pefia Sacræ Rotæ Auditoris, illiusque Decani, antiquorum monumentorum amantissimi occurrisset, illudque antequam periret delineari jussisset. Ejus exemplar nunc in Bibliotheca Vaticana asservatur, à quo nos etiam aliud diagramma fieri curavimus in aliquo à prototypo immutatum, cùm in illo singulæ Apostolorum figuræ sint separatim expressæ, ad altitudinem unius palmi Romani & ultra: Nos illas in unum colligi fecimus, ut verisimiliter in ipsa Tribuna extabant, ut videre est in Tab. LXXVII. Quid si-

guræ ipsæ repræsentent, ipsa epigraphæ indicat; colores tantummodò describere debemus, cum his impressoria ars destituatur.

Vestium colores, ut in Vaticano exemplari cernuntur, sic se habent. Christi tunica versicolor est; nam ubi ex umbris obscurior est, ceruleus, ubi verò clarior, albus color apparet. Stola crocei, Pallium coccinei, Monogramma itidem crocei, Sandaliorumque ligamina nigri coloris sunt; Apostolorum vestes in coloribus ab illa Christi minimè discrepant. Stolæ tamen cærulei, palliaque cinerici, monogrammata coccinei, ligamina sandaliorum nigri coloris itidem sunt. Hæc de coloribus. Modò ad aliam animadvertione digna descendimus, scilicet ad figurarum explicationem. In medio est humani generis Salvator Christus Dominus noster globo insidens, dexteramque pectori admotam, palmam verò expansam habet, ac si benedicat. Sinistrâ librum tenet. Pari modo eundem Redemptorem nostrum expressum observo in Tribuna Musivi operis constructa à Pelagio II. in Ecclesia S. Laurentii in Agro Verano, & in alia Tribuna Ecclesiæ S. Theodori, de quibus suò locò differemus. In uno tantum à præsentis differunt, nempe quòd loco libri hastam cum parva Cruce in summitate tenet. Quid autem denotet globus ille, in quo Christus fedet, explicandum est. Prisci Christi fideles per globum illum orbem terrarum indicare voluerunt, Christumque super illum insidentem, scilicet dominantem, necnon triumphantem, ut Crux demonstrat, quæ trophæi nota dici potest, ob partam de diabolo victoriam.

Ad Christi lavam stat S. Petrus, in cuius figura duo notanda sunt. Primum capillitium, tres in ordines, sive circulos distinctum: quòd mysterii expers minimè est; nam aliam similem Imaginem cum pari capillorum ordine Urbani V. tempore, scilicet circa annum 1362. depictam asservari in archivo Vaticanæ Basilicæ narrat Turrius in suis *Cryptis Vaticanis* pag. mihi 76. hocque hieroglyphicum explicat, nempe per hunc triplicem capillorum ordinem denotari triplex Regnum, de quo infra, occasione quæ de tribus clavibus differemus, aliqua dicenda sunt.

Secundum in D. Petri figura notandum est, quòd unicam tantum clavem in manu tenet contra inveteratum morem appingendi cum duabus clavibus, ut demonstravit Alemannus in suis *Lateranensibus parietinis* Cap. IX. ubi plura affert numismata sive signa, quorum duo tantum adduco, cum reliqua apud præcitatum Auctorem videri possint.

Primum est Victoris II. qui floruit Anno 1054. Secundum vero Alexandri II. qui Victori Synchronus fuit. Eadem signa in eorundem Pontificum vitis à Ciaconio etiam relata sunt: at, ne præcitatos Auctores adire cogaris sub oculos pono in eadem Tabula LXXVI. figur. 1. & 3. ibi unica tantum est clavis, ut in fig. 2. & tres claves simul annulo inclusas præ manibus S. Petrus habet. Huic Hieroglyphico duo alia addere possem, quæ brevitatis gratiâ omitto, ac curiosum Lectorem ad laudatum Alemannum ablego.

Quid autem unica tantum denotet clavis S. Ambrosii auctoritate suffultus

rus Petri fidem denotare autumo: quæ conjectura, Victoris II. numismatis allati inscriptione, confirmari potest, nempe: *Tu pro me navem reliquisti, suscipe clavem*, scilicet: tanta fuit tua fides in relinquenda nave, unde accipe supremam auctoritatem, in fidelium animas: ut innuit Alexandri II. alterius numismatis etiam inscriptio, ubi: *Quod nectes nectam, quod solves ipse resolvam*

Audiamus nunc ipsum Divum Ambrosium in fine sermonis *De jejuniis Eliæ* sic loquentem: *Ecce video Cælos apertos, & stantem Jesum ad dexteram Dei. Ergo cui clausi sunt Cæli, agendum est, ut aperiantur illi, quatenus super Cælos Christum possit aspicere: Nam quamdiu clausi sunt homini, Christum non potest videre regnantem. Quemadmodum autem clausi cæli aperiendi sunt, inquirere nos oportet. Puto autem aliter eos aperiri non posse, nisi claves Petri Apostoli sumpserimus, quas Domino largiente suscepit, sicut ipse dixit: Tibi dabo claves Regni Cælorum. Immo rogemus Petrum, ut ipse nobis tamquam bonus Janitor Regiæ Cælestis aperiat. Quæ autem ista clavis sit, diligentius requiramus. Clavem Petri, fidem esse dixerim Petri, per quam Cælos aperuit, penetravit inferna securus, maria calcavit intrepidus: Sancta enim Apostolica Fidei virtus est, ut cuncta illi elementa pareant, hoc est, non illæ Angelicæ claudantur januæ, non portæ prævaleant tartari, non aquarum fluenta subsident. Ista autem ipsa clavis quam fidem dicimus, videamus quemadmodum constet, & quemadmodum solida sit: Arbitror illam duodecim Artificum operatione conflata: Duodecim*

enim Apostolorum Symbolo fides Sancta concepta est, velut periti Artifices in unum convenientes, clavem suo consilio conflaverunt: Clavem enim quandam ipsum Symbolum dixerim, per quod referantur diaboli tenebræ, ut lux Christi adveniat: aperiantur conscientie clausa peccata, ut justitiæ fulgeant opera manifesta. Igitur hæc clavis ostendenda est fratribus nostris, ut ipsi tanquam discipuli Petri inferna sibi referare, cælos aperire consuescant.

Altera verò unius clavis explicatio assignari potest: nempe denotari per illud Symbolum clavem illam David, de qua Divinitatis intimus haud par contemplator S. Joannes in *Apocalypsi* cap. 3. 7. loquitur sic. *Qui habet clavem David: qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.* Cujus Sacræ Scripturæ locum diversorum Patrum, & Theologorum auctoritate sic explanat Cornelius à Lapide. *Clavis David est referatio, & intelligentia Sacræ Scripturæ, & omnium Prophetarum, inter quos David genere, gestis, regno, vaticinio emittit, & ad vivum mysteria Christi expressit: ut qui Davidem intelligat, ceteros Prophetas facile intelligere possit. Sic enim Luc. 2. 52. dixit Christus Scribis: Tulisti clavem scientiæ. Hæc de unica clavi.*

De duabus autem clavibus: alii proprius, ac literalis sensui Sacræ Scripturæ se accomodare volentes, nimirum supra citato loco Matthei cap. 16. 19. *Tibi dabo claves Regni Cælorum, & quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in Cælis, & quodcumque solveris super terram, erit solutum & in Cælis.* Duas appinxere claves. Per unam enim dixerunt denotari

Scientiam, per alteram verò Potesta-
tem claudendi, & aperiendi, scilicet
ligandi, & solvendi, ut tradit Magi-
ster sententiarum 3. dist. 18. Quem
sequutus est Theologorum Aquila
D. Aquinas In 3. lib. Sentent. dist. 18.
quest. 1. ubi De clavibus sic. Claves
istæ sunt non corporales, sed spiritua-
les, scilicet discernendi scientia, &
potentia judicandi, idest, ligandi,
& solvendi, qua dignos recipere, indi-
gnos debet excludere à Regno Ecclesiasti-
cus Judex. Qui sicut habet jus ligandi,
ita & solvendi. Unde Ambr. Domi-
nus par jus solvendi esse voluit, & li-
gandi, qui utrumque pari conditione
permisit. Ergo qui solvendi jus non
habet, nec ligandi habet. Et infra. Cer-
tum est quòd Ecclesiæ utrumque licet,
hæresis utrumque non habet. Jus enim
hoc solis permittum est Sacerdotibus. Re-
ctè ergo Ecclesia hoc sibi vindicat, quæ
veros Sacerdotes habet. Hæresis vendi-
care non potest, quæ veros Sacerdotes
non habet. Hæc breviter de duabus
clavibus; modò de tribus explanatio.

Laudatus Alemannus in dicto cap.
10. tres claves sic exponit: Triplici
ergo clave cum amplissimam Petri pote-
statem majores adnotaverint, quid præ-
ter geminum illud ligandi, solvendi-
que jus, ulterius innuerunt? scilicet
senserunt potestatem illam, quæ ad con-
tinendam in Officio Christianorum
Rempublicam Petro concessa est, jure
suo longè latèque manare, extendique
cum opus est, ad civilem quoque statum
temperandum, qui tum optimè tempe-
ratus, ordinatusque putatur, cum ne
latum quidem unguem à pietate disce-
dit, qua una & uno animorum bono
civile omne negotium metitur Christia-
na Religio. Tertiæ igitur classis munus

A est illud, quod ex ligandi, atque sol-
vendi jure consequitur, nempe sæcula-
ria ad Spiritualia dirigendi auctoritas.
Earundem trium clavium alteram
nobis suggerit explicationem eruditif-
simus Raynaudus in suo tractatu De
Corona Romani Pontificis, ac prænotio-
ne 4. §. Et juxta, ubi fusè nostras con-
firmat assertiones, nimirum: Ad cla-
vem primam pertinet referatio, sive
propositio veræ doctrinæ. Eam quippe
propositionem Christus ipse Lucæ 11. ex-
pressit nomine clavis Scientiæ, cum di-
xit, ve vobis Pharisei, qui accepistis
clavem Scientiæ, idest quibus in vestro
supremo capite data est potestas directi-
va, seu legislativa, & consequenter
correctiva delinquentium. Ad clavem
tertiam pertinent functiones aliæ in re-
ctione adæquata inclusæ, quibus &
dispensationes, & Sacramentorum ad-
ministrations, ac hujusmodi alia con-
tinentur. Et juxta hoc, ut significare-
tur omnes has inadæquatas potestates
integrasse unam plenam Sancti Petri po-
testatem in universam Ecclesiam, olim
(seclusâ etiam clave inferorum, quam
Ecclesiæ præter claves vitæ tribuit cre-
ditus Augustinus homil. 2. in Apocal.
ea, inquam, clave seclusâ, quæ à Deo
non est collata, sed ab unoquoque sibi
perversè fabricata;) ternæ claves S. Pe-
tri appingi solebant. Passim tamen non-
duisi binæ claves S. Petro appinguntur,
& quidem una aurea, alia argentea,
ut ex multis Ecclesiis Romanis, & por-
tis variarum Italiæ Civitatum, ac insi-
gnibus Pontificum notat Molanus lib.
3. de Imag. cap. 21. auream referens ad
potestatem judiciariam in foro pœnitent-
iæ, argenteam verò ad potestatem vi-
brandi excommunicationem. Dixerim
potius hoc clavium binario, exprimi-
duo

duo illa vulgata membra, *clavium* scientiæ, & potentiæ; comprehendo sub potentia Jurisdictionem, & omnia ad eam paulò ante reducta. Et infra: Est verò longè manifestissimum, quomodo claves adequatè sumptæ, ac ut comprehendentes functionem referendi infallibiliter mysteria Fidei, sive docendi Veritates revelatas, specialiter solo Petro, ejusque Successoribus sint commissæ. Et paulò inferiùs: Tametsi enim alibi, datus legitur cæteris quoque Apostolis, & sequentibus illos Sacerdotibus, *clavium* usus; non tamen in ea plenitudine, ac excellentia, qua datus est Petro; ita scilicet, ut claves extendantur ad omnes functiones supremæ potestatis fidelium rectoris, & nominatim ad potestatem ordinariâ irretractabiliter tra-

Adendi doctrinam Fidei. Hæc de clavibus. Modò ad alias earundem figurarum explanationem devenimus.

Inter alias figuras notandus est S. Philippus, qui in capite tonsuram habet, quam primo aspectu calvitiam esse putabam, sed ostensâ figurâ R.P. Josepho Mariæ Tomasio sæpè citato, ipse indicavit mihi Baronii locum ad ann. 394. num. 4. ubi Theodosii Senioris numisma refertur, cujus in una facie Bipius Imperatoris Imago est, in altera verò (ut ipse Baronius asserit) S. Joannes, & S. Philippus ambo Apostoli, ambo tonsurati cernuntur, qui tamen potiùs Arcadius & Honorius ipsius Theodosii filii ab aliquibus esse putantur. Hujus numismatis exemplar, ne Baronium adire cogaris, habes hic:

Notandæ etiam sunt in numis figuris literæ, sive characteres, aut signa in vestibus. At de his differuimus supra in cap. XIV. de Monogramm. L. & c.

Pariter observatione digna videntur volumina, quæ omnes Apostoli præ manibus tenent. Sed de his etiam differuimus in cap. XVI. De Evangeliorum volumine & c.

Pro hujus igitur antiquæ Ecclesiæ Dissertationis corona vetustam admodum inscriptionem, in ea olim extantem, à Martinello primùm, ac postea

ab Aringhio in sua *Roma Subterranea* lib. 1. cap. 26. relatam addere libet, in qua plura eruditus Lector observatione digna notare poterit; cujus inscriptionis tenor sic se habet.

IC REQVIESCIT IN PACE DOMNA BONVSA
QVÆ VIXIT ANNOS XXXX. ET D. MENNA
QVI VIXIT ANN. .... E AB EAT ANATHEMA
A IVDA, SI QVIS ALTERVM OMNE SVPER ME
POSVER... ANATHEMA ABEAS. .... DA
TRICENTI DECEM ET OCTO PATRIARCHÆ,
QVI CANONES EXPOSVERVNT, ET DA SAN-
CTA CHRISTI QVATTVOR EVGVANGELIA,

Licet aliqua notatu digna exponere omiserim ad finem properaturus, nolo sub silentio præterire Canon. II. Capitularis incerti anni à Baluzio in suis Capitularibus Reg. Francor. Tom. 1. pag. 153. relat. ubi pariter mortuum super mortuum ponere interdicitur.

Accipe benigne Lector has meas lucubrationes, quas, si tibi gratas in-

veneris, non mihi, sed omnipotenti Deo, Patrique Luminum, ac bonorum omnium Datori grates rependere debes, utpotè qui sua infinita bonitatem mentem meam illuminare, ac vitam, bonamque valetudinem, opeque in lucem edendas concedere dignatus est. Vale.

F I N I S.

INDEX RERUM, ET VERBORUM OMNIUM

IN HOC OPERE CONTENTORUM;

Ubi numerus primus paginam designat; secundus columnam denotat, literæ verò A.B.C.D. quæ in impressione omiffæ fuere, mente concipiendæ sunt; exemplum habes in penultima pagina, scilicet 274. ubi quælibet litera undecim linearum spatium singularum columnarum in se continet.

A

- A** Et Ω. Christi nomen significant 303. 2. D.
- A** Hieroglyphicum 225. 2. C. 226. 1. B.
- Abbas Bartholomæus Piazza laudatur 183. 1. A.
- Abel & Cain Deo munera primi obtulerunt 2. 1. A.
- Abraham Deo Aram construxit 2. 1. A. Ejusdem historia, quum tres Angelos hospitio excepit 212. 2. A.
- Abfida cum B. nè vel P. scribendum sit 8. 2. A.
- Abfida idest lucida 8. 2. A. idem ac Tribuna. Ibid. 1. D.
- Acceptris caput vide Osiris.
- Achan lapidatio 221. 1. A.
- Ædiculam in sepulchris fuisse ex antiqua inscriptione colligitur 172. 1. D.
- Ædificia lateritia antiqua, Romæ adhuc extantia 69. 2. B.
- Ædificiorum constructionis tempus ex cæmentis quomodò argui possit 65. 2. A. Eorundem divisio apud Romanos 2. 2. D.
- Egyptiorum pompæ 58. 1. D.
- Eorundem Sepulchra 163. 2. C.
- Eosdem aquas adorasse Firmicus affirmat 60. 1. B.
- Æternitas denotata per Phœnicem, sive Pavonem radiatum 115. 2. C.
- Æthiopum Jacobitarum unio cum Ecclesia Romana 45. 2. A. Eorundem Legatorum in Urbem ingressus 45. 1. C.
- S. Agathæ majoris Ecclesiæ Ravennæ descriptio 184. 2. A.
- Agni in Arcu triumphali S. Mariæ Majoris figuris expressi 209. 1. D. 211. 1. C.
- Agni Symbola Apostolorum 225. 1. D.
- Agnus Christum Dominum repræsentans, quo tempore depingi cœperit 28. 2. B.
- Agnus supra rupem caput habens diadematum Symbolum Christi 225. 1. D. Cruce insignitus Symbolum Christi Crucifixi est 27. 1. B. Symbolum Christi 240. 2. D.
- Albanus lapis in duritie differt à Gabino 5. 1. C.
- Alexander Magnus diademate usus est 111. 1. A.
- Alexander VII. è nobili Chisiorum familia laudatur 34. 2. C. Valdè sollicitus de Urbis magnificentia 169. 1. A.
- Altare Deo Moyse erexit. 2. 1. A.
- Altare Domino Noë ædificavit 2. 1. A.

I N D E X R E R U M.

- Altare incensæ 207. 1. B.
 Altare majus in Ecclesia S. Mariæ in Cosmedin 182. 1. D.
 Altaria, Confessiones appellata 178. A.
 Memoria Martyrum 180. 1. B.
 Ambo marmoreus in Ecclesia. 18. 1. C.
 22. 2. D. duplex 23. 1. A.
 Ambonis vocis origo 18. 1. D.
 Ambrosius Spetia laudatur 84. 1. A.
 Amerina Corona 108. 1. B.
 Ammianus Marcellinus Auctor veridicus 245. 2. D.
 ANACTACIC, idest, revocatio ad vitam. 38. 1. D.
 Anaxenor Citharædus 53. 1. D.
 Andreas de Aquino olim Episcopus Tricaricensis laudatur 235. 1. D.
 Angeli Capite diademate redimiti. 212. 2. D. Cur baculos manuteneant. 125. 2. C.
 Angelus de Nuce Archiepiscopus Rossanen laudatur 19. 2. B. 84. 1. B. 135. 1. C.
 Animalia diversa in Ecclesiarum Januis ad ornatum insculpta. 35. 1. B. in Ecclesiis appingendi vetus mos 243. 2. D. & seqq. Evangelistas representantia ubique ordo eorundem non observatur 193. 2. D.
 Anna profetissa depicta in Arcu Sanctæ Mariæ Majoris 209. 2. C.
 Annulli ferrei in januis Ecclesiarum pro suspendendis velis 12. 2. A. 14. 1. C.
 Annuntiatio B. M. V. expressa in Arcu S. Mariæ Majoris 207. 2. B. in altari Majori S. Mariæ in Cosmedin 183. 1. A.
 Antinoja Corona 107. 2. D.
 Antis quæ 6. 1. A.
 Antonius Triumvir primus, qui Leones jugo submiserit 52. 2. B.
 Anubin idest Cynocephalus apud Ægyptios cum capite canis designatus, apud Græcos idem ac Mercurius 59. 1. A. & seqq.
 Apii Corona. 108. 1. B.
 Apostoli nudato capite depicti, & cur 231. 2. D. 232. 1. A. ubique Sacras Synaxes celebrabant 138. 1. D.
 Apostolorum XII. imagines depictæ in tholo Baptisterii S. Joannis Ravenaten. 235. 2. D.
 Aqua ictu virgæ è petra erupit 219. 2. A.
 Aquæductus Marcia ex lapidibus quadratis cloaca maxima itidem 66. 1. C. ejusdem aquæ origo, & ductus, ibid. 1. D.
 Aquila in Epistilio Januæ Ecclesiæ Sancti Laurentii in agro Verano 29. 2. B. In Epistilio Januæ Ecclesiæ Ss. Joannis, & Pauli descriptio, & Symbolum 30. 1. D. 33. 2. D.
 Arabicum opus quale 197. 1. C.
 Aræ in Sepulchris 173. 1. C.
 Archisubdiaconus à Secretario Evangelium deferebat 128. 2. C.
 Aramacea Corona 108. 2. A.
 Arcus Aure ubi 265. 2. B.
 Arcus musivo opere ornatus in Basilica S. Pauli. 229. 1. B.
 in Arcu S. Mariæ Majoris Annuntiatio B. M. V. expressa 207. 2. B. Bethleem Urbs in eodem 211. 1. B.
 Arcus Constantini constructus ex ruinis Arci Trajani 13. 2. B.
 Arcus major, sive Triumphalis Basilicæ Liberianæ 197. 2. D. Nervæ ubi 265. 2. B.
 Arcus Triumphales Ecclesiarum adhuc extantes 199. 2. D.
 Arco de' Pantani 264. 1. D.
 Argiletum, ubi olim 254. 1. A.
 Argonautarum cœna. 62. 1. B.
 Argentariorum Basilica 8. 1. C.
 Arij Codices Constantini Magni jussu combusti 227. 2. A.
 Artes bonæ Romæ olim deperditæ 13. 1. C.
 Arundo Symbolum fluminis. 235. 2. A.
 Ascensionis Domini figuræ explicatio 49. 2. A.
 Assumptio B. Mariæ Virginis 50. 1. C.
 Auctoris opinio de coronarum inventoribus 107. 1. A.
 Ejusdem conjectura de vestibus literatis 100. 2. B. & seqq.
 S. Augustinus Rethoricam docuit in Ecclesia S. Mariæ in Cosmedin 12. 1. D. Ejusdem locus illustratus usque ad Canes Episcopales 202. 2. B.
 Ex Auro primo ab India advecto deauratum fuit laquear S. Mariæ Majoris 197. 2. C.
 Aurum Symbolum munditiei, ac latitiæ 232. 2. A.

INDEX RERUM.

B

Bacchus & Janus idem est 107. 1. C.
 Coronarum inventor 107. 1. B.
 Baculi 116. 2. D. Antiquitus deponerentur in lectione Evangelii 117. 2. B.
 Baculorum Episcopaliū forma 122. 1. D. Fractio 121. 1. D. Ligneorum antiquissimus usus 121. 2. D. Eorundem usus quando cessavit 119. 1. A. Usus in quibus Ecclesiis remansit 119. 1. C. Usus apud Abbates 121. 1. A. Usus hodie apud diversas personas 119. 2. D.
 Baculus S. Augustini ubi servatur 124. 1. D. Gubernium significat 124. 2. D. S. Hermagoræ ac S. Vedasti 124. 1. D. S. Isidori 124. 1. D. E' Sambuco 122. 1. A. B. S. Saturnini 122. 2. B. Pastoralis quid denotet 122. 2. C. S. Petri ubi servatur 124. 1. C. Regius aureus 124. 2. B. C.
 Baculus vnde dicatur 116. 1. D. Idem ac Virga pastoralis, Pedum, Ferula, Caputa 121. 2. A.
 Baptisterii Lateranensis descriptio 238. 1. D.
 Baptismum per asperisionem, & immersionem 235. 1. C.
 Barbam Antiochenses & Syri averfabantur 249. 1. D. Prolixam Julius II. primus gestavit 249. 2. A. Rasam antiqui Pontifices gestavere, & cur 249. 1. D. Resectam postmodum prolixam Clemens VII. gestavit, & cur 249. 2. A.
Barbetti qui sint 120. 2. A.
 S. Barnabæ Apostoli corpus inventum cum Evangelio 132. 1. A.
 Basilicæ atymon 7. 1. D. 9. 1. B. Basilicæ seu Basiliculæ forma sepulchrorū 183. 2. A. Argentariorum 8. 1. C. Liberiana 196. 2. C. S. Mariæ Majoris cur ita vocata 196. 2. C. S. Pauli in via ostiensis constructa à Constantino Magno 228. 1. D.
 Basilica S. Pauli à Valentiniano, Theodosio, & Arcadio in nobiliorem formam reducta, ac à Sallustio Urbis Præfecto absoluta 228. 2. C. A Galla Placidia musivo opere ornata, ibid.

Eiusdem Ichnographia 10. 1. C. Orthographia 11. 1. B.
 Basilica iuxta Macellum Liviarum 196. 1. B. S. Mariæ ad præsepe 196. 2. B.
 Basilica Siciniana eadem ac S. Andree in Barbara 245. 2. A. Est in foro Esquilino 245. 1. A. Eiusdem Basilicæ denominationes variæ 245. 2. B. Ichnographia & Orthographia 9. 1. C. Eadem ad Macellum Liviarum 242. 2. C. Eiusdem constructio 243. 1. D. olim Dianæ templum, ibid. C. 2. Eiusdem ornamentorum descriptio 52. 1. A. In eadem pugna 244. 2. C.
 Basilicæ Sessorianæ Ichnographia, & Orthographia 9. 2. A.
 Basilicæ cur à viris Romanis ædificata 7. 2. A. Romæ novemdecim fuere 8. 1. D. Earundem forma 7. 2. A. 8. 2. C. De Basilicis qui scripsere 7. 1. C. In jis quid peragebatur 7. 2. B. 8. 1. A. In jisdem porticus duplex 7. 2. D.
 Basilicæ vox quid denotet 183. 2. D.
 Basiliscus olim latitabat in caverna iuxta domum Orphei 265. 2. C. 266. 1. A.
 Belphegor, vide Phegor.
 Benedictus Cardinalis Pamphilius laudatur 77. 2. A.
 Benjamin tumulus 165. 2. D.
 Bethleem & Hierusalem cur in Musivis expressa 189. 1. C.
 Bethleem Urbs depicta in opere musivo Arcus S. Mariæ Majoris 211. 1. B.
 Biretum ducale 114. 2. D. Eodem Præfectus Urbis insignitus, ibid.
 Boetii locus de literis P. T. C. 97. 1. A.

C

Cadavera coronandi antiquus usus 109. 2. C. Procerum purpureis velaminibus contigi consueta 179. 2. B.
 Gentiles extensis brachiis sepeliebant 265. 1. A.
 Cælestius hæreticus abjuratus in Ecclesia S. Clementis 11. 2. A.
 Cæmentorum species quo tempore immutata 70. 2. C.
 Cæmeteria diebus natalitiis Sanctorum frequentari solita 150. 2. A. Diu habitare non permittitur 147. 1. C. In

I N D E X R E R U M.

- jis missæ & Concilia celebrata 151.
 1. B. Eorundem amplitudo & vastitas 141. 2. B. Descripta à S. Hieronymo 147. 2. B. Eorundem habitatio quomodo intelligendum 149. 1. C. & seqq.
 Cameterii janua obruta, tempore quò multi Christiani intus aderant 150. 2. C.
 Cæsar Pronti laudatur 184. 1. C.
 Cæsar Vacchi Musivarius 88. 1. A.
 de Caffarellis nobilis familia 66. 2. C.
 Calices lignei 122. 1. D.
 Calyptra quid? 45. 1. A.
 Cambuta quid sit 121. 2. A.
 Camillus Cardinalis de Maximis antiquitatum amantissimus 58. 1. B.
 Cantharum quid sit 27. 2. A.
 Canum capita cur expressa in Throni summitate 202. 2. B.
 Capita canum in Thronis 202. 2. B.
 Capisuccæ familiæ insignia 181. 2. C.
Capo di Bove 721. 2. A.
 Capuita idest Baculus Pastoralis 121. 2. A.
 Carmina in atrio Ecclesiæ S. Pauli 233. 1. C.
 Carmina in libris Evangeliorum 137. 1. A.
 Carolus Antonius à Puteo Eques laudatur 58. 1. C. 83. 1. B.
 Carolus Cardinalis Barbarinus laudatur 82. 2. C.
 Carolus Bartholomæus Piazza laudatur 12. 2. B.
 Carolus Magnus Imperator primus qui Canonicus S. Petri creatus fuerit 134. 2. B.
 Carpentum quid sit, 55. 1. D.
 Caryatides in fabricis cur appositæ 52. 1. A.
 Cassandra cum circulo, sive diademate in capite 114. 1. C.
 Catabarbara vox quid denotet 246. 2. B.
 Catalogus persecutionum Christianorum 150. 1. C.
 Cathedra Episcopalis in Ecclesiis 18. 1. A. Siue thronus expressus in fastigio Basilicæ Liberianæ 202. 1. B.
 Cathecumenis exponebantur contenta in Evangeliiis. 1301. C. Eorundem & pœnitentium stationes in Ecclesiis 18. 2. C.
 Cencius Cardinalis Camerarius construxit valvas æneas Oratorii S. Iohannis Lateranen. 239. 1. C.
 Cereostata in pavimento posita 19. 1. A.
 Cerimonix variæ antè lectionem Evangelii 129. 1. A.
 Chaldæorum, & Maronitarum cum Ecclesia Romana unio 45. 2. C.
 Characteres, scilicet literæ cur adinventæ 126. 2. C.
 Chorus marmoreus in Ecclesia ubi 18. 1. C.
 Christiani primitivæ Ecclesiæ variis coronis utebantur 109. 1. D.
 Christi nomen significant literæ A. Ω 203. 2. D.
 Christi symbolum Agnus 240. 2. D.
     Supra rupem caput habens diadematum 225. 1. D.
     Crucifixi symbolum est Agnus Crucis insignitus 27. 1. B. Disputatio cum Doctoribus expressa in arcu triumphali S. Mariæ Majoris 210. 1. A. Tunica inconsutilis 103. 2. C. Infans in folio sedens cur sic expressus 208. 1. D.
 Chori Ecclesiæ S. Clementis Orthographia 19. 1. C.
 Ciborium quid sit 19. 1. D. Ciborii vox quid denotet 180. 2. C.
 Ciceronis caput detruncatum in Comitiiis Marco Antonio exhibitum 55. 2. D. Ciceronis locus à Victorio emendatus, sed male, 53. 1. A.
 Cinocapulus 58. 2. D. Idem ac Anubin, ibid.
 Circus, idest Diadema 115. 1. A.
 Circus extra portam Capenam à quo constructus 70. 2. C.
 Cifratæ vestes 99. 1. A.
 Civitates in musivis operibus Bethleem, & Hierusalem demonstrant 189. 1. C.
 Clavatæ vestes 95. 2. D.
 Claves duæ, insignia Romanorum Pontificum quid denotent 44. 1. D. Una, duæ, ac tres, Depictæ in manu S. Petri quid significant 272. 2. A. & seqq.
 Clerici Romæ antiquitus educabantur in Patriarchio Lateranensi, aut Monasteriis Urbis 187. 1. D.
 Cloaca maxima ubi 267. 1. B.
 Codex Evangeliorum pulcherrimus, & anti-

INDEX RERUM.

- antiquissimus in Bibliotheca Cottoniana 132. 2. C. Antiquissimus Sacram Scripturam continens, in quo Regis Francorum imago depicta conservatur Romæ in Cœnobio Monachorum Calinensium 135. 1. B. Virgilianus celebris in Vaticana Bibliotheca 127. 2. B.
- Codex unde dictus 127. 2. A.
- Codicis & voluminis differentia 128. 1. D.
- Codices Aarii combusti jussu Constantini Magni 227. 2. A. Nestorius combusti jussu Theodosii Imperatoris 227. 1. D.
- Cœlestini III. Papæ figuræ explicatio 239. 2. C.
- Cœnacula in superiori adis parte antiquitus erant 138. 2. D.
- Color violaceus lugubris nota est 120. 1. C. Viridis infaustus 120. 1. D.
- Columbæ quid denotent 191. 2. A. Symbolum Christifidelium 225. 2. C.
- Columbaria quæ erant 173. 2. D. Innumera in Via Appia 174. 1. D.
- Columna ante Ecclesiam Sancti Pauli 25. 1. A. Pro cereo paschali usa 22. 2. D. 23. 2. D. 24. 2. D.
- Columnæ in Basilica S. Pauli desumptæ ex Mole Hadriana 10. 2. C.
- Columnæ Marci Aurelii Antonini 170. 1. A. Trajanæ 169. 2. C. Pro sepulchris adhibitæ 175. 1. C.
- Comes quis dicatur 54. 1. B.
- Concilia Martyrum appellata sepulchra 177. 2. C.
- Confessio locus in Ecclesia, & quid denotet 19. 2. A.
- Confessiones quandoque Altaria 178. 1. A. Quandoque Sepulchra Martyrum appellata 177. 2. C.
- Constantinus Pogonatus misit Evangelia aurea gemmisque ornata ad S. Petrum 132. 1. B. Imperator vigiliam Paschatis lucernæ splendore celebrabat 190. 1. B. Magnus erat Ecclesiæ liberalis 142. 1. A.
- Constructiones ex lapidibus quadratis antiquissimæ 66. 1. C.
- Consulatus tempus Felicis, & Rufini ignoratur 80. 1. C.
- Consules Teodosius Aug. & Romorius V. C. 174. 2. D.
- Conventicula idest Ecclesiarum ædificia 144. 2. C.
- Coræ & Sociorum contra Mosen & Aaron seditio 220. 1. A.
- Corniculi opus reticulatum ex marmore tiburtino 68. 2. B.
- Coronæ cur inventæ 107. 2. A. Coronarum inventor 107. 1. C. Earundem usu Antiquissimus ubi moris tempore, ibid.
- Corona Amerina 108. 1. B. Antinoia, 107. 2. D. Apii 108. 1. B. Aramacea 108. 2. A. Arundinea 61. 2. A. Castrensis 109. 1. A. Convivalis 107. 2. B. ejusdem Ethimon 106. 1. C. gemmat. 201. 2. D. graminea 109. 1. B. Hederaea 107. 2. C. Hypoglottis 107. 2. D. Hypothymis 108. 1. A. Imperatoris III. 2. C. Laurea 108. 2. A. Laurea circa agnum 241. 1. A. Lotina 107. 2. D. mortuorum 109. 2. C. muralis 109. 1. A. Myrtea 107. 2. C. Navalis 109. 1. A. Obsidionalis 109. 1. B. Ovalis 109. 1. B. Querna 108. 2. D. Rosacea 107. 2. D. Rostrata 109. 1. A. Triumphalis ibid. 1. B. Violacea 108. 2. A. Vallaris 109. 1. A.
- Corona turrata in capite Virginis quid denotet 27. 1. C.
- Coronæ stellarum, Poetarum fragmenta 112. 1. D. Quid denotent 232. 1. D.
- Coronandi cadavera usus antiquus, 109. 2. C. Ab antiquis Christianis reprobatus 110. 1. A.
- Coturnicum pluvia 219. 1. C.
- Craticula in mulivo expressa quid 227. 1. D.
- Crustumii rudera ubi 67. 3. A.
- Crux duplex in diademate 114. 2. B.
- Crux Signum Pontificiæ Majestatis 179. 2. D.
- Curia Calabra ex lapidibus quadratis 66. 2. D.
- Custodiæ Sacrorum Lipsanorum 181. 1. B. Plurimæ Romæ, ibidem. In Ecclesia S. Maria in Campitello 183. 2. A.

D

DEiparæ titulus Beatissimæ Virginis 205. 1. D.

Delongarii qui 120. 2. D.

Delu-

I N D E X R E R U M.

Delubra quæ 5. 1. D.
 Delubri exemplar 5. 2. B.
 Deorum templum Alexandria extructum à Severo Imperatore 145. 1. B.
 Deus est Circulus seu Sphæra intelligibilis, cujus centrum est ubique circumferentia nusquam 115. 2. B.
 Deuteronomii voluminis traditio Levitis facta à Mose 221. 1. D.
 Diaconia S. Agatha diversa à Monasterio 258. 2. B. 270. 1. C.
 Diadema Aurelianus Imperator primus adhibuit 110. 1. D.
 Diadema in capite Herodis 209. 1. C. 210. 2. D. Fascia candida subtilis, capitisque vinculum 110. 2. D.
 Diadema Christi cum duplici cruce 210. 1. A.
 Diadema cur Christiani imaginibus apposuerint 115. 1. B. In capite Angelorum 212. 2. D. Insigne Principis est 223. 1. C. Dicitur etiam sphærule sive circulus, aut nimbus 115. 1. A. Non solum hominibus, sed etiam animalibus antiquitus dabatur 115. 2. C. Eo Alexander Magnus usus est 111. 1. A. Ejusdem ac Coronæ discrimen 111. 1. D. Ejusdem capitibus statuarum impositi Henrici Salmuth sententia impugnatur 115. 1. D.
 Diademata sive Circuli in Sanctorum capitibus cur posita 113. 1. D. Etiam in capitibus Imperatorum, ibidem. Umbellæ non fuerunt adinventæ ad avium stercorea submovenda 115. 1. D. Jisdem ornandi capita heroum mos per plura sæcula duravit 114. 2. C.
 Diis templa quibus in locis Sacrabant Romani 4. 1. B.
 Didoron 68. 2. D.
 Dipteros quid 6. 2. B.
 Disputatio Christi cum Doctoribus in Arcu Triumphali S. Mariæ Majoris expressa 210. 1. A.
 Divisio ædificiorum apud Romanos 2. 2. D.
 Dominicum idem ac Ecclesia 144. 1. D.
 Dominicus Cardinalis Pinellus instaurator Liberianæ Ecclesiæ 197. 2. C.
 Domus Merulana 259. 1. B. Orationis idest Ecclesia 144. 2. D. Stellæ Poëtæ ubi 260. 1. B. Juxta Eudossia ubi 265. 2. C.

Dormitio B. Mariæ Virginis 50. 2. B.
 Dromus idest cursus 3. 2. B.
 Drungarii qui 120. 2. D.
 Ductus Aquæ Marcia ex lapidibus quadratis 66. 1. C.

E

Ecclesiarum in tribus primis Ecclesiæ sæculis per universum orbem à fidelibus extructarum Elenchus 154. 2. C.
 Ecclesias non Cryptas, aut speluncas habuisse præscos fideles demonstratur 141. 2. A. 142. 2. C. Eisdem super cæmeteriis fuisse ostenditur 148. 1. C. & seq. Eisdem alicubi semper fuisse indicatur 140. 2. C. Eisdem fuisse tribus primis Ecclesiæ sæculis contendunt Hæretici 138. 1. A. Eisdem recuperandi facultas data Christianis 146. 2. B.
 Ecclesiæ erectæ in Æthiopia sæculo 1. 156. 1. B. In Asia sæc. 1. 155. 1. D. In Gallia sæc. 1. 159. 1. D. In Hispaniis sæc. 1. 159. 2. C. Apud Humos sæc. 1. 158. 1. C. In Perside sæc. 1. 159. 1. B. In Scytia sæc. 1. 155. 2. B. Apud Tugros sæc. 1. 160. 2. A.
 Ecclesiæ erectæ Agenni sæculo 1. 157. 1. A. Alexandria sæc. 1. 157. 1. D. Altinæ sæc. 1. 157. 2. A. Antiochiæ sæc. 1. 155. 2. A. Arelati sæc. 1. 160. 1. D. Asyli Castri sæc. 1. 157. 2. C. Averniæ sæc. 157. 1. B. Biturgi sæc. 1. 156. 2. B. 157. 2. A. Bononiæ sæc. 3. 161. 1. B. Burdegaliæ sæc. 1. 156. 2. D. Cæsaraugustæ sæc. 1. 155. 2. C. Cangranori sæc. 1. 156. 1. B. Carnoti sæculo 1. 158. 1. D. Cataniae sæculo 1. 155. 2. D. Chersonæ sæculo 1. 160. 1. B. Coloniae sæculo 1. 157. 2. D. Compostellæ sæculo 1. 155. 2. C. Crotonæ sæculo 2. 160. 2. B. Diovanti sæculo 1. 158. 1. C. Ephesi sæc. 1. 160. 1. B. Fulginei sæc. 2. 160. 2. D. sæc. 3. 161. 1. A. Hieropoli sæc. 1. 158. 1. A. Hierosolyma prima fundata in domo S. Joannis Evangelistæ sæc. 1. 155. 1. C. Interamnæ sæc. 3. 161. 1. C. Lemovici sæc. 1. 156. 1. D. 158. 1. D. Lucæ sæc. 1. 156. 1. D. Mantuæ sæc. 1. 157. 1. C. sæc. 3. 161. 1. A. Mediolani sæc. 1. 160. 1. C. sæc. 2. ibid. 2. C. Metis sæc. 1.

INDEX RERUM.

- ſæc.* 1. 157. 2. B. Prop. Moshaim *ſæc.* 1. 157. 2. D. Mutinæ *ſæc.* 2. 160. 2. B. Narbonæ *ſæc.* 1. 159. 2. D. Natoober *ſæc.* 1. 159. 1. C. Paduæ *ſæc.* 1. 157. 1. D. 160. 1. C. Papiæ *ſæc.* 1. 156. 2. A. 158. 2. B. Pariſiis *ſæc.* 1. 159. 2. B. D. Peruſiæ *ſæc.* 2. 160. 2. C. Puteoli *ſæc.* 1. 158. 2. A. Ravennæ *ſæc.* 1. 160. 2. A. Remis *ſæc.* 1. 158. 1. B. 2. D. Romæ *ſæc.* 1. 156. 1. C. Senonæ *ſæc.* 1. 158. 1. B. Soræ *ſæc.* 3. 161. 1. C. Syracuſæ *ſæc.* 3. 160. 2. D. Traviſi *ſæc.* 1. 159. 2. A. Thebaidæ *ſæc.* 1. 159. 1. C. Tholoſæ *ſæc.* 1. 157. 1. B. Trajecti *ſæc.* 1. 160. 1. D. Treveri *ſæc.* 1. 157. 2. C. 158. 2. B. Vafati *ſæc.* 1. 155. 2. D.
- Eccleſia S. Agathæ major Ravennæ 184. 2. A. Ejuſdem deſcriptio, *ibid.* Ejuſdem Sanctæ Romæ in Subura 268. 1. C. Ejuſdem deſcriptio 250. 1. A. Eadem quo anno expurgata ab Ariana labe 271. 1. B. Dedicata à S. Gregorio magno 257. 1. A. 258. 2. C. Hoc negat Nardinus 258. 1. A. Ejuſdem Sanctæ diverſæ Eccleſiæ in Urbe 258. 1. C.
- S. Anaſtaſiæ in Urbe 15. 2. B. Ejuſdem navium magnitudo, *ibid.* 1. D.
- S. Andree in Barbara 52. 1. D. Ejuſdem diverſa nomina 246. 1. D.
- SS. Celfi & Nazarii Ravennæ à quo conſtructa 224. 2. D. Ejuſdem enco-mia, *ibid.* 2. A. Ejus ornatus & forma, *ibidem.*
- S. Clementis de Urbe antiquiſſima ac titularis Cardinalis 11. 1. D. Ejuſdem deſcriptio, *ibid.* 1. D. 2. A. 13. 1. B. 14. 2. B. Ejuſdem geographica tabula 11. 1. C. Ejus Ichnographia 14. 1. C.
- S. Joannis Baptiſtæ in fonte Ravennæ à quo reſtaurata 178. 2. B. Muſi-vum opus in eadem extans, *ibidem.* 2. C.
- S. Luciæ in Scilice ſeu in Orphea creditur caput Suburæ 266. 1. D.
- Eccleſia S. Mariæ in Coſmedin 12. 1. D. Ejuſdem Ichnographia, *ibid.*
- S. Mariæ trans Tyberim in Urbe antiquiſſima 140. 1. D.
- S. Michaëlis in Burgo Piſarum 16. 2. D. Ejuſdem navium magnitudo, *ibid.*
- Narni 17. 1. A. Ejuſdem navium magnitudo, *ibid.*
- SS. Nazarii & Celfi Ravennæ à quo conſtructa 224. 2. D.
- Otricoli 16. 2. D. Ejuſdem navium magnitudo, *ibid.*
- S. Pancratii olim Monasterium Monachorum S. Benedicti 24. 2. A.
- S. Pauli ad Rippam Arni Piſarum 16 1. D. Ejuſdem navium magnitudo, *ibid.*
- S. Perini Piſarum 16. 2. B. Navium magnitudo, *ibid.*
- S. Petri in Arce Veronæ 16. 2. C. Navium magnitudo, *ibid.*
- SS. Petri & Marcellini de Subura, ſeu de Secura 262. 1. D.
- Primitialis Piſarum 15. 2. D. Ejuſdem deſcriptio, *ibid.*
- S. Pudentianę de Urbe antiquiſſima 140. 1. B.
- S. Sabinæ reſtaurata à Leone III. 188. 1. D. Eadem picturis ornata ab Eugenio II. *ibid.* 2. A. Quale ædificium olim fuerit 186. 1. D. Ejuſdem navium magnitudo 188. 2. C.
- S. Severini tempore S. Gregorii Magni 258. 2. D.
- S. Xiſti Piſarum 16. 1. C. Navium magnitudo, *ibid.*
- Eccleſiæ dirutæ tempore Severi Imperatoris 145. 1. A.
- Eccleſiæ Imperatorum Gentilium tempore extantes ſæculo 2. 145. 1. C.
- Patriarchales V. in Urbe 196. 2. C.
- Tituli appellatæ tempore Evariſti Papę 141. 1. B.
- Eccleſiæ vox non ſolum pro fidelium coetu, verùm etiam pro ipſo ædificio ſumpta, 143. 1. C.
- Eccleſiæ ex Circumciſione imago 195. 1. A.
- Ex Gentibus Icon, *ibid.*
- Emanuel à Schelſtrat 174. 1. A. Idem laudatur 4. 2. C.
- Emor, & Sicheſ, Dinæque historia 215. 2. C.
- Epiſtola Hadriani PP. ad Carolum magnum de muſicis operibus Romæ extantibus citata 211. 1. D.
- Equimmolatio in Campo Martio 262. 1. B.
- Eſau benedictus à Patre Jacob 213. 1. D.
- Eſſedum

I N D E X

Essendum vehiculi genus 54. 2. C.
 Evangelia in Altaris quatuor angulis
 deportabantur 130. 1. B.
 Sub S. Barnabæ Apostoli corpus
 inventa 132. 1. A.
 Cathecumenis exponebantur 130.
 1. C.
 In Conciliis ac sublimiori loco po-
 sita 133. 1. B.
 Deosculandi consuetudo 129. 2. B.
 A Judicibus pro tribunali pone-
 bantur 133. 2. C.
 Maridemersa triduo post pulchrio-
 ra reperta 132. 2. A.
 Obvoluta & signata Archisubdia-
 conus è Secretario deferebat 128.
 2. C.
 Ante Pontificem deferebantur 129
 2. D.
 In scriniis asservata 227. 2. B.
 Sepulchris imposita 135. 1. A.
 Sigillo obsignata & cur 130. 2. C.
 In veneratione magna habita 131.
 2. C.
 Evangelii ante lectionem cerimonix
 variè 129. 1. A.
 In lectione Auditores tam masculi
 quàm fœminæ olim stabant M. Magi-
 ster Equitum Hierosolymitanorum
 in die Nativitatis B. Mariæ Virginis
 evaginat ensen 137. 1. B.
 Poloni gladium stringunt 137.
 1. B.
 Evangeliorum Codex cur antiquitus
 ornaretur 132. 2. D.
 Gemmis ornatus à Constantino
 Pogonato ad S. Petrum missus 132.
 1. B.
 Gemmis ornatus à Leo III. 132.
 1. B.
 Itidem à Paschale.
 Evangelistarum symbola quatuor ani-
 malium quid denotent 191. 2. C.
 Evangelistæ quatuor in forma anima-
 lium expressi in arcûs summitate
 S. Mariæ Majoris 203. 1. D.
 Supra januam Ecclesiæ S. Sabinæ
 191. 2. C.
 In Oratorio Lateranensi S. Joannis
 Baptistæ 242. 1. B.
 Evangelium collo vel in pectore pen-
 dulum prisca fideles deferebant 134.
 2. D.

R E R U M.

Evaristi Papæ tempore Ecclesiæ tituli
 denominatæ 141. 1. B.
 Eugenii IV. effigies genuflexi ante ima-
 ginem Divi Petri 45. 1. A.
 Europæ fabula musivo speciei minime
 expressa 82. 2. B.

F

Fœminæ in Ecclesiis seorsim à viris
 stabant 19. 1. A.
 Facere verbum, aliquando dedicare so-
 lummodo denotat 244. 1. D.
 Familiæ Capisuccæ insignia 181. 2. C.
 Fana quæ fuerint 3. 1. A. 2. B.
 Fani vox quando cessavit 5. 2. D.
 Fanon quid sit 239. 2. D.
 Fanum Phogor Numen Moabitarum
 & Madianitarum 2. 1. D.
 Fascia idem ac Diadema 111. 1. B.
 Faustini & Marcellini Presbyteri libel-
 lus ad Imperatorem Valentinianum
 245. 2. D.
 Februarii mensis die 2. quæ festa age-
 bant Gentiles 163. 1. B.
 Christiani in pium ritum illa com-
 mutarunt, ibid.
 Fenestræ Basilicæ Sessorianæ cur magnæ
 75. 1. C.
 Sicinianæ cur magnæ 75. 1. C.
 Vaticanæ, ibid. 2. A.
 Veronensis cur parvæ 77. 2. A.
 Ecclesiarum cur. magnæ, & cur
 parvæ 77. 1. B.
 Ecclesiæ S. Sabinæ cur magnæ 75.
 1. C.
 SS. Cosmæ & Damianj, ibidem
 1. D.
 S. Gregorii Turonensis, ibidem
 2. C.
 SS. Joannis & Pauli, ibid. 1. A.
 S. Pauli, ibid. 1. A.
 S. Sabinæ, ibid. 1. B.
 S. Simphorosa, ibid. 2. A.
 SS. Cosmæ & Damiani in Vico
 aureo cur parvæ 77. 2. B.
 S. Gregorii in Clivio scauri, ibid.
 2. A.
 S. Priscæ, ibid. 2. A.
 S. Sabbæ, ibid. 2. B.
 SS. Vincentii & Anastasii ad
 aquas salvias, ibid. 2. B.
 Ferula idest baculus Pastoralis 121. 2. A.
 Festum

I N D E X R E R U M

Festum Lucernarum 62. 1. A.
 Fictile opus encaustô pictum non du-
 rabile 86. 1. A.
 Fideles antiquitus in ædificiis imitato-
 res Gentilium erant 9. 1. A.
     Antiquitus vigiliam Paschatis ma-
     ximâ cereorum copiâ celebrabant
     190. 1. C.
 Figlinum opus encaustô pictum 79.
     2. A. Nostro tempore revocatum 81.
     1. D.
 Figura orbicularis in majoris arcûs Ba-
 silicæ Liberianæ summitate explicata
 200. 2. D.
 Flagellorum officina in Subura 263.
     1. C.
 Flavius Cardinalis Chisus laudatur 83.
     1. A.
 Fl. Ricimer Arianus minimè fuit 259.
     1. B. & 268. 2. D. & seqq.
 Flumina paradisi Terrestris quatuor,
 eorumque nomina 248. 1. A. & seqq.
     Quatuor quid denotent 247. 2. C.
     248. 2. B.
 Fluminum imagines cur arundinibus
 depingi 135. 2. A.
 Fons Baptismalis Ravennæ 233. 2. D.
 Fons symbolum Christi 225. 2. B.
 Forum Trajani ubi 265. 2. B.
 Franciscus Barberinus laudatur 212.
     1. A.
 Franciscus Cardinalis Nerlius laudatur
 58. 1. B.
 Franciscus Blanchinus laudatur 4. 2. C.
     16. 2. C. D.
     Brandi laudatur 184. 1. C.
     Cavallo laudatur 234. 1. C.
     Maria Granchi vestis inconsutilis
     Artifex 105. 1. C.
     Maria Lancianus laudatur 68.
     2. C.
     Negri laudatur 227. 1. B.
     Eschinardi Soc. Jesu laudatur 70.
     1. B.
     Penna laudatur 271. 2. C.
 Furtivæ res in Subura horâ vespertinâ
 vendebantur 263. 1. C.

G

G Litera in vestibus 98. 1. D. 99. 1. A.
 & seqq.
 Gabinius lapis qualis 5. 1. A.

Differt ab Albano, ibid. 1. C.
 Gabriel à Puteo Eques laudatur 83.
     2. B.
 Gallæ Placidia Sacra monumenta 224.
     1. D.
     Sepulchrum 226. 2. C.
     Casu combustum, ibid.
 Gammadia erat vestis sacra 98. 1. C. 99.
     1. A.
 Gammadia vestes 90. 2. A.
 Gaspar del Torto laudatur 15. 2. B. 46.
     2. C.
 Geniorum apud Romanos infinitus nu-
 merus 171. 1. D.
 Genius populi Romani in Nummo
 Diocletiani expressus 172. 2. A.
 SS. Gervasii & Protasii Ecclesia Raven-
 næ 226. 2. C.
 Gibellinorum, & Guelforum origo 29.
     2. D.
 Globus in manu potentium appingi
 solitus, quid denotet 240. 1. D.
     Super quo Christus sedet, quid si-
     gnificet 272. 1. D.
 Gluten indicat tempus constructionis
 musivi operis 87. 2. D. Pro musivo
 opere quale 86. 1. B. Quanto tempore
 tractabile 87. 2. B. Ut muro adhæreat,
 quid faciendum 87. 1. B.
 Gothi quinam fuerit inter Scriptores
 disceptatur 269. 2. B.
 Graduale locus quid sit, & ubi Graduale
 cantetur 21. 1. B.
 Græci ab Hebræis, Hebræi ab Ægyptiis
 multa desumpsere 2. 2. B.
 Græcorum sepulchra qualia 167. 1. A.
 Grando lapidea in Amorrhæos 223.
     2. C.
 S. Gregorius Magnus Homilias in Ec-
 clesia S. Clementis recitavit 11. 2. D.
     Ejusdem mentio de Ecclesia S. Aga-
     thæ 268. 1. C.
 Guelforum, & Giubellinorum origo ex
 Germania 29. 2. D.

H

H Litera in vestibus 99. 1. A. 2. B.
 & seqq.
 Hederacea Corona 107. 2. C.
 Hæresi laborantes, inordinatè fratres di-
 cuntur 137. 2. B.
 Hæretici sacras literas adulterāt 131. 1. C.

INDEX RERUM.

- Harpocrates , silentium denotans 60.
1. C.
In templorum vestibulis positus,
& cur 60. 1. C.
- Hebræi in sepulchris sepeliebantur 166.
1. C.
Eorundem sepulchra varia 165. 2.
A. & seqq.
- Heliogabalus primus , qui Diademate
usus est 110. 2. A.
- Herodes depictus cum circulo capiti
circumducto 114. 1. D.
Ejusdem figura diademate insignis
209. 1. C. 210. 2. D.
- Herodiadis historia opere musivo ex-
pressa in Arcu S. Mariæ Majoris 210.
2. B.
- Hierichi Urbis excidium, & clangētibus
tubis nicænia collabuntur 223. 1. D.
Ejusdem expugnatio, ibid.
Ejusdem obsidio, ibid.
- Hieroglyphicum A 225. 2. C. 226.
1. B.
Leonum 30. 2. C.
- Hierusalem Urbs depicta in musivo
opere Arcûs S. Mariæ Majoris 210.
2. B.
In Ecclesia S. Sabinæ 189. 1. A.
- Hierusalem , & Bethleem in musivis
operibus cur expressæ 189. 1. C.
- Hilaria ibi defuncta , ubi Ecclesia edifi-
cata 148. 1. D.
- Hilarus Papa fundavit Oratorium
S. Joannis Baptistæ 241. 1. D.
- Hilarus Papa ædificavit Oratorium
S. Joannis Evangelistæ Romæ 238.
2. D.
- Hippocentauri imago in Basilica Sici-
niana 56. 1. B.
An detur, ibid.
- Historia Abrahamæ quando tres Angelos
hospitio excepit 212. 2. A.
- Honorii Imperatoris sepulchrum 225.
1. B. 2. D.
- Horrea Babylonis Joseph ex quadratis
lapidibus ædificavit 67. 1. C.
- Horus, idest mundus 58. 2. C.
- Hospiniani Lapsus Chronologicis dete-
gitur 155. 2. C.
- Hospitale Epirotarum Ecclesia SS. Ser-
gii & Bacchi 252. 1. D.
- Hylæ fabula marmore insculpta 60. 2. C.
62. 1. C. 63. 1. D.
- Hypethros quid 6. 2. C.
- Hypoglottis Corona 107. 2. D.
- Hypothymis Corona 108. 1. A.
- I
- J**acobi benedictio loco Esau fratris, ex-
pressa in corona Ecclesiæ S. Mariæ
Majoris 213. 1. D.
Ejusdem historia de nuntiis missis
ad Esau 215. 1. D.
Ejusdem historia, quæ exprimit ip-
sum Jacobum objurgare filios 216.
1. D.
Ejusdem continuatio , ibidem
2. B.
Ejusdem historia de Virgis decor-
tatis , appositisque in aquis 215.
1. C.
- Jacobi , & Laban , necnon Rachaëlis hi-
storia, expressa in eadem corona San-
ctæ Mariæ Majoris 214. 1. C. & seqq.
- Jacobitarum Æthiopum unio cum Ec-
clesia Romana 45. 2. A.
- Janua clausa symbolum virginitatis 208
1. A.
Ecclesiæ S. Pudentianæ quo tem-
pore extructa 28. 2. A.
Ejusdem januæ descriptio 26.
2. B.
- Janus & Bacchus idem sunt 107. 1. C.
Quis fuerit 161. 2. D.
A Gentilibus pro Deo habitus ,
ibid. & seqq.
- Jao Deus Gnosticorum 59. 2. D.
Idem ac Sol , ibid.
- Ichnographia Ecclesiæ S. Clementis 14.
1. B. 18. 1. B.
- Idolorum templa quando devastata 71.
1. C.
- Ildeprandi Monachi , & Archidiaconi
mentio in Valvis æneis Ecclesiæ San-
cti Pauli 42. 1. D. & seqq.
- Imagines cur radiatæ 112. 2. A. D.
Sceptrum manu tenentes 125. 1. C.
- Imperatoris Paleologi Ferrariam pro
unione Græcorum cum Latinis ac-
cessus 44. 2. A.
Ejusdem ad pedes Pontificis genu-
flexio 44. 2. C.
Iridem Sessio in Concilio Florenti-
no, ibid.
- Imperatores , ac Reges Romam venien-
tes

INDEX RERUM.

tes Canonici S. Petri creantur 134.
2. A.
Imperatoribus lampades præferebantur
230. 2. D.
Innocentium strages, musivo opere ex-
pressa in Arcus summitate S. Mariæ
Majoris 209. 1. B.
Inscriptio antiqua Musivi operis 80.
1. A.
    In basi columnæ ante Ecclesiam
S. Pauli 25. 1. A.
    In Astragulo 25. 2. B.
    FL. Ricimer in musivo S. Agathæ
259. 1. C.
    Sepulchralis antiqua, & barbara
olim in Ecclesia S. Agathæ 276. 1. A.
    In valvis æneis Ecclesiæ S. Pauli
errata contra Baronii assertionem 42.
2. A.
Inscriptiones familiæ Capisuccæ 182.
1. C. 2. A.
Insignia concessa Guelfis, & Gibellinis
30. 1. A. D.
    Gentilitia Eugenii IV. in valvis
Vaticanæ Basilicæ 44. 1. D.
Intervallum, sive spatium inter ædificia
privata quantum olim erat 65. 1. A.
Jovannes Baptista Callandra Musivarius
88. 1. B.
S. Joannis Baptistæ ortus ab Angelo Za-
chariæ denunciatus in arcus S. Ma-
riæ Majoris expressus 206. 2. D.
Joannes Dominicus Ricciardi laudatur
172. 2. A.
Joannes Matthæus Naironus Bibliothecæ
Vaticanæ Orientalium linguarum
Scriptor, & Interpres laudatur 42.
1. A.
Joannes Pastricius laudatur 104. 2. C.
Joannes Petrus Bellorius laudatur 169.
2. C.
S. Joannes Theologus apud Græcos idem
ac apud Latinos, ac Evangelista 37.
1. B.
Joseph Maria Thomasius laudatur 21.
2. A.
Joseph Ponthia laudatur 205. 1. D.
Josue cum Amalechitis pugna 219. 2.
B. D.
    Ex præcepto solvit sibi calceamen-
ta sua 223. 1. C.
    In locum demortui Mosis suffectus
222. 1. B.

Solem stare jubet 223. 2. D.
Jovis Capitolini areæ substructiones ex
lapidibus quadratis 66. 2. B.
Iris coloribus expressa retro Salvatoris
caput in summitate arcus Basilicæ
S. Pauli 230. 1. D.
Isai patris David sepulchrum 165. 2. B.
Isaiæ Prophetæ tumulus 165. 2. B.
Isidis fabula 58. 2. B.
    Eadem ac Luna, ibid. D.
    Simulacrum quando eversum 34.
2. B.
    Ubi effosum 34. 2. C.
Isidis, & Serapidis Templum olim erat,
ubi nunc Ecclesia S. Mariæ sopra Mi-
nervam 34. 2. A.
Judæi velato capite orant 232. 1. A.

K

K Alendæ Januarii potiùs cavendæ
antiquius dicendæ erant 161.
2. D.
    Celebres apud Gentiles 161. 2. C.
Kalendis Januarii prisca fideles jejunia-
bant 162. 2. D

L

L Litera est gamma græcum inver-
sum 100. 2. A. & seqq.
Lampas accensa in manu Virginis quid
significet 27. 1. D. 2. C.
Lampades inter Principatus insignia
connumerabantur, ac Imperatoribus
præferebantur 230. 2. D.
    In portis Civitatum quid denotent
190. 1. A.
    Lance spezzate qui sint 120. 2. A.
Lapidatio Achon 221. 2. A.
Lapides duodecim, è medio Jordani pe-
titi 222. 1. D.
Lapidibus quadratis antiquitus mœnia
fiabant 64. 1. D.
ex Lapidibus quadratis Cloaca maxima
66. 1. D.
    A quo constructa, ibid.
Lapidum proprietas circa duritiam 5.
1. C.
Lapis Albanus 5. 1. C.
    Gabinus 5. 1. A.
    Peperinus 5. 1. B.
Lateranensis regio ab exercitu Roberti
Guif-

I N D E X R E R U M.

- Guiscardi eversa 262. 2. B.
 Lateritia ædificia perpulchra 69. 2. B.
     Antiqua Romæ adhuc extantia 29.
     2. B.
 Lateritium opus cur sumptuosum 70.
     2. A.
 Lateritium tectorium opus è Græcia
 Romam allatum, & quo tempore 69.
     1. D.
 Laterum copia quando cœpit 68. 1. D.
     2. C.
     Eorundem differentia 68. 2. D.
 Laurea Corona 108. 2. A.
 Laurentius Zacagna laudatur 174. 1. A.
 Legatorum Æthiopum ingressus in Ur-
 bem 45. 1. C.
 Legile marmoreum 21. 1. A.
 S. Leo Magnus suadet Gallæ Placidia, ut
 musivo opere arcum Ecclesiæ S. Pauli
 ornet 229. 1. A.
 Leo Taurum dilanians in Basilica Sici-
 niana 56. 1. D.
 Leones in basi Obelisci Vaticani anti-
 quitus erant 32. 1. D.
     Cur illorum Fontana Architectus,
     & Mercatus historicus non memine-
     rint, ibid. 2. D.
     In Fontibus 31. 1. D.
     In janua Ecclesiæ SS. Joannis, &
     Pauli 33. 2. C.
     Eorundem descriptio, ibid.
     In janua Ecclesiæ B. Mariæ Purifi-
     cationis 34. 1. A.
     In janua Ecclesiæ S. Laurentii in
 Agro Verano 29. 2. B. 33. 1. B.
     Eorum symbolum, & descriptio,
     ibid.
     In janua S. Laurentii in Lucina 34.
     1. A.
     In janua Patriarchii Lateranensis
 34. 1. B.
     Ad pedes Capitolii, ubi antiquitus
     stabant 34. 1. D.
     In porticu Ecclesiæ S. Sabæ 34. 1. A.
     In sepulchris 31. 2. C.
     Qui stantes ad fontes prope Ther-
     mas Diocletianas, ubi antiquitus siti
     erant 34. 1. B.
     Eorum descriptio, ibid.
     Trahentes currum in tabula mar-
     morea insculpti 52. 2. A.
     In throno Consulis Romani 31.
     1. D.
- In throno Salomonis 31. 1. C.
 Leonum Hieroglyphicum 30. 2. C.
 Leonini versus quo tempore inventi 28
 2. C.
 Leopardus, Cervum devorans, expressus
 in Basilica Siciniana 56. 1. D.
 Liber quid sit 128. 1. D.
 Lingua latina qualis fuerit à bis mille
 & 300. annis, difficile est asserere 265.
 2. D.
 Litera T. Crucem Salvatoris denotat 96.
 2. D.
 Litera in vestibus non nomen alicujus,
 sed ad arbitrium texta 100. 1. C.
 Literæ, scilicet characteres cur ad inven-
 ti 126. 2. C.
 Literatæ vestes 90. 2. A.
     In diversis figuris Ecclesiarum Ur-
     bis 101. 2. B.
 Literatæ ac cifratæ vestes 99. 1. A.
 Literæ in Laciniis Palliorum 91. 1. D.
     In vestibus Christianorum pecu-
     liare quoddam mysterium denotant
     96. 2. D.
     Symbola sive tessera appellatæ 90.
     2. A.
     Non nisi Artificis nomen, seu offi-
     cinarum insignia denotabant 105.
     2. D.
     Erant occultæ notæ 99. 1. D.
 Literæ P. T. Θ. in Philosophiæ veste in-
 scriptæ 97. 1. A.
 Lithostrata quid 79. 1. A. & seqq.
 Loth, & Abraham historia depicta mu-
 sivo opere in corona Ecclesiæ S. Ma-
 riæ Majoris 213. 1. B.
 Lotina Corona 107. 2. A.
 Lucernæ, sive lampades in portis Civita-
 tum expressæ quid significant 190.
 1. A.
     Earundem accensio ab Ægyptiis
     defluxit 191. 1. C.
     Earundem Festum 62. 1. A.
 Luciani testimonium priscos Fideles
 habuisse 141. 2. C.
 Ludovici Imperatoris imago cum Dia-
 demate 114. 2. D.
 Lumina antiquitus nocte accendeban-
 tur 190. 1. A. & seqq.
 Lupanaria ubi olim 253. 1. C.
 Luparia, ac Lupanaria in Subura erant
 262. 2. C.
 λυγροχαίτη 62. 1. A.

INDEX RERUM.

M

MAcelli vox quid denotet 266.
1. D.

Marci opinio de literis in vestibus 98.
1. D.

M. Magister Religionis Hierosolymitan.
in die Nativitatis B. Mariæ Virginis,
quando legitur Evangelium, evagin-
nat ensẽm 137. 1. C.

Magorum Regum adoratio, expressa in
summitate arcũs S. Mariæ Majoris
108. 1. C.

Majorenses qui 120. 2. D.

Manus, è Cælo erumpens quid denotet
194. 2. D.

Marcellus Severolus laudatur 92. 2. D.
98. 2. D.

Marcus Antonius ex Herculis profapia
56. 2. B.

Ejusdem triumphus de Artabazo
57. 1. A.

Marcus Scaurus marmore obduxit pa-
rietes 79. 2. B.

B. MARIA Virgo, an assumpta cum
corpore, nec ne? 50. 1. C.

S. Mariæ in Cosmedin Ecclesiæ Ichno-
graphia 11. 1. D.

S. Mariæ Magdalenæ domus, in Eccle-
siam conversa 155. 1. D.

Maris rubei Israëliitarum transitus 218.
2. C.

Marmorata 86. 1. C. 87. 1. A.

Marmore parietes primus obduxit Mar-
cus Saurus 79. 2. B.

Marmorearum crustarum copia vnde
prodierit 71. 1. B.

Maronitarum, & Chaldæorum unio
cum Ecclesia Romana 45. 2. C.

Martyrum memoriæ Altaria 180. 1. B.
Eorundem sepulchrorum ortho-
graphia demonstratur 178. 2. D.

Materiæ plures ad scribendum adinven-
tæ 126. 2. D.

Matronarum quid & ubi 18. 2. B. & seqq.
Mausolea etiam Hebræi construxere,
165. 1. A.

Regum sepulchra erant 164. 2. C.
Mausoleum Artemisig inter septẽ mundi
miracula annumeratum 163. 2. D.

Hadriani Imperatoris 168. 2. C.

Octaviani Cæsaris Augusti in

Campo Martio 167. 2. D.

Primum quale fuerit 163. 2. D.

de Maximis Cardinalis Antiquitatum
amantissimus 58. 1. B.

Melchisedech historia musivo opere
expressa in coronide Ecclesiæ S. Mariæ
Majoris 212. 1. B.

Memoriæ erant sepulchra 176. 1. A.

Mevania olim Civitas 83. 1. C.

Michaël Baudrand laudatur 3. 1. B. &
seqq.

Mina Cytheris quæ? 52. 2. C. & seqq.

Mœnia antiquitus ex lapidibus quadra-
tis fiebant 64. 1. D.

Monachi Benedictini olim degabant in
Ecclesia S. Pancratii 24. 2. A.

Monachorum locus in Ecclesiis 18. 2. D.

Monasteria Benedictinorum olim erant
quingintaduomillia 78. 1. A.

Monasterium S. Agathæ Ravennaten.
185. 1. A.

Monasterium S. Agnetis in via Nomen-
tana quo tempore constructum 72.
1. D.

Monasterium Monialium *le Torchine*
denominatarum ubi 264. 2. C.

Monialium, siue Virginum locus in Ec-
clesiis 18. 2. D.

Monimenta sepulchralia Magistrorum
Gallæ Placidia filiorum 224. 2. D.

Monogramma quid 90. 2. B.

Monogramma A. & ω. Christi nomen
exprimens 227. 2. D.

Monogramma I. in Christi veste 227.
1. D.

Idem in fimbriis vestis cujusdam
viri 227. 2. C.

Monogramma in arcu S. Joannis in
Fonte, Ravennæ explicatur 237. 1. C.

In summitate arcũs S. Mariæ Ma-
joris Christi nomen denotat. 203. 2. B.

In Ecclesia S. Clementis, contra
opinionem Ugonii Alemanni, & du
Cange explicatum 12. 1. A.

In veste Christi Ecclesia S. Agathæ
Ravennaten. 185. 1. D.

Monogrammata varia in vestium fim-
briis 210. 2. A.

In vestibus Apostolorum 249. 1. A.

Monogrammata vestes 90. 2. A.

Monogrammaticum erat insigne Pa-
triæ, vel Gentis 100. 2. B.

Monoptera quid 6. 2. D.

INDEX RERUM.

- Mons Balena Pauli, seu *Magnanapoli* in Musivo opere vitanda figurarum
262. 2. D.
- Montis Testacei incrementi Auctoris
opinio 175. 1. D.
- Moses Deo Altare erexit 2. 1. A.
Legem promulgat 218. 2. A.
Supra montem orans durante bello
contra Amalechitas 219. 2. D.
Virgam præferens 217. 2. D.
- Mosis, & Aaron ad Tabernaculum fuga
220. 1. D.
- Mosis historia, musivo opere expressa in
corona Ecclesiæ S. Mariæ Majoris 216.
2. D. & seqq.
Ejusdem Levitis voluminis Deu-
teronomii traditio 221. 1. D.
Ejusdem obitus, & humatio 221.
2. D.
- Mosi duo Comites à Pictore dati, scilicet
cum musivo expressi 220. 2. C.
- Mulier sedens, dum Evangelium lege-
batur vocem audivit, quòd surgere
deberet 137. 1. A.
- Multioculus, sive Osiris, idest Sol 58.
2. B.
Sub accipitris forma 59. 1. C.
- Munera Deo primi obtulerunt Abel, &
Cain 2. 1. A.
- Muralis corona ex auro 109. 1. A.
*Muro tortou*ubi 68. 1. A.
- Murus terreus ad Capitolium 203. 1. A.
Ad Ecclesiam SS. Petri, & Marcel-
lini 266. 2. D.
Ad Imperiale Palatium, & Eccle-
siam SS. Joannis & Pauli 267. 1. A.
Ubi nunc Barbarinorum Palatium
266. 2. C.
Olim ubi erat Domus Orphei 266.
2. B.
- Musiva opera, in Basilica Liberiana con-
structa à Xysto I. Papa 158. 1. A.
Ex qua materia componantur, &
quomodo formentur 84. 2. C. & seqq.
- Musivarii Artifices, Constantinopoli
evocati 84. 1. C.
- Musivi operis antiqua inscriptio 80.
1. A.
In Ecclesia S. Agathæ descriptio
271. 2. D.
In Ecclesia S. Andreæ in Barbara
descriptio 247. 1. B.
Romæ pretium laboris quantum
olim, & quantum hodie 88. 2. A.
- Musivorum origo 78. 2. C.
Varia nomina . 1. A.
Sub Sillia incepere 79. 2. B.
Eorundem diversæ species; aliæ ma-
jores, aliæ minores, seu mediæ, aliæ
minimæ 81. 2. D.
Majores 82. 1. A.
Mediæ sive minores 82. 2. B.
Eorum exemplum, ibid.
Minorum exemplum, ibid. 1. C. &
2. C.
- Musivum opus ad hoc, ut pulchrum sit,
quid requiratur 88. 2. C.
In Basilica Siciniana constructum
à Simplicio Papa 242. 2. D.
In Ecclesia S. Agathæ 259. 1. C.
S. Agathæ Ravennaten., ejusque de-
scriptio 185. 1. B.
Immortale est 89. 1. B.
Lugduni 81. 1. C.
Mevaniæ 83. 1. C.
Minimum, ac mirabile 88. 1. D.
Oratorii SS. Joannis Baptistæ, &
Evangelistæ constructum ab Hilario
Papa 242. 1. C.
Perennitate suâ superat picturam
89. 1. C.
Prænestræ in Palatio Exc. Principis
Barberini 81. 1. A.
Aliud, ibid. C.
Romæ quo tempore cessaverit 84.
2. A.
Ecclesiæ S. Sabinæ, ejusque descrip-
tio 188. 2. D.
In tholo Baptisterii S. Joannis Ra-
vennaten. 235. 1. A.
- Myrtea Corona 107. 2. C.
Eâ qui primus usus fuerit 109. 1. C.

N

- N**Ardini opiniones de Ecclesia San-
ctæ Agathæ summam relata,
256. 1. A. & seqq.
- Nationes finitimæ ad invicem ritus, ac
mores mutant 161. 2. B. 163. 2. B.
- Navalis Corona 109. 1. A.
- Naves Ecclesiarum disparis latitudinis
erant, & cur 14. 2. D.
- Nestorius auctor Nestorianæ hæreseos
205. 1. D.

I N D E X R E R U M.

Ejusdem Codices, jussu Theodosii Imperatoris combusti 227. 1. D.
 Nicolaus V. Obeliscum Vaticanum trāsferre in mente habuit 32. 2. A.
 Nimbus, idest Diadema 115. 1. A.
 Noë Altare Domino ædificavit 2. 1. A.
 Nomen, in vestibus expressum 95. 1. D. 2. D.
 Numisma à Baronio relatam potiùs filios Theodosii Imperatoris, quam SS. Joannem, & Philippum repræsentalat 275. 2. C.

O

Obeliscus parvus, erectus ab Alexandro VII. ante Ecclesiam S. Mariæ supra Minervam 34. 2. C.
 Obsidionalis Corona 109. 1. B.
 Octavianus Roborerus laudatur, 77. 2. D.
 Opus tumultuarium quando cœperit 72. 2. C.
 Oratorium S. Joannis Baptistæ fundatum ab Hilario Papa 241. 1. C.
 Orbiculi in vestibus quid 92. 1. B.
 Ornamenta templorum, propria cuilibet Deitati 4. 1. C.
 Ornamentorum Basilicæ Sicinianæ descriptio 52. 1. A.
 Orphei denominatio 259. 2. D.
 Orphei domus ubi 265. 2. A.
 Orthographia ambonum 23. 2. D. 24. 1. C.
     Chori Ecclesiæ S. Clementis, 19. 1. C.
 Osiris frater Isidis 58. 2. B.
     Multioculus, ibid.
     Sub accipitris forma 59. 1. C.
     Deus Gnosticorum, ibid. 2. D.
     Dicitur est Sol, ibid.
 Ovalis Corona 109. 1. B.
 Oves circa Christum stantes quid denotent 228. 1. B.

P

Pagus Succusanus 267. 1. D. & seqq.
 Palma symbolum Victoriæ & Justitiæ 225. 1. A.
 Pannus pulvinar tegens expressus in summitate arcus S. Mariæ Majoris Christi syndonem denotat 203. 1. B.

Pantaleo Consul Auctor Valvarum Ecclesiæ S. Pauli 40. 1. D. 42. 1. A. D.
 Papæ Cælestini III. figuræ descriptio 239. 2. C.
 Parietes privatarum ædium ultra sesquipedem crassæ olim non erant 69. 1. A.
 Paschalis vigilia à Fidelibus cereorum copia celebrabatur 190. 1. C.
 S. Pastoris imago 28. 1. A.
 Patera boni ominis nota est 62. 2. C.
 Patriarchæ XII. Hebræorum velato capite expressi 231. 2. C.
 Patriarchales Ecclesiæ quinque in Urbe 196. 2. C.
 S. Pauli Basilicæ Iconographia 10. 1. C.
     Ortographia 11. 1. B.
     Ejusdem decollatio ubi facta 46. 1. A.
     Eundem Romæ fuisse ostenditur 139. 1. C.
     Eundem cum S. Petro Romæ prædicasse, ac passos fuisse demonstratur 67. 1. C.
 Pavo radiatus æternitates symbolum 115. 2. C.
 Pedum, idest Baculus Pastoralis 121. 2. A.
 Pentadon 68. 2. D.
 Peperinus lapis qualis 5. 1. B.
 Periptera quid 5. 2. D.
 Peripteros quid 6. 1. D.
 Persecutionum Christianorum Catalogus 250. 1. C.
 Petrus Cardinalis fundator Ecclesiæ S. Sabinæ 186. 2. C.
 S. Petrus, depictus cum triplici ordine Capillorum 272. 2. A.
     Et cum unica clave, ac cum duabus, & tribus, ibid. & seqq.
     Ejusdem crucifixio ubi facta 46. 1. C.
     Eundem Romæ fuisse demonstratur 139. 1. D.
     Idem à læva, & S. Paulus à dextris 203. 1. C.
     Eosdem Apostolos Romæ prædicasse, ac passos fuisse ostenditur 65. 1. C.
     Eorundem effigies, in arcu majori in Ecclesia S. Pauli expressa 232. 2. C.
 Philippus Bonarota laudatur 58. 1. C.
 Philippum Imperatorem fuisse Christianum

I N D E X

stianum demonstratur 145. 2. A.
 Phoenix radiata æternitatem denotat,
 115. 2. C.
 Pictura antiqua in Basilica Siciniana,
 64. 1. B.
 Picturæ antiquæ ut plurimum desump-
 tæ ex Apocalypsi 201. 2. C.
 Pila tiburtina ad Circum Floræ 252.
 2. D.
 Pisarum Ecclesiæ Primitialis descriptio
 15. 2. D.
 Plebs Dei vox quid denotet 204. 1. A.
 Sæpius à Pontificibus usitata, ibid.
 Plinius 119. annis decessit post Cicero-
 nem 53. 1. C.
 Ejusdem domus juxta Suburam,
 260. 1. C.
 Pluvia Coturnicum 219. 1. C.
 Pœnitentium locus in Porticu 14. 2. C.
 Eorundem, & Cathecumenorum
 stationes in Ecclesiis 18. 2. C.
 Poloni in lectione Evangelii gladium
 stringunt 137. 1. B.
 Pontifex Romanus an utatur Baculo,
 122. 2. D. 123. 1. A.
 Pontifices quo tempore cessaverint de-
 ferre baculos 123. 2. D.
 Eorundem sepulchrorum ortho-
 graphia ostenditur 179. 1. C.
 Porticus duplex in Basilicis 7. 2. D.
 Et aliquibus in Ecclesiis cur, 17.
 1. D.
 Posthumius Tubertus primus myrtæ
 corona usus fuit 109. 1. C.
 Præfecti Navales qui 120. 2. C.
 Præfectus Urbis cum Biretto 114. 2. D.
 Præsentatio Pueri Jesu in templo opere
 musivo expressa in arcu S. Mariæ Ma-
 joris 209. 2. A.
 S. Praxedis imago 27. 2. D.
 Presbyterium, sive confessus Presbyte-
 rorum ubi in Ecclesia 18. 1. B.
 Liberianæ Basilicæ cur altum con-
 structum fuerit 197. 1. D.
 Priamus depictus cum circulo capiti
 circumducto 114. 1. C.
 Primatus Romani Pontificis tempore
 Celestini demonstratur 187. 2. A.
 Processio in die Purificationis antiqui-
 tus fiebat è Laterano ad S. Mariam
 Majorem 65. 2. B.
 Pronai vox quid denotet 3. 2. A.
 Prostylos quid 6. 1. B.

R E R U M.

Pseudipteros quid 6. 2. A.
 S. Pudentianæ Ecclesiæ januæ descriptio
 26. 2. B.
 Ejusdem imago 27. 1. D.
 S. Pudentis imago 28. 1. C.
 Puteus Probæ ubi 252. 1. D.
 Pyramis ad Portam Ostiensem 169,
 1. A.
 Scipionis 169. 1. D.
 Pyramidis Scipionis Affricani imago.
 46. 1. C.
 Pyramides apud Ægyptios in usu 164.
 1. C.
 Hebræi etiam fabricarunt 165.
 1. B.
 Diversarum adhuc Memphis ex-
 tantium orthographia 164. 1. D.

Q

Quercina Corona 108. 2. B.

R

P. T. ☉. Literæ in Philosophiæ veste,
 97. 1. A.
 Raab meretrix Exploratores è fenestra
 per funem demittit 222. 2. D.
 Radiatus vultus Moïsi 112. 2. B.
 Radii in capitibus Cæsarum 112. 1. A.
 Raphaël Fabrettus laudatur 4. 2. C. 135.
 1. D. 169. 2. D. 200. 1. D.
 Libellorum supplicum à Secretis à
 Summo Pontifice Alexandro VIII.
 declaratus 245. 1. D.
 Ravenna antiquissima Urbis Romæ
 amula 184. 1. A. B.
 S. Agathæ majoris Ecclesiæ descrip-
 tio, ibid. 2. A.
 Raymundus Cardinalis Capisuccus lau-
 datur 181. 2. A.
 Reges, ac Imperatores Romam venien-
 tes Canonici S. Petri creantur 134.
 2. A.
 Reges quinque, à Josue victi, deque ejus
 jussu è spelunca extracti 224. 1. A.
 Regiones Urbis tantū quatuor ex septē
 erant Catholicæ tempore S. Gregorii
 259. 2. B.
 Religio Christiana quomodo antiqui-
 tus repræsentata 195. 2. A.
 Restauratio murorum Urbis facta à Be-
 lisario 71. 2. C.

Facta

I N D E X R E R U M.

Facta à Carolo Magno 72. 1. A.
 Reticulatum certum opus 67. 2. D. 68.
 1. B.
 Incertum opus 67. 1. D.
 Rhedarum varia nomina 55. 2. B.
 Fl. Ricimer Arianus minimè fuit 259.
 1. C.
 Idem natione Gothus, & Arianus
 dicitur 268. 2. D. & seqq.
 Ritus in Evangelii lectione 22. 1. B. 23.
 1. B.
 Romani à Græco fonte nonnulla hau-
 sère 2. 2. C.
 Rosacea Corona 107. 2. D.
 Rosæ in vestibus 102. 1. D.
 Rostrata Corona 109. 1. A.

S

de **S**Abellis familia laudatur, 183.
 1. D.
 Sacrificia in monimentis fieri docet an-
 tiqua inscriptio 172. 1. C.
 Sacrificium Boni eventus 62. 2. A.
 Salaria antiqua ubi 66. 2. D.
 Salmuti sententia impugnatur quo ad
 diadema, impositum capitibus statua-
 rum 115. 1. D.
 Salomon templum Domino ædificavit
 2. 1. B.
 Salvatoris imago, crucem manu gerens
 230. 2. B.
 Quid denotet, ibid.
 Salvatoris imago, depicta in summitate
 arcus Basilicæ S. Pauli, illiusque ex-
 plicatio 230. 1. C.
 Sanctuarium ubi in Ecclesia 18. 1. B.
 Sandalia Apostoli gestabant ex Domini
 præcepto 249. 2. D.
 Saturnus, coronarum inventor 107.
 1. C.
 Saxa, in agris jacentia, in restauratione
 Urbis concessa 71. 2. B.
 Saxia, à Saxonibus dicta 262. 2. C.
 Scaligeri sententia impugnantur quo ad
 diadema impositum capitibus statua-
 rum 115. 1. D.
 Scarabæus radiatus Solem denotat 115.
 2. D.
 Sceptrum manu tenentes diversæ ima-
 gines 125. 1. C.
 Supremæ dignitatis, & dominatiõ-

nis est nota 124. 2. D.
 Schola stimulatorum quæ 120. 2. D.
 Scipio Provenzalis Musivarius 88. 1. A.
 ad Scribendum materiæ plures adin-
 ventæ 126. 2. D.
 Scriptorium librorum in musivo expres-
 sum 227. 1. D.
 Sectile opus quale 80. 2. B.
 Sedes Apostolica Avinionem translata
 adduxit secum Urbis decorem 72.
 2. B.
 Sedes appellata sepulchra 177. 2. A.
 Sedes Episcopalis, sive Faldistorium; ex-
 pressum in tholo baptisterii S. Joan-
 nis Ravennaten. 236. 1. C.
 Senatorium quid, & ubi 18. 2. B.
 Seniores xxiv. expressi in arcu Basilicæ
 S. Pauli 230. 2. D.
 Sepulchra Ægyptiorum quæ 163. 2. C.
 Apud Athenienses lege fuerunt
 moderata 167. 2. A.
 Columnis ornata 175. 1. C.
 Ad Basilicæ formam 183. 2. A.
 Ad Confessiones, sive Confessionis
 formam 183. 1. D.
 Gallæ Placidie 226. 2. D.
 Honorii Imperatoris 225. 1. B.
 Metellæ 72. 2. A.
 Valentiniani III. Imperatoris 225.
 1. B.
 Magistrorum Gallæ Placidie filio-
 rum 224. 2. D.
 Græcorum qualia 167. 1. A.
 Lateritia mirificè elaborata 170.
 1. D.
 Martyrum, &c. expressa in tholo
 Baptisterii S. Joannis Ravennaten-
 sis 236. 1. D.
 Memorie dicta 176. 1. B.
 Regum domus David 165. 2. C.
 in Sepulchris ædículas fuisse docet anti-
 qua inscriptio 172. 1. D.
 Sepulchrorum internarum partium de-
 scriptio 170. 2. A.
 in Sepulchris ædiculæ Genii familiæ
 erant 170. 2. D.
 Servius Tullius Romanorum Rex, natus
 ex nobili scemina Corniculana 68.
 2. B.
 Eiusdem Palatium Corniculi olim
 erat, ibid.
 Sessorianæ Basilicæ ichnographia, &

I N D E X R E R U M .

- ortographia 9. 2. A.
 Severus Imperator templum Deorum
 Alexandria extruxit 145. 1. B.
 Siciniana Basilica ad Macellum Liviae
 242. 2. C.
     Ejus constructio 243. 1. D.
     Olim Dianæ templum, ibid.
     Ejusdem ichnographia, & ortho-
 graphia 9. 1. C.
     Ejusdem ornamentorum descrip-
 tio 52. 1. A.
 Sigillo cur Evangeliorum volumina ob-
 signarentur 130. 2. C.
 Signa in vestibus quomodo ab Auctore
 explicata 102. 1. D. & seqq.
 Silicum, marmorearum crustarum, ac
 toporum ædificia quo tempore facta
 70. 2. D.
σημα quæ? 91. 1. C.
 Simeonis Justi sepulchrum 165. 2. C.
 Simeonis, & Levi fratrum Dinæ historia
 216. 1. B.
 Simplicius Papa construxit musivum,
 opus in Basilica Siciniana 242. 2. D.
 Sol ab Ægyptiis dictus multioculus 58.
 2. B.
 Sol denotatus per Scarabæum radiatum
 115. 2. D.
 Solis statio jussu Josue 223. 2. D.
 Somni imago, musivo opere expressa 82.
 2. A.
 Spatium, sive intervallum inter ædifi-
 cia privata quantum olim erat 65.
 1. A.
 Speluncæ Hebræis pro sepulchris inser-
 viebant 166. 1. D.
 Spherula, idest diadema 115. 1. A.
 Sphinges lapideæ erant in fanis, 3.
 2. C.
 Stellæ in capitibus Cæsarum, 112.
 1. B.
 Stellæ Poëtæ domus ubi 260. 1. B. 265.
 2. A.
 Stemma Congregationis Casinensis 25.
 1. A.
 Stephanus Fantonus laudatur, 82.
 2. D.
 Suaresii opinio de literis in vestibus 97.
 2. C.
 Suburæ vox correctæ 297. 2. A.
     Ejusdem initium 257. 1. D. 260. 2.
     B. 261. 1. B.
 Suburæ, an intra, vel extra Pomerium
 251. 1. A. 253. 2. B.
     Unico R. scribenda 250. 2. D.
     Unde dicta 250. 2. A. & seqq.
     Dicta quia sub muro terreo 263.
     2. B. 264. 1. A.
     A pago Sucufano dicta 260. 2. B.
     263. 2. C.
     Hominum multitudine abundabat
     254. 2. D.
     In ea venalium rerum copia erat
     255. 1. A.
     Clamoribus plena 255. 1. B.
     A Spectatissimis Viris inhabitata,
     255. 1. C.
     Ad S. Luciam in Silice 266. 1. B.
     Inter præcipuas Urbis regiones
     connumerata 262. 2. D.
     In quirinali ubi 266. 2. C.
     Olim Emporium fuit 266. 1. D.
 Suburæ plures fuere, 263. 2. A. cum
 seqq.
 in Suburæ officina Flagellorum, ac Ton-
 stricis erat 263. 1. C.
     Inibi furtivæ res hora vespertina
     vendebantur, ibid.
 Suburana via ubi 265. 2. A.
 Sucufanus Pagus unde dictus, 260.
 2. B.
     Olim per B. scribebatur, 267.
     1. D.
 Sueviæ duæ 269. 2. A.
 Symboli Apostolici articulus: *descendit
 ad inferos* explicatus 49. 1. B.
 Symbola Apostolorum Agni, 225.
 1. D.

T

- T** Litera Crucem Salvatoris denotat
 96. 2. D.
 Tabellæ quadratæ in vestibus quæ? 91.
 2. D.
 Tabernacula duo erant in Templo 207.
 1. C.
 Tabularium ex lapidibus quadratis 66.
 2. D.
 Tempa, & Ecclesias priscos fideles ha-
 buisse demonstratur 152. 1. D.
 Tempa unde dicta 4. 1. D.
     Antiquitus absq; tecto erant, ibid.
     2. C.

INDEX RERUM.

- Vel habebant in summitate magnum foramen 4. 2. D.
- Quibus diis antiquitus locis sacra-
bant Romani 4. 1. B.
- Prope sepulchra 170. 2. D.
- Eorundem partes quatuor erant 4.
2. B.
- Forma 6. 1. A.
- In jis sepeliendi cadavera ritus 171.
1. C.
- Templi antiqui forma reperta, 4.
2. C.
- Templum Isidis, & Serapidis olim erat,
ubi nunc Ecclesia S. Mariæ supra Mi-
nervam 34. 2. A.
- Deorum Alexandriae extractum à
Severo Imperatore 145. 1. B.
- Domino Salomon ædificavit, 2.
1. B.
- Tempus constructionis ædificiorum,
quomodo ex cæmentis argui possit,
65. 2. A.
- Tesselatæ vestes 95. 2. B.
- Tessellatum opus quid sit 80. 1. C.
- Tesseræ in vestibus quæ? 91. 2. D.
- Tetradoron 68. 2. D.
- Texendi genera duo apud veteres 104.
1. B.
- Theagenes Thasius in Olympicis excel-
lentissimus lucratur mille & ducentas
coronas 108. 2. B.
- Thronus Caroli Calvi qualis, 203.
1. A.
- Consulis Romani 202. 1. D.
- Salomonis qualis 202. 1. C.
- Thronus, sive Cathedra expressus in
summitate arcûs Liberianæ Basilicæ
292. 1. B.
- Tituli Romæ tempore Cornelii Papæ
quot fuere 141. 1. C. 146. 1. D.
- Tonsura in capite S. Philippi Apostoli
expressa 275. 2. B.
- Tophorum quadrilaterum ædificia quo
tempore facta 72. 1. B.
- Tophorum, & Laterum insimul, 70.
2. C.
- Transennæ ubi erant, & quid denota-
bant 19. 2. D.
- Transitus Beatæ MARIÆ Virginis, 50.
2. B.
- Tribuna à Tribunali nomen sortita est
8. 1. D.
- Tribuna etiam Absida dicitur, ibid.
- Tribus Urbanæ quatuor 257. 1. D.
- Triumphalis nomē quare Arcubus ma-
joribus Ecclesiarum inditum, 198.
2. C.
- Triumphalis Corona 109. 1. C.
- in Triumphis victimæ humanæ cæse
57. 2. B.
- Triumphus de Artabazo M. Antonini 57.
1. A.
- Τετραπόδος Arcus cur denominatus,
199. 2. B.
- Tumultuarium opus quando cœperit
72. 2. C.
- Turris Mamilia 262. 1. C.
- Tusci ædificabant ex lapidibus quadra-
tis 67. 1. A.
- Typhon 58. 2. C.

V

- V**alentiniani III. Imperatoris sepul-
chrum 225. 1. B.
- Vallarum Corona 109. 1. A.
- Valvæ æneæ in Ecclesia S. Pauli, earum-
ve descriptio 35. 2. A.
- Earundem constructionis tempus,
42. 1. D.
- Vaticanæ Basilicæ, ab Eugenio IV.
constructæ 43. 2. D.
- Earumve altitudo, & latitudo
44. 1. A.
- Tempus duodecim annorum, in
earundem fabrica consumptum 44.
1. A.
- A Paulo V. restauratæ, ibid.
- Versus qui olim apud eas sta-
bant, ibid.
- Earundem icon, ibid.
- Earundem descriptio 43. 1. B.
- Pisarum quo tempore, & è quo-
nam loco in illam Urbem adductæ,
46. 2. D.
- Eadem ante millesimum consti-
tæ, earundem in Ecclesia primitiali
descriptio 47. 1. A.
- Valvas æneas construxit Honorius III.
Papa in Oratorio S. Joannis Latera-
nen. 239. 1. C.
- Valvæ argenteæ olim in Vaticana Basi-
lica, & quando direptæ 43. 1. D.
- Quando denuo etiam argenteæ re-
fectæ,

INDEX RERUM.

- festæ, 43. 2. B.
 Construxit Hilarus Papa in Oratorio S. Joannis Lateranensis, 239. 1. C.
 Vander Linden Decanus Ecclesiæ Aquif. granensis laudatur 7. 2. D.
 Varro obiit anno ante Christi nativit. xxv. 263. 2. C.
 Vas, expressum ad pedes imaginis Sancti Pauli quid denotet 45. 1. B.
 Vela in foribus Palatii Imperatoris antiquitus erant 64. 2. B.
 Velum purpureum, in sepulchro magnatum olim positum 179. 1. D.
 Vermiculatum opus 81. 2. B.
 Verrius floruit sub Tiberio 267. 2. B.
 Versus in arcu S. Pauli mutili, ac à Baronio suppleti 229. 1. D.
     Alio modo ab Auctore, ibid.
     In basi columnæ ante Ecclesiam S. Pauli 25. 1. D. 2. A.
     In epistyllo januæ S. Pudentianæ 26. 2. D.
     In libris Evangeliorum 137. 1. A.
     Inscripti circa peripheriam Agni cruce insigniti 27. 1. B.
     Circa peripheriam imaginis S. Pastoris 28. 1. A.
     Circa peripheriam imaginis S. Praxedis 27. 2. D.
     Circa peripheriam imaginis S. Pudentianæ 27. 2. B.
     Circa peripheriam S. Pudentis 28. 1. C.
     Leonini quo tempore inventi 28. 2. C.
     Mutili in arcu Basilicæ S. Pauli, 229. 1. C.
     Integri à Grutero relati, ibid. 1. D.
     Insculpti in valvis æneis Ecclesiæ S. Pauli 37. 2. C. 40. 1. D.
     Querant in tribuna Basilicæ Sici-
     nianæ 243. 1. A.
 Vestes antiquitus inconsutiles, 103. 2. C.
     Gammadiæ 90. 2. A.
     Candidæ, ac Coronæ quid denotent 232. 1. D.
     Literatæ 90. 2. A.
     Variis figuris depictæ 93. 2. A. 94. 2. C.
     Pretiosæ Virginis quid denotent, 27. 1. C.
     Inconsutiles nostro ævo revocatæ 104. 1. D.
 Vestis empta pretio centum viginti talentorum 94. 2. C.
     Inconsutilis; Artifex Franciscus Guiot 105. 1. D.
 Via *Gratiosa* 264. 2. B.
 Victimæ humanæ cæsæ in triumphis 57. 2. B.
 Vincentius Cardinalis Ursinus laudatur 35. 1. C.
 Violacea Corona 108. 2. A.
 Virga justitiam denotat 124. 2. D.
     Pastoralis, idest Baculus, 121. 2. A.
     Ejus ictu aqua erupit 219. 2. A.
 Virginum sepulchrorum orthographia extenditur 179. 1. B.
 Viridarium Excell. Familiæ Aldobrandinorum ante Ecclesiam S. Agathæ in Subura 257. 1. C.
 Vitreum opus 81. 2. A.
 Vituli aurei adoratio 218. 1. C.
 Ulyssis tunica variegata animalium figuris 92. 2. B.
 Umbellæ, in statuarum capitibus positæ pro tegumento, nè ab avibus conspurcarentur 115. 1. D.
 Unio Chaldæorum, & Maronitarum, cum Ecclesia Romana 45. 2. C.
     Jacobitarum Æthiopum cum Ecclesia Romana 45. 2. A.
 Volumen in Christi manu quid denotet 247. 1. D.
     Evangeliorum obvolutum, & signatum 128. 2. C.
     Idem cur sigillo obsignatum 130. 2. B.
     In magna veneratione habitum, 131. 2. D.
     Septem sigillis obsignatum, ac expressum in arcu Triumphali Basilicæ Liberianæ quid denotet 201. 2. A. 2. B.
 Voluminis, & Codicis differentia 128. 1. D.
 Volumina unde dicta 127. 1. D.
     In Apostolorum manibus quid significant 247. 2. B.

I N D E X R E R U M.

X

Z

X Litera in vestibus 100.1. C.
Xystus III. Papa multis operi-
bus ornavit Basilicam Liberianam,
196. 1.A.

Z Accharia Profeta sepulchrum,
165. 2. C.
Zeno Imperator Evangelium S. Barna-
bæ reposuit in suo Palatio, 132. 1.A.

234 = Baptista & Pont

F I N I S.

ERRATA SIC RESTITUANTUR.

Pag. 11. col. 1. lin. 13. lege VII. Pag. 21. 2. l. 17. lege verò. Pag. 34. 2. l. 17. parvus obeliscus.
Pag. 56. 2. l. 39. triumphum. Pag. 62. 2. l. 3. fig. 9. Pag. 97. 1. l. 5. P. Π. T. Pag. 109. l. 1. fig. 9.
l. 35. Pirimigenios. pag. 111. 2. l. 31. lege 225. Pag. 114. 2. l. 16. fig. 1. l. 19. fig. 2 Pag. 115. 2. l. 11.
l. excogitare. Pag. 136. 2. l. vlt. contracta. Pag. 137. 1. l. 7. Theodoricum. Pag. 165. 2. l. 11.
ortographiam, & l. 30. non enim. Pag. 169. 2. l. 26. Republica. pag. 161. 14. l. ad. Pag. 184.
1. l. 28. l. Prandi. Pag. 206. 2. l. 17. præcitataque. Pag. 210. 2. l. 6. duabus. Pag. 216. 2. l. 25. Cap-
pellæ. Pag. 217. 1. l. 37. viri. Pag. 221. 1. l. 3. lapidationem. Pag. 224. 1. l. 6. nè in victorum.
Pag. 224. 13. l. Imperatoris. Pag. 230. 2. l. 8. arbitror. Pag. 232. 2. l. 17. imminent. Pag. 238. 1.
l. 38. laxigatæ columnæ. Pag. 242. 1. l. 35. Simplicio. Pag. 245. 2. l. 8. viciniam. Pag. 254. 1.
l. 1. Tusci, & col. 2. l. 1. esquiliis.

COMMISSA IN TABULIS.

Tab. XLIV. fig. 3. lege: Hoc opus fecit Magister Deodatus.

